

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00504

KRITIK UN KRITIKER

Samuel Niger

*Permanent preservation of this book was made possible by
Jacob & Shirley Steinberg
in memory of
Abraham & Mary Moskow*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ש. נ י ג ע ר

קריטיק און קריטיקער

ש. ניגער

קריטיק
און
קריטיקער

ארגענטינער אפטייל פון אלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאנגרעס

בו ענאס-אירעס

ה' תשי"ט — 1959

Copyright 1959, by
Asociación Pro Cultura Judía
Buenos Aires

Hecho el depósito que previene la Ley 11.723
IMPRESO EN LA REPUBLICA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINA

Este libro se terminó de imprimir el día 3 de
Septiembre de 1959, en los Talleres Gráficos
ZLOTOPIORO HNOS., San Luis 3149, Bs. Aires.

דאס דאזיקן בוך איז סובמידירט געוואָרן
פון יוסף און חיה (קלאַראַ) אַווסעכעוויטש
אין אַנדענק פון זייער שווער און פאָטער
אייזיק גאַלאַמב ע"ה.

א י נ ה א ל ט

9 מון פארפאכער .....

ערשטער טייל

13 דער לייענער און דער שרייבער .....

עטלעכע אלגעמיינע באמערקונגען. — וואָס הייסט לייענען? — דער אמתער פאָרגעניגן און אמתער נוצן פון לייענען. — ווי אַזוי נישט צו לייענען. — וויפל טיפן שרייבערס. אַזוי פיל טיפן לייענערס. — דער לייענער און די ליטעראַטור. — דער פראַלעטאָרישער לייענער — און די ליטעראַטור. — נאָך וועגן דער ליטעראַטור און דעם פראַלעטאָרישן לייענער.

צווייטער טייל

75 לייענערס, דיכטערס, קריטיקערס .....

דער דיכטער און דער קריטיקער (מאַנאַלאָג). — גאַנצע און האַלבע דיכטערס. — דער יונגער דיכטער — און דער קריטיקער (דיאַלאָג). — דאַרפן נישט די דיכטערס זיין אויך די קריטיקערס?

דריטער טייל

119 קריטיק — איר הויפטווערט, אירע צילן, אירע מוטלען, אירע פראַבלעמען .....

דער שרייבערישער ווערט. — אַנדערע ווערטן — לעזערישע, לערערישע. — קריטיק און חטאים־זוכעריי. — קריטיקערס־חסידים און קריטיקערס רביים. — קריטיק פון לויטער אַדיעקטיוון. — „אַביעקטיווע“ און „סוביעקטיווע“ קריטיק. — קריטיק פון „וואָס“ און קריטיק פון „ווער“. — קריטיק — און געשטאַלטן, אידיען, טענדענצן. — קריטיק פון אייגעמס איינציקע ווערק און קריטיק פון זיין גאַנצן שאַפן.

פערטער טייל

- 209 סאַציאַל־עטישע און נאַציאָנאַל־עטישע קריטיק .....
א פאַר באַמערקונגען. — ליטעראַטור־געשיכטע. — מאַרקסיסטישער וואַריאַנט
פון סאַציאַל־עטישער ליטעראַטור־קריטיק. — ל. טראַצקי ווי אַ ליטעראַטור־
קריטיקער. — משה ליטוואַקאָוו. — נאַציאָנאַל־עטישע קריטיק. — „משיחיס־
סישע קריטיק“. — קולטור־קריטיק און קונסט־קריטיק (געאַרג בראַנדעס). —
קריטיק און רעצענזיע. — ליטעראַטור־קריטיק און קריטיק פון טעאַטער. —
רעגיאָנעלע קריטיק.

פּינפטער טייל

- 305 אונדזערע קריטיקערס .....
קריטיקערס יידן און יידישע קריטיקערס. — שמעון דובנאָוו (1860—1941) ווי
אַ ליטעראַטור־קריטיקער. — י. ה. ראַבניצקי (1859—1944) ווי אַ יידישער
קריטיקער. — דוד פּרישמאַן (1860—1922). — בעל־מחשבות (1873—1924)
דער עסייאַסט און קריטיקער.

פון פארנאסער

א. דעם מאטעריאל פאר דעם דאזיקן בוך האָב איך גענומען פון פאר-שיידענע אַרבעטן, וואָס זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין די ערשטע צוויי בענד פון „געקליבענע שריפטן“ אונטערן נאָמען: „לעזער, דיכטער, קריטיקער (ניו-יאָרק, 1928) ווי אויך פון עסייען וואָס זיינען נישט אַריין אין יענע צוויי בענד. כ׳זאָג „מאטעריאל“, ווייל די אַלע אָפּהאַנדלונגען זיינען אַ היפש ביסל געענדערט, רעדאַקטירט און דער עיקר מיסעמאַטיוירט געוואָרן. פון די אַלע חומר ולבנים האָב איך געפרווט אויפשטעלן אַ בנין.

ב. נישט בלויז אין דעם פינפטן, לעצטן, אָפטייל פונעם בוך, וווּ עס רעדט זיך וועגן גאַנץ באַשטימטע ליטעראַרישע פּערזענלעכקייטן, — אויך אין די ערשטע פיר, מער אַלגעמיינע טיילן, זיינען דעם מחברס הנחות און אויספירונגען גאַנץ אָפט פאַרבונדן מיט די אַרבעטן פון גאַנץ באַשטימטע שרייבערס, ייִדישע און נישט-ייִדישע. דאָס איז דערפאַר ווייל זיין שטעלונג צו די ווערטן, די צילן, מיטלען און פּראַבלעמען פון קריטיק זיינען נישט קיין אַבסטראַקטע און אוודאי נישט קיין דאָגמאַטישע. זי איז קריסטאָליזירט און קאָנקרעטיזירט געוואָרן אינעם פּראַצעס פון זיין אייגענער אַרבעט, ווי אַ רעזולטאַט אַדער אַ סך-הכל פון דער דאָזיקער פּאַזיטיוו-קריטישער אַדער פּאַ-לעמיש-קריטישער אַרבעט. מיט די אָפטע ציטאַטן — דערהויפּט פון ווערק וואָס זיינען מיר צום האַרצן — איז דער מחבר נישט אויסן צו באַווייזן די ריכטיקייט פון זיין צוגאַנג, אויך ברענגט ער זיי נישט ווי סתם אַזוי אַ תנא דמסייע. גיכער זיינען זיי אַ מין סטיל-באַפּוזונג, — טאַקע לתפארת המליצה. אַפילו פאַר אַן אייגענעם געדאַנק זוכט מע נישט אַלע מאל אויס דעם בעסטן אויסדרוק, — און אַז מען געפינט ביי אַן אַנדערן אַ ווערטל אַדער אַ בילד, וואָס דיר דאַכט זיך אַז ער האָט עס ביי דיר „פון מויל אַרויסגענומען“, — ברענגסטו זיך אַליין אַ מין קליין גאולהלע מיטן איבערזאָגן עס בשם אמרו. דאָס איז דער סוד פון ציטאַטן ביי אַ שרייבער, וואָס זיין שטייגער איז צו פאַרצייכענען נאָר דאָס, וואָס ער ווייס פון זיין אייגענער אינטע-לעקטועלער און עמאַציאָנעלער לעבנסדערפאַרונג.

ערשטער טייל

דער לייענער און דער שרייבער

1. עטלעכע אלגעמיינע באַמערקונגען

מען שרייבט ביי אונדז אַ היפש ביסל קריטיק, זייער ווינציק — וועגן קריטיק. מען איז געוויינט אויפצוכאָפּן דעם דיכטערס, אָבער נישט דעם קריטיקערס פּראָ-בלעמען. מען זוכט — און עס טרעפט אויך אַז מען געפינט — אַ שליסל צו די רעטענישן פון יענעם ווערק. עס קאָן אָבער טרעפן אַז דער יצירהרע זאָל אַנריידן דעם קריטיקער מפּסיק צו זיין ממשנותו, פּאַרמאַכן אויף אַ וויילע דעם אַנדערנס ספר, אומקוקן זיך און זען, צי איז אַ מאָל נישט כּדאי צו געפינען אַ באַשייד אויף די רעטענישן פון זיין אייגענער אַרבעט. קריטיק האָט אירע אייגענע פּראָ-בלעמען, — און נישט בלויז פּראַקטישע, אויך טעאָרעטישע פּראַבלעמען. די עצם עובדא פונעם קריטיקער, זיין „רעזאָן ד'עטר“, שוין נישט צו ריידן וועגן זיינע קאָנקרעטע אויפגאַבעס, זיינע מעגלעכקייטן, ווי אויך זיינע גרענעצן — זיינען ווייט נישט אַלעמען קלאָר, אָפילו נישט פאַר אַלע קריטיקערס, און אוודאי נישט פאַר אַלע שרייבערס און לייענערס. איז רעכט, אַז מען זאָל מיט אַ מאָל דערהערן טענות און מענות, וואָס מ'האַט געהאַט צו קריטיקערס אין מלך סאַביעטקיס צייטן. אין מיטן דערינען דערמאָנט זיך, אַ שטייגער, אַ פּאַעט, אַז זיין ליד איז דאָס אייבערשטע פון שטויסל און אַז נאָר ער אַליין איז פול מיט חידושים, בעת די קריטיק, נעבעך, האָט „אַ ליידיקן טייסטער“. זי קען נאָר „רייסן און בייסן פון די פּאַרטיקע ווערק פון די מייסטערס“. ביי לייטן איז דאָ אַ גאַנצע ליטעראַטור וועגן געניסן און אַפ-שאַצן און איבערשאַצן און אויסטייטשן „די ווערק פון די מייסטערס“, ווי אויך וועגן אויסגעפינען די שייכות, וואָס זיי האָבן צו צייט און אַרט און איינע צו די אַנדערע. וועגן קריטיק זיינען דאָ נישט ווינציקער טעאָריעס ווי וועגן איר מאַיעסטעט, דער פּאַעזיע אַליין. אין דער עצם קונסט פון שרייבן וועגן קונסט איז די צאָל פון שיטות און שולן און מעטאָדן און סטילן נישט קלענער, אויב נישט נאָך גרעסער, ווי אין דער „קראַפּטיווער ליטעראַטור“. ביי לייטן שטודירט מען, מען פּאַרשט די פונקציעס און די רעזולטאַטן פון קריטיק, אירע מצוות און אירע עבירות, אירע אויפטואונגען און אירע דורכפאַלן, מען באַנוגנט זיך נישט דערמיט וואָס מען איז זי, פון איין זייט, מבטל, און פון דער אַנדערער — מאַנט מען ביי איר „אַנערקענונג“. מען זוכט אין איר עפעס, וואָס איז מער — און מער ווערט — ווי רעקלאַמע. און ניט נאָר די, וואָס ריידן זיך איין, אַז קריטיק איז, בהסכּם מיטן בוכשטעבלעכן מיין פונעם וואָרט אין גריכיש, — אַ ריכטערן, אַ „פוסק אחרון“ און אַז זי שטייט

העכער אי פונעם ליינער, אי פונעם שרייבער — אויך יענע, וואס באטראכטן זי ווי אַ פאַרמיטלערן צווישן דעם שאַפער און דעם אויפגעמער פון קונסט, אָדער ווי אַ מיטשאַפערן און מיטאויפגעמערן, וואָס באַגלייט זיי ביידן, העלפן איר זוכן ענטפערס אויף אירע שווערע פראַבלעמען...

וואָס זיינען עס פאַר אַ פראַבלעמען? זיי וועלן אונדז, האָף איך, קלאַר אָדער קלערער ווערן אין די ווייטערדיקע קאָפיטלעך. פריער ווי אַלץ איז נאַטירלעך די פראַגע, צי איז איינער, וואָס איז (אָדער וואָס האַלט, צו ער איז) אַ קריטיקער, פאַסיק צו שרייבן וועגן קריטיק און קריטיקערס, ווען פאַעטן שרייבן וועגן אַנדערע פאַעטן, אָדער ראַמאַניסטן וועגן די ראַמאַנען, וואָס אַנדערע האָבן געשריבן — טרעפט אַז זיי פאַלן אַריין אין סוביעקטיוויזם. קאָן נישט טרעפן אַ מאַל דאָס אייגענע מיט די קריטיקערס?

די פראַגע וועגן קינסטלערס און זייער פאַסיקייט אָדער אומפאַסיקייט פאַר דער קונסט פון קריטיק וועט אויספירלעך אַרומגערעדט ווערן אויף די עמודים פון דעם בוך. דערווייל וויל איך אַנגירן נאָר אַ פאַר פונקטן, כדי צו זען ווי מ'קאָן אָדער מען קאָן נישט פאַרגלייכן די פראַבלעם פונעם קריטיקער, וואָס שרייבט וועגן קריטיק, מיט דער פראַבלעם פונעם דיכטער, וואָס שרייבט וועגן דיכטונג.

די ערשטע זאַך איז נייטיק קלאַר צו מאַכן — צי איז טאַקע באַרעכטיקט די מורא, אַז אַ קינסטלער וועט נישט קאָנען זיין גענוג אומפאַרטייליש, ווען ער וועט זיך נעמען פאַר דער אַפשאַצונג פון אַ קאַלעגעס ווערק און אויב יאָ — וואָס זיינען די סיבות, ווען מיר וועלן וויסן די מאַטיוון, וועלן מיר זען, צי זיינען זיי חל אַויך אויף קריטיקערס.

לאַמיר נישט פאַרגעסן אַז צווישן קינסטלערס איז פאַרשפרייט אַ מיינונג, וואָס איז פונקט דער היפּוך פון דער נאָר-וואָס געבראַכטער מיינונג. קינסטלערס און דיכטערס האָבן נישט איין מאַל דערקלערט, אַז נישט בלויז קאָן נישט זיין קיין רייד וועגן פּסלנען זייער עדות זאָגן אָדער וועגן נישט לאָזן זיי זיין קיין שופּטים, ווען עס רעדט זיך וועגן די ווערק פון אַנדערע מייסטערס נאָר אַז, פונקט פאַר-קערט: די שאַפערס און נאָר זיי אַליין זיינען די וואָס זיינען ראוי און מסוגל צו זיין די ריכטיקע עדות, עקספּערטן אָדער ריכטערס, ווען עס קומט צו קינסטלערישע שאַפונגען. אמת טאַקע, דער בעש"ט האָט געזאָגט, אַז ״ווער עס באַנעמט די מעלה פון חכמה, האָט שוין ממילא אַויך אַ שייכות צו חכמה גופאַ״, אָבער — טענהן קינסטלערס אַפּט מאַל, — דאָס איז בלויז אַ דרויסנדיקע שייכות, בעת עס איז נייטיק, אַז דער, וואָס שרייבט וועגן קונסט, זאָל האָבן געווען אינעווייניק אין איר פּרדס, — און געווען דאָרטן זיינען זיי, די קינסטלערס. זיינען זיי די איינציקע, וואָס ווייסן יעדן סוד אירן, די איינציקע, וואָס קאָנען אויסזאָגן דעם סוד פון איר חדר. וואָס קאָן איינער, פּרעגן זיי, וואָס האָט קיין מאַל נישט געשריבן קיין לידער אָדער דערציילונגען, אונדז זאָגן וועגן פאַעזיע אָדער בעלעטריסטיק? נו, בערנאַרד שאַג, ווען ער איז געווען אַ טעאַטער-קריטיקער, האָט אויף דער דאָזיקער פראַגע שוין לאַנג געגעבן זייער אַן איינפאַכן און דערצו נאָך אַ בילדלעכן ענטפער: ״כ'קאָן, האָט ער געזאָגט, נישט לייגן קיין אייער, אָבער אַז איך פאַרזוך דעם טעם פון אַן איי, קאָן איך זאָגן, צי זי איז פריש אָדער נישט״. נישט געקוקט אויף דעם דאָזיקן ענטפער און אויף אַנדערע ענטפערס, זיינען אַלע מאַל געווען און עס זיינען אויך איצט

פאַראַן דיכטערס, וואָס האַלטן אַז זיי זיינען די איינציקע, וואָס זיינען ראוי צו זיין קריטיקערס. דער אמת איז, אַז אין אַלע ליטעראַטורן און אויך אין דער ייִדיש־עברעיִשער ליטעראַטור זיינען געווען און עס זיינען פאַראַן דיכטערס, וואָס האָבן געשריבן און שרייבן זייער ווערטפולע און איינפלוסרייכע קריטיק. פון דער אַנ־דערער זייט אָבער זיינען צווישן זיי גופא דאָ אַזוינע, וואָס זיינען זיכער, אַז דיכטערס און קינסטלערס זיינען נישט די סאַמע פאַסיקע קאַנדידאַטן פאַר דעם פאַסטן פון קריטיק. דזשאַרוז זאַנד האָט (אין אַ בריוו צו פלאַבערן) געשריבן אַז „דער קינסטלער איז צופיל פאַרנומען מיט זיין אייגענעם שאַפן, אַז ער זאָל, ווילנדיק אַפּשאַצן דאָס שאַפן פון אַנדערע, קאַנען פאַרגעסן אַן זיך אַליין“. נאָר קלערער האָט עס געזאָגט ראַמען ראַלאַן (אין זיין בוך וועגן טאַלסטאַיען): „מען קאָן“, האָט ער געשריבן, „נישט פאַדערן פון דעם שעפּערישן זשעני קיין אַביעקטיווע קריטיק. ווען אַ וואַגנער אָדער אַ טאַלסטאַי ריידן וועגן בעטהאַווענען אָדער שעקספירן, ריידן זיי נישט וועגן בעטהאַווענען אָדער שעקספירן, נאָר וועגן זיך אַליין. זיי דריקן אויס זייער אייגענעם אידעאַל“. האָט טאַקע ווירדזשיניאַ ווילף געזאָגט וועגן דעם אַלטן ענגלישן קריטיקער לאַקהאַרט. אַז — „מסתמא דערפאַר, וואָס ער איז געווען אַליין אַ ראַמאַניסט, איז זיין קריטיק פון בעלעטריסטישע ווערק געווען עקסצענטריש און זיין באַגייסטערונג פאַר די ראַמאַנען פון גאַדווין און הוק ווייזט, אַז זיי האָבן סטייִ מולירט זיין אייגענע שאַפונגס־קראַפט און טאַקע דערפאַר פאַרקריפלט זיין חוש פאַר קריטיק“.

דאָס איז די הויפּט־סיבה פאַר וואָס אַ סך האַלטן, אַז דער וואָס איז אַליין אַ ראַמאַניסט איז נישט אַלע מאָל אַן אידעאַלער קריטיקער פון ראַמאַנען. אָבער אויב דאָס איז די הויפּט־סיבה, איז, דוכט מיר, ווינציקער פאַראַן וואָס מורא צו האָבן פאַרן קריטיקער, אַז אויך ער זאָל זיין איינזייטיק און פאַרטייזש, ווען ער וועט שרייבן וועגן די ווערק פון אַנדערע קריטיקערס און אַט פאַר וואָס מיר דוכט זיך אַזוי. דעם קריטיקערס עצם־פונקציע אין דער ליטעראַטור, זיין שולונג און זיין גאַנצע פּסיכאָלאָגיע מאַכן אים מער מסוגל ווי דעם פּאָעט, צו באַנעמען און רויק אַפּשאַצן די צילן און מיטלען פון זיינע קאַלעגן, אַפילו ווען זיי זיינען אַנדערש ווי זיינע אייגענע צילן און מיטלען. דער דיכטער האָט, אמת טאַקע, אַ טאַלאַנט צו זיין ברייט, פילזייטיק און אַביעקטיוו. אָבער דאָס איז בנוגע צום לעבנס־שטאַף, וואָס ער נוצט, נישט בנוגע צו שאַפונגס־מעטאָדן און שאַפונגס־צילן. אין זיי לייגט ער אַריין די אינדיווידועלסטע און אינטימסטע אייגנשאַפטן וואָס ער פאַרמאַגט, און ווען ער שטויסט זיך אַן אין די ווערק פון אַן אַנדערן דיכטער אויף צילן און מיט־לען, אייגנשאַפטן און אייגנאַרטיקייטן וואָס זיינען דער היפּוך (אָדער בלויז אַנדערש) פון זיינע, איז אים שווער זיי אויפצונעמען און אַפילו בלויז צו באַנעמען; פונקט אַזוי קאָן ער זיין אַ מאָל גרייט צו פאַרזען ביי אַן אַנדערן די גרעסטע פעלערן, אויב נאָר יענער איז פון זיין חדר. גאָר אַנדערש איז דער קריטיקער וואָס איז אַליין נישט קיין דיכטער. זיין קריטישע אויפנעם און שאַפונג־אַרבעט פאַדערט פון אים געדולד, נייגעריקייט, פילזייטיקייט און בייגעוועדיקייט בנוגע צו די אויפנעם־און שאַף־אופנים פון יעדער מדרגה און יעדן מין. אַ קריטיקער, וואָס קאָן פאַר־שטיין און איבערלעבן נאָר ווערק פון איין באַשטימטן מין און איין באַשטימטער ריכטונג קאָן אויך זיי נישט פאַרשטיין און איבערלעבן אין זייער גאַנצער פּולקייט.

א קריטיקער מוז זיין בטבע נייגעריק צו יעדן סארט שאפן, אויב נישט, איז ער שוין צו ווייט פון דעם אידעאל פון אן אמתן קריטיקער. עס איז אמת טאקע פאראן א גרענעץ צו מענטשלעכער סענסיטיוויטעט, און דער אידעאלסטער קריטיקער האט זיינע באגרענעצטקייטן. ער מוז אבער זיין בכח (און וואס לענגער ער טוט זיין ארבעט, אלץ מער ווערט ער מסוגל) בייצוקומען זיינע אינעווייניקסטע עקשנותן אין איינזייטיקייטן. להיפוך צום דיכטער, וועלכער זאגט צו זיך אליין (אן ווערטער), וואס באלזאק האט געזאגט, כאטש ער איז געווען א קינסטלער פון אַזא ריזיקן פארנעם, אַז „עס איז נישט גענוג צו זיין אַ מענטש, מען מוז זיין אַ סיסטעם; עס איז נישט גענוג צו דענקען, מען מוז דענקען אין אַ באַשטימטער ריכטונג.“ — להיפוך צום דיכטער, מוז דער קריטיקער מאַכן פאַר זיין מאַטאָ נישט די ציטירטע דערקלערונג פון דעם גרויסן פראַנצויזישן ראַמאַניסט, נאָר די ווערטער פון סעינט בעיוו, דעם גאון פון דער פראַנצויזישער קריטיק; „לאַמיר זיין“, האָט ער געזאָגט. „פילאָסאָפּ און אַפילו האָבן אַ פילאָסאָפיע, אָבער לאַמיר נישט בלייבן אינגעשפּאַרט ביי איין באַשטימטער פילאָסאָפיע.“ ער האָט געמיינט דערמיט צו זאָגן: לאַמיר נישט זיין טויב צו אַ לעבנס-באַנעם און אַ קונסט-באַנעם, וואָס איז נישט אונדזערער. סעינט בעיוו אליין האָט זיכער געהאַט אויערן, וואָס זיינען געווען סענסיטיוו צו יעדן קלאַנג, אַפילו דעם ווייטסטן און דעם פרעמדסטן. זיין טאַלאַנט אלץ צו פאַר-שטיין, שרייבט עמיל פאגע, איז „געווען אַזוי שטאַרק, אַז די געמיט-צושטאַנדן וואָס זיינען געווען אים פרעמדער ווי אַלע אַנדערע האָט ער בעסער ווי אַלע אַנדערע געקאַנט דערקלערן!“ און ער האָט דאָס געהאַלטן פאַר דעם קריטיקערס הויפט-אייגנשאַפט און הויפט-מעלה. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט סעינט בעיוו שטאַרק גע-לויבט היפּאָליט טענען, כאַטש אין אַ סך עיקר-זאַכן האָט ער מיט אים נישט טסכים געווען — דערפאַר, וואָס „ער ווייס, אַז פאַר גרויסע און איידעלע גייסטער איז דאָ מער ווי איין קלימאַט, מער ווי איין וויין-אַרט“ און וואָס ער ווייס ווי זיי צו שאַצן, אלץ איינס ווי זיי זאָלן זיך נישט געפינען, אין וואָס פאַר אַ סביבה זיי זאָלן נישט האָבן זיך איינגעלעבט. יא, דער טיפּישער קריטיקער מוז זיך לייכט און גיך אַקלימאַטיזירן. זיין גייסט איז אַ פעמינינער. מיט פרייד נעמט ער אויף יעדע ווירקונג, פון יעדן מין שעפּערישקייט ווערט ער באַפרוכפּערט.

אסקאר ווילד האָט נישט אומזיסט געזעען אינעם קריטיקער עפעס פון אַ טעאַטער-קריטיקער. זיי האָבן ביידע די פעיקייט זיך שעפּעריש אַריינצולעבן אין די פאַרשיידנסטע געשטאַלטן, טיפּן, כאַראַקטערן. ביידע לעבן זיי היינט אין איין וועלט, מאָרגן — אין אַן אַנדערער, איבערמאָרגן — אין אַ דריטער. אַ גוטע אַי-לוסטראַציע דערצו געפינען מיר אין אַ פּאַקט וואָס געמליעל ברעדפאַרד, דער אַמע-ריקאַנער קריטיקער און ביאָגראַף, האָט דערציילט אין זיין „טאָגבוך“:

„מיט אַ יאָר צוריק, האָט ער פאַרצייכנט, זיינען אַלע מיינע טעג און נעכט געווען פול מיט שאַרזש זאַנד, איצט האָב איך זי פאַרגעסן אַזוי פולשטענדיק, ווי איך האָב פאַרגעסן ראַבערט אי. לי. עס זיינען נישט אַריבער קיין דריי חדשים זינט איך האָב זיך באַשעפּטיקט מיט (סאַראַ) בערנאַר, און מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך האָב געלעבט אין איר נשמה. איצט קאָן איך זיך קוים דערמאַנען, וואָס פאַר אַ סאַרט פרוי זי איז געווען. און דאָס אייגענע איז אַפילו מיט נינאַן, וואָס איך האָב זיך אָפּגעגעבן מיט איר ערשט מיט דריי אַדער פיר וואָכן צוריק... וואָס

פאר א סארט נשמה האב איך, וואס קאן זיך אויף א קורצער צייט אזוי פולשטענדיק צונויפגיסן מיט אן אנדערער און דערנאך זי אין גאנצן פארגעסן?." ער האט די נשמה, — וואלט ברעדפארד געקאנט ענטפערן זיך אליין — פון א טיפישן קריטיקער, און אט דא ליגט דער טיפסטער אונטערשייד צווישן אים און דעם טיפישן דיכטער. דער לעצטער איז געוויינטלעך פארטאן און פארקאכט נאר אין איין לעבנס-געפיל, אין איין געדאנקענגאנג, אין איין שאפונג-מעטאד, אין איין סטיל — זיין אייגענעם, בעת דער קריטיקער איז לויט זיין עצם-כאראקטער און בארוף מסוגל צו זיין באגייסטערט פאר די פארשיידנסטע שיטות, מעטאדן, סטילן, דער-פאר איז נישט שייך צו זאגן אז אזוי ווי דעם דיכטער איז שווער צו זיין אביעקטיוו, ווען ער שרייבט וועגן אנדערע דיכטערס, קאן אויך דער קריטיקער נישט שרייבן קיין אומפארטיישע קריטיק וועגן אנדערע קריטיקערס. ניין, ער קען, ער מוז קענען, אנדערשדיקייט איז דאס וואס וועקט זיין אינטערעס, רייצט זיין נייגעריקייט, שארפט זיין אויפנעם-פעקייט, פאראפראזירנדיק וואלטערס בארימטן אויסדרוק, זאגט ער, אז אלע סארטן קריטיק, אזוי ווי אלע סארטן קונסט, זיינען גוט, א חוץ די לאנג-ווייליקע.

אמת, ער איז אויף זיין שטייגער א שאפער, א געבער, נישט נאר א געמער, נישט נאר אן אויפגעמער; אבער אזוי ווי זיין עצם שאפן באזירט ער אויף יענעם שעפערישקייט, נישט ווי דער דיכטער, אויף רויע ווירקלעכקייטן, אזוי ווי ער איז געוויינט צו באהעפטן זיין פערזענלעכקייט מיט פערזענלעכקייטן, נישט ווי דער דיכטער, מיט פערזאנען, — רעספעקטירט ער אויך זיין קאלעגעס, דעם קריטיקערס אינדיוידואליטעט, און אויב זי האט אן אמתן ווערט, איז ער מסוגל זי אויפצודעקן און אפצושאצן.

עס קען, פארשטייט זיך, טרעפן, אז די אויפדעקונג און אפשאצונג-ארבעט זאל אים נישט געלינגען, אבער ווען דאס טרעפט, איז די סיבה דערפון נישט דאס וואס ער איז אליין א קריטיקער. אזא מין שטער, חזר איך איבער, קאן זיין ביי דעם פאעט, ווען ער שרייבט וועגן אנדערע פאעטן, נישט ביי דעם קריטיקער, ווען ער פרוווט אפשאצן די ווערק פון זיינע קאלעגן. ער איז, ווי געזאגט, געוויינט צו זוכן און אקצעפטירן די אנדערשדיקייט פון שעפערישע פערזענלעכקייטן, איז אים נישט אזוי שווער זי אויפצונעמען אויך ביי א חבר אין פאך, ווען ער געפינט זי ביי אים. די זעלביקע אביעקטיוויטעט און פילזייטיקייט, וואס דער קינסטלער ווייזט ארויס בנוגע צו זיין שטאף — דעם לעבנס-שטאף, וואס ער באנוצט, — אנטפלעקט דער קריטיקער בנוגע צום אביעקט פון זיין קונסט — דער קונסט... ער קאן נישט זיין אבסאלוט זיכער אז אין זיין שרייבן וועט זיך נישט אריינגעבענען קיין אומבא-ווסטיניקער סוביעקטיוויזם, אבער לויט זיין מעטאד און זיינע עצם-אויפגאבעס שטרעבט ער נישט צו זיין איינגעשלאסן אין זיין אייגענעם קרייז, נאר, פארקערט, אריינצולעבן זיך אין די צילן, וואס אנדערע שטעלן זיך, און פרווון צו פארשטיין די מיטלען און מעטאדן, וואס אנדערע באנוצן.

אבער ווי קומט ער צו צום אביעקט פון זיין קונסט — צום בילד, צום בוך? דורך באטראכטן דאס בילד און — אין פאל פון ליטעראטור — דורך ליענען דאס בוך.

דאס ליענען איז דעם ליטעראטור-קריטיקערס ערשטער טריט. איז כדאי אויסצופארשן וואס אט-דער טריט מיינט און ווהיז ער פירט.

2. וואָס הייסט לייענען?

אפילו דער אינטעליגענטערער לייענער באַנגונגט זיך דערמיט וואָס ער לייענט; זיין פראַגע איז: „וואָס זאל מען לייענען?“ נישט „ווי אַזוי“? און נישט „צוליב וואָס“. ער איז נייגיריקער צו וויסן דעם סוד פון שרייבן, איידער די פסי-כאַלאַגיע פון לייענען, כאַטש (אַדער ווייל) דאָס איז זיין אייגענע פסיכאָלאָגיע. ער פאַרגעסט אַז ער האָט נישט קיין אַנדער שליסל צו דעם דיכטערס רעטעניש אַ חוץ דעם, וואָס ליגט באַהאַלטן אין זיין אייגענעם לייענען.

אַ פאַעט קאָן וויסן פון זיין אינעווייניקסטער דערפאַרונג וואָס עס איז אַזוינס פאַעזיע; אויב ער קאָן עס נישט פאַרשטיין, קאָן ער עס פילן. אָבער וואָס ווייס דער לייענער פון אַ ליד, איידער ער לייענט עס איבער? און וואָס איז נאָך דעם ווי ער האָט עס שוין איבערגעליענעט? קען ער דאָס ליד? ער קען נאָר דעם איינדרוק פון זיין לייענען. דעם דיכטערס שאַפן עקסיסטירט פאַר אים נאָר דורך זיין, דעם לייע-נערס, געניסן, וויל ער האָבן אַ שייכות צום ענין שאַפן, מוז ער זיך פאַרטיפן אין דעם סוד פון אויפנעמען דאָס געשאַפנע, וויל ער דערגיין וואָס עס איז פאַר אים דער שרייבער, מוז ער וויסן וואָס ער, דער לייענער, זוכט — און געפינט — ביי אים. ער מוז אָנהייבן פון זיך אַליין, און די ערשטע פראַגע וואָס ער מוז זיך שטעלן, איז: צוליב וואָס לייענט ער? ווען דאָס זאל אים קלאָר ווערן וועט אים זיין נישט שווער צו ענטפערן אויף די פראַגעס: וואָס צו לייענען און ווי אַזוי צו לייענען? אַן דעם מאַטיוו, וואָס באַוועגט אונדו צו נעמען אַ בוך אין האַנט, ווענדט זיך דער „וואָס“ און דער „ווי אַזוי“ פון אונדזער לייענען. נישט אַלע זיינען גלייך אין דעם ענין לייענען, אַזוי ווי נישט אַלע שרייבן גלייך דאָס וואָרט „לייענען“ — אין דעם זינען, אין וועלכן עס ווערט איצט געברויכט — איז אין יידיש אַ ניי וואָרט בערך. אַמאָל אַז מ'האָט געזאָגט „לייענען“, האָט מען געמיינט לייענען די תורה אין שיל בעתן דאָווענען. אַזוי אַ ספר האָט מען נישט געלייענט, נאָר געלערנט. אַ חוץ „לער-נען“ זיינען געווען נאָך אַנדערע אויסדריקן וואָס האָבן פאַרביטן דאָס וואָרט „לייענען“ — „נעמען אַ ספר אין האַנט“, „אַריינקוקן (אַדער מעיין זיין) אין אַ ספר“. לייענען איז חל געווען נאָר אויף לייכטערע און ווייניקער חשובע ווייבערשע ספרים אָדער אויף אַ מעשה-ביכל; די מאַמע האָט געלייענט דעם צאינה וראינה; די שוועס-טער האָט געלייענט „טויזנט און איין נאַכט“, די „בבא-מעשה“ אָדער אַן אַנדער מעשה-ביכל. אָבער דער טאַטע — ער האָט געלערנט אַ בלאַט גמרא, אַ פרק משניות.

די מאַטיוו פון לערנען זיינען געווען נישט די ועבליקע ווי פון לייענען. לערנען האָט מען געלערנט פון מיצווה-יועגן. די, וואָס האָבן געלערנט אַ סך און געהאַט אַ גוטן זכרון, אַ שאַרפן מוח, זיינען געוואָרן לומדים, מופלגים, גדולים, גאונים, מנהיגי-הדור, אָבער נישט די לומדות, נישט די גאונות איז געווען דער ציל; דער ציל איז געווען — לערנען. דאָס איז געווען אַ ציל פאַר זיך אַליין. דאָס איז געווען אַ מיין עבודה. מען פלעגט, אמת טאַקע, ריידן וועגן תורה און עבודה, ווי וועגן צוויי באַזונדערע זאַכן; אין תוך אָבער איז לערנען תורה — געווען אַ שטיק עבודה. איז, בכך, פאַרציטיגט ניט שייך געווען צו גריבלען זיך אין דער פראַגע: וואָס און ווי זאל מען לערנען? פון איין זייט האָט מען מקיים געווען אַ מיצווה, ווען מען האָט געלערנט, אַלץ איינס — ווי און וואָס; פון דער אַנדערער זייט איז געווען קלאָר,

אז יעדער דארף לערנען דאס צו וואס ער איז מסוגל, וואס ער קאן משיג זיין; איז ער א פראסטער ייד, לערנט ער „עין יעקב“, נישט אזא פראסטער — משניות, א למדן — ש"ס און פוסקים.

אויף אזא אדער אן אנדער מין לערנען האט מען אין דער אדער יענער צייט געקאנט קוקן קרום; א מאל האט מען ניט געוואלט ליידן, ווען איינער טוט זיך צופיל אריין אין נסתר, אין קבלה, א מאל איז פילפול געווען נישט געוונטשן, א מאל — חקירה-ספרים, פילאסאפיע, די אלע באגרענעצונגען האבן זיך גענומען פון געוויסע אלגעמיינע, רעליגיעזע אדער עטישע כללים. עס זיינען געווען אַנגענומענע ספרים — און פונקט אזוי איז געווען אויך אן אַנגענומענער אופן פון לערנען.

אַנדערש איז מיטן לייענען. לייענען האט מען שוין גאר אַמאָל געלייענט נישט פון מיצווה וועגן, נאר פון דעם אייגענעם נוצן אדער פאַרגעניגן וועגן. די וויל-קענעווידיקע ידענע וואס האט געלייענט דעם טייטש-חומש אדער דעם שבט-מוסר, האט עס געטאן מיטן פרייען ווילן, זי איז נישט געווען מחויב עס צו טאן, ווער רעדט מעשה-ביכלעך — דאס איז אוודאי נישט געווען קיין מוז זיך צו קאכן אין זיי. גאר פאַרקערט, עס איז געווען אַ זינד צו לייענען די „וועלט-ביכער“, אט די אלע „נאַרישע מעשיות“, אויב מען האט זיי דאך געלייענט, איז עס געווען דערפאַר, ווייל דער יצר-הרע האט צוגערעדט זיי צו לייענען, שפעטער, אז עס איז געקומען די צייט פון השכלה, פון וועלטלעכקייט, און מען האט זיך שוין מער נישט גערעכנט מיט די אַלטע אויטאָריטעטן, איז דאָס לייענען אין גאַנצן געוואָרן (און אויב עס איז נישט געוואָרן, האט עס געקאנט ווערן) אַ זאך פון יעדן איינציקנס גוסט, פון יעדן איינציקנס פרייען אויסקלייב.

עס האט זיך אָבער געמערקט און עס מערקט זיך ביי איצט, אַז עס איז דאָ אַ גוסט און אַן אויסקלייב, נישט אזוי פון איינציקע פּערזאָנען ווי פון גאַנצע גרופּעס. פון די צוויי פאַרשפּרייטסטע טיפּן לייען-גרופּעס לייענט איינער דערהויפּט פון פאַרגעניגן וועגן, דער אַנדערער — דערהויפּט פון נוצן וועגן.

עס פאַרשטייט זיך, אַז די צעטיילונג דאַרף נישט גענומען ווערן פּעדאַגאָגיש; ווען אַ בוך (אדער אַן אַרטיקל) ברענגט נוצן דעם לעזער, איז אין דעם דאָ אויך אַ שטיקל פאַרגעניגן און אין יעדן אמתן פאַרגעניגן, וואָס מען האט פון לייענען, איז ווידער פאַראַן אַ געוויסער נוצן. פון דעסטוועגן קאָן מען ריידן וועגן אזא מין לייענען, ווו דער עיקר איז דאָס אויסלערנען זיך אדער דאָס אַפּלערנען זיך עפעס, און אזא לייענען ווו די הויפטזאך איז די הנאה, — ווי וועגן צוויי גאר באַזונדערע סאַרטן לייענען.

מיר וועלן זיך פּריער אַפּשטעלן אויפן צווייטן מין לעזער — אויף דעם, וואָס לייענט נאָר פון הנאה וועגן, — און זעען צי קאָן מען עס שטענדיק אַנרופן מיטן נאַמען לייענען.

עס זיינען דאָ מענטשן, זייער אַ סך מענטשן, וואָס זוכן און געפינען אַ באַפּרי-דיקונג אין ביכער און פון דעסטוועגן איז זייער לייענען נישט קיין לייענען. פאַרוואָס? ווייל זייער הנאה איז אַ צו שוואַכע, אַ צו אַרעמע, אַ צו אויבנאויפיקע? ניין, דאָס וואָלט זיי געמאַכט נאָר פאַר לעזערס פון אַ נידעריקערער מדרגה, נישט פאַר אויס לעזערס. מ'קאָן דאָך נישט פאַרלאַנגען פון מענטשן מיט פאַרשיידענע כאַראַקטערן, מיט אַ פאַרשיידענעם מין דענקען און פילן אדער מיט אַ פאַרשיידענעם גראַד

בילדונג, לעבנסקענטעניש און דערפארונג, אז זיי זאלן, לייצענדיק א ראמאן, ליד אדער אן עסיי, האָבן אַ גלייך שטארקע גייסטיקע פרייד. יעדער ליינט אַרויס פון אַ ווערק אַזוי פיל וויפּל ער איז פעזק אין דעם אַריינצולייצענען. נאָר אין מאַטעריעלן לעבן איז „אַ נעמער נישט קיין געבער“. גייסטיק קאָן מען אַנדערש נישט נעמען, סיידן מען גיט. מ'מוז ווערן אַ שותף למעשה בראשית, אויב מען וויל באַנעמען גאָטס אָדער אַ מענטשנס שאַפונג. מע מוז אין דעם שותפות אַריינלייגן אַ חלק. ווענדט זיך אַלץ ממילא אָן דעם, וואָס פאַר אַ חלק מע לייגט אַריין, ד"ה מיט וואָס מע קומט צום ווערק. האָט איינער אַ פאַרשלאַפענעם מוח, טעמפע חושים, אָן אַרע-מע פאַנטאַזיע, איז אוממעגלעך, אַז אַ ליד, פּאָעמע אָדער אַ נאָוועלע זאָל אים פאַר-שאַפן אַזאַ הנאה. ווי די, וועלכע עס וועט האָבן פון איר אַ מענטש מיט אַ וואַכן געדאַנק, מיט פיינע געפילן און אַ לעבעדיקן כוח-הדימיון, ובכן, נישט פון אַן אַרע-מערז און אַ בלאַסערן לייצענען רעדט זיך דאָ. נאָר וועגן אַזאַ לייצענען, וואָס איז גאָר קיין לייצענען נישט. אַזוינס איז אַ סך מער פאַרשפרייט, ווי מען שטעלט זיך עס פאַר. עס איז דער פאַל, ווען מען זוכט אין ביכער אַזעלכע סאָרטן פאַרגעניגנס, וואָס מע קאָן האָבן אויך נישט-לייצענדיק קיין ביכער. ווען מע נעמט זיך, צום ביישפּיל, פאַר אַ בוך נאָר כדי צו פאַרטרייבן דעם אומעט אָדער אַפּצושטופן אַי אַוונט און מ'איז גרייט צו פאַרמאַכן דאָס ביכל און פאַרגעסן אָן אים ווי נאָר עס וועט זיך געפינען אָן אַנדער מיטל צו פאַרטרייבן די צייט, — איז עס נישט קיין לייצענען. אין ליטעראַטור, אין קונסט, איז פאַראַן עפעס אַזוינס, וואָס נאָר אין ליטעראַטור, נאָר אין קונסט קאָן מען עס געפינען. אין וואָס אָט דער עפעס באַשטייט, וועלן מיר שפּעטער זען. דערווייל וויל איד זאָגן, אַז ווען איינעם איז אומעטיק מיט זיך אַליין און אים איז אַלץ איינס ווי אַזוי פטור צו ווערן פון דעם אומעט, ד"ה פון זיך אַליין, צי דורך עפעס אָן „אינטערעסאַנטן“ ראַמאָן, צי דורך קריגן אַ „האַנט“ אויף צו שפּילן אין קאַרטן, צי דורך זיצן און דרעמלען אין קינאָ, צי דורך עפעס אָן אַנדער פאַרוויילונג, איז עס אַ סימן, אַז ער האָט צו ליטעראַטור גאָר קיין שייכות נישט און זיין לייצענען איז אַ טויטע זאַך. און מיר וויסן טאַקע אַז נישט איינער פון אָט די טויטע לעזערס האָט גאָר אין גאַנצן אויפגעהערט צו לייצענען זינט עס זיינען פאַרשפרייט געוואָרן אַזעלכע מיטלען צו פאַרברענגען די צייט, ווי אויטאָ-מאָביל-רייזע, קינאָ, ראַדיאָ, אד"ג. און ווען מען דערמאָנט זיך אַז דאָס רוב ראַמאַנען אין אַלע שפּראַכן פון דער וועלט ווערן געלייענט (און געשריבן) פון (און צוליב) אָט דעם מין לעזער, ווילט זיך אַז עס זאָלן זיך צוריק אומקערן יענע צייטן, ווען מען האָט ווייניקער געשריבן און ווייניקער געלייענט, אָדער אַז עס זאָל שוין ענדלעך אַנקומען „די געבענטשטע תקופה“, ווען קינאָ-טעאַטער, וואַדעוויל, ראַדיאָ, טעלעוויזיע און אַנדערע „אויפטוען“ פון דער ציוויליזאַציע“ וועלן שוין אין גאַנצן איבעריק מאַכן און אַוועקהרגענען אָט דעם סאָרט ביכער-פּראָדוקציע (*). דער לי-

(* אַלדאז האַקסליין, דעם ענגלישן שריפטשטעלער, וואָס האָט זיך באַזעצט אין אַמע-ריקע, האָט דער מין ליטעראַרישע פּראָדוקציע אַזוי דערצערנט, אַז ער האָט, האַלב אין שפּאַס, פאַרגעלייגט איינצופירן זייער אַ הויכן שטייער אויף פאַפּיר, כדי עס זאָל זיין אומ-מעגלעך צו דרוקן אַזויפיל צייטונגען, זשורנאַלן און נאָרישע ביכער. „נאָר ווען ביכער, האָט ער געשריבן, וועלן זיין אַזוי זעלטן, ווי זיי זיינען געווען אין די צייטן פון מילטאָן, וועט דעם היינטיקן מענטשן ווידער אַנכאַפן יענע תּאוּה צו ליטעראַטור, יענע רעליגיעזע ערפאַכט פאַר קולטור, מיט וועלכער עס האָבן זיך אויסגעצייכנט די מענטשן פון פאַר-צייטנס“.

טעראטור וועט דערפון קיין שאַדן נישט אַרויסקומען. אזוי ווי דער קינעמאַטאָגראַף קאָן שעדיקן נאָר די "ביזנעס" פונעם "לעבעדיקן טעאַטער", אָבער נישט פאַרבייטן זיין קונסט, אזוי ווי דער ראַדיאָ-ראַמאַן קאָן נישט זיין קיין במקום פון אַן אמתן ראַמאַן, אזוי קאָנען די אַלערליי סאַרטן פאַרוויילונגען נישט איבעריק מאַכן דעם באַזונדערן פאַרגעניגן, וואָס עס וואַרט אין דער ליטעראַטור פאַר יענע, וואָס האָבן אַ געשמאַק צו איר און פילן אין איר אַ טעם...

דער וואָס לייענט ביכער נאָר כל-זמן ער האָט נישט קיין אַנדערע פאַרוויילונגן איז נישט קיין אמתער לעזער, כאָטש אַזאָ ליטעראַטור-מענטש ווי געאַרג בראַנץ דעס איז מקיל אין דעם פרט. "אפילו דאָן, שרייבט ער, ווען דאָס לייענען ברענגט אונדז נאָר אומשולדיקע פאַרוויילונג, האָט דאָס אַ ווערט אין דער לאַנגווייליקייט און איינפאַרמיקער מאַטערניש פון טאַג-טעגלעכן לעבן. דאָס לייענען נאָר פון פאַר-געניגן וועגן דאַרף בשום אופן נישט פאַראַכט ווערן — אויב נאָר דאָס פאַרשאַפט אונדז פאַרגעניגן". און אויב — וואַלט איך פון דעסטוועגן צוגעגעבן — דאָס איז יענער מין פאַרגעניגן, וועלכן מען קאָן האָבן נאָר פון לייענען...

דאָס רוב פרויען און מענער (פרויען קומט זיכער דער אויבן אָן אין דעם פאַל) לייענען נישט "פון נוצן וועגן", נישט דערפאַר ווייל זיי האָפן צו ווערן אידעלער, קליגער, געבילדעטער פון די מעשה-ביכלעך, — ניין, דאָס לייענען איז ביי זיי נישט מער ווי אַ צייט-פאַרטרייב. און דער ווערט דערפון ווענדט זיך אָן דעם, וואָס פאַר אַ מין אַמוזירונג דאָס איז; אויב אַזאָ, וואָס זיי קאָנען געפינען אויך ערגעץ אַנדערשוו, איז אפשר טאַקע גלייכער אַז זיי זאָלן עס זוכן דאַרט, נישט אין דער וועלט פון ביכער. אויב, אַ שטייגער, זיי פאַרכאַפט אין אַ ראַמאַן נאָר די מעשה, וואָס ווערט דאַרטן דערציילט, און עס מאַכט זיי נישט אויס ווי אזוי זיי ווערט דערציילט, און עס גייט זיי נישט אָן, צי דער דערציילער האָט אַ שאַפנדיקן אַדער נאָר אַ פלאַנטערנדיקן כוח פון פאַנטאַזיע, און עס אינטערעסירט זיי נישט דעם שרייבערס פעיקייט אָדער אומפעיקייט צו געפינען פאַר אַלץ פאַסיקע און פרישע, לעבעדיקע, נישט קיין אַפגעניצטע ווערטער, דעם שרייבערס פעיקייט אָדער אומ-פעיקייט צו שאַפן כאַראַקטערן, צו לאָזן פאַר אונדז אויפלייכטן טונקלקייטן, צו לאָזן פאַר אונדז אויפבליצן טיפענישן פון דער נשמה, צו אַנטפלעקן פאַר אונדז נייע איבערלעבונגען, אומגעריכטע ניואַנסן פון געפיל, אומבאַקאַנטע לעבנס-ריטמען, פאַרהוילענע טרוים-וועלטן, — אויב זיי זיינען גלייכגילטיק צו די דערמאַנטע און פאַרשיידענע אַנדערע נישט-דערמאַנטע אויפגאַבעס און אויפטוען פונעם שרייבער, און דאָס איינציקע וואָס זיי ווילן איז גאָר אַנקוועלן פון עפעס אַ טשיקאָוער גע-שיכטע. דאָן דאַרפן זיי נישט לייענען דווקא טאַלסטאָי אָדער פלאַבער. די צייטונג-כראַניק, דער קינעמאַטאָגראַף, די שכנה, דער שכן קאָן זיי דערציילן מעשיות וואָס וועלן אפשר זיין פאַר זיי נאָך אינטערעסאַנטער, נאָך טשיקאָווער. און ווי באַלד זיי קאָנען האָבן פון אַ צייטונג-באַריכט, פון קינאָ אָדער גאָר פון ריכילות דעם זעלבדיקן פאַרגעניגן וואָס זיי געפינען אין מעשה-ביכל, איז זייער לייענען אזוי אַרעם, אַ מען קאָן עס באמת נישט רעכענען פאַר אַ לייענען. איי וואָס, עס קאָן טרעפן — אַז פון פוסטן לייענען זאל מע קומען צו אַן אמתן אינטערעס פאַר ביכער; אַז אין אַנהייב זאל מען זוכן ביים שרייבער טאַקע גאָר אַן "אינטערעסאַנטע" געשיכטע, אַ מעשה מיט אַ דעטעקטיוו, אַ פלאַנטער מיט אַן אַרעמער שניידערקע וואָס האָט

חתונה געהאט פאר א גראף — און דערווייל זאל מען קריגן די געוויינליכע צו „האלטן א ביכל אין האנט“, מתוך שלא לשמה בא לשמה און ביסלעכווייז זאל מען זיך אויסלערנען צו געפינען אין ביכער נאך עפעס, א חוץ ליבע-באשרייבונגען און אנדערע „שיינע געשיכטן“? איי וואס, א גאנץ ביליק מעשה-ביכל קאן א מאל אויפועקן א מענטשן און ארויפפירן אים שיר-נישט אויף א נייעם וועג. אין די צייטן פון השכלה, צום ביישפיל, האבן אפילו אַזעלכע נאָרישע ביכלעך ווי שמ"רס אָדער בלאַשטייגס „העכסט-אינטערעסאַנטע ראַמאַנען“ געשפּילט אַ געוויסע ראַלע אין דער גייסטיקער אויפֿוואַכונג פֿון דער יוגנט. אַ קליינשטעטליך ייִדיש בחורל וואָס האָט געמיינט אַז הינטער זיין כּתריִלעווקע לאַזט זיך דער הימל אַראָפּ אויף דער ערד און עס הייבן זיך אַן די הרי־חושיך, האָט פֿון שמ"רס אַ ביכל זיך דער־וויסט אַז עס איז דאָ אויף דער וועלט אַזאַ זאַך ווי פֿאַריז, לאַנדאָן, ליבע, לאַרדן — און „די אויגן האָבן זיך אים געעפֿנט“. דאָס איז געווען פֿאַר אים דער ערשטער שריט אויפֿן וועג צו אַ נייעם, ברייטערן לעבנס־באַנעם. אָבער... אויב דאָס איז באמת געווען פֿאַר אים אַזאַ שריט, איז ער ביי די שמ"רס נישט געבליבן, די מעשה־ביכלעך האָבן געהאַט פֿאַר אים נאָר די באַדייטונג וואָס זיי האָבן געעפֿנט פֿאַר אים אַ טירעלע צו אַ וועלט, וועלכע האָט אים דערווייטערט פֿון אַזעלכע ביכלעך. דאָס איז געווען אַ שטאַפל וואָס ער האָט אויף אים געדאַרפט אַרויפֿגיין נאָר כּדי אויפֿצו־הייבן זיך אויף אַן אנדערן שטאַפל, אַ העכערן.

דאָס אייגענע קאָן מע זאָגן וועגן אַלע די, וואָס לייענען נאָר פֿון דעם סיפור־המעשה וועגן. אויב ביסלעכווייז לערנען זיי זיך אויס צו פֿילן דעם אינעווייניקסטן זין און די קינסטלערישע שיינקייט, ניט נאָר דעם אויבנאויפֿיקן פֿלאַנטער פֿון דער געשיכטע, ווערן זיי אמתע לעזערס. אָבער אויב זיי בלייבן — און מיר ריידן וועגן די וואָס בלייבן — ביים אויבנאויף פֿון דעם סיפור־המעשה און ביי דער פּוסטער נייגעריקייט צו וויסן וואָס דער סוף איז געווען, איז זייער לייענען ווינציק וואָס ווערט, בפרט נאָך אַז זיי וואָרפֿן אַוועק דאָס לייענען ווי נאָר זיי קאָנען זיך אַמוזירן אויף אַן אנדער אופן, אַ „מער לעבעדיקן“, ווייל זיי האָבן לכתחילה זיך גענומען פֿאַרן בוך, נישט פֿון בוך וועגן, נאָר ווייל זיי האָבן נישט געהאַט וואָס צו טאָן... קעגן קליינע קינדער, וואָס כאַפֿן זיך פֿאַר אַ ביכל, ווען זיי האָבן נישט אין וואָס אָדער מיט וועמען זיך צו שפּילן, האָבן מיר נישט קיין טענות. זיי פֿאַרשעמען נישט דעם שרייבער, ווען זיי פֿאַרברענגען מיט די מענטשעלעך און אַמוזירן זיך מיט די מעשה־לעך, וואָס ער האָט אויסגעטראַכט. פֿאַרקערט, ער שעצט זיך גליקלעך, ווען ער פֿאַרשאַפט זיי פֿרייד און מאַכט זייערע אויגן בלישטשען פֿון טרערן. עס איז אים גוט אין זייער ריינער, קליינער וועלט. אָבער אַ דערוואַקסענער, דוכט זיך מיר, באַליידיקט דעם שריפטשטעלער, ווען ער קומט צו אים נאָר דערפֿאַר, ווייל עס גיסט אַ רעגן און מען קאָן נישט גיין צו געסט. דער שרייבער האָט די רייכסטע, די פּולסטע, די הייליקסטע שעה פֿון זיין לעבן אַנגעצונדן און פֿאַרברענט ווי אַ קרבּן, אין זיין בוך, — און דער קומט צו אים מיט זיין פּוסטקייט, מיט זיין לאַנגווייל, מיט זיין וואַכעדיקן אומעט!

פֿאַרצייטונגס האָבן מענטשן געהאַט יראת־הכבוד פֿאַרן ספר. זיי האָבן זיך גע־פּילט ווי אין דער געזעלשאַפט פֿון אַ גרויסן מענטשן אָדער אַ הייליקן גייסט, ווען אַ ספר איז געלעגן פֿאַר זיי. עס זיינען, אגב, געווען אַמאָל ווינציקער ביכער ווי

איצט, און דאָס רוב זיינען זיי נישט פראָדוצירט געוואָרן אויף אזאָ מעכאַנישן אופן ווי היינט, כאָטש מ'האַט זיך שוין דעמאָלט געקלאָגט אויף עשות ספרים הרבה אין קץ. אַמאָליקע ספרים זיינען געווען אָדער אַנגעזאמלטע חכמה פון דורות, ירושה פון טויזנטער יאָרן מענטשלעכע דערפאַרונג אָדער ווונדערלעכע אויסשטראַלונגען פון אינדיווידועלע געניאַליטעט. די מאַסנפראָדוקציע האָט וואַכעדיק געמאַכט דעם מאַדערנעם בוך. אָבער עס זיינען דאָך איצט אויך פאַראַן ווערק, וווּ דער מענטש-לעכער גייסט פייערט זיינע גרויסע און אמתע ימים-טובים. און קעגן אַט די שאַפונג-גען זינדיקט דער לעזער, וואָס וועגן אים רייך איך דאָ, ווען ער נעמט דעם דיכ-טערס „פונק פון האַרצן און צינדט-אָן ביי דעם זיין פאַפיראַסל“, לויט ביאַליקס אָן אויסדרוק, אַט די ווערק פאַרשוועכט ער, ווען ער פירט זיך אויף ווי אין אַ שענק, בעת ער געפינט זיך אין זייער טעמפל. ביי דעם מין לעזער איז רעכט צו נעמען זיך פאַר אַ בוך אַפילו נישט צוליב צייטפאַרטרייב, נאָר צוליב הוילער באַרימער: ער זאָל קאָנען זיך אויספיינען פאַר זיינע באַקענטע, ער זאָל קאָנען מאַכן דעם אַנשטעל פון געבילדעטקייט, כאַפט ער אַ קוק אין די ווערק פון דעם אָדער יענעם שרייבער, און דאָס וואָס איז אַפט דער שטאַלץ פון דער נאַציע, די וויזיע פון אַ דור, ווערט אַ מיטל אַנצוועטיקן די פוסטע גאווה פון אַ ליידיקגייער. אַט דער פוסטאונפאַסניק דערנידעריקט די ליטעראַטור ביז צו דער נייסטער מאַדע. אינאיינעם מיט אַ ניי-מאָדישן שניפס אָדער אַ מאָדישן הוט קויפט ער אָדער זי דעם „נײַסטן“, „מאָדערנ-סטן“ בוך. פון אזאָ מין לייענער נעמט נקמה דאָס פאַרשוועכטע בוך. עס פאַרשליסט זיך פאַר אים, ווי אַ בלום פאַר קעלט. עס באַהאַלט פון אים זיין אַראַמאַט, זיין אי-נעווייניקסטע פראַכט. אפילו קיין ביליקן פאַרגעניגן האָט נישט אזאָ פוסטער לעזער פון זיין לייענען. ער לאַנגווייליקט זיך, נעבעך, ער מוטשעט זיך לייענענדיק. נישט אומזיסט פאַרבייט דער האַלב-אינטעליגענטער לייענער דעם נייעם בוך אויף אַ רעצענזיע וועגן דעם. די רעצענזיע איז קירצער און גיט „גענוג מאַטעריאַל“ פאַר „אינטעליגענטע“ שמועסן.

אָבער בעסער זאָלן גאָר נישט געשריבן ווערן אַזעלכע רעצענזיעס, אויב זיי ווערן אַ במקום בוך. דער אמתער רעצענזענט וויל נישט אַז זיין אַרבעט זאָל זיך שטעלן ווי אַ וואַנט צווישן דעם גוטן בוך און דעם לעזער. פאַרקערט, ער וויל אַפ-ראַמען דעם וועג פאַרן שרייבער. ער וויל אויפוועקן אין דעם לעזער אַן אינטערעס, אַ חשק, אַ דורשט צום שרייבערס אויפטו. אָבער דער לעזער, וואָס וועגן אים רייך מיר דאָ, קוקט אויף דער רעצענזיע ווי אויף אַלץ וואָס ער לייענט, נאָר ווי אויף אַ מיטל צו באַפרידיקן זיין נאַרישע גאווה. ער איז געגליכן צו קליינשטעטלידיקע איינווינערס וואָס ווען עס איז אַ מאַל געקומען צו זיי אַ וואַנדער-טרופע, וועלכע האָט אַרויסגעשיקט אַ פאַר פון אירע פאַרביק אַנגעטאַענע קאַמעדיאַנטן אויף אַן אויסגעפוצט אייזעלע, איינגעשפאַנט אין אַ טשיקאַוון וועגעלע מיט גלעקלעך, כּדי אַנצוזאָגן דעם עולם, אַז חברה פורים-שפילערס זיינען דאָ, — האָבן זיי, די שוטים, געמיינט, אַז דאָס איז שוין דער ספּעקטאַקל און זיי זיינען נישט געקומען אין טעאַטער. די דאָזיקע זיינען כאָטש געווען נאַיוו. דער לעזער, וואָס ביי אים האַלטן מיר, אַט דער לעזער-פאַראַזיט, ווייסט, אַז דאָס וועגעלע מיט די גלעקלעך, — די רעצענזיע, — איז נישט דאָס שפיל אַליין, נאָר אַן אַנזאָג אויפן ספּעקטאַקל — דעם בוך, — אָבער ער דאַרף דאָך נאָר מאַכן דעם אַנשטעל אַז ער „שטייט נישט

אָפּ פון דער צייט, אַז ער איז „מאָדערן“ אאז״וו. דער איז נאָך ערגער פון יענעם מין לייענערס, וואָס זוכט אין בוך נאָר דאָס אַרעם ביסל „פאַרוויילונג“. יענער איז אויפריכטיק, דער איז אַ צבועק, איך ווינטש נישט קיין אמתן שרייבער אַזעלכע פאַלשע לעזערס. אַן עכטער שרייבער וויל נישט אַז דער לעזער זאל אַראָפּ-נעמען נאָר דעם שוים פון דעם פולן בעכער, וואָס ער דערלאַנגט אים. אַן אמתער שרייבער דורשט נאָך אַ לייענער, וואָס זאל דעם טייערן געטראַנק, וואָס ער האָט פאַר אים צוגעגרייט, אויסטרינקען ביזן דעק. אויסטרינקען מיט אַ דאַנק איז אַ ברכה און אַן אומפאַרגעסלעכע פרייד.

3. דער אמתער פאַרגעניגן און אמתער נוצן פון לייענען

אומפאַרגעסלעכער פאַרגעניגן און דויערנדיקער נוצן — יא, אַט דאָס איז דאָס פאַרגעניגן און דער נוצן, וואָס מיר האָבן פון גוטע ביכער, ווען מיר לייענען זיי ווי געהעריק. מיר קאָנען פאַרגעסן די נעמען, די איינצלהייטן, אפילו די אי-דייען פון דעם בוך, אָבער נישט די שעהען וואָס מיר האָבן פאַרבראַכט אויף דעם, נישט די פרייד פון יענע שעהען, נישט דעם ווונדער, נישט די טיפקייט פון יענע שעהען. זיי בלייבן אין אונדזער געדעכעניש ווי אַן אויסערגעוויינטלעכע פאַסירונג, ווי אַ יום-טוב. זיי בלייבן אין אונדזער פילן, אין אונדזער דענקען, ווען אַפילו מיר געדענקען נישט אַקוראַט וואָס מיר האָבן געלייענט, בפרט נאָך ווען מיר געדענקען. זיי בלייבן — אַט וואָס עס איז די הויפטזאַך, דאָס איז דער וויכטיק-סטער אונטערשייד צווישן די פולע, זאַטע רגעס, וואָס עס לעבט איבער אַן אמתער לייענער, און יענע מאַגערע שעהען, וועלכע עס פאַרברענגען די וואָס אַ בוך איז ביי זיי נאָר אַ מיטל צו פאַרטרייבן די צייט.

דער אמתער לייענער פאַרטרייבט נישט די צייט; פאַרקערט, ער היט זי אויף, ער היט זי אויף ווי אַ געבענטשטע דערינערונג — און נישט נאָר ווי אַ דערינערונג אַליין. יענע שטילע, אַנטציקטע מינוטן וואָס ער פאַרברענגט אין דער געזעלשאַפט פון גוטע ביכער זיינען מינוטן פון גייסטיקער נערונג, מינוטן פון באַפֿרוכפערונג. ווי קאָנען זיי פאַרשווינדן? דאָס וואָס נערט און באַרייכערט אין באַפֿרוכפערט אונדזער גייסט, געהערט צו אונדזער זיין, צו אונדזער שפעטער זיין, צו אונדזער ווערן.

אַ פוסט בוך אָדער אַפילו אַ גוט בוך, געלייענט פון אַ פוסטן לייענער פאַר-גייט ווי אַ שאַטן און לאַזט איבער נאָך זיך אַ פוסטיקייט. פון אַ גוט-געלייענטן בוך גייען מיר אוועק פולע, — ניין, מיר גייען נישט אוועק פון אַזאַ בוך, מיר נעמען דאָס מיט, דאָס ווערט איינער פון אונדזערע לעבנס-באַגלייטערס, דאָס ווערט פאַר אונדז וואָס מרימס ברונעם איז געווען פאַר די יידן אין מידבר — אומעטום און תמיד העלפט עס אונדז שטילן אונדזער דורשט...

אַ בוך וואָס מען לייענט נאָר פון מאַמענטאַנעם פאַרגעניגן אָדער פון פראַק-טישן נוצן וועגן (מען וויל זיך, אַ שטייגער, אויסלערנען עפעס אַ טעכנישע זאַך) — איז אַזוי ווי אַ בלום וואָס מען האָט אַפּגעריסן פון וואַרצל. אַנדערש זיינען די

ביכער וואָס גיסן זיך אויף שטענדיק צונויף מיט אונדזער דענקען און פילן, די ביכער וואָס ווערן פאַר אונדז אַ קוואַל פון אומאויסשעפּלעכן גייסטיקן פאַרגעניגן און דויערנדיקן אינטעלעקטועלן נוצן — זיי זיינען ווי די טיף-פאַרוואַרצלטע פלאַנצונגען וואָס בליען-אַפ און בליען צוריק אויף. זיי זיינען פאַר אונדז דאָס וואָס שפייז איז פאַר אַ קינד, ד"ה, זיי זיינען גייטיק און ניצלעך פאַרן וווקס, נישט נאָר פאַר דער אויפהאַלטונג פון אונדזער אַרגאַניזם. מיטן אמתן בוך זיינען מיר צו-פרידן צוליב דער הנאה און דעם געשמאַק פון לייענען און „צעקייען“ און פאַר-דייען דאָס געלייענטע; אָבער נאָך מער האָבן מיר דערפון הנאה שפּעטער, ווען דאָס ווערט אויפגעלייזט, צעגאַנגען אין אונדז, ווען דאָס ווערט, ווי אַ קערנדל אין שוים פון דער ערד, גרייט אַרויסצושפּראַצן, פונאַנדערצובליען זיך און טראָגן פּרוכט. ווייל נישט נאָר געדאַנקען גיט אונדז דאָס אמתע לייענען; עס העלפט אונדז דענקען. נישט נאָר באַקענט עס אונדז מיט די געפילן פון פאַרשיידענע מינים מענטשן; עס לערנט אונדז אַליין פילן פיינער, שאַרפּער, טיפּער. נישט נאָר פירט עס אונדז אַריין אין די ווונדערלעכע ספּערן פון דיכטערס פּאַנטאַזיע; עס וועקט און צינדט אַן אונדזער אייגענע פּאַנטאַזיע, עס באַנייט און מאַכט ברייטער און פרייער אונדזער אייגענע אינעווייניקסטע וועלט, נישט נאָר עס עפנט פאַר אונדז פּרעמדע וועלטן... „מען לערנט גאַרנישט, ווען מען לייענט אים“, האָט געזאָגט געטע וועגן ווינקלמאַנען. „אָבער מען ווערט עפעס“. און דאָס איז ריכטיק וועגן יעדן גוטן בוך. עס העלפט אונדז ווערן — אין דעם ליגט די העכערע פרייד און דער הויפט-זין פון לייענען.

וואָס איז אונדזער לעבנס-דערפאַרונג אָן ביכער? די דערפאַרונג פון איין מענטשן, זייער אַ באַגרענעצטע דערפאַרונג. אַפילו דער, וואָס לעבט אַ רייכן און אַ פּילזייטיקן לעבן, טרעפט זיך און ווערט נאַענט מיט אַ סך מענטשן, פאַרט איבער דער וועלט און זעט זיך אָן אַלערליי הימלען, חיות, קאַלירן, בלומען, — אַפילו דער קאָן ניט זען אַלץ און אוודאי ניט אַלץ איבערלעבן. ער מוז אַנקומען צו די דערפאַרונגען פון אַנדערע, אויב ער וויל זיך נישט באַנוגענען מיט דעם ביסעלע, וואָס ער אַליין האָט געזען, געהערט און אויסגעפרווט. ער מוז איינ-שטעלן אין זיין וועלט אַזעלכע געהיימע אַפּאַראַטן, וואָס זאָלן צו אים דערנענעטערן די קלאַנגען, וועלכע ער האָט נישט פאַרנומען, די פאַרבן וואָס זיינען געבליבן פאַרהוילן פון אים, די לעבנס וועלכע ער האָט נישט געלעבט. אַזעלכע ווונדער-לעכע אַפּאַראַטן זיינען ביכער. זיי זיינען ווי שלוחים, וואָס קומען צו אונדז פון אַלע עקן וועלט. זיי ברענגען אונדז גרוסן פון די ווייטסטע שטערן, פון די פּרעמדסטע נשמות. זיי באַקענען אונדז מיט די ווילדסטע שבטים, זיי פאַרבינדן אונדז מיט די גרעסטע גאונים... אַ ריינדער האָט אויסגעפאַרשט דאָס לעבן פון ערגעץ אַ פאַרוואַרפענעם אינדול, אַן אַסטראָנאָם האָט אין די הימלשע רוימען אַנטדעקט אַ נייע וועלט, אַ דיכטער האָט אַ נייע וועלט באַשאַפּן — וואָס וואַלט דאָס פאַר אונדז געווען אָן ביכער? אַ דאַנק זיי ווערט עס אַ באַרייכערונג פון אונדז דער וויסן, אַ לייטערונג פון אונדזער באַוווּסטזיין, אַ ניי ליכט אויפן שמאַלן און טונקעלן וועג פון אונדזער עקסיסטענץ, אַ נייער שטראַלנדיקער פּאַדעם וואָס ציט זיך צו אונדז פון די אייביקע געהיימענישן...

דורך לייענען גוטע ביכער ווערט אונדזער לעבן אויסגעצויגן אין דער לענג

און אין דער טיף, נישט נאָר אין דער ברייט. צו דער קורצער און פלוצלונג זיך איבעררייסנדיקער קייט פון אונדזערע באַשערטע „זיבעציק יאָר“ וועט צוגעלייגט, אַ דאַנק די כראַניקעס, דער געשיכטע, דער מיטאַלאָגיע, אַן אומענדלעכע צאָל פּרזעדיקע רינגען — די רינגען פון די אבות! עס ווערט פאַר אונדז מעגלעך צו לעבן (אין אונדזער באַוווּסטזיין) אויף צוריק, מיר וואַקסן-אַריין אין דער פאַרגאַנגענהייט. דאָס דאַרע צווייגל פון אונדזער לעבן ווערט אַ טייל פון אַ טיף-אינגעוואַרצלטן און מעכטיקן יחוס-בוים. אַלע פּרזעדיקע דורות ווערן אונדזער מישפּחה און עס ווערן אין איר אַריינגענומען אויך די קומענדיקע דורות. נביאים, אוטאָפּיע-דיכטערס, גרויסע בעלי-חלומות רופן זיי אַרויס פון די פאַרבאָרגענישן פון שפּעטערדיקע צייטן... מיר וואַקסן אַריין אין דער צוקונפּט... מיט אונדזער באַוווּסטזיין יאָגן מיר איבער אונדזער זיין — און פאַרלענגערן עס... דאָס וואָרט פון טרוים (וואָס זיינען דען אַלע גרויסע דיכטונגען, אַלע וויזיעס פון דער מענטש-הייט, אויב נישט קיין חלומען אויפן וואָר?), דער טרוים פון וואָרט וועבט אונדז אַריין אין אַ געוועב, וואָס פאַרלירט זיך מיט זיין אָנהייב און זיין סוף אין דער אומ-ענדלעכקייט. אָבער אויך אונדזער לעבן היינט ווערט טיפּער, אינטענסיווער, ווען עס הערט אויף צו זיין אַ צופעליק ברוכשטיק פון דער וועלט און ווערט אַ רינג אין דער קייט, וואָס באַהעפט אונדז מיטן אַמאָל און דעם שפּעטער. אַ דאַנק די אַלע נייע דערפאַרונגען, מיט וועלכע עס באַקענען אונדז די ביכער, ווערט אינטענ-סיווער אונדזער דערפאַרונג-פעקייט. „דאָס לייענען, זאָגט געאַרג בראַנדעס, קאָן מאַכן שאַרפּער אונדזערע חושים און שטאַרקער — אונדזער כשרון אויפצונעמען דאָס ווערטפולע“... מיר נעמען אויף פולער און באַנעמען בעסער אונדזער אייגן לעבן, ווען מיר ווערן באַקאַנט מיט די לעבנס פון אַנדערע — פון אַנדערע מענטשן, אַנדערע דורות, אַנדערע פעלקער, אַנדערע נאַטור-ספּערעס.

דער ווערט פון וויסנשאַפטלעכע ווערק ליגט דערהויפּט אין דעם, וואָס זיי סטימולירן אונדזער דענקען און מאַכן רייכער, פאַרשיידנאַרטיקער, איינהייטלעכער און באַוווּסטזיניקער אונדזערע באַצונגען צו דער רעאַלער וועלט. קינסטלערישע שאַפונגען האָבן נאָך אַן אַנדערע באַדייטונג; זיין טראַגן אונדז אַריבער אין אַנדערע וועלטן, זיי ברענגען אונדז אין באַרירונג מיט דעם לעבן, וואָס איז אַ פּראָדוקט פון מענטשלעכער פּאַנטאַזיע, פון מענטשלעכער שאַפונג-קראַפט. אַט דער קוואַל פון פּרייד קאָנען מיר געפּינען נאָר אין די ווערק פון קינסטלערס און דיכטערס, צו וועלכע עס געהערן אַפט אגב, אויך דענקערס און פּילאָסאָפּן. נאָר זיי אַליין קאָנען שטילן אונדזער דורשט נאָך אמתער פּרייהייט, נאָר זיי אַליין קאָ-נען אַזוי פּונאַדעררוקן די גרענעצן פון אונדזער באַוווּסטזיין אַז אונדז זאָל זיך דוכטן, אַז עס זיינען גאָר נישטאָ קיין גרענעצן. נאָר זיי אַליין קאָנען זאָגן: „עס זאָל זיין ליכט!“ וווּ עס איז געווען טונקלקייט און כאַאָס... יא, גובר זיין דעם כאַאָס אינאיינעם מיט די גרענעצן פון דרויסנדיקן לעבן — דאָס איז אַ ווונדער וואָס נאָר קינסטלערס, פּאַעטן און פּילאָסאָפּן קאָנען ווייזן. נאָר זיי אַליין קאָנען אונדז פאַרשאַפּן אַט די אומבאַרענעצטע פּרייד. און זיי קאָנען זי אונדז פאַרשאַפּן מיט זייערע ווערק מער ווי מיט זייער פּערזענלעכער נאַענטקייט. „די ווערק, זאָגט שאַפּענהוייער, זיינען די קווינטעסענץ פון אַ גייסט; זיי וועלן אונדז מער געבן דערפאַר, ווי דאָס פאַרברענגען מיט דעם מענטשן, מעג ער אַפילו זיין דער גרעס-

טער, זיי וועלן פארנעמען דאָס אַרט פון דעם פאַרברענגען. — נאָך מער, זיי וועלן דאָס איבעריאָגן און לאָזן עס הינטער זיך... — „מען קאָן דערפאַר, — זאָגט שאַפּענהויפּער ווייטער — ליינען די ביכער פון מענטשן, וואָס מיט זיי אַליין פאַרברענגען איז אפשר גאַרנישט אינטערעסאַנט, און דערפאַר, ווידער, ברענגט הויכע קולטור פון גייסט אונדז ביסלעכווייז דערצו, אַז מיר זאָלן שוין זוכן אונ-טערהאַלטונג כמעט נאָר אין ביכער, נישט אין מענטשן.“

ביכער זיינען דער בעסערער, דער העכערער, דער מער געלייטערטער אײַך פון די מענטשן, וועלכע האָבן זיי געשאַפּן. ביכער צייכענען זיך אָבער אויס אויך מיט אַן אַנדער גרויסער מעלה: זיי פירן אונדז אַריין אין דער געזעלשאַפט פון יענע גרויסע מענטשן, מיט וועלכע מיר וואָלטן נישט געקאָנט קומען אין פּערזענלעכער באַרירונג. אַפילו ווען מיר זאָלן עס וועלן, זיי דערנענטערן אונדז צו די געניאַלע פּערזענלעכקייטן פון די ווייטסטע לענדער און ווייטסטע, שוין לאַנג פאַרגאַנגענע, צייטן... אַ גוטע ביבליאָטעק איז אַן אַרט, אַ פּאַלאַץ, וווּ די הויכע גייסטער פון אַלע פעלקער, פון אַלע דורות באַגעגענען זיך. איז עס נישט קיין ווונדערלעכער פּלאַץ? איז עס נישט קיין ליכטיקער פּאַלאַץ? איז נישט קיין פרייד דאַרט צו זיין? איז נישט קיין צענפאַכע פרייד צו פילן זיך דאָר אין זיין דאַרט? אָבער ווי ווערט מען ראוי דערצו? די פּראַגע ווערט גאָר באַזונדערס וויכטיק, ווען מ'האַט אין זי-נען, אַז זיין אַ גוטער קריטיקער הייסט, פּרזער ווי אַלץ, זיין אַ גוטער ליינער.

4. ווי אַזוי נישט צו ליינען

עס איז נישט שייך צו געבן עצות ווי צו ליינען, און איך שרייב דאָ נישט קיין רעצעפּטן, איך האָב עס נישט געטאָן אויך אין די פּרזערדיקע קאָפיטלען, וווּ איך האָב באַטראַכט די פּראַגע צוליב וואָס מיר ליינען, עס איז דאָ אוממעגלעך צו געבן עצות. זיי וואָלטן, אגב, נישט געהאַלפּן. פון וויסן, אַז עס זיינען דאָ הער-כערע מאַטיוון ביים אַריינקוקן אין אַ בוך, ביז האָבן זיי — אין אַ גרויסער מהלך, אַ מאָל איז איינער אַן אויסגעצייכנטער ליינער — און ער גיט זיך נישט אָפּ קיין חשבון פון דעם. פאַרקערט, אָפט ווייס איינער צוליב וואָס און ווי אַזוי מען דאַרף ליינען, אָבער דאָס ווירקט נישט אויף אים. דער אופן און די מאַטיוון פון אַלע אונדזערע האַנדלונגען און אויך פון אונדזער ליינען, ווענדן זיך אַן אונדזער כאַראַקטער, אַן אונדזער דערצונוג, אַן אונדזערע געווינהייטן, אַן דער מדרגה פון אונדזער בילדונג, אַן דער סביבה, אין וועלכער מיר געפינען זיך, — און מיט מוסר און עצות קאָן מען דאָ, ווי אומעטום, ווייניק וואָס אויפּטאָן, אויך קאָן מען נישט מאַכן קיין כללים, וואָס זיינען גוט פאַר אַלעמען, וואָס איך בין אויסן, איז — נאָר אַן אַלגעמיינ טעאָרעטישע באַטראַכטונג פון דעם ענין ליינען, ווי ווייט דאָס ליינען אַ בוך באַהאַלט אין זיך די קערנדלעך פון קריטיקירן עס.

די ערשטע זאך וואָס מען מוז האָבן אין זינען, ווען מען וויל ענטפּערן אויף דער פּראַגע ווי אַזוי צו ליינען, איז — אַז ווען מען קוקט אַריין אין אַ בוך, געפינט מען זיך נישט אין אַ צושטאַנד פון פּאַסיוויטעט. ליינען הייסט זיין גייסטיק אַקטיוו. ליינען הייסט אַרבעטן מיטן קאַפּ, נישט נאָר מיט די אויגן. אגב זעט

מען גארנישט מיט די אויגן, ווען די געדאנקען זיינען ערגעץ אנדערשוואו, נישט אין בוך. וויל מען זען ווערטער, נישט „שווארצע פינטעלעך“, מוז מען טראכטן וועגן דעם זין פון די ווערטער. ווען מען לייענט מוז דער געדאנק זיין וואך, דער מוח מוז ארבעטן. דאס איז, אין פלוג, א זעלבסטפארשטענדלעכקייט, אבער — נישט פאר אלעמען. אט האט שאפענהויער געשריבן: „ווען מיר לייענען, דענקט אן אנדערער פאר אונדז; מיר חזרן נאר איבער זיין מענטאלן פראצעס. עס איז אזוי ווי ביים לערנען שרייבן, ווען דער תלמיד פירט מיט דער פען איבער די אותיות, וועלכע דער לערער האט אנגעצייכנט מיט א בליישיפט. די ארבעט פון דענקען ווערט ביים לייענען מערסטנטילל ביי אונדז צוגענומען.“ דער פילאָ-סאָף האט עס געשריבן, נאר צוליב א פאלעמישן ציל, אין דער אמתן ווערט ביים לייענער פארמינערט נאר די זעלבשטענדיקייט פון אונדזער דענקען (און דאס האט שאפענהויער געמיינט), נישט די עצם דענק-ארבעט. געדאנקען, אויך ווען זיי זיינען יענעמס, נישט אייגענע, קאן מען נישט „איבערחזרן“ אזוי מעכאניש, ווי דער תלמיד פירט מיט דער פען איבער דעם לערערס בליישיפט-צייכענונגען. מען מוז יענעמס כוונה, יענעמס פאנטאזיעס תופס זיין, און דאס קאן מען נישט אג-דערש, סידן מ'איז אליין פעיק און אויפגעלייגט צו דענקען, צו פאנטאזירן. לייענען הייסט נישט, ווי שאפענהויער מיינט, „דענקען מיט א פרעמדן קאפ אנטשאט מיטן אייגענעם“. לייענען הייסט דענקען מיט דעם אייגענעם קאפ אין דער אנוועזנהייט פון אן אנדערן דענקנדיקן קאפ. לייענען, ווען דער מוח שלאפט, איז ארויסגעווארפענע ארבעט. נישט נאר קאן מען נישט האבן קיין נוצן פון אזא מין פארשלאפענע לייענען — מען האט דערפון שאדן. מען קאן מיט אזא מין לייענען אוועקהרגענען און אנווערן דעם ווינדערלעכסטן בוך. מען קאן אפסקענען אז עס איז א לאנגוויי-ליק ווערק, בעת אין דער אמתן קאן דאס אונדז זייער פיל געבן, ווען מען זאל עס נישט לייענען מיט א פוסטן מוח. מען קאן, אין בעסטן פאל, נעמען נאר א קליינעם טייל פון בוך, וואס מען לייענט אויבנאויפיק און דאס איבעריקע לאזן גיין לאיבור — איז עס נישט א שאד? איז די גלייכסטע זאך נישט נעמען זיך פאר א בוך, ווען דער קאפ איז פארנומען מיט אנדערע זאכן אדער ווען מען איז מיד און אויסגע-שעפט... ווינציקער ווי אלע אנדערע, מעג דער לעזער, וואס איז א קריטיקער, זיך פארגיבען צו לייענען אין אזא מין צושטאנד... אויף דער טעמע: „ווי איך לייען?“ האבן פעקע קינדער פון א ימידישער שול אין ווילנע, איידער זי איז חרוב געווארן, געגעבן אט די ענטפערס:

„אז איך לייען א בוך, בין איך אריינגעטאן אין דעם מיט דער גאנצער נשמה, אזוי, אז די וועלט קאן זיך איבערקערן, הער איך נישט“.

„...ווען איך לייען א בוך, בין איך ווי פארכישופט...“ איך פארגעס וועגן אלץ (ביים לייענען). כעס שוין גארנישט, כעס שוין גארנישט, כ'זיך און בין פארטיפט אין לייענען... „...נאכן ענדיקן דאס בוך כאפ איך זיך אויף ווי פון שלאף, אזוי ווי איך וואלט קומען פון אן אנדער וועלט“.

(„שול-פרייד“, ווילנע, יוני 1938)

אזוי לייענען קלוגע קינדער — און אויך דערוואקסענע, וואס זיינען ווערט צו טראגן דעם נאמען לעזערס, וואלטן געדארפט לייענען אזוי.

די פלייסיקע, שוין אַ ביסל צו־פלייסיקע לייענערס דאַרף מען בעטן אַז זיי זאָלן רחמנות האָבן, אויב נישט אויף זייערע אויגן, איז אויף די פאַרפאַסערס פון די ביכער. דער שרייבער וויל שטילן דעם הונגער פון אונדזער גייסט, נישט פון אונדזערע אויגן. ער וויל וועקן אונדזער געדאַנק, נישט אים פאַרשלעפערן. ער וויל, אַז מיר זאָלן האָבן פאַר אים אָפּענע, נישט קיין פאַרשטאַפּטע אויערן און נישט קיין פאַרמומלטע. איז ער דען נישט באַרעכטיקט דערצו? וואָלטן מיר דען אָפּגערעדט צו טרעפן זיך מיט אַ פריינד, וואָס מיר ווילן זיך דורכריידן מיט אים וועגן אַ וויכטיקן ענין, — אויף אַזאַ פּלאַץ, וווּ עס טומלט אַזוי אַז מ'הערט נישט וואָס מען רעדט? זיינען דאָך ביכער פאַר די וואָס לייענען זיי, די בעסטע און טייערסטע פריינד זייערע, היינט פאַרוואָס זאָלן זיי אַליין פאַרשטערן דעם יום־טוב פון זייערע באַגעגענישן? וואָס פאַר אַ פריינד, וואָלט איך פאַראַפּראָזירט דעם נביא פון קאַליל גיבראַן, — קאָנען זיי דען זיין, אויב מ'זוכט זיי בלויז אין לאַנגווייליקע שעהען? זוכט זיי אין די לעבעדיקסטע שעהען פון אייער לעבן. זיי זיינען באַרופן צו־פרידנשטעלן אייער נויט און נישט אייער לאַנגווייל... די, וואָס לייענען מעכאַניש און בלויז פון געווינהייט צו האַלטן עפּעס פאַר די אויגן, וואָלט מען געדאַרפט עצהן שוין בעסער לייענען שוואַכע זאַכן, אויב זיי קאָנען נישט אַנדערש און מוזן האַלטן פאַר די אויגן עפּעס געדרוקטס. שוואַכע ווערק פאַרדינען אפּשר נישט קיין בעסערן מין לייענער. עס זיינען דאָ ביכער, וואָס לייענענדיק זיי האָבן מיר דעם געפיל, האָט געזאָגט דער דייטשער דיכטער העבעל, אַזוי ווי מיר זאָלן געבן דעם פאַרפאַסער אַ נדבה... אָבער די ביכער, וואָס זיי לוינט זיך צו לייענען מיט קאָפּ, איז אַ שאַד און פשוט אַ זינד (קעגן זיך אַליין און קעגן די פאַרפאַסערס) צו געבן זיי אַזאַ קאַלטן אויפנעם. זיי דאַרפן מיר טראַגן אַנטקעגן אַלץ וואָס מיר פאַרמאָגן, פאַר זיי דאַרפן מיר עפּענען דאָס האַרץ און דעם מוה, דאָן וועלן אויך זיי פאַר אונדז זיין אָפּן און פרייגיביק, זיי דאַרפן מיר אָפּגעבן די שטילסטע שעהען, פאַר זיי דאַרפן מיר אויסזוכן דעם בעסטן פּלאַץ. ערשט דעמאָלט וועלן מיר הערן וואָס זיי האָבן אונדז צו זאָגן... בעסער צו לייענען איין שעה מיט קאָפּ, ווי צען שעה מיט די אויגן. בעסער דורכצונעמען גוט איין בלעטל, איידער נאָר דורכצובלעטערן אַ גאַנצן בוך, הגם אַ מאָל איז גענוג נאָר בלעטערן... „אַ מאָל, ווערט איבערגעגעבן אין ר' חיים וואָלאָזשינערס נאָמען, דאַרף מען לערנען איין בלאַט גמרא צען שעה און אַ מאָל — צען בלאַט גמרא איין שעה“... מען קאָן נישט לייענען אַלע מאָל גלייך. ווי אין שרייבן איז וויכטיק, וואָס און ווער עס שרייבט, אַזוי איז אויך אין לייענען אַן אונטערשייד, וואָס מען לייענט און — ווער עס לייענט.

עס זיינען דאָ מענטשן וואָס האָבן איינגעשלונגען גאַנצע ביבליאָטעקן און זיינען געבליבן עס־האַרצים. דאָס זיינען די, וואָס האָבן זיך נישט אויסגעלערנט צו לייענען, כאַטש זיי לייענען זייער גאַנץ לעבן. זיי האָבן זיך נישט אויסגעלערנט — און וועלן זיך עס נישט אויסלערנען, קיין מאָל נישט. עס פעלט זיי די געבוי־רענע פעיקייט, וואָס מ'דאַרף האָבן צו זיין אַ גוטער לייענער — די פעיקייט צו באַנעמען און אָפּצושאַצן וואָס יענער זאָגט, די פעיקייט צו לייענען אַקטיוו.

נאָר די, וואָס קאָנען לערנען פון זיך אַליין, ד"ה, פון דער אייגענער דערפאַ־רונג, קאָנען לערנען עפּעס פון אַנדערע. עס זיינען דאָ מענטשן, וואָס האָבן זיך אָנגעזען און אָנגעהערט אַן אַ שיעור זאַכן — און ס'איז גלייך ווי גאַרנישט. זיי

האָבן גאַרנישט נישט געלערנט פון לעבן, דערוויסן זיי זיך גאַרנישט אויך פון ביכער.

ביכער קאָנען קליגער מאַכן דעם קלוגן, נישט דעם נאַר. דעם נאַר מאַכן זיי נאָך נאַרישער. ער ווייסט נישט וואָס צו טאָן מיט די פאַקטן וואָס ער געפינט אין די ביכער, אַזוי ווי ער ווייסט נישט וואָס צו טאָן מיט די לעבנס-פאַקטן. פון די כל-ערליי „אידייען און געדאַנקען“ ווערט ביי אים אין קאַפּ אַזאַ פּלאַנטער, אַז עס איז גאַטס רחמנות אויף אים...

כסדר און נאַכאַנאַנד לייענען איז פאַר קיינעם נישט קיין מעלה. דאָס איז אַזוי ווי זיין תמיד אין געזעלשאַפט. מען מוז אַ מאָל זיין אַליין. מיטאַר נישט אייב-געשלונגען ווערן פון אַנדערע און פון דער אויפּמערקזאַמקייט צו זיי, מעגן זיי זיין אַפילו די קליגסטע און די גייסטרייכסטע. מען מוז זיך צוהערן צו דער אייגענער שטים אויך. און דאָס איז אפשר נייטיקער ווי אַלע מאָל, ווען מ'הערט ריידן גרע-סערע פון זיך, ד"ה, ווען מען לייענט גוטע ביכער. דאָן איז באַזונדערס גרויס די געפאַר צו פאַרלירן דעם אייגענעם איך. דאַרף מען, לייענענדיק אַ בוך, שטיין אויף דער וואַך. מיטאַרף זיך אי לאַזן, אי נישט לאַזן באַהערשט ווערן פון דעם. די מעלה פון אַ בוך (אין פאַרגלייך מיט אַ לעקציע אָדער אַ רעדע אָדער אַ טעאַטער-פאַר-שטעלונג) איז, וואָס מען קאָן דאָס פאַרמאַכן אין מיטן — און טראַכטן, פאַרטראַכטן זיך. אינטעליגענטע לייענערס נוצן-אויס די דאָזיקע מעגלעכקייט. זיי כאַפּן נישט, זיי שלינגען נישט דעם בוך. זיי מאַכן פּויעס ביים לייענען. זיי נעמען איין יענעם שאַפונג ווי גוטן וויין, טראַפּנוויין. זיי לייענען אין די מינוטן, ווען דאָס בוך ליגט אָפּגערוקט פון זיי, ווי דאָן, ווען זיי זיינען פאַרטיפּט אין אים. זיי פירן אַ טעם אין דעם וואָס זיי לייענען, זיי פאַרדייען עס. זיי לייענען נאַר אַזוי פיל, וויפּל זיי קאָנען פאַרדייען. דאָס לייענען איז ביי זיי אַ סטימול צום טראַכטן, וואַכט אויף זייער אייגענער געדאַנק, צינדט זיך אָן זייער אייגענע פאַנטאַזיע, — ליגן זיי דעם בוך אַוועק אָן אַ זייט. זיי לייענען, כדי צו קאָנען אַליין עפעס זאָגן, נישט נאַר צו הערן וואָס אַנדערע זאָגן. זיי דענקען וועגן דעם וואָס זיי לייענען, דערפאַר גע-דענקען זיי וואָס זיי לייענען, און נאַר אַזאַ געדענקען האָט אַ ווערדע. עס זיינען דאָ מענטשן וואָס זייער געדענקען וואָס זיי לייענען, נעמט זיך דערפון, וואָס זיי לייענען נאַר מיטן זכרון. (עס זיינען דאָ אַזעלכע, וואָס שרייבן בלויז מיטן זכרון). זייער געדאַנק אַרבעט נישט, ווען זיי קוקן אַריין אין בוך, זייער פאַנטאַזיע שלאַפט, זיי האָבן נאַר אַ באַזונדער פעיקייט אויפצוהיטן אין זייער מאַרד עפעס אַ מין אַפּרודוק, שיר נישט אַ קאַפּיע פון דעם וואָס זיי האָבן געלייענט. ווען איר זאָלט זיי פרעגן, וועלן זיי אייך איבערזאָגן אַלץ, וואָס אין בוך שטייט, אַפילו די דרוק-פעלערן. זיי זיינען, ווי די חזורים, וואָס זיינען געווען אַמאָל ביי חסידישע רביים. וואָרט אין וואָרט, אות באות פלעגט דער חזור איבערגעבן דעם רבינס תורה. אַפט האָט ער נישט פאַרשטאַנען, וואָס דער צדיק האָט געמיינט. אָבער ער האָט זיך געפלייסט צו געדענקען און איבערצוזוהרן אַלץ, וואָס דער הייליקער רבי האָט געזאָגט, און — פונקט אַזוי ווי ער האָט געזאָגט. איז, מילא. ביי חסידים איז יעדעס וואָרט, וואָס ער, זאָל לעבן, האָט אַרויסגעבראַכט פון מויל, געווען הייליק, אָבער ביי דעם מין לייענערס, וועגן וועלכן איך רייך איצט, נעמט זיך נישט דאָס געדענקען פון דעם וואָס ער פאַרהייליקט אַזוי דאָס געלייענטע. גיכער קומט עס דערפון וואָס ער

געדענקט מער, וויפל ער דענקט. האָט ער, אָנשטאַט אַן איינדרוק, אַן אַפּדרוק פּון בוך. ער קלייבט נישט אָפּ דאָס וויכטיקסטע, ער טיילט נישט אויס וואָס עס האָט באַפּרוּכפּערט זיין געדאַנק, געוועקט זיין פּאַנטאַזיע בעתן לייענען (קענטיק, אַז קיין זאָך האָט אים נישט באַזונדערס פּאַרכאַפּט, ביי אים איז אַלץ גלייך, אַלץ גלייכגילטיק). געדענקט ער יעדעס ברעקעלע. ער היט אין זיך אויף ווי אַ פּאַנאַ-גראַף, אַלץ, וואָס איז אין אים אַריינגערעדט געוואָרן. ער ווייסט נעבעך נישט, אַז לייענען, אַזוי ווי שרייבן, איז אַ פּראָצעס פּון אויסקלייבן און אַפּקלייבן. עס קומט אים אַפּילו נישט אויפן זינען אַז לייענען הייסט זיין גייסטיק וואַך, שעפּעריש... „נישט נאָר די, וואָס שרייבן“, האָט געזאָגט איבסען, „אויך די, וואָס לייענען, זיינען פּאַעטן... אַפּט זיינען זיי נאָך מער פּאַעטיש, ווי דער פּאַעט אַליין...“ איז דאָס אַפּשר אַ גוּמאַ. אָבער עפּעס פּון אַ דיכטער מוז זיכער זיין אין יעדן אמתן לייענער. און אַזוי ווי דער דיכטער גיט אונדז נישט אַלץ און דאַרף אונדז נישט געבן אַלץ, וואָס ער האָט איבערגעלעבט, אַזוי דאַרף אויך דער לייענער נישט אַלץ אין זיך אַריינגעמען.

ער קאָן גאַרנישט אויפנעמען און אויפהיטן אַלץ, ווען ער זאָל אַפּילו וועלן, אויב נאָר ער איז נישט קיין לייען-מאַשין. „וועלן“, זאָגט שאַפּענהוייער, „אַז איינער זאָל געדענקען אַלץ וואָס ער האָט ווען עס איז געלייענט, איז אַזוי ווי וועלן, אַז ער זאָל טראָגן אין זיך אַלץ וואָס ער האָט ווען עס איז געגעסן. פּון דעם האָט ער קערפּערלעך, פּון יענעם האָט ער גייסטיק געלעבט און איז דורך דעם געוואָרן, וואָס ער איז. אָבער אַזוי ווי דער קערפּער אַסימילירט נאָר דאָס וואָס פּאַסט פּאַר אים, אַזוי וועט יעדער אַפּהיטן אין זיין זכרון נאָר דאָס, וואָס אים אינטערעסירט, ד״ה, נאָר דאָס. וואָס פּאַסט זיך אַריין אין סיסטעם פּון זיינע געדאַנקען.“

די צרה מיט דעם לעזער וואָס איך האָב פּריער דערמאַנט, איז, וואָס ער האָט נישט קיין געדאַנקען-סיסטעם און בכלל נישט קיין געדאַנקען. ער האָט נאָר אַ זכרון. און איך גלייב נישט, אַז אים האָבן עס געמיינט אונדזערע פּאַרצייטיקע חכמים, ווען זיי האָבן צו גוטן דערמאַנט דעם תּלמיד וואָס איז ווי אַ „בור סיד שאינו מאבד טפה“ — ווי אַן אויסגעפּלאַסטערטע גרוב, וואָס פּאַרלירט נישט קיין איין טראָפּן. דער סאַרט לערנער אָדער לעזער, וועגן וועלכן איך רייך דאָ, „פּאַרלירט נישט“ דערפּאַר, ווייל ער געפינט נישט. פּאַר אים איז „גענוג“ ווען ער לייענט אַ זאָך איין מאָל. טיפּער וועט ער סיי ווי נישט אַריינדרינגען אין בוך, ער מעג עס לייענען צען מאָל, און דעם אויבנאויף — די נעמען, די ווערטער — וועט ער נישט פּאַרגעסן, ווען ער וועט עס האָבן געלייענט נאָר איין מאָל. אַנדערש איז מיט דעם לייענער וואָס פּאַרדייעט דאָס לייענען. דער מוז גוט צעקיינען. און עס קאָן טרעפּן, אַז איין מאָל לייענען אַ בוך זאָל זיין פּאַר אים ווינציק. עס זיינען דאָ ווערק, וואָס זיינען ענלעך צו קוואַלן, וואָס באַהאַלטן זיך טיף אין דער ערד. מ'מוז לאַנג גראַבן, ביז מ'דערגייט צו זיי. י. ת. ברענער האָט געשריבן (אין אַ בריוו) וועגן גנעסינס „הצדה“, אַז ער האָט עס געלייענט צוויי מאָל, און ערשט צום צווייטן מאָל האָט ער דערפּילט, אַז גנעסין האָט אָנגעשריבן „אַ גרויסע זאָך“. אָבער אַפּילו די ביכער, וואָס מען קאָן דערפּילן אין זיי אַ טעם שוין דעם ערשטן מאָל, שאַדט נישט צו לייענען נאָך אַ מאָל, וויבאַלד נאָר זיי האָבן פּאַר אונדז אַ ווערט. „ביים צווייטן מאָל לייענען“, זאָגט דער שוין נישט איין מאָל ציטירטער שאַפּענהוייער, „באַגעמט מען בעסער די שייכות צווישן די פּאַרשיידענע טיילן. דעם אָנהייב פּון

בוך פֿאַרשטייט מען ערשט גוט, ווען מען קען דעם סוף, אַ חוץ דעם, "קומט מיט צו יעדער שטעלע אין בוך — ביים צווייטן מאָל לייענען — מיט אַן אַנדער שטיי־מונג, מיט אַן אַנדער געמיט־צושטאַנד, ווי ביים ערשטן מאָל, און דאָס מאַכט, אַז מען זאָל קריגן גאָר אַן אַנדער איינדרוק, אַזוי ווי ווען מיזעט אַ זאָך אין אַ נייער באַלייכטונג". קארלעיל האַלט, אַז אַ בוך וואָס ווערט נישט בעסער ווען מען לייענט עס נאָך אַ מאָל, איז בכלל נישט ווערט אַז מען זאָל עס לייענען.

גאָר באַזונדערס אינטערעסאַנט איז צו לייענען נאָך אַ מאָל, ווען מ'ווערט עלטער, די ווערק, וועלכע מ'האַט געלייענט אין דער יוגנט. מען זוכט — און מען געפינט — אין ביכער איין זאָך, ווען מען איז יונג און מען לעבט נאָך מער מיטן געפיל ווי מיטן שכל, און גאָר אַן אַנדער זאָך איז ווען מען ווערט פון יאָרן און לעבנס־דערפאַרונג קילער אָדער קליגער. עס זיינען דאָ ביכער וואָס זיינען אונדז ליב און טייער נאָר דערפאַר, ווייל מיר האָבן זיי געלייענט אין די יונגע יאָרן. פרוווט נאָך אַ מאָל אַריינקוקן אין זיי, ווען איר זייט עלטער געוואָרן, וועט איר גאַרנישט ניט געפינען, אַ חוץ יוגנט־זכרונות. אָדער, פאַרקערט, איר וועט דערווען גאָר אַ ניי ליכט.

"אַמאָל האָב איך באַזונדערט קארנעלן און פאַראַכט ראַסינען, איז זיך מודה זשול לעמעטער, און איצט באַזונדער איך ראַסינען און פאַראַכט קארנעלן". אָבער נישט נאָר די יאָרן קאָנען ווירקן אויפן כאַראַקטער און רעזולטאַט פון לייענען, אויך אַנדערע ענדערונגען, וואָס קומען פאַר אין אונדזער אינעווייניקסטן לעבן, קאָנען ווייזן אונדז אַ בוך, וואָס מיר האָבן אַ מאָל שוין געלייענט, פון גאָר אַ נייער זייט.

"ווען איר האָב ינגלווייז, נאָך נישט גוט פאַרשטייענדיק, געלייענט געטעט וואַהלפער־וואַנדשאַפטען" (דערציילט הערמאַן העסטע) איז דאָס געווען "גאָר אַן אַנדער בוך, ווי די "וואַהלפער־וואַנדשאַפטען, וועלכע איך לייען איצט שוין אַפּט צום פינפטן מאָל"... "מיר ענדערן זייער זעלטן אונדזער געשמאַק, שרייבט דער ענגלישער קריטיקער י. א. ריטשאַרד, גיכער זעען מיר זיך אַרום אַז ער איז געענ־דערט. מיר קערן זיך אום צו די לידער, פון וועלכע עס האָבן זיך געגאַסן ביי אונדז ליכטיקע טרערן, ווען מיר זיינען געווען יונג און געפינען אויס, אַז אין זיי איז מער גאַרנישט ניטאָ, אַ חוץ פּוסטע מליצה". עפעס ענלעכס צו דעם שרייבט יעקב גלאַטשטיין:

"אַז מען לייענט שעקספירן אין דער יוגנט איז ער אַליין אויך יונג, פול מיט שיינע ווערטער, מיט פּאַעטישן פייער און מיט דער מוזיק פון אַ יונג האַרץ. אַז מען לייענט אים אין די מיטעלע יאָרן, דערזעט מען אין אים די גאַנצע דערפאַרונג פון די אָפּגעלאַפּענע וואַסערן פון לעבן. די מוזיק פון די ווערטער ווערט אויך אַנגעלאָדן מיט מין און מען בלייבט שטיין מיט אים אויף דער גרענעץ פון טרויער און פרייד און אייגענע בענקשאַפטן. נאָר אַז מען נעמט לייענען שעקספירן אויף דער עלטער, ווערט שעקספיר אַליין אַן אַלטער, רייפער, טרויעריק־קלוגער קינסט־לער, וואָס ווייסט אַלץ און פאַרשטייט גאַרנישט, וואָס באַלייכט אַלע באַהאַלטענע ווינקעלעך פון לעבן, כדי צו ווייזן ווי טונקל אַלץ איז און ווי אומפאַרשטענדלעך. אַזוי־אַ עלטערן מיר שעקספירן לויט אונדזערע אייגענע יאָרן, מיר דערווען אין אים דאָס, וואָס יאָרן האָבן אונדז באַשערט אין אים צו זען, שעקספיר פאַרמאַגט

אין זיך גענוג פון דעם סוד, וואָס מען רופט צייט, זיינע ווערטער צייטיקן זיך און געשטאַלטיקן זיך מיט דער רייכער דערפאַרונג פון אונדזער אייגן לעבן.

„אַ געוויסנהאַפטיקער קריטיקער“, זאָגט בראַנדעס, „מוז בדרך כלל לייענען פיל מאָל, אין פאַרשיידענע פּעריאָדן פון זיין אַנטוויקלונג, דאָס ווערק, וואָס ער קלייבט זיך צו דערקלערן און אַפּצושאַצן. ביי יעדן מאָל לייענען ווערט ער איבער-ראַשט פון עפעס נייעס אין דעם ווערק, און צום סוף שטעלט ער עס זיך פאַר פון אַזוי פיל פאַרשיידענע שטאַנדפּונקטן, אַז אָן אַ געוויסער אַנשטרענגונג איז אים אוממעגלעך צו האַלטן זיך ביי איין שטימונג אַדער איין באַשטימטן שטאַנדפּונקט.“ און דאָס וואָס בראַנדעס זאָגט וועגן קריטיקער איז ריכטיק וועגן יעדן אינטעלי-גענטן לייענער. קיין לעזער דאַרף זיך נישט באַנוגענען מיט לייענען אָן אמת גוטן בוך נאָר איין מאָל. בראַנדעס גייט אַזוי ווייט, אַז ער זאָגט (אין אַ ספּעציעלן עסיי וועגן לייענען): „אויף דעם דאָזיקן, אפשר דעם איינציקן געביט גילט דער כלל אַז איין מאָל איז קיין מאָל, און דער וואָס האָט זיך באַנוגט דערמיט, וואָס ער האָט איין מאָל נאָר איבערגעלייענט אַ גוטן בוך, געהערט צו יענע, פון וועלכע דער אינהאַלט פון בוך שפּרינגט אַפּ: אַנדערש וואַלט ער געוויסן זיך געמוזט האָבן אומגעקערט צום בוך.“ וועגן זיך אַליין דערציילט דער באַרימטער דענישער קריי-טיקער, אַז די ביכער פון וועלכע ער האַלט, האָט ער אָפט געלייענט מער ווי צען מאָל און וועגן אַ טייל פון זיי וואַלט אים געווען, זאָגט ער, אוממעגלעך אַנצוגעבן, ווי אָפט ער האָט זיי געלייענט. ער צעקאַכט זיך אַזוי, אַז ער זאָגט: „מען קאָן גאר אַ בוך נישט, ווען מע קאָן עס נישט כמעט אויף אויסווייניק.“

דאָס איז, פאַרשטייט זיך, ריכטיק נאָר וועגן אַ געוויסן — גאר הויכן — מיין ווערק. נישט אַלץ דאַרף מען לייענען מיט אַזאַ כּוונה, ווען אַפילו מ'דאַרף עס לייע-נען. עס זיינען דאָ ביכער, וואָס עס איז גאַנץ גענוג צו לייענען זיי איין מאָל אַדער אַפילו גאַר אַ האַלבן מאָל.

וועגן דעם, אַז פאַרשיידענע סאַרטן ביכער דאַרף מען לייענען אויף אַ פאַר-שיידענעם אופן, מיט אַ פאַרשיידענעם גראַד אַריינטאָן-זיך ווערט אָפט ציטירט אַ וואָרט פון בייקאָן: „עס זיינען דאָ ביכער“, האָט געשריבן דער ענגלישער פּי-לאַסאָף, „וואָס זיינען נאָר צום פאַרוזכן, אַנדערע דאַרף מען אַראַפּשלינגען און נאָר זייער אַ קליינע צאָל ביכער זיינען פאַראַן, וואָס מען דאַרף זיי צעקייען און פאַר-דייען. דאָס הייסט: אין אַ סך ביכער זיינען דאָ נאָר טיילן צום לייענען, אַנדערע דאַרף מען לייענען אין גאַנצן, אָבער נישט שטאַרק זיך אַריינטאָן אין זיי, און נאָר זייער אַ קליינע צאָל ביכער דאַרף מען לייענען פון אַנהייב ביזן סוף מיט התמדה און גרויס כּוונה.“

דאָס לייענען מיט כּוונה און דאָס איבערלייענען און איבערחזרן איז וויכטיק גאר באַזונדערס, ווען עס רעדט זיך וועגן פּאָעטישע שאַפונגען. פּאָעזיע האָט אין זיך נישט די באַשטימטקייט און די פעסטקייט וואָס עס איז דאָ אין פּראָזע, דער-הויפּט אין וויסנשאַפּטלעכער פּראָזע. אַ וויסנשאַפּטלעך ווערק האָט נאָר איין זין, און ער ענדערט זיך נישט. פּאָעזיע ווערט פון יעדן אויפגענומען אויף אַ באַזונ-דערן אופן. אַן עכט פּאָעטיש ווערק, ווי אַן אמת שיינ געזיכט, איז רייך אין אומ-ענדלעכע ענדערונגען. אַט האָט עס אַזאַ שמיכל אויף די ליפּן און אַט — אַן אַנדערן. אַט זיינען די שאַטנס דאָ און אַט — דאַרטן. עס ווענדט זיך פון וואָסער

זייט מיר קוקן אויף דעם און מיט וואָס פאַר אַ אויגן. אין אַ גוטער פּאַעמע, ווי אין יעדן אמתן קונסטווערק, קאַנען מיר דערפאַר יעדן מאָל, ווען מיר לייענען עס, פילן גאַר אַ נייעם טעם. אין פּאַעזיע (אַלץ איינס צי אין פּערזן אָדער נישט אין פּערזן) האָבן מיר, אַ חוץ אַלעם, הנאה פון די קלאַנגען און די ריטמען, נישט נאָר פון דעם לאַגישן זינען. און קלאַנגען, ווען זיי זיינען מוזיקאַליש, זיינען שטענדיק אַנגענעם, וויפּל מאָל מיר זאָלן זיי נישט הערן... אַ פּרק שפּינאַזע אָדער אַ בלאַט קאַנט, ווען איר האָט עס נאָר איין מאָל גוט דורכגענומען, וועט עס אייך שוין מער נישט אַזוי אַנטציקן, ווי צום ערשטן מאָל. אָבער אַ קאַפיטל תהילים אָדער היינעס אַ ליד, פון די געשמאַקערע, וועט אייך שטענדיק נעמען, וויפּל מאָל איר זאָלט עס נישט האָבן געלייענט. פּאַעטישע ווערק זיינען פאַר אונדז ווי תפילות פאַר אַן אמת פרומען. ער זאָגט זיי יעדן טאָג מיט אַ נייער כוונה, מיט אַ נייער פּרישקייט.

אין אַ וויסנשאַפטלעכן ווערק זוכן מיר תכלית. מיר זוכן אין דעם אַ פּועל-יוצא, אַן אויספיר. באַקענען מיר זיך מיטן רעזולטאַט פון דער פאַרשונג, איז דער פּראָ-צעס, וואָס האָט געפירט דערצו, שוין נישט אַזוי וויכטיק. ביים געניסן קינסטלעך רישע שאַפונגען איז דער עיקר דער פּראָצעס; נישט אַזוי דאָס האָבן געלייענט, ווי דער עצם לייענען. לאַמעד שאַפּיראַ איז גערעכט, ווען ער זאָגט אַז „דער (קינסטלערישער) שרייבער איז מחויב נישט אַזוי אַנצוועטיקן דעם לייענער, ווי אים הונגעריק צו מאַכן, כדי דערמיט אים אַריינצוציען אינעם פּראָצעס פון יצירה“.

5. וויפּל טיפּן שרייבערס, אַזוי פיל טיפּן לייענערס

נישט נאָר זיינען דאָ פאַרשיידענע סאַרטן לייענען, — אויך לייענערס זיינען דאָ פאַרשיידענע. און אַזוי ווי דער קריטיקער איז פּרייער ווי אַלץ אַ לייענער, איז כדי צו באַנעמען פאַרוואָס עס עקסיסטירן פאַרשיידענע מינים קריטיקערס, וויכטיק צו באַקענען זיך מיט אַלערליי סאַרטן לעזערס. נישט נאָר מיט די פאַרשיידענע מדרגות און מינים פון לייענען.

בכדי עס צו טאָן, איז נייטיק אַריינצוקוקן אין די פאַרשיידענע שייכותן, וואָס עקסיסטירן אָדער קאַנען עקסיסטירן צווישן דעם לייענער און דעם שרייבער. אין אַט דעם פאַרל איז דער שרייבער... די זי. דער לעזער, אַז ער האָט ליב אַ דיכטער, זאָגט ער פשוט, אַן חכמות; ער געפעלט מיר. און ווער רעדט נאָך אַז אַ דיכטער ברענגט אים אַריין אין התפעלות, שעמט זיך נישט דער לעזער און זאָגט: איך בין אַנטציקט פון אים, איך פאַרגעטער אים, איך קאָן זיך מיט אים נישט שידן, אד"ג. ביים שרייבער אָבער איז זיין בענקען נאָכן לייענער פּול מיט „ווייבערישע קאַפּ-ריזן“, מיט ברוגז-ווערן, מיט חנדלעך; זיין יאָ ליגט איינגעוויקלט אין עפעס אַ נעפלדיקן ניי...]

דער געניטער לייענער ווייס עס. ווערט ער נישט נתפעל, ווען אַן „אינוואַמער דיכטער“ „וואַרפט אים דעם גט אין פנים“; נישקשה, ער וועט זיך איבערבעטן, טראַכט זיך דער פאַרשטענדיקער לייענער, ער האָט זיך שוין, אייגנטלעך, איבער-געבעטן; ער רעדט צו מיר אַט די אַלע ברוגזע רייד און נישט — צו דער וואַנט.

ווען ער זאל „נישט וועלן וויסן“ פון מיר, אָרעמען ליענער, וואָלט ער געפונען אַ לייכטערן מיטל, ווי אויסצודריקן מיר זיין פאַראַכטונג. איידער צו דערקלערן זיך מיר אין גלייכגילטיקייט מיט דער הילף פון אויסגעפּוצטער פּראָזע און זיך חנדל-דיקע פּערזן... אַזוי זאָגט צו זיך אַליין דער לעזער, — און ער ווערט נאָך מער פאַראַינטערעטירט אין דעם שרייבער, וואָס „בלאָזט אָן די ליפעלעך“ (אויב דאָס קליידט אים) און שטויסט פון זיך אָפּ דעם „פּרעכן“ ליענער (נישט פאַרגעסנדיק צו מאַכן דערביי אַ שעלמיש חנעוודיקע מינע). דער לעזער זאָגט עס צו זיך אַליין (ער איז נישט קיין שרייבער: קאָן ער זיך פאַרגינען ריידן מיט זיך אַליין). דער שרייבער וואָס ליענט דעם מענטשנס געדאַנקען הויך אויפן קול אַזוי, אָן אַלע זאָלן הערן, — דער שרייבער כאַפּט-אויף דעם ליענערס ספּקות און ענטפּערט אויף זיי אין פּרייע פּערזן אָדער אין געבונדענער פּראָזע (אַבער נאָך אַלץ אין אַ ברוגזן טאָן):

— דו פּרעגסט, צוליב וואָס און וועמען שלייף איך אַזוי מיין פּראָזע. דו פאַר-שטייסט נישט, וואָס (אָדער וועמען) מיינט דער חן פון מיינע זינגענדיקע שורות? דו באַנעמסט עס נישט, ווייל דו ביסט נישט קיין דיכטער. ביסט אַ סטאַדע-מענטש. אַ דיכטער פּוצט זיך נישט פאַר קיינעם. ער שרייבט פאַר זיך אַליין. ער איז אַליין זיין ליענער, קיין אַנדערע ליענערס דאַרף ער נישט. ער שרייבט פּיין, אייגנאַרטיק, קונסטפּול, ווייל אַנדערש קאָן ער נישט. אַבער ער וויל קיינעם נישט געפּעלן, נאָר זיך אַליין.

אַזוי זאָגט דער שרייבער, און אויב ער האָט עס גוט — „פּיין, אייגנאַרטיק, קונסטפּול“ — געזאָגט (און אויב אַפּילו — נישט גאָר גוט), לאָזט ער עס דרוקן: „פאַר זיך אַליין“. אין אַ קליינער צאָל עקזעמפּלאַרן: וויפּל דאַרף מען פאַר זיך אַליין? (דערצו האַפט מען אויף אַ צווייטער אויפלאַגע און אויף די קומענדיקע דורות, וואָס וועלן שוין באַזאָרגן אַ פּאַלקס-אויסגאַבע). דעם דיכטער וואָלט נישט אַרן, אָן די ערשטע אויסגאַבע זאל זיין נאָך קלענער (עס זיינען דאָ מאַטריצן), אַבער וואָס טוט מען מיט די פּריינד און פאַרערערס? און דאָן — די רעצענזענטן...

פון די צען מאָס ליענער-פאַראַכטונג, וואָס עס האָט דער דיכטער, קריגט ניין מאָס יענער אומדאַנקבאַרסטער פון אַלע אומדאַנקבאַרע ליענערס, וועלכער פאַרשטעלט זיך אונטערן נאָמען רעצענזענט אָדער קריטיקער. אַבער דאָס שטערט נישט — פאַרקערט, דאָס מאַכט נאָך אינטערעסאַנטער — די שייכותן צווישן דער האַלב-ברוגזער, האַלב-שפּילעוודיקער קונסט-דאַמע און דעם קריטישן מאַנספאַר-שוין. דער לעצטער קען זי, אַזוי ווי עס קענען זי אַלע אַנדערע געניטע ליענערס. אַזוי ווי יענע ווייס ער אָן איר ברוגזן זיך איז אַפט אָן אויסדרוק פון איר שטילן ליינדשאַפּטלעכן פאַרלאַנג צו געפּעלן.

פון דעם קריטיקער, ווי פון אַלע פאַרשטענדיקע ליענערס איז נישט פאַר-הוילן אָן די „אומדאַנקבאַרטיק פון המון“, די „טפּשות פון דער מערהייט“ און אויך פון דער מינאַריטעט („די מינאַריטעט איז פּונקט אַזוי אומגערעכט ווי די מאַיאָריטעט“, זאָגט איינער פון אונדזערע „שרעקלעך איינזאַמע“ — און קריגט שייטערע, אַבער פאַרדינטע אַפּלאַדיסמענטן) — איז אָן „אייביקע פּראָבלעם“ אין דער דיכטונג, פּונקט אַזוי ווי ליבע, טויט, אד-גל, זינט עס זיינען דאָ דיכטערס אויף דער וועלט, קלאָגן זיי זיך אויפן עולם-גולם און טענהן, אָן דער לעזער טויג נישט.

אז ער איז ניט ווערט אז דער שרייבער זאל זיך מען פאר אים אאז"וו. זיי כאפן זיך אן אין דער טעמע: „לייענער“, ווי אן א קראנק ארט. וואס העפטיקער זיי טוען עס, אלץ מער איז עס א סימן אז עס טוט זיי וויי. עס איז זיי א פארדראס, וואס דער לייענער קומט נישט צו לויפן אויסצונארן ביי זיי די ברכהס, שילטן זיי אים...

עס זיינען ביין אויפן לעזער נישט נאר די, וואס „דאס איינזאם-זיין“, דאס זיין פאר זיך, אין זיך איז ביי זיי א (באנאלע) טעמע, א „נאזווע“ „פראגראם“ אדער גאר א קאקעטעריי. אויך די אחת איינזאמע פלוכן דעם לייענער. ערשט זיי פעלט ער מיט אן אמת. זיי האבן אים דאך טאקע וואס צו זאגן. אבער זיי זיינען אויף אים אויפגעבראכט נישט דערפאר, וואס ער איז א לעזער (א) ווען ער זאל באמת זיין א לעזער, ווען ער זאל האבן דעם „טאלאנט צו זיין א לעזער“, זיי זיי-נען ביין אויף אים דערפאר, וואס ער איז א טאלאנטלאזער, א פאנטאזיעלאזער, א טעמפער, א גלייכגילטיקער לייענער. זיי קאנען אים און זיינע מיליאנען חברים נישט אנווען דערפאר וואס זיי לייענען — און ליינען נישט; דערפאר, וואס עינים להם — ולא יראו, אזנים — ולא ישמעו... „זיי לייענען דאך די טויטע בוכשטאבן, די אויגן זיערע טאפן די ווערטער און די ווערטער זיינען פאר זיי נישט מער ווי בליי. זיי גייען נישט ווייטער פון די אויגן.“ אזוי האט אויסגעגאסן זיין שריי-בעריש הארץ יונה ראזענפעלד און אומזיסט האט מען אים חושד געווען, אז ער וויל ניט מען זאל אים לייענען. ער האט געזאגט נאר דאס, וואס עס האבן פאר אים א סך מאל שוין געזאגט אנדערע שרייבערס, אפילו דעם אויסדרוק, אז מען דארף געבוירן ווערן מיט א טאלאנט צו געניסן, נישט נאר צו שאפן קונסט, האט ראזענפעלד נישט אויסגעטראכט דער ערשטער, כאטש ער האט זיכער זיך אליין דערטראכט צו דעם, די, וואס האבן זיין מיינונג אזוי זעלבסטצופרידן אויסגעלאכט, וועלן מוזן איבערראשט ווערן, ווען איך וועל זיי איבערזעצן דעם ווייטערדיקן זאץ פון בייעלינסקי, וועלכער איז זיכער אן אויטאריטעט אין זייערע אויגן. אט וואס עס האט אמאל געשריבן דער גרויסער רוסישער קריטיקער: „די פעיקייט אויפ-צונעמען איינדרוקן פון דאס שיינע איז א געוויסער סארט טאלאנט; מען קאן זי נישט קריגן נישט דורך וויסנשאפט, נישט דורך בילדונג, נישט דורך איבונג, זי איז א גאב פון דער נאטור.“ דאס אייגענע, נאר מיט אנדערע ווערטער, האט גע-זאגט דער דייטשער דראמאטיקער העבעל. מ'געפינט עס אויך ביי אנדערע דיכ-טערס. זיי אלע זיינען נישט צופרידן מיט דער טאלאנטלאזיקייט פון דעם לעזער-עולם. אבער דאס הייסט נישט, אז זיי ווילן נישט האבן קיין לעזערס. גיט זיי א גוטן לעזער (אזא) „וואס זאל פארגעסן זיך, מיך, די גאנצע וועלט און לעבן נאר אין מיין בוך“, ווי געטע האט אויסגעדריקט זיין אידעאל פון א לייענער — וועלן זיי זיין פול מיט ליבשאפט צו אים און מיט דאנקבארקייט... זיי וועלן זיך נישט חנפענען צו אים (א גוטער לייענער האט פיינט, אז מען חנפעט אים), אבער זיי וועלן בענטשן זיין קומען.

— ווו נעמט מען א גוטער לייענער! — דאס איז דער בת קול, וואס רופט פון די אלע תהומען פון „פאראכטונג“, וואס דער שרייבער האט צום „המון“, צו זיין מערהייט אדער מינדערהייט, דער אמתער שרייבער האסט נישט דעם לייענער (פארקערט, ער בענקט נאך אים טיף אין הארצן); ער האסט נאר דעם פלאך-לעזער.

דעם שלעכט־לעזער... „ברודער שריפטשמטעלער“, האָט אויף זיין אופן געשריבן משה נאָדיר („פון מענטש צו מענטש“) — „ברודער שריפטשמטעלער, דורך דער קלענסטער נשמה מוזסטו דורכגיין, ווי דורך אַן אויג פון אַ נאָדל, דורך יעדן ענגען געהירן מוזסטו דורכציען, דורך יעדן שמאַלן האַרץ מוזסטו זיך דורכפלאַטערן. און וואָס בלייבט פון דיר, ווען דו קומסט אַרויס אַ דורכגעלעזענער? דער פיינער שמע־טערלינג־שטויב פון דיינע געדאַנקען־פליגל ווערט פון די רייע פינגער אָפגעריבן. און וואָס בלייבט? גאַרנישט. שטערן־ און לבנה־שימער דורך אַ גראַבן זאַק, שניי־פייערן דורך רויכערדיקע לאַמפּן. דער איידלסטער געדאַנק קומט אַרויס פאַרשמירט, דורכגעלעזערט, צעבלוטקט, פאַרביטערט. צו זיין אַ שעקספיר מוז מען געפעלן ווערן די לעזערס — די פרעמדסטע, די ערגסטע, די פאַרשלאַפנסטע. דער רום פון היינריך היינע שטייט איין אין די הענט פון נאַפֿט־סוחרים. די אומשטערבלעכקייט פון קיניג שלמה וווינט אין די הערצער פון גמרא־מלמדים. ווי טרויעריק דאָס איז... צום סוף האָט משה נאָדיר זיך פאַררעדט, ווי דאָס טרעפט ביי אים, אָבער ס'איז נישט קיין איראַניע. ס'איז אין יעדן פאַל נאָר אַ שאַטן, אַ שאַטירונג פון אַן איראַניע, ווען אונדזער סענטימענטאַלער ליריקער, וואָס מען וויל אים מיט געוואַלט מאַכן פאַר אַ הומאַריסט, זאָגט: ווי טרויעריק דאָס איז. עס איז באמת טרויעריק.

עס וואַלט נישט געווען טרויעריק, ווען דער „ברודער שריפטשמטעלער“ זאָל זיך קאָנען אין גאַנצן באַגיין אָן לייענער. ער קאָן זיך אָבער נישט באַגיין אָן זיי. ער מוז זיי האָבן, אַזוי ווי אַ רעדנער מוז האָבן צוהערערס, אַ בינע־קינסטלער — צווערס. יענע מוזן האָבן דאָס פּובליקום פאַר זיך בעתן שאַפן (דאָס איז דער געפערלעכער שטריך פון זייער נישט־אינטימער קונסט). דער שרייבער שאַפט ביחידות, צוליב דער קונסט און דעם גענוס פון שאַפן; זיין זעלבסט־אויסדרוק איז אַ פרייד פאַר אים, אָבער נאָר דאָן, ווען עס געלינגט אים, ד״ה ווען זיין איד ווערט ניט־איד און ווען עס איז דאָ אַ מעגלעכקייט אַז אויך אַנדערע (מעגן זיי זיין ווי ווייניק) זאָלן עס געניסן אין דער אַדער יענער מאַס.

אַ שרייבער וויל געפעלן זיך אַליין — געוויס. אָבער ער געפעלט זיך אַליין דערפאַר, וואָס ער איז זיכער, אַז פריער אַדער שפעטער וועט ער געפעלן אויך אַנדערע. „אַפילו אויף אַן אומבאַזעצטן אינדזל וועט אַ קינסטלער, זאָגט אַפּטאן סינקלער, טראַכטן, אַז ווען־עס־איז וועט קומען אַהער אַ שיף... אַ דיכטער קאָן אויסקומען אָן ווירקלעכע, אָבער נישט אָן פאַטענציעלע לייענערס. ווען ער זאָל זיין פאַרשאַלטן צו בלייבן אויף שטענדיק אַ ראַבינזאָן קרוואַ, וואַלט ער נישט געהאַט גאָר קיין באַדערפעניש — און ממילא אויך נישט קיין פרייד — פון שאַפן. די דיכ־טערס שאַפן „פאַר זיך אַליין“ דערפאַר, ווייל זיי זיינען אין דער אמתן קיין מאַל נישט אַליין (אין דער פאַנטאַזיע, ווייניקסטנס). אַפילו אַ פּויגל וואַלט נישט געוונ־גען, ווען ערגעץ־ווי זאָל נישט זיין נאָך אַ פּויגל. יעדער קלאַנג אין דער נאַטור רופט אַרויס אַ ווידערקלאַנג, און ווער ווייס — אפּשר וואַלט אָן נאָכקלאַנגען נישט מעגלעך געווען גאָר קיין קלאַנגען אין דער וועלט? אָן לייענערס וואַלטן זיכער נישט געווען קיין שרייבערס אויף דער וועלט.

אַפילו אַזא שטאַלצער און פאַראַכטונגספּולער שריפטשמטעלער ווי שאַפּענהוייער האָט דעם גאַנצן כּעס און גיפט פון זיין סאַרקאָזם אויסגעלאָזן צו די — פּילאָסאָפּישע

לייענערס פון זיין צייט, נישט ווייל ער האָט זיי נישט געוואָלט האָבן, נאָר פאַר-
קערט, ווייל ער האָט זיי זייער שטאַרק געוואָלט. ער האָט זיין פּאָעמע (זיין פּילאָ-
סאָפּיע איז אַ פּאָעמע) וועגן דער וועלט „אַלס וויללע אונד פאַרשטעלונג“ געשריבן
אין גרויס איינזאַמקייט, — „פאַר זיך אַליין“; אָבער אים האָט מוראדיק פאַרדראָסן,
און ער האָט נישט געקאַנט פאַרגעסן קיין איין רגע, אָז קיינער שאַצט אים נישט
אַפּ, אָז קיינער פאַרשטייט אים נישט, און וואָס די ערשטע אויסגאַבע פון זיין גע-
ניאלן ווערק איז פאַרנוצט געוואָרן שיער נישט אויף פאַק-פּאַפּיר. ער וואָלט זיכער
נישט אויסגעהאַלטן זיין פּיינלעכע איינזאַמקייט, אויב ער זאָל נישט גלייבן אין
קומענדיקן טריומף פון זיין פּילאָסאָפּיע. ער וואָלט נישט געקאַנט אַרבעטן, ער וואָלט
נישט געקאַנט לעבן, אויב ער זאָל רעכענען אָז ער האָט נישט קיין לעזערס. אָבער
ער האָט זיי געהאַט: דאָס זיינען די לייענערס פון די קומענדיקע דורות. זיי האָבן
אים פאַרביטן די סימפּאַטיע פון זיין דור. וועגן דעם לעצטן האָט ער גערעדט מיט
גיפּט נאָר דערפאַר, ווייל מיט די אויגן פון זיין געניאַלער פּאַנטאַזיע האָט ער געזען
די ערפאַרכטיקע און דאַנקבאַרע לייענערס וואָס וועלן שפּעטער קומען... און דאָס
איז ריכטיק וועגן אַלע אמת-גרויסע מענטשן. ס'דאַכט זיך אונדז, אָז זיי זיינען איינ-
זאַם; אין דער אמתן פּילן זיי זיך אַרומגערינגלט מיט אַ פּראַכטפולער געזעלשאַפּט,
מיט אַ געזעלשאַפּט, וואָס הערט זיך צו צו יעדן וואָרט זייערן; — דאָס איז די גע-
זעלשאַפּט פון דעם צוקונפטיקן מענטשן...

נישט, נאָך דעם ווי ער האָט געשאַפּן דאָס אומפאַרשטענדלעכסטע פון אַלע
זיינע ווערק — עקע האַמאַ — האָט געשריבן צו בראַנדעס: „איך שווער אייך
אָז אין צוויי יאָר אַרום וועט די גאַנצע וועלט אויפציטערן קאַנוולוסיוו פון דער
גרויסער איבערקערעניש, ווייל איך בין דער פּאַטום“. שוין דעמאָלט איז ער געווען
נישט גאָר ביים זינען, אָבער אומבאַווסטזיניק האָט ער אויך פרזער געגלייבט (און
נאָר דאָס האָט אים צוגעגעבן מוט) אָז עס וועט קומען אַ צייט, ווען מ'וועט אים
פאַרשטיין. ער האָט געוואָרט אויף יענער צייט, ער האָט געבענקט נאָך איר. ער,
אָט דער איינזאַמער אַריסטאָקראַט פון גייסט, דער נביא פון דעם אייבער-מענטש,
איז קינדיש צופרידן געווען, ווען ער האָט געקאַנט מיטטיילן זיין באַגייסטערטן
קריטיקער, בראַנדעסן, אָז עס לייענען זיינע ווערק עטלעכע מענטשן, פון וועלכע
ער האָלט זייער שטאַרק. „עטלעכע לייענערס, צו וועלכע דו האָסט אַכטונג (האָט
ער געשריבן) און ווייטער קיינע לייענערס נישט — דאָס איז אייגנטלעך מיין פאַר-
לאַנג. וואָס ווייטער, האָב איך אַלץ ווייניקער האַפענונג אָז דער לעצטער טייל פון
מיין פאַרלאַנג זאָל זיך פאַרווירקלעכן (זאָגט ער כמעט קאַקעטיש); דערפאַר האָב
איך אַ מזל צו די עטלעכע, צו די גוטע לייענערס“. און ער רעכנט אויס אַ קורצן
צעטל פון אָט די אויסדערוויילטע לעזערס. קיין גרויסן פּובליקום האָט נישט
געוואָלט האָבן, מחמת ער האָט געוואָסט, אָז קיין סך „גוטע לייענערס“ (פאַר זיינע
ווערק) זיינען נישטאַ, און ער האָט, ווי יעדער אמתער שרייבער, געוואָלט נאָר גוטע
לייענערס.

גוטע לייענערס האָט ער, פונקט אַזוי ווי שאַפענהיער, געוואָלט, געוואָלט צו
האָבן. און ער איז געווען שטאַרק פאַראינטערעסירט צו וויסן וואָס זיי טראַכטן,
וואָס זיי זאָגן וועגן אים און זיינע ווערק. ווען בראַנדעס, וואָס איז געווען אין דעם
צעטל פון זיינע „גוטע לייענערס“, האָט אים מיטגעטיילט, אָז ער האָט אין קאַפּענ-

האגען געהאלטן וועגן אים אן עפנטלעכן פארטראג, האט ער אויפריכטיק געוואלט וויסן וואס בראנדעס האט געזאגט וועגן אים. „איך בין זיך מודה, האט ער געשריבן צום דענישן קריטיקער אז איך בין א נייגעריקער מענטש. אזוי ווי איך האב נישט געהאט די מעגלעכקייט צוצולייגן אן אויער צום לעכל פון דער טיר פונעם אוניווערסיטעט-זאל און הערן עפעס וועגן מיר אליין מיט אייגענע אויערן, וואלט איך זייער געוואלט הערן דאס פון אייך. שרייבט מיר א פאר שורות וועגן אייער פאר-טראג. ווי פיל וועל איך ארויסלייענען פון דריי ווערטער...“

אזוי איז מיט דיכטער-פילאסאפן. דיכטערס וואס זיינען נישט קיין פילאסאפן, זיינען אין זייער פארלאנג צו האבן „פריינד און פארערערס“ אדער פשוט, ליענערס, — נאך מער אומגעדולדיק. „אין רוסלאנד, ווען דארט איז נישט געווען קיין פאפיר, האט דערציילט דער רוסישער דיכטער יעסענין, — האב איך געדורקט מיינע פערן אינאיינעם מיט קוסיקאוו און מאריענהאף (צוויי יונגע רוסישע דיכטערס) אויף די ווענט פון סטראסטנאי מאנאסטיר אדער געלייענט זיי ערגעץ (פאר די דורכ-גייערס?) אויף א בולוואר...“ יעסענין איז געווען אן „אימאזשיניסט“, ער וואלט עס זיכער אויך געטאן ווען ער זאל זיין אן „אינויכיסט“. יעדער דיכטער זאגט צו זיך, ווי פושקין: „ביסט א קייסער; זיי אליין“. אבער, ווי יעדער קייסער, מוז דער דיכטער האבן א פאלק.

להיפוך צו א קייסער וויל דער דיכטער, אז זיין פאלק זאל אים פארשטיין, נישט נאר פארערן. ער וויל אז זיין ליענער זאל, ווי געזאגט, האבן טאלאנט צום ליענען. אבער טאלאנט איז נאך נישט אלץ, א באגאבטער שרייבער קאן א מאל אנשרייבן א שלעכטע זאך; אזוי קאן א גוטער לעזער א מאל שלעכט לעזן, צום ליענען מוז מען זיין צוגעגרייט, אזוי ווי צום שרייבן. איז דען יעדער שרייבער מסוגל צו שרייבן וועגן אלץ? טרעפט דען נישט אז איינער איז א גוטער ליריקער, אבער א שוואכער ראמאניסט? מוז א דראמאטיקער קאנען שרייבן לידער? אבער נישט נאר דער חין ליטעראטור — אפט שפילט א ראלע דער סטיל, דער מאטיוו, אפילו בלויז די טעמע פון א ווערק. עס זיינען דא דיכטערס וואס זיי איז צוגענגלעך נאר א געוויסער שטייגער שרייבן, און עס זיינען דא דיכטערס וואס עס איז בא-גרענעצט דער קרייז פון זייערע מאטיוו, אדער אפילו סיוזשעטן. א קינסטלער קאן ארויסווייזן זיכערע פעיקייטן אויפן געביט פון אינדיוידועלער פסיכאלאגיע און דורכפאלן ווען ער נעמט פאר א טעמע די נשמה פון קאלעקטיוו. אן אנדערער קאן, פארקערט, זיין א מייסטער אין מאלן דעם מאסנלעכן און ער קאן זיין אומבאהאלפן, ווען עס קומט צו איינציקע פערזאנען. אזוי איז עס אויך מיטן ליענער. ער קאן זיין מער מסוגל צו ליענען ליריק, איידער דראמעס, און פארקערט. ער קאן הנאה האבן פון ריזע-באשרייבונגען און נישט האבן קיין געדולד צו געטעס „פאוסט“. אפילו אויף איין און דעם זעלביקן ליטערארישן געביט קאן אים, ווי דעם שרייבער, איין סטיל זיין מער צום הארצן ווי דער אנדערער. אפילו די טעמע אליין קאן מאכן, אז איין ווערק זאל אים זיין נאענט און אן אנדערס — פרעמד, כאטש ביידע האבן זיי גרויסע מעלות. דאס איז א באגרענעצטקייט, אן איינזייטיקייט, און דער ליענער, וואס זיין „שאפן“ איז אויפגעענדיק, נישט אזוי אקטיוו, קאן זי לייכטער בייקומען, איידער דער שרייבער. ווען ער קומט זי אבער נישט ביי, מאכט זי אים נישט פאר אויס ליענער, זי מאכט אים נאר פאר א באגרענעצטן ליענער.

מוז דער שרייבער זיך ווינטשן צו האָבן נישט סתם אַ „גוטן לעזער“, נאָר אַ לעזער, וואָס איז גוט זיינע ווערק, פֿאַר זיין סאָרט שרייבן, פֿאַר זיינע טעמעס. אָבער אויך דאָס איז נישט גענוג. אַ גוטער לייענער קאָן אַ מאָל שלעכט לייענען אַ ווערק, כאַטש עס איז ווי אַנגעמאַסטן פֿאַר אים אי לויט זיין אינהאַלט, אי לויט זיין פֿאַרעם. עס ווענדט זיך ווען און ווי אַזוי ער לייענט עס. ווען ער איז נישט אויפגעלייגט, ווען זיינע געדאַנקען זיינען פֿאַרשלאָפֿן, זיין פֿאַנטאַזיע איז אַן פֿליג־לען, קאָן פֿון זיין לייענען גאַרנישט ניט אַרויסקומען. אים וועט זיך דאַכטן און דאָס בוך זאָגט גאַר נישט: אין דער אמתן זיינען די אויערן זיינע פֿאַרשטאַפט און ער הערט נישט, וואָס דער שרייבער רעדט צו אים (*).

אויך דאָ איז פֿאַראַן אַן ענלעכקייט צווישן דעם „פֿראַדוצירער“ און דעם „גע־ניסער“. ווען מ'זאָגט אויף אַ שרייבער אַז ער האָט טאַלאַנט, הייסט עס נישט אַז ער האָט עס שטענדיק. אַ מאָל קאָן ער וואַכן, חדשים לאַנג וואַרטן אויף דער שכינה. עס איז ווי דוד המלכס פֿידעלע: אַז דער ווינט גיט אַ בלאַז, הייבן די סטרונעס אַן צו ציטערן און צו שפּילן פֿון זיך אַליין, אָבער אַז דער ווינט קומט נישט? „עס זיינען דאָ געוויסע צייטן“, שרייבט מענדעלע אין אַ בריוו צו שלום־עליכמען, — „וואָס אויף מיר רוקט זיך אַן אַ שטאַרקע מרה שחורה און דענסטמאַל זיך איך מיר פֿאַרטראַכט, פֿאַרזאַרגט, אַליין, אַפּגעזונדערט פֿון מענטשן — און שווייג. דענסט־מאַל טאָר קיין טינט און פען, ווי חמץ אין פּסת, זיך אין מיין גבול נישט געפינען.“ דאָס איז אַן אינעווייניקסטע „מרה שחורה“. און אַ מאָל זיינען דאָ דרויסנדיקע שטע־רונגען, וואָס לאָזן נישט זיין פֿראַדוקטיוו, דאָן העלפט נישט אַפּילו דער שטאַרקסטער רוח הקודש.

וויפֿל געדאַנקען, בילדער און זעאונגען גייען פֿאַרלוירן, ווען מ'האַט נישט די מעגלעכקייט צו פֿאַרצייענען זיי אין צייט? „אַ מאָל פֿליט דורך עפעס אין דער מחשבה, זאָגט ר' נחמן בראַסלאָווער, אַזוי ווי אַ גיך־פֿליענדיקער פּויגל. מען דאַרף האָבן פּיל כוח און שכל דעם פּויגל צו כאַפֿן.“ ווי אַ שטומע נשמה האָט דער פּויגל געפֿלאַטערט, געקלאַפט אין טיר פֿון באַווסטזיין, געבעטן אַ תּיקון. מען האָט נישט געטאָן זיין ווונטש אין דער גליקלעכער רגע: איז ער אַוועקגעפֿלויגן... מיט אַ וויילע צוריק האָט זיך עפעס אַנטפלעקט פֿאַר דעם שרייבער, ער האָט געזען שאַרפֿער, ווי געוויינטלעך; קלאַנגען פֿון ווייטע, געהיימע וועלטן זיינען צו אים דערגאַנגען, זיינע אַלע חושים זיינען אַפֿן געווען — און איצט? אַ פֿאַרהאַנג האָט זיך אַראַפּגע־לאָזן, זיין וועלט איז אַזוי קליין געוואָרן, אַזוי עגן.

„נישטיקער פֿון אַלע נישטיקע מענטשן“ איז דער דיכטער (אַזוי האָט פּושקין געזאָגט), כל־זמן אַפּאַלאַ רופֿט אים נישט אויף צום הייליקן קרבן. פּול מיט צופּלוס און אַפּפּלוס פֿון כוחות איז דעם דיכטערס לעבן, באַרג־אָרויף און באַרג־אַראָפּ פּירט זיין וועג. אַז ער פּאַלט, פּאַלט ער נידעריקער, ווי אַלע, אָבער זיין פּאַלן „טראַגט אין זיך דאָס אויפּקומען“, ווי עס זינגען די חסידים אין אַנ־סיקס „דיבוק“; אַט איז ער מיד, אַפּאַטיש, אַפּגעלאָזן, אויסגעלאָשן, אויסגעליידיקט. אין אַ וויילע אַרום ווערט ער ווידער שטאַרק, מוטיק, אַ ליכט איז אים אויפּגעגאַנגען אין דער נשמה, אַ ליכטיקייט איז אין אים אַריינגעגאַסן געוואָרן, עס זיינען אים אויסגעוואַקסן

(* זע פֿריער דעם קאַפיטל „ווי צו לייענען און ווי אַזוי נישט צו לייענען“.

פליגלען. דער דאזיקער אויסערגעוויינטלעכער צושטאנד פון אינספיראציע, באגייס-טערונג אדער רוח-הקודש איז נישט איין מאָל באַשריבן געוואָרן. אָט איז אַ פּאַר שורות פון ניטשען. זיי געפינען זיך אין זיינעם אַ בריוו צו בראַנדעסן. „אַזעלכע העלע וואָכן, זוי כּיִהאַב געהאַט אין טורין, שרייבט ער אין אַ בריוו, אַזעלכע פּי-לאַסאַפּישע וואָכן האָב איך שוין לאַנג נישט געהאַט. כּמעט יעדן טאָג זיינען מיינע קרעפטן אין משך פון אַ שעה־צוויי געווען אַזוי שטאַרק אַנגעשטרענגט און פּאַטענ-צירט אַז איך בין געווען פעיק צו באַנעמען מיין גאַנצע קאַנצעפּציע פון אָנהייב ביזן סוף; די גאַנצע פּיל-פּאַרביקייט פון פּראַבלעמען ליגט אויסגעצויגן צו מיינע פּיס, געצייכנט מיט שאַרפע, קלאַרע ליניעס, ווי אין רעליעף. דאָס פּאַדערט אַזוי פּיל קראַפט און אַנשטרענגונג אַז איך האָב קיין מאָל נישט געהאַפּט אַז איך וועל דאָס דערלעבן.“ ניטשע האָט נישט געהאַפּט אַז ער וועט דערלעבן צו באַנעמען זיין אייגענע פּילאָסאָפּיע אין איר פּולער גאַנצקייט. עס האָבן געדאַרפט אַנקומען באַזונ-דערס גליקלעכע, באַזונדערס אַנגעשטרענגטע שעהען, כּדי זיין האַפּענונג זאָל מקוים ווערן. און ניטשע איז נישט קיין אויסנעם. וועגן איינער פון ראַפּאַעלס מאַדאַנעס (דער, וואָס געפינט זיך אין דער דרעזדענער קונסט-גאַלעריע) ווערט דערציילט אַז דער מאַלער האָט אַ לאַנגע צייט זיך געגרייט זי צו מאַלן. עס איז שוין געווען אַנגעצויגן דער לייזונג. אַבער ער האָט אַלץ נישט געקאַנט אָנהייבן זיין אַרבעט. די „אידיע“, די „פּאַנאַזיע“ איז געווען, אַבער עס איז נישט געווען קיין כּוח זי אויסצופירן; אַזוי ווי די שכינה וואַלט זיך אָפּגעטאָן פון אים. איין מאָל איז ער, טראַכטנדיק וועגן דער מאַדאַנע, אַנטדרעמלט געוואָרן, ווען ער האָט זיך אויפּגעכאַפּט האָט ער אויסגעשרייען: זי איז דאָ! — און גלייך גענומען זיך פאַרן פענדזל. אין האַלבן שלאָף, אין לייטערנדיקן שלאָף האָט אויף אים אַראַפּגענידערט דער רוח הקודש...

אַזוי איז עס מיטן שאַפּן — אַזוי איז עס אויך מיטן געניסן קונסטווערק. אויך זיי אויפצונעמען זיינען מיר נישט שטענדיק פעיק, נישט שטענדיק צוגעגרייט, מעגן מיר האָבן אין זיך אַלע פּאַטענציעלע מעלות פון אַ קונסטגעניסער. פּיל מאָל שטייען מיר פאַר אַ בילד אָדער ליינענע אַ פּאַעמע, אָדער זיצן אין טעאַטער — און מיר זיינען קאַלט, גלייכגילטיק, פּאַסיוו. מיר זעען — און זעען נישט, הערן — און הערן נישט. פּלוצלינג וואַכט אויף עפעס אין אונדז, אַ העלע, ליכטיקע רגע קומט אָן — און דאָס בילד אָדער דאָס בוך אָדער דאָס שפּיל אַנטפלעקט אונדז זיין סוד, זיין געהיימען לעבן, גלייך ווי אַ טיר וואַלט זיך געעפּנט פאַר אונדז אין אַ ווונדערלעכער וועלט. מיר זיינען פּאַרכישופּט, דורכגענומען, דורכגעלויכטן פון דער שיינקייט פון דעם ליכט וואָס מיר האָבן דערזען, פון דער אַנטציקונג, וואָס האָט אַנגעפּילט אונדזער גאַנצן מהות.

מיט דער נאַטור איז דאָך אויך אַזוי. נישט נאָר ווירקט זי נישט אויף אַלעמען גלייך, זי ווירקט נישט אַלע מאָל גלייך. מיר זעען נאָר די שיינקייט אירע, וואָס מיר טראַגן אין זיך; מיר געפינען נאָר דאָס וואָס מיר זוכן אין איר. נישט אַלע מאָל טראַגן מיר אין זיך שיינקייט, נישט תמיד זוכן מיר זי און נישט שטענדיק זיינען מיר פעיק זי אויפצונעמען... איר זיצט שטיל ביים ים, זיין גרויסקייט האָט איך באַרוקט און אויפּגערעגט, האָט איך האַלב דערווייטערט פון זיך אַליין, האַלב געענטער געמאַכט. עס איז אַ קלאַרקייט אין אייך, איר זעט זאָכן, וואָס זיינען ביז דאָן געווען פאַרשלאָסן פאַר אייך. איר זעט דעם ים אַזוי ווי איר האָט אים קיין מאָל ביז דאָן

נישט געזען. פלוצלינג האָט זיך דערהערט פון דער זייט אַ יאָמערלעך וואָיען פון אַ הונט, ווי ער וואָלט פאַר עמעצן פאַרמסרט די וועלט. ווען איר האָט זיך אָפגעקערט, האָט איר אים דערזען לויפנדיק אויף דריי פיס: דער פערטער איז געווען פאַר-וונדעט. דאָס האָט אייך צעשלאָגן די געדאַנקען: דער פּרעזידענט איז נישט מער געווען... די מינדסטע קלייניקייט קאָן ווערן אַ וואַנט צווישן אונדז און דער נאַטור. נאָך לייכטער קאָן פאַרשטעלט ווערן פון אונדז אַ קונסטווערק.

איך האָב דערציילט וועגן דער „דערזענער“ מאַדאַנע, אַז ראַפּאַעל האָט אַ לאַנגע צייט זיך נישט געפילט פעק זי צו מאַלן. דער רוסישער דיכטער זשוקאָוו-סקי גיט איבער אַז ער איז לאַנג נישט געווען פעק זי צו זען. „איך האָב עטלעכע מאַל געקוקט אויף איר, שרייבט ער אין איינעם פון זיינע בריוו, אָבער געזען זי, ווי געהעריק איז, האָב איך נאָר איין מאַל. אים האָט דאָ געשטערט עפעס אַ „פּיגורל“ מיט אַן „אַנגעפּוּדערט קעפל“, וואָס איז געשטאַנען פאַרן בילד און עס קאַפּירט. דאָ דער „פּירער“, וואָס האָט געגעבן דעם עולם איינגעזענע דערקלע-רונגען וועגן ראַפּאַעל, דאָ עפעס אַ באַקאַנטע דאַמע, וואָס איז צוגעגאַנגען צו אים און אים איינגערוימט אַ סוד אויפן אויער, אַז זי האָט געזען אַמאָל נאַפּאַלעאַנען שטיין פאַר דער מאַדאַנע. ער האָט נישט געקאַנט זיך אַריינטאַן אין דעם בילד. די וואַכעדיקע מענטשן וואָס אַרום, האָבן אים געשטערט. עס איז געבליבן ביי אים צו קומען אין דער קונסט-גאַלעריע גאַר פרי, ווען קיינער איז נישטאַ. ער האָט אַזוי געטאַן. און עס איז אים געלונגען צו דערגרייכן יענע מדרגה, וואָס עס איז אים נייטיק געווען צו זען ווי געהעריק ראַפּאַעלס בילד פון „גאַטס מוטער“. איך בין געווען, שרייבט ער, אַליין; אַרום איז אַלץ געווען שטיל; אין אָנהייב איז מיר געווען שווער אַריינצוטאָן זיך אין זיך אַליין; דערנאָך האָב איך גענומען קלאָר פילן, אַז מיין נשמה שפּרייט זיך אויס: עפעס אַ רירנדיק געפיל פון גרויסקייט איז אַריין אין איר; דאָס וואָס קאָן נישט אויסגעמאַלט ווערן, איז פאַר איר אויסגעמאַלט גע-וואָרן און זי איז געווען דאַרטן, ווי זי קאָן זיין נאָר אין די בעסטע מינוטן פון לעבן. דער זשעני פון ריינער שיינקייט איז געווען מיט איר... דאָס איז געווען אַן עקסטאַז, אַן עלית-נשמה פון קונסט-גענוס, ענלעך צו דער שכינה וואָס רוט אויפן מענטשן, ווען ער שאַפט אַדער ער איז ראוי צו שאַפן קונסט.

די, וואָס מיינען אַז מ'קאָן שטענדיק לייענען אַ בוך — עס איז נאָר אַ פּראָגע פון פּרייער צייט — האָבן קיין מאָל אין זייער לעבן ווי געהעריק קיין בוך נישט געלייענט. לייענען (כ'מיין פּראָדוקטיוו, שעפּעריש לייענען) אַ בוך איז אַן עבודה, אַ הייליקע דינסט, וואָס פּאָדערט די העכסטע און ריינסטע כּוונות, אַזוי ווי שרייבן אַ בוך. מען קאָן נישט שטענדיק לייענען ווי מען קאָן נישט שטענדיק דאווענען. און מ'דאַרף לייענען אַזוי ווי מ'דאוונט. די בעסטע לייענערס זיינען נישט די פּיל-לייע-נערס נאָר די פּרום-לייענערס. און ווען איך זאָג פּרום, מיין איך נישט אַ פּרומע אומ-קריטישע באַצונג צום פּאַראַפּער, כ'מיין אַ געוויסן רעליגיעזן צושטאַנד, אי-געווייניקסטע באַגייסטערונג, ערפאַרכטיקייט.

איך זאָג מין דערהויבענעם צושטאַנד געפינען זיך אייניקע אָפּטער, אַנדערע זעלטענער, אָבער קיינער געפינט זיך נישט שטענדיק אויף דער דאָזיקער מדרגה. דערפאַר איז ווייניק צו האָבן טאַלאַנט צו געניסן קונסט, עס איז נייטיק אַז אין דעם מאַמענט, ווען מיר קומען אין באַרירונג מיטן קונסטווערק, זאָל דער טאַלאַנט זיין

אין אונדז וואָך. און אין דעם וואָך־זיין, אין דער באַגייסטערטקייט אָדער אינעם טאַלאַנט גופא, זיינען פאַראַן אַלערליי מדרגות. אַ גוטער ליינער, פונקט ווי אַ גוטער שרייבער, קאָן אַפילו אין די „גוטע“, טאַלאַנטפולע שעהען פון זיין לעבן זיין גוט אויף פאַרשיידענע אופנים און אין פאַרשיידענע גראַדן.

*

יא, און פאַראַן פאַרשיידענע מינים ליינערס.

איין ליינער צייכנט זיך אויס מיט דעם, וואָס ער זוכט צו טרעפן „דעם אמתן מיין“, „די ריכטיקע כוונה“ פון דעם וואָס ער ליינעט. ער וויל אין דעם גאַרנישט ניט אַריינליינען. ער וויל עפעס מער ווי די סוביעקטיווע אינדרוקן. ער גלייבט אַז די בילדער און געשטאַלטן, געדאַנקען און געפילן, וואָס דער פאַרפאַסער האָט אַרויסגעבראַכט, קאָנען ווערן פון אים אויפגענומען פונקט אַזוי „ווי זיי זיינען“. ער איז אַן אַביעקטיווער ליינער. ער איז ענלעך צום שרייבער פון נאַטוראַליסטישן שניט. יענער וויל אונדז געבן אַ נאַטור־טריי בילד פון לעבן, דער זוכט צו בלייבן געטריי דעם מיין פון שרייבער. זיי ביידע נאָרן זיך. אפילו דער אַביעקטיווסטער און רעאַליסטישסטער קינסטלער גיט אונדז נישט די נאַטור און די מענטשן „ווי זיי זיינען“. ער ווייזט זיי אונדז אַזוי ווי ער זעט זיי און ווי זיינע קינסטלערישע מאַטעריאַלן און מיטלען דערלויבן עס אים. „קונסט איז אַ שטיק נאַטור, געזען דורך דעם קינסטלערס טעמפּעראַמענט“ (זאַלאַ). ווען דער קינסטלער זאָל אונדז געבן בלויז אַן אָפּשפּיגלונג פון לעבן, וועלן מיר האָבן רעכט צו פרעגן: אויף וואָס דאַרפן מיר די אָפּשפּיגלונג, דעם שאַטן, די קאַפּיע, אַז ס'איז דאָ דער אַריגינאַל? און וואָס פאַר אַ קונסט איז עס סתם — קאַפּירן? דאָס איז מלאכה, טעכניק. אין דער אמתן איז יעדעס בילד וואָס אַ קינסטלער גיט אונדז פון לעבן, צו גלייכער צייט אויך אַן אויסטייטשונג, אַ באַלייכטונג, אַ באַרייכערונג, אַ באַניונג פון לעבן. און אויך דער ליינער, אפילו דער אַביעקטיווסטער, האָט פון אַ בוך נישט מער ווי זיין אויסטייטשונג, זיין באַלייכטונג פון בוך. אַנדערע קאָנען עס אַנדערש אויסטייטשן, אַנדערש באַלייכטן. אפילו די איינפאַכסטע און אַפנסטע זאך זעט איין מענטש אַזוי, דער אַנדערער — אַנדערש. אַ פּשיטאַ שוין — אַזאַ פאַרוויקלטע און פאַרשטעלטע זאך, ווי אַ קונסטווערק...

„שיינקייט, האָט דער פּילאַסאָף דעיוויד יום שוין געוויסט, איז נישט קיין אייגנ־שאַפט פון די זאַכן גופא. זי עקסיסטירט נאָר אין דעם גייסט פון דעם, וואָס באַטראַכט זיי“. יום, זיינע רביים און תלמידים ריידן וועגן נאַטור־שיינקייט. נאָך ריכטיקער איז עס וועגן דער שיינקייט פון קונסטווערק.

„ווען מענטשן ווערן אַנטציקט פון שעקספּירן, בעטהאווענען — האָט געשריבן טאַלסטאָי אין זיין טאַגבוך, דעם 14טן אָקטאָבער 1897, — ווערן זיי אַנטציקט פון זייערע אייגענע געדאַנקען, פון די טרוימען, וואָס עס וועקט אין זיי אויף שעקספּיר, בעטהאווען, אַזוי ווי פאַרליבטע האָבן ליב נישט דעם „קעגנשאַנד“, נאָר דאָס וואָס ער רופט אין זיי אַרויס“. עס קאָן נישט זיין קיין אַבסאָלוטע אַביעקטיוויטעט אין ליינען, ווי דאָס קאָן נישט זיין אין שרייבן. ס'קאָן דאָך געמאַלט זיין אַ דערנעבן־טערונג צום אַביעקטיוון אופן ליינען. יעדער לעזער, ווי יעדער שרייבער, לייגט טאַקע אַרויף אויף דער זאך, וואָס ער רירט זיך צו צו איר, זיין פּערזענלעכן

שטעמפּל, אָבער ביי איינעם איז אַט דער סוביעקטיווער חותם אַזוי בולט, אַז דער „אַביעקט“ ווערט אין גאַנצן פאַרשטעלט, ביי אַן אַנדערן זעט מען אויך דעם „אַביעקט“, און וועגן אַט דעם לעצטן קאָן מען ריידן ווי וועגן אַן אַביעקטיוון לעזער. דאָס איז יענער מין ליענער, וואָס וועגן אים האָט געמוזט טרוימען געטע, ווען ער האָט געוואָלט זיין ליענער זאָל פאַרגעסן אים, זיך אַליין און לעבן נאָר אין זיין ווערק. און נישט נאָר געטע — אַלע שרייבערס בענקען נאָך אַזא מין ליענער. ער איז אויפּמערקזאַם, ער איז באַשיידן. ער איז ווי אליעזר בן הורקנוס, אַ בור סיד שאינו מאבד טיפה. אָבער עס איז דאָ אַן אַנדער מין ליענער — פון אליעזר בן ערד'ס טיפּ. ער איז כמעטן המתגבר, נישט קיין „אויסגעפלאַסטערטע גרוב“, וואָס היט אין זיך אויף די פון רעגן אַנגעקליבענע וואַסער, נאָר — אַ קוואַל, וואָס שלאַגט פון זיך אַליין און וואָס ווערט אַלץ שטאַרקער. פאַר אים איז דער שרייבער אַן אַנהייב און נישט דער סוף פון זיין דענקען, זיין פילן און טרוימען. פאַר אים איז דער שרייבער נישט קיין ציל פאַר זיך אַליין, נאָר אַ וועג, וואָס ער גייט אויף אים צו זיינע אייגענע צילן; פאַר אים איז דער שרייבער אַ פיער וואָס צינדט אים אָן, נישט נאָר אַ ליכט, וואָס ליכט אים. אָפּט איז דאָס ווערק פאַר אים בלויז מאַטעריאַל, וואָס ער שאַפט פון דעם אין זיין פאַנטאַזיע גאָר אַ ניי ווערק. ער שאַפט עס איז דער געשטאַלט און לויט דער פורעם פון דיכטער, אָבער ער שאַפט עס אַליין. ער לעבט נישט אין דעם ווערק, ווי דער ליענער פון דעם פריער דערמאָנטן אַביעקטיוון טיפּ; ער וויל, אַז דאָס ווערק זאָל לעבן — און וואַקסן — אין אים, ער וויל באַ-רייכערן דאָס בוך וואָס ער ליענט, נישט נאָר פון דעם באַרייכערט ווערן.

מיט דעם דאָזיקן מין ליענער איז דער שרייבער נישט תמיד צופרידן. ער וויל אַ מער פעמינינישן ליענער, ער וויל אַ ליענער וואָס זאָל האָבן אויגן, וואָס לייכטן פון באַגייסטערונג און ערפאַרכט פאַר אים, נישט פון זייערע אייגענע פיער-לעד. ער וויל אַ „בור סיד“, ווו עס היט זיך אויף זיין לעבעדיק וואַסער, נישט קיין „מעין המתגבר“, וואָס האָט זיינע אייגענע שטראַמען, זיינע אייגענע וועגן.

דער אמת אָבער איז, אַז דער זעלבשטענדיקער אינדיווידועלער ליענער איז ווערטפול נישט נאָר פאַר זיך אַליין, נאָר אויך פאַר דעם ווערק וואָס ער באַפרוכט פערט נאָך דעם ווי ער איז פון אים אַליין באַפרוכפערט געוואָרן. וואָס מער מיר זעען אין אַ קונסטווערק, שרייבט לעסינג אין „לאַאָקאַן“, אַלץ מער מוזן מיר קאָנען צוטראַכטן. וואָס מער מיר טראַכטן צו, אַלץ מער זעען מיר. לעסינג זאָגט עס וועגן מאלעריי און סקולפּטור. דאָס איז ריכטיק וועגן יעדן קונסטווערק, וואָס מער אַ ליענער האָט פאַנטאַזיע, וואָס אַקטיווער און שעפּערישער עס איז זיין גע-דאַנק, וואָס רייכער זיין דערפאַרונג, וואָס טיפּער און שטאַרקער זיין געפיל-לעבן, אַלץ אַ בעסערער און אַ רייכערער ליענער איז ער...

„די גרויסע קונסט“, זאָגט דער פראַנצויזישער עסטעטיקער א. פּוּלע, „איז געגליכן צו דער גרויסער נאַטור: יעדער ליענט אין איר איבער אַלץ, וואָס ער קאָן איבערלייענען, יעדער געפינט אין איר אַ מער אַדער ווייניקער טיפּן זינען — דאָס ווענדט זיך אַן דעם, ווי טיפּ ער קאָן אַריינדרינגען“. דעם שרייבער קאָן זיך דאַכטן, אַז דער ליענער איז „פאַרקראַכן אין אַן אַנדערער זייט“, אַראָפּ פון וועג, האָט אַריינגעטייטשט, אַריינגעפאַנטאַזירט אין זיין ווערק זאַכן וואָס זיינען דאָרט נישטאַ. אָבער דער שרייבער פאַרגעסט, ווען ער טראַכט אַזוי, אַז דער ליענער קאָן פאַרטיפּן

זיין ווערק און אנטפלעקן אין דעם כוונות וואָס זיינען געווען פאַרהוילן פאַר אים אַליין. אגב, נישט אַלע שרייבערס פאַרגעסן עס. „ויכולין לראות בהספר“, האָט ר' נחמן בראַסלאָווער געזאָגט צו ר' נתנען — „מה שבעל המחבר לא כיוון לזה כלל“ — מען קאָן געפינען אין אַ ספר עפעס, וואָס דער מחבר האָט עס גאָר נישט געהאַט אַפילו אין זינען... „די לייענערס, האָט געזאָגט איבסען, דיכטן גאַנץ שיין וועגן דעם דיכטערס ווערק, — יעדער לייענער, בהסכּם מיט זיין פּערזענלעכקייט, נישט בלויז די, וואָס שרייבן — אויך די וואָס לייענען — שאַפן. זיי זיינען מיטשאַפּערס. אַפּט זיינען זיי מער פּול מיט פּאַעזיע ווי דער פּאַעט אַליין.“

„דער לייענער, שרייבט יהואש, האָט פּיל מאָל אַ גרעסערן חלק אין פּראַצעס פּון שאַפן, ווי דער שריפטשטעלער — — — אַ סך געדאַנקען ווערן געשריבן אין אַ סאַרט ראשי תיבות און עס פּאַסירט, אַז דער מחבר, ווען מיזאַל צו אים צושטיין, וואַלט אויך נישט געקאָנט אויסטייטשן די ראשי תיבות. קומט אַ לייענער און דערפּרישט די פּאַרבאַרגענע שפּראַך און דער מחבר האָט אַ נייע גלוי שכינה.“ און נאָך זאָגט יהואש: „אַלע טרערן וואָס זיינען אין די פּטוקים פּון תהילים אַרייַנגעוויינט געוואָרן אין הונדערט דורות, וויינען פּון דאַרמץ צוריק אַרויס פאַר אונדז — — — אַלע ביטערע פּראַטעסטן, וואָס אַלע לייענער פּון אויב אין אַלע יאַרהונדערטער האָבן אין זיינע שורות אַרייַנגעשרייען, שרייען צו אונדז צוריק, ווען מיר עפענען אונדזער אויב...“

די נשמות פּון דורות לייענערס לעבן אין יעדן גרויסן ווערק, נישט נאָר דעם דיכטערס נשמה.

„יעדער פיינער פּערז פּון אַן אמתן דיכטער“, שרייבט אַלפּרעד דע מיוסע, „האָט אין זיך צוויי אַדער דריי מאָל מער ווי דאָס, וואָס דער פּאַעט אַליין האָט געזאָגט. דעם לייענער בלייבט צוצוגעבן דאָס, וואָס ס'פּעלט, — לויט דער מדרגה פּון זיינע כוחות, געדאַנקען און געשמאַק“. דער לייענער קאָן צוגעבן צו דעם וואָס דער דיכטער האָט געזאָגט, און ער קאָן צוגעבן אַלץ מער, וואָס רייכער זיין גע-דאַנק איז, וואָס שעפּערשישער זיין פּאַנטאַזיע.

אַבער מיר האַלטן דערווייל ביי די פּאַרשיידענע מינים, נישט ביי די מדרגות פּון לייענער. מינים לייענערס קאָנען זיין נאָך אַ סך אַנדערע, אַ חוץ דעם אַביעקט-טיוואַויפּעמענדיקן אַדער „רעאַליסטישן“ מין און דעם טוביעקטיוואַויפּעפּערשישן אַדער „אידיעאַליסטישן“ מין לייענער, וואָס זיינען דערמאָנט געווען.

עס זיינען דאָ אזוי פּיל קאַטעגאָריעס לייענערס וויפּל עס זיינען דאָ טיפּן שרייבערס.

עס זיינען דאָ, צום ביישפּיל, עפּישע, לירישע, דראַמאַטישע לייענערס. כּימיין נישט אַזוינע וואָס לייענען עפּישע, לירישע אַדער דראַמאַטישע ווערק. נישט וועגן שטאַף, נאָר וועגן דעם אופּן לייענען רעדט זיך דאָ. איינער האָט אַ לירישן כאַראַקטער, מער, לייענט ער ליריש אַלץ, אַפילו דראַמעס. אין אַן אַנדערן פּולסירט דראַמאַטיש בלוט, איז דער אופּן פּון זיין אויפּנעמען אַ ווערק דראַמאַטיש.

אדרבה, באַטראַכט אויך אַ קונסט־אויסשטעלונג די באַזוכערס, קוקט זיך צו צו זיי, ווען זיי שטייען פאַר די בילדער, באַמערקט דעם אויסדרוק פּון זייערע געזיכטער, מער, הערט זיך צו צו זייערע שטילע אַדער רוישיקע געשפּרעכען — איז אויב איר האָט אין זיך אַ גענוג גרויסן גראַד אַבסערווירונג-פּעיקייט און לעבנס-דערפּאַרונג,

וועט איר מיט אַ גרעסערער אָדער קלענערער אפּשרייט קאָנען זאָגן, ווער פון זיי עס איז אַ לירישער קונסט־געניסער און ווער אַן עפּישער; איר וועט אפּשר אויך קאָנען באַשטימען, ווער פון זיי וואָלט געווען גענייגט מער צום רעאַליזם, ווען ער זאָל אַליין זיין אַ קינסטלער, ווער עס וואָלט געווען אַ ראַמאַנטיקער, ווער אַן אימ־פרעטיאָניסט, אַן עקספרעסיאָניסט אד"גל.

מען קאָן, אגב, טרעפן אַ מאָל דעם מין, פונקט אַזוי ווי דעם גראַד פון איינעם געשמאַק, אַפילו ווען מ'זאָל נישט זיין באַקאַנט מיטן אופן פון זיין געניסן קונסטווערק, עס איז גענוג גוט צו קענען זיין פּערזענלעכקייט.

איינעם געניסן, ווי איינעם שאַפן קונסט ווענדט זיך אַן זיין כאַראַקטער.

אַבער אויך אַזוינע זאַכן, ווי דער עלטער פונעם לייענער, קאָנען ווירקן אויפן שטייגער לייענען. עס איז שוין פריער דערמאַנט געוואָרן אַז אין די יונגע יאָרן לייענט מען אַנדערש, ווי אין די מיטעלע יאָרן און אויף דער עלטער, און דאָס איז נישט נאָר אַ פּראָגע פון רייפיקייט. עס איז ריכטיק אויף וואָס עס איז געווענדט דעם לעזערס אויפּמערקזאַמקייט. יעדער מענטשלעכער עלטער האָט זיין אייגענעם צענטער פון אויפּמערקזאַמקייט. פרוווט איבערלייענען נאָך אַ מאָל אַ בוך, וואָס איז אייך באַקאַנט געווען נאָך אין דער יוגנט, איר וועט האָבן איצט גאָר אַן אַנדער איינדרוק, איר וועט געפינען זאַכן, וואָס איר האָט פריער נישט באַמערקט. שטעלן, וואָס האָבן אייך אַמאָל אַנטציקט, וועלן אייך איצט איבערלאָזן קאַלט, און פאַרקערט. ווען האָט איר דאָס בוך „בעסער פאַרשטאַנען“ — איצט אָדער אַמאָל איר האָט עס בייַדע מאָל „פאַרשטאַנען“, נאָר יעדעס מאָל אויף אַ באַזונדער אופן. דאָס בוך האָט פאַר אייך פונקט אַזוי פיל זינען, וויפיל מאָל איר לייענט עס, אויב איר ענדערט זיך צווישן איין מאָל לייענען און דעם אַנדערן. דאָס בוך ענדערט זיך מיט אייך אינאיינעם.

זי ענדערונג פון וועטער קאָן אַ מאָל ענדערן דעם כאַראַקטער און דעם ווערט, וואָס עס האָט פאַר אונז אַ בוך.

אַבער אַ חוץ די פאַרשיידענע מינים — זיינען, ווי געזאָגט, דאָ פאַרשיידענע מדרגות אין לייענען, וואָרעם, ווי באַלד עס זיינען פאַראַן טאַלאַנטלאָזע לייענערס און טאַלאַנטפולע לייענערס. מוזן זיין אויך מער טאַלאַנטפולע און ווייניקער טאַלאַנט־פולע, אַזוי ווי עס זיינען דאָ שרייבערס מער באַגאַבטע און ווייניקער באַגאַבטע.

אַ לייענער נעמט פון דעם בוך, וואָס ער לייענט, אַזוי פיל, וויפיל ער איז פּעיק צו נעמען. איינער פון אַלדאוּ האַקסליס פאַרשויען זאָגט: „אַ לעזער וואָס האָט נישט קיין קאַנטאַקט מיט דעם שרייבערס הויפטשטימונג, וועט זיך פילן שרעקלעך געלאַנגווייליקט פון זאַכן, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן מיטן גרעסטן ענטוואַזום אָדער... ער קאָן זיך אַנבאַפן פאַר עפעס, וואָס פאַרן שרייבער איז עס גאָר נישט וויכטיק, און מאַכן עס פאַרן תוך און תמצית פונעם בוך“. קאָן מען אויף דער פּראָגע, צי די גרויסע מאַסע לייענערס פאַרשטייט אָדער פאַרשטייט נישט, וואָס זי לייענט, נישט ענטפּערן נישט יאָ און נישט ניין סתם אין דער וועלט אַריין. עס ווענדט זיך וואָס מען רופט אַן „פאַרשטיין“. איינער פאַרשטייט דעם פירוש המלות און אַן אַנדערער, מיט אַ רייכער פאַנטאַזיע און אַן אַריגינעלן דענקען — באַרייכערט אַ בוך אַזוי, אַז ער ווערט זיין צווייטער מחבר... צווישן די צוויי מדרגות קאָנען זיין אַן אַ שיעור צווישן־שטופּעס. קיין לייענער דאַרף נישט מיינען אַז ער האָט שוין

דערגרייכט די העכסטע מדרגה וואָס ער קען דערגרייכן אין לייענען. אויב ער איז אַ גוטער לייענער, קאָן ער ווערן נאָך אַ בעסערער. „די גוטע לייט ווייסן נישט, האָט אַמאָל געזאָגט געטע, וויפל עס האָט געקאָסט איינעם צייט און מי ביז וואָנען ער האָט זיך אויסגעלערנט לייענען. איך האָב אויף דעם אָפגעגעבן אַכציק יאָר און כ'קאָן נישט זאָגן, אַז כ'האָב שוין דערגרייכט דעם ציל.“ געטע איז צו אַכציק יאָר נאָך נישט געווען זיכער אַז ער האָט זיך שוין „אויסגעלערנט לייענען!“ היינט וויפל דאָרף לעבן און לערנען דער געוויינטלעכער מענטש אויף צו פאַרדינען אַט דעם הויכן טיטל — לייענער? און וויפל פאַדערט זיך פון יענעם לייענער, וואָס וויל אַליין ווערן אַ שרייבער — און שרייבן, אויב נישט קיין ראַמאַנען, פאַעמעס און דראַמעס, איז וועגן זי?

6. דער לייענער און די ליטעראַטור

די ליטעראַטור שטעלט זייער הויכע פאַדערונגען צום לייענער בכלל און נאָך העכערע — צו יענעם לייענער, וואָס ווערט אַליין אַ שרייבער — דעם לייענער-קריטיקער.

איז דאָס אַ מיינונג, וואָס איז פון אַלעמען אָנגענומען? ניין, אין די לעצטע עטלעכע צענדלינג יאָרן איז פאַרשרייט געוואָרן אַ שיטה, וואָס איז פונקט דער היפוך פון דער דערמאָנטער מיינונג. לפי יענער שיטה קאָן און דאָרף דער לייענער-עולם — ריכטיקער, זיינע אַ פירנדיקע גרופע, „אַ פראַלעטאַרישע“, „אַ פאַטריאַטישע“, אַ „נאַציאָנאַליסטישע“ אָדער אַן אַנדערע זאָגן דעות דעם שרייבער און דער ראַ-מאַניסט, דער פאַעט זוי אויך דער קריטיקער מוז דערגיין וואָס דער אויסדער-ווילטער, פּריווילעגירטער, „קעמפּדיקער“, „רעוואָלוציאָנערער“ וכדומה קלאַס לייענער און זיינע פאַנענטרעגערס ווילן אָדער וואָס עס איז „אין זייערע אינטע-רעסן“, וואָס עס „שטימט מיט זייערע אידעאַלן“ און וואָס „דינט“ זיי, — כדי ער זאָל וויסן, ווי, וואָס און וועגן וואָס צו שרייבן. ער דאָרף אויספירן, ווי עס רופט זיך אין דעם דאָזיקן זשאַרגאָן, זייער „סאַציאַלע באַשטעלונג“. ער דאָרף וואַרטן נישט (ווי מען פלעגט אַמאָל זאָגן) ביז די שכינה, דער רוח הקודש וועט אויף אים רוען, נאָר ביז עס וועט דערגיין צו אים דאָס לעצטע וואָרט, די נייעסטע רע-זאָלוציע וועגן דער ניי-פאַרמולירטער „באַשטעלונג“. סיידן ער איז אַזאַ בריה אַז ער קאָן עס אַליין טרעפן, אָבער בעסער (פאַר אים פּערוזעלעך) איז, אַז ער זאָל נישט רייזיקירן און נישט אַריינלאָזן זיך אין טרעפּענישן... די פראַגע איז נאָר, וואָס זאָל טאָן יענער שרייבער וואָס איז באמת ווערט צו טראַגן דעם נאָמען שרייבער, ווייל ער האָט צו זאָגן עפעס נייעס, עפעס אייגנס, עפעס, וואָס דער לייענער ריכט זיך גאַרנישט דערויף, וואָס איז קעגן דעם לייענערס מיינונגען און געווינהייטן? דער דאָזיקער מין שרייבער געפינט זעלטן ווען פאַר זיך דעם לייענער אַ גרייטן; ער דאָרף אים ערשט צוגרייטן פאַר זיך, באַפריינדן מיט זיך — „באַקערן“. ער פאַסט זיך נישט צו צום לייענער, ער וויל און מוז אים „צופאַסן“ צו זיך. און דאָס איז אַפט זייער שווער. אַפילו אַזאַ „לייכטער“, אַזאַ פאַפּולערער דיכטער ווי אַנדרער שלום-עליכם, האָט גלייך אין אָנהייב נישט געהאַט דעם גאַנצן עולם זיינעם. מיט

א געוויסער מאָדערנער לייענער-גרופע, האָט ער אַ היפשע צייט געדאַרפט זיך שטילערהייט ראַנגלען ביז ער האָט זיי איינגענומען...*)

די שרייבערס וואָס קומען אויף אַלעם פּאַרטיקל, די שרייבערס וואָס דער עולם דערקענט אין זיי זיך אַליין, זיינען געוויינטלעך די ביליקסטע, די באַנאַלסטע, די אומנייטיקסטע. זיי האָבן נישט קיין פנים, כאַטש אַלע ווייסן ווער און וואָס זיי זיינען. זיי זיינען בני בלי שם, כאַטש זיי זיינען אַ שם דבר. פאַרקערט, שרייבערס וואָס זיינען אין אָנהייב אַזוי ווי פּרעמד דעם לייענער, ווערן דערנאָך מיט אים זייער באַפריינדט. זיי זיינען אַזוי ווי יוסף, וועלכער האָט זיך נישט געכאַפט האַלדזן און קושן מיט זיינע ברידער גלייך ווי ער האָט זיי דערזען. ער איז אַ היפשע צייט גע- שטאַנען פאַר זיי אַ שטרענגער, אַ פּרעמדער, אַ הערשער; דערפאַר איז דערנאָך אַזוי הייס געווען זייער ברידערלעך אַרומגעמען זיך...

אייגנטלעך וויל דער לייענער גופא, אויב ער ווייס וואָס ער וויל, אַז דער שריי- בער זאָל אים מיט עפעס איבערראַשן, פאַרווינדערן. נאָר דער גייסטיק באַשרענק- טער, דער, וואָס זיין געדאַנק האָט אויפגעהערט צו וואַקסן, זוכט אין ביכער אַ הסכמה, אויף זיינע אייגענע טראַכטענישן. דער מענטש, וואָס איז נאָך פעיק עפעס צו לערנען, באַנוגנט זיך נישט מיט אַן עכאָ פון זיין אייגענער שטים. ער וויל הערן יענעם שטים. ער דורשט נאָך נייע, אומבאַקאַנטע טענער. ער וויל אַז זיין גייסט זאָל אַרויסגעריסן ווערן פון די ווייכע אַרעמס פון שלאָף, צו וועלכע עס ציט אים, — און דער שרייבער וואָס האָט זיין אייגענעם קוק אויפן לעבן, וועט אים שטאַרקער, ווייס ער, וועקן, און מער באַאומרויקן, מער סטימולירן ווי דער, וואָס געהערט מיט אים צו איין לאַגער.

וואַלט מען אייגנטלעך געדאַרפט מאַכן דעם אויספיר, אַז וואָס מער אַ שריפט- שטעלער וויל זיך רעכענען מיטן לייענערס אמתע באַדערפענישן אַלץ ווינציקער זאָל ער אים אין זינען האָבן און אַז וואָס געטרייער ער וויל דינען דעם בעסערן עולם, אַלץ געטרייער זאָל ער זיין צו זיך אַליין... אָבער מיר האַלטן נאָך נישט ביי מאַכן אויספירן. דער געדאַנק, וואָס איך האָב נאָר וואָס אויסגעדריקט און וואָס אַ סך פון אונדז איז ער אַמאָל געווען אַזוי קלאַר, ווערט נישט פון אַלעמען אַנגע- נומען אין די לעצטע עטלעכע צענדלינג יאָרן. ווי געזאַגט, נאַציאָנאַליסטישע קריי- טיקערס פאַדערן פון דער ליטעראַטור נאַציאָנאַליסטישקייט, פּראַלעטאַרישע — פּראַלעטאַרישקייט אָדער „סאַציאַליסטישן רעאַליזם“, כאַטש אַליין ווייסן זיי נישט אַלע מאָל וואָס דאָס מיינט. עס איז געווען אַ צייט ווען אַפילו אַזאַ סובטילער פּאָעט און קענער פון ליטעראַטור ווי מלך ראַוויטש, האָט געמיינט, אַז דער שרייבער דאַרף שוואַל עצה זיין דעם לייענער. און „דער יידישער לייענער, האָט ער געשריבן, מאַנט סאַציאַלע ליטעראַטור, מאַנט דעם גרויסן סאַציאַלן ראַמאַן און די גרויסע סאַציאַלע דראַמע. ער מאַנט צוריק דעם גרויסן און באַגייסטערנדיקן העלד פון די בלעטער פון בוך און פון די ברעטער פון דער בינע, דעם זעלביקן העלד, וואָס ער האָט אים מיט גרויסן מסירות-נפש און צו יעדער צייט פון די נייע צייטן געשטעלט אויף דער גרויזאַמער און בלוטיקער בינע פון לעבן. צאָל אים דיין חוב, יידישער

(*) זע. ש. ניגער: שלום עליכם, זיינע וויכטיקסטע ווערק, זיין הומאַר און זיין אַרט אין דער יידישער ליטעראַטור, „ניו יאָרק, 1928, ז' 16—6.

דיכטער! קאן קיינער פון אונדז, פארשטייט זיך, גארנישט ניט האבן קעגן דעם „גרויסן סאציאלן ראמאן“, דער גרויסער סאציאלער דראמע“, דעם „גרויסן און באגייסטערנדיקן העלד“ אד“גל. אדרבא ואדרבא, זאלן אנדערע דיכטערס, אויב זיי קאנען, אונדז געבן אזעלכע ראמאנען, אזעלכע דראמעס, אזעלכע העלדן, אבער נישט וועגן דעם רעדט זיך דא. עס רעדט זיך וועגן דעם ליינער ווי וועגן א „מאנער“. איז ריכטיק, אז ער קאן עפעס מאנען ביי די שרייבערס? איז אמת, אז דיכטערס דארפן שרייבן אזוי און נישט אנדערש, ווייל זיי דארפן דעם ליינער צאלן עפעס א חוב? דאס איז אן אלטע פראגע, אבער זי איז אין אונדזער צייט ווידער געווארן אקטועל. און זי דארף פארענטפערט ווערן במזומן, אן שום שייכות צו יענעם קאנ-קרעטן סכום (דעם סאציאלן מאטיוו אאז״וו), וואס די אדער יענע ליינערס מאנען. היינט פאדערן זיי אזא זאך, מארגן וועלן זיי פארלאנגען עפעס אנדערש. איין גרופע ליינערס האט אזעלכע טענות ותביעות, אן אנדערע גרופע קאן ארויסקומען מיט אנדערע פאדערונגען. אויב מ'זאל אנערקענען אין פרינציפ דעם שרייבערס חובות לגבי די ליינערס זע איך נישט איין פארוואס זאל ער מוזן צאלן נאר די ליטעראטור-חובות וואס ער „קומט“ איין סארט ליינער און נישט אויך די שונד-חובות, וועלכע עס פאדערט אן אנדער מיין ליינער. און אויב אלע זיינען מודה אז דער שרייבער מעג און מוז מיט פאראכטונג אפוארפן שונדיסטישע פארלאנגען פונעם עולם, — מעג ער האבן זיין געשמאק און זיין שטעלונג אויך בנוגע צו „ליטערארי-שע“ לאזונגען? און נאך א פראגע: אויב ער זאל זיך דארפן רעכענען מיט די „סא-ציאלע“ טענות פון סאציאליסטן, דארף ער אפשר אויך האבן אין זיינען די „נאציא-נאלע“ תביעות פון נאציאנאליסטן? און אויב נאציאנאליזם אדער נישט-נאציאנאליזם איז דעם שרייבערס פרייוואט-זאך, מוז ער אפשר האבן דאס זעלביקע רעכט אויף פרייער זעלבסטבאשטימונג אויך בנוגע צו אלע אנדערע „איממען“?

קורץ, די פראגע וועגן דעם שרייבערס חוב לגבי דער סאציאליסטישער, עטי-שער, עסטעטישער אדער שונדישער „באשטעלונג“ פונעם ליינער דארף באטראכט ווערן אין פרינציפ און אן קיין שום שייכות צו דעם אדער יענעם קאנקרעטן אינ-האלט פון דער ליינערשער „באשטעלונג“...

*

ווי איך האב געזאגט, איז עס אן אלטע פראגע. און איך מוז צוגעבן אז עס איז געווען אמאל א צייט ביי אונדז גופא, ווען מ'האט צו ליטעראטור געהאט א שטעלונג וואס איז ענלעך צו דער איצטיקער טעאריע און פראקטיק פון „סאציא-לער באשטעלונג“. הייסט עס, איך מוז מודה זיין אז אט-די מיינונג, וואס איז מיר אזוי פרעמד, שטיצט זיך אויף אן אלטער ליטערארישער טראדיציע. די דאזיקע טראדיציע האט אנגעפולט, קאן מען זאגן, די גאנצע עלטערע יידישע ליטעראטור. וואס פאר א פארצייטיקן יידישן ספר אדער מעשה-ביכל איר וועט נעמען אין האנט, וועט איר כמעט שטענדיק אויפן שער-בלאט אדער אין דער הקדמה געפינען א דערקלערונג וועגן דעם לעזער אדער דער לעזערין, וואס דער פארפאסער איז אים אדער איר אויסן געווען מיט זיין שרייבן. דער אלטער עברי-טייטש-מחבר האט נישט נאר סתם אזוי אין זיינען געהאט דעם עולם, וואס וועט ליינען זיין ספר; ער האט צו אט דעם עולם זיך בפירוש צוגעפאסט. ער האט געוויסט אז עברי-טייטש ליינען

דערהויפט „די ווייבער און דאָס געמיינ פּאַלק, דאָס ניט קאַנען תורה לערנען“, און ער האָט געשריבן וועגן אַזעלכע ענינים און אין אַזאַ נוסח, וואָס זאָל זיין פאַר-שטענדלעך און אינטערעסאַנט פאַר „די ווייבער און דאָס געמיינ פּאַלק“.

די גאַנצע עלטערע ייִדישע ליטעראַטור אַזוי ווי, אגב, דער גרעסטער טייל פון דער מיטלעלטערישער ליטעראַטור אין דער גאַנצער וועלט איז אין אַ געוויסן זינען אַ לעזער- (אָדער אַ לעזערין-) ליטעראַטור, נישט קיין שרייבער-ליטעראַטור, ד״ה זי איז אינספּירירט און דיקטירט געוואָרן פון די פאַר וועמען זי איז באַשאַפן געוואָרן און נישט פון די, וועלכע האָבן זי געשאַפן. און אַט די טראַדיציע האָט ביי אונדז יעדן אַנגעהאַלטן שיר נישט ביזן סוף גיינצנטן יאָרהונדערט.

אַלע השכלה-שרייבערס האָבן געשריבן ניט סתם אַזוי, נאָר פאַר אַ באַשטימטן מיין ליענער. דער אונטערשייד צווישן זיי און די אַלטע רעליגיעזע מחברים איז באַשטאַנען נאָר אין דעם, וואָס יענע האָבן דעם ליענער געוואַלט פרימער מאַכן, בעת די האָבן אים געזוכט קליגער צו מאַכן. אי צווישן די אַלטע, אי צווישן די נייע פאַרפאַסערס זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן מער גאַרנישט ניט געוואַלט ווי נאָר צו אַמוזירן דעם עולם, — און די האָבן זיך אוודאי צוגעפאַסט צו זיין געשמאַק.

מ'איז געווען אַזוי צוגעוויינט צו זען, ווי די ייִדישע שרייבערס „ניאַנטשען זיך“ מיטן פּאַלקס-ליענער, אַז ווען מענדעלע מוכר ספרים האָט זיך דערוועגט צו פאַר-געסן (אין דער „קליאַטשע“, אַ שטייגער) דעם פּראַסטן עולם און אַנצורירן העכערע ענינים, איז עס געווען אַן אומגעריכטע זאַך. „דער נייער ר' מענדעלע, אַט טאַקע דער פון דער „קליאַטשע“, שרייבט יעקב דינעזאַן אין זיינע זכרונות, — האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, וויל שוין די איינפאַכע צוהערער כמעט נישט קענען — — און וויבאַלד אַז יאָ אַזוי, האָט זיך מיר געוואַלט וויסן, צוליב וואָס און צוליב וועלכן טעם האָט ער געשריבן די „קליאַטשע“ אין עברי-טייטש דווקא, און נישט אין לשון הקודש? — — צווישן די לעזער פון נישט מער ווי עברי-דייטש האָב איך צו יענער צייט געזוכט און נישט געפונען כמעט איינעם אָדער איינע, וואָס פאַרשטייען דעם נייעם מענדעלען פון דער „קליאַטשע“ און האָבן התפעלות פון דעם, וואָס ער דערציילט אַזוי. היינט וויבאַלד אַז די ליענערס האָבן נישט קיין התפעלות, איז צו וואָס בכלל שרייבן? דעם עצם ענין שרייבן איז אין דער ייִדישער ליטעראַ-טור, ווי געזאַגט, באַרעכטיקט געוואָרן נישט דורך דעם שרייבערס פּערזענלעכקייט, טאַלאַנט און וויסן, נאָר פאַרקערט, דורך דער אומוויסנעקייט און די קליינע השגות פון דעם ברייטן עולם.

ובכן, איז עס נישט קיין נייעס אַט דאָס, וואָס אין דער סאַוועט-ייִדישער פרעסע, איידער מען האָט איר אין גאַנצן פאַרמאַכט דאָס מויל, האָט מען פון ייִדישע שרייבערס פאַרלאַנגט אַז זיי זאָלן צאָלן „זייער חוב“ דעם ליענער. דאָס איז שיר-נישט אַ טראַדיציאָנעלע פּאַדערונג אין דער ייִדישער ליטעראַטור.

אַבער... אַט-די טראַדיציע איז שוין לאַנג, דאַנקען גאַט, איבערגעריסן געוואָרן. די ייִדישע ליטעראַטור האָט לאַנג שוין אויפגעהערט צו זיין בלוז אַ ליענער-ליטע-ראַטור. מענדעלע, פּרץ, שלום-עליכם און די אַלע וואָס זיינען נאָך זיי געקומען, האָבן פאַר זיך אויסגעקעמפט דאָס רעכט אויף שרייבערישער אינדיוידוואַליטעט, אויף דיכטערישער זעלבסטבאַשטימונג. מענדעלע און פּרץ האָבן זיך פאַרגונען צו

שרייבן מיט פינטעלעך און רמזים, ווען דער יידישער ליינער-עולם איז נאך גע-
ווינט געווען אז מ'זאל אים „צעקיינען און אין מויל אריינלייגן“. שלום עליכם האָט
געהאַט דעם מוט צו לאַכן און פריילעך זיין, ווען דער ליינער, וואָס האָט זיך
אויפגעהאָדעוועט אויף מוסר- און השכלה-ספרים, האָט געגלייבט אז אַ שרייבער
מוז זיין אַנגעצויגן און האָבן ערנסטע כוונות. יעדער פון אונדזערע שפעטערדיקע
פראָזע-דיכטערס, ליריקערס, עסיאיסטן אין ביידע לשונות האָט געזאָגט זיין וואָרט,
געשריבן אויף זיין אייגענעם שטייגער און אַנגערירט זאָכן וועלכע האָבן אים אַליין
אינטערעסירט, נישט וואָרטנדיק אויפן ליינערס „באַשטעלונג“.

ערשט נאָך דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע, נאָך דעם ווי מ'האַט העברעיִש און
העברעיִשע ליטעראַטור אין סאָוועט-רוסלאַנד אין גאַנצן פאַרווערט, האָט מען דאָס
וואָרט-שאַפן אויף יידיש געוואָלט אומקערן צוריק צו יענער הויכער מדרגה, אויף
וועלכער עס האָט זיך געפונען ערב דער נייער עפאַכע, און — נאָך ערגער, דאָן,
און אין די צייטן פון דער השכלה-באַוועגונג, האָט מען גערעדט אין נאָמען פון אַלע
יידישע ליינערס און מ'האַט זיך באַנגונגט בלויז מיט איין פאַדערונג — דער פאַר-
דערונג פון פאַרשטענדלעכקייט (מ'האַט נישט פאַרלאָנגט פון דעם שרייבער אז
ער זאל אימיצן חנפנען); נאָך „אַקטאַבער“ האָט מען אין זינען געהאַט נאָר איין
גרופע ליינערס, די אַרבעטער-גרופע און פון איר האָט מען גענומען נאָר איין
טייל, דעם באַלשעוויסטישן, און פון אַט-דעם טייל האָט מען ערשט אויסגעטיילט
יענע וואָס נעמען-אָן סטאַלינס נייסטע אויסטייטשונגען פון קאָמוניזם, דערביי האָט
מען זיך נישט באַנגונגט מיט שטעלן ספעציעלע פאַדערונגען צו דער שפראַך און צו
דער הסברה פונעם שרייבער; מ'האַט זיך אַריינגעמישט אויך אין דעם אינהאַלט,
— אין דעם תוך פון זיין שרייבן — מען האָט אים דיקטירט די טעמעס, די מאַטיוון,
די אידיען — אַלץ, מען האָט דעם פאַרטייליינער, ריכטיקער, דעם פאַרטייל-
פירער געמאַכט פאַר דעם משגית, פאַר דעם דיקטאַטאָר, פאַר דעם צענזאָר פון דער
ליטעראַטור... און וואָס האָט ער געוואָלט — און וואָס וויל ער — פון איר? אז זי
זאל אים און זיין פאַרטייל העלפן מאַכן (אָדער איבערמאַכן) די רעוואָלוציע, אז זי
זאל דירעקט אָדער אינדירעקט זיין זיין איינציקער אַביעקט. איי וואָס, רעוואָלוציע
איז אַן אויסנעם-צושטאַנד, אַן איבערגאַנג-צושטאַנד, אַן איבערבאַרד, אַ קאַטאַס-
טראַפּע — און דער דערציילונג-קונסט איז ווי יעדער קונסט לייכטער זיך צו
שטיצן אויף אַ לעבן, וואָס איז איינגעשטעלט, סטאַביל, פעסט. איי וואָס, רעוואָ-
לוציע איז אַ שטורעם וואָס האָט נישט קיין דויער — און קונסט, אויך די קונסט
פון וואָרט, זוכט דווקא דאָס דויערהאַפטיקע. איי וואָס, דער ליטעראַטור, יעדער
ליטעראַטור, נישט נאָר דער יידישער, איז לייכטער צו נעמען שטאַף פאַר זיך אין
דער פאַרגאַנגענהייט ווי אין דער קעגנוואָרט. און וואָס איז מען שייך דעם היינט, איז
דער טייל זיינער וואָס איז אַ סך-הכל פונעם נעכטן, נעענטער און קלערער דעם
קינסטלער, ווי יענער טייל זיינער מיט וועלכן עס הייבט זיך אָן, אויב עס הייבט זיך אָן,
דער מאָרגן, איי וואָס, נישט געקוקט אויף דער עקסיטענץ פון פראָלעטאַרישע פאַר-
טייען, רעוואָלוציאָנערע יחידים, איז דאָס לעבן און אפילו דאָס אַרבעטער-לעבן, נישט
פראָלעטאַריש און נישט רעוואָלוציאָנער, וואָרעם לעבן (דערהויפט פאַרן קינסטלער)
איז דאָך נישט די סומע מיטינגען, רעוואָלוציעס, בראַשורן, רעדעס, דעמאָנסטראַ-
ציעס, שיסערייען, נאָר דער סכום פון אַלע מענטשלעכע איבערלעבענישן, איינ-

דרוקן, דערפארונגען, פארלאנגען, תאוהס, קאנפליקטן. די דאזיקע און אנדערע ריין-ליטערארישע פראגן אינטערעסירן נישט דעם אידעאלאג און דעם פראקטי-צירער פון „רעוואלוציאנערער“ אָדער „פראַלעטאַרישער“ ליטעראַטור. פאַר אים עקסיסטירט נאָר די טעאָריע און די פראַקטיק פון „רעוואַלוציאַנערער“ אָדער „פראַ-לעטאַרישער“ דיקטאַטור. ליטעראַטור איז פאַר אים אַ פאַרטייאיש קאַמפּונענער און — אין בעסטן פאַל — אַ מיטל צו „פאַראייביקן“ די „העלדישקייטן“ פון זיין פאַרטיי, — אַ מין פראַלעטאַרישער סנאַביזם, וואָס איז מער נאַיוו, מער אויפריכ-טיק, אָבער נישט מער באַרעכטיקט ווי דער סנאַביזם פון אַנדערע גרופּעס, וואָס ווילן, אַז די קונסט זאָל פאַראייביקן זייערע העלדן, זייערע פירערס.

און דער עיקר איז, וואָס מען קאָן די אַלע פאַדערונגען, ווען אפילו זיי זאָלן זיין גערעכטע, נישט אויספירן, סיידן נאָר מעכאַניש און קינסטלעך.

אַט האָבן אַלע יידישע שרייבערס אין סאָוועט-רוסלאַנד, איידער זיי זיינען פאַרשטומט געוואָרן, זיך געהאַט אַ נעם געטאָן פאַר דער שילדערונג פון דער רע-וואַלוציע, פון דעם בירגער-קריג, פון דער אַרבעטער-באַוועגונג אַזױ. האָבן זיי באמת רייכער געמאַכט די יידישע ליטעראַטור? האָבן זיי זייער אייגענעם לייענער געזאַגט עפעס אַזוינס, וואָס ער האָט נישט געוואָסט? האָבן זיי געשאַפן קאַטש עפעס ענלעכס צו די לעבנס-סינימעזעס, די קונסט-געשטאַלטן, וואָס עס האָבן אונדז געגעבן די נישט-סאָוועטישע יידישע שרייבערס?

און נישט נאָר אין סאָוועט-רוסלאַנד, אויך אין אַנדערע לענדער האָבן גרופּעס לינקע פאַרטיי-מענטשן, אונטער דער ווירקונג פון פאַרטיי-קריטיקערס, זיך גענו-מען דאָס רעכט צו פאַדערן פון דער יידישער ליטעראַטור דאָס טעלערל פון דער רעוואַלוציע — און געוואָלט אונדז איינריידן, אַז דאָס פאַדערט דער יידישער לייע-נער. „דער לייענער פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט — האָבן מיר געלייענט אין אַן ענטפער אויף אַן אַנקעטע — פאַרלאַנגט נישט קיין מעשהלעך אָדער שילדערונגען פון דער פאַרגאַנגענהייט. אים אינטערעסירט די קעגנוואָרט...“ איי וואָס, „אַ סך לייענערס פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט“ לייענען דווקא „מעשהלעך און שילדע-רונגען פון דער פאַרגאַנגענהייט“? איי וואָס, אין אַלע לענדער, אפילו אין סאָוועט-רוסלאַנד, ווערן אייניקע קלאַסיקערס נאָך אַלץ מער געלייענט ווי היינטיקע רעוואַ-לוציאַנערע שרייבערס? איי וואָס, לייענערס און אויך אַרבעטער-לייענערס, האָבן גראַד ליב באַשרייבונגען נישט פון זייער אייגענעם לעבן, וואָס האָט זיי גענוג דערעסן, נאָר פונעם לעבן פון אומבאַקאַנטע, ווייטע, פרעמדע, אויסטערלישע מענטשן? דאָס שטערט נישט דעם פאַרטיי-טוער צו ריידן אין נאָמען פון אַלע לייענערס, פון אַלע אַרבעטערס — און צו דערקלערן אַז „דער לעזער פון צוואַנ-ציקסטן יאָרהונדערט“ אָדער „דער יידישער אַרבעטער-לעזער“ וויל נישט קיין אַ-דער זאָך אַ חוץ באַשרייבונגען פון רעוואַלוציאַנערע העלדנטאַן אד׳גל.

אין דער אמתן איז גאָר נישטאָ אַזאָ זאָך ווי „דער יידישער אַרבעטער-לייע-נער“. עס זיינען דאָ פאַרשידענע מינים לייענערס צווישן יידישע אַרבעטערס, און די פון זיי וואָס זיינען אינטעליגענט אין ליטעראַרישן, נישט אין פאַליטישן זינען, ווייסן, אַז דעם שרייבער רעכט אויף זעלבסטבאַשטימונג, אויף פרייען אויסקלייב פון טעמעס, מאַטיוון און פאַרמען איז וויכטיק פאַרן לייענער און נישט נאָר פאַרן שרייבער. דער אינטעליגענטערער אַרבעטער-עולם ווייס אַז עס איז נישט אין די

אינטערעסן פון קיינעם אַ חוץ פון געוויסע פארטייגרופעס, צו טערראזירן די ליטעראַטור און צוצושטיין צו איר מיט פאָדערונגען, וועלכע זי קען נאָכקומען; נאָר דאָן, ווען זי וויל זיי צופרידנשטעלן (און אמתע ליטעראַטור וויל נאָר דאָס וואָס זי קען).

7. דער פראַלעטאַרישער לייענער — און די ליטעראַטור

נישט געקוקט אויף דעם, האָט מען נישט אויפגעהערט צו מאַנען און צו פאָ- דערן פון דער ייִדישער ליטעראַטור אַז זי זאָל זיין אַן „אַרבעטער־ליטעראַטור“. אין דער פרעסע פון די ייִדישע קאָמוניסטן אין סאָוועט־רוסלאַנד און אויך אין פּוילן און אין אַמעריקע איז נישט איין מאָל אַרויסגעזאָגט געוואָרן די מיינונג אַז די ייִדישע ליטעראַטור (און די גאַנצע ייִדישע קולטור) „וועט זיין אַ קאָמוניס- טישע אָדער זי וועט גאָר נישט זיין“*. אַט־די מיינונג איז נישט אין גאַנצן ניי. נאָך פאַר דער אַקטאַבער־רעוואָלוציע. אין רוסלאַנד זיינען געווען ייִדישע סאַציאַ- ליסטן וואָס האָבן נישט איין מאָל געזאָגט און אַפילו געשריבן אַז די נייע ייִדישע ליטעראַטור איז אַ פראַדוקט פון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג, און עס איז דערפון געמאַכט געוואָרן דער אויספיר אַז די ליטעראַטור אויף ייִדיש „וועט זיין אַ פראַלעטאַרישע אָדער זי וועט גאָר נישט זיין“.

וואָס עס איז אַזוינס „פראַלעטאַרישע ליטעראַטור“, האָבן סאַציאַליסטן נישט געוואָלט אויף קלאַר, אַזוי ווי קאָמוניסטן קאָנען אונדז נישט זאָגן אויף זיכער וואָס אייגנטלעך מיינען זיי מיטן וואָרט „קאָמוניסטישע“ ליטעראַטור. עס איז אָבער אינ- טערעסאַנט דער עצם־פאַקט וואָס אַ לאַנגע צייט פאַרן איינפירן די „דיקטאַטור פון פראַלעטאַריאַט“ איז ביי אונדז שוין געווען דער באַגריף פון „פראַלעטאַרישער“ ליטעראַטור**. נאָך אינטערעסאַנטער איז פּעסצושטעלן אַז כאָטש דער דאָזיקער באַגריף איז אַנגעווענדט געוואָרן צו איינעם פון די נישט־פראַלעטאַרישסטע פעל- קער אין דער וועלט, — צו יידן און עס איז געווען מאַדנע צו הערן ריידן וועגן אַ „פראַלעטאַרישן“ שאַפן, וווּ עס איז, לויט דער מיינונג פון אַנדערע, נאָך גאָר נישט געווען אַפילו קיין אמתער פראַלעטאַריאַט — האָט דאָך אין די דאָזיקע רייד גע- שטעקט אַ שטיק היסטאָרישער אמת. מען וואָלט נאָר באַדאַרפט געברויכן אַ ביסל אַן אַנדערע, אַ מער ברייטע, טערמינאָלאָגיע. מען וואָלט נישט געדאַרפט זאָגן: די נייע ייִדישע ליטעראַטור איז אַ רעוולטאַט פון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג. דאָס איז נישט ריכטיק; די ייִדישע ליטעראַטור — און נישט נאָר די פאַרצייטיקע, אויך די היינטיקע, ריין־וועלטלעכע, ייִדישע ליטעראַטור — האָט זיך אָנגעהויבן אַ סך פריער איידער ס'איז אויפגעקומען די ייִדישע אַרבעטער־באַוועגונג; זי איז געווען ווען די סאַציאַלע דיפערענצירונג ביי יידן האָט זיך גענומען בלויז פון „אַרעם און רייך“, גביר און קבצן, נישט פון יענעם קאָנפליקט צווישן אַרבעטער

* די דאָזיקע נביאות איז, צום באַדויערן, מקוים געוואָרן אויף פאַרקערט. גראַד די קאָמוניסטיש־ייִדישע ליטעראַטור אין סאָוועטנלאַנד איז ליקוידירט געוואָרן, כאָטש, אמת, קעגן איר אייגענעם ווילן.

** די אַמעריקאַנער ייִדיש־סאַציאַליסטישע זשורנאַליסטן און קריטיקערס ל. בודיאָנאָו (בודין), יעקב מילך און אַנדערע האָבן שוין אין די 90ער יאָרן גענוצט דעם אויסדרוק „פראַלעטאַרישע פּאַעזיע“, „פראַלעטאַרישע ליטעראַטור“.

און אַרבעטגעבער, פּראָלעטאַריאַט און בורזשואַזיע, וועלכע רופט אַרויס די היינטיקע סאָציאַלע באַוועגונג.

עס איז בפירוש אַן אומוויסנדיקייט צו טראַכטן אַז די גאַנצע היינטיקע ייִדישע ליטעראַטור איז אַ קינד פון דעם ייִדישן אַרבעטער־קאַמף. ס'איז אָבער ריכטיק אַז זי איז אַמאָל געווען אַן אויסדרוק פון דער סאָציאַלער באַוועגונג ביי ייִדן, אויב מען זאָל אונטער סאָציאַלע באַוועגונג פאַרשטיין די אויפֿוואַכונג פון די פּאַלקס־מאַסן און אויב מ'זאָל די דאָזיקע אויפֿוואַכונג אויסטייטשן אין אַ ברייטערן זינען, אין דעם זינען, וואָס אַ טייל — זאָל זיין אַפילו אַ קליינער טייל — פון פּאַלק האָט מער נישט געוואָלט זיך באַגנוגענען מיט די רעשטלעך וואָס עס האָבן פאַר אים איבער־געלאָזן די יחסנים און ער האָט געפרוּווט פאַר זיך אַליין מאַכן שבת, פּראַווען אַן אייגענעם טיש, אַרויסברענגען פון זיך אייגענע מחברים, "קריגן לשון" און אַרויס־סוף־כל־סוף מיט אַפענע טענות קעגן די בעלי־טובות, דער כּנופּיאַ קהלס לייט אַאָוו.

אין אַט־דעם ברייטערן זין איז נישט בלויז די נייע, נאָר אַפילו די עלטערע און אויך די רעליגיעזע ליטעראַטור אויף ייִדיש געווען אין אַ געוויסן זינען אַן אויסדרוק פון דעם שטילן קאַמף וואָס האָט זיך פון קדמונים אַן געפירט צווישן די מאַטעריעל־ און גייסטיק־הערשנדיקע פון איין זייט, און די אַרעמע און שטומע שיכטן — פון דער אַנדערער זייט. דער דאָזיקער קאַמף איז — אין זיין ליטעראַרי־שער פאַרעם — אין אָנהייב געווען פאַרשטעלט, פאַרשטיקט, אַפט מאָל אַפילו גאָר אומבאַווסטזיניק; די וואָס האָבן מיט אַ יאָר זיבן־אַכט הונדערט צוריק אָנגעהויבן שרייבן אויף עברי־טייטש, האָבן נישט געזאָגט און אויך נישט געוויסט, אַז זיי ווילן באַפרייען די "געמיינע לייט" און די פרויען פון פעסע אַן אפטרופּסות — פון דער האַרנשאַפט פון די לומדים און יחסנים; זייער באַווסטזיניקער ציל איז, פאַר־קערט, געווען צו דערנענטערן דאָס פּאַלק צו דער תורה, צו דער מאַראַל און דער לעבנספירונג פון די לומדים, די גייסטיקע פירערס. אייניקע פון זיי האָבן סתם אַזוי געוואָלט אַמוזירן דעם עולם, פּאַקטיש אָבער האָבן זיי אויף ייִדיש, אויף דער איינציקער שפּראַך, וואָס די פּאַלקסמאַסן האָבן פאַרשטאַנען, געשאַפן פעסע אַזוינס וואָס טראַגט אויף זיך דעם שטעמפל פון די דאָזיקע מאַסן. זיי האָבן געשאַפן ליטע־ראַטור וואָס אין איר האָט זיך אַפגעשפיגלט דאָס דענקען און פילן און דער גאַנצער לעבנסטיל פון "פּאַלק", פון "המון". דער וואָס שטודירט מיט קאַפּ די אַלטע ייִדישע ליטעראַטור, זעט אַז אַפילו דאָס וואָס זי האָט גענומען — און זי האָט זייער אַ סך גענומען — פון לשון־קודש, האָט זי גענומען מיט אַן אויסרעכענונג און נאָך אַ גע־וויסן אַפּקלייב. זי האָט אַפגעקליבן און אויסגעקליבן דאָס, וואָס האָט זיך געפּאַסט פאַרן גייסט און גוסט פון "פּאַלק", און אַפילו אַט־דאָס סעלעקטירטע האָט זי אַפט איבערגעאַרבעט און איבערגעאַנדערשט בהסכּם מיט דעם דאָזיקן גייסט און גוסט. אָבער נישט ווינציקער ווי פון העברעיִש, האָט זי גענאַשט פון גויישע ליטעראַטור, פון יענע "וועלט־ביכער", פון יענע ריטער־ראַמאַנען, פון יענעם אינטערנאַציאָנאַלן מיטלעלטערלעכן רעפערטואַר וואָס רבנים און לומדים האָבן געהאַט צו אים די טיפּסטע פאַראַכטונג.

דאָס איז געווען אַמאָל בלויז אַן אומבאַווסטזיניקער אויסדרוק פון דער מילחמה וואָס איז פאַרגעקומען אין דער שטיל צווישן די "העכערע" און די "ני־דעריקערע" שיכטן. שפעטער, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די השכלה־באַוועגונג, איז

אט דער אויסדרוק געווארן מער באווסטזיניק*). די השכלה-ליטעראטור אויף יידיש איז אַ לאַנגע צייט פאַר מענדעלעס „טאַקסע“ געווען שוין אַ ליטעראַטור פון סאַ- ציאַלן פּראָטעסט. די „טאַקסע“ — דער דעמאָלטיקער סימבאָל פון עקאָנאָמישער עקספּלאָאָטאַציע און סאַציאַלער אונטערדריקונג ביי יידן — האָט קריטיקירט שוין ריב"ל אין „הפּקרוועלט“, וואָס איז אין דעם צווייטן פּערטל פון 19טן יאָרהונדערט פאַרשפּרייט געוואָרן אין מאָנסקריפט. דער סאַציאַלער מאַטיוו איז דער הויפּט- מאַטיוו פון דער יידיש-ליטעראַטור און ביזן אָנהייב פון צוואַנציגסטן יאָרהונדערט איז די יידישע ליטעראַטור אין אירע הויפּט-ווערק געווען דער אָרגאַן, דער שופּר פון דער יידישער סאַציאַלער באַוועגונג, און זיי, די יידישע ליטעראַטור און די יידישע סאַציאַלע באַוועגונג, האָבן איינע אויף דער אַנדערער קעגנזייטיק געווירקט. די דאָזיקע קעגנזייטיקע ווירקונג איז געוואָרן אַלץ שטאַרקער, וואָס מער דער סאַ- ציאַלער קאָנפּליקט איז ביי אונדז געוואָרן אָרגאַניזירט און ציל-באַוואָוסט. אַזוי איז געווען אין אַמעריקע; אַזוי איז געווען אויך, אָנגעהייבן פון די ניינציקער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט — אין רוסלאַנד, וווּ עס האָבן פּונקציאָנירט די אַזוי-גערופּענע „זשאַרגאַנישע קאַמיטעטן“. צו זייערע גייסטיקע אינספּיראַטאָרס האָבן געהערט אַזוינע שריפטשטעלערס ווי י. ל. פּרץ און דוד פּינסקי, און זייער ציל איז געווען — „פאַרשפּרייטן גוטע ליטעראַטור צווישן יידישע אַרבעטער, גרינדן יידישע אַר- בעטער-ביבליאָטעקן אין דער פּראָווינץ און אַרויסגעבן פּאָפּולער-וויסנשאַפּטלעכע און בעלעטריסטישע ביכער אויף יידיש“. די גרינדערס פון די „זשאַרגאַנישע קאַ- מיטעטן“ אין מיטן די 90ער יאָרן זיינען געווען די פּיאָנערן פון דער יידישער אַר- בעטער-באַוועגונג אין דער ליטע, די, וואָס האָבן שפּעטער אָרגאַניזירט דעם „בונד“. זיי זיינען נישט אויסן געווען די אַנטוויקלונג אָדער די פאַרשפּרייטונג פון דער יידישער ליטעראַטור. אַזוי ווי די „בורזשואַזע“ משכילים, האָבן אויך זיי נישט געהאַלטן פון יידיש. אַ חוץ אַ פאַר אויסנאַמען, „זיינען אַלע טוער“, שרייבט אין זיינע זכרונות א. ליטוואַק. „געווען אַסימילירט, האָבן שלעכט גערעדט און כמעט נישט געקאַנט ליינען אויף יידיש“. און אויב זיי האָבן אַראָפּגענומען די האַנט פון האַרצן און אָנגעהויבן פאַרשפּרייטן צווישן יידישע אַרבעטערס ליטעראַטור אויף יידיש, איז עס געווען דערפאַר וואָס זיי האָבן דערפילט אַז זי קאַן אַ סך מער אויפ- טאָן פאַר דער פאַרשפּרייטונג פון סאַציאַליזם צווישן די יידישע מאַסן איידער דער רוסישער אַלף-בית. יידישע אַרבעטערס און אַרבעטער-אינטעליגענטן זיינען אַליין אויך שטאַרק נתפעל געווען פון רוסיש (צווישן די יידישע אַרבעטערס האָט זיך ערשט דעמאָלט איינגטלעך אָנגעהויבן די השכלה-באַוועגונג, און גראַמאַטיקע אָדער דיקדוק איז געווען דער אָנהייב און דער יסוד פון השכלה), אָבער זיי האָבן געפילט אַ נאַטירלעכע צוגעבונדנקייט צו יידיש און צו דער יידישער ליטעראַטור, און זי, פון איר זייט האָט אָנגעהויבן באַוואָוסטזיניק און סיסטעמאַטיש העלפן דער סאַציאַ- לער אויפּוואַכונג פון די יידישע מאַסן. צווישן די יידישע שרייבערס אין רוסלאַנד זיינען דאָן געווען אייניקע וואָס אַזוי ווי ד"ר י. קאַמינער, מ. ל. ליליענבלום און

* די חסידיש-באַוועגונג, די שאַרפּסטע קעגנערין פון השכלה, וואָס איז אָבער, אַזוי ווי אַט די לעצטע, כאַטש אין אַ גאַנץ אַנדערן זיינען, געווען אַ טייל פון דער יידישער אויפ- לעבונג-באַוועגונג — האָט נאָך מער ווי די השכלה דערהויבן דעם פּאַלקס-מענטש און ממילא אויך זיין שפּראַך.

אנדערע אין דער העברעיִשער ליטעראַטור, זיינען זיי געשטאַנען נאָענט צום סאַ-
ציאַליסטישן געדאַנקענגאַנג און האָבן געהאַט פאַרבינדונגען מיט זיינע פירערס.
דאָס זיינען געווען יצחק גוידאַ (ב. גאַרין) אין ווילנע, י. ל. פּרץ און דוד פינסקי
אין וואַרשע. דאָן איז עס באַשאַפן געוואָרן אַ מין פּערזענלעכע יוניע צווישן די
פּראַגרעסיווע פאַרשטייערס פון דער ייִדישער ליטעראַטור און דער ייִדישער אַר-
בעטער-באַוועגונג. און אַט דעמאָלט האָט זיך עס אָנגעהויבן וועבן די לעגענדע אָן
די ייִדישע ליטעראַטור איז די ליטעראַטור פון ייִדישן אַרבעטער-קלאַס.

אין דער אמתן איז עס אויך דאָן געווען נישט מער ווי אַ ווייטער-שפינען דעם
אַלטן פּאָדעם פון דער שאַרף-אויסגעדריקטער סאַציאַלער טענדענץ פון דער ייִדיש-
ליטעראַטור; מער נישט, וואָס אין די ניינציקער יאָרן, ווען עס האָט זיך אָנגע-
הויבן צו אַרגאַניזירן אַ ייִדיש-סאַציאַליסטישע באַוועגונג איז פון דער אומבאַשטימ-
טער סאַציאַלער טענדענץ געוואָרן אַ מער-באַשטימטע סאַציאַליסטישע שטרעמונג.
אין רוסלאַנד איז עס געווען פאַרשטעלט צוליב די צענזור-באַדינגונגען און דער
„אונטערדרדישקייט“ פון דער אַרבעטער-באַוועגונג, אין אַמעריקע — אָפּן; אין
רוסלאַנד איז עס געווען אין אַ קליינעם מאָסטאַב, צוליב דער בערך קליינער צאָל
פון ייִדישע אַרבעטער דאָרט. אין אַמעריקע, וווּ דער גרעסטער טייל פון דער ייִדי-
שער אימיגראַציע איז פּראַלעטאַריזירט געוואָרן — האָט די „סאַציאַליזירונג“ פון
דעם ייִדישן וואָרט סוף ניינצנטן יאָרהונדערט געהאַט אַ גרעסערן פּאַרנעם. אָבער
אי דאָ, אי דאָרטן איז די ייִדישע ליטעראַטור געווען נישט דאָס קינד פון דער ייִדי-
שער אַרבעטער-באַוועגונג, נאָר פאַרקערט, איר דערציערן. און אי דאָ, אי דאָרטן
האַט די ייִדישע ליטעראַטור אָנגעהויבן אַרומנעמען וואָס ווייטער אַלץ מער און מער
ספּערן פון לעבן און ממילא האָט זי אָנגעהויבן ווערן אַלץ מער און מער אַלגעמיי-
נאַציאָנאַל גראַד דאָן, ווען לויט דער מיינונג פון דער פאַרטייאישער ליטעראַטור-
געשיכטע, האָט זי געזאָלט ווערן אַדער געשטרעבט צו ווערן „פּראַלעטאַריש“.

דער אַלגעמיינ-נאַציאָנאַלער גייסט פון דער ייִדיש-ליטעראַטור איז געוואָרן
אַלץ קענטיקער און אַלץ רייכער סוף 19טן און אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט, ווען
אירע קלאַסיקערס, וואָס צוויי פון זיי — מענדעלע מוכר ספרים און י. ל. פּרץ —
זיינען אויך קלאַסיקערס פון דער נייער העברעיִשער ליטעראַטור, האָבן דערגרייכט
דעם שפיץ פון זייער רייפּקייט און ווען עס האָבן איינער נאָך דעם אַנדערן אָנגע-
הויבן צו ווייזן זיך פאַרשטייערס פון דעם ייִנגערן דור ייִדישע און ייִדיש-העברעיִשע
פּראַזע-דיכטערס, פּאָעטן און קריטיקערס — פּריער אַזוינע ווי שלום עליכם, מאָ-
ריס ראָזנפעלד, ח. נ. ביאַליק, מיכה יוסף בערדיטשעווסקי, יהואש, א. ליעסיק, לעאַן
קאַברין, אברהם רייזען און שפּעטער אַ ביסל שלום אַש, ה. ד. נאָמבערג, בעל-
מחשבות, ז. שניאור, י. ד. בערקאוויטש, פּרץ הירשביין, לאַמעד שאַפּיראַ, י. י.
שוואַרץ, יוסף ראָליניק, א. מ. ווייסענבערג, יונה ראָזנפעלד, משה נאָדיר און צענדליג-
גער, ממש צענדלינגער אַנדערע. אָבער אַפילו דאָן זיינען אין די ראַדיקאַל-סאַציאַ-
ליסטישע קרייזן געווען אַזוינע וואָס האָבן ליטעראַריש — נישט נאָר פּאָליטיש און
געזעלשאַפטלעך — זיך אַרענטירט נישט אויפן פּאָלק, נאָר אויפן קלאַס, אויפן
אַרבעטער-קלאַס, זייער צאָל איז, פאַרשטייט זיך, געוואַקסן ערב און נאָך דער אַק-
טאָבער-רעוואָלוציע אין רוסלאַנד. אָבער אַפילו דאָן האָבן זיי, אַ חוץ אין ראַטנ-
פאַרבאַנד, נישט פאַרנומען קיין אַרט אויבן אָן. און ווען אייניקע פון זיי האָבן גע-

פרוואו שרייבן ליטעראַרישע קריטיק „פון פראַלעטאַרישן שטאַנדפּונקט“, האָט נישט קיין אַנדערער ווי משה אַלגין, וואָס שפּעטער איז ער געוואָרן זייער פּירער, זיי אויסגעלאַכט.

„אין גרונד פון אַזוינע אַנשוואַונגען“ — האָט ער געשריבן — „ליגט די מיי-נונג אַז די ליטעראַטור איז נישט קיין קולטורעלע מאַכט פאַר זיך, אַז זי איז נישט קיין גלייך ווערטפולע זאַך צווישן די אוצרות פונעם מענטשלעכן גייסט. די סאַציאַל-דעמאָקראַטיע, ווי יעדע אַנדערע ריין דעמאָקראַטישע, ריין פּאָלקסטימלעכע באַווע-נונג האָט, צום גליק, שוין לאַנג פאַרלאָזן אַזאַ שטאַנדפּונקט. דער היינטיקער פּראַלעטאַריער זאָגט: Homo Sum — איך בין אַ מענטש, און אַלעס מענטש-לעכע איז מיר נישט פּרעמד. דער פּראַלעטאַריער דאַרף קענען פּאָליטישע עקאָ-נאָמיע און נאַטור-וויסנשאַפט און אַלצדינג וואָס העלפט אים צו פאַרשטיין די וועלט און די געזעלשאַפט, פונקט אַזוי דאַרף ער האָבן די שיינע ליטעראַטור, די קונסט, די מוזיק — אַלצדינג, וווּ עס אַנטפּלעקט זיך די אינערלעכע מענטשלעכע וועלט, די אינטימסטע באַוועגונגען פון דער מענטשלעכער נשמה. און פונקט אַזוי דאַרף ער האָבן נישט נאָר איין סאַרט ליטעראַטור, וועלכן ס'וועט באַוויליקן צו באַשטי-מען פאַר אים אַ קריטיקער „פון פּראַלעטאַרישן שטאַנדפּונקט“, נאָר טאַקע די גאַנצע ליטעראַטור אין אירע נייסטע דערשיינונגען און אירע אויסגעפיינטע, אויס-געאיידילטע פאַרמען...“

אַזוי האָט מ. אַלגין געשריבן אין זיין בוך „אין דער וועלט פון געזאַנגען“. דאָס בוך איז אַרויס אין יאָר 1919. דאָס קאַפיטל „פון פּראַלעטאַרישן שטאַנדפּונקט“ איז געשריבן געוואָרן פּריער, אָבער ווען דער פאַרפאַסער זאַל האָבן חרטה געהאַט אויף דעם וואָס ער האָט געזאָגט אין יענעם קאַפיטל, וואָלט ער עס נישט אַריינגע-נומען אין זיין בוך. ובכן, שוין נאָך מתן תורה פון אַקטאַבער און אַ גאַנץ קורצע צייט איידער מ. אַלגין האָט זיך איבערגעקערט אויפן לינקן זייט, האָט ער געהאַלטן, כאַטש ער איז אויך דאָן געווען אַ שטרענגער מאַרקסיסט, אַז דער אַרבעטער דאַרף זיך נישט באַנוגענען מיט יענעם „סאַרט ליטעראַטור אויף וועלכן ס'וועט באַוויליקן צו באַשטימען פאַר אים אַ קריטיקער „פון פּראַלעטאַרישן שטאַנדפּונקט“. דער „פּראַלעטאַרישער שטאַנדפּונקט“ האָט נאָך דאָן געהאַט פאַר אים איראַנישע גענוג-פּיסלעך. און נישט נאָר פאַר אים אַליין, אַ סך פון זיינע דעמאָלטיקע חברים, סאַ-ציאַל-דעמאָקראַטן, האָבן נישט געוואוסט, און ווייטן אויך איצט נישט, ווי און וווּ עס דאַרף קומען צום אויסדרוק אַט דער „פּראַלעטאַרישער שטאַנדפּונקט“ אין דער יידישער ליטעראַטור און צי איז בכלל באַרעכטיקט אַזאַ מין שטאַנדפּונקט אין דעם קינסטלערישן שאַפן. אָבער נישט געקוקט אויף דעם האָבן נאָך פאַר דער באַלשע-וויסטישער רעוואָלוציע זיך געהערט ביי אונדז שטימעס, וואָס האָבן געפאַדערט פון דער יידישער ליטעראַטור, אַז זי זאַל זיך „שטיצן נאָר אויף דער יידישער אַרבע-טערשאַפט“. און נישט נאָר אויף דעם יידישן וואָרט אַליין, — אויף דער יידישער דערציאָנונג און אויף דער גאַנצער יידישער קולטור האָט מען געוואָלט אַרופּצווינגען אַ „פּראַלעטאַרישקייט“, וועגן וועלכער עס איז ביי סאַציאַליסטן גופא נאָך נישט געווען קיין אינשטימיקייט, נישט קיין קלאַרקייט. האָט טאַקע אַט די נישט-קלאַר-קייט און נישט-באַשטימטקייט פון די „פּראַלעטאַרישע“ תביעות צו דער יידישער ליטעראַטור אָפּגעשוואַכט זייער ווירקונג. נאָך „אַקטאַבער“ זיינען די תביעות אַפּ-

געפרישט געוואָרן. מער קלאַרקייט האָבן זיי נישט צוגעקראַגן, אָבער די, וואָס האָבן זיי אַרויסגעשטעלט האָבן געהאַט מער תקיפות. זיי האָבן איצט שוין ניט גערעדט אין נאָמען פון קנחפּנדיקן פּראָלעטאַריאַט. זיי זיינען, האָבן זיי געטענהט, שלוחים פון דעם זיגרייכן אַרבעטער-קלאַס — פון דעם אַרבעטער-קלאַס אין ראַטן-פאַר-באַנד. איז ביי דער פּאַרמולע „די ייִדישע ליטעראַטור פאַר די ייִדישע אַרבעטער“ אויסגעוואַקסן אַן עק, און זי האָט זיך שוין געלייענט אַזוי: „די ייִדישע ליטעראַטור פאַר די ייִדישע אַרבעטער, וועלכע זיינען אין אַדער, ווינציקסטנס מיט סאַוועט-רוסלאַנד“. פון דער ייִדישער שאַפּונג האָט מען איצט שוין פאַרלאַנגט, אַז זי זאָל זיך שטיצן נישט סתם אַזוי אויף די ייִדישע אַרבעטערס, נאָר דווקא אויף די קאַ-מוניסטישע ייִדישע אַרבעטער. די פּאָדערונג, וואָס מען האָט איצט אַרויסגעשטעלט צו איר, איז געווען אַ פּאָדערונג אין אַ פּאָדערונג; די ייִדישע ליטעראַטור מוז, ערשטנס, זיין פּראָלעטאַריש און, צווייטנס, מוז איר פּראָלעטאַרישקייט זיין דווקא אַזאַ, וואָס זאָל געפּעלן ווערן די ייִדישע קאַמוניסטן, דאָס הייסט, די פירערס פון די ייִדישע קאַמוניסטן אין רוסלאַנד. עס איז ווינציק, הייסט עס, וואָס די ליטע-ראַטור מוז זיך פענטען אַליין די פּיס; די פענטעס מוזן זיין דווקא „מעיד אין פּ. ס. ס. ר.“, אונטער דער דירעקטער השגחה פון דער קאַמוניסטישער ייִדישער סעקציע...

משה ליטוואַקאָוו האָט אַט וואָס געשריבן אין אַריינפיר צו זיין בוך „אין אומרו“ (צווייטער באַנד, פּאַרלאַג „שול און לעבן“, מאַסקווע, 1926): „... די ייִדישע מאַסן פון אויסלאַנד, דער עיקר פון אַמעריקע און פּוילן, קענען נישט און וועלן נישט בלייבן אַן אַ זייעריקער ליטעראַטור — און אַזאַ ליטעראַטור מוז און וועלן פאַר זיי שאַפן און באַשאַפן די דאַרטיקע שרייבער און דיכטער, אָבער נאָר דאָן, ווען זיי וועלן זיך אַריענטירן נישט בלויז קיין מאַסקווע, נאָר דער עיקר אויף מאַסקווע, לויט מאַס-קווע“... און ווער האָט געזאָלט באַשטימען, צי די ייִדישע שרייבערס אין פּוילן אַדער אין אַמעריקע זאָלן זיך אַריענטירן „בלויז קיין מאַסקווע“ אַדער „אויף מאַסקווע, לויט מאַסקווע“? נישט דער מאַסקווער רב, אויב אַזאַ איז נאָך געווען, האָט געזאָלט פּסקענען די שאלה, און אויך נישט דער מאַסקווער אַדער מינסקער אַרבעטער, נאָר דער אַרגאָן פון דער קאַמוניסטישער פּאַרטיי, — קאַנקרעט, „דער עמעס“, — נאָך קאַנקרעטער, משה ליטוואַקאָוו. דער זעלביקער ליטוואַקאָוו, וואָס אין גיכן האָט ער אַליין אָנגעוואָרן דאָס רעכט צו פּסקענען קאַמוניסטישע שאלות, ווי אויך דאָס מער עלעמענטאַרע רעכט צו לעבן אויף דער וועלט. פאַקטיש האָט דאָס געהייסן: איבערענטפּערן די ליטעראַטור אין די הענט פון די מאַמענטאַנע פּאַרטיי-פירערס און פּאַרטיי-פּאָליטישנס...

דאָס איז געווען קלאַר פאַר יעדן, וואָס האָט ניט געוואָלט נאָרן זיך אַליין און אַנדערע. אָבער ווען איך האָב אַזוי אויסגעטייטשט די פּאָדערונג, אַז די ליטעראַ-טור זאָל זיין נישט סתם פּראָלעטאַריש, נאָר „פּראָלעטאַריש לויטן גוסס פון „עמעס“, האָט דוד בערגעלסאָן אויף מיר שטאַרק פּאַראַיבל געהאַט, און אין זיין ענטפּער (אין „ניו-יאַרקער „פּרייהייט“ פון 22סטן אויגוסט, 1926) אויף מיין „אַפּענעם בריוו“ צו אים, האָט ער, זיך באַהאַלטנדיק הינטער די מאַרטירערישע פּלייצעס פון דעם געשאַסענעם לעמבערגער ייִדישן קאַמוניסט נפתלי באַטוויץ, אונדז געוואָלט איינ-ריידן, אַז ווי באלד צווישן קאַמוניסטן זיינען דאָ אידעאָליסטישע און העלדישע יונגע לייט, מעגן מיר רויק שטעלן די ליטעראַטור אונטער דעם קאַנטראָל פון קאַמו-

ניסטישע פארטיי-פאליטישנס. צי מעגן מיר בלייבן רויק, ווען מיר זאלן עס טאן, וואלט דוד בערגעלסאן געקאנט לייכט אויסגעפינען על פי דער אויפנאמע וואס דער מאסקווער „עמעס“ האט געגעבן דעם זשורנאל „אין שפאן“, וואס בערגעלסאן האט אין 1926 אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אין בערלין, איידער ער האט זיך צוריק אומגעקערט קיין סאוועט-רוסלאנד. איז ער דאך געווען זיכער אז זיין זשורנאל אַרײַענ-טירט זיך נישט „בלויז קיין מאסקווע“, נאר טאקע „אויף מאסקווע, לויט מאסקווע“. אָבער ער האט געמאכט, ווייזט זיך אַרויס, דעם חשבון אָן דעם בעל-הבית. דער בעל-הבית, דער, וואס איז געווען ממונה אויפן יידיש-קאמוניסטישן „עמעס“, האט דערקלערט אז בערגעלסאן איז נאך זייער ווייט פון עמעסן קאמוניזם און אז זיין זשורנאל „אין שפאן“ איז נישט מער ווי אַן אַרגאָן פון „קליינברירגערלעכע יידישטישע קאנטר-דעוואַלוציאָנערן“. בערגעלסאָנס דערקלערן זיך אין פלאַם-פּייערדיקער ליבע צו דער רעוואַלוציע האט לגמרי נישט געהאַלפן. ער איז געקומען צו שפעט. די שטרענגע דאַמע האט איר האַרץ שוין אָפּגעגעבן אַנדערע קאָוואַליערן, און נאָר זיי וויסן ווי אַזוי צו געפינען חן און לייטזעליקייט אין אירע אויגן. דוד בערגעלסאָנען אַליין מעג מען טאָקע אַרײַנלאָזן אין רוסלאַנד, ער האט זיך געמאכט נישט שעדלעך. אָבער לאָזן אים דאָרט אַרויסגעבן אַ זשורנאל און זאָגן אַ דעה — דאָס נישט, אויף זאָגן דעות זיינען דאָ אַנדערע. „די יידישע אַרבע-טערשאַפט און האַרעפאַשנע מאַסן, האט מ. ליטוואַקאָו געשריבן (אין „עמעס“ פון 20סטן יוני 1926) שפּען זייער קאָמוניסטישע אידעאָלאָגיע פונעם ערשטן קוואַל. זיי האָבן זייערע ערשטאַנגיקע פרעסע-אַרגאַנען און נייטיקן זיך נישט אין קאָמו-ניסטישער שפּיטן פון צווייטן, דריטן און נאָך גידעריקערן סאָרט. די אַרבעטער-שאַפט פון פּוילן, פון אַמעריקע? אויך זיי האָבן קאָמוניסטישע פאַרטייען — די לאַנד-סעקציעס פון קאָמאינטערן“*.)

און אין דעם דאָזיקן טאָג, ווען אין מאַסקווער „עמעס“ איז געדריקט געוואָרן מ. ליטוואַקאָוס נאָר-וואָס ציטירטע רעצענזיע וועגן „אין שפאן“, איז אין ניו-יאָר-קער „טאָג“ פאַרעפנטלעכט געווען מיין „בריוו“ צו דוד בערגעלסאָן. אין אַט-דעם „בריוו“ האָב איך אים געשריבן אז די אַרבעט וואָס ער טוט אין זיין זשורנאל איז „אַן אַרבעט וואָס אַנדערע קאָנען עס טאָן בעסער פון אייך, קאַלעגע בערגעלסאָן, און אַט די אַנדערע זיינען טאָקע אַרויס מיטן האַרבן וואָרט און געזאָגט צו בער-געלסאָנען: „אויב קאָמוניזם, לאַזט אונדז! מיר ווייטן בעסער, וואָס עס הייסט אַרײַענ-טירן זיך אויף מאַסקווע, לויט מאַסקווע“. דער בריוו-אויסבייט איז כאַראַקטעריס-טיש פאַר דעם דאָזיקן ליטעראַריש-געזעלשאַפטלעכן געראַנגל, איז בכן כּדאי אים איינצושליסן אין אַט-דעם עסי וועגן ליטעראַטור און לייענער.

„ליבער דוד בערגעלסאָן:

מיט אַ כּיוון אַדרעסיר איך מיינע באַמערקונגען וועגן דעם פּראָגראַם פון אייער חודש-זשורנאַל „אין שפאן“ צו אייך פּערזענלעך. איך בין עטלעכע מאָל אויפגע-רעגט געוואָרן, ווען איך האָב געלייענט די אַרטיקלען אין דעם ערשטן נומער, האָב איך מורא אַז עס וועט מיר פעלן די רויקייט, דער ישׁוב-הדעת וואָס איז נייטיק

(* מער וועגן משה ליטוואַקאָוו ווי אַ ליטעראַטור-קריטיקער זע ווייטער.

אויף צו באַטראַכטן די וויכטיקע אַקטועלע פראַגן, וועלכע איר האָט אָנגערירט. ווען איר וועל זיך אַבער זענען צו אייך פערזענלעך, וועט מיין טיפּע אַכטונג צו אייערע קינסטלערישע אויפטאונגען מיט פאַרהיטן, האָפּן איר, פון נישט געווינטשטער היציקייט.

איר וויל אין יעדן פאַל אויסמיידן אַלע קאַפּערדידערייען און רייך-פּערסאָנאַלע זאַכן (הלוואַי וואָלט איר עס פאַרבייגעגאַנגען אין אייערע פאַלעמישע נאַטיצן) — און איר וועל זיך אַפּשטעלן בלויז אויף די פּרינציפּיעלע פּונקטן אין אייער פּראַגראַם. די וויכטיקסטע פון אַט די פּונקטן וועט איר מיט אפּשר דערלויבן צו פאַר-מולירן אַזוי:

1. די גרעסטע, אויב נישט די איינציקע, האַפּענונג פון דער יידישער ליטע-ראַטור איצט איז, ווי איר דריקט זיך אויס, „דער אויפּלעבנדיקער יידישער צענטער אין רוסלאַנד“.

2. די יידישע ליטעראַטור דאַרף און קאָן זיך שטיצן נאָר אויף די יידישע אַרבעטער.

3. „די אַפּגעגאַנגענע תקופּה קאָן נאָר אין דער פאַרעם פון מעמואַרן קומען צום וואָרט“ (אייערע אייגענע ווערטער).

מאַכט נישט אויס וואָס די אַלע דריי טעזיסן זיינען לאַנג שוין אַרויסגעזאָגט געוואָרן פון די קאָמוניסטן, וועלכע האָבן דעם מיטלסטן טעזיס געבאַרגט, פון זייער זייט, ביים „בונד“, און איר האָט נאָר געגעבן אויף זיי אייער פאַרשפּעטיקטע הסכּמה; די קאָמוניסטן, אַזוי ווי זייערע אַמאָליקע חברים פון „בונד“ און אַלע איבעריקע סאַציאַליסטן, זיינען גערעכט אין אַ סך פּרטים, — איז ווען זייער פאַרהאַלטן זיך צו דער יידישער ליטעראַטור זאָל זיין אַזוי ריכטיק, ווי אייניקע אַנדערע פּונקטן אין זייער פּראַגראַם, וואָלט אויף אונדז געלעגן אַ חוב זיי צו שטיצן. אַבער איר נעמט אָן דעם קערנדל אמת, וואָס איז דאָ אין דעם „פּראָלעטאַרישן“ „אני מאמין“, אינאיינעם מיט דער געדיכט אַנגעוואַקסענער שאַלעכץ פון אומפאַראַנטוואָרטלעכע און שענדלעכע גוזמאות. און אַט דאָס ווונדערט מיך. איר קאָן נישט פאַרשטיין ווי אַזוי האָט אַ קינסטלער מיט אַ שאַרפּן און ברייטן בליק, ווי איר זייט, זיך געקאַנט לאָזן פאַרפירן פון אַזעלכע איינזייטיקייטן.

איר האָט (איר נעם דעם ערשטן פון די דריי פּונקטן) אונטערגעכאַפט דעם געשריי: „רוסלאַנד איבער אַלעס“. איז מעגלעך, אַז איר זאָלט נישט וויסן, נישט פּילן, אַז דער סאָוועטישער „אתה בחרתנו“ איז פּונקט אַזוי פאַלש און פאַרפירעריש ווי דער געשריי „פאַלעסטינע איבער אַלעס“. וועט איר זאָגן, אַז איר פאַרלייקנט נישט אין גאַנצן די איבעריקע צוויי יידישע צענטערס — פּוילן און אַמעריקע. איז עס אמת: איר רעדט וועגן אונדזערע אַלע „דריי צענטערס“. אַבער ווי, אין וואָס פאַר אַ טאָן רעדט איר וועגן זיי? ליענט איבער, איר בעט אייך, נאָך אַ מאָל, וואָס איר (אינאיינעם מיט אייער מיטאַרבעטער אַלעקסאַנדער כאַשין) האָט געשריבן, וועט איר זען דעם מגושמדיק-טענדענציעזן אונטערשייד וואָס איר מאַכט צווישן רוסלאַנד און די איבעריקע טיילן פון דער יידישער וועלט. אויף רוסלאַנד לאָזט איר קיין שפּרינקלעל נישט פאַלן. אין רוסלאַנד איז אַלץ גוט און שוין. נאָר ווען איר קוקט אויף פּוילן און אַמעריקע עפענען זיך ביי אייך די אויגן און איר הייבט אָן זען די שאַטנס. איז טאַקע אין דער אמתן גאַרנישט אויפּגעטאָן געוואָרן אין פּוילן און אין

אמעריקע פאר די לעצטע עטלעכע יאָר? זיינען דאָרט טאָקע אויסגעטריקנט געוואָרן אַלע קוואַלן? און נאָר אין סאָוועטן-פּאַרבאַנד איז אַלץ פּיין און אַלץ ווונדערלעך? דאָרט איז נישטאָ קיין זאָך וואָס זאָל זיך נייטיקן אין אויסבעסערונג? קיין זאָך וואָס זאָל אונדז מאַכן פאַרביטערט?

איך וואָלט געווען אמת צופרידן ווען איר זאָלט זיך שטעלן פאַר אַן אויפגאַבע צו באַלייכטן דאָס פּאַזיטיווע, וואָס עס איז דאָ אין דעם נייעם ייִדישן לעבן פון סאָוועטן-פּאַרבאַנד, ווען איר זאָלט דערמאָנען דעם עולם אַז נישט נאָר חורבן און צעשטערונג איז דאָרט, עס קומען פאַר אויך פּראָצעסן פון אויפבויע, פון אויפֿלעבונג. דאָס וואָלט געווען אַ גרויסער אויפֿטו. אָבער נאָר דאָן, ווען דאָס זאָל געטאָן ווערן מיט אָפּענע, נישט מיט פאַרמאַכטע אָדער פאַרגלאַצטע אויגן.

מאָכן פון רוסלאַנד אַן אָפּגאַט, ברענגען פאַר אַ קרבן אויף זיין מזבח דעם ייִדישן לעבן און דעם ייִדישן שאַפֿן פון אַלע אַנדערע לענדער און שרייען „אלה אלהיך, ישראל!“ — דאָס איז אַן אַרבעט, וואָס אַנדערע קאָנען עס טאָן בעסער פון אייך, קאָלעגע בערגעלסאָן. דאָס איז אַן אַרבעט פאַר הוראָקאָמוניסטן, פאַר מעלאַך־דראַמאַטישע אַגאַטיאָטאַרט, פאַר די וואָס זיינען בלינד אויף אַלע אַנדערע פאַרבו, אַ חוץ רויט און שוואַרץ, פאַר די, וואָס זייער גאַנצע אינשווייניקסטער לעקסיקאָן באַשטייט פון „לעבן זאָלן“ און „גידערו!“. איר דענקט דאָך נישט אין ערך פיל־זייטיקער, איר האָט אַן אויג פאַר אַלע, אויך פאַר די שטיילערע קאָלירן, איר זעט די איידעלע ניואַנסן בעסער נאָך ווי די רויע, גראַבע פאַרבו, — איז עס דען **איינער** מיסיע „פייקלדיק צו פייקלען“ אין די פאַרטייאישע קעסל־פויקן?

עס איז שוין דאָכט זיך דאָ גענוג טומל אויף דער ייִדישער גאַס, גענוג שרייט מען און מען ליאַרעמט און מיהערט נישט וואָס מען רעדט אין אַלע מחנות, פון רעכטס און פון לינקס, קומט איר, איינער פון אונדזערע פיינסטע קינסטלער, און **שפּאַנט** זיך אויך **אייין** אין דעם טומלדיקן וואָגן מיט די פוסטע פעסער?

איך פיל אייער „הייס־וויי“, מיר איז נאָענט אייער גלויבן אין דער צוקונפט פון רוסלאַנד און פון דעם ייִדישן קיבוץ אין רוסלאַנד (*). איך האָב שטענדיק גע־האַלטן פאַר אַ זינד און אַ פאַרברעך, וואָס מען האָט די דאָזיקע גרויסע מדינה מיט אירע גרויסע און טראַגישע וועלט־היסטאָרישע עקספּערֿימענטן, אָפּגעזונדערט, איר זאָלירט פון דער וועלט. אָבער דאָס ערשטע און גרעסטע רעכט, וואָס מוז צוריק־געגעבן ווערן צו רוסלאַנד איז — **דאָס רעכט באַטראַכט צו ווערן אַביעקטיוו**. עס איז נישט קיין פריווילעגיע, נאָר אַ דערנידערונג פאַר רוסלאַנד, ווען מען מוז ריידן וועגן איר נישט אַנדערש ווי וועגן אַ גר־עדן התחתון. עס מוז נעמען אַ סוף צו די ווילדע העצעס, פון איין זייט, און צו די — פונקט אַזעלכע ווילדע — הוראָגע־שרייען, פון דער אַנדער זייט. די, וואָס העצן קעגן דער סאָוועטן־רעפּובליק, ווייזן, אַז זיי האָבן נאָך אַלץ מורא פאַר איר. די, וואָס האַלטן אין איין דערציילן וועגן איר נסים ונפלאות, ווייזן, אַז זיי גלייבן נאָך אַלץ נישט אין איר כוח. זיי ליידיג, ווי אַלע באַרימערס, פון דעם וואָס מען רופט אַן אַ „קאָמפּלעקס פון אינפּעריאַריטעט“. אָבער אויב עס איז ריכטיק, וואָס איר טראַכט און זאָגט וועגן דעם ייִדישן לעבן אין רוסלאַנד, קאָן עס דאָך שוין באַשטיין זיין שטעטל אַליין און דאָרף נישט מורא

(* דער אָפּענער בריוו איז געשריבן אין 1926).

האַבן פאַר קריטיק, היינט פאַר וואָס גייט איר אויף דעם אויסגעטראַטענעם וועג פון געוויסע „קאָמאניסטן“־לייט, וועלכע טיילן אין די וועלט, ווי אַ מעלאַדראַמע, אין צוויי מחנות: אין אַ מחנה פון נישט־סאָוועטישע רשעים, פון איין זייט, און אַ מחנה פון סאָוועטישע צדיקים, פון דער אַנדערער זייט?

ווען איר רעכנט אויס די גרויסע מעלות וואָס דאָס נייע רוסלאַנד האָט פאַר דעם ייִדישן וואָרט, זאָגט איר אַ סך אמת. אָבער איר זאָגט נישט דעם גאַנצן אמת, און דערמיט שוואַכט איר אַפּ אייער אייגענע פּאָזיציע. דאָס ליכט, וואָס קומט פון רוסלאַנד וואָלט געווען קענטיקער און ממשותדיקער, ווען מ'זאָל זען אויך די שאַטנס אויפן בילד. איר באַהאַלט די שאַטנס, איר שרעקט זיך פאַר זיי, איר פאַרשווייגט, צום ביישפּיל, דעם זייער וויכטיקן און זייער טרויעריקן פּאַקט, וואָס אין סאָוועטן־פאַרבאַנד קאָן נאָך אַלץ אַ ייִדישער שרייבער נישט זאָגן וואָס ער טראַכט, אויב ער וויל נישט באַקאָמערט ווערן פון זיינע אייגענע חברים. איר מאַכט זיך נישט־וויסנ־דיק פון די טיפ־דעמאָראַליזירנדיקע מיטלעלטערלעכע און שווער נישט אינקוויזיט־טאָרישע פאַרמען פון „תשובה“ און „חרטה“, וואָס זיינען דאָרט איינגעפירט געוואָרן פאַר שרייבער, וועלכע האָבן געזינדיקט קעגן דער אָנגענומענער פאַרטייאישער אי־דעקלאַרע. אָדער האָלט איר, אַז אויך דאָס איז גוט און גינסטיק פאַר דער פרייער אַנטוויקלונג פון ליטעראַרישן שאַפּן?

אייערער אַ נאָענטער מיטאַרבעטער שרייבט אַז עס איז נייטיק אַז די ייִדישע ליטעראַטור זאָל זיך אומקערן צוריק צו דער ייִדישער „געזעלשאַפטלעכקייט“. צי איז אָבער נייטיק אַז די ייִדישע ליטעראַטור זאָל קאָנטראַלירט ווערן פון דער „סאָ“־וועטישער געזעלשאַפטלעכקייט, ווי דאָס קומט איצט פאַר אין רוסלאַנד?

אַט־די פּראַגע, ווי אויך אַנדערע פּראַג, וואָס וואָרפן אַ שאַטן אויפן ייִדישן לעבן און אויף דער ייִדישער ליטעראַטור אין סאָוועטן־פאַרבאַנד, רירט איר נישט אָן. איר ווילט שאַפן דעם איינדרוק אַז אומעטום איז שלעכט, נאָר אין רוסלאַנד איז גוט. איז דאָס, קאָלעגע בערגעלסאָן, די אויפנאַבע פון אַ ליטעראַרישן זשורנאַל? ניין, דאָס קאָן זיין נאָר די מיסיע פון אַ קאָזיאַנעם סאָוועטישן פאַרטייאַ־אַרגאַן. און עס וועט אייך דערפאַר נישט דאַרפן ווונדערן, וואָס קאָלעגע, וועלכע האָבן מיטן גאַנצן האַרצן געוואָלט אייך העלפן אין דער אַרבעט, קאָנען אייך נישט העלפן. זיי קאָנען נישט אַזוי זיי טאָרן נישט העלפן בינדין די ייִדישע ליטעראַטור. זיי קאָנען נישט און טאָרן נישט העלפן מאַכן אונדזער פּאַלקס־ליטעראַטור, וועלכע שטרעבט צו ווערן אַ נאַציאָנאַלע ליטעראַטור, פאַר אַ גרופּן אָדער קלאַס־ליטעראַטור. זיי דאַרפן זען אַז זי זאָל אין זיך אַריינעמען די רעוואָלוציע, נישט אַז זי זאָל איינ־געשלונגען ווערן פון דער רעוואָלוציע.

און אַט דאָ גיי איר איבער צו דעם צווייטן טעזיס פון אייער פּראַגראַם. איר זייט זייער פאַרזיכטיק, ווען איר חזרט איבער דעם אַלטן געדאַנק פון ייִדישע סאָ־ציאָליסטיק, אַז די ליטעראַטור אויף ייִדיש איז אַן אַרבעטער־ליטעראַטור, אָבער דאָס מאַכט אייער פּאָזיציע אין דעם דאָזיקן ענין נאָך אומקלאַרער. וועט איר מיר דערלויבן צו שטעלן אייך אַ פאַר פּראַגעס:

וואָס הייסט שטיצן זיך אויף די ייִדישע אַרבעטער? שטיצן זיך אויף זייער אידעאָלאָגיע? אָבער איז דען די אַרבעטער־אידעאָלאָגיע אַזאַ באַשטימטע זאַך, ווי מען מאַכט געוויינטלעך דעם אָנשטעל, ווען מירעדט וועגן איר? עס זיינען, ווי איר

ווייסט, דאָ ביי יידן אַרבעטער, וואָס גייען דריי מאָל אַ טאָג אין שול דאַוונען און פאַרן צו אַ גוטן-יידן; עס זיינען דאָ אַרבעטער, וואָס האַלטן נאָר פון העברעיִש און פון אַרץ-ישראל. אַפילו דער סאַציאַליזם איז ביי זיי פאַרבונדן מיט דער שפּראַך און דעם לאַנד פון די אַבות. ווידער זיינען דאָ ייִדישע אַרבעטער, וואָס גלייבן, אָז די „דיקטאַטור פון פּראָלעטאַריאַט“ אין רוסלאַנד איז אַ דיקטאַטור נישט פון, נאָר איבער דעם פּראָלעטאַריאַט, און עס זיינען, פאַרקערט, דאָ פּראָלעטאַריער, וואָס האַלטן יעדן נישט-קאָמוניסט פאַר אַ פיינט און אַ פאַררעטער פון אַרבעטער-קלאַס. אַריענטירן זיך אויף די אַלע גרופּעס ייִדישע אַרבעטער מיט איין מאָל איז אומ-מעגלעך. וואָס ביי איינער איז טאָג, איז ביי דער אַנדערער נאַכט. מוז מען — נישט אמת? — אויסקלייבן איינע פון אַט די אַלע גרופּעס. און דאָס הייסט, פשוט, אויס-קלייבן זיך אַ פאַרטיי, צופאַרן זיך צו אַ פאַרטיי. און דאָס זאָל וועט אַריינ-ייִדישע ליטעראַטור; גלייבט איר, חבר בערגעלטאָג, אָז אַט אַזאַ מין זאָל וועט אַריינ-ברענגען אין איר געבן און אויפגעבונג? איר רעכנ אָז איר ווייסט אַזוי גוט ווי איר, אָז אַ פאַרטיי — דאָס זיינען אירע פירערס, אירע „פּאָליטישנס“, און אַז אונטער-געבן זיך אַ פאַרטיי הייסט פאַקטיש ווערן אַ שפּילעכל אין די הענט פון אַ קליינער גרופּע „פּאָליטישנס“.

קאָן איר זיך דערפאַר נישט פאַרשטעלן אָז איר זאָלט עס וועלן. איר קאָן זיך אויסמאַלן פאַרטיי-פּאָליטיקערס וועלכע זאָלן וועלן אויסשפּרייטן זייער מאַכט און זייער קאָנטראָל איבער דעם שאַפן פון קינסטלערס און דיכטערס. איר קאָן זיך נישט פאַרשטעלן אַ דיכטער, און בכלל אַן אמתן שריפטשטעלער, וועלכער זאָל זיך פריי-וויליק וועלן פאַרשקלאַפן אָדער זיך אַליין אַנטאָן אַ מיטה גייסטיק.

זייט איר אפשר אויסן, ווען איר רעדט פון אַרבעטער, אַנצוהויין בלויז אויף דעם פּאַקט, וואָס דער גרעסטער אָדער בעסטער טייל ליינערס פון דער ייִדישער ליטעראַטור זיינען ביי היינטיקן טאָג אַרבעטערס? ווילט איר מאַכן פון אַט דער נויט „איינע טוגענד“ פון דעם טרויעריקן פּאַקט, וואָס מען דאַרף זוכן אַפצושוואַכן זיין ווירקונג, ווילט איר מאַכן אַ פּרינציפּ? ווייסט איר דען נישט, אָז פאַר די ייִדישע אַרבעטער-ליינערס, נישט נאָר פאַר דער עצם ליטעראַטור, איז שלעכט, וואָס מיר האָבן אַ סאַציאַל-באַגרענעצטן און קולטור-ענגן ליינער-עולס? ווייסט איר דען נישט, אָז דווקא דערפאַר וואָס די ייִדישע אַרבעטער-מאַסן איז כמעט אומעטום אַנגעוויזן נאָר אויף דער ייִדישער ליטעראַטור, פּאָדערט איר גייסטיקער און ממילא אויך איר סאַציאַלער וווקס, אָז דער ווירקונג-קרייז און דאָס אַרבעט-פעלד פון דעם ייִדישן וואָרט זאָל ווערן וואָס ברייטער און וואָס פאַרשיידנאַרטיקער? קאָנט איר דען נישט באַנעמען דעם אין פּלוג פאַראַדאָקסאַלן געזאַנק, אָז דווקא דער ברייט-פאַרשטאַנענער קלאַסנאַמף פון ייִדישן פּראָלעטאַריאַט זאָל פאַרלאַנגען אָז די ייִדישע ליטעראַטור, אַט דער וויכטיקסטער קוואַל פון זיין גייסטיקער נערונג זאָל נישט זיין קיין ענגע קלאַסן-ליטעראַטור? איר קאָנט עס געוויס באַנעמען. איר קלאַגט זיך אַליין אויף דער איינפאַכיקייט פון דער „קרעמעריש-איינהיטלעכער מאַסע“. אָבער די פּראָלעטאַריש-איינהיטלעכע מאַסע מוז זיין פונקט אַזוי איינפאַ-ניק, ווי די קרעמערישע.

די ייִדישע ליטעראַטור מוז גובר זיין איר איינפאַכיקייט און איר איינזייטיקייט. דערצו זייט איר מסכים. אָבער אויב אַזוי, טאַרט איר נישט העלפן איזאַלירן די

יידישע ליטעראַטור פון די ברייטע פּאָלקס־מאַסן, דערווייטערן זי פון דער פּאָלקס־אינטעליגענץ און מאַכן זי פאַר דער ליטעראַטור פון בלויז איין אַרבעטער־גרופּע, און נאָך ערגער — פון בלויז איין אַרבעטער־פּאַרטיי.

איר זייט אַזוי, האָט קיין פּאַראַיבל נישט, צעטומלט געוואָרן פון אייער „נייער“ מאַרקסיסטישער ליטעראַטור־טעאָריע, אַז איר האָט זיך געאיילט אַפּצופּסקענען, אַז „אַלס פּאַרמיטלערישער פּאַראַורטיילטער עלעמענט איז זי (די יידישע מאַסע) שוין במילא פּאַראַורטיילט ווי אַ קולטור־שאַפּנדיקער פּאַקטאַר סיי אין אַלגעמיין־מענטשלעכן, סיי אין איר אייגענעם לעבן“. אָבער אויף וואָסער סמך האָט איר עס אַרויסגעטראָגן אַ גייטיקן טויט־אורטייל אויף דער יידישער פּאָלקס־מאַסע? איר ווייסט זייער גוט אַז זי איז שוין לאַנג געווען „פּאַרמיטלעריש־פּאַראַורטיילט“, פון דעסטוועגן האָט עס איר נישט געשטערט אַנטיילצונעמען אין דער שאַפּונג פון דער נייער יידישער ליטעראַטור. אירע שאַפּערס, אייך איינגעשלאָסן, שטאַמען ווייט נישט אַלע פון אַרבעטער־פּאַמיליעס. היינט פאַר וואָס דעכנט איר אַז די יידישע מאַסן, וועלכע האָבן ביז אַהער אַרויסגעגעבן פון זיך ווונדערלעכע שאַפּונגס־כוחות, וועלן מיט אַ מאַל ווערן אומפרוכטבאַר? וואָס פאַר אַ רעכט האָט אייער זשורנאַל צו שרייבן, אַז אַ שטייגער „שלוס אַש איז איצט פאַר דער יידישער ליטעראַטור אין פּוילן נישט מער ווי אַ טראַדיציע, פּאַרגאַנגענהייט, און אַז בכלל קאָן פּוילן „נישט ליווערן“ קיין „רוי־שטאַפּן“ פאַר „נייער אַקטועלער קונסט“? שטאַמען נישט צוויי פון די בעסטע פּראַזע־דיכטערס, וואָס זיינען אויפגעקומען אין די לעצטע יאָרן, — שטאַמען נישט י. י. זינגער און אייער מיטאַרבעטער א. מ. פּוקס, — פון פּוילן? אַדער זיינען די ווערק זייערע פון קינסטלערישן שטאַנדפּונקט נישט „ניי“ און נישט אַקטועל?״

מ. ל. האַלפּערן, ה. ליוויק, משה נאָדיר, ברוך גלאַזמאַן און אַנדערע האָבן ביז דאָ נישט לאַנג נישט געהאַט קיין שייכות צו דעם, וואָס איר רופט אַן פּראַ־לעטאַרישע געזעלשאַפּטלעכקייט; איר אַליין האָט דאָ גאָר נישט לאַנג אַ גאַנץ קנאַפּע שייכות געהאַט צו איר; זייט איר, זיינען זיי דאָן געווען אומפרוכטבאַר? איז באמת טאַקע „דער עמעס“ אַדער „די פּרייהייט“ ביי אונדז דער איינציקער באַדן, וואָס טראַגט פּרוכט?

ווען עס זאָל זיין ריכטיק, אַז נאָר יידישע אַרבעטערס און נאָר רעוואָלוציאַ־נערע יידישע אַרבעטערס קאָנען שאַפּן און געניסן ליטעראַטור אויף יידיש, וואָלט אין רוסלאַנד די לאַגע געווען אַזוי שלעכט ווי אין אַנדערע לענדער, וואָרעם דער פּראַצענט פון אמתע יידישע אַרבעטערס איז דאָרט, ווי איר ווייסט, נישט קיין סך גרעסער ווי אומעטום.

און וואָס איז שייך צו דער פּאַרשיידנקייט פון דעם שטאַפּן, וואָס איר, קאָלעגע בערגעלסטאָג, גלייבט צו געפינען אין רוסלאַנד, וואָלט איך אייך לייכט געקאָנט ווייזן, אַז אַן ענלעכע פּאַרשיידנאַרטיקייט, ווען מען זאָל נאָר וועלן, קאָן מען געפינען אַר־מעטום. ס׳איז אמת, אַז אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד זיינען איצט דאָ לעבנס־פּאַרמען וועלכע זיינען נישטאָ אין אַנדערע לענדער; דערפאַר זיינען אַז אַנדערע לענדער פּאַראַן אַזעלכע „מאַטעריאַלן“, וועלכע פעלן אין דעם היינטיקן רוסלאַנד. אָבער איך קאָן זיך מער אויף דעם איצט נישט אַפּשטעלן. מײן בריוו איז שוין אַזוי אויך צו לאַנג. איך וועל נאָר זאָגן כאַטש עטלעכע ווערטער וועגן דעם דריטן טעזיס אייערן.

איך מיין אייער — פאר מיר לחלוטין אומגעריכטע און קינסטלערישע אוממעגלעכע באַמערקונג, אַז „די תקופה זואַס איז ליקווידירט עקאָנאָמיש און סאָציאַל, איז אויך ליקווידירט ווי בוי־מאַטעריאַל פאַר אונדזער היינטיקער קונסט“. איך האָב ענלעכע געדאַנקען געלייענט היפּטע עטלעכע מאַל אין די לעצטע יאָרן, אָבער איך האָב, ווי מען זאָגט, נישט געגלייבט מייע אַויערן, ווען איך האָב עס געהערט פון אייך. איך האָב גערעכנט, אַז פאַר אייך, ווי פאַר אַ קינסטלער, איז נישט אַ און קאַן נישט זיין אַזאַ זאַך, ווי „אַן אָפּגעגאַנגענע עפּאָכע“. איר וויסט, אַז אַ קינסטלער זוכט אין לעבן און אין דער געשיכטע נישט דאָס אייגענע, וואָס עס זוכט דאָרט אַ פּאַר־ליטיקער, אַ פּובליציסט, אַ פּראָקטישער טוער. פאַר זיי איז דער עיקר דאָס, וואָס איז גוט פאַרן איצט, דאָס וואָס מאַרגן וועט אפּשר קיין זכר דערפון נישט בלייבן. דער דיכטער אָבער דריקט אויס דאָס מענטשלעכע, דאָס, וואָס איז איינס אין אַלע זיינע פאַרשידנסטע פאַרמען... די עפּאָכע פון נאַפּאָלעאָן דעם ערשטן און אַלעקסאַנדער דעם ערשטן איז פאַר טאַלסטאָיען (אין „וואַינאַ אי מיר“) געווען פונקט אַזוי לעבעדיק ווי זיין אייגענע צייט, די צייט פון „אַנאַ קאַרענינאַ“. פאַר אייך אַליין, חבר בערגעלסאַ, איז אייער צייטגענאַסין מירל דען געווען אַ בעסערער שטאַף, ווי איר „אַפּגעגאַנגענער“ פּאַטער, ר' גדליהו איר האָט אַליין אַמאַל, דאָכט זיך מיר, געשריבן (און אַ סך אַנדערע דיכטערס האָבן צוגעגעבן), אַז דאָס וואָס ווערט גענור מען פון אַן איינגעשטעלטן און אַ קריסטאָליזירטן לעבנס־שטייגער איז פאַרן קינסט־לער, דערהויפּט פאַרן פּראָזע־קינסטלער, אַ נישט אין ערך „פּלאַסטישערער“ שטאַף, ווי דאָס אומרוקע און אומפּעסטע פון דעם נישט־זיכערן היינט. קומט איר צוגיין און זאָגט אַז ווי באַלד „אי שפּאַן“ אַריענטירט זיך אויפן איבערבויע פונעם ייִדישן לעבן אויף נייע יסודות, טאָר זיינער אַ מיטאַרבעטער נישט נעמען קיין „בוי־מאַטעריאַל“ פון דעם אַלטן לעבנס־שטייגער. אויף אַזאַ אופן וואַלט איר נישט גע־טאַרט דרוקן אין אייער זשורנאַל „די גאַלדענע קייט“ פון י. ל. פּרָק, מחמת דער „בוי־מאַטעריאַל“ פאַר ר' שלמהן איז גענומען פון דער אַלטער שטייגער־וועלט? אפּשר האָט איר שוין פאַרשפּעטיקט מיט אייער — פאַר מיר, אגב, זייער אינטערע־סאַנטן — „מידת הדין“, מחמת איר האָט גענומען דעם „בוי־מאַטעריאַל“ פון די יאָרן 1924—1925 און איצט איז שוין... 1926?

איך לאָך נישט, חבר בערגעלסאַ. דאָס האָט איר אַזוי געשטעלט די פּראָגע, אַז מען מוז קומען צו אַבסורדן. איך בין נישט שולדיק אין דעם, איך בין נאָר טיף פאַרוונדערט, וואָס אויף גרויסע פּראָגן פון לעבן און קונסט האָט איר געבאַרגט ענטפּערס ביי אַ געדאַנקענגאַנג וואָס איז נישט און קאָן נישט זיין דער געדאַנקענ־גאַנג פון אַ גייטיק־שאַפּנדיקן און פריי־דענקענדיקן מענטשן. איך האָף און גלייב אַז איר וועט לאַנג נישט בלייבן ביי דעם. איך ווינטשט עס אייך פון גאַנצן האַרצן... מיר האָבן נישט קיין סך בערגעלסאַנס, און עס טוט וויי דאָס האַרץ און מען נעמט זיך שרעקן פאַר דער צוקונפּט, ווען מען זעט זיי בלאַנדזשען, אייער,

ש. נ. יגער.

אין איין טאָג מיט אַט דעם בריוו, פאַרעפנטלעכט אין ניו־יאָרק, איז, ווי גע־זאָגט, געדרוקט געוואָרן מ. ליטוואַקאָוס רעצענזיע וועגן בערגעלסאַנס „אין שפּאַן“, און זי האָט קלאָר באַוויזן אַז נישט די קינסטלערס, נאָר די קאָמוניסטישע פאַרטיי־

פירערס דארפן באשטימען, וואס עס הייסט „אַריענטירן זיך אויף מאַסקווע“. לויט אַט דער באַשטימונג זייערער טאַרן די „שרייבער און דיכטער“ פון פּוילן אָדער אַמעריקע נישט באַנוגענען זיך דערמיט, וואָס זיי פאַרן אָדער ווילן פאַרן קיין מאַסקווע; זיי דאַרפן זען, אַז וואַרשע און ניו-יאָרק זאָלן, — ווינציקסטנס ליטעראַ-ריש — ווערן מאַסקווע, און ווערן זאָלן זיי עס נישט ווען עס איז אין דער אומבאַ-שטימטער צוקונפט, ווען עס וועט מקוים ווערן די נבואה, אַז „עתידה סאָוועט-רוסלאַנד שתתפשט בכל הארצות“, — ניין, איצט שוין, דעקרטירט מ. ליטוואַקאָוו, „דאַרפן זיי איבערבויען זייער אינערלעכן פּראָגנא, זיי דאַרפן באַהערשן זייער צע-שויערטע (!) און ווילקירלעכע (!) אינטוויזיע לויט אַ באַשטימטן קלאַסן-פּלאַן, זיי דאַרפן פאַרבינדן זייער שאַפונג מיטן לעבעדיקן לעבן פון די אַרבעטער-מאַסן אין זייער קאַמף פאַר באַפרייונג; זיי דאַרפן זאָרגן דערפאַר, אַז די אַנקומענדיקע רע-וואַלוציע זאָל אין דער ליטעראַטור נישט טרעפן קיין פּוסט אַרט, נאָר זי זאָל גע-פינען אַ רייכע וועלט פון דיכטערישע געשטאַלטן און פיגורן, וואָס זאָל קענען איר מיטהעלפן אין איר אַרבעט פון צעשטערן און שאַפן, אַ רייכן וואַרט-מאַטעריאַל, מיט וועלכן מען זאָל זיך קענען פּרוכטבאַר באַנוצן...“

איר פאַרשטייט? די ליטעראַטור דאַרף זיין רעוואַלוציאַנער נישט נאָר דאָן און דאָרט, וווּ עס איז פאַרגעקומען אַ רעוואַלוציע; די ליטעראַטור דאַרף זיין פּראַלע-טאַריש ניט נאָר אין דעם לאַנד, וווּ עס הערשט די „דיקטאַטור פון פּראַלעטאַריאַט“; אויך אין פּוילן און אין אַמעריקע, וווּ עס איז נאָך ווייטלעך פון אַ רעוואַלוציע און וווּ דער פּראַלעטאַריאַט איז נישט קיין הערשנדיקער, נאָר, פאַרקערט, אַן אונטער-דריקטער קלאַס — דאַרף די יידישע ליטעראַטור זיין רעוואַלוציאַנער און פּראַלע-טאַריש! זי דאַרף זיך, הייסט עס, מאַכן נישט וויסנדיק פון די עקאָנאָמישע, סאָציאַלע און פּאָליטישע אומשטענדן, וואָס עקסיסטירן אַרום איר איצט. דער עיקר דאַרף זיין פאַר איר דער „לעתיד לבוא“ — די צוקונפטיקע רעוואַלוציע...“

איז עס אַ ביסל אַ צו „אידעאָליסטישער“ סאַרט מאַרקסיום, אַ מאַרקסיום וועלכער האָט זיך געשטעלט מיטן קאַפּ אַראַפּ און זיך פּלוצלינג אַרומגעזען אַז נישט דאָס זיין, נאָר דאָס זאָל זיין באַשטימט דעם באַוווּסטזיין פון דער ליטעראַטור, אַ מאַרקסיום וואָס איז מודה, אַז די ליטעראַטור איז נישט מחויב צו זיין דער אויס-דרוק און די אַפּשפיגלונג פון דער עקסיסטירנדיקער קלאַסן-סטרוקטור, נאָר אַז זי קאַן און דאַרף, לויט דער אינסטרוקציע פון אידעאָלאָגן וואָס לעבן גאָר אין אַן אַנדער וועלט — נעמען זיך שאַפן „געשטאַלטן און פיגורן“ פון „וואַרט-מאַטעריאַלן“ וואָס געהערן צו דער צוקונפט. איז עס, זאָג איך, אַ ביסל, און טאַקע מער ווי אַ ביסל, אַ צו... צוקונפטיקער, אַ צו נישט-מאַטעריאַליסטישער מאַרקסיום. און עס שטימט זיכער נישט מיט דער הויך-אויטאָריטאַטיווער מיינונג פון דעם רעוואַלוציאַנער ציאַנערן מאַרקסיסט דוד בערגעלסאָן. פאַרזעענדיק, ווי עס ווייזט, דעם אַקערשט ציטירטן טעקסט פון אַונדזער קאָמוניסטישן פּוסק אחרון, האָט ער אונדז געגעבן גאָר אַן אַנדערע אויסטייטשונג פון... בעלעטריסטישן מאַרקסיום. אין זיין „ענטפּער ש. ניגערן“ („פּרייהייט“, 22סטן אויגוסט, 1926), האָט ער אַליין געפּרעגט און אַליין געענטפּערט פאַר וואָס זיין ראַמאַן „אין פאַרטונקלטע צייטן“ איז געבליבן נישט פאַרענדיקט. אין דעם דאָזיקן ראַמאַן האָט ער „זיך פאַרמאַסטן, דערקלערט ער אונדז, צו געבן אויף אַ ברייטן לייזונג דעם יידישן מיטלשטאַנד אין רוסלאַנד, צו-

זאמען מיט דער אַזוי-גערופענער יידישער גרויס-בורזשואַזיע, דערווייל איז אַנ-געקומען די רעוואָלוציע, „איז דער פּלאַץ, דערציילט בערגעלסאָן, אויף וועלכן איך האָב מיינע „העלדן“ פּריער געזען, שוין געווען הויל און פּוסט, אָפּגעווישט אַזוי אַז קיין שטויבעלע זייערס איז אויף אים נישט געבליבן, און איד האָב שוין נישט געהאַט וואָס וועגן זיי צו שרייבן“. ובכן, לויט דער מיינונג פון דוד בערגעלסאָן, קאָן מען נישט שרייבן קיין ראַמאַן (און מען קאָן אים נישט ענדיקן, אויב מ'האַט אים אָנגעהויבן שרייבן), סיידין די העלדן געהערן צו אַ קלאַס וואָס געוועלטיקט איר-בערן געזעלשאַפטלעכן לעבן. היינט ווי אַזוי קאָנען די יידישע דיכטערס אין פּוילן אָדער אין אַמעריקע צוליב טאָן מ. ליטוואַקאָוון און פּאַבריצירן „געשטאַלטן און פיגורן“ פאַר דער „אַנקומענדיקער“ הערשאַפט פון פּראָלעטאַריאַט, ווען דער הער-שנדיקער קלאַס איז דערווייל נאָך אַלץ די בורזשואַזיע? האָט דער פּראָלעטאַרישער דיכטער אַזאַ כּשוף-שפרוד, אַזאַ פּסוק, מיט וועלכן ער זאָל קאָנען אָפּשאַפן די גע-זעצן פון קאַרל מאַרקס און זיין נייעם נביא בערגעלסאָן?

אָדער איז דער פּראָלעטאַריאַט דערפאַר מער יחסן, ווייל ער האָט אַן אידייע, בעת די בורזשואַזיע איז אַן אַן אידייע? אָבער אויב די בורזשואַזיע האָט נישט קיין „אי-דייע“, איז זי דאָך געווען אַן אַן אידייע אויך דאָן ווען בערגעלסאָן האָט געשריבן די ערשטע קאַפיטלעך פון „אין פאַרטונקלטע צייטן“. פון דעסטוועגן האָט ער זיי גע-שריבן, מסתמא איז דער עיקר נישט די אידייע, נאָר די סאַציאַל-הערשנדיקע ראַלע פון דער בורזשואַזיע. ווי נאָר זי האָט אויפּגעהערט צו זיין די הערשערן, האָט בער-געלסאָן, זאָגט ער, מער נישט געהאַט וואָס צו שרייבן וועגן איר... איז דאָס, פאַר-שטייט זיך, אומזין; וואָרעם ווען אַ דיכטער דערציילט אונדז אַפּילו וועגן מענטשן פון אַ געוויסן קלאַס, אינטערעסירט אים מער דאָס וואָס זיי זיינען מענטשן, ווי דאָס, וואָס זיי געהערן צו דעם אָדער יענעם קלאַס: דורך זייער קלאַסן-אַנגעהערקייט ווייזט ער אונדז זייער שייכות צו דער מענטשהייט, ד"ה צו אונדזער אַלעמענס מענטשלעכ-קייט. און דאָס האָט בערגעלסאָן געקאָנט טאָן אויך נאָך דעם, ווי זיינע העלדן זיינען דעקלאַסירט געוואָרן, איז זיין דערקלערונג פאַר וואָס ער האָט נישט פאַרענדיקט זיין ראַמאַן „אין פאַרטונקלטע צייטן“, מער פאַרטונקעלונג ווי אַ דערקלערונג. אָבער אויב עס איז נישטאָ אַפּילו קיין שאַטן פון אמת אין דעם געדאַנק אַז מ'קאָן נישט שרייבן וועגן פאַרשטייערס פון אַ סאַציאַלער גרופע וועלכע איז אַראָפּ פון בענקל, איז יאָ דאָ אַ געוויסער טייל אמת אין דעם אַז עס איז שווער און אָפט אוממעגלעך צו שאַפן פיגורן און געשטאַלטן, פאַר וועלכע עס איז נישטאָ נאָך גענוג רוישטאָף אין אַרומיקן לעבן. דערפאַר וואַלט גראַד די ליטעראַטור, וואָס מ. ליטוואַקאָו האָט פאַרלאַנגט אַז מיר זאָלן זי שאַפן, כדי די רעוואָלוציע זאָל שפּעטער „נישט געפינען קיין פּוסטן אַרט“ — געווען אַ ליטעראַטור וואָס הענגט אין דער לופטן און האָט נישט קיין לופט אַרום זיך...

אָבער נישט געקוקט אויף דעם האָט מ. ליטוואַקאָו און זיין נייער תּלמיד בערגעלסאָן פאַרלאַנגט אַז די יידישע ליטעראַטור אין פּוילן אָדער אין אַמעריקע זאָל לויט איר גייסט זיין נישט פּויליש אָדער אַמעריקאַניש, נאָר... מאַטקוויש!

און איצט?

איצט איז שוין סיי דער רבי, סיי דער תּלמיד שטום, און האָבן טענות צו זיי הייסט אפּשר גאָר זיין אַ לועג לרש.

8. נאך וועגן דער ליטעראטור און דעם פראלעטארישן לייענער

וואלט מען עס פארלאנגט נאך אין נאמען פון רעוואלוציע, דער איצטיקער אָדער אפילו דער קומענדיקער, נישט אין נאמען פון דער ליטעראטור, וואלט מען עס נאך געקענט ווי עס איז פארשטיין, מ'וואלט געקאנט זאגן; אמת טאקע, דער ליטעראטור וועט קיין געזונט נישט צוקומען דערפון וואס זי וועט זיך לאזן פאר-שלינגען דורך דער אבסטראקטער אידייע פון דער קומענדיקער רעוואלוציע אָדער דער שוין אַ ביסל צו קאָנקרעטער העגעמאניע פון דער געקומענער רעוואלוציע, אָבער — פארפאלן, מען קאן זיך נישט העלפן, דער גאט פון דער צוקונפט, פונקט ווי אלע געטער, וויל קרבנות, אויך גייסטיקע קרבנות, — מוז מען זיי ברענגען, די ליטעראטור עקסיסטירט דאך סוף כל סוף פארן מענטשן — וואלט מען געקאנט זיך אַריינלאָזן אין דרוש, — נישט דער מענטש פאר דער ליטעראטור, און אויב די "קומענדיקע האַרמאניע" פון דער מענטשהייט פאָדערט, אַ חוץ "קינדערשע טרערעלעך" און בלוט פון מיליאָנען דערוואַקסענע, נאך אויך די באַגרענעצונג פון קינסטלערישער פרייהייט און די פאַרטיישע השגחה איבער דער ליטעראטור — לאַמיר בייגן אונדזערע קעפּ מיט טראַגישער הכנעה פאַר דעם באַפעל פון דער געשיכטע; וועט, מילא, נישט זיין קיין אמתע, קיין פרייע, קיין אַלוייטיקע קינסטלערישע ליטעראטור אין משך פון אַ געוויסער צייט. אויב עס איז רעכט צו טרעטן מיט די פיס די פרינציפן פון פרייהייט, גלייכהייט און ברידערלעכקייט אין נאָמען פון זייער טרומף אין דער צוקונפט, איז צוליב דעם צוקונפטיקן רעכט אויף פּאָעזיע, ווי ל. טראַצקי האָט ער אַנגערופן, אפשר כדאי אויך אַפּצוזאָגן זיך דערווייל פון פּאָעזיע... מ'דאַרף, אמת, זיין זיכער אַז דאָס איז אַזוי, דאָס הייסט, אַז עס איז טאָקע אין די אינטערעסן פון דער רעוואלוציע אַטדער צוים אויפן קינסטלערישן וואַרט און נישט סתם אַזוי, קיין דעספּאָטישער שטיקנדיקער קאַפּריז פון מאַכטהאַבערס. מ'דאַרף זיין זיכער אַז דערפון וואָס די פּאַנטאַזיע, דער געדאַנק און די שאַפונג-קראַפט פון דעם פּאַלקס בעסטע קינדער וועט אויף אַ געוויסער צייט "נאַציאָנאַלי-זירט" ווערן, וועט געווינען דאָס פּאַלק און נישט די קליקע, וועלכע רייט אין דעם מאַמענט אויף דער שטומער קליאַטעט. איז מען אָבער זיכער אין דעם און מ'האַלט, אַז נאָר אויף אַט דעם פיינלעכן און געפערלעכן וועג פון גייסטיקער זעלבסט-באַ-שרענקונג און גייסטיקער זעלבסט-אַפּפּערונג קאָן מען קומען צום ציל פון אַ שענערן און אַ מער מענטשלעכן לעבן, — מוז מען זיין גרייט צו פירן דעם איינאונאיינציקן זון (און אַליין גיין) צו דער עקדה...

איז ווען מ'זאָל איינקוועטשן די ליטעראטור אין אַ "פּראַלעטאַרישן" קאַרסעט פון מאַסקווער מאָדעל, צוליב דער קומענדיקער גליקלעכער האַרמאניע, וואַלט, ביי געוויסע אומשטענדן, געקאנט זיין דערין אַ גרויסער, ווען אפילו אַ טראַגישער, זין, אָבער די רעוואלוציאָנערן ווילן אונדז אינריידן, אַז "דער קאַרעס וויל, מען זאָל אים בראַטן אין סמעטענע" און אַז די ליטעראטור וויל צוליב אירע אייגענטע אינ-טערעסן, צוליב איר אייגענטער צוקונפט זיך לאָזן בראַטן אין דער פאַרטייאיש-קאַ-מוניסטישער פּאַן... דאָס, זעט איר, לייגט זיך שווערלעך אויפן שכל. מוז מען באַ-טראַכטן דעם ענין מיט גרויס ישוב הדעת. מ'מוז זיך צוהערן מיט קאָפּ צו די אלע

ראיהס און די אלע טענות און זען, צי וועט עס טאקע פאר דער ליטעראטור, פאר איר וויקס און איר צוקונפט זיין א גליק אט דאס איינשפאנען זיך אין וואגן פון דער אזוי-אנגערופענער פראלעטארישקייט.

וועט דאס זיכער זיין א גליק פאר דער יידישער ליטעראטור, האט אונדו געזאגט בערגעלסאן. דאס וועט זי, פשוט, ראטעווען פון טויט. זי וועט, זאגט ער, מוזן אומ-קומען, אויב זי זאל זיך נישט „אריענטירן אויף מאסקווע“. (ובא ולא ידע מה נבא — קאן מען זאגן אין דעם פאל: די יידישע ליטעראטור איז אומגעקומען, — אבער דווקא אין מאסקווע און ווי א רעזולטאט פון דעם וואס זי האט זיך „אריענטירט אויף מאסקווע“). זי וועט אויסגיין, ערשטנס, פון גלייכגילטיקייט און אסימילאציע; צווייטנס, פון איינזאניקייט; דריטנס, פון געטא-פסיכאלאגיע („דער שרעקלעכסטער פון אלע שרעקלעכע יידישע געטאס“).

וועגן דער געפאר פון „געטא“, וועגן דעם, אז עס פעלט אין דער יידישער ליטעראטור כלומרשט אן „אלמענטשלעכע אידיע“, האט דוד בערגעלסאן זיך דער-מאגנט צו ריידן ערשט שפעטער. אין זיין פראגראם-ארטיקל פון זשורנאל „אין שפאן“ האט ער זיך נאך געזארגט נישט אזוי פאר דער „אלמענטשלעכקייט“, ווי פאר דער עצם-עקזיסטענץ פון דער יידישער ליטעראטור. דער טראפ איז דארט געשטאנען נאר אויף דער יידיש-נאציאנאלער, נישט אויף דער אזוי-אנגערופענער „אלמענטשלעכער“ זייט. ער האט געפרוהט ווייזן אז אלע אנדערע גרופעס פון יידישן פאלק, א חוץ די ארבעטער, — זיינען — ווינציקסטנס שפראכלעך — אסי-מילאטאריש אדער אינדיפערענט און אז דאס יידישע ווארט קאן זיך האלטן נאר אויף די יידישע ארבעטער. עס איז, הייסט עס, אין די אינטערעסן — האט ער אונדו געוואלט זאגן — פון דער יידישער ליטעראטור גופא צוצופאסן זיך צו... אירע קליינע און געבן זיי אזא סחורה, וואס זיי פארלאנגען. דאס איז נישט געזאגט געווארן בפירוש, און אין זיין „ענטפער“ האט אונדו בערגעלסאן געוואלט איינריידן, אז ער איז בכלל נישט אויסן געווען צו זאגן אז די יידישע ליטעראטור דארף זיך שטיצן אויף דער יידישער ארבעטערשאפט „ווי אויף אן אפואץ-מארק פארן יידישן בוך“, אבער אין זיין ארטיקל „דריי צענטערן“ (אין דעם ערשטן נומער „אין שפאן“) האט מען געפילט אז זיין וויכטיקסטער ארגומענט פאר דער „פראלעטארישער“ אריענטאציע פון יידישע שרייבערס איז דאך דאס, וואס „דער יידישער באוואוסט זיניקער ארבעטער איז אונדזער איינציקער פארבינדעטער“. איז נייטיק זיך אפצו-שטעלן אויף דעם ארגומענט. מיר האבן אים געהערט אויך פון אנדערע שרייבערס, נישט נאר פון בערגעלסאנען. מ'דערציילט אונדו אפט מיט א כוונע ווונק פון די אויגן וועגן די פייערלעכע קבלת-פנימס, וואס קאמוניסטן מאכן פאר זייערע שריי-בערס און דעם גרויסן כבוד, וואס זיי גיבן זיי אפ... מ'שעמט זיך נישט צו זאגן אפ, אז די קינסטלערס „קומען“ נישט דערפאר ווייל זיי ווערן קאמוניסטן, נאר, פשוט, ווייל די קאמוניסטן ווייסן ווי זיי אפצושאצן... וויל איך נישט ריידן וועגן דעם, וואס עס איז דורכויס פיליסטעריש, און לחלוטין נישט „פראלעטאריש“ — אט דאס גיין ווילן וואס קאמוניסטן ווייסן ווי זיי ארבעטערס אדער צו די קאמוניסטן. איך וויל אויך נישט מאריד זיין וועגן דעם, וואס עס איז נידעריקער פון א מענטשנס (און ממילא אויך פון א שרייבערס) ווערדע צו באהעפטן זיך מיט א באשטימטער סא-ציאלער גרופע און א באשטימטער סאציאלער פראגראם נאר כדי פטור צו ווערן

פון „אינוואמקייט“, אזוי ווי א סאציאלער קלאס וואלט געווען עפעס א מין קלוב, ווהין מען גייט פארברענגען. איך פארשווייג אויך דאס פארשוועכן דעם כבוד פון דער „פראלעטארישער אידעאלאגיע“ דערמיט, וואס מען ראט שרייבערס אַנצור נעמען זי דערפאר, ווייל אַרבעטערס לייענען זייערע ווערק און מאַכן זיי יובלייען... עס איז קלאַר, אַז פאַר אַ שרייבער, ווי פאַר יעדן מענטשן, קאָן זיין נאָר איין מאַטיוו צו „קעמפן אין די רייען פון אַרבעטער-קלאַס“ — דער מאַטיוו פון קעמפן פאַר סאָציאַלער גערעכטיקייט. איז דער שרייבער באַגייסטערט פאַר די צילן און איז גרייט אַנצונעמען די מיטלען פון דער אַדער יענער אַרבעטער-פאַרטיי, איז ער און מוז ער זיין נאָענט צו איר, אַלץ איינס צי די אַרבעטער לייענען זיינע ווערק אַדער ניט. אַלץ איינס צי זיי זיינען פאַר אַדער קעגן דער שפּראַך, אויף וועלכער ער שרייבט. דער עצם-מעטאָד פון אַנגעבן אין נדן די סימפּאָטיעס, וואָס ייִדישע אַרבעטערס אַדער קאָמוניסטן האָבן כלומרשט צו ייִדיש און פון פאַרלאַנגען דערפאַר בחוזה אַרבעטער-פריינדשאַפט אַדער סאָוועטן-קולט, — דער עצם-מעטאָד איז אַ ביליקער, אַ קליינלעכער, אַ פּאָסקודנער. ער פּאַסט פאַר קרעמערס, פאַר פּאָליטישנס, פאַר צייניקערס, נישט פאַר מענטשן פון גייסט... אַבער איך וויל זיך לאַנג נישט אַפּשטעלן אויף דעם. לאַמיר אויף אַ וויילע צולאָזן אַט דעם געדאַנק, מעג ער אונדז זיין ווי דערווידער — אַז אויב ייִדישע אַרבעטערס העלפן „אונדז“, שרייבערס, אויפהאַלטן אונדזער ייִדישע ליטעראַטור, דאַרפן מיר „זיי“ דערפאַר העלפן מאַכן זייער סאָציאַלע רעוואָלוציע (אזוי ווי די ליטעראַטור וואָלט געווען נאָר אונדזער זאַך און די סאָציאַלע פּראָגן נאָר זייער זאַך). — לאַמיר זיך אַנטאָן אַ כוח און אַנגעמען אויף אַ וויילע אַט דעם ווילדן און פּריקרען געדאַנקענגאַנג: שטיצט ער זיך אויף רעאַלע פּאַקטן? איז די ייִדישע אַרבעטערשאַפט טאַקע באמת דער איינציקער סאָציאַלער אַנהאַלט און דער „איינציקער פאַרבינדעטער“ פון דער ייִדישער שפּראַך, פון דער ייִדישער ליטעראַטור, פון דער נייער ייִדישער שול, פון דער גאַנצער ייִדישער קולטור-באַוועגונג? זיינען ייִדישע אַרבעטערס טאַקע אין דער אמתן די איינציקע, וואָס לייענען ייִדישע ביכער, ייִדישע צייטונגען? די איינציקע, וואָס שיקן זייערע קינדער אין די נייע ייִדישע שולן? די איינציקע, וואָס גיבן אַרויס פון זיך ייִדישע שרייבערס, ייִדישע לערערס, ייִדישע קולטור-טוערס? האָבן די „ברייטע“ ייִדישע פּאַלקסמאַסן — דאָס „קליינבירגערטום“ — גאָר קיין שייכות נישט אַדער גאָר אַ קליינע, אַ נישטיקע שייכות צו אַט די אַלע זאַכן?

מיר האָבן נישט קיין סטאַטיסטיק און מיר מוזן זיך אין דער, ווי אין אַ סך אַנדערע ענינים, פאַרלאָזן אויף סברות און השערות. די נאָענטסטע סברה און זיי כערסטע השערה איז, אַז ייִדישע אַרבעטערס שטעלן-צו ביי היינטיקן טאַג בערך אַ גרעסערן פּראָצענט ייִדישע לייענערס, ייִדישע שול-קינדער, ייִדישע לערערס, ייִדישע שרייבערס און קולטור-טוערס, ווי אַנדערע גרופּעס. אַבער איך בין, ערשטנס, נישט זיכער אַז אַט דער גרעסערער פּראָצענט מיינט פּאַקטיש אַ גרעסערע צאַל (דער צאַלרייכסטער קלאַס פון דער ייִדישער באַפעלקערונג איז נאָך עד היום — אַפילו אין סאָוועט-רוסלאַנד — די קליין-בורזשאַזיע*), און, צווייטנס, גלייב איך, אַז דער אַקטיווערער און מער פּראָדוקטיווער אינטערעס פון די ייִדישע אַרבעטער

צום יידישן קולטור-לעבן נעמט זיך נישט אזוי דערפון, וואָס זיי זיינען מער צוגע-
 בונדן צו דער יידישער פּאָלקס-קולטור, ווי דערפון, וואָס דער אַרבעטער-קלאַס
 פאַרמאָגט ביי היינטיקן טאָג (אויך ביי אַנדערע פעלקער, נישט נאָר ביי אונדז אַליין)
 מער קולטורעלע עלעמענטן און איידעלערע גייסטיקע אינטערעסן, ווי די קליינ-
 בירגערלעכע מאַסע. צווישן אַרבעטערס זיינען דאָ מער מענטשן וואָס ליינענען און
 מער מענטשן, וואָס טראַכטן און פאַרטראַכטן זיך, ווי צווישן הענדלערס און קרע-
 מערס. די אַרבעטערס זיינען אויך בעסער אַרגאַניזירט און מער געוויינט צו גע-
 זעלשאַפטלעכער אַרבעט און שותפותדיקייט, ווי די לעצטע, די אַרבעטערשאַפט איז
 אומעטום, נישט בלויז ביי יידן, אַ מער דאַנקבאַרע און מער פּרוכטבאַרע סביבה
 פאַר קולטור-אַרבעט און גייסטיקן שאַפן, ווי די מאַסע הענדלערס און קרעמערס.
 איז עס אַ פאַקט, וואָס מ'דאַרף געוויס האַבן אין זינען. אַבער דאָס הייסט נאָך נישט,
 אַז די גאַנצע נייע יידישע קולטור איז אַ קולטור נאָר פון און פאַר אַרבעטערס. זי
 איז אַ פּאָלקס-קולטור. און די יידישע אַרבעטער אַליין זיינען, אגב, קולטורעל און
 סאָציאַל פאַראַינטערעסירט אַז איר ווירקונגס-קרייז זאָל זיין וואָס ברייטער, נישט
 וואָס שמעלער, ווי מען וויל עס מאַכן. יידישע אַרבעטערס וועלן האַבן בעסערע ציי-
 טונגען און ביכער, אויב די יידישע פרעסע און ליטעראַטור וועט וואַקסן אויף אַ
 באַדן, וואָס איז סאָציאַל דיפערענצירט און ברייט, נישט קלייזליק. די יידישע אַר-
 בעטער-קינדער וועלן האַבן בעסערע לערערס, ליכטיקערע, געראַמערע שולן, אויב
 די שול-באַוועגונג וועט אַרומכאַפן ברייטע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג און
 נישט זיין נאָר די זאַך פון אַ קליינער און מאַטעריעל אַרעמערע גרופע. דאָס יידישע
 טעאַטער וועט זיין רייכער אין קינסטלערישע און אַנדערע מיטלען, ווען עס וועט
 זיין אַ פּאָלקס-טעאַטער, נישט סתם אַ טעאַטער, נאָר פאַר און פון אַרבעטערס. דער
 אַרבעטער-קלאַס קאָן זיך בכלל נישט פאַרגינען אין דער היינטיקער געזעלשאַפט
 צו איזאָלירן זיך קולטורעל פון דער אַרומיקער וועלט. די איזאָלאַציע וואַלט אים
 נישט אַפּגעשיידט פון דעם „בורזשאַזן גייסט“, זי וואַלט אים נאָר אַפּגעשניטן פון
 יענע בילדונגס-מיטלען, אַן וועלכע ער קאָן נישט פירן זיין גרויסן און שווערן
 קאַמף. די טובה וואָס די בערגעלסאַנס טוען אונדז, דערלויבנדיק אויך אַנדערע
 יידישע שיכטן צו גרופירן זיך אַרום דער „פּראַלעטאַרישער ליטעראַטור“, איז אַ
 קנאַפע טובה, ווען די ליטעראַטור זאָל זיך אַריענטירן אויף מאַסקווע, וואַלט זי נישט
 געהאַט קיין אינטערעס אַפילו פאַר אַ גרויסן טייל יידישע אַרבעטערס, שוין נישט
 גערעדט וועגן קליינבירגערטום.

עס מוז אויך קלאָר ווערן, אַז ווען עס רעדט זיך וועגן אַ באַוויסטזיניקער
 קולטיווירונג (און אין דער אַטמאָספּערע פון אַסימילאַציע, אין וועלכער מיר אַלע
 לעבן, מוז זיין אַ באַוויסטזיניקע קולטיווירונג און אַ קולט) פון דער יידישער שפּראַך
 און ליטעראַטור, דערצוונג און קונסט, — איז די זיכערסטע שטיצע און דער
 שטאַרקסטער אָנהאַלט נישט די „פּראַלעטאַרישע“ אינטעליגענץ, נאָר, פאַרקערט,
 יענע אינטעליגענץ, וועלכע איז, לויט איר צוועמעניש, „קליינבירגערלעך“. די פּראַ-
 לעטאַרישע אינטעליגענץ שרעקט זיך פאַרן קולט פון גייסטיקע נאַציאָנאַלע ווערטן.
 אין אירע אויגן איז עס אַ זינד צו „צאַצקען זיך“ מיט ליטעראַטור און קונסט אַדער
 אַפילו מיטן ענין פון דערצוונג, ווי מיט אַ ציל פאַר זיך אַליין. זי טוט עס אַ מאָל,
 אַבער זי טוט עס מיט אַן אומרויַקן געוויסן. זי זינדיקט — און האַט חרטה, זינדיקט

— און קוקט זיך אום אין אלע זייטן, אז מ'זאל זי, חלילה, נישט באריידן. זי העלפט בויען יידישע שולן און האָט מורא צו זאָגן, אז זי טוט דאָס פון די שולן וועגן. ניין, דאָס איז ביי איר, זאָגט זי, אַ פאַרעם פון קלאַסן-קאַמף. יידישע ליטעראַטור און יידיש טעאַטער איז ביי איר נישט יידישע ליטעראַטור און יידיש טעאַטער, נאָר — אַ צו-להכעיס דער בורזשאַזיע. אויסלעבן זיך קולטורעל אין דער אייגענער שפראַך און אויף אַן אייגענעם אופן, מחמת דאָס איז דאָס פראַדוקטיווסטע און נאַטירלעכסטע אויסלעבן זיך — איז די אידייע פון יידישזום, און יידישזום איז ביי דער „פראַך-לעטאָרישער“ אינטעליגענץ טרייף. יידישזום, אָט דער באַוווסטזיניקער אויסדרוק פון נעם וווקס פון דער נייער יידישער קולטור, אָט דער פרוווי צו פאַרשטאַרקן און פאַרשנעלערן דעם וווקס, — איז פון די וואָס שטייען אויפן „פראַלעטאַרישן שטאַנדפונקט“, אלע מאָל באַקעמפט געוואָרן. זיי אַנערקענען דעם פאַקט פון יידיש, אָבער זיי לאָזן נישט אויפּוועקן צו אים אַ מער הייסערן, נאָר אַ ריין-פראַקטישן אינטערעס. אין דעם פרט זיינען זיי ערגער פון דער קאַנסערוואַטיווער מאַסע, וועגן וועלכער בערגעלסאַן האָט אונדז דערציילט אַ נייעס, אַז „מיט איר יידיש ריידן איז די דאָזיקע מאַסע ווייט נישט אויסן די צוועקן פון מאַדערנער יידישער קולטור“.

דאָס איז אמת. די דאָזיקע מאַסע איז אוודאי נישט אויסן די צוועקן פון דער מאַך-דערנער יידישער קולטור, אָבער זי האָט נישט קיין מורא פאַר איר אייגענער צו-געבונדנקייט צו יידיש. די טרעגערס פון דער „פראַלעטאַרישער“ אידעאָלאָגיע האָבן מורא. זיי האַלטן אין איין שרעקן זיך, אין איין זיין אייפערזיכטיק, טאַמער וועט דער יידישער אַרבעטער האָבן עפעס אַ ראַמאַנטישע באַצונג צו זיין שפראַך. עס מעג זיין ביי אים אַ רעוואַלוציאַנערע ראַמאַנטיק, נישט קיין קולטור-ראַמאַנטיק. קולטור, דערהויפּט יידישע קולטור, איז, לויט אָט דער שיטה, נאָר אַ מיטל, נישט קיין ציל פאַר זיך אַליין, — אַ מיטל פאַר פראַפּאָגאַנדע... דער אַלטער קוק אויף יידיש און יידיש-קולטור, מיט דעם אונטערשייד וואָס אַמאָל איז עס געווען השכלה-פראַפּאָגאַנדע, וואָס שפּעטער איז עס געוואָרן סאַציאַליסטישע פראַפּאָגאַנדע און נאָך שפּעטער — פראַפּאָגאַנדע פון קאַמוניזם, אָבער אַלץ נישט מער ווי פראַפּאָגאַנדע! די אידעאָלאָגיע פון יידיש און דער יידישער קולטור האָט אין סאַוועט-רוס-לאַנד געמאַכט אַ מוראדיקן שריט צוריק. עס איז דערגאַנגען דערצו, אַז מענטשן וואָס אין האַרצן האָבן זיי ליב די יידישע פּאַלקס-קולטור, מענטשן, וואָס זיינען אין איר אויסגעווייקט, האָבן געשטיקט אין זיך זייערע געפילן, געשעמט זיך אָדער מורא געהאַט צו ריידן וועגן זיי, — אַזוי לאַנג געשעמט זיך, אָדער מורא געהאַט זיך איינצושטעלן פאַר זייער שפראַך און קולטור, ביז... עס איז נישט געבליבן פאַר וואָס זיך איינצושטעלן. צום גליק איז עס פאַרעקומען נאָר אין לענדער פון דיקטאַטור, נישט אין פרייע מדינות.

צווייטער טייל

לייענערס, דינטערס, קריטיקערס

1. דער דיכטער און דער קריטיקער

(מאנאלאג)

מיר, די קריטיקערס, האָבן געוויינטלעך צו טאָן נישט מיט זיך אליין, נאָר מיט אַנדערע שרייבערס. מיר זיינען בודק, מיינט מען, זייערע ציצות, צי זיי זיינען כשר. יעדער פון אונדז, קריטיקערס, איז עפעס אַ מין ישמעאל, וואָס טשעפעט זיך צו אַנדערע און אַנדערע טשעפען זיך דערפאַר צו אים. אזוי טראַכטן אַפט לייענערס, און זיי וועלן זיך ווונדערן: וואָס פאַר אַ שייכות האָט אַ ליטעראַטור־קריטיקער צו מאַנאַלאָגן? ווי קומט ער צו ריידן צו עמעצן אַדער מיט זיך אליין? וואָס האָט ער דען זיך אליין צו זאָגן? ער וועט דאָך נישט זאָגן זיך אליין קיין מוסר? ער וועט דאָך אין זיין אייגענעם שרייבן נישט זוכן קיין פעלערס? ער וועט דען צוגעבן אַז אויך ער קאָן אַ מאָל האָבן אַ טעות?

נו, איך אליין וואָלט זיך פאַרגונען עס צוצוגעבן. פאַרשטייט זיך, נישט ווייל איך בין בעסער פאַר אַנדערע, נאָר ווייל איך האָב קיין מאָל נישט געקוקט אויף קריטיק ווי אויף עפעס אַ מין ווונדער־אינסטרומענט, וואָס דעקט אויף אויטאָמאַט־טיש ליגנס אַדער אמתן, פעלערס אַדער מעלות. די קונסט פון קריטיק איז פאַר מיר תמיד געווען די איינפאַכע און שווערע קונסט פון ליינען, די קונסט צו זאָגן, וואָס מען האָט פונעם ווערק אַרויסגעלייענט, אַ מאָל אויך וואָס מען האָט אין דעם אַרײַנגעלייגט; די קונסט צו ווייזן, ווי נאָענט מ'איז צום שרייבער אַדער ווי ווייט מען איז פון אים; אויך די קונסט צו קומען אין אַן אינעווייניקסטער באַרירונג מיט אַנדערע לייענערס און זיי צו העלפן ווערן מער סענסיטיווע, מער באַווסטזיניקע און מער פילזיטיקע לייענערס. הכלל, מיין מיינונג איז תמיד געווען, אַז אויב אין ליטעראַרישער קריטיק איז דאָ עפעס וואָס קאָן העלפן שאַפן בעסערע שרייבערס, איז עס דערהויפּט דער פרוזן אירער (דער דאָנקיכאָטישער פרוזן) צו שאַפן בעסערע לייענערס. און ווי באַלד אַז איך האָב, דער עיקר, צו טאָן מיט די וואָס ווילן אויפ־נעמען ליטעראַטור און נישט מיט די, וואָס שאַפן זי, און ווי באַלד אַז כ'וואָלט אליין וועלן זיין דערהויפּט אַ געניסער, אַ לייענער, — קאָן איך זיך דאָך פאַרגינען צו פירן אַ שמועס מיט זיך אליין — און צו ריידן אַפילו וועגן די אייגענע טעותן. מיט וואָס בין איך דען ערגער אַדער בעסער פון אַנדערע לייענערס? זיי מעגן טראַכטן און אַפילו ריידן וועגן זייערע ריין־לעזער־ישע דערפאַרונגען, איבערלעבונגען אַדער

אינדרוקן, פארוואס זאל עס נישט טארן טאן דער ליענער, וואס איז געווארן א שרייבער? זיי מעגן זיך מודה זיין אז דער אָדער יענער שרייבער, אזא אָדער אן אַנדער ווערק זיינס איז נישט פאַר זייער געשמאַק אָדער פאַרשטאַנד אָדער וועלט־ באַנעם, פאַרוואָס זאל עס נישט טאַרן טאַן דער קריטיקער, וואָס אין זיינע אויגן איז ער אויך נישט מער, כאַטש נישט ווינציקער, ווי אַן אינטעליגענטער ליענער?

דער אמת איז אָבער, אַז אויב עפעס איז שולדיק אין מיין איצטיקן טראַכטן הויך אויפן קול, איז עס נישט מיין ליענער די אָדער יענע ווערק און מיין שרייבן וועגן זיי, נאָר, פאַרקערט, דאָס, וואָס וועגן אַ היפשער צאָל נייע ביכער האָב איך נאָך נישט באַוויזן צו שרייבן און וואָס אַ היפשע צאָל פון זיי האָב איך נאָך אַפילו נישט געלייענט. דאָס איז, אין פּלוג, נישט קיין חטא. איז פאַראַן דען אַזא סעיף אין שולחן־ערוך, אַז מען מוז ליענען אַלץ וואָס ווערט געדרוקט? עס ווערט, ברוך־השם, אַזויפיל געדרוקט, נישט געקוקט אויפן «קריזיס אין דער ייִדישער ליטעראַטור», אַז ליענען אַלץ איז גאַרנישט מעגלעך. און איז עס דען נייטיק? איז עס דען גוט — פונעם שטאַנדפונקט פון גייטיקער היגיענע — צו ליענען אַלץ וואָס מען דרוקט? איז נישטאָ דען קיין געפאַר פאַרטעמפט צו ווערן פון ליענען, ווי פון נישט־לייענען? דער עיקר אָבער איז, וואָס דער קריטיקער, אַזוי ווי יעדער ליענער, איז נישט קיין ליענ־מאַשין, אַזוי ווי ער איז נישט קיין מאַשין, וואָס פראַדוצירט «מיינונגען». ער דאַרף, אגב, האָבן מער צייט אויף אַריינצולעבן זיך אין אַ בוך, ווי אַ געוויינט־ לעכער ליענער; ער מוז ליענען מיט אַ באַזונדערן חוש פון פאַראַנטוואַרטלעכקייט... הכלל, ער מוז זיך פאַרשפעטיקן — און ער פילט זיך באַרעכטיקט צו פאַרשפעטיקן זיך אַפילו ווען עס רעדט זיך וועגן ווערק, וואָס זיינען ווערט אַז מען זאל זיי ליענען. פון דעסטוועגן ליגן די ביכער, וואָס איך האָב נאָך נישט באַוויזן זיי דורכצושטודירן — אויפן געוויסן ביי מיר, אַנשטאָט צו ליגן רוֹיִק אויף דער פּאָליצע, און ווען אַט דער געוויסן זאל נישט זיין אַזא שטום באַשעפעניש, וואָלט דאָס, וואָס איך שרייב איצט, געווען מסתמא אַ דיאַלאָג, נישט קיין מאַנאָלאָג. יעדער תירוץ מיינער וואָלט פון מיין געוויסן, ווען ער זאל «אַרויס מיט דער שפּראַכע», געקאָנט לייכט אָפּגע־ פּרעגט ווערן. אָבער ער טראַגט, ווי געזאָגט, די לאַסט — שוויגנדיקערהייט. אַ פנים, אַז ער האָט זיך צו איר שוין צוגעוויינט. אויב מיך אַליין לאַזט דאָס בערגל אומרעצענוירטע דרוק־זאַכן נישט רוען, איז עס, ערשטנס, דערפאַר וואָס עס ווערט אַלץ העכער און העכער און עס שטעכט מיר פשוט אין די אויגן, און צווייטנס, דערפאַר, וואָס צוגעשיקטע ביכער ווערן געוויינטלעך באַגלייט — פון בריוו. די בריוו שרייבן געוויינטלעך די פאַרפאַסערס, און פאַרפאַסערס האָבן אַ טבע אַז אויב מען ענטפערט זיי, שרייבן זיי אַ צווייטן מאָל, און אַז מען האָט נישט קיין מעגלעכ־ קייט זיי צו ענטפערן, שרייבן זיי סיי־ווי אַ צווייטן מאָל און — ווען עס איז נייטיק — אויך אַ דריטן און אַ פערטן מאָל. דערביי איז עס אַזא מין סאַרט שרייבן, וואָס אַפילו אַ שטיין (און אַפילו אַ פראַפעסיאָנעלן קריטיקערס פאַרשטיינערט האַרץ) קאָן צעגיין. דערצו דאַרף מען נישט פאַרנעסן, אַז די דאָזיקע, זייער אויספירלעכע, בריוו ווערן אָפט נאָכגעפאַלגט פון נאָך מער אויספירלעכע טעלעפאָן־שמועסן, און אין טעלעפאָן זיינען קריטיקערס נישט מער ווי מענטשן; אייניקע פון אונדז זיינען דאָן אַפילו העפלעך, און כדי צו פאַרקירצן אַט די העכסט־אַנגעשטרענגטע מינוטן זיינען מיר גרייט צוצוזאָגן, וואָס מען פאַרלאַנגט פון אונדז, דאָס מאַכט די לאַגע

נאך קאמפליצירטער. וואָרעם אויב די בריוו, וואָס קומען אָן גלייך מיט די ביכער, זיינען העפלעך, פריינדלעך, אָפט אָפילו צו פריינדלעך, הייבט די פּאַסט אָן צו ברענגען נאָך די טעלעפּאָן-געשפּרעכן מיט די אויטאָרן און נאָך זייערע ערשטע אויסדרוקן פון פריינדלעכקייט — אַזוינע בריוו וואָס זיינען מער ענלעך אויף איינלאַדונגען צו שטעלן זיך פאַרן געריכט, ווי אויף אַ פריינדלעכער קאַרעספּאַנ-דענץ צווישן צוויי קאַלעגן... אַזוי, אַז די קונסט פון קריטיק ווערט, סוף-כל-סוף, ענלעך צו עפעס אַ מין קונסט זיך צו מאַכן שונאים...

אַט די נישט-אַנגענומענע לאַגע האָט מיר נישט איין מאָל געצווונגען אויסצוזאָגן „סודות פון דער פּראָפּעסיע“ און צו מאַכן אַזוינע דערקלערונגען, וואָס דעם לייענער, וואָס איז אַליין נישט קיין שרייבער (און עס איז פאַראַן אַזאַ לייענער אויך), קאַנען זיי אויסזען מאַדנע, נאָך ערגער איז, וואָס דער שרייבער, וועלכער איז נישט קיין לייענער (און וויפּל זיינען פאַראַן שרייבערס, וואָס זיינען לייענערס?), לייענט נישט די אַלע דערקלערונגען, און אויב ער לייענט זיי, איז ער זיכער, אַז מען מיינט עס אַנדערע, נישט אים, און אַז עס גייט איבער אַ געוויסע צייט — און ער לייענט נישט קיין אַפּשאַצונג פון זיינע אַרבעטן, קאַן מען דען האָבן צו אים טענות פאַר זיינע טענות און תביעות? געוויס נישט. אָבער אויך ער וואָלט נישט געדאַרפט זיך ברוגן און אוודאי נישט קאַכן זיך און נישט זידלען זיך, סיידן ווען עס זאָלן זיין ביי אונדז ספּעציעלע אַרגומענטן פאַר קריטיק און רעצענזיעס, אויף אינסטיטוציעס קאַן מען אַרויפלייגן אַ פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער שווערסטער זאַך, אָבער אַ קריטיקער אַ יחיד — פאַרוואָס זאָל ער ווערן דער שעיר לעזאול פונעם שרייבער צער און צאַרן? פאַרוואָס זאָל ער מוזן דעם שרייבער מיטהעלפן דעקן די הוצאות, וואָס ער האָט געמאַכט מיטן דרוקן זיין בוך? פאַרוואָס זאָל ער דאַרפן זאָרן, ווען ער שרייבט וועגן אַ ראַמאַן אָדער אַ פּאַעמע, אַז דער פאַרפאַסער זאָל, חלילה, נישט פאַרשעמט ווערן פאַר זיינע פריינד? פאַרוואָס זאָל ער, לייענענדיק אַ בוך, נישט קאַנען זיין אַזוי פריי, ווי דער שרייבער איז געווען, ווען ער האָט עס געשריבן? פאַרוואָס זאָל ער געשטערט ווערן פון זייטיקע זאַכן? און ער ווערט געשטערט. ער קריגט, ווי געזאָגט, פרייער פריינדלעכע און דערנאָך פיינטלעכע בריוו פון פאַרפאַסערס; סיי די גרויסע פריינדלעכקייט, סיי די בייזקייט און די ביטערקייט לייגן זיך ווי אַ שטיין אויפן וועג און דאַס איז דאָך אַ וועג וואָס דאַרף פירן צו קריטישער אַביעקטיווקייט אָדער אומפאַרטיישיקייט? דער וועג איז סיי-ווי אַ שווער-רער; פאַרוואָס זאָל ער דערצו נאָך זיין פול מיט שטיינער און שטרויכלונגן דעם קריטיקער קומט נישט לייכט אָן בייצוקומען זיינע נאַטירלעכע סימפּאטיעס און אַנטפּאָטיעס, פאַרוואָס זאָל ער נאָך דאַרפן זיך ראַנגלען מיט אַן אַטמאָספּערע פון גוטפריינדשאַפט אָדער ברוגודיקייט, וואָס מען שאַפט אַרום אים?

אָבער אַ מענטש, וואָס איז געווען אַזוי נישט פּראָקטיש אַריינצולאָזן זיך אין אַ מלאכה, וואָס איר ריזיקאַלישער אויסגאַנג איז אָדער אַ סך האַס, אָדער אַ ביסעלע פריינדלעכקייט אָדער אמתע שינאה אָדער צווייפּלהאַפטע ליבשאַפט, — אַזאַ מענטש וואָלט זיך באַדאַרפט ריכטן אויף אַט דעם רעזולטאַט און נישט אַזוי שטאַרק נתפעל ווערן. אָבער ער וויל — און מעג וועלן — פאַרדינען סיי די פילן פון ביי-טערקייט, וואָס זיינען אַזוי אַפט, סיי דעם — מער זעלטענעם — אויסדרוק פון אַנערקענונג, — און פאַרדינען דאַרף ער איין זאַך אָדער די צווייטע, נאָר מיט

שרייבן וועגן ביכער און נישט מיט נישט־שרייבן וועגן זיי. און ווען עמעצער זאל זיך צוהערן צו אַט דעם אַ ביסל צו־לאַנגען און צו־נערוועזן שמועס, וואָלט איך וועלן אַז ער זאל סיי די אריכות, סיי די נערוועזיטעט צושרייבן די נישט גאָר אַנגענעמע דערפאַרונגען, וואָס אַ קריטיקער האָט דערהויפּט אין פאַרבינדונג מיט ביכער, וועגן וועלכע ער האָט נישט געשריבן. פאַר נישט־שרייבן ווילט זיך אים נישט האָבן אַזוינע אַנגענעמעלעכקייטן. ער האָט זיי גענוג, ווען ער שרייבט.

דעם קריטיקערס נישט־שרייבן וועגן איינעם אַ בוך איז דאָך אַ פּראָבלעם. ס'איז אַ רייץ־פּערזענלעכע — און אויך אַ ליטעראַרישע פּראָבלעם.

און אַזוי ווי מיין מאַנאַלאָג האָט זיך שוין סיי־ווי פאַרצויגן, וועל איך נאָך אַ ביסל מאַריך זיין וועגן אַ קריטיקערס נישט־שרייבן, איידער איך וועל איבערגיין צו זיין שרייבן.

רייץ־מענטשלעכע שוועריקייטן שאַפט זיין נישט־שרייבן, ווייל מחברים זיינען בטבע אומגעדולדיקע, און ווען זייערס אַ ווערק ווערט «פאַרשוויגן» אַדער עס ווערט נישט אַפּגעשאַצט גלייך ווי עס גייט אַרויס פון דרוק, פילן זיך אַ סך פון זיי באַ־עוולהט און נאָר ווערן זיי ברוגו אויף די קריטיקערס. — זיי ווערן אויך פול מיט חשדים. עפעס, טראַכטן זיי, איז דאָ נישט גלאַט. מסתמא האָט דער קריטיקער פּניות, פּערזענלעכע חשבונות. אַזוי טראַכטן די, וואָס גלייבן אַ ביסל צופיל אינעם «סוביעקטיוון פאַקטאָר». אַנדערע וואַרפן זיך נישט מיט חשדים סתם אַזוי אין דער וועלט אַריין. זיי רעכענען אַז דער קריטיקער איז, פשוט, נישט בכוח אַפּצושאַצן דעם ווערט פון זייער אויפטו, און אַזוי ווי זיי זיינען זייער פּריינדלעכע מענטשן, זיינען זיי גרייט אַרויסצוהעלפן אַ חבר — און זיי גיבן אים אַ פאַרטיקן מאַטעריאַל פאַר אַ קריטיק, ער זאל זיך נישט דאַרפן מאַטערן. זיי רעכענען אויס דעם גאַנצן צעטל מיט מעלות, וואָס זיי האָבן געפונען אין זייער אייגענער אַרבעט. דעם קריי־טיקער בלייבט נאָר איבערצושרייבן עס אַלץ אויף ריין. און אויב ער געהערט נישט צו די, וואָס גלייבן באמת אַז... «זכה — מעשיו נעשים על ידי אחרים», און ער וויל נישט אַנדערע זאָלן אים פאַרשפּאַרן די טירחא אַליין צו טראַכטן — ווערט פאַרלענ־גערט די פּרזע־דערמאָנטע אהובי־ידידי־קאָרעספּאַנדענץ צווישן דעם מחבר און דעם קריטיקער, די קאָרעספּאַנדענץ, וואָס ווען זי פאַרציט זיך (און דער קריטיקער האָט נאָך אַלץ נישט אויסגענוצט דעם מאַטעריאַל, וואָס דער מחבר איז געווען אַזוי פּריינדלעך אים צוצושטעלן) — ווערן אין איר די ליבע־דערקלערונגען אַלץ מער ענלעך אויף קריג־דערקלערונגען. — און דאָס געשעט, ווייל דער קריטיקער, כאַטש ער איז אַזאַ בריה אויף מאַכן זיך שונאים, איז נישט אַלע מאַל אויפגעלייגט אַליין צו ווערן אַ שונא דעם צד שכנגד און פירן מיט אים מילחמות.

דאָס איז די רייץ־פּערזענלעכע זייט. אָבער דער ענין האָט אויך אַ געזעל־שאַפטלעכן און אַ ליטעראַרישן אַספעקט.

דער געזעלשאַפטלעכער אַספעקט פון די טעות, וואָס מחברים האָבן צום קריטיקער, — אויב ער שרייבט נישט וועגן זייערע ווערק — באַשטייט אין דעם, וואָס קעגן זיין ווילן מאַכט מען אים פאַר אַ קהלשן מענטשן. ער וואָלט, ווי יעדער שרייבער, וועלן טאָן זיין אַרבעט אין דער שטיל, אָבער ער ווערט — על אפו ועל חמתו. — אַריינגעשלעפט אין קהלשע געשעפטן, כאַטש ער איז נישט קיין קהלשער קאַבלעמל.

דער אמתער קהלשער מענטש האָט ליב זיך צו קהלען. ער האָט הנאה פון טומלען זיך. אַרום איז אַ הויהאַ, אַ יאָריד, עס קאָכט ווי אין אַ קעסל-גרוב און ער איז דער „קאָבלעפל“ — איז אים גוט... אָבער ווען איז עס גערעדט געוואָרן? ווען ער איז טאָקע באמת געבוירן מיט דעם טאַלאַנט זיך צו מישן אין קהלשע זאַכן און ער פילט זיך „אויפן יאָריד“ ווי אַ פיש אין וואַסער... ווי איז אָבער דער דין, ווען מען מאַכט איינעם פאַר אַ קהלשן מענטשן, כאָטש ער וויל עס גאַר נישט און ער טויג נישט דערצוי?

אין אַזאַ מין לאַגע געפינט זיך בעל כרחו דער קריטיקער. ער האָט זיך אייב־גערעדט אָדער אַנדערע האָבן אים איינגערעדט אַז אויף אים האַלט זיך די וועלט (ווייניקסטנס, די וועלט פון ליטעראַטור). ער קאָן זי חרוב מאַכן און ער קאָן זי אויפבויען. קומט מען צו אים ווי נאָר עס איז עפעס אַ צרה אָדער מען מיינט, אַז עס איז אַ צרה אין דער ליטעראַטור (ווען עס איז אַלץ גוט און גלאַט, פאַרגעסט מען אָן אים, אָבער ווי נאָר עס איז עפעס נישט גלאַט, קומט מען צו אים) מיט טענות: ס'מיינטש, ווי דערלאַזט ער עס? וואָס מיטש ער זיך נישט אַריין? ווער זאָל עס טאָן, אויב נישט ער? צו וואָס דאַרף מען אים אין גאַנצן, אויב ער זאָל נישט „שטיין אויף דער וואַך“? ... אַזױו, אַזױו.

מען קרוינט אים פאַר אַ שופט, פאַר אַ מענטשן וואָס ווייס אַלץ און וואָס אים געהערט דאָס „לעצטע וואָרט“ אין אַלע ליטעראַרישע פּראָגן און מיינונגס־פאַרשיידן־קייטן — און אויב ער זעצט זיך נישט צו דער מינוט אויפן „ריכטער־שטול“ און זאָגט נישט אַרויס זיין מיינונג (איר'ט ווען געזען — אַ מענטש זאָל נישט אַנדערש ווי מוזן, זאָגן זיין מיינונג?) אָדער ער דריקט אויס אַ מיינונג, וואָס נישט אַלעמען געפעלט זי (אַ מיינונג מוז דאָך טאָקע נישט אַנדערש ווי אַלעמען געפעלן זיין?) אָדער ער זאָגט גאַר אַרויס אַ פאַלשע מיינונג (אַ מענטש מעג דאָך אַ מאָל אַ טעות האָבן אויך — ער איז דאָך נישט מער ווי אַ מענטש) — באַפאַלט מען אים גלייך און מ'מאַנט ביי אים: ס'מיינטש, פאַרוואָס פאַרשוועכט ער די „קרוין“, וועלכע מען האָט אויף אים (מיט גוואַלד!) אָנגעטאָן. אָבער אַנשטאָט צו נעמען אַט די נאַרישע קרוין און צעברעכן זי פון כעס אויף פּיצפּיצלעך, טוט מען זי אָן אויף אַ צווייטן, דערנאָך אויף אַ דריטן און דאַן אויף אַ פערטן — אַבי עס זאָל זיין ביי וועמען צו מאַנען... מען מאַכט דעם קריטיקער פאַר אַ „גאַנצן סולטאַן“, כדי יעדער איינער זאָל קענען קומען און שרייען: „ס'מיינטש, ער איז דאָך נישט קיין סולטאַן, נאָר אַ יעוונוד! ווי באַלד אַז ער האָט זיין אייגענעם און נישט אַן אַנדערנס געשמאַק — איז ער איבעריק“.

ווען איינער זאָגט עפעס אין גראַמען אָדער אַן גראַמען, נאָר אין בלאַנקע אָדער פרייע פּרעזן, וואָס אַנדערע האָבן פּרוער שוין הונדערטער מאָל געזאָגט אין אַלע שפּראַכן און דיאַלעקטן פון דער וועלט, איז עס פּראָדוקטיווע־שעפּעריש, קינסט־לעריש אַזױו. אָבער דער וואָס צינדט אָן אין דער טונקלקייט פון אַ ווערק זיין אייגן ליכט, דער וואָס זאַמלט אויף איינציקע שטריכן און מאַכט פון זיי אַ בילד, דער וואָס שפינט געדאַנקען־פעדעס, פאַרוועבט זיי און פאַרוואַרפט זיי, ווי נעצן, אין די טיפענישן פון אַ גרויסן גייסט און ציט פון דאַרט אַרויס אַ לעבן, אַ פּערזענ־לעכקייט, אַ וועלט אַ גאַנצע, — דער ווערט מיט אַ מאָל אַ פאַראַזיט, אַ גאַרנישט, ווען איינער „מאַלט אויס“ פאַר אונדז זיינע פּוסטע חלומות אָדער ער „באַזינגט“ די

לאַנגווייל און די נודעקייט פון זיין עלנטער נשמה, איז ער א „שעפּפּער“. אָבער ווען איינער דערציילט אונדז, וואָס ער האָט געטראַכט און געפילט, ווען ער איז געקומען אין באַרינג מיט אַ רייכן קרעאַטיוון לעבן, ווען ער איז באַלויבט און אויפגעצייטערט געוואָרן פון אַ גרויסן ווערק — דער איז אויף גאָטס וועלטל אַן איבעריק באַשעפּעניש...

ניין, ער איז נישט איבעריק. מען דאַרף אים האָבן פאַר... אַ שיער לעזאָל. מען שטעלט זיך פאַר דעם קריטיקער ווי אַ מענטשן וואָס שטייט מיט אַ בייטש איבער דער ליטעראַטור, כדי צו קאָנען דערנאָך טענהן אַז ער מאַכט זי מיט זיינע „גיפטיקע סקאַרפיאַנען“ פאַר אַ קאַליקע, אַנשטאַט זי צו טרייבן פאַרויס... טען שרייבט אַזוי: „פון אַזוינע סקאַרפיאַנען הענגט לרוב (אפ) דער שיקזאַל פון די ערשטע בלומען פון מענטשלעכן זשעני, זיינע ערשטע און זיכערע טריט פון אַ וועלט־באַשאַפונג. די ערשטע צאַרטע בלומען פריירן נישט זעלטן שוין בלויז פון קעלט. די גאַל אָבער פון אַ סריס און קריטיקער איז אַפט פאַר זיי אַ זיכערער טויט...“ און דערנאָך שרייט טען אויס: „דער אינסטיטוט פון קריטיקער איז פונקט אַזאַ אומגעדייער ווי דער אינסטיטוט פון סריסים, און ביידע דאַרפן אַפגעשאַפט ווערן פון דער וועלט!“* אָבער צו־וואָס צושרייבן דער קריטיק אַזאַ מאַכט? צו־וואָס זיין — אָדער מאַכן זיך — נאָו און גלייבן אַז דער „מענטשלעכער זשעני“ ליגט אין די הענט פון די אַזוי־גערופענע קריטיקערס? מיר האָט זיך נאָך נישט געמאַכט צו זען אַ „זשעני“ אָדער אַפילו אַ פשוטן טאַלאַנט אָדער אַפילו נאָר אַ פשוטן גראַד־פאַמאַן, וואָס זאָל אויפהערן שרייבן צוליב אַ בייזער קריטיק. ווען אַ „בייזע“ אָדער אַ „גוטע“ קריטיק וואָלט געווען טאַקע מיט אַן אמת אַ פראַגע פון „לעבן און טויט“, וואָלט יעדער שרייבער דאָך געמוזט כאַטש עטלעכע מאָל אין זיין לעבן אוועקשטאַרבן אין עטלעכע מאָל פון דאָס ניי געבוירן ווערן! וועגן יעדן שרייבער דרוקט מען אי „בייזע“, אי „גוטע“ „קריטיקן“; וואָלט ער פון דער בייזער קריטיק געדאַרפט קריגן דעם „זיכערן טויט“, און פון דער „גוטער“ — צוריק אויפשטיין תּחית המתים... צום גליק נעמט זיך דער אמתער טאַלאַנט גאָר נישט אַזוי שטאַרק צום האַרצן, ווען מען שרייבט וועגן אים „שלעכט“, און ער ווערט נישט אַזוי שטאַרק נתפעל, ווען מען „לויבט אים“... און איך רעכן, אַז אַזוי טוען אויך די, וואָס מען רופט זיי (הלוואי וואָלט מען זיי בעסער נישט אַנגערופן) „קריטיקערס“. אויך זיי טוען דאָס זייעריקע — און אַ מיינונג וועגן זיי מעג זיך יעדער איינער, טראַכטן זיי, האָבן וואָסערע ער וויל, פונקט אַזוי ווי זיי אַליין ווילן האָבן די פרייהייט צו טראַכטן וועגן אַנדערע וואָס זיי ווילן.

אויב אַ קריטיקער נעמט זיך און דאַרף זיך נעמען עפעס צום האַרצן, איז עס, ווי געזאָגט, דאָס, וואָס בעת אַ געוויינטלעכער שרייבער איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַר זיך אַליין, איז דער קריטיקער אַ מין קהלשע אינסטיטוציע...

קיינער וועט נישט זאָגן, אַז דראַמע אָדער ליריק דאַרף אַפגעשאַפט ווערן פון דער וועלט — וואָס איז? מענטשן וואָס שרייבן שלעכטע דראַמעס אָדער שלעכטע לידער זיינען אין דער ליטעראַטור דאָ מער ווי פאַרפאַסערס פון גוטע דראַמעס און גוטע לידער. אָבער ווען עמעצן איז נישט געפעלן איינעם „קריטישע“ טעטי-

* „די פעדער“, ניו־יאָרק, מאַרץ, 1920.

קייט, גיט ער זיך אַ קרים און זאָגט: אַ, די קריטיק! און ער איז מבטל נישט דעם אָדער יענעם פאַרשטייער פון אַט דער ליטעראַרישער פאַרעם, נאָר די עצם־פאַרעם, דעם עצם־פאַר. ווי באַלד אַז צווישן די וואָס שרייבן קריטיק זיינען דאָ אַזוינע וואָס זיינען אימפּאַטענט (געוויס זיינען צווישן קריטיקערס דאָ אַזוינע נישט ווייניקער ווי צווישן ליריקערס, דראַמאַטיקערס אַאז״וו), הייסט עס, אַז קריטיק איז אַן „אינסטיטוט פון סריסים“...

אַזאַ באַציונג צו קריטיק מוז באמת אַרויסרופן ביי אונדז טרויעריקע געדאַנן קען. אַזאַ שטעלונג באַווויזט ווי פּאַלש מען פאַרשטייט דעם עצם־ענין פון קריטיק, בעת זי איז פונקט אַזאַ פרייע און אינדיווידועלע פאַרעם פון שאַפן ווי אַלע אַנדערע פאַרמען, האָט מען גענומען און געמאַכט פון איר עפעס אַ מין קהלשן האַנטער, עפעס אַזוינס וואָס עקסיטירט נישט צוליב זיך אַליין, נאָר צוליב איר השגחה אויף ליטעראַרישער כשרות אָדער צוליב די שרייבערס וואָס וואַרטן אויף אירע קאָמפּלימענטן.

מען טראַכט אַזוי: דער קריטיקער שרייבט וועגן ליטעראַטור — הייסט עס; ער איז איבער איר דער אויפזעער, און ווי באַלד ער איז דער אפּוטרופּוס, איז — אָדער: זע, אַז פון דאָך זאָל נישט רינגען און ווינטער זאָל זיין וואַרעם און זומער — קיל, אָדער: „מיר דאַרפן נישט קיין משגיחים“. מען קוקט אויף דעם קריטיקער ווי אויף אַ כּוהן־גדול — און מ'הייסט אים זיין אַ שמש.

דער ליענער וויל, אַז די קריטיק זאָל אים באַדינען. פאַרן שרייבער עקסיס-טירט זי נאָר אויף אַזוי פיל, אויף וויפל ער קאַן פון איר מאַכן אַ... פרעסע־אַגענט. אַנדערש, זאָגט ער, דאַרף ער זי נישט האַבן. אים פּאַלט נישט איין אַז זי איז אַ ציל פאַר זיך אַליין, ווי אַלע אַנדערע פאַרמען פון ליטעראַרישן שאַפן. ער שטעלט זיך נישט פאַר, אַז איינער זאָל מאַכן פאַר זיין טעמע ליטעראַטור אָדער קונסט און דערביי האַבן אין זינען נישט די ליטעראַטור אָדער די קונסט, נאָר זיין אייגענע באַדערפעניש (און זיין אייגענע פעיקייט) אויסצודריקן די געדאַנקען און די געפילן און די חלומות וואָס ער האָט, בעת ער ליענט אַ בוך אָדער באַטראַכט אַ קונסט-ווערק. ער פאַרגעסט אַז אַ שרייבער מעג מאַכן פאַרן אַביעקט פון זיין שרייבן לייטעראַטור אָדער קונסט און דאָך נישט נעמען אויף זיך מער פאַראַנטוואַרטלעכקייט, מער התחייבות ווי דער, וואָס שרייבט וועגן די איינדרוקן, וואָס ער האָט פון אַ זונפאַרגאַנג, פון דעם רעש אין שטאַט, פון דער געליבטער, פון קריג, פון רעוואַלוציע. מען האָט זיך שוין צוגעווינט צו דעם געדאַנק אַז אַ ליריקער אָדער אַ דראַ-מאַטיקער איז נישט מחויב צו ווירקן אויפן עצם „לעבן“, וואָס ער שילדערט; עס איז גענוג וואָס ער ווירקט אויף אונדז. בלויז פון דעם, וואָס מען רופט אַן קריטיקער, פאַרלאַנגט מען, אַז ער זאָל אויסבעסערן דעם אַביעקט פון זיין שרייבן, די ליטעראַטור און נישט באַנוגענען זיך מיט דער ווירקונג, וואָס ער האָט אויף אונדז. אַזוי ווי עס זאָל גאָר נישט מעגלעך זיין אַז איינדרוקן פון ליטעראַטור זאָלן זיין פונקט אַזוי וויכטיק און באַדייטנדיק ווי די איינדרוקן וואָס אַנדערע שרייבערס (פּאַעטן, ראַמאַניסטן, דראַמאַטיקער) באַקומען פון לעבן.

מ'נעמט אָפּ ביי דעם קריטיקער די רעכט, וואָס עס האַבן אַנדערע שרייבערס — און פּאַדערונגען שטעלט מען אים גרעסערע, ווי אַלעמען; מען פאַרלאַנגט פון אים אַז נישט נאָר זאָל ער אַליין זיין אַ גוטער שרייבער, נאָר, אַז ער זאָל אַנדערע

אויך מאַכן פאַר גוטע שרייבערס. מ'לייגט אויף אים אַרויף די גרעסטע התחייבות, מען גיט-איבער אין זיין רשות די לייצערס מיט די שרייבערס אינאיינעם, מען הייבט אים אויף אויף דער העכסטער הייך, און דערנאָך, ווערנדיק ברוגו, וואָרפט מען אים אַראָפּ לבירא עמיקתא. מען לייגט אים אַריין צען אילן אין דער ערד.

אַ קהלשער מענטש! — מעג יעדער קומען צו אים מיט זיינע טענות!

אַזוי אַ שרייבער וועט קיינער נישט זאָגן קיין דעה, וועגן וואָס ער זאָל שרייבן און וועגן וואָס — נישט. אויב ער האָט ליב צו נעמען זיך דווקא פאַר אַזאַ מין טעמע און אַן אַנדערע מידט ער אויס — וועט מען עס אויסנוצן אויף צו כאַראַקטעריזירן זיין געשמאַק, זיין טעמפּעראַמענט אד"גל. מ'וועט נישט פּרעגן קיין קשיות, פאַר וואָס ער שילדערט אַזוינע טיפּן און נישט קיין אַנדערע. ער נעמט דעם שטאַף, וואָס ער דאַרף פאַר זיין שאַפּן. קריטיקערס אָבער האָבן אָפּילו נישט די פּרייהייט זיך אויסצוקלייבן זייערע טעמעס. יעדערער גיט זיי עצות, יעדער האָט עפעס אַ רעכט אויף זיי; שרייבן זיי וועגן פּאַעזיע, האָבן פאַראיבל די וואָס האָפּן געבויט צו ווערן פון זייער פּראָזע-קריטיק; וועלן זיי אָנהייבן וועגן פּראָזע, וועט זיך קרימען אַן אַנדערער... און אַ דריטער וועט זאָגן: נישט וועגן פּאַעזיע און נישט וועגן פּראָזע דאַרף מען "זיי" לאָזן שרייבן, וואָרעם פּראָזע פאַרשטייען נאָר די, וואָס זיינען מייסטערס פון פּראָזע, און פּאַעזיע פאַרשטייען נאָר פּאַעטן... און אויב זיי וועלן זאָגן צו אים: היינט ווי אַזוי קאַנסטו שרייבן וועגן קריטיק — דו ביסט דאָך נישט קיין קריטיקער? וועט עס זיין אומזיסט. וואָרעם אַ קריטיקער קאָן נישט האָבן קיין טענות, מען קאָן נאָר צו אים האָבן טענות: ער איז אַ קהלשער מענטש...

ער וואָלט זיך אָבער געשעצט גליקלעך, ווען מען זאָל אים לאָזן צורו און נישט אַרויפלייגן אויף אים קיין שום אַנדערע התחייבות, אַ חוץ די וואָס עס טראַגט אויף זיך יעדער שרייבער.

די איינציקע פליכט, וואָס ער וואָלט געקאַנט און געדאַרפט נעמען אויף זיך, איז די פליכט נישט צו שרייבן וועגן ביכער וואָס זיינען נישט גוט און נישט שלעכט... דאָס איז דער פּריער-דערמאַנטער ליטעראַרישער אַספעקט פון זיין נישט שרייבן.

...אַ שלעכט בוך איז שלעכט. ערגער איז אַ בוך, וואָס איז — "נישט גוט און נישט שלעכט". דאָס איז דער אומפרוכטבאַרסטער מאַטעריאַל פאַר קריטיק.

אַ שלעכט בוך קאָן אייך אַרויסברענגען פון די כלים און אַריינברענגען אין כּעס: איז עס שוין אויך עפעס אַ זאָך! ביכער, וואָס זיינען "נישט גוט און נישט שלעכט", לאָזן אייך קאַלט, גלייכגילטיק, פּאַסיוו; איר האַסט זיי אָפּילו נישט!

אַז איר דערזעט אַן אייגנאַרטיק געזיכט, אַזוי עפעס אַ מאַדנע אומגעריכט בילד, — שטעלט איר זיך אָפּ קוקן. איז עס שייך, איז גוט; העסלעך, — איז עס אַ מאָל נאָך אינטערעסאַנטער. ווי אַפּט קוקן מיר זיך צו צו עפעס אַן אומגעלומפּער-טער אויסגעקרימטקייט פון אַ ליניע, צו אַ ווילדן מישמאַש פון פאַרבן, צו אַ מום אויף אַ קערפּער, צו עפעס אַ העסלעכן אויסדרוק פון אַ געזיכט, צו עפעס אַ פּי-פּענאַטערישער געשטאַלט פון אַ האַלב-פאַרגליווערטן וואָלקן! מיר קוקן זיך צו צו אַזוינע זאַכן נאָר דערפאַר, ווייל זיי זיינען אויסטערליש... אויסטערלישקייט איז דעם יצר-הרעס געלונגענסטע מאַסקע. לילית פאַרשטעלט זיך נישט אַזוי פאַר אַ שיינער, ווי פאַר אַזאַ וואָס איר האָט נאָך קיין מאָל נישט געזען. מיר שאַצן צו

ווייניק אָפּ די ראלע, וואָס נייגעריקייט שפּילט אין אונדזער לעבן (און אויך אין אונדזער עסטעטישן לעבן)... אַ שלעכט בוך איז אָפט מאָל גוט שוין דערמיט אַליין, וואָס עס רייצט אונדזער חוש פאַר טשיקאוועקייט. ווען אַפילו עס רייצט אים נאָר אויף, אַנשטאט אים צו באַפרידיקן, — איז עס אויך אַן ענין; זיין אָפגענאַרט איז אַן ענדערונג אין אונדזער פּסיכישן צושטאַנד, און יעדע ענדערונג לאָזט אין אונדז איבער די אָדער יענע שפורן. אַנדערש איז אַ בוך וואָס איז „נישט גוט און נישט שלעכט“: עס פאַרשווינדט אַן אַ זכר, אַזוי ווי עס זאָל קיין מאָל נישט האָבן געווען אויף דער וועלט. עס בלייבט נישט קיין פּלעק אויף דעם אָרט, וווּ עס איז געלעגן. עס אַנטוישט אונדז נישט, ווייל עס האָט נישט באַוויזן אויפצוועקן אין אונדז האַפענונגען.

אַ שלעכט בוך קאָן אונדז אַ מאָל אַמוזירן — מיט זיין לעכערלעכקייט. איך האָב געקענט אַ געבילדעטן גראַפאַמאַן, וואָס ער האָט אויפגעשריבן אַ... צווייטן „פּאָסט“; ס'איז געווען נישט קיין לאַנגווייליקער, כאַטש אַ זייער אומבאַהאַלפענער חיבור. איך האָב עס געלייענט ווי אַ פאַראַדיע. דעם פאַרפאַסערס פייערלעך-אַנגע-שטרענגטער ערנסט האָט די פאַראַדיע-האַפטיקייט פון בוך געמאַכט נאָך קענטי-קער, אויסדרוקפולער. איך האָב געזען פאַר זיך אַ קליינגעוויקסיקן מענטשעלע, וואָס האָט מיט זיין קאַמיש אויסגעצויגן הענטעלע זיך פאַרמאַסטן אַראַפּצונעמען די קרוין פונעם קאַפּ פון אַ ריו און זי אַנטאָן אויף זיך. דאָס האָט זיך שיר נישט געפאַסט פאַר טשאַפּלינס אַ „קינאַ“-בילד... אַ בוך, וואָס איז „נישט גוט און נישט שלעכט“ וועט איך קיין מאָל נישט געבן אַזאַ איינדרוק. אין אַזאַ בוך זיינען די צילן און די מיטלען קיין מאָל נישט אַזוי דיספּראַרציאַנעל אַז איר זאָלט זיך צעלאַכן. די צילן אין אַזאַ מיין שאַפונג זיינען אַזוי אומבאַדייטיג אַז איר מערקט גאַרנישט, ווי און ווען זיי ווערן... נישט דערגרייכט. אַזעלכע „נישט גוטע און נישט שלעכטע ווערק“ זיינען שלעכט נאָר אויך דערמיט וואָס זיי מאַכן איך פאַר אַן אומדאַנקבאַרן מענטשן; איר גראַטולירט נישט זייער פאַרפאַסער, איר דריקט אים נישט די האַנט, איר ווייזט אים נישט אַרויס דעם מינדסטן סימן פון צופרידנקייט, כאַטש ער האָט זיין זאָך אפּשר גאַנץ גוט געטאַן. איר זענט אומדאַנקבאַר, אַבער איר זענט נישט שולדיק; איר האָט נישט דערזען די גוטסקייט פון דער זאָך, אַזוי ווי איר וואָלט מסתמא נישט באַמערקט אויך, ווען זי זאָל זיין נישט גוט... איר האָט איינפאַך נישט קיין אויג, קיין אויער, קיין שום חוש פאַר אַזאַ מיין זאָך, ווייל איר האָט פאַר איר קיין מאַס נישט. קאַנט איר פאַרגלייכן די אַרבעט פון איין מוראַשקע מיט דער אַרבעט פון אַן אַנדערער? עס קאָן זיין אַ צווישן מוראַשקעס זיינען פונקט אַזוי, ווי צווישן מענטשן, פאַראַן גוטע אַרבעטער און שלעכטע, גאַר גוטע און גאַר שלעכטע; אַבער כּדי עס צו קאַנען אַפּשאַצן, כּדי עס צו וויסן, מוז מען אַליין זיין אַ מוראַשקע! דער חסרון פון די ווערק, וואָס וועגן זיי רעדט זיך דאָ, איז נישט דאָס, וואָס זיי זיינען נישט גוט און נישט שלעכט; זיי זיינען אפּשר שלעכט? און אפּשר זיינען זיי גאַר גוט? אַבער נישט זייער גוטסקייט און נישט זייער שלעכטקייט עק-סיסטירט פאַר אונדז. עס איז אַזוי ווי אַ געריכט וואָס מען האָט פאַרגעסן אין דעם אַריינצושיטן זאָלן; ווער קאָן וויסן, צי עס איז געשמאַק אָדער נישט?

פון אַ שלעכטן בוך, איך מיין פון אַזאַ בוך, וואָס שטעלט איך נישט צופרידן, אַבער עס ליגט אין דעם פעלד פון אייער ראיה און אייערע ווערטן — קאַנט איר

עפעס לערנען; איר קאנט לערנען פון אים, ווי מען דארף נישט שרייבן און פארוואס מען דארף נישט שרייבן אזוי. דאס קאנט איר פון א שלעכטן בוך לערנען גיכער ווי פון א גוטן. א גוט ווערק וועט איך אויסלערנען דעם ווי אבער נישט דעם פארוואס. אין א גוטן בוך זיינען פאראן אדער גאר נישטאָ קיין פעלערן, אדער (און דער פאל איז א סך אפטער) די פעלערן זיינען באהאלטן אזוי, אָ איר זעט זיי נישט, אדער (און דאָס איז דער אָפטסטער פאל) די מעלות פארנעמען, פארקאפן איך אזוי, אָ עס בלייבט נישט ביי איך קיין אויפמערקזאמקייט פאר די פעלערן. לערנען זיך אָבער קאָן מען נאָר ווען מען איז צו די פעלערן אויפמערקזאָם, און אויפמערקזאָם איז מען צו זיי מער ווי אַלע מאָל, ווען אָן אַנדערער האָט זיי געמאַכט (אדער ווען מען האָט זיי גאָר אַליין געמאַכט, אָבער מען איז איצט שוין פאַר זיך אַליין — אָן אַנדערער) — און ווען מען האָט זיי געמאַכט אזוי, אָ זיי זיינען קענטליך, אין אַ בוך, וואָס איז „נישט גוט און נישט שלעכט“ זיינען זיי נישט קענטיק, ווילט איר זיי זען (און אויסמיידן), מוזט איר פון צייט צו צייט ליענען ביכער, וואָס זיינען שלעכט, זייער מעלה איז, וואָס זייערע חסרונות זיינען פונקט אזוי בולט, ווי אין גוטע ביכער — די מעלות, און אזוי ווי לערנען זיך אויסמיידן פעלערן איז לייכטער ווי לערנען זיך האָבן מעלות, זיינען, אין אַ געוויסן זין, שלעכטע ביכער (פאַר גוטע תלמידים) אַ בעסערער לערער, איידער גוטע ביכער. גוטע ביכער דערצינען אייער געשמאַק, נישט אייער באַווסטזיין. האָבן אַ גוטן געשמאַק איז געוויס וויכטיקער איידער וויסן, וואָס איז אַ גוטער געשמאַק און פאַרוואָס איז ער גוט, אָבער אויך וויסן איז וויכטיק, און אזוי ווי דאָס קאָן מען זיך אויסלערנען דווקא פון אַ שלעכטן בוך, איז ניצלעך צו ליענען, אַ חוץ גוטע, אויך שלעכטע ווערק. די גוטע — וועלן דערצינען אייער געשמאַק (אויב ער איז ראוי דערצויגן צו ווערן), די שלעכטע — אייער באַווסטזיין, די גוטע — וועלן מאַכן, אָ איר זאָלט זיך צוגעוויינען צו גוטס, די שלעכטע — אָ עס זאָל זיין ביי איך נישט בלויז אַ געוויינהייט, נאָר אויך אַ ווערט.

שלעכטע ביכער קאָנען פאַרדאַרבן דעם געשמאַק, אָבער דאָס איז, ווען מען ליענט נישט קיין גוטע ווערק. ליענט מען אויך גוטע, — דאָן העלפן די שלעכטע בעסער צו פאַרשטיין און העכער צו שעצן די גוטע ווערק. אַ שלעכט בוך קאָן אַ מאָל געשריבן זיין דווקא פון אַ טאַלאַנטפולן שרייבער, און אין דער געזעלשאַפט פון אַ טאַלאַנט איז גוט צו זיין אַפילו ווען ער דערגרייכט נישט זיין ציל, נאָר ער קעמפט פאַר אים. פאַר וואָס קעמפן פאַרפאַסערס פון ביכער, וואָס זיינען „נישט גוט און נישט שלעכט“? אַן אמת־טאַלאַנטפולער מענטש וועט נישט אַנשרייבן קיין „פאַרעווע“ בוך. ער וועט אונדז מיט עפעס שטענדיק פאַראינטערעסירן — אויב נישט מיט זיין ציל, איז מיט זיין וועג, אויב נישט מיט זיין וועג, איז מיט זיינע אומוועגן, מיט זיין בלאַנדזשען, אַ באַגאַבעטער מענטש וועט צען מאָל געשטרויכלט ווערן, צען מאָל פאַלן, אָבער דאָס וועט זיין אַ „פאַלן, וואָס האָט דאָס אויפקומען אין זיך“. ער וועט פאַלן שטייגנדיק, עס וועט תמיד זיין עפעס אַ קראַפט, אַ ווילן, אַ געוואַגטקייט, אַ פרוו — און ממילא אויך אַן אַנלערנונג און אַן אויפטו — אין זיין נישט־געלונג־גענעם ווערק, אַ נישט־געלונגען ווערק פון אַ שעפּערישן מענטשן, — ווי אָפט איז עס דער אָנהייב פון אַ געלונגענעם ווערק! עס טרעפט אַ געבורט פאַר דער צייט, דאָך איז עס אַ געבורט; עס איז אַ טויט־געבוירן באַשעפעניש, ס'איז דאָך געשטאַנען אויפן שוועל פון לעבן, ווערק, וואָס זיינען „נישט גוט און נישט שלעכט“, שטייען אויף

יענער זייט שוועל. זיי זיינען נישט „נידעריקער פון יעדער קריטיק“. זיי זיינען אויסער קריטיק. א שלעכט בוך קאן באפרוכפערן דעם קריטיקער, אזוי ווי א גוט בוך. עס זיינען פאראן קריטיקערס וואס דווקא נישט-געלונגענע שאפונגען סטימולירן זייער אויסדרוק-פעקטייט. גיט זיי א גוטע זאך, האבן זיי נישט וואס צו זאגן וועגן איר; זייער אנטציקונג איז א שווייגנדיקע; זייער צאָרן אָבער רעדט. זיי „ווערן געבויט פון דעם אנדערנס חורבן“... אָבער ביכער, וואָס „זיינען נישט גוט און נישט שלעכט“ — אויף זיי איז קיינער נישט אין כעס, קיינער האָט צו זיי גאָר-נישט, אפילו דעם בייסטן קריטיקער וועלן זיי נישט דערצערענען. זיי רופן נישט אַרויס קיין פּראָטעסט, קיין ווידערשטאַנד. זיי מאַכן אונדז גענעצן, זיי מאַכן קאַליע אונדזער אָפעטיט צום לייענען. אַנדערש איז אַ שלעכט בוך. אויב זיינע שוואַכקייטן זיינען כאַראַקטעריטיש פאַר אַ גאַנצער קאַטעגאָריע שרייבערס, אויב זיי ווייזן אונדז די פאַלשקייט פון אַ געוויסן מין צוגאַנג צום עצם ענין שרייבן, קאָנען זיי ווערט זיין רעצענזירט צו ווערן אפילו פון איינעם, וואָס מיידט אויס נעגאַטיווע קריטיק. וועגן אַזאַ מין ווערק וואָלט מען אין שלום עליכמס נוסח געקאָנט זאָגן, אַז טויגן — טויגן זיי נישט, אָבער פאַר אַ קריטיק טויגן זיי. זיי לערנען אונדז, וואָס נישט צו טאָן, ווי נישט צו שרייבן. דער חסרון פון אַ גרויסן טייל נייע (און אַלטע) ביכער איז, וואָס נישט בלויז זייערע מעלות זיינען קיין מעלות נישט, אויך זייערע חסרונות זיינען נישט קיין חסרונות. דאָס הייסט: חסרונות זיינען זיי, נאָר נישט פון אַזאַ מין אָדער גראַד, וואָס זאָל קאָנען כאַטש מאַכן פון זיי אַ וואַרענונג פאַר אַנדערע. ווען אַ שטייגער, איינער האָט עפעס וואָס צו זאָגן, נאָר ער מאַכט צופיל וועגן דערפון אָדער ער פּראָוועט צופיל מליצה, לוינט זיך אויף דעם אָנצו-ווייזן, כדי אַנדערע זאָלן זעען ווי נאַריש עס איז, ווען מען בלאָזט זיך און מען מאַכט אַנשטעלן. אָבער ווען אַ בוך איז נישט-שלעכט געשריבן, אָבער טאַקע נישט מער ווי „נישט שלעכט“, ס'איז אזוי ווי צענדלינגער אַנדערע ביכער פון דעם סאָרט און אויף דער טעמע, נישט ערגער און נישט בעסער, ווען עס איז אַזאַ מין פאַרעווע זאָך, נישט מילכיק און נישט פליישיק, אַ גרוי שטיק מיטלמעסיקייט, איז נישט נאָר שווער עס צו לויבן — עס איז נישטאַ קיין חשק עס „אָרונטערצורייסן“. און אַט דאָ קום איך צו אַ פונקט, וואָס אַ סך פאַרזעען אָדער פאַרגעסן. כ'מיין טאַקע אַט דעם חשק, וואָס איז נייטיק פאַר יעדער אַרבעט — אַט דעם סטימול, דעם אימפּולס, אָדער — רופט עס, אויב איר ווילט — די אינספּיראַציע, וואָס אַפילו אַ קריטיקער מוז האָבן, ווען ער זעצט זיך שרייבן.

אַ קריטיקער איז, סוף כל סוף, אויך אַ שרייבער, און ס'איז נישט גענוג פאַר אים, וואָס דער אַנדערער האָט געשריבן. דער „אַנדערער“ מוז עפעס האָבן אין זיך, עפעס וואָס זאָל פון אַ פּאָזיטיוון (אָדער אַ נעגאַטיוון) שטאַנדפונקט — וועקן דעם קריטיקערס געדאַנק, דעם קריטיקערס, ווי יעדן איינעם, געדאַנקען-לעבן מוז גענערט ווערן; דעם קריטיקערס פען, ווי יעדנס פען, מוז סטימולירט ווערן. מען מוז האָבן וואָס צו זאָגן, און מען מוז עס וועלן זאָגן. מען מוז האָבן אָפעטיט צום שרייבן. עס דאַרפן „בייסן די פינגער“. עס מוז זיין יענע שטילע אומרויקייט, יענער ציטער פון דער נשמה, וואָס באַגלייט יעדן שאַפונג-פּראָצעס... דאָס איז אין פּלוג אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט. אָבער אַז עס קומט צו קריטיק, פאַרגעסט מען אָפט זעלבסטפאַרשטענדלעכע זאַכן. מען שטעלט זיך פאַר דעם קריטיקער, ווי איינעם,

וואס האָט אַ פֿאַרטיקע „מאַס“ אין קעשענע — אַט אַזאַ מאַס אַן ערד, ווי די, מיט וועלכע אַמאָליקע שניידערס פלעגן זיך אַרומטראַגן, און מען איז זיכער אַז ווי נאָר אַט דער מענטש מיט דער פֿאַרטיקער מאַס דערזעט אַ ניי בוך, כאַפּט אים אַן אַ חשק אַרויסצוכאַפּן די „קראַיקע“ פֿון דער אייבערשטער קעשענע און זען — און אַנזאַגן דער וועלט — צי עס „כאַפּט“ די מאַס און „ס'טויג“, אַדער עס „כאַפּט נישט“ די מאַס און עס טויג נישט...

מען האָט אַ צו־איינפאַכע אַדער, ריכטיקער, אַ צו־פאַנטאַסטישע פֿאַרשטעלונג וועגן דעם קריטיקער און זיין אַרבעט.

מען פֿאַרגעסט, אַז ווי יעדער אַנדערער שעפּערישער פען־מענטש, איז ער נישט „אַלע מאָל גרייט“ צו שרייבן און אַז ער איז נישט גרייט צו שרייבן וועגן אַליץ און אַלעמען. צווישן אים און זיין „קרובן“ מוז זיין עפעס אַ שייכות — אויב נישט קיין גייסטיקע קרובהשאַפט, איז, פֿאַרקערט, אַ גייסטיקע פּאַפּולאַריטעט... ער איז נישט קיין געדונגענער „תּליון“.

אַ חוץ דעם, וואָס מען מוז זיך טיף אינטערעסירן מיט דעם ענין, וועגן וועלכן מען שרייבט, אויב מען וויל, אַז דאָס שרייבן זאָל האָבן אַן אינטערעס, מוז מען זיך פּילן פּריי, ווען מען נעמט די פען אין האַנט, — פּריי פֿון „פּערזענ־לעכע פּניות“ און דעהויפט פּריי פֿון אַלערליי אַנדערע השּפּעות, אויב זיי קומען נישט דירעקט פּונעם בוך. מען מוז זיין מיט דעם אַנדערנס אַרבעט — ביחידות, מ'וויל, אַז דער פֿאַרפּאַסער אַליין זאָל זיך נישט אַריינמישן, מען וויל זיך דער־וויסן עפעס פּונעם ווערק וועגן זיין אויטאָר, נישט פּונעם אויטאָר — וועגן זיין ווערק. דער, וואָס דערציילט דעם קריטיקער, וואָס ער איז אויסן געווען מיט זיין שאַפּונג, וואָס ער האָט אויפגעטאַן און מחדש געווען, — טוט זיך נישט קיין טובה דערמיט. ער דערגרייכט פּונקט דעם היפּוך דערפּון, וואָס ער האָט געוואָלט דער־גרייכן, ער האָט געוואָלט קומען דעם רעצענזענט צו־הילף און אים צו־אייילן. דער געוויסנהאַפּטיקער קריטיקער וועט אין דעם פּאַל זיך גראַד נישט איילן צו רעצענז־זירן דאָס בוך. ער וועט מיט זיין שרייבן אַפּוואַרטן. ער וועט וועלן פּריער פֿאַר־געסן, וואָס דער פֿאַרפּאַסער האָט אים דערציילט. ער איז נישט קיין פּרעסע־אַגענט. און דער עיקר איז, וואָס ער איז, ווי אים דאַכט זיך, נישט אַזוי אַרעם אין געדאַנק, אַז ער זאָל דאַרפן נוצן דעם פֿאַרפּאַסערס „סוגעסטייעס“. עס שטייט אים גאַר נישט אַן איבערצוזאָגן, וואָס ער האָט געהערט פֿון אַן אַנדערן, בפרט נאָך אַז יענער האָט עס געזאָגט וועגן זיין אייגענעם גייסטיקן קינד — און איז אַ נוגע בדבר. נישט איין פֿאַרפּאַסער איז אַליין דעריבער שולדיק אין דעם, וואָס זיין ווערק ווערט „פֿאַרשוויגן“. האָט ער נישט געזאָלט זיין קיין תּובע בפה.

דעהויפט מאַכט שווער די אַרבעט פֿאַרן קריטיקער אַ פּריער שוין דער־מאַנטער מין מחברים, — דער, וואָס פֿאַרלאַנגט פֿון קריטיקער, אַז ער זאָל אים העלפן אַרויסקריכן פֿון די חובות, וואָס ער האָט געמאַכט צוליבן נייעם בוך. ער לאַזט דעם קריטיקער ממש נישט צורירן זיך צו זיין בוך. ער צווינגט אים וואַרטן ביז ער וועט נישט זען מער דעם רחמנותדיקן בליק אין דעם פֿאַרפּאַסערס אויגן — און ער וועט אין זיי קענען אַריינקוקן. — להיפּוך צו דער אַנגענומענער מיי־נונג און צו דער באַרימטער בעקלין־קאַריקאַטור איז אַ קריטיקער נישט קיין גולן, און אַז מען גיט אים אַנצוהערעניש וועגן זיין מיינונג, אַז זי קאָן אַ מאָל העלפן

אָדער שאַדן דעם שרייבער צו פרנסה, איז ביי אים רעכט זיך אַפצוהאַלטן פון צו זאָגן מיינונגען. ער וועט בעסער גאָר אין גאַנצן נישט ליינענען דאָס בוך, ווי באַלד אַז ס'איז נישט אַזוי דאָס בוך ווי די בוכהאַלטעריע...

וואָס איז שייך צו „נייע טאַלאַנטן“, וואָס אַ סך גלייבן אַז מע דאַרף זיי געבן די שענסטע עליה, צערטלען און קעכלען, איז כדאי צו דערמאָנען אַז קלוגע מאַמעס קעכלען נישט זייערע קינדער, מעגן זיי זיין אַפילו ווונדער־קינדער. און אויב קלוגע מאַמעס טוען עס נישט, דאַרפן קריטיקערס וואָס זיינען גיכער טאַטעס ווי מאַמעס, אוודאי עס נישט טאָן. בפרט נאָך, אַז אין זייערע אויגן איז אַ שרייבער נישט קיין קליין קינד, וואָס מ'דאַרף עס נעמען פאַר אַ הענטלעל אין פירן, ביז עס וועט זיך אויסלערנען גיין. אַ שרייבער איז אַ דערוואַקסענער מענטש, ווען אַפילו ער האַלט נאָך אין וואַקסן ליטעראַריש, — און ער דאַרף נישט פאַרלאַגן גען, אַז מען זאָל זיך מיט אים אַרומטראַגן ווי מיט אַ בן־יהודל. ער טוט אַ גרויסע פאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעט, ער נעמט זיך אָן אויפצודעקן עפעס, וואָס איז פאַר־באַרגן, דאַרף ער זיך ריכטן, אַז מען וועט ביי אים עפעס מאַנען, נישט אַז מען איז אים עפעס שולדיק, ער דאַרף וויסן, אַז זיין פרייד איז די פרייד פון געבן, זיין גליק — דאָס גליק פון שאַפן. שער מיצווה — מיצווה. נישטאָ קיין גרעסערער שער.

ער מעג אויך וויסן, אַט דער טאַלאַנט, וואָס וואַרט אויף דערמוטיקונג, אַז קריטיק, ווען זי וויל זיין שעפּעריש, מוז אינספּירירט ווערן פונעם שרייבער, איי־דער זי ווערט פאַר אים אַ קוואַל פון אינספּיראַציע (און רעקלאַמע). אויך דער קריטיקער גיט זיך גערן אַפ מיט שרייבערס וואָס זיינען רייף און פרוכטבאַר, איז עס נישט דערפאַר, ווייל ער וויל זיי עפעס געבן, נאָר ווייל זיי גיבן אים עפעס. זיי סטימולירן זיין געדאַנק, זיי וועקן זיינע קרעאַטיווע כוחות. לויט זיין עצם טבע איז ער געניסעריש, אויפנעמעריש, און וואָס גרעסער עס איז זיין גענוס פון אַ בוך, אַלץ מער האָט ער וואָס צו זאָגן וועגן אים. וואָס מער ער נעמט, אַלץ מער גיט ער. ער איז אַ שרייבער, וואָס איז אַ לעזער. און ווי יעדער לעזער, וואָס איז אינטעליגענט, וואַלט ער וועלן האָבן צו טאָן נאָר מיט די בעסטע ביכער פון די בעסטע שרייבערס. ער וואַלט ווינציקסטנס וועלן ווערן אַ שותף צו די שאַפונגען פון אייגנאַרטיקע קינסטלערס, נישט פון גרויע מיטלמעסיקייט, — אַ שותף צו די ווערק פון גאַנצע, נישט פון האַלבע אָדער פערטל שרייבערס.

2. גאַנצע און האַלבע דיכטערס

האַלבע אָדער פערטל שרייבערס זיינען אפשר גאָר דריטל־ און אפשר פינפטל שרייבערס — ווער קאָן דאָס וויסן? אַפילו די וואָס מעסטן אינטעליגענץ און פירן־אין סטאַטיסטישע מעטאָדעס אין ליטעראַרישער קריטיק, האָבן נאָך נישט אויס־געפונען קיין מיטל ווי צו באַשטימען ווער עס איז הונדערט פראַצענט און ווער נאָר פופציק אָדער צען פראַצענט שריפטשטעלער. פּרעטענדירט נישט דער טער־מין „פּערטל שרייבער“ אויף מאַטעמאַטישער פינקטלעכקייט. איך בין נאָר אויסן צו האָבן אַ וואַרט פאַר יענעם איינדרוק, וואָס זאָגט אונדז, אַז איינער איז נישט אין גאַנצן קיין פרעמדער אין דער ליטעראַרישער מישפּחה, און דאָך איז ער נישט

קיין אמתער שרייבער. אזא איינדרוק באקומען מיר גאנץ אפט. יענע פאלן ווען מיר האבן א רעכט צו זאגן אויף א ווערק, אז עס איז הוילע „גראפאמאניע“, אן קיין שום שייכות צו ליטעראטור, זיינען זעלטן. און וואס איז, אייגנטלעך, גראפאמאניע? איז עס באמת טאקע דער אבסאלוטער היפוך פון ווארט-קונסט? איז עס א מאָל נישט איינער פון יענע פיל טונקלע און פארוויקלטע עלעמענטן, וועלכע כע גייען אריין אין יעדער שרייבער-פסיכאלאגיע? איז דען נישט אמת, אז יעדער וואס קאן שרייבן האט ליב צו שרייבן? און אויב יעדער ליטעראט האט אין זיך עפעס פון דעם גראפאמאן, האט אין זיך אפשר יעדער גראפאמאן עפעס פון א שרייבער? נישט קיין אנדערער ווי שלום-עליכם האט דערציילט, אז „דער ערשטער חשק צו שרייבן איז אים געקומען דערפון, וואס ער האט נישט געקאנט גלייכ-גילטיק צווען ווייס, גלאט פאפיר — ער האט עס געמוזט פארשרייבן...“ איז געוויס פאראן א גרויסער אונטערשייד צווישן שלום-עליכמען און אנדערע, וועלכע קאנען נישט גלייכגילטיק צווען ווייס, גלאט פאפיר — זיי מוזן עס פארשרייבן, וואס אונדזער גרויסער הומאריסט האט, א חוץ דעם חשק צו פארשרייבן ווייס, גלאט פאפיר, געהאט נאך אויך אנדערע אייגנשאפטן, אימפולסן, פעקייטן, בעת די וועלכע מיר רופן גראפאמאניע, האבן נישט קיין שום אנדער זאך א חוץ זייער קרענקלעכע גראה פון האלטן א פען אין האנט. אבער די הנאה איז דאך א טייל פון יענעם גרויסן און ווונדערלעכן גענוס, וואס איז דא אין אמתן ליטערארישן שאפן... דאס איז אן אומפרוכטבארע ליבע, אבער — ווען דער וואס שרייבט סתם זאָן איז דער וועלט אריין, זאל גאר נישט האבן קיין שייכות צום ליטערארישן גע-שלעכט, וואלט נישט געווען מעגלעך, אז ער זאל ליידן אויף דער פאפירענער ליבע-קראנקייט. עפעס מוז זיין אין אט דעם וועלן שרייבן אן אונג, א שטומע, אומ-באהאלפענע אונג פון קונטן. עס מוז זיין באהאלטן הינטער דעם עפעס א בענק-שאפט, א לעכצן נאך אויפטו. די אלע טויטע ווערטער, אין וועלכע דער גראפא-מאן פארלירט זיך, זיינען אפשר א סוראגאט פון דעם לעבעדיקן ווארט, אין וועלכן ער וויל זיך געניסן... ער שטייט טאקע אויף יענער זייט שוועל פון ווארט-שאפן, אבער ער וויל נישט אוועקגיין פון שוועל, ער שטייט און קלאפט עקשנותדיק אין טיר... און עס זיינען דא אזעלכע, וואס די טיר עפנט זיך פאר זיי, — פריער אדער שפעטער, זיי טרעטן-איבער די שוועל — און קאנען ווייטער נישט גיין; זיי האבן נישט קיין כוח צו מאכן אפילו איין טראט; אבער זיי בלייבן איבערווייניק, זיי זיינען איבעריקע אין דער מישפחה, אבער — צי מען אדאפטירט זיי אדער נישט — זיי פרעטענדירן צו האבן א חלק אין דער ירושה... וואס טוט מען מיט אט די פרע-טענעיסע? עס קאן טרעפן, אז זיי זאלן האבן א געוויסע בארעכטיקונג...

איינער האט טאקע א פוסטן מוח און א לידיקע נשמה, אבער א געוויסן חוש פאר ריטעם, שרייבט ער נארישע, אבער נישט שלעכט קליגענדיקע פערזן, ער איז א נטיקל פאעט, אן אנדער ווייסט נישט, וואס עס איז אַזוינס מענטש-לעכער באראקטער, וואס זיינען די מאטיוון פון זיינע האנדלונגען, אבער ער קאן אנפלאנטערן עפעס א געשיכטע, ער האט א שטיקל פאנטאזיע, און ווען ער זאל האבן אנדערע פעקייטן וואס זיינען דערצו נייטיק, וואלט ער פון זיין כוח-הזמיון געקאנט עפעס מאכן, איצט איז ער נאך א האלבער, נאך א פערטל אדער גאר א צענט חלק דערציילער... נאך איינער האט, אַנשטאט ליטערארישן טאלאנט, א ביסל

לעבנס-דערפארונג, נישט קיין שלעכטן קאָפּ און גענוג שפראַכלעכע קענטענישן צו קאָנען אויפבויען אַ מער אַדער ווייניקער קאָמפּליצירטן זאַץ. ער וואָלט אפשר געקאָנט אויסלערנען זיך די מלאכה (נישט די קונסט) פון אַ זשורנאַליסט; ער וויל אָבער זיין אַ קינסטלער און ער שרייבט ראָמאַנען, דערציילונגען, איר פילט נישט אין זיי דעם טעם פון קונסט, זיי האָבן דאָך אין זיך עפעס פון ליטעראַטור. איר קאָנט אַזאַ איינעם נישט צורעכענען צו די אמתע וואַרט-שאַפערס, אָבער איר קאָנט אים אויך נישט אַוועקשטעלן מחוץ למחנה; ער איז פון די, וואָס מען קאָן זיי אַנרופן האַלבע אַדער פערטל- אַדער אַכטל-שרייבערס, ווען עס זאָל מעגלעך זיין אַ כעמישער אַנאַליז פון ליטעראַרישע פראָדוקטן, וואָלט מען אין דעם טיט-בלוט פון אַט דעם סאַרט מענטשן געקאָנט אפשר אויפזוכן אַ גאַנץ באַשטימטן פראָצענט פון יענעם שטאַף, וועלכער איז נייטיק פאַר ליטעראַרישן שאַפן...

אַזוי צי אַזוי איז אינטערעסאַנט צו זען ווי עס מישן זיך שעטנדיק צונויף פאַרשיידענע שטאַפּן, פאַרשיידענע אימפּולסן, און עס קאָן זיין, אַז די קריטיק דאַרף אויך אַט דעם סאַרט שרייבן נישט איגנאָרירן. עס קאָן זיין, אַז עס איז נישט ריכטיק איינצוטיילן די וועלט פון פען-מענטשן אין שרייבערס און נישט קיין שרייבערס, נאָר אין שרייבערס וואָס זיינען איינס און אין ברון-שרייבערס...

אין יעדן פאַל קען נישט זיין קיין שום ספּק, אַז ליטעראַרישע איינסן, גאַנצ-קייטן זיינען פאַר דער קריטיק אַ מער שעפּערישער סטימול, ווי ברוך (חשברת) און ברוכוואַרג. פונקט אַזוי וואָלט זי וועלן, ווען זי זאָל קאָנען, אויסמיידן די מיטל-מעסיקייט, — דעם פאַרפאַסער פון ביכער וואָס זיינען „נישט גוט און נישט שלעכט“, אין אַ פּרענעריקן קאַפּיטל האָבן מיר דעם סאַרט ווערק פאַרגליכן מיט ביכער, וואָס זיינען אַדער גוט, אַדער שלעכט. אונדזער אויספיר איז געווען, אַז שלעכטע ווערק קאָנען אַ מאָל דינען בעסער די צילן פון שעפּערישער קריטיק, ווי זאַכן, וואָס זיינען מיטלמעסיק. דאָ וויל איך צוגעבן, אַז דעם קריטיקערס שטעלונג צו דער מיטלמעסיקייט, ווי צו אַן אַביעקט פון שרייבן, איז פון אַ היסטאָרישן שטאַנדפּונקט, נישט אַלע מאָל גלייך, אַלץ ווענדט זיך אַן דעם צושטאַנד, דערהויפּט אַן דעם אַנטוויקלונגס-פאַזיס, אין וועלכן די געגעבענע ליטעראַטור געפינט זיך. אַט איז אַ ביישפּיל פון דער נייער ליטעראַטור אויף יידיש. ווען זי האָט ערשט אַנגעהייבן צו בויען איר בנין, זיינען אירע פשוטע לייט-קעטערס און ציגל-טרע-גערס פונקט אַזוי נייטיק געווען, ווי קינסטלער-אַרכיטעקטן, ווער עס האָט נאָר געקאָנט האַלטן אַ פען אין האַנט, איז צוניץ געקומען. קוקט, אדרבא, אַריין אין אונדזערע עלטערע פּעריאָדישע אויסגאַבעס — אין נישט דווקא אין צעדערבוים „קול מבשר“, וואָס איז אַרויס נאָך אין די 60ער יאָרן פון פאַריקן יאַרהונדערט, — גיט אַ בלעטער ספּעקטאַרס „הויז-פריינד“, שלום-עליכמס „יידישע פּאַלקס ביב-ליאָטעק“, פּרצעס „יידישע ביבליאָטעק“ פון סוף 80ער און אָנהייב 90ער יאָרן אַדער אפילו „דעם יוד“ און די ערשטע טעגלעכע צייטונגען אין רוסלאַנד, וואָס זיינען שוין גאָר נאָענט צו אונדזער צייט, וועט איר דאַרט געפינען אַ היפש ביסל נעמען, וואָס זיינען לאַנג שוין פאַרגעסן געוואָרן, נעמען, וואָס האָבן קיין שום שפורן אין דער יידישער ליטעראַטור נישט איבערגעלאָזן. איר וועט זען, אַז אינאיינעם מיט די ווערק פון מענדעלע מוכר ספרים, שלום-עליכמס, פּרץ, פּרישמאַן, יהואש, פּרוג, דוד פינסקי, אַז אינאיינעם מיט די ווערק פון די דאָן נאָך גאָר יונגע —

רייזען, אש, נאמבערג, שניאור, ל. שאפירא, ווייסענבערג, יונה ראזענפעלד, י. ד. בערקאוויטש, י. ה. ראבניצקי, חיים זשיטלאָווסקי, בעל-מחשבות און אַנדערע — זיינען דאָרט געדרוקט געוואָרן לידער, דערציילונגען, אַרטיקלען, וואָס איצט וואַלט פאַר זיי אין אַ ליטעראַרישער אויסגאַבע נישט געווען קיין פּלאַץ. זיי זיינען גע- שריבן געוואָרן פון שרייבער, וואָס זיינען אַפט נישט געווען אַפילו מיטלמעסיק, דאָך זיינען זיי נישט געווען איבעריק. מען האָט זיי געדאַרפט האַבן. מען האָט געדאַרפט האַבן יעדן איינעם, וואָס האָט געשריבן יידיש. אַפילו אַזעלכע, ווי שמ"ר און בלאַשטיין, שוין נישט גערעדט וועגן אַ יעקב דינעזאָן, אַ מרדכי ספעקטאָר, אַ ב. גאַרין. ווען מיר קוקן אויף זיי איצט פון אַ היסטאָרישן שטאַנדפּונקט זיינען געווען נייטיק פאַר דעם וווקס און דער פאַרשפּרייטונג פון דעם יידישן וואָרט. מען האָט געדאַרפט צוגעוויינען דעם עולם צו היינט-וועלטיקע ביכלעך. און דער עיקר איז, וואָס מען האָט אים געוואַלט מאַכן וועלטלעכער, געבילדעטער, אויפגעקלערטער און ס'איז נישט געווען ווער עס זאָל דאָס טאָן. מען האָט גע- שריבן העברעיִש אָדער רוסיש. פּראָסט יידיש, „זשאַראָגאַן“, איז אַ געוויסן סאָרט שרייבער נישט אָנגעשטאַנען צו שרייבן. דער יידישער לעזער-עולם האָט געהאַלטן אין איין וואַקסן, און עס איז נישט געווען, ווער עס זאָל באַפּרידיקן זיין באַדער- פעניש אין אַ ביכל. עס איז נישט געווען וואָס צו געבן אים לייענען... קוקט דורך די רשימות פון די יידישע ביכער, וואָס זיינען געדרוקט געווען אין די אַכציקער און ניינציקער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט, וועט איר זען, ווי קליין עס איז געווען די צאָל פון יידיש-שרייבערס. אַז שלום-עליכם האָט געוואַלט האַבן פאַר זיין „יידישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“ רעכטע מיטאַרבעטערס, האָט ער זיך געמוזט ווענדן צו די העברעיִשע אָדער רוסיש-יידישע שרייבערס און איינריידן זיי צו שרייבן יידיש. די אַנטוויקלונג פון דער טעגלעכער פּרעסע אויף יענער זייט ים און דער- הויפט דאָ אין אַמעריקע, זי יידישע אַרבעטער-באַוועגונג, דער פּאָלקיזם און אויך דער ציוניזם האַבן מעגלעך געמאַכט דעם וווקס פון דער יידיש-ליטעראַרישער מישפּחה. אָבער נישט געקוקט אויף דעם איז די צאָל פון יידישע (אגב, אויך פון העברעיִשע) שרייבערס פאַרן ערשטן וועלטקריג געווען נאָך אַלץ קליין אין פאַר- גלייך מיט זייער שפּעטערדיקער צאָל. די ערשטע פאַר-מילחמה-אויסגאַבע פון זלמן רייזענס „לעקסיקאָן“ (1913) האָט אין איין באַנד אַרומגענומען די גאַנצע יידישע ליטעראַטור און פּרעסע, די אַלטע אַזוי גוט ווי די נייע, בעת די צווייטע אויסגאַבע, וואָס האָט קיינעם פון די עלטערע שרייבערס נישט אַריינגענומען. פאַרנעמט גאַנצע פיר בענד. און דאָס איז נישט נאָר דערפון, וואָס דער פאַרפאַ- סער פונעם „לעקסיקאָן“ איז פּריער געווען מער אויסקלייבעריש. עס איז פשוט געווען ווינציק יידישע שרייבערס. קלענער דער עולם, מער שימחה. אַ קלענערער טיש, איז יעדערער געווען נעענטער צום אויבנאַן. און מען האָט זיך אויף יעדן איינעם מער אומגעקוקט... האָט זיך געוויזן אַ נייער מענטש. האַבן זיך אַלע אויפ- געשטעלט אַ קוק טאָן, ווער ס'איז געקומען... יעדעס נייע ביכל, יעדע נייע זאַם- לונג, שיר נישט יעדע נייע דערציילונג איז רעצענירט געוואָרן.

מען האָט געהאַט שוין אַ מאָס אין האַנט און מען האָט געוויסט, וואָס גרויס איז און וואָס קליין. אָבער עס איז געווען אַן אַרט פאַר יעדן איינעם, וואָס איז געקומען מיט אַ נייער טעמע, מיט אַ נייעם מאָטיוו, מיט דער מינדסטער אַנצוו-

הערעניש אויף אַ נייעם טאָן. עס מאַכט נישט אויס, וואָס עס איז געווען שוין אַ קדשייִקדשים מיט אַ כהן־גדול, — דער בנין איז נאָך נישט פאַרטיק געווען, און מען האָט געדאַרפט האָבן בויערס אויך פאַרן פּאַליש, מען האָט געדאַרפט אויך צוגרייטן שמישים, נישט נאָר כהנים... „די ליטעראַטור“, האָב איך דאָן געשריבן, „דאַרף האָבן אויך מיטעלע טאַלאַנטן, אין אַ טעמפל זיינען פאַראַן אי כהנים, אי משרתים. די גרויסע בויען נייע פעסטונגען אין דער ליטעראַטור, די קליינע — היטן זיי. די גרויסע שאַפן נייע אידייען, נייע פאַרמען, די קליינע פאַרשפרייטן זיי, נישט נאָר די וויסנשאַפט, אויך די קונסט האָט אירע פּאַפּולאַריזירער...“

עס איז אין דער יידישער ליטעראַטור געווען אַן אַרט אויך פאַרן מיטל־מעסיקן שרייבער, אָבער ער אַליין האָט געוווּסט זיין אַרט... נאָך דער ערשטער וועלט־מילחמה איז געוואָרן פּונקט קאַפּויר. די צאָל פון „נישקשהדיקע“ שרייבערס איז אַזוי געוואַקסן, אַז מיט איינעם מער צי מיט איינעם ווינציקער איז נישט גע־ווען אַזאַ גרויסער אונטערשייד. מיר האָבן שוין געזוכט דאָן איכות. דער עצם מין יידישע שרייבערס האָט זיך שטאַרק פאַרמערט און איז נישט געווען מער קיין יחסן, אָבער די פּרעטענציעס פון דער מיטלמעסיקייט זיינען נישט אין ערך גרע־סער געוואָרן. דער זעלבסטבאַוווּסטזיין פון דעם מיטלמעסיקן שרייבער איז גע־וואַקסן אין אַ פאַרקערטער פּראָפּאַרץ צו זיין ראַלע אין דער ליטעראַטור. וואָס ווייטער ער איז געווען לויט זיין אַמתן ווערט פון דער ליטעראַרישער מיזרח־וואַנט, אַלץ מער האָט ער זיך געריסן צו איר. וואָס ווינציקער אַנדערע האָבן זיך אויף אים אומגעקוקט, אַלץ מער האָט ער זיך אַליין געפּעסטשעט (געצערטלט). אַ חוץ אַט דער אורזאָך זיינען געווען נאָך אויך אַנדערע סיבות פאַר דעם „בונד פון די שוואַכע“ און דעם בונט פון יעדן איינעם פון זיי קעגן זיין נישט גענוג אַנגע־זענעם פּלאַץ אין דער ליטעראַרישער וועלט. אויף עטלעכע פון די דאָזיקע סיבות וועל איך דאָ אַנווייזן:

(א) די מילחמות, די פּאַגראַמען, דער הונגער, די פּאָליטישע און סאָציאַלע איבערקערענישן אין מיזרח־אייראָפּע האָבן פאַרקירצט די יאָרן פון דער קינדהייט און דער יוגנט. „יוגנט? — (לייענען מיר אין רעמאַרקס „אויפן מערב־פּראַנט איז אַלץ רויק“) — קיינער פון אונדז איז נישט מער ווי צוואַנציק יאָר, אָבער יוגנט יוגנט דאָס איז געווען אַמאַל, אַמאַל. מיר זיינען אַלע אַלטע לייט...“ צו פּופּצן־זעכצן יאָר איז מען שוין אַ דערוואַקסענער מענטש. צו צוואַנציק גלייבט מען שוין אַלץ צו האָבן געזען און אויסגעפרוּוט. מען איז אַלט געוואָרן, נישט רייף ווערנדיק... אין דער ליטעראַטור האָט דאָס געפירט דערצו, אַז אַפילו דער, וואָס האָט אַקאַרשט אַנגעהויבן שרייבן, האָט זיך נישט געפילט ווי אַן אַנהייבער, וואָס דאַרף זיך ערשט לערנען. ער האָט שוין אַזוי פיל דורכגעמאַכט, ער איז שוין אַזוי נישט יונג — וועט ער גיין אין חדר אַריין? ער וועט גיכער אַליין נעמען אַ טייטל אין האַנט, און טאַקע אַ קאַנטשיק אויך, איידער לאָזן אַנדערע זאָלן אים מדרוך זיין... עס זיינען אין לעבן (דערהויפּט אויף יענער זייט ים, פון וואַנען עס קומען אַלע אונדזערע שרייבערס) — נישט געווען קיין יונגע מענטשן וואָס זאָלן זיך פילן נישט־דערוואַקסן — זיינען אין דער ליטעראַטור ממילא נישט געווען קיין אַנ־פּאַנגערס, קיין תלמידים. אַלע זיינען געווען רביים. דער אַנפּאַנגער פּאַנגט אָן פון אַ זשורנאַל, וווּ ער איז אַליין דער רעדאַקטאָר, אָדער ער הייבט אָן דערמיט וואָס

ער „רייסט אַרונטער“ זיינע קאַלעגן. ער פילט, אַז ער דאַרף אַנדערע געבן סמיכה, נישט אַנדערע — אים...

„עס איז נישטאָ פּרין“ האָט מען געזאָגט, נישטאָ קיין פּירנדיקע פּערזענ- לעכקייט. עס איז בלויז געווען אַ תּירוץ. עס זיינען נישט געווען קיין פּירערס, ווייל עס איז נישט געווען ווער עס זאָל זיי אַנטאָן די קרוין אויפן קאַפּ. די חסידים קומען פּריער פּאַרן רבין, איז איצט אַ דור אָן חסידים, זיינען נישטאָ קיין רביים... און דאָ קומען מיר צו אַ צווייטער סיבה, וועלכע האָט אויך אירע וואַרצלען אין דעם וועלטקריג.

(ב) די מילחמה און די אַלע איבערקערענישן, וואָס זיינען נאָך איר געקומען, האָבן אין דעם מענטשן, דערהויפּט אין דעם סענסיטיוון ליטעראַרישן מענטשן, אויפגעוועקט אַ פּראָטעסט קעגן יעדער היעראַרכיע, קעגן יעדן אויטאָריטעט, קעגן יעדער סיסטעם פון העכער און נידעריקער. אַזאָ אַרדענונג קאָן זיך איצט האַלטן אין די גאַר שטאַרק צעטרייסלטע לענדער — נאָר מיט דער הילף פון דיקטאַטור. „מיט געוואַלט, זאָגט דער נאָך-מילחמה מענטש, קאָנסטוטאָן מיט מיר וואָס דו ווילסט, מיטן גוטן ווילן וועל איך זיך נישט אונטערגעבן“... איז דאָרט, וווּ עס איז נישטאָ קיין דיקטאַטור, נישטאָ קיין העכער און קיין נידעריקער. אַלע זיינען גלייך, און אַלע שטופּן זיך אויבן אָן. דערהויפּט אַרבעטן מיט די איילנבויוגס די וואָס זייער כוח ליגט מער אין חוצפה, ווי אין טאַלאַנט...

(ג) די ליטעראַרישע באַדינגונגען זינט נאָך דער ערשטער מילחמה זיינען ביי אונדז גאַר באַזונדערס גינסטיק פאַר שוואַכע טאַלאַנטן מיט שטאַרקע איילנבויוגס. די עלטערע שרייבערס זיינען אין די מילחמה-יאָרן כמעט אַלע אויסגעשטאַרבן, די וויכטיקע „שטעט“ אין מיזרח-וואַנט שטייען ליידיק און רייצן די אַזוי-אויך צע- רייצטע אַפעטיטן פון דעם ניי-אויפגעקומענעם ליטעראַרישן דור. דערצו איז נאָך צוגעקומען אַן אַנדער זאַך, אַ פּיל וויכטיקערע.

(ד) די וועלט פון דעם יידישן וואָרט איז צעפאַלן געוואָרן אויף שטיקער. נישט געווען שוין מער קיין גאַנץ און איינהייטלעך ליטעראַרישן לעבן. עס איז געווען אַ סאָועטיש-יידישע ליטעראַטור, עס איז געווען אַ יידישע ליטעראַטור אין פּוילן, און אַ יידישע ליטעראַטור אין אַמעריקע. עס איז געווען אַ באַזונדער ליטעראַרי- שער מנין אין ליטע, אַ דאָוון-שטיבל אין לאַטוויע, און אַ קלייזל אין רומעניע און נאָך איינס אין אַרגענטינע — און וווּ נישט? אַנשטאָט איין גרויסע בימה, זיינען אויסגעוואַקסן אָן אַ שיעור בימהלעך מיט אָן אַ שיעור שלישים, שישים, מפּטירס האָט זיך געפּירט ווי אַמאָל אין די שולן. די בעל-מלאכות האָט מען געשטאַפּט מיט איינס פאַר אַחרון, — זיינען זיי אַוועק, געמאַכט אַ פּועלי צדק מנין און זיך אַליין מכבד געווען מיט די פעסטע עליות... ווערן אַ ליטעראַרישער גדול אין וואַרשע אָדער אַפּילו אין ווילנע, כל-זמן זי איז נישט געווען אַפּגעריסן פון דער גרויסער יידישער וועלט, איז געווען אַ שווערער ענין. אַבער אַז ליטעס הויפּט- שטאַט איז קאָוונע, דער צענטער פון לאַטוויע — ריגע, פון בעסאַראַביע — קי- שענעוו; פון אַרגענטינע — בוענאָס-איירעס, — איז... במקום שאין איש אַזוי אין ליליפּוטנלאַנד איז גוליווער — אַ ריז. איז באַשאַפּן געוואָרן אַ לאַגע, ווען די יידישע ליטעראַטור איז באַשטאַנען פון גאַלע גדולים. איז איינער נישט געווען אַנגעזעען אין ניו-יאָרק אָדער אין וואַרשע, אָדער אין קיעוו, איז ער לייכט גע-

וואָרן אַ ליטעראַרישער מנהיג הדור אין ריגע, אין מינסק, אין ריאָ דע זשאַניראַ... אַזאַ איינער, וואָס אין אַ ווילנער, אַ וואַרשעווער אָדער אַ ניו-יאָרקער צענטראַלן זשורנאַל וואַלט ער נישט זוכה געווען מען זאל אים דרוקן, האָט איצט געהאַט זיין אייגענע טריבונע, אָפּט אויך זיין אייגענע אַרטאָגראַפיע.

ה) דערצו זיינען נאָך אָנגעשטאַנען די „נייע ריכטונגען“. אַזוי ווי די נייע מלוכהלעך, האָבן אויך זיי געעפנט אַן אַ שיעור וואַקאַנסיעס פאַר מיניסטערשע קעפּ און נישט אָנערקענטע זשעניעס. די נייע ריכטונגען האָבן זיך געמוזט פאַר-זאָרגן מיט אייגענע „גדולים“, — און דאָס איז געווען די קלענסטע זאָרג. ווערן פּרעזידענט אין עסטאַניע איז לייכטער, ווי צו זיין אַ פּאָליציי-מיסטער אין בערלין, עס איז בכלל נישט שווער צו זיין אַ פירער פון אַ „ריכטונג“. די ליטעראַטור פון אַ פּאָלק איילט זיך נישט אויסצוקלייבן זיך אַ מנהיג, אָבער אַ „פּאָעטישע שולע“? — מען שאַפט זי אַליין און מען טוט זיך אַליין אַן די קרוין אויפן קאַפּ... זיינען די נייע „שולן“ אָדער „ריכטונגען“ אויך שולדיק (כאָטש זיי האָבן זייערע פאַר-דינסטן) אין דעם, וואָס מאַניאַ גראַנדיאָזאַ איז געוואָרן ביי אונדז אַן עפידעמישע קראַנקייט. אינאַיינעם מיט די פּרעזידענט-מאַנטע אומשטענדן האָבן אויך זיי גע-פירט דערצו אַז עס זאל זיך צעוואַקסן ביי אונדז די צאָל פון מיטלעסטיקייט, וואָס שטעלן אַרויס זייער קאָנדיטאָר אויף אומשטערבלעכקייט גראַד אין אַזאַ צייט, ווען מיר נייטיקן זיך אין גרויסע און גאַנצע טאַלאַנטן, ווייל מיטעלע און האַלבע האָבן מיר גענוג.

אַט דאָס מערן זיך און פּרוכפערן זיך פון מיטעלע און מיטלעסטיקע שריי-בערס האָט דעם וווקס פון דער יידישער ליטעראַטור צוגעגעבן אַ קוואַנטיטאַטיוון כאַראַקטער, און דאָס האָט אויך די קריטיק געשטעלט אין אַ שווערער לאַגע. זי מוז זיך אָפּגעבן מיט ליטעראַרישע עקסיסטענצן, בעת איר אמתע באַגייסטערונג און איר שעפּערישע ראַלע הייבט זיך אַן דאָרט, ווי עס זיינען דאָ שריפטשטעלע-רישע לעבנס.

די יידישע ליטעראַטור צווישן ביידע מילחמות האָט אוודאי אַרויסגעבראַכט אויך שרייבערס, וואָס לעבן, נישט נאָר זיי עקסיסטירן, שרייבערס מיט אייגענע פּנימער און מיט גאָר גרויסע אויפּטואַונגען, אָבער דער עקסענסיווער וווקס פון דער ליטעראַטור האָט פאַר דער קריטיק געשטעלט די אַלע אָנגעווינקענע פּראַ-בלעמען. און זיי זיינען גאָר באַזונדערס שאַרף. עס רעדט זיך וועגן יוגן דור און יונגע טאַלאַנטן!

די יוגנט, דערוויפּט די ליטעראַרישע יוגנט, איז אומעטום אַ גרויסע יחסנטע. דערהויפּט שטעלט מען זיך איין פאַר איר ביי אונדז. מען מאַנט פון דער קריטיק דערמוטיקונג פאַר די „יונגע טאַלאַנטן“. זיי זיינען ביי אונדז די הייליקע קו אָדער דאָס הייליקע קעבל. מען טאָר זיי נישט פּוגע בכבוד זיין, דער יונגער יידישער שרייבער, סטראַשעט מען אונדז, איז אַזאַ סאָרט מענטש, וואָס אויב מען וועט, חלילה, נישט פאַרזען זיינע חסרונות און מען וועט גיין אַזוי ווייט, אַז מען וועט פון אים אַזש פּאָדערן אַז ער זאל קאָנען עברי, ד״ה אַנשרייבן אַ זאָך ווי געהעריק איז, אויף יידיש — קאָן ער נאָך אַ מאַל ברוגו ווערן און גאָר אין גאַנצן אויפהערן שרייבן! שרייבן יידיש איז, משמעות, אַזאַ גרויסער און הייליקער קרבן מצד די, וואָס טוען עס, אַז אַלע זייערע זינד, איינגעשלאָסן גראַמאַטיקאלישע, דאַרפן זיי פאַרגעבן

ווערן! און נישט בלויז אינעם זכות פון דעם „קרבן“, וואָס זיי ברענגען, דאַרף מען זיי אַלץ מוחל זיין במחילה גמורה, נאָר אויך — און דער עיקר — צוליב „דעם ייִדישן וואָרט“, וואָס נייטיקט זיך אַזוי אין „פּרישע, ענערגישע, טאַלאַנטפולע כוחות“... דאָס ייִדישע וואָרט! וואָס וועט מען נישט טאָן ביי אונדז פונעם „ייִדישן וואָרט“ וועגן? און עס איז אַרויסגעוואָרפן די מי צו פרווון דערקלערן די ריטערס פונעם „ייִדישן וואָרט“ אַז נישט אַלע „ענערגישע“ כוחות זיינען פּריש און טאַלאַנט-פול. עס איז אומזיסט די טרחה צו פרווון זיי געבן צו וויסן, אַז אונדזערע „יונגע שרייבערס“ זיינען אָפט אַפילו נישט יונג. עס איז אויך נישטאָ קיין האַפענונג, אַז מען זאָל זיי קאָנען, אַ שטייגער, געבן צו פאַרשטיין, אַז ווען מען ברענגט, ווי אַן אילוסטראַציע, עטלעכע נישט גאָר געראַטענע מוסטערן פון אַ בוך, מיינט עס נישט, אַז נאָר אַט די „מוסטערן“ זיינען פעלערהאַפטיק, בעת דאָס גאַנצע בוך איז מוסטערהאַפטיק, נאָר ס'מיינט, אַז די פעלערן אילוסטירן דעם גאַנצן שטייגער שרייבן פונעם „יונג, פּריש, ענערגישן אַזױו טאַלאַנט...“ דאָס איז אַ האַפענונגס-לאַזער פרווון, די, וואָס שטעלן זיך איין פאַרן „ייִדישן וואָרט“, זיינען געשטיצט און פאַרפאַצערט קעגן לאַגישער אַרגומענטאַציע. דאָס „ייִדישע וואָרט“ איז געוואָרן עפעס אַן איראַציאָנעלע זאַך, עפעס אַ שטיק הייליקייט, אַ דבר שבקדושה.

ווי באַלד אַז איינער איז גוט צו ייִדיש, דאַרפן מיר זיין גוט צו אים. ווי נאָר מיר זעען, אַז איינער איז „זיך מקריב“ פאַרן „ייִדישן וואָרט“, דאַרפן מיר נעמען גלייך פאַמפען אין אים אַריין „קוראַזש און אינספּיראַציע“. מיר טאָרן נישט אַפילו אַ קוק געבן, צי איז די כלי אַ מאָל נישט קיין געלעכערטע און צי וועט נישט אויס-רינען פון איר די אינספּיראַציע, וואָס מיר ווילן טאָן טאָן גיסן אין איר. אונדזער זאַך איז — שטיין און גיסן „אינספּיראַציע“ אין דער פוסטער כלי אַריין, גיסן, וויפל עס וועט אַריינקריכן, אונדזער „חוב“ איז צו דערנוטויקן יעדן איינעם, וואָס „פּריינד“ דרוקן אָפּ זיינס אַ ביכל. אונדזער הייליקע פליכט איז צו קלאַפן אים איבערן פלייצע, גלעטן אים איבערן בעקעלע, — און זאָגן:

— נישקשה, פאַל נישט אַראָפּ ביי זיך, שרייב מיט גרייזן, — אַבי שרייב.

זאָא קוק האַט אַמאָל, גאָר אַמאָל, געהערשט אין דער העברעיִשער מליצה-ליטעראַטור. יעדער „מושך בשבט סופר“, יעדער קליינשטעטלידיקער משכיל, האַט געהאַלטן פאַר זיין נאַציאָנאַלן חוב צו ברענגען קרבנות אויפן מזבח פון „השפה. היפה השרידה, היחידה“ אַזױו אַזױו. און מען האַט אַזוי לאַנג געמליצהוועט, אַזוי לאַנג „געגאַסן דאָס האַרץ“ און די טינט אויפן פאַפיר ביז די אמתע שרייבערס האָבן גענומען מאַכן גוואַלדן און זוכן מיטלען ווי זיך צו ראַטעווען פון דער פאַרפלייצעניש.

אויך ביי אונדז איז דאָ די געפאַר פון אַ וואָרט-פאַרפלייצעניש, כאַטש עס דאַכט זיך, אַז מען לעבט אין אַ ליטעראַרישן מידבר, און כאַטש עס איז אַזוי שווער אַפצודרוקן און צו פאַרשפּרייטן אַ רעכט ייִדיש בוך. עס מערן זיך ביי אונדז ליב-האַבערס און פּריינד פונעם ייִדישן וואָרט, וואָס מען דאַרף באמת בעטן גאָט, ער זאָל אונדז היטן פון זיי. זיי שטעלן זיך איין און זיינען גרייט שיעור נישט מוסר נפש צו זיין זיך פאַר יעדן איינעם, וואָס „מיט זיך“ לטובת ייִדיש. מעג עס אין אמתן זיין גאָר אַפילו טערקיש אַדער תּרגום-לשון, — ווי באַלד נאָר עס איז מיט ייִדישע אותיות געשריבן, איז עס הייליק... בפרט נאָך ווען דער שרייבער איז אַ נויט-

באדערפטיקער... ליטעראטור איז פאר א געוויסן מין חובבי שפת יידיש געוואָרן אַ כלל־זאך און אַפט אויך אַ צדקה־זאך. דער אַנעקדאטישער טויזנט און ערשטער פירוש אויף דער הגדה ווערט ווידער אַ מאַל וויכטיק נאָר דערפאַר, ווייל דער מחבר האָט אַ טאַכטער, א בוגרת, — און מיט די ביז־אָהעריקע געדרוקטע פירו־שים קאָן ער נישט אויפקלייבן קיין נדן, — איז פאַרוואָס טאַקע נישט געבן קיין הסכמה אויף דעם „נייעם“ ספר פון דעם אַלטן אבי הכלה? ווער רעדט נאָך ווען דער מחבר איז באמת אַ יונגער טאַלאַנט, — ווערט די פראַגע פון דערמוטיקונג באמת זייער אַן ערנסטער ענין, — און עס שאַדט נישט צו האָבן וועגן דער ליטעראַרישער יוגנט — און פאַרוואָס טאַקע נישט מיט איר אַליין? — אַן ערנסטן שמועס.

3. דער יונגער דיכטער — און דער קריטיקער

(די אַל ג)

יונגער שרייבער: — מעג איך אייך שטעלן נישט קיין באַשיידענע פראַגע? קריטיקער: — נישט צו זיין באַשיידן איז דער יוגנטס פריווילעגיע. יונגער שרייבער: — פאַרוואָס זיינען אייך די אַמאָליקע שרייבערס נעענטער ווי די היינטיקע? קריטיקער: — פון וואַנען איז'ס געדרונגען, אַז די אַמאָליקע שרייבערס זיינען מיר נעענטער? יונגער שרייבער: — דערפון, וואָס איר האָט געשריבן וועגן זיי לענגערע אַפּהאַנדלונגען, שיר ניט ביכער גאַנצע. קריטיקער: — נו, זיי אַליין האָבן אויך אַ סך געשריבן. אַז איר, יונגע, וועט האָבן לענגער געלעבט און ממילא אויך מער געשאַפן, מער אויפגעטאָן, וועט די קריטיק ביי אייך מסתמא אויך געפינען מאַטעריאַל פאַר „לענגערע אַפּהאַנדלונגען, שיר נישט ביכער גאַנצע“, — אויב דאָס איז אַזוי וויכטיק. יונגער שרייבער: — ניין, נישט וועגן קוואַנטיטעט רעדט זיך, — איר פאַר־שטייט'ס דאָך אַליין, כ'האָב אין זינען געהאַט די אינעווייניקסטע באַציונג. ווען איר שרייבט וועגן אַ פאַרשטייער פון דער עלטערער ליטעראַטור, גרונטעוועט איר זיך, אַזוי ווי איר זאָלט זיין זיכער, אַז אויפן דעק ליגן און וואַרטן אויף אייך אוצרות. אַט די זיכערקייט, און טאַקע דאָס עצם פאַרטיפן זיך, דאָס אַריינטאָן זיך מיט לייב און לעבן פילט זיך נישט (איר האָט דאָך מיר געגעבן דאָס רעכט צו זיין אומ־באַשיידן?) ווען איר שרייבט וועגן דעם יונגערן דור שרייבערס, פאַרוואָס איז עס אַזוי?

קריטיקער: — פאַרוואָס (וועט איר מיר דערלויבן צו ענטפערן אויף אייער פראַגע מיט אַ פראַגע?) — פאַרוואָס ווייזן די מיינסטע אינטעליגענטע לעטער אַרויס מער אינטערעס צו עלטערע דיכטערס ווי צו יונגע, דערהויפּט ווען עס רעדט זיך וועגן פאַעזיע? אויב איר וועט צוגעבן אַז דאָס איז ריכטיק, וועט אפשר אייך נישט זיין אַזוי שווער צו פאַרשטיין, פאַר וואָס אויך דער קריטיקער ווערט שטאַרקער סטימולירט פון דעם פּרזעדיקן דור (אָדער די פּרזעדיקע דורות) שרייבערס. דער

קריטיקער איז דאך אויך אַ ליינער — פריער ווי אַלץ. ער איז פריער אַ ליינער, אַ נעמער, דערנאָך ערשט אַ שרייבער, אַ געבער. איז ממילא אַלץ, וואָס איז חל אויפן פובליקום, חל אויף אים אויך. און אויב עס איז אמת אַז דער אינטעליגענט-טערער לעזער געפינט אין אַ טייל פון דער נישט-היינטיקער ליטעראַטור עפעס אַזוינס, וואָס פאַרכאַפט אים גאַר באַזונדערס, איז אפשר נישט מער ווי נאַטירלעך, אַז אויך זיין אַרגאַן, די קריטיק, זאָל עס געפינען? פאַרשטייט זיך, אַז...

יונגער שרייבער: — איך מוז אייך איבעררייסן — און טאַקע אויפן שטיי-גער פון אייער שלום-עליכמס מעשה מיטן טעפל: ערשטנס, איז נאָך נישט באַ-וווּזן געוואָרן, אַז עס איז באמת דאָ אַזאַ נאַענטע שייכות צווישן „די קלאַסיקערס“ און דעם לעזער (עס איז מעגלעך, אַז די אַזוי-גערופענע מוסטער-ליטעראַטור איז נישט מער ווי אַ גוט-רעקלאַמירטער אַרטיקל; ווערט זי דאָך „געבומט“ סיי אין שול פון די לערערס סיי אין דער ליטעראַטור און אין דער פרעסע פון די קרי-טיקערס, פון די יאַרצייט-פראַווערס, פון די אַלע פאַראַדן-מאַכערס) און צווייטנס, איז פון די לעזערס קיין ראיה נישט. זיי מעגן זיך זיין (און זיי זיינען אַפט) קאַנ-סערוואַטיוו, אָבער דער קריטיקער! ער קאַן זיך נישט פאַרגינען צו בלייבן ביים אַלטן; ער טאַר זיך נישט באַנוגענען דערמיט, וואָס עס איז שוין דערגרייכט גע-וואָרן, ער מוז שטיין מיטן פנים צום מאַרגן, צו דער יוגנט, ווער, טאַקע אין דער אמתן, זאָל וויסן ווי צו שעצן אַ נייעם דרייטן שריט פאַרויס, אַ נייעם אויפטו, אַ ניי וואָרט, אַ נייעם טאַן, אויב נישט ער? ווער זאָל וועקן, מינטערן, שטיצן פרישע כוחות, ניי-געקומענע שריפטשטעלערס, אויב נישט דער וואָס אַ סך ליינערס (און נאַווערע שרייבערס) קוקן אויף אים, ווי אויף זייער פירער און וועגווייזער?

קריטיקער: — דאָס זיינען ריכטיקע באַמערקונגען, אָבער (דערלויבט מיר „אַריינצוגיין“ אין מיין קריטיקער-ראַלע) נישט אויפן ריכטיקן אַדרעס. מיט דער גערעכטער פאַדערונג, וועלכע איר האָט נאָר וואָס אַרויסגעשטעלט, וואָלט איר זיך געזאַרפט ווענדן צום ליטעראַרישן זשורנאַליזם, נישט צו דער ליטעראַרישער קריטיק.

יונגער שרייבער: — איז עס דען נישט איין זאך ?

קריטיקער: — ניי, נישט איין זאך. אמת טאַקע, זיי זיינען פאַרבונדן צווישן זיך (די אַנטוויקלונג, ווען אַפילו נישט דער אויפקום, פון קריטיק האָט אַ נאַענטע שייכות צו דער אַנטוויקלונג פון דער פּעריאָדישער פרעסע), אָבער דאָס זיינען צוויי גאַר באַזונדערע זאַכן. דער ליטעראַרישער, ווי יעדער, זשורנאַליזם איז אַק-טועל. ער רופט זיך אַפּ אויף די געשעענישן פון טאַג. און אַ „לויפנדיקע“ ליי-טעראַרישע פאַסירונג (מעג זי לויפן און — אַנטלויפן, פאַרשווינדן) איז אויך אַ פאַסירונג. ווער רעדט נאָך, אַ נייער כוח, אַ פרישער טאַלאַנט — מיט אים מוז דער ליטעראַרישער פובליציסט אוודאי און אוודאי זיך אַרומטראַגן. אים מוז ער אַרויפזעצן אויפן פערד און, כאַטש (אָדער אויב) ער איז נישט קיין המן, לויפן פאַר אים און שרייען: „ככה יעשה“... אָבער ליטעראַרישע קריטיק — זי גייט זיך אַפּ מיט ווערן, מיט ווערטן, מיט דויערנדיקע ווערטן, נישט מיט מאַמענט-זאַכן. זי פירט נישט, ווי דער זשורנאַליזם, די כראַניק פון דער ליטעראַטור, זי דערקלערט איר געשיכטע...

יונגער שרייבער: — וואָס מיינט עס?

קריטיקער: — דער כראַניקער, און אויך דער ליטעראַטור־כראַניקער, פאַר־צייכנט אַלץ, וואָס ער זעט און הערט. דער היסטאָריקער, און אויך דער קריטי־קער, איז אַריינגעטאָן אין דעם, וואָס איז ווערט געזען און געהערט צו ווערן, אין דעם, וואָס לאַזט נאָך זיך איבער שפורן, טיפע און קענטיקע שפורן...

יונגער שרייבער: — איך זע שוין ווהיין איר פירט, — און איך מוז אייך ווייטער אַ מאָל איבערמישן די רייד: איר ווילט אוודאי זאָגן אַז צווישן די יונגע שרייבערס זיינען דאָ אַזוינע, וואָס וועלן שנעל פאַרגעסן ווערן, אַזוינע, וואָס איי־דער נאָך זיי וועלן האָבן באַוווּזן זיך פונאַנדערצעבלען, וועלן זיי פאַרוועלקט ווערן? איר וועט דאָך אָבער נישט באַהויפטן, אַז דאָס וועט זיכער זיין דער גורל פון אַלע יונגע שרייבערס? אייניקע פון זיי, וועט איר אַליין מוזן צוגעבן, וועלן ווערן אפשר „קלאַסיקערס“... איי־וואָס, נישט אַלע? נו, און די עלטערע זיינען דען אַלע געבליבן?

קריטיקער: — ניין, נישט אַלע, — געציילטע...

יונגער שרייבער: — נו, געציילטע ווערטפולע שרייבערס גיט אַרויס פון זיך אויך דער יונגער דור, היינט פאַר וואָס זאָל ער איבערגעלאָזן ווערן אין רשות פון נעם ליטעראַרישן זשורנאַליזם, ווי איר רופט עס אָן? פאַר וואָס זאָל ער נישט זוכה זיין „באַדינט“ צו ווערן, אויב דאָס איז אַזאַ זכיה, פון דער ליטעראַרישער קריטיק בכבודה ובעצמה?

קריטיקער: — נישט ער האָט נישט די זכיה, נאָר, פאַרקערט, זי פילט זיך נישט גענוג צוגעגרייט דערצו. זי פילט זיך נישט פעיק צו זען און אָפצושאַצן אַ האַלבע אַרבעט... זי האָט נישט קיין מאָס פאַר אַ לעבן, וואָס וויקלט זיך ערשט אַרויס פון זיינע טונקלקייטן... זי האָט נישט דעם מוט פון טרעפערס און נביאות־זאַגערס...

יונגער שרייבער: — אַזוי נישט־דרייסט איז זי?

קריטיקער: — אַזוי נישט־פאַרטיק און נישט־קלאַר איז ער, דער יונגער דיכטער.

יונגער שרייבער: — נו, און דער ליטעראַרישער זשורנאַליסט? וואָס פאַר אַ טעם קאָן ער פילן אין דער פרוכט, אויב זי איז נישט צייטיק? קריטיקער: — ער דאַרף נישט קיין צייטיקייט, ער לעבט מיט צייטלעכקייטן. אים אַרט נישט, וואָס אַ זאָך האַלט ערשט אין ווערן...

יונגער שרייבער: — און דער קריטיקער?

קריטיקער: — דער קריטיקער האַלט פון זאַכן, וואָס זיינען געוואָרן!

יונגער שרייבער: — אינטערעסירט אים דען נישט דער פראַצעס פון ווערן, דער ווונדער פון וואַקסן? און איז דען נישט זיין מיסיע — העלפן דעם שרייבער ווערן וואָס ער איז, העלפן אים וואַקסן?

קריטיקער: — דאָס איז די מיסיע, אויב איר ווילט דווקא הויכע ווערטער, פון דעם זשורנאַליסט און דעם דערציער. דער קריטיקער איז אַ מאָל אויך אַ זשור־נאַליסט און אַן אויפקלערער, נעמט ער אויף זיך אויך די דאָזיקע אויפגאַבע, אָבער דאָס איז נישט זיין אייגנטלעכע אַרבעט.

יונגער שרייבער: — וואָס איז דען זיין אייגנטלעכע אַרבעט?

קריטיקער: — צוגיין (נאר נישט צו נאָענט) צו אַ בוים, וואָס איז אויסגעוואַקסן, אַרייַנקוקן טיף אין די וואַרצלען, וואָס גערט אים, אין די קוואַלן, וואָס טרינקען זיי אָן, אויסצופאַרשן כעמיש אָדער באַקטעריאַלאָגיש דעם באַדן, באַטראַכטן דעם שטאַם, די צווייגן, דאָס ליכט, וואָס פּאַלט אויף זיי, און — העלפּן געניסן די פּירות, וואָס וואַקסן אויף זיי, לערנען געניסן, וואַרעם עס איז אַ קונסט, — אַט דער גענוס פון קונסט...

יונגער שרייבער: — הייסט עס, אַז וועגן ביימער וואָס האַלטן נאָך ערשט אין וואַקסן, וועגן יונגע שרייבערס קאַנען זיין נאָר „זשורנאַליסטישע“, אָבער נישט קיין „קריטישע“ אַפּשאַצונגען? האָב איך אייך ריכטיק פּאַרשטאַנען?

קריטיקער: — יא, וועגן יונגע און נישט קיין צייטיקע טאַלאַנטן קאַנען זיין נאָר אַזוינע אַפּשאַצונגען, וואָס זיינען פונקט אַזוי נישט פעסט, נישט זיכער, ווי די טריט פון יענעם, וועלכער זוכט ערשט זיין וועג און זיין ציל.

יונגער שרייבער: — זיינען נישט באַקאַנט דען קיין פּאַלן, ווען קריטיקערס האָבן וועגן אַ שרייבערס ערשטע שריט אַרויסגעזאָגט געדאַנקען, איבערגעגעבן איינדרוקן, פּאַרגונען זיך נביאותן, וועלכע האָבן געהאַט אַ דויערנדיקן ווערט?

קריטיקער: — דאָס זיינען געווען אויסנעם־פּאַלן. בדרך־כלל טאַפּן אַנפּאַנ־גערס אין דער פינצטער (און שרייבערס זיינען לענגער אַנפּאַגערס ווי זיי אליין גלייבן). קאָן מען דעם אָדער יענעם פון זיי פּאַראַויסזאָגן אַז ער וועט געפינען זיין וועג, עס איז אָבער שווער און אַפט אוממעגלעך צו וויסן וואָס פאַר אַ וועג דאָס וועט זיין... נעמט, אַ שטייגער, אונדזערע אייגענע קלאַסיקערס. ווער וואַלט עס געקאַנט גלייבן אַז דער פּאַרפּאַסער פון „נאַטאַשע“ אָדער „צוויי שטיינער“, וועלכע זיינען מיט קרוב צו זיבעציק יאָר צוריק פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן אין פּע־טערבורגער „ייִדישן פּאַלקסבלאַט“ — וועט אַגשרייבן אַזוינע ווערק, ווי „טוביה דער מילכיקער“ אָדער „מאַטל פייסי דעם חזנס ייִנגל“? קיין שפור און קיין סימן פון הומאָר אין נישט געווען אין שלום עליכמס ערשטע דערציילונגען. פונקט אַזוי איז שווער געווען צו דערקענען אין דעם משכילישן „שטריימל“ אָדער אַפילו אין „מאַניש“ דעם שפּעטערדיקן דיכטער פון „פּאַלקסטימלעכע געשיכטן“... מען האָט געמוזט וואַרטן, ביז שלום־עליכם וועט אויסוואַקסן, ביז פּרץ וועט זיך פּו־נאַנדערבלעזן, כדי צו וויסן, ווער און וואָס זיי זיינען געווען.

יונגער שרייבער: — אָבער אַז, אַ שטייגער, פּרץ איז געווען אַ טאַלאַנטפולער שרייבער, — דאָס האָט מען געזען, געקאַנט זען גלייך, דאָס קאָן מען זען ביי דעם גרעסטן טייל יונגע שרייבערס, — און איז דען נישט איינע פון די קריטיקערס אויפגאַבעס צו ענטפּערן אויף דער פּראַגע, צי האָט דער שרייבער טאַלאַנט אָדער נישט?

קריטיקער: — יא, דאָס איז איינע פון דעם קריטיקערס אויפגאַבעס, אָבער ערשטנס, האָט מען ביי אַזאַ שרייבער, ווי שלום־עליכם, נישט געקאַנט אין אַנ־הייב וויסן אַפילו, צי ער האָט אמתן טאַלאַנט, און צווייטנס איז דאָס נישט די וויכטיקסטע אויפגאַבע פונעם קריטיקער.

יונגער שרייבער: — וואָס־זשע דען איז זיין וויכטיקסטע שליחות, לויט אייער

מיינונג?

קריטיקער: — זיין וויכטיקסטע אויפגאבע, לויט מיין מיינונג, איז נישט די קאנסטאטירונג, נאָר די אויספארשונג פונעם שרייבערס טאָלאַנט.

יונגער שרייבער: — וואָס מיינט עס?

קריטיקער: — דאָס מיינט, אַז דער קריטיקער קאָן זיך נישט באַנוגענען מיט זאָגן: „ראַובן האָט אַ פונק“ אָדער „שמעון איז געבענטשט מיט אַ פּלאַמפּיער“. ער מוז אויסגעפינען מיט וואָס איז איין שרייבערס ליכט אַנדערש פון דעם אַנ-דערנס. עס שאַדט נישט, ער זאָל אויך וויסן, פון וואָנען דאָס ליכט קומט און וואָס עס באַלייכט... איך קאָן איצט נישט באַטראַכטן די דאָזיקע פּראַגע, ווי ברייט און טיף זי איז. איך וויל נאָר זאָגן, אַז וואָס פאַר אַ שטאַנדפונקט, וואָס פאַר אַ מעטאָד און וואָס פאַר אַ ציל אַ קריטיקער זאָל נישט האָבן, קאָן ער נישט יוצא זיין מיט געבן אַ הסכמה אויפן שרייבערס טאָלאַנט...

יונגער שרייבער: — אָבער... איר זענט גערעכט, מיר דערווייטערן זיך טאַקע פון אונדזער טעמע.

קריטיקער: — מיר זיינען נאָר אין געפאַר זיך צו דערווייטערן פון איר. ביז איצט האָבן מיר די געפאַר אויסגעמיטן, די פאַר ווערטער וואָס איך האָב געזאָגט וועגן דעם אונטערשייד צווישן קאָנסטאַטירן און אויספאַרשן אַ שרייבערס טאָלאַנט, זיינען נייטיק געווען צו ווייזן אַז מען מוז וואַרטן, ביז אַ שרייבערס כוחות און קוואַלן וועלן זיך עפענען, כדי צו וויסן נישט נאָר, אַז ער האָט אין זיך עפעס אַ קרעאַטיווע קראַפט, נאָר אויך — וואָס פאַר אַ מין קראַפט דאָס איז.

יונגער שרייבער: — מען מוז, זאָגט איר, וואַרטן, — גוט, זאָל זיין אַזוי, אָבער ווי לאַנג זאָל מען וואַרטן? ביז דער שרייבער וועט אַלט ווערן? ביז ער וועט האָבן געזאָגט זיין „לעצט וואַרט“? איר אַליין האָט, אגב, געשריבן וועגן דיכטערס ווען זיי האָבן נאָך געהאַלטן אין רעכטן מיטן בליען — און נישט קיין „זשורנאַל-ליזם“, דערלויבט אייך צו זאָגן אַ קאָמפּלימענט אין די אויגן, נאָר דווקא דאָס, וואָס הייסט אויף אייער לשון „קריטיק“, און דאָך (אומקערנדיק זיך צו אונדזער טעמע און מאַדיפּיצירנדיק זי) איז אין דעם אימפעט און אין דעם פאַרנעם פון אייער שרייבן דאָ אַן אונטערשייד צווישן די עלטערע און די מאַדערנע דיכטערס — לטובת די ערשטע... פאַרוואָס איז עס אַזוי? דערפאַר, וואָס איר זענט אַליין געווען יינגער, ווען איר האָט געשריבן וועגן די אַלטע? דערפאַר, וואָס אין אייך אַליין איז דער קריטיקער געווען דאָן שטאַרקער, ווי דער זשורנאַליסט?

קריטיקער: — אפשר... אָבער דאָס זיינען פונקטן, וואָס האָבן נישט קיין אַל-געמיינעם אינטערעס, און עס איז נישט כדאי זיך אַריינצולאָזן אין זיי. איך וויל אייך אַנווייזן אויף אַן ענין, וואָס האָט אַ מער אַלגעמיינעם ווערט: די עלטערע שרייבערס (און צו זיי רעכנן איך צו כמעט אַלע די וועלכע האָבן פאַרנומען אַן אַרט אין דער יידישער ליטעראַטור פאַרן ערשטן וועלטקריג זיינען טיף פאַר-וואַרצלט געווען אינעם יידישן כלל-לעבן, אין דער יידישער קולטור-סיביבה, אין דער יידישער קולטור-טראַדיציע. אַפילו אַ בערגעלסאָן מיט זיין פּראַלעטקולטישן „פענעק“ איז געוואָרן אַ כלל-ישראל שרייבער. אַנדערש זיינען די, וועלכע האָבן זיך געוויזן נאָכן קריג. זיי זיינען אַלע, אַ הויך אַ פאַר אויסנאַמען, אָפּגעריסענע, אויסגעוואַרצלטע. זיי רעפּרעזענטירן זיך אַליין, בעת הינטער דעם שרייבער פון דעם פאַרמילחמה-טיפ שטייען דורות, וועלטן גאַנצע...

יונגער שרייבער: — מאַכט דאָס לייכטער אָדער שווערער די אויפגאבע פון דער קריטיק?

קריטיקער: — עס איז נישט קיין פראגע פון לייכט אָדער שווער. עס איז אַ פראגע פון לעבנס־שפע, אַ פראגע פון רייכערע אָדער אַרעמערע אידיען־פאַר־בינדונגען, פון גרעסערער אָדער קלענערער סוגעסטיוויטעט. דער איינגעוואַרצלטער שרייבער האָט דערמיט גופא שוין אַ ווערט און אַ ווערדע, וואָס ער איז נישט אַליין. זיינע געשטאַלטן, ווי אויך די מיטלען פון זיין שפראַך סימבאָליזירן מיט זיך אַ קאָלעקטיוו, אַן עפאַכע, אַ דור, און זיי וועקן אונדזער געדאַנק, אונדזער פאַר־טאַזיע, ווען אַפילו דער שרייבער אַליין איז נאָך פון דעם גראַד פון אַ מרדכי ספעקטאַר אָדער אַ יעקב דינעזאָן.

יונגער שרייבער: — ווי אַזוי איז עס פאַרט געשען, וואָס גאַנץ אומבאַדייטנ־דיקע שרייבערס האָבן באַקומען אַזאַ באַדייטונג?

קריטיקער: — דאָס איז געשען אַ דאַנק דעם, וואָס כמעט יעדער פון זיי האָט געהאַט אַ שותף — דאָס פאַלק. דאָס שאַפן פון אַ פערזענלעכקייט געכפלט אויפן לעבן פון דורות — דאָס זיינען די ווערק נישט נאָר פון מענדעלען, שלום־עליכמען, פרצן, ליעסינען, אַשן, אויך פון אַנדערע עלטערע שרייבערס. אָבער דער היינטיקער שרייבער רעפערענטירט דאָס רוב נאָר זיך אַליין און אַפילו דער היינ־טיקער שרייבער, דער וואָס גיט אונדז צו פילן דעם טעם פון אַ פאַלקס־לעבן און אַ פאַלקס־גזע, דער, וואָס גיט אונדז נאָר צו פאַרוזכן אָדער דעם ביטערן טעם פון זיין פאַרעלנטן אײַן, אָדער דעם שיטערן טעם פון סאַציאַלע אַבסטראַקציעס. — ער וואָלט געדאַרפט זיין, ווינציקסטנס, אַ מענדעלע, אַ פּרין, כדי אונדז אויפ־צוועקן, — און וויפל האָבן מיר אַזוינע?

יונגער שרייבער: — יא, דאָס איז אַ פראגע, עס זיינען דאָ נאָך אַנדערע פראגעס אויך...

קריטיקער: — צו וואָס נאָך פראגעס? מיר וואָלטן געקאַנט נאָך אַ סך, אַ סך שמועסן וועגן אייער ערשטער פראגע, אָבער עס וועלן זיין נאָך געלעגנהייטן.

4. דאַרפן נישט די דיכטערס זיין אויך די קריטיקערס ? *

ווען גאָט האָט די וועלט באַשאַפן, האָט ער איינגעזען אַז „ס׳איז גוט“. איז דאָס נישט געווען דען די איינציק־קאַמפּעטענטע „קריטיק“ וועגן אונדזער וועלט? עס האָט זי אַרויסגעזאָגט דער שאַפער אַליין, אַלע אַנדערע „קריטיקן“ (וויפל מאָל האָבן מיר עס שוין געהערט?) שטאַמען פון לויטער דילעטאַנטן: האָט דען ווער פון זיי שוין געפרוווט אַ מאָל שאַפן אַ וועלט? און עס וואָלט געווען אַ יושר, מיינען אַ סך, אַז אויך אַנדערע שאַפערס, — דיכטערס, קינסטלערס, — זאָלן גיין אין גאַטס וועג און אַליין ווערן די קריטיקערס פון זייערע ווערק. און באַמת: ווער דען קאָן וויסן אַזוי גוט ווי זיי אַליין, וואָס זיי האָבן געמיינט? ווער דען קאָן בעסער ווי זיי אַליין אויסטייטשן זייערע פאַרבאָרגענע כוונות? און וואָס איז שייך צו מבינות, איז

* זע „אַלגעמיינע באַמערקונגען“ אינעם ערשטן טייל פונעם בוך.

דאָך קלאַר, אַז קיין גרעסערער מבין אויף קונסט, ווי דער קינסטלער אליין, קאָן נישט געמאַלט זיין. און נישט נאָר איז ער דער גרעסטער, — ער איז דער איינ-ציקער מבין אויף קונסט. ווי קומען מענטשן, וואָס האָבן קינסטלעריש נישט עפעס אויפצוטאָן, אַרויסצוזאָגן מיינונגען וועגן קונסט? קאָן דען, אַ שטייגער, איינער וואָס איז נישט קיין אינזשיניער, מבינות זאָגן אויף אַ בריק? אַזוי וואָלט אויך דער. וואָס איז אליין נישט קיין קינסטלער, נישט געדאַרפט האָבן קיין דעה אין קונסט-זאַכן...

דאָס איז אַ מיינונג וואָס איז זייער פאַרשפּרייט. און זי זעט אויס פון אויבנ-אויף צו זיין גאַנץ שכלדיק. טאַקע, מיט וואָס זאָל קונסט זיין אַנדערש פון וויסנ-שאַפט אָדער טעכניק? פון די, וואָס שרייבן מכוּח טעכנישע און וויסנשאַפטלעכע ווערק, פאָדערן מיר אַז זיי זאָלן האָבן וויסן און זיין אליין וויסנשאַפט-מענטשן; פאַר-וואָס זאָלן מיר נישט פאַרלאַנגען אויך פון קונסט-קריטיקערס אַז זיי זאָלן אליין זיין קינסטלער? האָט טאַקע דער ענגלישער פּאָעט דראַידען, וואָס איז אויך געווען אַ קריטיקער, דערקלערט אַז „די פּאָעטן אליין זיינען די פּאָסיקסטע, ווען אַפילו נישט די איינציקע (האָט ער צוגעגעבן) קריטיקער.“ און אַרטור סאַימאָנס, אַ מאַ-דערנער ענגלישער שריפטשטעלער חורט עס איבער: „בעת, זאָגט ער, עס איז דאָ אַ גרויסע מאַסע ווערטפולע קריטיק, געשריבן פון קריטיקערס, וועלכע זיינען נאָר קריטיקערס, איז דאָך די ווערטפולסטע און די עיקרדיקסטע קריטיק געשריבן גע-וואָרן פון שעפּערישע שרייבערס, דאָס רוב פון פּאָעטן.“

כדי צו פאַרשטיין בעסער דעם ענין, — לאַמיר זיך פרוּוון פאַרשטעלן אַז מיר פּאָדערן פון קונסט-קריטיקערס אַז זיי זאָלן זיין אליין קינסטלער און — לאַמיר זיך ווידער איינריידן — אַז אונדזער פּאָדערונג איז צופרידגעשטעלט געוואָרן; וועגן קונסט שרייבן נאָר קינסטלערס. וועלן מיר דאָן וויסן וועגן איר מער וויפיל איצט? וועלן זיך באמת דאָן אַנטפלעקן פאַר אונדז אַלע אירע סודות און רמוזים? לאַמיר פרזער נעמען דעם פּאַל, וווּ דער קינסטלער שרייבט וועגן זיין איי-גענעם ווערק. דאָ וואָלטן דאָך אין פּלוג געדאַרפט זיין די גינסטיקסטע באַדינגונג-גען, אויב עס זאָל זיין ריכטיק, אַז וואָס אַ מענטש איז נעענטער צו אַ זאָך, אַלץ בעסער קאָן ער זי אַפּשאַצן; דאַרף מען דען זיין נעענטער צו אַ ווערק ווי דאָן, ווען מען איז אליין זיין שאַפּער? ובכן נעמען מיר דעם פּאַל, ווען דער קינסטלער ווערט אליין דער קריטיקער פון זיין שאַפּונג, און לאַמיר זיך פאַרשטעלן (הגם עס איז נישט אַזוי לייכט זיך עס פאַרצושטעלן), אַז ער באַנוגט זיך נישט מיט יענעם איינ-איינציקן וואָרט „גוט“, אין וועלכן עס האָט זיך אויסגעדריקט די גוטמוטיקע „זעלבסט-קריטיק“ פון דעם גנאָדיקן שאַפּער פון אונדזער וועלט. לאַמיר האָפּן אַז דער מענטש-קינסטלער וועט נישט זיין אַזוי לאַקאַניש, ווי דער שאַפּער פון אַלע שאַפּערס, און ער וועט אונדז פריינטשאַפטלעך נעמען פאַרן האַנט, כדי אונדז צו פירן, פאַמעלעך און שטיל, דורך די אַלע פאַרבאָרגענע וועגן און טונקלע שטעגן פון זיין שאַפּן. וועט ער זיין אַ גוטער פירער?

איך בין זיך מודה אַז איך בין נישט זיכער אין דעם. נישט אויף יעדן וועג, אויף וועלכן מען גייט אליין, קאָן מען פירן אַנדערע. עס זיינען דאָ וועגן, וואָס מיר גייען אויף זיי, ווי מיט פאַרבונדענע אויגן; דאָס זיינען אַפט (כאָטש נישט שטענדיק) די וועגן פון שאַפּן. אַהין זיינען מיר געגאַנגען; עפעס אַ שטערן, אַ ווייטעניש

האָט אונדז געצויגן, עפעס האָט אונדז געשטופט, געטריבן; צוריק קאָנען מיר אָפט שוין אַליין נישט טרעפן דעם וועג, נישט גערעדט שוין וועגן פירן אויף אים אַנדערע... „זיי קומען צו מיר און פרעגן, — האָט זיך געטע אַ מאָל געקלאָגט פאַר אַקער-מאַנען, — וואָס זיינען די אידייען, וואָס איך האָב געוואָלט פאַרקערפערן אין „פּאָסט“, אזוי ווי ווען איך זאָל עס וויסן און זיי קאָנען אינפאַרמירן“. מער באַ-קאַנט איז דער ענטפער, וואָס ראַבערט בראַונינג, דער ענגלישער פּאָעט, זאָל האָבן געגעבן איינער אַ דאַמע, וואָס האָט נישט אַנדערש געוואָלט אַז ער זאָל איר זאָגן, וואָס ער האָט געמיינט מיט איינעם פון זיינע נישט גאַר קלאַרע לידער: „מאַדאַם, — האָט ער איר געענטפערט, — ווען איך האָב דאָס ליד געשריבן, האָבן צוויי געוואוסט וואָס עס האָט געמיינט — גאַט און ראַבערט בראַונינג. איצט ווייס עס נאָר גאַט אַליין“...

„קיינער ווייס נישט — ליינען מיר ביי טורגעניעוון אין „דזואַריאַנסקאַיע גניעוודאַ“ — קיינער האָט נישט געזען און קיינער וועט קיין מאָל נישט זען ווי דאָס קערנדל, וואָס איז באַרופן צו לעבן און פונאַנדערבלייבן, גיסט זיך אָן און צייט טיקט אין שוויס פון דער ערד“. קיינער ווייס נישט דעם סוד פון דעם קערנדלס צייטיק-ווערן; ווייניקער ווי אַלץ ווייס עס דאָס קערנדל אַליין... „איך שעם זיך אייך צו זאָגן דעם אמת, בירגער — האָט זיך אויסגעדריקט סאַקראַטעס אין זיין „אַפּאָלאָגיע“, ווי פּלאַטאָ גיט זי אונדז איבער — אָבער איך וועל עס אייך זאָגן; שיער נישט אַלע, וואָס זיינען געווען ביי אונדזערע שמועסן, האָבן גערעדט בעסער, ווי זיי (די דיכטערס) וועגן די ווערק וואָס זיי האָבן אַליין געשאַפן. איך האָב דע-מאַלט שנעל באַגריפן מכה די פּאָעטן, אַז זיי ווערן געפירט, ווען זיי שאַפן זייערע ווערק, נישט דורך דעם פאַרשטאַנד, נאָר דורך עפעס אַ נאַטירלעכער גאַב און רוח-הקודש, פונקט אזוי ווי די פּריסטערס און די אַראַקעלס. זיי זאָגן דאָך אויך אַ סך שיינע זאַכן, מער נישט זיי וויסן אַליין נישט וואָס זיי ריידן... דאָס איז תמיד אזוי (*), אָבער אָפט טרעפט אַז פּאָעטן וויסן אַליין נישט, וואָס זיי ריידן, זיי זיינען ווי דאָס קערנדל, וואָס ציט זיך צו דער זון, ווען עס ווערט פול מיט זאָפט און חוז אַרויס-שפּראַצן, אָבער ווהיין און צוליב וואָס עס ציט זיך און שפּראַצט און וואַקסט, ווייס עס נישט. „דעם פּאָעט אליין, זאָגט לענדאַר, איז נישט קלאַר אַלץ, וואָס ער ווייס, און ער זעט אויס צו וויסן פון דעם אַזוי ווינציק, ווי ווינציק עס ווייס דער זייד-וואַרעם פון דער פייניקייט פון זיין פּאָדעם“. אַפילו דער דיכטער עדגאַר עלען פּאָו, וואָס גלייבט אין באַוואוסטזיניקן שאַפן און וואָס האָט אונדז געגעבן אַזע קלאַרן און ניכטערן אַנאַליז פון דעם אופן, ווי אזוי ער האָט געשריבן „די ראַב“, מוז דאָך מודה זיין, אַז „דורכויס נישט אָפט איז אַן אויטאָר אין שטאַנד אַנצוצייכענען דעם וועג, אויף וועלכן ער איז געקומען צו זיין ציל“, און אַפילו זיין עצם-ציל איז ער נישט תמיד אין שטאַנד צו פאַרמולירן, וואָלט, אַ שטייגער, סערוואַנטעס געקאַנט אונדז זאָגן דעם ציל און מיין פון „דאָן קיכאַט“? ניין, ער וואָלט עס אונדז נישט געקאַנט זאָגן. ער האָט עס נישט געוואוסט. ער האָט באמת געגלייבט אַז זיין מיין איז אויסלאַבן און אויסצוראַטן די ריטער-ראַמאַנען, — און ער האָט „אַליין עס נישט וויסנדיק אויף קלאַר, אַנגעשריבן די גרעסטע סאַטירע קעגן דעם מענטשלעכן ענ-

(* זע מיין אַפּהאַנדלונג „שאַפן און אַרבעטן“ אין „געקליבענע שריפטן“, ו, ז"ז 353-350.)

טוויאַזם, ווי היינע זאָגט, אָדער אפשר גאַר פאַרקערט — אַליין נישט וויסנדיק, האָט ער אונדז געגעבן דעם העלסטן מוסטער פון מענטשלעכן ענטוויאַזם. און דער זעליקער דאָן קיכאַט, וואָס אין די אויגן פון זיין שאַפער און זיין דור איז ער געווען אַ קאַמישע פיגור, איז פאַר אונדז, היינטיקע ליינענער אַ טראַגישער סימבאָל. דאָס איז ריכטיק אויך וועגן אַזאַ געשטאַלט, ווי שיילאַק... „דער זשעני פון דעם דיכ-טער (האַט געשריבן היינע), דער וועלטגייסט, וואָס געוועלטיקט איבער אים, שטייט תמיד העכער פון זיין פּריוואַטן ווילן“. דער „פּריוואַטער ווילן“ פון שעקספיר איז אויסן געווען צו שאַפן פון שיילאַקן אַ העלד פאַר אַ קאַמעדיע אָבער דער „וועלט גייסט“, דער רוח הקודש האָט פון דער קאַמעדיע געמאַכט אַ טראַגעדיע. אויך אונ-דזער אייגענער מענדלע מו"ס האָט זיין פאַראַדיע אויף „דאָן קיכאַט“, זיין „קיצור מסעות בנימין השלישי“, געשריבן ווי אַ סאַטירישע — און מיר ליינענען עס איצט ווי אַ הומאַריסטישע דערציילונג. טשעכאַווס „קאַרשנגאַרטן“ איז אין מאַסקווער קונסט-טעאַטער אויפגעפירט געוואָרן ווי אַ טראַגעדיע, כאַטש געשריבן געוואָרן איז עס ווי אַ קאַמעדיע. ווען דעניעל דעפּואַ האָט געשריבן זיין „ראַבינאָן קרוואַ“ האָט ער נישט געוואָלט, אַז ער שרייבט אַ בוך פאַר יונגוואַרג, אַזוי ווי סוויפט האָט עס נישט געוואָלט, ווען ער האָט געשאַפן זיין געניאַלע פּאָליטישע סאַטירע „גוליווערס נסיעה“

יאַ, נישט שטענדיק ווייס דער דיכטער דעם ציל און דעם וועג פון זיין שאַפן. אַפט ווערט ער געפירט פון אַ קראַפט וואָס ער ווייס נאָר, אַז זי איז פאַראַן, אָבער נישט — וואָס זי איז. דער באַוווּסטזיין, מעג ער ווי שטאַרק אַנטיילנעמען אין דעם דיכטערס שאַפן, איז ער דאָך נאָר איינער פון די קוואַלן, וואָס נערן אים. עס זיינען דאָ נאָך קוואַלן, באַהאַלטענע און אומבאַוווּסטע. כדי דאָס צו פאַרשטיין, דאַרף מען גאַר נישט זיין באַקאַנט מיט פּרוידס פּסיכאָאַנאַליז. כמעט יעדער דיכטער לערנט עס פון זיין אייגענער דערפאַרונג... און אויב ער וועט אונדז וועלן דערציילן, וואָס ער ווייס פון זיין ווערק, וועט ער זייער אַפט ווייניק האָבן אונדז צו דערציילן אָדער ער וועט אונדז איבערגעבן זאַכן, וואָס צום אמתן זיינען פון זיין שאַפונג האָבן זיי גאַר אַ קנאַפע שייכות...

דאָס הייסט נישט, אַז וואָס דער דיכטער זאָגט אונדז וועגן זיין אייגענעם שאַפן, האָט פאַר אונדז נישט קיין ווערדע. ניין, עס האָט זייער אַ גרויסע ווערדע. אויב עס העלפט אונדז נישט שטענדיק פאַרשטיין זיין ווערק, ניצט עס אונדז אים אַליין בעסער צו באַנעמען. און דאָס איז זייער פיל. אָבער דאָס איז נישט גענוג. מיר קענען דאָך נישט אין גאַנצן דעם דיכטער אַליין, כל-זמן מיר קענען נישט גוט זיין שאַפן. אפילו ער אַליין קאָן נישט האָבן וועגן זיך קיין קלאַרן באַגריף, אויב ער באַגרייפט נישט זיינע אינטוויטיוו-געשאַפענע ווערק, און אויב עס איז ריכטיק, אַז אַפט ווייס ער אַליין נישט אַלץ וועגן זיין שאַפן, איז ממילא אויך אמת אַז ער ווייס נישט אַלץ וועגן זיך אַליין.

אָבער לאַמיר לאָזן אָן אַ זייט דעם מין קינסטלער, וואָס נאָר די אינטוויציע, דער רוח-הקודש רעדט פון אים אַרויס. לאַמיר זיך פאַרשטעלן אַ קינסטלער פון דעם טיפּ, וועגן וועלכן עס שרייבט עדגער עלען פאַו אָדער אַסקאַר ווילד — אַ קינסטלער, וואָס שאַפט „באַוווּסטזיניק“. וואַלט זיין פירוש אויף זיין אייגענעם ווערק געווען פאַר אונדז גענוג? ניין, אויך זיין קריטיק קאָן אונדז נישט פאַרשאַרן די קריטיקן

פון אנדערע... פארוואס? מחמת ער מוז זיין סוביעקטיוו און „פארטייש“ צו זיך אליין? ניין, דער מאטיוו אינטערעסירט מיך נישט שטארק, ווארעם איך האב דא נישט אין זינען די קריטיק, וואס מעסט די גרייס פון טאלאנט און זאגט: „גוט“ אדער „שלעכט“, נאָר יענע קריטישע מעטאָדע וואָס פאַרשט די נשמה פון אַ ווערק און זאָגט: וואָס און ווי עס איז באַשאַפן געוואָרן. אָבער אַפילו פאַר אַט דעם נישט שאַצנדיק, נאָר כאַראַקטעריזירנדיק מין קריטיק איז קנאַפּ וואָס דער ריכטער אַליין זאָגט. מעג זיין פירוש זיין ווי אַביעקטיוו און אומפאַרטייש, איז עס דאָך נישט מער ווי זיין פירוש — און עס קאָנען זיין פאַרשיידענע אַנדערע פירוש־שים. די אַנדערע קאָמענטאַרן קאָנען אַפילו סותר זיין איינע די אַנדערע. דאָס איז נישט קיין אומגליק, אַפּט איז עס אַ גוטער סימן. „נאָר וועגן גאָר אַרעמע ווערק זיינען די מיינונגען פאַראייניקט — זאָגט דער ראַמאַנטישער דיכטער און עסטע־טיקער זשאַן פּאָול; — וועגן מיטלמעסיקע זיינען זיי וואַקלדיק; וועגן די בעסטע אָבער זיינען זיי קעגנזעצלעך.“ און — „אלו ואלו דברי אלהים חיים“. קליגערע קריטיקערס ווייסן עס, — פּאָלגן זיי עמאַנועל קאַנטן וואָס ראַט נישט צו זאָגן: „דיוער וויין שמעקט גוט“, נאָר „ער שמעקט פיר מיך גוט“... די גרויסקייט פון אַ ווערק באַשטייט אין דעם, וואָס יעדער איז אים משיג לויט זיין מדרגה. אפילו דער דיכטער אַליין האָט דאָ נישט וואָס צו זאָגן, נאָך דעם ווי זיין ווערק איז שוין באַשאַפן. ער קאָן לערנען אין זיין שאַפונג איין פּשט און דער ליענער — אַן אַנדערן. דעם דיכטערס פּשט איז נישט קיין מוז פאַר דעם לעזער. דער רוסישער פּילאָלאָג און שאַפונג־טעאָרעטיקער פּאַטעבניאַ שרייבט: „דער הערער קאָן אַ סך בעסער פאַר דעם ריידער פאַרשטיין, וואָס עס ליגט פאַרבאַרגן הינטער דעם וואָרט, און דער לעזער קאָן בעסער פון דעם דיכטער אַליין תּופּס זיין דעם רעיון פון זיין ווערק“.) דער תּוך, דער כּוח פון אַ ווערק ליגט נישט אין דעם, וואָס דער אויטאָר האָט געוואָלט מיט אים זאָגן, נאָר אין דעם, ווי עס ווירקט אויפן לעזער אָדער צוהערער, אַלזוי, אין זיין אומאויסשעפּלעכן מעגלעכן אינהאַלט“.

עס וואָלט באמת געווען גאָו צו טראַכטן, אַז אַ גרויס ווערק האָט נאָר איין באַשטימטן זינען. „תורה נדרשת לכמה פנים“, זאָגט די גמרא: די תורה קאָן אויס־געטייטשט ווערן אויף פאַרשיידענע אופנים, אין איר ליגט פון אַנהייב אָן פאַרבאַרגן „אַלץ, וואָס אַ תּלמיד ותיק וועט ווען עס איז אויפּטאָן“. עפעס ענלעכס האָט גע־שריבן דאָנטע וועגן זיין „געטלעכער קאָמעדיע“: „דאָס דאָזיקע ווערק — ליענען מיר אין זיין „ווידמונג“ — האָט נישט איין וואָסער עס איז באַשטימטן זינען, נאָר עס קאָן אַנגערופן ווערן פּאָליסענסוס, דאָס הייסט אַזאָ, וואָס האָט עטלעכע זינען... אָבער אפּשר איז עס ריכטיק בלויז וועגן דער „קאָמעדיע“ וואָס דער דיכטער איז מיט אַ כּיוון אויסן געווען צוצוגעבן איר אַ געוויסע פּילדייטיקייט? ליענט דאָן, וואָס טורגעניעו האָט געזאָגט אין זיין באַרימטער רעדע וועגן „האַמלעט און דאָן קי־כאַט“... „אין דעם, האָט ער געזאָגט, ליגט די באַוונדערע מעלה פון גרויסע פּאַעטישע ווערק, אין וועלכע דער זשעני פון זייער שאַפּער האָט אַריינגעאַטעמט אַ ניט־שטאַר־בנדיקן לעבן, וואָס די מיינונגען וועגן זיי, ווי וועגן לעבן בכלל — קאָנען זיין אומ־

(* אין אַ ביסל אָן אַנדער זינען האָט שלום עליכם אַמאַל (אין אַ בריוו צו י. ח. ראַב־ניצקין) געשריבן: אין האַלט תּמיד דעם לעזער פאַר אַ גרעסערן מבין ווי דעם מחבר“.)

ענדלעך פארשיידן, אפילו סתירהדיק — און אין דער אייגענער צייט זיין גלייך גערעכט. אנדערע האבן דאס אייגענע געזאגט ביי אנדערע געלעגנהייטן. דער רוב סישער קריטיקער פיסארעו האט וועגן בייעלינסקיס פושקין-קריטיקן געשריבן: „די לעזער און אפשר אויך בייעלינסקין אליין האט זיך געדאכט, אז פושקין מיט זיינע ווערק האט עס ארויסגערופן אט די אלע ווונדערלעכע געדאנקען; אין דער אמתן אבער געהערן זיי אין גאנצן דעם קריטיקער און דעם פאעט אליין וואלטן זיי מסתמא גאר נישט געפעלן געווארן. בייעלינסקי האט איבערגעטריבן די באדייטונג פון אלע פושקיןס הויפט-ווערק און ער האט יעדן פון זיי צוגעשריבן אזא ערנסטן און טיפן זינען, וועלכן דער אויטאר אליין האט נישט געקאנט און גאר נישט געוואלט אין זיי אריינלייגן.“ פיסארעו איז אויסן געווען אפצושוואכן דערמיט דעם איינדרוק, וואס עס האט געמאכט אויף דעם רוסישן לעזער בייעלינסקיס קאנגעניאלער פירוש אויף פושקיןס פאעזיע. דאס איז, פארשטייט זיך, געווען א פעלער פון פיסארעווס זייט, א פעלער, וואס האט זיך גענומען פון זיין כלומרשט רעאליסטישן דענק-מעטאד; אבער דער עצם פאקט, וואס וועגן אים רעדט ער, איז א ריכטיקער. בייע-לינסקי האט טאקע אריינגעלייגט, אריינגעלייענט, אזוי צו זאגן, אין פושקיןס, ווי אין אלע אנדערע ווערק, זיינע אייגענע רעיונות, פונקט ווי פיסארעו אליין האט זיינע רעיונות אריינגעלייגט אין טורגעניעווס באזאראוו, פונקט אזוי ווי יעדער לע-זער און יעדער קריטיקער, וועלכער איז דאך אויך, פריער ווי אלץ, א לעזער, טראגט אריין זיינע געדאנקען, טרוימען און געפילן אין די ווערק, וואס ער לייענט. דער לעזער, וועלכער איז ווערט צו טראגן דעם נאמען לעזער, איז שטענדיק ממשיך (יעדער לעזער אויף זיין שטייגער) וואס דער דיכטער הייבט אָן.

דער לעזער מוז האבן א שם המפורש, א שאפנדיקע און באלעבנדיקע פאנ-טאזיע, כדי דעם דיכטערס ווערק זאל נישט בלייבן פאר אים קיין גולם, קיין גוף אן א נשמה. נישט אומזיסט זאגט דער דייטשער דיכטער העבעל, אז „פאעזיע צו געניסן איז פונקט אזוי א טאלאנט, ווי צו שאפן פאעזיע.“ און דער רוסישער קרי-טיקער און ליטעראטור-פארשער גארנפעלד דריקט זיך אויס, אז „יעדער נייער לייענער פון „האמלעט“ איז אזוי ווי זיינער א נייער פארפאסער, יעדער נייער דור איז א ניי בלאט אין דער געשיכטע פון יעדן קונסטווערק.“ יעדער נייער דור באפרוכ-פערט דאס קונסטווערק מיט זיין נייעם לעבן און רופט אין אים אליין ארויס א נייעם לעבן, אויב ס'טרעפט, אז א קונסטווערק שטארבט אויף א געוויסער צייט, איז עס אן אילוזיע. דאס ווערק איז אין דער אמתן נישט געווען טויט, נאר דער עפאכע האט געפעלט דער חוש פאר דעם. קומט א נייע תקופה — לעבט דאס ווערק אויף. אזוי איז געווען מיט שעקספירס דראמעס און מיט פיל אנדערע גרויסע שא-פונגען, די אומשטערבלעכקייט פון א קונסטווערק מיינט — זיין פעיקייט אויפצו-שטיין נאך יעדן טויט זיינעם תחית-המתים. אבער — און דאס איז פאר אונדז דער עיקר — אפילו אין די צייטן ווען עס לעבט, לעבט עס א טן פארשיידענע לעבנס-ווער וועט זאגן — שרייבט דער שוין פריער דערמאנטער רוסישער ליטעראטור-פסיכאלאג פאטעבניא — אז די אויסטייטשונג און די ווירקונג פון דער גריכישער סקולפטור איז איינע און די זעלביקע אין דעם בליונגס-פערראד פון גריכנלאנד און איצט? דעמאלט און איצט — דאס זיינען צוויי גאר פארשיידענע שאפונגען פון קונסט. זיי האבן נאר איין און דעם זעלביקן מאטעריעלן סובסטראט, אבער נישט,

אזוי צו זאגן, די זעלביקע נשמה, און די דאזיקע פארשיידנקייטן בייטן זיך נישט נאָר לויט די צייטן, נאָר אויך לויט די פעלקער. יעדע צייט, יעדעס פּאָלק און יעדער איינציקער לעזער לעבט-איבער דעם קונסטווערק אויף זיין אייגענעם שטייגער, לייגט אין אים אַרײַן זײַן אייגענעם „אינהאַלט“, מאַכט אויף אים זײַן אייגענעם פירוש, — און דערפֿאַר מעג די אויסטייטשונג, וואָס דער קינסטלער אַליין גיט זײַן ווערק, זײַן פֿאַר אונדז ווי וויכטיק, קאָן זי נישט פֿאַרבייטן אַלע אַנדערע אויס-טייטשונגען.

אַ ווערק קאָן פֿון אונדז נישט פֿאַרשטאַנען ווערן פֿונקט אזוי ווי דער דיכטער האָט עס פֿאַרשטאַנען, שוין דערפֿאַר אַליין, וואָס דער יסוד, דער אור-אַטאָם, אזוי צו זאָגן, פֿון יעדער ליטעראַרישער שאַפֿונג — דאָס וואָרט — ווערט פֿון יעדן איי-נעם אויפגענומען גאָר אויף אַ באַזונדערן אופֿן. „ווען צוויי פֿערזאָנען, זאָגט א. פֿאַטעבניא, וואָס רײַדן אויף איין לשון, פֿאַרשטייען איינס דאָס אַנדערע, איז דער אינהאַלט פֿון דעם געגעבענעם וואָרט בײַ זײַ פֿאַרשיידן“. און פֿאַטעבניאָס אַ תּלמיד, גאַרנפעלד, שרײַבט, אַז „קײַנער טראַכט נישט, זאָגנדיק אַ וואָרט, פֿונקט דאָס איי-גענע, וואָס אַן אַנדערער קאָן טראַכטן“. און אויך הערנדיק אַ וואָרט, וויל איך צוגעבן, הערט קײַנער נישט פֿונקט דאָס אייגענע, וואָס אַן אַנדערער קאָן הערן. דאָס ווייס מען אויך אַן דער וויסנשאַפט פֿון סעמאַנטיק, „אַ וואָרט — לײַענען מיר אין שלום אַשס ראַמאַן „פעטערבורג“ — איז פֿונקט אזוי ווי אַ פֿרוכט; מען באַדאַרף אַ וואָרט קאַנען אויפֿעסן — און דערפֿילן דעם טעם דערפֿון. אָבער דער, וואָס „עסט עס אויף“, פֿילט אַפט דערין גאָר אַן אַנדערן טעם, ווי דער וואָס האָט עס געזאָגט אַדער גע-שריבן.

וואָס רײַכער אַ וואָרט איז אין אינהאַלט, וואָס פֿינער עס איז, אַלץ ווינציקער מעגלעכקייטן איז דאָ, אַז אַלע זאָלן עס גלײַך פֿאַרשטיין. און אויב איין וואָרט איז אזוי, הײַנט וואָס איז שוין צו רײַדן וועגן אַ גאַנצן ווערק? שרײַבט טאַקע מענדעלע וועגן דער „קליאַטשע“, אַז „איטלעכער וועט זי פֿאַרשטיין כּפי זײַן פֿאַרשטאַנד און פֿיין מדרגה“. און דאָס איז רײַכטיק וועגן יעדן בוך. איטלעכער מענטש — און איט-לעכער דור — פֿאַרשטייט עס „כּפי זײַן פֿאַרשטאַנד און זײַן מדרגה“. אַן אַלטער ייִדישער מחבר, מנחם מאָן, האָט עס זײַער בילדלעך אויסגעדריקט אין דער געגראַמ-טער פֿאַררעדע צו זײַן „שאַרית ישראל“ (אַמסטערדאַם, 1743):

עס איזט איין ספר אַדער איין בוך אַזאַ געשטעלט
גלײַך מיט איין גראַז באַוואַקסען אויפֿן פעלד:

דען דער אַקס טוט דאָס גראַז צו זײַן שפּײַז דרויס רײַסן,

די בינען טוען האַניק און וואַקס פֿון די בלומען בײַסן

דאָס חזיר — דאָס ווילט (רײַעט) און גראַבט די וואַרצלס אויס

די שטאַרק קריגט דרין דען עקדיש און די קאָץ די מויו.

דער מענטש קלייבט דרויס קרײַטיך אום דערמיט צו היילן איין ווונד

און די שפּײַן זויגט דרויס גיפֿט, דאָס וויל מאַל דען מענשען מאַכן אומגעוונד.

זאָ אורטיילט איין יעדער מענטש, דער איין ספר טוט לעזן,

גלײַך זײַן אַרט איז און זײַן נאַטירלעך פֿאַרשטאַנד און וועזן...

(איך האָב נישט אָפּגעהיט די אַרטאַגראַפֿיע פֿון אַריגינאַל, כּדי עס זאָל זײַן

לײַכטער צום לײַענען).

און אין אַ געוויסן זינען איז וועגן אַלע אמתע דיכטערס ריכטיק וואָס ביעלינסקי האָט געשריבן וועגן פּושקינען (און וואָס אַנדערע קריטיקערס האָבן, ווי איך האָב פּרזער שוין דערמאָנט, געשריבן וועגן אַנדערע גרויסע קינסטלער). ביעלינסקי האָט געזאָגט וועגן אַלעקסאַנדער פּושקין, אַז „ער געהערט צו די אייביק לעבנדיקע און זיך באַוועגנדיקע דערשיינונגען, וועלכע בלייבן נישט שטיין אויף יענעם פּונקט, וווּ עס האָט זיי געטראָפּן דער טויט, נאָר וועלכע אַנטוויקלען זיך ווייטער אין דעם באַוווּסטזיין פון דער געזעלשאַפט. יעדע עפּאָכע טראָגט אַרויס וועגן זיי איר אור-טייל, און ווי ריכטיק זי זאָל זיי פאַרשטיין, וועט זי שטענדיק איבערלאָזן דער קו-מענדיקער תקופה צו זאָגן עפעס נייעס און מער ריכטיקס און קיינער וועט קיין מאָל נישט אַרויסזאָגן אַלץ“...

דאָס הייסט, פאַרשטייט זיך, נישט, אַז ס'איז „הפּקר אַ וועלט“, און מען קאָן טייטשן און פּשטלען אַ קונסטווערק ווי איינעם פאַלט איין. ניין, חס וחלילה! אַ געוויסער תּוך, אַ געוויסע סובסטאַנץ איז דאָ אין יעדן ווערק, וואָס באַשטימט די אַלגעמיינע ריכטונג פאַר די פאַרשיידענע באַלייכטונגען און קאָמענטאַרן, אָבער אין ראַמען, אין די גרענעצן פון דער אַלגעמיינער ריכטונג זיינען דאָ אַן אַ שיעור מעג-לעכקייטן — און יעדער פאַרווירקלעכט זיי אויף זיין אופּן, לויט זיינע השּגות. אין דער אויפנעמונג פון קונסט איז עס אַזוי ווי אין איר שאַפּונג: זיינען דען נישטאַ אין איר קיין באַשטימטע, כאַטש נישט שטענדיק פאַר אונדו קלאַרע, געזעצן? אָבער יעדער קינסטלער האָט די פּרייהייט זיי אַנצווענדן אויף זיין אייגענעם שטייגער... אַזוי איז עס אויך מיט דער אויסטייטשונג פונעם איצטיקן וואָרט און פון אַ גאַנצן ווערק, יעדעס וואָרט קאָן פון פאַרשיידענע מענטשן, ווי מיר האָבן געזען, פאַרשיידן אויפגענומען און פאַרשטייטשט ווערן, אָבער די פאַרשיידענע טייטשן קאָנען נישט זיין צו ווייט איינס פונעם אַנדערן: זיי מוזן אַלע האָבן אַ שייכות צו דער זאָך, וואָס ווערט דורך דעם דאָזיקן וואָרט אויסגעדריקט. אַזוי איז עס אויך מיט אַ גאַנצן ווערק, די פּשטים וואָס ווערן אין דעם געלערנט, קאָנען נישט זיין גאָר אין גאַנצן ווייט איינס פון דאָס אַנדערע, אָבער זיי קאָנען זיין שטאַרק פאַרשיידן, און ממילא — חזר איך איבער — קאָן אַ ווערק אויסגעטייטשט ווערן אַנדערש, ווי דער דיכטער אַליין האָט געטראַכט*.)

דער דיכטער איז דיכטער כל-זמן ער שאַפט. הייבט ער אָן מאַכן פּירושים, ד״ה שרייבן קריטיק אויף קינסטלערישע ווערק, מעגן דאָס זיין זיינע אייגענע ווערק, — הערט ער אויף צו זיין קינסטלער אין דעם אייגנטלעכן זינען פון וואָרט און

* אין זיין ראַמאָן „אַ טאָג עולם הזה“, דערציילט ז. שניאור, ווי דעם קינסטלער ברינס גאַענטער פּריינד נאַבראַנסקי האָט אים איבערגעגעבן „ווי אַזוי „מאַנפאַרנאָס“ טייטשט-אויס דעם „מאַנאיווער“, וואָס דער לוקסענבורגער מוזעאום האָט ביי אים אָפּגעקויפט. דאָס האָט ביי ברינען אַרויסגערופּן אַן אויפרייסן ביידע אויגן. נאָך אַ וויילע טראַכטן האָט ער אַ הייב-געטאָן די פּלייצעס און זיך ביטער צעלאַכט:

— הען, קאַנאַליעס! וואָס פאַר אַ פּיינע געזער זיי האָבן דאָס... זיי האָבן מיין קאַמפּאַ-יזיע פאַרשטאַנען בעסער ווי איך אַליין...

און ווירקלעך, דער קאַמענטאַר וואָס דער בולוואַר מאַנפאַרנאָס האָט פאַרעפּנט-לעכט, האָט ברינען קלאַרער געמאַכט זיין אייגענעם קינסטלערישן שוונג. בשעת ער האָט דאָס געמאַלן האָט ער זיך אַליין קיין חשבון נישט אָפּגעגעבן וואָס, אייגנטלעך, עס טרייבט אים צום איינזאַמען שניימענטשן און וואָס ער וויל דערמיט זאָגן.

ווערט — קריטיקער. קריטיק איז אַבער גאַר אַן אַנדער מין קונסט. נישט יעדער דיכטער פאַרמאָגט די פעיקייט צו זיין אַ קריטיקער. מיר האָבן געזען, אַז אַ געוויסער מין דיכטער — די וואָס לעבן נאָר מיט דער אינטואַציע אָדער מיטן רוח־הקודש — קאָנען נישט וויסן אַ מאָל דעם מיין פון זייערע אייגענע ווערק, און אַפילו דאָן, ווען זיי גיבן אונדז זייער אויסטייטשונג, איז זי נישט קיין מוז פאַר אַנדערע. נאָך ווינציקער איז אַ קינסטלער מסוגל אויפצור נעמען און אויסצוטייטשן די ווערק פון אַנדערע קינסטלערס.

*

„דער גרויסער טעות, — זאָגט היינע — באַשטייט תמיד אין דעם, וואָס דער קריטיקער שטעלט די פראַגע: וואָס זאָל דער קינסטלער? פיל ריכטיקער וואָלט געווען די פראַגע: וואָס וויל דער קינסטלער? אָדער גאָר: וואָס מוז דער קינסטלער?“. דאָס איז אַ קורצע, אַבער זייער אַ קלאַרע כאַראַקטעריסטיק פון צוויי גאָר פאַר־שיידענע מינים קריטיק: דער דאָגמאַטישער מין קריטיק און דער פרייער אָדער, ווי איך וואָלט אים אָנגערופן, דער אימאַנענטער מין קריטיק.

דער דאָגמאַטישער קריטיקער האָט אַ פאַרטיקן שולחן־ערוך. דאָרט זיינען פאַרשריבן די כללים און פרטים פון קונסט. האָט דער פאַרפאַסער אָפּגעהיט די אַלע כללים, דינים און מינהגים פון זיין שולחן־ערוך? אויב יאָ גיט דער דאָזיקער מין קריטיקער אים אַ „גלעט איבערן בעקעלע“, טאַמער, חלילה, נישט, גיט ער אויף אים אַ ביזן קוק און מאַכט פון אים אַש און רויך. עס איז נאָך אַ גליק, וואָס פרייער אָדער שפעטער זוכט זיך אָפּ אַן אַנדער קריטיקער מיט אַן אַנדערן שולחן־ערוך, און יענער פסקנט אַז עס מאַכט נישט אויס, — פאַרקערט, עס איז גאָר אַ מעלה, — וואָס דער קינסטלער האָט עובר געווען אויף די געבאָטן פון יענעם קריטיקער, אַבי ער האָט אָפּגעהיט דעם נייעם קריטיקערס כללים.

אַנדערש קוקט אויף דער זאָך די פרייע אָדער אימאַנענטע קריטיק. זי האָט נישט קיין פאַרטיקע און פאַר אַלעמען גילטיקע כללים. זי פאַרשרייבט נישט קיין עסטעטישע רעצעפטן, זי זוכט די מאָס פאַר אַ קונסטווערק אין אים גופא. יעדער קינסטלער, וויס זי, איז „זיך אליין אַן אַריסטאָטעלעס“, ד״ה יעדער קינסטלער גיט דעם אַלגעמיינעם געזעץ פון קונסט זיין אייגענעם אויסדרוק און ווענדט אים אַן אויף זיין אייגענעם אינדיוידועלן שטייגער. די פרייע קריטיק פּרעגט נישט — אויף היינעס לשון גערעדט: — „וואָס זאָל דער קינסטלער?“, גאָר „וואָס וויל אָדער וואָס מוז ער, שטעלנדיק זיך אַט־די און נישט קיין אַנדערע צילן און געברויכט די און נישט קיין אַנדערע מיטלען?“. אַזוי טוט דער פרייער קריטיקער, וואָס שאַפט נישט אַליין קיין קונסטווערק.

אַבער דווקא דער קינסטלער איז מסוגל צו פּרעגן גיכער „וואָס זאָל“, איידער „וואָס וויל און מוז — דער קינסטלער?“. דווקא דער, וואָס אין זיין אייגענעם שאַפן איז ער פריי, איז ער לול צו ווערן דאָגמאַטיש, ווען ער מישפט דאָס שאַפן פון אַנדערע. פאַרוואָס? ווייל ער איז כסדר אַרומגערינגלט מיט זיין אייגענער לופט, ער האָט זעלטן־ווען די מעגלעכקייט און דעם ווילן אַריינצואַטעמען אין זיך די לופט פון אַן אַנדערן. ער האָט זיין אייגענעם שאַפונג־מעטאָד, אַ מעטאָד וואָס שטאַמט פון דעם גאַנצן סכּום פון זיין אייגענער, מענטשלעכער און קינסטלערישער, דערפאַרונג, —

און ער קאָן זיך נישט פאַרשטעלן קיין אַנדערע וועגן. ער איז צופיל פאַרכאַפּט, פאַרכישופּט פון זיין אייגענעם איך... קינסטלערס האָבן נישט איין מאָל זיך מודה געווען, אַז אַזוי איז עס. אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל האָבן מיר געבראַכט עטלעכע ביישפּילן פון אַזוינע קינסטלערס. לאַמיר דאָ ברענגען נאָך אַ פּאַר ביישפּילן. דעל-מאור שוואַרץ, דער אַמעריקאַנער קריטיקער, וואָס איז אַליין אַ פּאַעט, האָט דעם מוט צו זאָגן וועגן טי. עס. עליאָט, דעם רבין פון דעם יינגערן דור אַמעריקאַנער פּאַעטן און קריטיקערס; דעם, וואָס האָט געקראָגן די נאַבעל-פּרעמיע פאַר דער גרויסער ווירקונג, וואָס ער האָט געהאַט אויף דער מאַדערנער פּאַעזיע מיט זיין קריטיק, נישט נאָר מיט זיין פּאַעטישן שאַפּן, אַז „ביי אַ פּאַעט, וואָס שרייבט קריטיק, איז נאָטירלעך די טענדענץ צו פּרובירן באַרעכטיקן און לויבן אין זיין קריטיק דאָס, וואָס ער פלייסט זיך צו דערגרייכן אין זיין פּאַעזיע.“ אַפילו דאָן, ווען דער קינסטלער איז באַשיידן און ווייס די אומפולקאָמענקייטן פון זיין אייגענעם שאַפּן, איז נאָטירלעך, אַז ער זאָל טראַכטן נאָר וועגן בייקומען די דאָזיקע פעלערן און אַרויפברענגען זיין קונסט אויף אַ העכערער מדרגה, נישט וועגן גאָר אַן אַנדער מעטאָד און תּוֹך פון שאַפּן. טאַמער טרעפט זיך אַ מאָל, אַז ער מאַכט אַ מרידה קעגן זיך אַליין און שטעלט זיך גאָר אויף אַ נייעם וועג, ווערט אָט דער נייער וועג פאַר אים דער איינציקער וועג. און עס איז נישטאָ אין דעם פּרט קיין אונטערשייד צווישן אַ „קאָנסערוואַטיוון“ קינסטלער און אַ „רעוואָלוציאָנערישן“ דער „קאָנסערוואַטיווער“ קינסטלער פילט נישט קיין טעם אין די „נייע“, ביי דעם רעוואָלוציאָנערישן ווידער זיינען פאַרהאַסט די „אַלטע“; ביידע זיינען זיי אַריינגעטאָן אין דער ספּערע פון זייער אייגענעם שאַפּן. און מיר דאַרפן עס זיי נישט נעמען פּאַר אומ-גוט. זיי קאָנען נישט אַנדערש; זייער איך איז דער קוואַל פון זייער קונסט; זייער איך איז זייער איינציקער וועג צום נישט-איך, צו דער וועלט... מאַכט נישט אויס, וואָס אין לעבן איז דער קינסטלער ס'רוב נישט דאָגמאַטיש, ער דינט אי דעם גאָט, אי זעלעם — אין דער קונסט מוז ער האָבן נאָר אַ קיין גאָט, פאַר אים מוז ער מקריב זיין אָנעם זיינע קרבנות. בנוגע צו זיין לעבנס-שטאַף זאָגט ער, ווי דער רוסישער פּאַעט (וועלכער איז, אגב, געווען מער קריטיקער ווי פּאַעט) בריסאָוו: „מיר זיינען זיס אַלע טרוימען, מיר זיינען טייער אַלע רייד, און פאַר אַלע געטער הייליק איך אַ ליד“... אין לעבן בייט זיך זיין איך און בייגט זיך; אין דער קונסט איז עס פעסט, שטייף, עקשנותדיק, אין לעבן איז ער דאָס, וואָס דער טיפּישער קריטיקער איז אין קונסט — אַ געניסער; פליט ער, ווי אַ בין (און ווי דער קריטיקער אין דער קונסט), פון בלוים צו בלוים, פון בלאַט צו בלאַט, און וווּ נאָר אַ טראַפּן זאַפט און וווּ נאָר אַ קאַפּעלע זיסקייט און אַ טראַפּן ביטערקייט, זויגט ער עס אין זיך אַריין. אין קונסט איז ער שאַפּער, און אַקטיוו שאַפּן קאָן מען נישט אָן איינהייטלעכקייט און פעסט-קייט און אַפּגעצאַמטקייט פון ווילן, האָט ער נישט אין קונסט יענע שוואַכקייט, וועל-כע איז דעם קריטיקערס קראַפּט — די שוואַכקייט פון „דילעטאַנטיזם“, פון ביי-געוודיקייט און בייטעוודיקייט... „וואָס פאַר אַ לעזער, האָט געטע געזאָגט, וויל איך? — אַזאָ וואָס זאָל פאַרגעסן מיר, זיך אַליין און די גאַנצע וועלט און ריזאָל לעבן נאָר אין מיין בוך.“ אַזאָ לעזער קאָן דער, וואָס איז אַליין אַ דיכטער, זעלמן ווען ווערן. זעלטן-ווען פאַרגעסט ער זיך אַליין און זיינע אייגענע ביכער אַזוי גרינטלעך, אַז ער זאָל זיך אַפּגעבן אין גאַנצן דער שאַפּונג פון אַן אַנדערן. אָבער אמתע קריטיק

קאן שאפן נאָר אַט אַזאָ זיך אָפּגעבנדיקער לעזער. אמתע קריטיק קאָן געבויט זיין נאָר אויף אַ ברייטער און אַן אַלזייטיקער אויפגעמונגס-פעיקייט.

אַן אומבאַגרענעצטע נייגעריקייט איז, אמת טאַקע, אַ סימן פון נישט זיין קאָנ-צענטרירט, אַ צייכן פון אַ געוויסן סאַרט דילעטאַנטיזם. דאָס איז ריכטיק. אָבער אַט דעם סאַרט דילעטאַנטיזם האָט סעינט בעוו געהאַלטן דווקא פאַר אַ גרויסער מעלה אין קריטיק, „מאַניען, שרייבט ער, האָט איין מעלה, ווען ער באַהאַנדלט אַ קעגנשטאַנד אַדער אַ בוך, — אַ מעלה, וואָס איז זייער נייטיק פאַר דער אומפאַר-טייזשקייט: אינדיפערענטיזם. איך אייל זיך צו זאַגן, אַז אַט דער סאַרט אינדיפער-רענטיזם שליסט נישט אויס נישט די נייגעריקייט, נישט די באַוווטזיניקייט, אַט די צוויי מידות טובות פון קריטיק און ער לאָזט זיי אַפילו איבער אַ גרויסע פרייהייט פון האַנדלונג... מאַניען איז דורכויס אומפערזענלעך — דאָס איז אַ גרויסע מעלה פאַר אַ קריטיקער.“ די דאָזיקע מעלה איז דער היפוך פון פערזענלעכן געשמאַק, אַ פאַדערונג, וועלכע מען שטעלט זייער אָפט צו קריטיקערס. אמתע קריטיק רעכנט זיך מיטן געשמאַק נאָר אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל ער באַגרענעצט נישט די ברייט-קייט פון סימפּאַטיזירנדיקער אויפגעפעיקייט, די פאַפולערע טעאָריע אַז קריטיק דאָס איז געשמאַק, געהערט צו די פאַלשסטע מיינונגען וועלכע זיינען ווען עס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן וועגן קריטיק, „קריטיק“, שרייבט דער שוין פריער ציטיר-טער עמיל פאַגע, — „קריטיק דאָס איז אַנאַליז פון דעם אַנדערנס גייסט; געשמאַק איז... דער אַנאַליז פון מיינ אייגענעם גייסט, וואָס איך מאַך אין פאַרבינדונג דער-מיט, וואָס איך לייען, איך לייען און בין אַנטציקט, פאַרוואָס בין איך אַנטציקט? און אַט דאָ גיב איך זיך אָפּ אַ רעכענונג אין זיך אַליין — — — דאָס איז דער היפוך פון קריטיק, וועלכע באַשטייט אין אָפגעבן זיך אַ רעכענונג פון דעם אַנדערנס געמיטצושטאַנד און אויב מעגלעך אין מגילגול ווערן אין אים, כדי אים בעסער צו פאַרשטיין“...

געשמאַק — דאָס איז די פעסטונג — און די באַגרענעצטקייט — פון דעם דיכטער, „וואָס זאָל דער קינסטלער?“ איז זיין פראַגע. דער קריטיקער פּרעגט: „וואָס וויל דער קינסטלער?“

„דער קריטיקער, האָט סעינט בעוו געשריבן, איז נישט מער ווי אַ מענטש, וואָס קאָן לייענען און וואָס לערנט לייענען אַנדערע.“ אָבער קאָנען לייענען הייסט קאָנען ווערן „אַנגעשטעקט“ פון דעם בוך, וואָס מען לייענט, קאָנען ווערן באַלויכטן פון זיין ליכט, באַשאַטנט פון זיינע שאַטנס. קאָנען לייענען הייסט קאָנען עפענען די נשמה פאַר די שטילע זוימען פון דעם אַנדערנס שאַפן, ווי די בלום עפנט זיך פאַר דעם טוי פון דער נאַכט און די שטראַלן פון דער זון, קאָנען לייענען און לער-נען דעם אַנדערן לייענען הייסט נישט, ווי פילע מיינען, קאָנען זוכן און לערנען אַנדערע זוכן פעלערן און גרייזן. (דאָס דאַרף מען אויך קאָנען, אָבער דאָס איז נישט דער עיקר, דאָס איז אַ ביי-זאַך). קאָנען לייענען און לערנען לייענען דעם אַנדערן הייסט קאָנען אַנטציקט און באַגייסטערט און באַפּרוכפערט ווערן אַליין און לערנען אַנדערע אַנטציקט און באַגייסטערט און באַפּרוכפערט ווערן פון טאַלאַנט, פון גאַטס גאַב, פון דעם הייליקן פונק, אַלץ איינס וווּ און ווי עס זאָל זיך נישט אַרויסווייזן. קאָנען לייענען הייסט קאָנען זאָגן אינאיינעם מיט דעם רוסישן קריטיקער אייכענ-וואַלד, אַז „עס איז פאַראַן נאָר איין שטענדיקע ריכטונג, איין אומפאַרענדלעכער

סטיל, און ער איז שטענדיק מנצח. דער דאָזיקער אייביקער טרומפּאַטאָר — דאָס איז די באַגאַבטקייט ווי זי וויינט זיך אַרויס, וואָס פאַר אַ פאַרעם זי קלייבט זיך אויס — דאָס איז לחלוטין אַלץ איינס: אַבלי זי איז פאַראַן. בייגן זיך פאַרן טאַלאַנט, פאַלן אַנטציקט כורעים פאַר אים און נישט בלויז לאָזן אים זיין, וואָס ער איז, נאָר בענטשן אים דערפאַר, וואָס ער איז אַזוי, ווי ער איז, און נישט ווי אַן אַנדערער, דערפאַר, וואָס ער פאַרמערט גאַטס פאַרבן און פאַרמען און עפנט אויף פאַר אונדז נייע ווינקלען פון לעבן און נייע מעגלעכקייטן פון שאַפן. — אַט וואָס אַ לייענער און אַ לערער פון לייענען — דער קריטיקער און יעדער קונסט-געניסער — דאַרף קאַנען זיין פּרזער פאַר אַלץ. און נישט נאָר דאָס אַליין מוז ער קאַנען. ער מוז האָבן דעם מוט איינצושטימען מיט אַ צווייטן רוסישן קריטיקער, קאַרניי טשוואַזוסקי, וועלכער איז דרייט גענוג צו זאָגן, אַז „סנאַביזם, פּשימיזם האָט, ווי אַלע אַנדערע זאַכן, דאָס רעכט צו זיין אין דער קונסט, און פון דעם קינסטלער דאַרפן מיר פאַדערן נאָר איינס: ער זאָל וואָס פולער, וואָס פּרעכטיקער, וואָס בולטער אַרויסווייזן פאַר אונדז זיין נשמה, און זאָל אונדז נישט אַרן, וואָס „פאַר אַ נשמה“ דאָס איז, — אויב נאָר, וויל איד אויסטייטשן, דאָס איז באַמת די נשמה פון אַ קינסטלער. דער קינסט-לער מעג און מוז מסכים זיין מיט ר' זישא אַנאַפּאָליער, וואָס האָט געטענהט, אַז אויף יענער וועלט וועט מען נישט מאַנען ביי אים, פאַר וואָס ער איז נישט געווען אַ בעל-שם, נאָר פאַר וואָס ער איז נישט געווען וואָס ער האָט געקאַנט זיין — זישא. און אויך דער קריטיקער טאָר נישט פאַדערן פון ר' זישא, אַז ער זאָל זיין ר' ישראל בעש"ט, נאָר — אַז ער זאָל זיין ר' זישא אַנאַפּאָליער, מעג ער ווי הויך שעצן דעם בעש"ט...

קיין שום געבונדנקייט טאָר נישט זיין אין קריטיק. און אויך קיין שום צוגע-בונדנקייט, וועלכע שליסט אויס אַנדערע צוגעבונדנקייטן. קריטיק ווייס נישט פון גייסטיקער „מאַנאַגאַמיע“. זי איז שטענדיק גרייט זיך צו פאַרליבן. זי איז אָפן פאַר אַלע שולן, אַלע עפּאָכעס, אַלע ריכטונגען און אַלע סטילן אין דער קונסט. „זי זאָגט אייך נישט, — האָט עס באַשמעטיקט איינער פון אירע גלענצנדסטע פאַרשטייערס, היפּאָליט טען, — פאַראַכט די האַלענדישע קונסט: זי איז צו גראַב; ליבט נאָר די איטאַליענישע קונסט“. זי זאָגט אייך אויך נישט: „פאַראַכט די גאַטישע קונסט: זי איז קראַנקהאַפּטיק; ליבט נאָר די גריכישע קונסט“. זי לאָזט יעדן די פּרייהייט צו פאַלגן זיינע פּערזענלעכע נייגונגען און באַזונדערקייטן, אויסצוקלייבן דאָס וואָס איז צוגעפּאַסט צו זיין געמיט און אַריינצוטאָן זיך אין דעם, וואָס שטימט מער מיט זיין גייסט“. און ווייטער זאָגט אונדז טען, אין נאַמען פון קריטיק, אַז זי ליבט גלייך אַפילו די קונסטפאַרמען און קונסטשולן, וואָס זעען אויס סותר צו זיין איינע די אַנדערע. זי נעמט זיי אַלע אָן פאַר אַנטפלעקונגען פון מענטשלעכן גייסט, זי רעכנט, אַז וואָס רייכער זיי זיינען אין צאָל און וואָס פאַרשיידענער און קעגנזעצלעכער, אַלץ אויף אַ נייערן און פּילזייטיקערן אופן מאַניפעסטירן זיי דעם מענטשלעכן געניוס.

אמת, אַסקאַר וויילד (אין זיין דיאַלאָג: „דער קריטיקער אַלס קינסטלער“) זאָגט, אַז „נאָר אַ קונסטגענדלער קאָן גלייך אומפאַרטיישיג באַוונדערן אַלע קונסט-שולן“. אָבער באַלד (טאַקע אויפן צווייטן זייטל) האָט ער אַליין חרטה אויף אַט דעם פאַראַדאַקס, און ער גיט-צו, אַז „דער אמתער קריטיקער וועט אַלע מאַל זיין אויפ-ריכטיק אין זיין איבערגעגעבנקייט צו דעם פּרינציפּ פון שיינקייט, אָבער ער וועט

תמיד זוכן שיינקייט אין יעדער תקופה און אין יעדער שולע און וועט קיין מאל נישט וועלן זיין באגרענעצט דורך איין איינגעשטעלטער רגילות פון געדאנק אדער א סטערעאטיפישן אופן צו באטראכטן זאכן. ער וועט זיך אליין ארויסווייזן אין א סך פארמען און אויף טויזנט פארשיידענע אופנים און ער וועט שטענדיק זיין דורש-טיק נאך נייע עמפינדונגען און נייע שטאנדפונקטן.

פונקט אזוי קלאר האט זיך אויסגעדריקט וויליאם העיזליט, אן עלטערער ענג-לישער קריטיקער. ריינדנדיק אין איינעם פון זיינע „טיש-געשפרעכן“ וועגן די צוויי ריכטונגען אין דער ליטעראטור, דער, וועלכער האט ליב איינפאכקייט, און יענער, וואס איר אידעאל איז עלעגאנץ, זאגט ער: „טאלעראנץ, נישט אויסגעגליכנ-קייט פון מיינונג איז דאס, וואס פאדערט זיך אין דעם פאל, און ביידע צדדים וואלטן געדארפט צוגעבן, אז יעדערער פון אט די ביידע סארטן שרייבער איז אויף זיין שטייגער גוט.“ און אין אן אנדער ארט זאגט ער: „איך וואלט בעסער וועלן זיין א מענטש מיט א אפנפיותדיגן געשמאק און א פרייען געפיל צו זען און אנערקענען אמת און שיינקייט אומעטום ווו איך געפינ עס, איידער צו זיין א מענטש מיט א גרעסערן און מער ארייגעלען געניוס און צו האסן, מקנא זיין און פארלייקענען יעדן גרויסן אויפטו, א חוץ מיין אייגענעם...“

אבער גראד אזעלכע מענטשן זיינען אפט די קינסטלערס. „אלץ“, זאגט דער נאר-וואס ציטירטער העיזליט, — „אלץ וואס אטעמט נישט מיט זייער אייגענעם שניט און שטייגער שרייבן, זעט זיי אויס צו זיין באנאל און לאנגווייליק.“ און אן אנדערש מאל ליידיט פון אט דער איינזייטיקייט אפילו א געבוירענער קריטיקער, אויב נאר ער איז דערצו נאך אויך א דיכטער. א ביישפיל איז סעינט-בעוו. אט דער גרויסער און טיפישער קריטיקער איז נישט געווען גענוג פרייגייסט און ברייט-הארציק, ווען ער האט געשריבן וועגן זיינע צייט-חברים. ער האט זיי, פשוט, מקנא געווען, זאגט עמיל פאגע, „ער זאל נישט פארגונען די, וועלכע האבן, ווי דיכ-טערס, געהאט א גרעסערן דערפאלג ווי ער. ער האט נישט ליב געהאט די ראמא-ניסטן, וועלכע האבן פארפאסט אינטערעסאנטערע ראמאנען ווי זיין „וואליופטע“, און די פאעטן, וועלכע האבן געשריבן בעסערע פערזן ווי זיינע „אויגוסט געדאנ-קען“. און אויב דאס האט געקאנט פאסירן מיט סעינט-בעוו, וואס בטבע איז ער געווען מער קריטיקער ווי דיכטער, — היינט וואס איז שוין צו ריידן וועגן ריינע קינסטלער-נאטורן? אפילו דאן, ווען זיי זיינען פריי פון אזעלכע מענטשלעכע און קינסטלערישע שוואכקייטן ווי קנאה און עגאצענטריזם, זיינען זיי זעלטן ווען מסוגל ארויסצוווייזן א פולשטענדיקע טאלעראנץ צו ווערק, וואס זיינען געשאפן אין אן אנדער סטיל און געהערן צו אן אנדער ריכטונג, ווי זייערע, עדמאנד ווילסאן, איי-נער פון די סובטילסטע קריטיקערס אין דער אמעריקאנער ליטעראטור פון אונ-זער צייט, ווייזט אן אויף דעם פעלער פון אט-די דאזיקע. ער דערמאנט די טענ-דענציעזקייט פון דיכטערס-קריטיקערס, ווען זיי שרייבן רעצענזיעס וועגן אנדערע פאעטן. אזא קריטיק בויט אויף פאלשע הנחות, דערצערנט ממילא די מחברים, דער אייגענער מחבר, זאגט ער, וואס איז בייז — און איז גרעכט, וואס ער איז בייז — אויף דער דאגמאטישער און פארטייזשער קריטיק, וועלכע האלט אין איין האבן טענות צו דער קונסט פאן וואס זי פאלגט נישט אירע עצות. — דער אייגענער שרייבער ווערט צען מאל דאגמאטישער, פארטייזשער און אויטאליעראנטער, ווען

אים אליין קומט אויס זיך ארויסצוזאגן וועגן קונסטווערק, וואס זיינען נישט אין זיין גייסט... "ווען א קריטיקער — ציטירן מיר ווייטער עמיל פאגע — מישפט די ווערק פון אנדערע, בעת ער אליין האט געשאפן און שאפט קונסטווערק איז דא א געפאר, אז ער וועט צופיל טראכטן וועגן זיך אליין, אז ער וועט זיך אליין נעמען פאר א מוסטער און וועט יעדעס ווערק באטראכטן פון אט דעם שטאנדפונקט".

דארף מען דען אן אביעקטיווערע פען, ווי די וואס האט געשריבן די "סעוואַס" טאפאליער דערציילונגען, "די קאזאקן", אדער די ערשטע טיילן פון "קריג און פרידן"? און אט דער זעלביקער לעוו טאלסטאי שרייבט וועגן שעקספירן. טאלסטאי איז גרייט געווען צו געבן זיין הסכמה אפילו א דריטקלאסיקן בעלעטריסט, אויב נאר ער איז געגאנגען — אדער ער האט אפילו נאר געהינקט — אין זיינע וועגן, אבער ער האט נישט סובל געווען דעם געניאלן דיכטער, וואס האט געהאט זיין אייגענעם וועג. ער האט אפגעפסקנט, אז "שעקספיר קאן נישט זיין אנערקענט נישט נאר פאר א גרויסן און געניאלן, נאר אפילו פאר א מיטלמעסיקן שרייבער... ביי שעקספירן איז נישטא קיין שילדערונג פון כאראקטערן... האט טאלסטאי זיך דעם קריטיקער אפשר געשטערט דער "פראפאגאנדיסט" און דער "סעקטאנט", וואס איז געזעסן אין אים (הגם טאלסטאי זען דעם קינסטלער האט עס גארנישט געשטערט)? אבער אט האט געטע זיך נישט אפגעגעבן מיט פראפאגאנדע, און קיין "סעקטאנט" איז ער אוודאי נישט געווען. פון דעסטוועגן זאגט היינע אין זיין "ראמאנטישע שולע", אז "געטע האט מורא געהאט פאר יעדן זעלבשטענדיקן אריגינעלן שריפט-שטעלער, און ער האט געלויבט אלע אומבאדייטנדיקע קליינע גייסטער. יא, נאך מער: ער האט דאס געטריבן אזוי ווייט, אז א הסכמה פון געטען איז געווען אנגענומען פאר אן אטעסטאט פון מיטלמעסיקייט". דאס איז, קאן זיין, היינעס א גוזמא, אבער אויך אנדערע, ווייניקער איראנישע שריפטשטעלערס, זאגן עדות, אז דער אלימפיש-רויקער געטע איז אין זיינע באציאונגען צו אנדערע קינסטלער געווען ווייט נישט רויק, ווייט נישט טאלערעאנט. דאס אייגענע האט פאסירט — און פאר-סירט — אויך מיט אנדערע, גרויסע און קליינע, קינסטלערס. דערהויפט אבער טרעפט עס מיט יענע, וועלכע שאפן אייגענע שולן. דערמאנט זיך אן וויקטאר הוגאס בארימטער פאררעדע צו "קראמוועל" — אן אט דעם "מאניפעסט פון ראמאנטיזם!" מיט וואס פאר א ביטול רעדט ער דארט וועגן די טראדיציעס און די ווערק פון דעם פראנצויזישן קלאסיציזם! דער באגרינדער פון דער ראמאנטישער ריכטונג האט נישט געוואלט וויסן פון אזוינע קונסטווערק, וואס זיינען נישט אין זיין גייסט. מיט א דרייסיק-פערציק יאר שפעטער האט אין דעם אייגענעם פראנקרייך עמיל זאלא, דער שאפער פון דער "נאטוראליסטישער" שול, געמאכט א קופע אש פון ראמאנטיזם... דער נאטוראליזם, האט זאלא געגלייבט, איז א שטיין אונטער וועלכן דער ראמאנטיזם ליגט א באגראבענער.

אבער נישט נאר א פרעמדע ריכטונג, א פרעמדן מעטאר וועט א דיכטער זעלמן ווען אנערקענען, אים בלייבט אפט פרעמד יעדע ליטערארישע פארעם, צו וועלכער ער איז נישט געוויינט. איך קען א יידישן דיכטער, וועלכער שרייבט נאר סקיצן און קורצע דערציילונגען, — האלט ער נישט פון ראמאנען... איך קען פראנצע-דיכטערס וואס פארשטייען נישט, ווי קאן מען זיך אוועקזעצן שרייבן — אדער ליינען — א ליד... עס זיינען דא שרייבערס, וואס האבן בכלל נישט קיין איינ-

טערעס פאר שאפונגען, וועלכע שטאמען נישט פון זיי אליין. די דאזיקע שרייבערס זיינען אזוי אריינגעטאן אין זיך, אז אנדערע עקסיסטירן נישט פאר זיי, סיידן נאָר ווי אַ קוואַל פון אייפערזוכט. ס'איז באַקאַנט דער אַנעקדאָט, וואָס ווערט דערציילט וועגן האַנס אַנדערסען. אַ דאַמע, וואָס איז געווען לעבן אים ביי אַ מאָלאַייט, צו וועלכן זיי זיינען ביידע געווען פאַרבעטן, איז געווען נישט פאַרזיכטיק און האָט געפּרעגט ביי אים עפּעס — נישט וועגן אים אליין, נאָר וועגן הענריק איבסען. „מאָדאַם, — איז געווען זיין קורצער און ברוגזער ענטפּער, — האָט איר אַ מאָל גע- הערט פון דעם דענישן פּאָעט האַנס קריסטיאַן אַנדערסען?“.

נישט אַלע דיכטערס זיינען, פאַרשטייט זיך, אזוי געאַצענטריש. עס זיינען דאָ אזוינע, וואָס זיינען גרייט צו לייצען אַנדערע שרייבערס און אַפילו לערנען זיך ביי זיי, (ביי אונדז אליין איז געווען אזא: ביאַליק?), אָבער עס טרעפט זייער זעלטן, אַז דיכטערס זאָלן האָבן אין זיך אזא ברײטע, אזא אַלזײטיקע אויפנעמפּעזיקייט בנוגע צו פאַרמען און מעטאָדן פון אַנדערע שרייבערס ווי די, וועגן וועלכער עס רייזן טען, העיזליט און אַנדערע קריטיקערס. דאָס רוב דיכטערס געהערן צום סוג פון יענע שאַרפע און אַריינגעלע מענטשן, „פון וועלכע עס קומען אַרויס“, לויט דער מיינונג פון העיזליט, „שלעכטע קריטיקער“... פאַרקערט, זאָגט ער, „מענטשן, וואָס האָבן ווינציקער אייגענע מיטלען און זיי מוזן זיך אָפטער ווענדן צום אַלגעמיינעם אוצר, געוויינען זיך צו ברייטער און פרייער צו שעצן וואָס זיי געפינען ביי אַנדערע. זייער געשמאַק ווערט נישט קיין קרבן פון זייער עגאָטיזם און זייער גאוה, און זיי באַ- רייכערן דעם באַדן פון זייערע גייטער מיט כסדרדיקע דערווערבונגען פון געבאַרג- טער קראַפט און שיינקייט. צו אַט דעם סאַרט מענטשן געהערן יענע, וואָס דעם מאַטעריאַל פאַר זייער שאַפן נעמען זיי נישט פאַר זייערע אוממיטלבאַרע לעבנס- איינדרוקן, נאָר פון זייערע רייכע קונסט-דערפאַרונגען, יענע, וואָס דער קוואַל פון זייער שאַפן איז גענוסן קונסט. אין זייער שטעלונג צו קונסטווערק זיינען זיי מסוגל אַרויסצוווייזן יענע אומענדלעכע אויפמערקזאַמקייט, וועלכע קינסטלערס ווייזן אַרויס אין זייער פאַרהאַלטן זיך צו לעבנס-דערשיינונגען. זיי קאַנען זיך אויפ- גיסן יעדעס מאָל מיט אַן אַנדערן קינסטלער און יעדעס מאָל לעבן אין אַן אַנדער שאַפונג, פאַרגעסנדיק זיך און אַלע ווערק, וואָס האָבן זיי פרייער אַ מאָל באַפרוכט פערט און אַנטציקט... „ער האָט געזוכט, — זאָגט אַ היסטאָריקער פון דער דייטשער ליטעראַטור, ווילהעלם שערער וועגן הערדערן, — ער האָט געזוכט צו ווערן מיט די העברעער אַ העברעער, מיט די אַראַבער — אַן אַראַבער, מיט די סקאַלדן — אַ סקאַלד, מיט די באַרדען — אַ באַרד“, און דאָס איז ריכטיק נישט נאָר וועגן יענעם הערדערן וואָס האָט איבערגעזעצט אויף דייטש לידער פון פאַרשיידענע פעלקער; דאָס איז ריכ- טיק אויך וועגן הערדערן דעם קריטיקער. און נישט נאָר וועגן אים אליין, אויך וועגן אַ צווייטן גרויסן דייטשן איבערזעצער און קריטיקער, וועגן ווילהעלם שלעגל לייצען מיר ביי אַ באַקאַנטן דייטשן ליטעראַטור-היסטאָריקער, עריך שמידט, אַז „דער מאַן, וועלכער קאַן נישט קוקן אויף דעם אַנדערנס פּאָעזיע, נישט באַגערנדיק זי אין האַרצן, פאַרשטייט נישט נאָר צו איבערזעצן דיכטעריש יעדע זאַך לויט איר כאַראַקטער, נאָר אויך אַריינצוטאָן זיך אזוי אין דעם שניט-אויף-שטייגער פון אַן אַנ- דערן, אַן אַלטן אַדער אַ מאַדערנעם, אַ היימישן אַדער אַ פּרעמדן, אַז זייער ווייניק שרייבערס קאַנען דערגרייכן זיין מדרגה אין דער קונסט פון ליטעראַטור-היסטאָרישן פאַרטרעט“.

דערביי איז אָבער נייטיק צו געדענקען, אַז לעבן אין יענעם וועלט הייסט נישט אויפהערן אַליין צו לעבן. דאָס הייסט נאָר פאַראינטערעסירן זיך מיט יענעם, וועלן אים פאַרשטיין — און ריכטיק אויסטייטשן.

אַז מען האָט געאַרג בראַנדעסן, וואָס האָט דער ערשטער געשריבן באַגייסטערט וועגן נישטשען, אויפגעוואָרפן, וואָס ער איז פּלוצלינג געוואָרן כלומרשט אַ נישטשעאַ-נער, האָט ער געענטפערט אַז ער איז גאָר נישט געוואָרן קיין חסיד פון נישטשעס פּילאָסאָפּיע, ער האָט זיך נאָר פאַראינטערעסירט מיט זיין פּערזענלעכקייט און איז פאַרשופט געוואָרן פון זיין אייגנאַרטיקייט. „נעמענדיק אין האַנט אַ פּילאָסאָפּיע בוך, האָט בראַנדעס געשריבן, פּרעג איך נישט פּריער פון אַלעמען, צי איז דאָס, וואָס דער אויטאָר זאָגט, ריכטיק אָדער פאַלש, נאָר פּריער פאַר אַלץ ווּך איך אין דעם ווערק דעם מענטשן, וואָס איז באַהאַלטן אין אים. איך פּרעג זיך; האָט דער דאָזיקער מענטש עפעס אַ באַדייטונג? איז ער אינטערעסאַנט? אויב ער איז עס, לייזן איך אים ווייטער.“

עס איז לחלוטין נישט נייטיק, אַז דער קריטיקער זאָל ווערן אַ נישטשעאַנער, כדי ער זאָל קאַנען שרייבן ענטוואַקסטיש וועגן נישטשען, אַזוי ווי דער אַקטיאָר דאַרף נישט זיין דווקא אַליין אַ האַמלעט, כדי ער זאָל קאַנען שפּילן די ראָלע פון האַמלעט. ער דאַרף נאָר זיין פּעיק אַריינצולעבן זיך אין זיין העלדס אינעווייניקסטן לעבן. „די אייגנטימלעכקייט פון זיין מוח, — זאָגט בראַנדעס וועגן זיין לערער אין דער קריטיק, סעינט־בעוו, — איז באַשטאַנען אין זיין פעיקייט משיג צו זיין און צו דערקלערן אַן אויסערגעוויינטלעכע צאָל אַנדערע מוחות“. אויב בראַנדעס איז, אַזוי ווי עמיל פּאַגע, נישט אין גאַנצן צופרידן מיט סענט־בעוו, איז עס דערפאַר, וואָס „צווישן די גייסטער, וועלכע ער האָט פאַרשטאַנען, זיינען נישט געווען אַזעלכע פּרוכטבאַרע, נישט ראַפּינירטע גאָנים, ווי באַלזאַק, און אַזעלכע גרויסע ווונדער־לעכע גאָנים, ווי בעלי“. אַ קריטיקער מוז זיין ראוי און מסוגל פאַרשופט צו ווערן פון יעדן טאַלאַנט. ווי האָט געזאָגט בעילינסקי, דער גרויסער ענטוואַקסטיסט פון דער קריטישער קונסט? „מען קאַן נישט פאַרשטיין קיין דיכטער, נישט זייענדיק אַ גע-וויסע צייט אונטער זיין אויסשליסלעכער ווירקונג, נישט ליב־קריגנדיק צו קוקן מיט זיינע אויגן, הערן מיט זיין געהער, ריידן מיט זיין שפּראַך. מען קאַן נישט באַנעמען בייראַנען, נישט זייענדיק אַ געוויסע צייט אין האַרצן אַ בייראַניסט. מען קאַן נישט באַנעמען באַנעמען היינען, נישט זייענדיק קיין הייניסט אַ געוויסע צייט, שילערן — נישט זייענדיק קיין שילעריסט אַזױ“ו. כמעט בוכשטעבלעך דאָס אייגענע זאָגט אַן אַנ־דערער רוסישער קריטיקער: „יעדער בוך, זאָגט ער, איז פאַר מיר אַנשטעקנדיק; לייצענענדיק טשעכאַוון בין איך טשעכאַו, לייצענענדיק אוספענסקין בין איך אוס־פענסקי — לויט דער לעבנס־אויפנעמונג, לויט דעם גייסטיקן טאַן און כאַראַקטער פון אַלע מיינע שפּירונגען“. אַזוי מוז זיין יעדערער וואָס וויל זיך אָפּגעבן מיט קריטיק, אויב נאָר ער ווייס אַז קריטיק איז נישט „לויבן“ אָדער „זידלען“, נאָר — די קונסט אויפצונעמען אין זיך אַ פרעמדנס ווערק; אויפצונעמען עס מיט שׂע־פּערישער ליבע, אויפצונעמען עס אַזוי ווי די פּרוכטבאַרע ערד — דאָס קערנדל, וואָס ווערט אין איר פאַרזייט און צוריק עס אומקערן אַן אויפגעבליטס.

ס'זעט אונדז נאָך אויסקומען צו ריידן וועגן אַט דער באַרייכערונג, וואָס דער קריטיקער גיט דעם ווערק, פון וועלכן ער איז אַליין רייכער געוואָרן. דאָ האָב איך

געוואָלט נאָר אויפווייזן דעם טעות, וואָס ליגט אין דער פאַרשפּרייטער מיינונג, אַז וועגן קונסט דאַרפן שרייבן די, וואָס שאַפן אַליין קונסטווערק, אַזוי ווי נאָר וויסנשאַפטמענטשן קאָנען שרייבן וועגן וויסנשאַפט. איך האָב געוואָלט אויפווייזן, אַז געניטן קונסט איז אַ קונסט פאַר זיך אַליין, — און אַז דאָס איז קונסט פון קרייטיק. די פעיקייט צו איר פעלט אַבער אַפט דווקא ביי די, וואָס שאַפן אַליין קונסט-ווערק. כאַראַקטעריסטיש איז זי, ווי מיר האָבן געזעען, פאַר יענע, וואָס זייער קונסט איז די קונסט פון קריטיק. אַזוינע עכטע און גרויסע קריטיקערס, ווי הערדער, סעינט-בעוו, טען, בייעלינסקי, זיינען אין זייערע קריטישע אַנאַליזן און סינטעזן געווען ווייט אין ערך גרעסער, ווי אין זייערע רייך-קינסטלערישע פרווון. אַפילו לעסינג האָט מיט זיין „לאַאָקאַן“ און „האַמבורגער דראַמאַטורגיע“ מער אויפגע-טאָן ווי מיט זיינע דראַמעס.

דאָס הייסט נישט, פאַרשטייט זיך, אַז אַ קריטיקער איז, ווי מען וויל אונדז איינריידן „אַ נישט-געלונגענער דיכטער“ און אַז יעדער טויגעניכטס אויפן געביט פון קונסט קאָן „קערן וועלטן“ אין דער קריטיק פון קונסט. דאָס הייסט נאָר, אַז קריטיק איז ווי געזאַגט אַ זאָך פאַר זיך אַליין און אַז עס זיינען נייטיק צו איר גאָר באַזונדערע פעיקייטן, אַנדערע ווי די, וועלכע עס האָט דער אייגנטלעכער קינסטלער. געוויס זיינען דאָ גוטע קינסטלערס, וואָס זיינען אויך אויסגעצייכנטע קריטיקערס, — דערהויפּט, ווען זיי שרייבן נישט וועגן זייערע קאַלעגן, נאָר וועגן קונסט בכלל. אין אַ ווייטערדיקן קאַפיטל, וווּ מיר וועלן ריידן וועגן קריטיק, ווי וועגן אַ קונסט, וועלן מיר אַנרופן היפשע עטלעכע נעמען פון דיכטערס וואָס זיינען אויך קריטיקערס. דערווייל וויל איך נאָר דערמאַנען, אַז מיר אַליין האָבן אין דער „גיל-דענער עפאַכע“ פון ספר געהאַט אַ פאַעט, וואָס איז געווען אויך אַ קריטיקער, — אמת, אַ דאָגמאַטישער קריטיקער — משה אבן עזרא און אַז אין אונדזערע טעג איז יעקב פיכמאַן, דער פיינער פאַעט, איינער פון די אונדזערע פיינסטע און סענסי-טיווסטע קריטיקערס. דאָך זיינען גערעכט, גלייב איך, די וואָס האַלטן אַז נישט צווישן דיכטערס און זיכער נישט דווקא צווישן זיי דאַרף מען זוכן געשטאַלטן פון דעם אידעאַלן קריטיקער.

דריטער טייל

קריטיק - איר הויפטווערט, אירע צילן, אירע מיטלען, אירע פראבלעמען

1. דער שרייבערישער ווערט

וואָס איז דעם קריטיקערס הויפט־אויפגאַבע, ווען ער כאַראַקטעריזירט און שאַצט־אָפּ אַ קונסטווערק? אויסצוגעפינען (און אויסצודריקן אין ווערטער), וואָס דער קינסטלער האָט געטאָן און אויפגעטאָן מיטן שטאָף פון זיין ווערק. האָט דער אויטאָר באַוווּזן צו פאַרמירן אים ווי געהעריק איז? איז אים געלונגען אַריינצו־דרינגען אינעווייניק אין דער מאַטעריעס טונקלקייט און מאַכן זי דורכזיכטיק? איז אַ דאַנק זיין „יהי אור“ ערגעצווו ליכטיק געוואָרן? האָט ער, מיט אַנדערע ווערטער, געפונען אַזאָ מין שם־המפורש פאַר זיין שטאָף — פאַר אַט דעם גולם, אָז ער, דער גולם, זאָל געבענטשט ווערן מיט זיין אייגענעם לעבן און אָז צו גלייכער צייט זאָל ער ווערן אַן אַנטפלעקונג פון לעבן בכלל? אויב יאָ, — פון וואָס פאַר אַ מין און פון וואָס פאַר אַ גראַד לעבן? דאָס זיינען פראַגעס אויף וועלכע דער קינסטלער מוז האָבן געענטפערט. אויף ענלעכע פראַגעס זוכן מיר אַ תשובה, ווען מיר ליינען קריטיק. האָט דער קריטיקער, פּרעגן מיר, געלאָזט אויפלייכטן דאָס באַטראַכטע ווערק פון אינעווייניק? וועט דער לעזער, ווען ער זאָל עס איצט ליינען, נישט טאָפּן מער אין דער פינצטער? וועט אים לייכטער זיין צו געפינען דעם אַריינגאַנג אין דעם שריי־בערס וועלט, דעם צוגאַנג צו איר? וועט ער זען און הערן אין איר איצט מער, ווי פּריער? וועט זיין ראייה ווערן שאַרפער און זיין אויער — איידעלער, סובטילער, פינער? האָט דער קריטיקער, מיט אַנדערע ווערטער, רייכער און ריינער, פולער און געלייטערטער געמאַכט דעם לעזערס אינעווייניקסטן קאַנטאַקט מיט דעם שרייבערס שעפּערישקייט, אַזוי ווי דער שרייבער מאַכט דעם לעזערס מענטש־און נאַטור־באַ־נעמונג, זיין גאַנצע לעבנס־דערפאַרונג פולער און פינער?

אַזוינע און ענלעכע פראַגעס שטעלן מיר זיך, ווען מיר ווילן כאַראַקטעריזירן און אָפּשאַצן דעם קריטיקערס צילן און וועגן.

אַזוי ווי בנוגע צום קינסטלער פּרעגן מיר, צי האָט ער געלייטערט און באַריי־כערט פון אַזאַ אַדער אַן אַנדער שטאַנדפונקט, דעם לעבנסשטאַף, וואָס איז געוואָרן דער שטאָף פון זיין ווערק? אַזוי איז די ערשטע זאַך, וואָס אונדז אינטערעסירט, ווען מיר טראַכטן וועגן דעם קריטיקערס אַרבעט, — וואָס האָט ער געטאָן און אויפגעטאָן אין שייכות צו זיין שטאָף — דעם ליישנשטאַף? אין וואָס פאַר אַ זינען

— און אין וואָס פאַר אַ גראַד — האָט ער אונדז אויסגעזאָגט דעם טוד און קלערער (און אפשר אויך גרעסער) געמאַכט דעם ווערט פון דער שאַפונג, וועגן וועלכער ער האָט געשריבן?

עס מאַכט נישט אויס, וואָס אַנדערע קריטיקערס האָבן וועגן איר געשריבן אָדער וועלן שרייבן אַנדערש, אַזוי ווי עס שטערט נישט צו געניסן אַ פּאַעמע אָדער אַ דערציילונג אויף אַ באַשטימטער טעמע דאָס, וואָס אַן אַנדער פּאַעט אָדער דער־ציילער האָט אויף דער זעליקער טעמע געשריבן אויף אַן אַנדער אופן.

ווען מען ליינט עכטע שעפּערישע קריטיק, קאָן מען אַ מאָל גאָר פּאַרגעסן, אַז איר אויטאָר שרייבט וועגן אַזוינע ווערק וואָס אַנדערע האָבן געשאַפּן. מען קאָן אַ מאָל זיין אַזוי פּאַרכשופט פון זיין אייגענער דענק־און וואַרט־קונסט, אַז מען זאָל טראַכטן נאָר וועגן איר אַליין און נישט וועגן דעם בוך, דעם בילד אָדער דער סקולפּטור וואָס איז געוואָרן די טעמע, דער אויסגאַנגפּונקט פון זיין קרי־טישן עסיי. אַזוי ווי ביי דעם קינסטלער, וואָס מאָלט בילדער אָדער שרייבט דער־ציילונגען איז דער עיקר, וואָס ער אַליין האָט באַוווּן צו שאַפּן, נישט דער מאַטעריאַל וואָס ער האָט באַנוצט פאַר זיין ווערק, אַזוי קאָן אויך אַ מאָל דעם קרי־טיקערס אייגענער אויפטו, דער אויסדרוק פון זיין גייסטיקער קראַפט און די קראַפט פון זיין אויסדרוק, זיין אַזוי ווערטפול, אַז מיר זאָלן שוין מער ביי אים קיין אַנדער זאך נישט דאַרפן זוכן. דער „האַלב קינסטלער“, וואָס זיצט אין דעם קריטיקער, קאָן אַ מאָל ווערן אַ גאַנצער קינסטלער, דער „נישט־געראַטענער דיכטער“, דאָס צונעמעניש וואָס באַלואַק האָט געגעבן דעם קריטיקער, קאָן ווערן — אַ געראַטענער, און זיין קריטיק זאָל ממילא ווערן קונסט, פּאַעזיע.

עס קאָן אַפילו טרעפּן, אַז לויט איר אויסדרוק־אופן, נישט נאָר אין תּוֹך, זאָל די קריטיק האָבן דעם כאַראַקטער נישט פון קיין אַרטיקל אָדער עסיי, נאָר פון אַ ליד, פון אַ דערציילונג, פון אַ קינסטלערישן דיאַלאָג. עס קומט מיר אויפן זינען אַ טעאַטער־קריטיק — אַ ליד פון פעטער אַלטענבערג וועגן יאַזעף קאַינץ. אויך אַנדערע לידער אין פּראָעזע זיינען דאָ ביי אַלטענבערג, וואָס זיינען אייגנטלעך קרי־טיקן. דער רוסישער דיכטער באַלמאַנט האָט געגעבן אויסגעצייכנטע כאַראַקטע־ריסטיקעס פון לעאַנאַרדאָ דאָ ווינטשי, פון עדגאַר עלען פּאָו און אַנדערע אין דער פּאַרעם פון סאַנעטן. דער ענגלישער פּאַעט לענדאַר האָט אויסגעמאַלן אין אַ ליד דעם פּאַרטערט פון בראַונינג. שעלי האָט געגעבן אין פּערוז אַ כאַראַקטעריסטיק פון קאַלרידזש. ווילהעלם שלעגעל, דער קריטיקער פון דער ראַמאַנטישער שול אין דייטשלאַנד, האָט געשריבן אַ סאַנעט וועגן — סאַנעט.

אויך אין אונדזער ליטעראַטור זיינען דאָ קריטיקן — לידער: יהואשעס „ווי עס ווערן לידער פּאַרפּאַסט“, ליעסינס לירישע כאַראַקטעריסטיק פון העברעיִש און ייִדיש, ר. אייזלאַנדס לידער וועגן לעוו טאַלסטאָי און אַנדערע, געוויסע קאַפּיטלעך אין משה נאָדירס „פון מענטש צו מענטש“, פּאַעמעס וועגן י. ל. פּרצן, געשריבן פון אברהם רייזען, ה. לייזיק, מנחם באַרישאַ און אַנדערע פּאַעטן, ל. פּיינבערגס פּאַעמע „ידיש“ (ניו־יאָרק, 1950), — אַ זאַמלונג לידער וועגן כמעט אַלע וויכ־טיקערע ייִדישער דיכטערס... און ווער קען נישט דאָס ליד, אין וועלכן ביאַליק האָט אָפּגעשאַצט אַחד־העמען?

עס זיינען אויך דא לירישע פאָעמעס, דראַמעס און אַפילו ראַמאַנען, וואָס אין גאַנצן גענומען זיינען זיי נישט שייך צו קריטיק, אָבער זיי האָבן אין זיך טיילן, וווּ עס רעדט זיך אויף אַן עכט־קריטישן אופן וועגן דער פּסיכאָלאָגיע פון קונסט און קינסטלערס. עס איז גענוג צו דערמאָנען געטעס „טאַרקוואַטא טאַססאַ“, גרילפאַר־צערס „סאַפּפּאַ“, פּושקינס „יעווגעני אָניעגין“, אַטקאַר וויילדס „פאַרטרעט פון דאַריאַן גרעי“, קאַפּיטלעך אין שלום אַשס ראַמאַן „ביים אָפּגרונט“. ווי לייכט וואָלט געווען צו באַנצן שטעלן פון די דאָזיקע ווערק פאַר אַן אַנטאָלאָגיע פון פּאָעזיע־קריטיק! עס איז נישטאָ גאַר אין דער אַמתן קיין איין גרויסער דיכטער, וואָס זאָל אונדז נישט האָבן געגעבן אין דעם אָדער יענעם פון זיינע ווערק טיפּע פּאָעטישע אָנאַליזן און בילדלעכע אויסטייטשונגען פון קינסטלערישן שאַפּן. אַזעלכע זאָכן, ווי פּושקינס „מאַצאַרט און סאַליערי“ און „דער פּאָעט“, שעליס פּערוון וועגן קאַלד־רידזשן, אָדער געטעס „פאַרשפּיל אין טעאַטער“ פון „פּאָוסט“ זיינען נישט נאָר קונסטווערק, — זיי זיינען אויך מוסטערן פון קינסטלערישער קריטיק. די וועלט־ליטעראַטור פאַרמאַגט גאַנצע פּאָעמעס, וואָס געהערן צו דער קלאַסיק ווי קונסט־קריטישע, אויב נישט ווי קינסטלערישע שאַפּונגען. עס איז גענוג צו דערמאָנען „אַרס פּאָעטיקאַ“ פון האַראַציאָס אָדער אַלעקסאַנדער פּאָפּס פּאָעמע מיטן נאָמען „עסיי אָן קריטיסיזם“.

עס וואָלט געווען אַ ווונדער ווען קינסטלערס זאָלן זיך באַנוגענען נאָר מיט דער נאַטור און מיט דער מענטשלעכער געזעלשאַפט און נישט וועלן נעמען פון צייט צו צייט ווי שטאַף פאַר זייער שאַפּן דאָס שאַפּן גופּא. איז די וועלט פון קונסט דען נישט פּונקט אזוי אינטערעסאַנט, אויב נישט נאָך אינטערעסאַנטער ווי אַנדערע וועלטן? וואָכט דען נישט אויף און ווערט דען נישט אָנגעצונדן דעם קינסטלערס שאַפּנדיקע פּאַנטאַזיע, ווען ער זעט פאַר זיך אַ ווערק, וואָס איז אַליין פון פּאַנ־טאַזיע געשאַפּן? האָבן טאַקע אַ סך דיכטערס, ווי אויך מאַלערס און סקולפּטאָרס, גענומען די טעמעס און דעם מאַטעריאַל פון זייערע ווערק נישט בלויז פון מענטשנס לעבן, נאָר אויך פון זיין שאַפּן — פון רעליגיעזן מיטאַס, פון לעגענדעס, פון פּאָלקס־מעשיות אָדער פון אינדיווידועל־ליטעראַרישע ווערק, וואָס פּריערדיקע דורות האָבן נאָך זיך איבערגעלאָזן. האַמער און דאַנטע און שעקספּיר און מילטאָן און געטע, פּידעאַס און מיקל אַנדזשעלאָ און רעמבראַנדט, אונדזערע אייגענע בעלי אגדה, דער זוהר, אַמאַליקע אָדער היינטיקע העברעיִשע און יידישע דיכטערס, — אַלע זיינען זיי באַפּרוכפּערט געוואָרן פון קאַלעקטיווע אָדער אינדיווידועלע וואַרט־שאַפּונגען — פון דער אַריענטאַלישער, דער גריכישער, דער קריסטלעכער מיטאַלאָגיע, פון תנ"ך, פון דעם נייעם טעסטאַמענט, פון מיטלעלטערלעכע לעגענדעס, — אַלע האָבן זיי באַפּרוכפּערט, באַנייט און אויסגעטייטשט די אָדער יענע קונסט־געשטאַלטן, אַלע זיינען זיי געווען קינסטלע־קריטיקערס. און נישט נאָר זיי אַליין, וואָס פאַר אַ קאַ־פּיטל איר זאָלט נישט לייענען אין דער געשיכטע פון ליטעראַטור און קונסט, וועט איר דאָרט געפינען ווערק, וואָס זיינען פון ס'ניי באַלויכטענע, ניי־אויסגעטייטשטע אָדער אויף אַ נייער קינסטלערישער שפּראַך איבערגעזעצטע ווערק פון פּריער־דיקע דורות. ליטעראַטור איז נישט נאָר „קריטיק פון לעבן“, ווי אַרנאָלד האָט זיך אויסגעדיקט. ליטעראַטור איז אַפּט אויך קריטיק פון ליטעראַטור. איך האָב אַנ־גערופּן לידער, ראַמאַנען, דראַמעס, וואָס האָבן אין זיך קריטיק, כאַטש די פאַר־

פאסערס זיינען אויסן געווען צו שאפן לידער, דראמעס, ראמאנען, נישט קיין קרייטישע עסייען, אבער עס זיינען דא אזעלכע דיכטערישע ווערק, ווו די פארפאסערס האבן זיך באוויסטיגט געשטעלט פאר א ציל — קריטיק. נעמט, א שטייגער, די פאעמעס פון עמיל ווערהארן וועגן די פלעמישע מייסטערס, אדער די פארשיידענע דיאלאגן וועגן ליטעראטור און קונסט — פון פלאטא ביז אסקאר ווילד. האבן דען נישט א סך פון זיי קיין ריין דיכטערישע באדייטונג, כאטש זיי זיינען לויטער קריטיק?

און פונקט אזוי, ווי עס קאן זיין דיכטונג-קריטיק, קאן אויך זיין קריטיק-דיכטונג. דערמאנט זיך אן יענע זייטלעך אין דער „ראמאנטישער שולע“, ווו היינע הערט אויף צו זיין א זשורנאליסט און ווערט צוריק היינע — געפינט איר דארט נישט אזעלכע איראניש-לירישע שורות ווי אין זיינע ליבע-לידער, אדער זיין עסיי וועגן „דאן קיכאט“? איז עס נישט קיין ליריק? לייענט דעם אנהייב פון זאלאס ארטיקל וועגן באלזאק — איר וועט צוגעבן אז דאס איז קונסט. לייענט קאלירידזש „ביאגראפיע ליטעראריא“...

דיכטערס זיינען טאקע זעלטן ווען אביעקטיוו אין זייער קריטיק, ווי עס איז געזאגט געווארן אין א פריערדיקן קאפיטל, אבער דיכטעריש, שעפערש, זיינען זיי, און וויל זיי זיינען עס, פילט זיך טאלאנט אויך אין דער קריטיק, וואס זיי שרייבן, האט זי א ליטערארישע באדייטונג, אלץ איינס וואס פאר א מיינונגען עס ווערן אין איר ארויסגעזאגט.

אבער וואס איז, וועט מע פרעגן, מיט די וואס שרייבן נישט קיין ראמאנען און קיין לידער, נאר קריטיק אליין? קאן געמאלט זיין, אז אויך זייער שרייבן זאלן מיר, פריער פאר אלץ, געניסן ווי ליטעראטור? איז עס מעגלעך, אז אויך זיי זאלן אונדז פארבאפן אזוי מיט דער שיינקייט פון זייער ווערק, אז מיר זאלן זיי דערפאר גופא שוין דאנקען און לויבן? נישט נאר, ענטפער איך, איז עס מעגלעך, עס איז אבסאָלוט נייטיק. א קריטיקער מוז, קודם כל, האבן טאלאנט צו שרייבן, ער מוז זיין א לעזער וואס איז אליין א שרייבער. אויב נישט, איז ער נישט ווערט מער ווי אנדערע אינטעליגענטע לעזערס. צווישן זיי טרעפן זיך אפט מענטשן, וואס האבן וועגן די ביכער, וועלכע זיי לייענען, אינטערעסאנטע און ווערטפולע מיינונגען. פון דעסטוועגן זיינען זיי נישט קיין קריטיקערס, מחמת זיי זיינען „שטומע נשמות“. זיי האבן נישט קיין כוח אויסצודריקן און ארויסצוברענגען אויף דער ליכטיקער שיין דאס בילד, וואס זיי האבן פון דעם איבערגעלייענטן ווערק. זיי זיינען קריטיקערס נאר פאר זיך אליין, אזוי ווי עס טרעפן זיך מענטשן, וואס זיינען פאר זיך אליין פאָעטן, אבער אן אמתער פאָעט איז דער, וואס זיין פאָעטישע וועלט איז אפן אויך פאר אנדערע. אזוי איז אן אמתער קריטיקער נאר דער, וואס לאזט אונדז אלעמען אריינקוקן אין דער ספערע פון זיינע לעזערישע איינדרוקן.

פריער פאר אלץ מוז ער זיין א גוטער לעזער, ד"ה אזא, וואס באפרוכפערט דאס ווערק, פון וועלכן ער אליין איז באפרוכפערט געווארן, אבער אינאיינעם דער-מיט מוז ער האבן דעם כשרון צו לאזן ארויסלייכטן זיין אינעווייניקסט גייסטיק לעבן, ארויסלייכטן אזוי, אז מענטשן זאלן עס קאנען און וועלן זען.

ס'איז א פאקט, אז מיר באוונדערן אין יעדן עכטן קריטיקער די שרייבע-רישע, נישט נאר די לעזערישע קראפט, וואס ער פארמאגט, והראיה, עס געפעלט

אונדו, זאָגן מיר, אין דער רוסישער קריטיק ביעלינסקי און מיר קאָנען אויך הנאה האָבן פון פּיסאַרעוון, כאָטש זיי האָבן גאָר פאַרשיידענע און כמעט פאַרקערטע מיינונגען וועגן ליטעראַטור און קונסט. עד היום ליינענען מיר אייניקע ווערק זייערע (די, וואָס זיינען נישט אין גאַנצן פאַרעלטערט געוואָרן) און האָבן פון זיי פאַרגעניגן, נישט דערפאַר ווייל מיר זיינען מסכים מיט אַלץ וואָס זיי זאָגן: מיר האָבן הנאה פון זייער שרייבן. איך האָב עס באַזונדערס שטאַרק געפּילט, ווען איך האָב געלייענט פּיסאַרעוון. עס איז מיר געווען אַזוי פּרעמד, אַזוי פּיינטלעך דער וועג — און די אונטערשטע שורה — פון זיין דענקען. דערפאַר אָבער בין איך נאָך פרייער געווען צו קוויקן זיך מיט דעם ברען, מיט דעם פּייער פון זיין שטורעמדיקער פּאָלעמיק. זיין אַנטי-עסטעטיזם האָט מיר פאַרשאַפט עסטעטישן גענוס.

אַן ענלעכע דערפאַרונג האָב איך געהאַט מיט אַ קריטיקער פון אַ נישט אין ערך העכערער קולטור-מדרגה ווי פּיסאַרעווס — מיט היפּאָליט טען. זיין „נאַטור-וויסנשאַפטלעכער“ מעטאָד האָט מיך נישט גענומען, זיין מיליטעאַריע איז פאַר מיר נישט קיין קונסט-טעאַריע, זי איז גוט נאָר פאַר קולטור-געשיכטע, אָבער — וואָס פאַר אַ פּרעכטיקע בילדער ער גיט אונדו פונעם קולטור-היסטאָרישן לעבן! וואָס פאַר אַ ווונדערלעכע אַרכיטעקטור אין גאַנצן ווערק און אין יעדן זאָץ! וואָס פאַר אַ קלאַרקייט פון געדאַנק, וואָס פאַר אַ בילדלעכקייט פון אויסדרוק! איר מעגט ווי שטאַרק האַלטן פון טענס טעאַריעס, וועט איר דאָך נישט טראַכטן, ווען איר ליינענט זיינע ווערק, וועגן די קולטור-היסטאָרישע „געזעצן“ פון „ראַסע“, סביבה און צייט-גייסט. איר וועט זיין אַרײַנגעטאָן אין אים אַליין, איר וועט באַווונדערן זיין שריפטשטעלערישע פּערזענלעכקייט, איר וועט אים דאַנקבאַר זיין פאַר זיין מייסטערשאַפט. איר וועט איינשטימען מיט גיזאַ, וואָס האָט אַמאָל געזאָגט צו אים: „איינער טאַלאַנט צעשטערט אייער סיסטעם — און ראַטעוועט איך אַליין“. איר וועט פּילן, אַז סײַנט בעוו האָט געמעגט אַנרופן היפּאָליט טענען „קינסטלער און לאַנדשאַפט-מאַלער“ און אַז זשיוול לעמעטער איז בפּירוש גערעכט געווען, ווען ער האָט געזאָגט, אַז טען איז אין זיינע קריטישע און ליטעראַטור-היסטאָרישע ווערק אַ פּאָעט — אַ פּאָעט-לאַגיקער“.

און נישט נאָר וועגן טענען איז'ס ריכטיק, אפילו געאַרג בראַנדעס, וואָס איז געווען צו-פּראָדוקטיוו און אַפט צו-שיטער — זשורנאַליסטיש (*). אפילו ער האָט קאַפּיטלעך, וווּ איר פּילט פּריער פאַר אַלץ און שטאַרקער פאַר אַלץ דעם שעפּע-רישן שריפטשטעלער! נישט קיין קלענערער ווי איבסען, האָט בראַנדעסעס מאַ-נאַרגאַפּיעס וועגן לאַסאַל און דיוראַעלי אַנגערופן „פּאָעמעס“ און זיין ווערק וועגן שעקספּירן — „גראַנדיעזער עפּאָס!“ דער פּראַנצויזישער שריפטשטעלער זשאַן קאַקטאַ רעכנט-צו זיין קריטיק צו זיינע פּאָעטישע ווערק. ער טיילט איין זיין שאַפּן אין פּאָעטישע ראַמאַנען, פּאָעטישע קריטיק אַאָוו.

בראַנדעס האָט געהאַלטן, אַז דער יסוד פון יעדער אמתער קריטיק איז אינ-טוויצט, „אפילו נאָך לאַנגער און איינגעשפּאַרטער אַרבעט, האָט ער געשריבן, ווען דער קריטיקער זעט, אַז ער האָט שוין דורכויס באַהערשט זיין קעגנשאַנד, איז ער נאָך אַלץ נישט געקומען צו דער מדרגה, ווען ער קאָן זיך נעמען פאַר דער

* זע ווייטער דעם קאַפּיטל וועגן בראַנדעסן.

אמתער אַרבעט, — און ער וועט זיך נישט זעצן שרייבן ווען ער וועט נישט דער-פילן, אַז אין אים לעבט יענע פּערזאָן, וועלכע ער קלייבט זיך צו כאַראַקטעריזירן — און אַפּט קומט אים אויס צו וואַרטן אויף דעם חדשים... אָבער ווען ער דער-וואַרט זיך, „קאָן ער אַ מאָל שאַפּן, זאָגט בראַנדעס, עפּעס אַזוינס וואָס אַ ווערק פון פּאַעזיע וועט זיך נישט קאַנען גלייכן דערמיט. אַפילו דאָן, ווען אַ פּאַעטיש ווערק איז העכער פון קריטיק מיט זיין פּרישקייט און שיינקייט, — זעען מיר אָבער זעלטן אָדער גאַר קיין מאָל נישט אַז אַ פּאַעט זאָל קאַנען אויסמאַלן פאַר אונדו דעם גייסט פון אַ מענטשן מיט אַזאַ קלאַרקייט און אַריגינעלקייט, ווי דאָס איז מעגלעך פאַר קריטיק. פּאַעזיע שילדערט כאַראַקטערן און האַנדלונג, אָבער נישט דאָס לעבן פון שעפּערישן און פּילאָסאָפּישן גייסט און זעלטענער ווי אַלץ מאַלט זי דעם זשעני... ווי מיר זען, האָט בראַנדעס, אַזוי ווי אַסקאַר ווילד, געזוכט אין קריטיק די פּאַטענץ פון אַ שעפּערישקייט וואָס איז העכער ווי פּאַעזיע. אין יעדן פּאַל איז קריטיק, לויט זיין מיינונג, נישט נידעריקער פון פּאַעזיע. וועגן סעינט-בעוו, וואָס אין אַ געוויסן זין איז ער זיינער אַ תּלמיד, זאָגט בראַנדעס, אַז — „זיין קריטיק שאַפט אַן אַרגאַניזם, אַ לעבן, ווי די פּאַעזיע גופּא טוט עס“.

און אַזוי ווי אין דער פּאַעזיע איז דער עיקר דער „אַרגאַניזם“, דאָס „לעבן“, וואָס איז באַשאַפּן געוואָרן, און נישט דער שטאַף, פון וועלכן עס איז באַשאַפּן, אַזוי איז אויך אין קריטיק דאָס וויכטיקסטע דער גראַד, די מדרגה פון גייסטיקן לעבן, וואָס דעם שרייבער געלינגט אַרויסצוברענגען, רייזנדיק וועגן דעם ווערק אָדער דער פּערזענלעכקייט פון אַן אַנדער שרייבער.

דאָס איז דער העכסטער אָבער נישט דער איינציקער ווערט, וואָס מיר זוכן און געפינען אין קריטיק, זי האָט נאָך אויך אַנדערע ווערטן — און פּונקציעס.

2. אַנדערע ווערטן — לעזערישע, לערערישע

דער קריטיקער איז אַ שרייבער — פּריער פאַר אַלץ. ער איז אָבער אַן אייגנ-אַרטיקער מין שרייבער. די טעמעס ווי אויך דעם סטימול, נעמט ער אין ווערק וואָס אַנדערע האָבן געשאַפּן. ער קומט צום שרייבן פון לייענען. זיין שאַפּן נערט זיך פון זיין געניסן אַן אַנדערנס שאַפּן. איז וויכטיק דערפאַר זיין אופן לייענען, זיין געניסן ליטעראַטור, פּונקט אַזוי ווי עס איז וויכטיק דעם קינסטלערס פאַרהאַלטן זיך צו דעם שטאַף, וואָס ער נעמט פון לעבן. דער קינסטלער באַלעבט און באַרייכערט דעם לעבנס-שטאַף. אַזוי ווערט אויך, ווי מיר האָבן שוין נישט איין מאָל געזאָגט, דעם קינסטלערס ווערק נאָכן קריטיקערס לייענען ברייטער, טיפּער, פּולער.

יעדער לעזער, ווייסן מיר, לייענט עפּעס אַריין אין בוך. „יעדער נייער לעזער פון האַמלעט איז אַזוי ווי זיינער אַ נייער פאַרפאַסער“ — האָט געזאָגט דער רוסי-שער קריטיקער גארנפעלד. אָבער אויב דאָס איז וועגן יעדן לעזער ריכטיק, איז עס נאָך ריכטיקער וועגן דעם לעזער, וואָס איז געוואָרן אַ שרייבער, — וועגן דעם קריטיקער. ער איז דער בעסטער, דער אַקטיווסטער, דער שעפּערישסטער פון אַלע לעזערס: דאַרף ער מער ווי אַלע אַנדערע באַרייכערן און באַפרוכערן דאָס ווערק, וואָס ער לייענט.

אָבער אין דעם פּאָקט, וואָס דעם קינסטלערס ווערק איז דעם קריטיקערס „מאַטעריאַל“, ליגט באַהאַלטן די זעלביקע געפאַר, קעגן וועלכער דער קינסטלער מוז זיך אַליין וואַרענען, ווען דאָס לעבן ווערט פאַר אים „שטאַף“. דער קינסטלער מוז זיך היטן, אָז זיין „אַבסערווירן“ דאָס לעבן זאָל נישט פירן דערצו, אָז ער זאָל זיך בלוז צוקוקן צום לעבן און אויפהערן עס צו לעבן און איבערצולעבן. אַזוי מוז אויך דער קריטיקער זעען אָז ער זאָל נישט אָנווערן דעם אוממיטל באַרן גוסט צום לייענען, דעם גוסט וואָס עס האָט דער געוויינטלעכער לייענער. אָבער די געפאַר איז פאַרן קריטיקער נישט אַזוי גרויס. מען קאָן לייענען מיט אַ נאַטיץ-ביכל און אַ בליישיפט אין האַנט — און דאָך זיין (אָדער — ערשט דאָן זיין) אַ גוטער לייענער. לעבן איז איין זאַך און לייענען איז ווידער אַן אַנדער זאַך. דאָס לעבן איז געמאַכט געוואָרן צום לעבן, נישט צו חקירה זיך וועגן דעם, אָבער לייענען הייסט נאָך-דענקען וועגן דעם, וואָס מען לייענט. דער, וואָס טוט עס נישט, איז נישט ווערט צו טראָגן דעם נאָמען: לייענער. דער, וואָס לייענט גאַרנישט אַריין אין דעם בוך, וואָס ליגט פאַר אים, איז נישט מסוגל עפעס פון אים אַרויסצוליענען.

לייענען הייסט לייענען אַקטיוו, שעפּעריש. און דאָס מיינט, אָז אינעם לעזער, וואָס ווערט אַ שרייבער (אונדזער פאַרמולע פאַרן קריטיקער) — מוזן ביזן העכסטן גראַד זיין אַנטוויקלט די צוויי וויכטיקסטע אייגנשאַפטן פון יעדן קונסט-גענוס — די אויפנעמפּעקייט, די פעיקייט זיך אַריינצולעבן אין אַן אַנדערנס שאַפונגס-וועלט, און די אויפטופּעקייט, דער טאַלאַנט אַליין זיך שעפּעריש אויסצולעבן אין אַט דער וועלט. ער דאַרף, מיט טאַדערע ווערטער, קאַנען זיך אָפּגעבן דעם אַנדערנס גייסט, לאָזן זיך באַאיינפלוסן פון אים און צו גלייכער צייט דאַרף ער קאַנען זיין אַליין אַ געבער און אַ באַאיינפלוסער.

און דאָס איז שייך נישט נאָר בנוגע די פאַרשטייערס פון דער אַזוי-אַנגערופּענער אימפרעסאַניסטישער קריטיק. דאָס איז אַ כלל, וואָס גילט פאַר אַלע סאַרטן קריטיקערס. אַלע מוזן זיי דערגרייכן אַ הויכע מדרגה אי ווי שרייבערס אי ווי לעזערס. היפּאָליט טען איז זיכער נישט געווען קיין אימפרעסאַניסט. ער האָט, פאַרקערט, געגלייבט אָז ער באַנוצט און אַז יעדער פון זיין פּאָך מוז באַזוכן אַן אַביעקטיוון וויסנשאַפטלעכן מעטאָד. פון דעסטוועגן גיט ער אונדז פּאָקטיש נישט מער, אָבער אויך נישט ווינציקער, ווי די האַרמאָנישע צונויפגיסונג פון זיין אייגענער פּער-זענלעכקייט מיט דער פּערזענלעכקייט פון דעם דיכטער, וואָס ער „באַהאַנדלט“. ער שפינט ווייטער און וועבט ווייטער די פעדעם פון דעם דיכטער. דאָס פילט זיך אין ערגעץ נישט אַזוי קלאַר ווי אין דעם וואָס ער שרייבט וועגן שעקספירן. דאָ זעט איר באַשימפּערלעך, ווי ער זייעט אין שעקספירס בייטן זיינע אייגענע קערנדלעך. ער פילט אָן אונדזערע אויערן מיט די שטורעמווינטן פון שעקספירס פּאַטאַס און מיט די מעכטיקע, די פאַרשכורנדיקע קלאַנגען פון שעקספירס שפּראַך; ער ברענט אונדז מיט דעם פייער פון שעקספירס אידיען און אַנטפלעקט פאַר אונדז די קיניגלעכע רייכקייט און די וועלטן-בויענדיקע מאַכט פון שעקספירס „פּאַקיוול-טע מעטרעסס“ (הויפט-פּעיקייט) — פון שעקספירס פּאַנטאַזיע. — ער גיט אונדז, מיט איין וואָרט, צו טרינקען פון שעקספירס פּולן בעכער; אָבער מיר פאַרגעסן קיין איין מינוט נישט, אָז ער, נישט קיין אַנדערער, סערווירט עס פאַר אונדז. אויב מיר האָבן געהאַט אונדזער אייגענעם שעקספיר, האָבן מיר נאָך דעם, ווי מיר האָבן

געליינעט טענען, א נייעם שעקספיר, — טענס שעקספיר. אינאיינעם מיט דעם שריי-
בער טען איז פאָר אונדז וויכטיק געוואָרן טען דער לייענער.

נאָך ווערטפולער איז דער לייען־מייסטער, וואָס איז געווען אין טענס פאָר-
גייער, — סעינט־בעוו. ער האָט בפירוש געזאָגט, אָז ער זעט אין דעם קריטיקער
אַ לעזער, וואָס שאַפט. „איך טראַכט וועגן קריטיק, האָט ער געשריבן, צוויי זאָכן,
וואָס זען אויס צו זיין סתירהדיק און וואָס זיינען עס נישט אין דער אמת; ערש-
טנס, איז דער קריטיקער אַ מענטש, וואָס קאָן לייענען און וואָס לערנט לייענען
אַנדערע; צווייטנס, איז קריטיק כסדרדיקע אויסגעפינונג און שאַפונג.“ און ער אַליין
טאַקע האָט נישט נאָר „געקאַנט לייענען“, — ער האָט לייענענדיק געשאַפן. „ער
האָט דאָס ווערק (פון אַ געוויסן סאַרט שרייבער), זאָגט עמיל פאַגע, איבערגעמאַכט,
ער פלעגט דאָס אויסטראַכטן און פון ס'ניי באַשאַפן. ער האָט געהאַט די געווינהייט
עס אויסצובעסערן, פאַרשטעלנדיק עס פאָר די לעזער און ער פלעגט אַריינלייגן
אין דעם אַזוי פיל אייגענע געניאַליטעט, וויפל עס האָט אַריינגעלייגט דער פאָר-
פאַסער אַליין.“

און אין דער אַדער יענער מאָס טוט עס יעדער אמתער קריטיקער. לאַמיר
נעמען אַ ביישפיל פון אונדזער אייגענער ליטעראַטור — בעל־מחשבות (*). פאָר אים
האָט מען אויך געשריבן ביי אונדז וועגן מענדעלען און שלום־עליכמען, אָבער קיי-
נער האָט נישט געשריבן אַזוי אינהאַלטרייך און אַזוי אינטערעסאַנט ווי ער; פאָר-
וואָס? ווייל קיינער האָט די צוויי שריפטשטעלערס נישט אַזוי שעפּעריש געלייענט,
ווי ער. זעט איר, פּרצן האָט ער שוין נישט געלייענט מיט יענעם גרויסן אינטע-
רעס, וואָס ער האָט געהאַט פאָר די אַריגינעלע שילדערערס פון דעם יידישן כלל-
לעבן, איז אויך זיין שרייבן וועגן אים אין אַנהייב נישט געווען אַזוי פרוכטבאַר...
(ערשט נאָך פּרצעס טויט האָט בעל־מחשבות געשריבן וועגן פּרצן גייסט־ און גע-
דאַנקען־רייך).

דער פאַקט, וואָס דעם קריטיקערס אידעאַל איז צו זיין אי אַן אידעאַלער לע-
זער, אי אַן אידעאַלער שרייבער איז אַ טאַפּלטיקייט, וואָס פון איר נעמען זיך היפשע
עטלעכע סתירות און שוועריקייטן. איינע פון זיי באַשטייט אין דער אינעווייניק-
סטער פאַרשיידנקייט, וואָס איז דאָ צווישן דעם לעזערישן און דעם שרייבערישן
טיפּ מענטשן. דעם לעזערס טבע איז אויפצונעמען זאָכן, בעת דעם שרייבערס ניי-
גונג איז צו געבן. דער לעזער אינעם קריטיקער וויל וויסן, וואָס דער דיכטער
זאָגט, דער שרייבער אין אים וויל אַליין עפעס זאָגן. מוז ער זוכן צו פאַראייניקן
אין זיך זיין לייענערשע אַדער פעמינינע אַיפנעמפעיקייט מיט זיין שרייבערישער
אַדער מאַסקוליערער שעפּערישקייט. ער מוז, מיט אַנדערע ווערטער, צוהערן זיך אי
צו יענעם, וועגן וועלכן ער שרייבט, אי צו זיך אַליין. ער מוז לאָזן אונדז הערן אַזאָ
עכאָ, וואָס זייערע ביידנס שטימען זאָלן אין דעם זיך צונויפגיין און ווערן איינס...
אַט דאָס „ווערן איינס“ פונעם לעזער און פונעם שרייבער אינעם קריטיקער ווערט
נישט אַלע מאָל מקוים, אַ מאָל איז דער שרייבער אין דעם קריטיקער ווערטפולער
ווי דער לעזער אין אים (אַזוי איז, צום ביישפיל, דוד פרישמאַן געווען אַ בעסערער
שרייבער ווי אַ לעזער, און אַ מאָל איז פאַרקערט, דער לעזער — רייכער און אייגנ-

(* זע ווייטער דעם קאַפיטל „בעל מחשבות“, אין דעם אַפטייל „קריטיקערס“.

אַרטיקער ווי דער שרייבער אין דעם קריטיקער. דער אידעאָל פון קריטיק איז, ווי געזאָגט, אַ געוויסער סאַרט גלייכגעוויכט צווישן דער שרייבערישער און דער לעזערשישער פעיקייט. דער אידעאָלער קריטיקער דאַרף אונדז קאַנען פאַראינטערעסירן אי מיט די רעזולטאַטן פון זיין לייענען, אי מיט דעם אופן, ווי ער מאַכט אונדז באַקאַנט מיט אַט די רעזולטאַטן.

און ווען איך זאָג אַז ער דאַרף אונדז קאַנען פאַראינטערעסירן, מיינ איך נישט, אַז ער דאַרף אונדז דווקא מאַכן איינשטימיק מיט אים. מיר קאַנען זיך בלייבן ביי אונדזערע אייגענע איינדרוקן פון שעקספירן, מיר קאַנען זיך האָבן אונדזער אייגן בילד פון מענדעלען אָדער שלום-עליכמען, אָבער דאָס פאַרמינערט אויף אַ האָר נישט דעם ווערט, וואָס עס האָבן פאַר אונדז טענס איינדרוקן פון שעקספירן אָדער בעל מחשבותעס בילדער פון מענדעלען און שלום-עליכמען. עס זיינען דאָ אַזויפיל שעקספיר-וואַריאַנטן און אַזוי פיל וואַריאַציעס פון פושקינען אָדער היינען, אָדער פרצן, אָדער ביאָליקן, וויפיל עס זיינען דאָ ביי זיי שעפערשישע לעזערס. פאַר-וואָס זאָלן מיר זיך באַנוגענען מיט דעם, וואָס מיר אַליין האָבן איבערגעלעבט און איבערגעטראַכט, ווען מיר האָבן געלייענט יהודה הלוי, פושקינען אַזאָו? לאַמיר זיך באַקענען מיט די געפילן און די רעיונות אוו די אידיען-פאַרבינדונגען און די טרוימען, וואָס אַנדערע האָבן געהאַט, ווען זיי האָבן געלייענט די ווערק פון די דערמאָנטע אָדער אַנדערע דיכטערס. מיר האָבן אונדזערע אייגענע איינדרוקן פון זון-פאַרגיין, פון ים, פון שטורעם, פון ליבע, פון שפילן זיך מיט קינדער, אָבער דאָס שטערט אונדז נישט צו לייענען גערן אויך וואָס אַנדערע שרייבן וועגן די אַלע זאַכן, כאַטש אונדזער דערפאַרונג קאָן זיך זיין גאָר אַנדערש, ווי זייערע, איז פאַרוואָס זאָלן מיר זיך איינשליסן אין די פיר איילן פון אונדזערע אייגענע איבער-לעבענישן, ווען עס רעדט זיך וועגן קונסטווערק? איז דען נישט אינטערעסאַנט צו באַקענען זיך מיט די שפורן, וואָס לערמאַנטאָוו, לאַמיר זאָגן, האָט איבערגעלאָזן אין ביעלינסקין, נאַוואַליס — אין היינען?

דאָס געניסן קונסט איז, ווי מיר האָבן געזען, פונקט אַזוי אינדיווידועל און פונקט אַזוי פאַרשיידנאַרטיק ווי דאָס שאַפן. זוכן מיר ביים קריטיקער נישט נאָר זיין שאַפונג-אופן, נאָר אויך די אייגנאַרטיקע פאַרעם און אינהאַלט פון זיין געניסן... און וואָס איז מכח זיין מבינות? וועט פרעגן דער לעזער. איך האָב גערעדט וועגן דעם קריטיקער ווי וועגן אַ שרייבער און ווי וועגן אַ לעזער. איז ער דען נישט אויך אַ לערער?

יא, געוויס איז ער אויך אַ לערער. אָבער זיין לערעריי איז מער און אַנדערש ווי געוויינטלעכע מבינות-זאָגער. דער מבינות-זאָגער, דער סמיכה-געבער, גלייבט אַז עס איז דאָ אַ שולחן-ערוך, לויט וועלכן מען קאָן פסקענען, וואָסער בוך איז גוט און וואָסער — איז שלעכט. אַנדערש איז דער קריטיקער. ער שטעלט נישט דעם טראַפּ אויף דער פראַגע: וואָס זאָל מען לייענען און וואָס נישט? ער ווייסט, אַז וואָס עס איז גוט פאַר איינעם צו לייענען, קאָן זיין שלעכט פאַר אַן אַנדערן און פאַר-קערט. זיין פונקציע איז צו לערנען אונדז נישט וואָס, נאָר ווי צו לייענען. ער עפנט פאַר אונדז די וועלט פון זיין געניסן אַ קונסטווערק, און מיר ווערן זיינע מיטגע-ניסער, אַזוי ווי דער דיכטער מאַכט אונדז פאַר מיטשאַפער, אַריינפירנדיק אונדז אין דער וועלט פון זיין שאַפן. די ביכער, וואָס זיינען באַפרוכפערט און באַרייכערט

געוואָרן פון קריטיקערס, לייענען מיר מיט אַן אויפגעוועקטן געדאַנק און מיט אַ מער באַפליגלטער פּאַנטאַזיע, דער אמתער קריטיקער מאַכט אונדז אַליין פאַר קריטיקערס — און דאָס איז אַ סך וויכטיקער פאַר אונדז, ווי די פאַרטיקע מינונגען, וועלכע מיר געפינען ביי אים. הענרי מענקען, וואָס האָט אַ געוויסע צייט געשפילט אַ גרויסע ראַלע אין דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור, זאָגט וועגן דעם קריטיקער אַז ער „מאַכט דאָס קונסטווערק לעבן פאַר דעם צוקוקער און דעם צוקוקער — לעבן פאַר דעם קונסטווערק“.

דער קריטיקער מאַכט אונדז אַפט אויפמערקזאַם אויף אַזוינע שטריכן אינעם ווערק, וואָס אַליין וואַלטן מיר אפשר נישט באַמערקט. ער העלפט אונדז אויסגעפינען דעם הויפט־שטריך פונעם ווערק — און דאָס איז איינע פון זיינע הויפט־אויפגאַבעס, אַ בוך, אַזוי ווי אַ בילד פון אַ מאַלער, קאָן מען דאָן נאָר אויפנעמען ווי געהעריק איז, ווען מען געפינט דעם ריכטיקן פונקט, פון וועלכן עס צו באַטראַכטן. דער קריטיקער מיט זיין לעזערישער געניטיקייט און לעזערישן טאַלאַנט העלפט אונדז אויסצוגעפינען אַט דעם פונקט, און אויך דאָס ווירקט אַז דער קריטיקער, דעם שרייבערס בעסטער לעזער, זאָל ווערן דעם לעזערס בעסטער לערער. דאָס איז גורם, אַז דער קריטיקער זאָל זיין, אַזוי צו זאָגן, העמאַפראָדיטיש — און פאַראַייניקן אין זיך דעם לעזערס רעסעפטיווע שעפערשיקייט מיט דער באַפֿרוכפערנדיקער קער קראַעטיוויטעט פון דעם לערער. און אַט די טאַפלטע לעזעריש־לערערישע פונקציע זיינען אים, אַזוי ווי זיין ריין שרייבערישער אויפטו, נישט אין ערך ווערט־פולער ווי דאָס אַנווייזן אויף די אַדער יענע איינציקע „מעלות“ אַדער איינציקע פעלערן. געפעלט אונדז אַ זאָך אין גאַנצן גענומען, אַרט אונדז נישט אַזוי שטאַרק אירע איינציקע „חסרונות“. געפעלט זי אונדז אַבער נישט, העלפן נישט די „מעלות“. אַ ווערק מוז גענומען ווערן גאַנצער־הייט, פאַלמעסן עס, פונאַנדערנעמען עס אויף שטיקלעך, אויף „חסרונות“ און „מעלות“, הייסט טויטן דעם איינדרוק, וואָס מיר האָבן פון דעם, ווי פון אַ גאַנצער זאָך. אַ ווערק מוז כאַראַקטעריזירט ווערן איידער עס ווערט אַפּגעשאַצט. נישט מעסטן און וועגן איז די הויפט־אויפגאַבע פון דער קריטיק, נאָר אויפנעמען, אויסטייטשן און כאַראַקטעריזירן.

ענטפערן אויף דער פראַגע: „וואָס איז דאָס ווערק?“ הייסט שוין האָבן ממילא אויך אַן ענטפער אויף דער פראַגע: „וואָס איז עס ווערט?“. דער ווערט פון אַ ווערק איז תמיד עפעס מער — און עפעס אַנדערש, — ווי דער ריין אַריטמעטישער סך־הכל פון אַ צאָל „מעלות“ מינוס אַ צאָל „חסרונות“. אויך אַט דער חשובן געהערט צום סכום פון דעם קריטיקערס אויפגאַבעס, אַבער דאָס איז נישט זיין הויפט־אויפגאַבע, ווי מיר וועלן עס זען אין קומענדיקן קאַפיטל.

*

מכּה די לעזערישע און לערערישע פונקציעס און ווערטן פון קריטיק, וויל איך נאָך צוגעבן, אַז זיי זיינען גאָר באַזונדערס קלאָר און בולט אין דער אַזוי־אָנגערופענער טעקסט־קריטיק.

איינער פון די עלטסטע און באַרימטסטע טעקסט־קריטיקערס ביי יידן איז, ווי באַוויסן, רש"י. דער נאָמען קריטיקער איז פאַר אים אפשר נישט־פאַסיק. ער איז געווען אַ מפורש, אַבער אַ מפורש איז אייגנטלעך דאָס, וואָס מען האָט שפעטער גענומען רופן מיטן נאָמען קריטיקער.

וואָס איז דען אַ קריטיקער? אַ ריכטער? — איינער, וואָס זאָגט צי דער מחבר איז גערעכט אָדער אומגערעכט. צי ער איז גרויס, קליין אָדער מיטלמעסיק? אָדער איז ער אַ חטאים־זוכער, אַ הסכמה־געבער? אָדער איז ער גאָר אַ פטיכאָלאָג, וואָס עפנט פאַר אונדז די אינווייניקסטע קוואַלן, די פאַרבאַרגענע כוחות און סטימולן פון שאַפנדיקן מענטשן? אָדער איז ער אפשר גאָר אַ סאַציאַלאָג, וואָס געפינט אויס, פון וואָס פאַר אַ סאַציאַלער סביבה אַ ווערק אָדער אַ גאַנצע ליטעראַטור פון אַ געוויסער תקופה איז אויסגעוואַקסן? אַ קריטיקער קאַן זיין דאָס אַלץ; ער קאַן נאָך אויך אַנדערע אויפגאַבעס האָבן, אָבער פּרײַער ווי אַלץ מוז ער זיין דאָס, וואָס רש״י איז געווען — אַ מפרש, אַן אויסטייטשער פונעם טעקסט. איינער, וואָס לייענט גוט דעם ספר אַליין און לערנט אויך אַנדערע אים גוט צו קאַנען לייענען.

איידער מען ווייסט, וואָס אַ ספר אָדער אַ שרייבער איז ווערט, מוז מען וויסן, וואָס אָדער ווער ער איז. אַז מען ווייסט, וואָס ער איז, ווייסט מען שוין ממילא אויך ווי עס איז פּרײַער געזאָגט געוואָרן, וואָס ער איז ווערט. אָבער איידער מען פאַרשט־אויס די אינווייניקסטע כוחות, וועלכע האָבן געשאַפן די ליטעראַטור, און די דרויסנדיקע אומשטענדן, וועלכע האָבן געהאַלפן אָדער געשטערט איר אַנט־וויקלונג, מוז מען זי אַליין שטודירן, מוז מען טיף אַרײַנדרינגען אין אירע כוחות, לערנען אין איר פּוט.

רמז, דרוש, סוד — דאָס מעג מען אויך, פאַרוואָס נישט? „די תורה ווערט געדרשנט אויף אַלערליי אופנים“. יעדער דור, אויך יעדער יחיד, קאַן געפינען אין אַ ווערק עפעס אַזוינס, וואָס אַנדערע האָבן נישט געפונען. אָבער דאָס זיינען אַלץ שפעטערדיקע זאַכן, לוקסוס־זאַכן. פּרײַער ווי אַלץ איז — פּוט... רש״י האָט אין תנ"ך, אין תלמוד געלערנט פּשט. רש״י איז געווען דאָס ברויט פון די, וואָס האָבן געלערנט תורה. אַן אים האָט מען זיך נישט געקאַנט באַגיין, ווי מען קאַן נישט אויסקומען אָן ברויט. די „בעלי־התוספות“, די וואָס זיינען נאָך אים געקומען, האָבן געפרעגט קשיאס, געענטפערט תירוצים. מקובלים האָבן געזוכט סודות אין דער תורה — נסתר; פּילאָסאָפּן, — אַלעגאָריעס, סימבאָלן... אַלע זיינען זיי אויף זייער שטייגער געווען קריטיקערס, אָבער קיינער פון זיי איז ביים פּאַלק, ביי די לערנערס און ביי די לערערס, נישט געווען אַזוי אַנגענומען און אַזוי באַליבט, ווי רש״י. פאַרוואָס?

„רש״י — שרייבט ד״ר א. גינזבורג אין זיין בוך „ידישע דענקערס און פּאַעטן“ — „רש״י האָט באַגלייט דעם יידישן פּאַלק אין אַלע זיינע גלות־לענדער. וווּ דאָס פּאַלק האָט געוואַנדערט, איז אים רש״י נאָכגעגאַנגען“. ער האָט זיך אַזוי צוגעקלעפט צו די צוויי מאָנומענטאַלע ווערק פון אונדזער קלאַסישער ליטעראַטור, דעם תנ"ך און דעם תלמוד, ער איז מיט זיי אַזוי צונויפגעוואַקסן און געוואָרן איינס, אַז ס׳איז נישט געווען גאָר קיין אַנדער חומש און קיין אַנדער גמרא, סײַדן נאָר „חומש מיט רש״י“ און „גמרא מיט רש״י“. דאָס פּאַלק האָט זיין איינגעלייבט־זיין אין דער ריכטיקייט פון רש״יס פּירוש אויף דער תורה אויסגעדיקט אין אַ מעשהלע וואָס דערציילט, אַז משה רבינו איז געקומען צו רש״ין, האָט אים אַ קוש געטאָן אין קאָפּ און געזאָגט: „שלמה, מיין קינד, דו ביסט דער ערשטער, וואָס האָט געטראָפּן מיין כּוונה... נו, אַ „שרייבער“, און נאָך אַזאַ גדול, ווי משה, זאָל זיין צופּרידן מיטן „קריטיקער, מעג עס זיין אַפּילו רש״י, — דאָס איז אַ וונדער, און ס׳איז

טאקע נישט מער ווי א לעגענדע, דער אמת איז, אַז רש"י האָט זיך נישט באַנוגנט מיט משהס כוונות, אַזוי ווי קיין קריטיקער באַנוגנט זיך נישט מיט די כוונות פונעם מחבר. חומש מיט רש"י איז נעענטער צו דעם חומש פון דער תלמוד-צייט און פון די שפעטערדיקע דורות, ווי צו משהס תורה. רש"י איז געווען אַ קריטיק-קער, און ווי יעדער קריטיקער, — האָט ער געמעגט זיין ווי „אַביעקטיוו“, — האָט ער דאָך אין זיין פשטל-לערנען אויסגעדריקט מער דעם גייסט פון זיין אייגענער תקופה, ווי דעם גייסט פון יענער צייט, ווען דאָס ווערק איז באַשאַפן געוואָרן. אָבער רש"י פשטות, זיין קלאַרקייט, האָט געוועקט צו אים טיפן צוטרוי, און דער עולם האָט געגלייבט אַז וואָס „רש"י מאַכט“, איז תורת משה.

רש"י האָט זיך, אגב, פאַרגונען צו זאָגן, אַז ער „ווייסט נישט“, ווען ער האָט עפעס נישט געוויסט, — אַ זאָך, וואָס קריטיקערס פאַרגינען זיך עס זייער זעלטן, — און אויך דאָס האָט פאַרשטאַרקט זיין אויטאָריטעט... נאָר דער המון-עם וויל, אַז דער פירער זאָל אַלץ וויסן. דאָס פאַלגן איז קליגער. דאָס פאַלק שעצט זיין פיר-רערס אַרנטלעכקייט און באַשיידנקייט. ווייסט דאָס פאַלק ווי צו שעצן אויך רש"י'ס מודה זיין זיך, אַז ער „פאַרשטייט נישט“, ווען ער פאַרשטייט נישט. דאָס פאַלק פילט, אַז דווקא דערפאַר קאָן עס זיך אויף אים פאַרלאָזן... איז רש"י'ס פירוש נישט אומזיסט געווען דער ערשטער ספר, וואָס ייִדן האָבן זיך געכאַפט אַפּצודרוקן (אין יאָר 1475), ווי נאָר די דרוק-קונסט האָט זיך אַנגעהויבן צו פאַרשפרייטן. רש"י איז צווישן די אַלע גרויסע מפרשים געוואָרן דער מפרש, אָדער, ווי מיר וואַלטן היינט זיך אויסגעדריקט, דער קריטיקער פון חומש און גמרא. ווי אַ סך אַנדערע קריטיקערס, איז ער געווען אויך אַ „דיכטער“: ער האָט געשריבן פיוטים. אָבער שטאַרקער איז ער געווען אין זיין „קריטיק“ — און אויך אין דעם פרט איז ער ענלעך געווען צו אַנדערע גרויסע קריטיקערס. אויך זיי האָבן געהאַט די אַמביציע צו זיין דיכטערס, אָבער אַ בלייבנדיקן ווערט האָט בלויז זייער קריטיק... און נאָך אין אַ וויכטיקן פרט איז רש"י געווען ענלעך צו אַנדערע קריטיקערס. אַזוי ווי זיי, האָט ער זיך באַנוגנט מיט מאַכן קלאַר און פאַרשטענדלעך, וואָס אַנדערע האָבן געשריבן: ער האָט זיך געמיט צו זיין אַליין אויך קלאַר און פאַרשטענדלעך.

דאָס הייסט נישט, אַז ער האָט פאַרוואַסערט און שיטער געמאַכט זיין שרייבן. מיט זיין חוש האָט ער געוויסט, אַז ס'איז פאַלש די מיינונג פון יענע, וועלכע מיינען, אַז מסביר זיין הייסט מאַריך זיין, צעציען, צעקיען און אין מויל אַריינלייגן. די קונסט קלאַר צו מאַכן אַן ענין, האָט ער געוויסט, איז די קונסט צו קירצן, — אויסצולאָזן אַלע זייטיקע און נישט גאָר נייטיקע רייד. און — „ביי אים איז יעדעס וואָרט געציילט און געמאַסטן, יעדער אויסדרוק געפּיילט און געשליפן. כל ימיו איז ער נישט מיד געוואָרן זיין פירוש אויף תלמוד אויף ס'ניי צו רעדאַקטירן, אים מאַכן וואָס פשוטער און פאַרשטענדלעכער“ (דאָס איז גענומען פון י. צינבערגס „די גע-שיכטע פון דער ליטעראַטור ביי ייִדן“, — און איך בין צופרידן, וואָס דאָס איז שוין דאָס צווייטע ייִדישע בוך, וואָס איך האָב אַ מעגלעכקייט צו ציטירן, כאַטש איך שרייב וועגן אַ לשון-קודשדיקן און נישט קיין וועלטלעכן מחבר).

רש"י איז פאַר אַ סך פון אונדז געשיכטע און נישט מער ווי געשיכטע, ווי ווייט ער איז געווען אַ פרומער אויסטייטשער פון רעליגיעזע ספרים. ווי ווייט אָבער ער איז געווען אַ שריפטשטעלער, איז ער נאָך עד היום אַ מוסטער, און מען קאָן

אין דער גאנצער היינטיקער ליטעראטור, אינאיינעם מיט רעשטלעך פונעם מהרש"א-
 נוסח, — א נוסח, אויף וועלכן מיר האָבן געבראָכן אונדזערע גמרא-קעפלעך אין
 חדר און ישיבה, — שפירן אויך די טראַדיציע פון נוסח-רש"י, דעם נוסח פון
 קלאַרקייט און פשוטקייט. אַלע היינטיקע ביכער וואָלט מען געקאָנט איינטיילן אין
 מהרש"א-ספרים, וועלכע זיינען אַן אַנדערש מאָל טיף און זייער אָפט מוטנע, און אין
 רש"י-ספרים, וועלכע זיינען תמיד לויטער און זייער אָפט טיף. „רש"י“ (שליס איך
 מיט נאָך אַ פאַר אויסדרוקן פון ד"ר גינבורגס „ידישע דענקערס און פּאָעטן“, אַן
 עכטן רש"י-ספר) — „רש"י געפינט אַלע מאָל ס'פּאָסיקסטע וואָרט אויסצו-
 דריקן דעם געדאַנק וואָס ער וויל. דאַרטן וווּ אַנדערע דאַרפן האָבן גאַנצע שורות
 צי אַפילו עמודים, איז פאַר רש"י'ן גענוג אַ וואָרט צי צוויי“ — — — „ער רעדט
 צום גרויסן עולם, צו דעם יונגן תלמיד, וואָס האָט נאָך אַקאַרשט געעפנט זיינע
 אויגן, פונקט ווי צו דעם אַלטן למדן, און ער לאָזט קיין זאַך נישט דורך, וואָס ניי-
 טיקט זיך אין אַ דערקלערונג.“ — „ער העלפט דעם לעזער, ער ווייזט אים דעם
 וועג, ער פירט אים אַפילו פאַר דער האַנט, אָבער ער לאָזט אים אַליין גיין, ער
 לאָזט אים געברויכן זיין אייגענעם שכל, ער דערלויבט אים זיך אַליין אַנצושטויסן...“
 רש"י האָט אַמאָליקע לערנערס געלערנט לערנען חומש און גמרא. אונדז,
 היינטיקע קריטיקערס און לעזערס, וואָלט ער געקאָנט לערנען לייענען און שרייבן.
 ער האָט אויף אַ מוסטער-האַפטיקן אופן אויסגעפירט דער קריטיקס לעזערישע און
 לערערישע פונקציעס.

3. קריטיק פון חטאים - זוכעריי

א.

„עס איז דעם קריטיקערס פרייד צו לויבן“, שרייבט דער ענגלישער קריטי-
 קער אַרטור סיימאָנס, „אָבער כ'גלייב נישט, אַז לויבן איז אַ טייל פון זיין אויפ-
 גאַבע. עס קאָן זיך אים אָפט דאַכטן, אַז זיין חוב איז צו טאָדלען, אָבער עס איז אַ
 ספק צי טאָדלען איז אַ נייטיקער טייל פון זיין אַרבעט“. נון, דאָס איז אַ גוזמא.
 עס לאָזט זיך נישט אויסשליסן אין גאַנצן פון דעם קריטיקערס אַרבעט דעם ענין
 פון זאָגן שבחים אַ שרייבער און אַנווייזן אויף חסרונות. אָבער זיין הויפט-ציל איז
 עס נישט, און עס איז נישטאָ קיין ערגערער פאַראורטייל וועגן קריטיק, ווי די
 פאַרשפרייטע מיינונג אַז קריטיקירן הייסט זוכן פעלערן. אין דעם טאָגטעגלעכן
 שפראַכגעברויך איז אַט דאָס רייכע וואָרט טאַקע דעגראַדירט געוואָרן ביז צו דעם
 אַרעמען באַגריף פון חטאים-זוכעריי, אָבער אויף דער שפראַך פון ליטעראַטור מיינט
 דאָס וואָרט „קריטיק“ ווי מיר האָבן געזען, גאָר עפעס אַנדערש און עפעס מער.
 אויף דער דאָזיקער שפראַך איז אַ קריטיקער נישט קיין „קענער“, באַנוצנדיק
 געטעס אַן אויסדרוק, נאָר אַן ענטוואַסט... אַט ווי געטע גיט-איבער די שטימונג
 פונעם ענטוואַסט און זיין מיינונג וועגן דעם אַזוי-גערופענעם קענער. זיי זיינען
 ביידע, דער קענער און דער ענטוואַסט געווען אין אַ קונסט-גאַלעריע. דערציילט
 דער ענטוואַסט:

Mein Busen war so voll und bang,
 Von hundert Welten trüchtig;
 Ihm war bald was zu kurz, zu lang,
 Wägt' alles gar bedächtigt.

Da warf ich in ein Eckchenmich
 Die Eingeweide brannten.
 Um ihn versammelten Männer sich
 Die ihn einen Kennen nannten.

די לעזערס (און די קריטיקערס) וואָס האָבן הנאה פון זוכן חסרונות, האָבן קיין הנאה נישט פון ליענען. זיי זיינען שלעכטע לעזערס, ממילא זיינען זיי אויך שלעכטע קריטיקערס. אין זייער אויג איז אזוי ווי אַריינגעפאלן אַ שטייב־קערנדל פון יענעם שדישן שפיגל, וועגן וועלכן אַנדערסען דערציילט אין דער „שניי־מלכה“. דער דאָ־זיקער שפיגל האָט געהאַט די אייגנשאַפט, אַז „אַלעס גוטס און שיינס, וואָס האָט זיך אין אים אָפגעשפיגלט איז צונישט געוואָרן, דערפאַר אָבער איז אַלץ וואָס איז שלעכט און מיאוס, זייער קלאַר געוואָרן, און האָט זיך אַרויסגעוויזן נאָך ערגער און מיאוסער ווי עס איז געווען אין דער אמתן“...

דאָס איז יענער סאָרט קוואַזי־קריטיקער, וואָס בעקלין האָט געמאַכט אויף אים זיין באַרימטע קאַריקאַטור — דאָס בילד וווּ דער קריטיקער האַלט די פען אין מויל, ווי אַ שוחט דעם חלף און זעט אויס ווי עפעס אַ בייזער מכשף. דאָס איז יענער מין קריטיקער, וואָס אַ סך דיכטערס האָבן וועגן אים געשריבן עפיגראַמען, פול מיט ביטול און פאַראַכטונג. אזוי איז, צום ביישפּיל, ביי ד׳ר שלמה עטינגער דאָ אַן עפיגראַם:

אַט דער קענער —

צו אַ קריטיקער זאָגט פאַר זיין טויט

טאַקע זיין בעסטער גוטער פריינד:

„דו ביסט דאָך גאָר אין אזוי אַ נויט

קיין מאָל נישט געווען ווי היינט;

קענסטו דעם אויבערשטן דאָרט אויבן

כאַטש היינט זיין לויב אָפצוגעבן.“

„ניין, ניין“ שרייט ער: „איך קאָן נישט לויבן“

און האָט אויפגעהערט צו לעבן.

אַפילו פאַרן טויט און אַפילו גאַט אַליין האָט ער „נישט געקאָנט לויבן“ און ס׳איז גאָר קיין חידוש נישט. לויט י. ל. פרצעס אַ סאַטירישן ליד, אינעם פון זיינע ערשטע העברעיִשע שירים, אַ וואַריאַנט פון עפעס אַן אַראַבישן משל („חלוקת החכמות“, פאַרעפנטלעכט אין „השחר“, 1876, העפט 4), האָט דער קריטיקער פאַר־שפעטיקט גאַטס „צעטיילונג פון חכמות“. ער איז נעבעך געקומען נאָך אַלעמען. דער רבונ־של־עולם האָט שוין אַלע אוצרות פון חכמה געהאַט צעטיילט צווישן פאַרשיידענע סאָרטן מענטשן —

אך חכמה כבר אפסה, לא נותרה דעת,
והוא בוכה, מתיפח, מדבר בתפלה —
אף נכמרו רחמיו, הטה אתן שומעת
ופותר אך אפט, — לו נתן השלילה.

בה ישלול חכמת סופרים, יגלה ערותם,
כבוד מתים יאלול ובתושיה ישקר ...
חיש ידעו החכמים את הרע מצאתם
כי מחסרון חכמה נעשה מקבר.

איז יהואש גערעכט געווען, ווען ער האָט צו אָט דעם סאָרט „קריטיקערס“
געזאָגט:

אן עקר ביסטו און פאָרגינסט נישט קיין געבערן.
רונדע שטיינדלעד קאָן איד הערן
שאַרשקען אין דיין אַרעמען געמיט,
דיין אייניקל רעפּריין פון ניין און נישט (*).

די אמתע קריטיק גערט זיך נישט פון „ניין און נישט“. זי איז שעפּעריש און
זי לערנט אויך אונדז, ליענערס, צו זיין שעפּעריש. און נאָר זי, נישט די „ניין און
נישט“־קריטיק, אָנטפלעקט פאַר אונדז אין דעם אידעאָלן קריטיקער יענע דריי
כוחות, וועגן וועלכע איך האָב גערעדט: א) דעם כח פון אַ שרייבער, ב) דעם לעזער־
רישן און ג) דעם לערערשן כח.

די „ניין און נישט“־קריטיק איז נאָר איינע פון די פאַרמען — און האָט נישט
פון די גאָר געהייבענע פאַרמען, וואָס עס נעמט אָן די קריטישע קונסט. דאָס איז
די פאַלעמישע קריטיק. זי איז אַזוי פאַרשפּרייט, אַז עס געפינען זיך לעזערס, וואָס
מיינען, אַז מען קאָן גאָר נישט באַטראַכטן קריטיק און פאַלעמיק ווי צוויי באַזונד־
דערע זאַכן. סטייטש, טענהן זיי, קריטיקירן אַ שרייבער הייסט דאָך אים אַנווייזן
זיינע פעלערן — נישט אמת? — און דאָס הייסט נישט זיין מיט אים איינשטימיק,
האַבן מיט אים אַ וויכוח, — פאַלעמיזירן מיט אים! היינט ווי קאָן מען ריידן וועגן
קריטיק און פאַלעמיק ווי וועגן צוויי גאָר באַזונדערע זאַכן? קריטיק איז פאַלעמיק!
אַבער אַזוי איז דאָס נאָר פאַר די, וועלכע מיינען, אַז קריטיק איז ניין־זאָגער־י, פאַר
די וועלכע שטעלן זיך פאַר דעם קריטיקער, ווי אַ פּראָפּעסיאָנעלן חטאים־זוכער.
אַבער צי דען איז דער קריטיקער באמת אַזאַ מין פאַרשוין, וואָס וואַרט נאָר אַז אַ
ליטעראַט אַזאַל געשטרויכלט ווערן, וועט ער פאַרקאַשערן די אַרבל און נעמען זיך
פאַר דער פען? האָט ער באמת גאַרנישט צו זאָגן וועגן יענעם אויפטו און נאָר
עמעצנס אַ דורכפאַל איז פאַר אים אַ טעמע און אַ סטימול צום שרייבן? איז ער
באמת געגליכן צו ארמילוס הרשע וואָס וועגן אים ווערט דערציילט אַז ער איז

(* אַן אַנדער יידישער פּאָעט, מאַני לייב, האָט אין אַ דיאָלאָג „דער פּאָעט און דער
קריטיקער“ געלאָזט זאָגן דעם פּאָעט: „דעם קריגער די שווערד און דעם שוסטער די לייסט,
דעם גאלדמינצער — גאַלד אין זיין טייסטער; דעם קריטיקער — הונגער, וואָס רייסט און
וואָס בייסט פון פאַרטיקע ווערק פון די מייסטער. ער איז ווי די מוזיק אין אַ הויז, וועמענס
ברויט ליגט תמיד פאַרגרייט ביז דער שעה פון זיין טויט“.

געווען טויב אויפן רעכטן אויער און אז ווען מען פלעגט אים זאגן עפעס גוטס, פלעגט ער אַנשטעלן אַט דעם טויבן אויער?

ווען דאָס זאָל אַזוי זיין, וואָלט דער קריטיקער געדאַרפט האָבן צווישן די „שאַפּנדיקע מענטשן“ נאָך מער שונאים, וויפּל ער האָט. ער וואָלט זיך אַליין גע- דאַרפט ווערן אַ שונא. יא, ער וואָלט געמוזט פאַרמיאוסט ווערן אין זיינע אייגענע אויגן, ווען זיין גורל זאָל זיין — בויען אויף יענעם חורבות, נערן זיך נאָר פון יענעם טעותן, אויפּבלעזן אויף יענעם מיסט... עס וואָלט אים געמוזט דערעסן אַט דאָס לויפן פאַרויס פאַר יעדן טויגעניכטס און שרייען: „לאַזט זיך נישט נאָרן, ס'איז אַ שליםמזלניק!“ אַט דאָס שטענדיקע וואַרענען: „הייט זיך, ס'איז אַ מצורע!“ עס וואָלט באמת געווען אַ מלאכה בזויה.

ווען דאָס זאָל הייסן זיין „דאָס געוויסן פון דער ליטעראַטור“, איר „גערטנער“, איר „טרייער וועכטער“ און ווי מען רופט עס דאַרטן, וואָלט איך מיינע גוטע פריינד בעסער געוונטשן צו זיין פשוטע לעזערס, איידער צו שפילן די אומדאַנקבאַרע ראַלע פון דעם „אויסראַמער פון די דערנער אין ווינגאַרטן“. עס איז, אמת טאַקע, אַ ניצלעכע מלאכה, אָבער מאַלע וואָס עס זיינען דאָ אויף דער וועלט ניצלעכע מלאכות!

אויב קריטיק איז „דאָס געוויסן פון דער ליטעראַטור“, דאַרף זי זיך אויס- דריקן מער אין אַרויסברענגען און קלאַר מאַכן די אויפטאונגען פון שרייבערס, ווי אין אויפדעקן זייערע זינד. אויב דער קריטיקער איז, ווי די מליצה זאָגט, אַ גערטנער, איז זיין עובדה נישט נאָר צו טויטן די שעדלעכע ווערעם, צו פאַריאָגן די פאַראַזיטן און אויסצוראַטן דאָס ווילדגראַז, נאָר אויך צו פרייען זיך מיט דעם וווקס פון די יונגע שפּראַצונגען, אויפצובליען מיט דעם בליען פון די ביימער און זעטיקן זיך מיט דעם זאָפט פון די פירות!

עס איז אמת, אַז דער קריטיקער, אַזוי ווי דער פּאַלעמיקער, האָט צו טאָן מיט אַנדערע שרייבערס, אָבער להיפּוך צו דעם פּאַלעמיקער איז ער אַ געניסער, אַ זאַמלער און אַ פאַרמערער, נישט אַ צעשטערער פון דעם אַנדערנס גוטס.

געוויס עקסיסטירט אויך דער טיפּ פון אַ נעגאַטיוון קריטיקער, אָבער... ער דערמאַנט מיך אַן דעם טראַפיק-פּאַליסמאַן*... לעבן אַ וועג, וווּ עס פאַרן אָפט און אַ סך אויטאָמאָבילן, זיצט ער אויף אַ „מאַטאַציקל“ — און „לויערט“. עס ווערט אים מיאוס זיצן און גאַרנישט צו טאָן. עס איז אים לאַנגווייליק, נאָר אַט האָט זיין געניט אויער דערהערט פון ווייטן, אַז עמעצער פאַרט דאַרט „צו שבעל“. איז אין אים אַריין גאָר אַ נייע נשמה, ער איז גאָר אַן אַנדער מענטש געוואָרן: ער וועט זיך שוין מער נישט לאַנגווייליקן, עס וועט זיין „אַרבעט“... זיינען אוודאי דאָ אויך קריטיקערס אַזעלכע, וואָס זיצן און „לויערן“, זיצן און וואַרטן ביז עמעצער וועט עובר זיין אויף עפעס אַ געזעץ... מיט וואָס פאַר אַן אימפעט וואַרפן זיי זיך עס אַרויף אויף דעם, וואָס איז באַגאַנגען עפעס אַ חטא! וואָס פאַר אַ טריפּהנע פייערלעך צינדן זיך עס אַן אין זייערע אויגן!

יאַרנלאַנג האָט אַ שרייבער געשריבן, געשאַפן. זיי איז עס נישט אַנגעגאַנגען

* דער פּאַליציסט, וואָס גיט אַכטונג אויפן גאַסן-טראַנספּאָרט.

אזוי ווי עס גייט נישט אן דעם פאליציסט דער מאַנאַטאַנער גאַנג פון די „מאַשי-
נעס“ וועלכע היטן אָפּ די כללים פון פאַרן. אָבער אַט האָט דער שרייבער זיך
פאַרזינדיקט און — זיי זיינען דאָ פון וואָנען האָבן זיי זיך פּליצלינג גענומען? עס
זעט באמת אויס, אזוי ווי זיי זאלן האָבן געזעסן און געוואָרט מיט גרויס אומגע-
דולד טאַמער וועלן זיי פאַרט קאַנען כאַפּן עמעצן ביי אַן עבירה.

די קאַמיסטע צווישן זיי זיינען די וואָס זוכן קליינע עבירהלעך, ברעקלעך
פאַרזעענס — אַ גרייז אין אַ וואָרט, אַ פאַלשע דאַטע, אַן איבעריקער „דגש“ אד“גל.
מען קאַן עס געפינען ביי די גרעסטע שרייבערס. קומען זיי, אַט די קליינקריטיקערס
און לאָזן זיך ווילגיין. האָט וועגן זיי נאָך מיט הונדערט יאָר צוריק געזאָגט דער
ענגלישער קריטיקער העיוליט, אַז „זיי דעגראַדירן (די ליטעראַטור) דורך דעם, וואָס
זיי רעדוצירן אייך צו זייער אייגענער מאַס. וואָרעם די מעלות, וועלכע זיי געפינען
נישט ביי אייך אָדער די חסרונות, קעגן וועלכע זיי פּראָטעסטירן, זיינען אזוי נישט-
טיק, אַז באַווייזן, אַז איר פאַרמאָגט יאָ די ערשטע אָדער אַז איר זייט פריי פון
די צווייטע, הייסט מאַכן זיך אינצוויינען לעכערלעך. קליינקייט איז זייער סטיכע,
און זיי גיבן-צו אַ געמיינעם כאַראַקטער אַלץ, צו וואָס זיי רירן זיך נאָר צו...“

נישט קיין סך בעסער זיינען אַנדערע סאַרטן קריטיקערס פון דעם מין, וואָס
האַלטן זיך אין איין „טשעפען“ צום שרייבער. זיי האָבן נישט קיין באַדייטונג, אָבער
עס איז דאָך נייטיק זיך אָפּצושטעלן אויף זיי. עס איז דאָ עפעס אזוינס, וואָס מאַכט,
אַז זייער אַקטיוויטעט זאָל זיין זייער פאַרשפּרייט און אָפּילו פּאַפּולער; דאָס איז
די באַזונדערע הנאה, וואָס מענטשן האָבן פון יענעם פעלערן. דער דערמאָנטער
מין קריטיקער ווייס, אַז ביים לעזער-עולם (און אויך ביים עולם שרייבערס וועט
ער שטאַרק „אויסנעמען“, ווען ער וועט דערנידערקוקן יענעם ווערק, — אַ סך
שטאַרקער, ווי ווען ער וועט עס דערהייבן. דערצו איז ער אַליין דאָך אויך „נישט
מער ווי אַ מענטש“, רייצט אים דער טריפהנער פאַרגעניגן צו ביליקער הנאה פון
„דערהייבן“ זיך אַליין דורך נידעריק מאַכן דעם אַנדערן (להתכבד בקלון חברו).
פאַר דעם סאַרטן קריטיק נעמט זיך אָפט דער מין מענטש וואָס באַגלייט דעם חכם
פון דעם אַלטן „ספר המדות“: „עס גינג איין חכם, זאָגט דער בעל המשל,
אונ' נאָך איינער... אויף דען מאַרק. דאָ לאַג (איז געלעגן) איין נבלה אים וועג,
די שטינקט נאָר זייער. דאָ שפּראַך דער מיט דעם חכם גינג: „פּפוּי! ווי שטינקט
די נבלה אזוי איבל!“ דאָ שפּראַך דער חכם: „זיך (זע) ווי האָט די נבלה היפשע
ווייסע צייך“. נון, אָפּילו דער חכם, ווען ער ווערט אַ קריטיקער, איז נישט מחויב
צו זוכן ביי אַ נבלה שיינע ווייסע ציינער; ער האָט בכלל קיין חשק נישט זיך אָפּצו-
געבן מיט נבלות. עס זיינען אָבער דאָ קריטיקערס, וואָס עוסקן זיך מיט זיי. זיינען
זיי די אמתע רעפּרעזענטאַנטן פון דער קונסט פון קריטיק? אַ, ניין, די אמתע קונסט
פון אמתער קריטיק ליגט, חזר איך איבער, אין באַוונדערן די ווונדערס פון שאַפּן,
אין קלאַר מאַכן דעם זינען פון קונסט, נישט אין אויפדעקן דעם אומזין פון אומ-
קונסט. „ווי עס איז נישטאָ קיין ליבע צו קונסט, האָט געזאָגט פּושקין, איז נישטאָ
אויך קיין קריטיק“. ווילט איר זיך באַקענען מיט קונסט, האָט געעצהט ווינקלמאַן,
זעט ליב קריגן דעם קינסטלער, זוכט שיינקייט אין זיינע שאַפּונגען“. קריטיק איז
שיינקייט-זוכעניש; קריטיק איז ליבע. וויי איז דער קריטיק, וואָס נערט זיך פון
האַס. האָס איז אומפּרוכטבאַר, סיידין יער גופא איז אַן אויסדרוק פון ליבע. דער

קוואל פון קריטיק איז קונסט, נישט אומקונסט. ווערט די קונסט ביי אַ פּאַלק פּאַר-טריקנט, איינגעשרומפן, וועלסט אויך דער צווייג אירער, וואָס הייסט קריטיק. בליט אויף די קונסט, בליט און וואַקסט און ווערט פול מיט זאַפט איר כשרע פרוכט, די קריטיק. זי קומט מיט איר דאַנקבאַרקייט, מיט איר באַגייסטערונג, מיט איר מיטפילן און מיטדענקען און מיטשאַפן, נישט נאָר מיט קשיות, טענות און תביעות ווי די פּאַלעמיק.

דער קריטיקער איז דעם שרייבערס צד, נישט זיין צד שכנגד, ווי דער פּאַל-לעמיקער.

ווען דער קריטיקער בייזערט זיך, ווען ער איז אין כעס, טוט ער נישט זיין איינגטלעכע אַרבעט — די שאַפונג-אַרבעט פון געניסן, און אפשר מאַכט דאָס טאַקע שאַרפער זיין בייזקייט — דאָס, וואָס עס איז נישט געשטילט געוואָרן זיין דאַרשט צו געניסן... שטעלט זיך פאַר, אַז מ'האַט אייך אונטערגעטראָגן אַ בעכער מיט אַן ערנסטער איינלאַדונג צו טרינקען — און ער איז פּוּס! וועט עס אייך נישט פאַרדריסן?

דער קריטיקער איז בטבע אַ לעזער, אַן אויפנעמער, אַ נעמער, ער איז תמיד אויפנעמונג-דאַרשטיק, מיט אַ גרייטן דאַנק אויף די ליפן. ער איז עס אויך דאָן, ווען דער שרייבער אַדער זיין ווערק איז אים נישט געפעלן, מער נישט, וואָס דאָן איז ער אַ נישט-באַפרידיקטער, אַן אַפגענאַרטער און דערפאַר אַ ברוגזער לעזער. ער איז ברוגז אויפן שרייבער. ער איז אויך ברוגז דערפאַר, וואָס ער דאַרף פטרן צייט און מי אויף... ברוגזן זיך. ווען דער קריטיקער איז נישט צופרידן, ווען ער „רייסט-ארונטער“ אַ בוך, ווי מען רופט עס אויפן ווילגאַרן לשון, איז ער געגליכן צו אַ גוטן לערער, ווען ער באַשטראַפט זיין תלמיד. ער מוז אים (ער מיינט, אַז ער מוז אים) באַשטראַפן, אָבער בעסער איז אים, ווען ער האָט אַ געלעגנהייט אים צו לויבן און צו דערמוטיקן.

די בעסטע ווערק פון דער קריטיק זיינען שטענדיק געווען די, וווּ זי איז באַ-גייסטערט געוואָרן פאַר די שרייבערס, נישט יענע וווּ זי האָט זיך געפילט אַפגענאַרט פון זיי. אין אַן עפאַכע, וואָס פאַרמאַגט גרויסע שריפטשמעלערס, איז אויך די קרי-טיק באַדייטונגספול. דער גרויס-שעפּערישער שרייבער וועקט ליבע צו זיך, און ליבע איז אויך אין קריטיק, ווי געזאַגט, פרוכטבאַרער ווי פיינטשאַפט...

היינט פאַרוואָס איז פאַרט אַזוי פאַרשפרייט די מיינונג, אַז דער קריטיקער אין אַ ניין-זאַגער, אַ פאַרלייקענער? פאַרוואָס ווערט דאָן אַזוי אַפט קריטיק צונויפ-געמישט מיט פּאַלעמיק? אַט פאַרוואָס:

דער פּאַלעמישער עלעמענט אין קריטיק איז סענסאַציאָנעל. פּאַלעמיק ציט צו זיך צו די אויפמערקזאַמקייט פון די אַרומיקע, אַזוי ווי יעדער געשלעג. פּאַלע-מישע קריטיק קאָן זייער לייכט אויפהערן צו זיין קאַמף און ווערן געשלעג, און מענטשן, אפילו פרידלעכע, האָבן ליב צו הערן ווי אַנדערע שלאָגן זיך, בפרט נאָך ווען אַט די אַנדערע זיינען פאַרשטייערס פון ליטעראַטור... אַז איר „לויבט“ אַ שרייבער איז עס אינטערעסאַנט נאָר פאַר די, וואָס האָבן אים אַליין געלייענט. אַטאַקירט איר עמעצן, איז יעדערער גרייט צוצושטעלן אַן אויער. אפילו אַזאָ, וואָס ווייסט נישט, וואָס איז דאָ דער טומל.

דאָס איז איינע פון די סיבות, פאַר וואָס פּאַלעמישע קריטיק פאַרשטעלט און

פארטונקלט די מער פאזיטיווע פארמען פון קריטיק. עס זיינען דא נאך אנדערע סיבות, אבער דא וויל איך נישט ריידן וועגן זיי. איך וויל נאר זאגן, אז דער פא- לעמיקער, כאטש ער מאכט אן א צו-גרױסן טומל און פארנעמט (טאקע דערפאר) א מער אנגעזעענעם ארט, ווי דאס וואס אים קומט, — איז דאך נישט קיין איבע- ריקער אין דער מישפחה פון קריטיקערס. ער האט א באשטימטע פונקציע — די פונקציע פון אפרייניקן דעם פלאץ פאר דער בויונג פון ליטעראטור, די פונקציע פון צוגרייטן דעם באדן פאר אמתער קריטיק — און ווען ער פירט אויס זיין שלי- חות ווי געהעריק, קומט אים א ישרי-כח.

אפילו דער אמתער קריטיקער, דער, וואס האט מער הנאה פון יא, ווי פון ניין, פון זיין צופרידן, ווי פון ביזערן זיך, — מוז א מאל אוועקלייגן זיינע פרידלעכע כלים און נעמען זיך פאר קייגסגעווער. אפילו ער מוז ארויס א מאל מיט טענות און תביעות. דאס רוב אבער טוט עס — און מיט מער ברען — דער ספעציעלער ניין- זאגער, דער, וואס פאלעמיק איז ביי אים נישט איינע פון זיינע קריטישע פונק- ציעס, נאר זיין איינציקע, זיין באשטרעטע פונקציע, זיין גאנצער חיות.

אזא איינער איז אין דעם עלטערן דור יידישע קריטיקערס געווען דוד פריש- חן (*). צווישן די יינגערע איז אויף דעם וועג געגאנגען משה גראס.

פרישמאן האט געשריבן אויך פאזיטיווע קריטיק (וועגן מענדעלען, צום ביי- שפיל), אבער זיין אמתן טעמפעראמענט, זיין אייגנארטיקייט, זיין איד, האט ער ארויסגעוויזן, ווען ער האט זיך געקאכט און איז געווען אין כעס, פאר וואס דער אדער יענער שרייבער איז נישט געווען אזוי ווי ער האט געוואלט. ווען ער האט נאר געהאט די מינדסטע געלעגנהייט צו אטאקירן, צו דערנידעריקן און אויסצו- לאכן א שרייבער, האט ער עס געטאן. אן אינטערעסאנטער ביישפיל אין דעם פרט איז זיין עסי וועגן ביאליקן. ער האט הויך געשעצט ביאליקן, אבער — אין זיין עסי גיט ער זיך אפ נישט מיט אויסטייטשן ביאליקס פאעזיע, נאר מיט אויסלאכן יענע, וועלכע האבן זי פאלש אויסגעטייטשט. קאן ער נישט פאלעמיזירן מיטן דיכ- טער, פאלעמיזירט ער מיט זיינע קריטיקערס. פאלעמיק איז געווען דאס וואס האט אים סטימולירט צו שרייבן וועגן ליטעראטור. פון קיין שום אנדער סארט שרייבן האט ער אזוי נישט הנאה געהאט, ווי פון דעם סאטיריש-פאמפעטיסטישן. קיין מאל איז ער נישט געווען אזוי אויפגעלייגט, אזוי אימפעטיק און אזוי גלאנצנ- דיק ווי דאן, ווען ער האט — אנשטאט וועגן — געשריבן קעגן עפעס. ער האט גע- גאלטן פאר א קריטיקער, ער איז געווען דערהויפט א פאלעמיקער.

אויף אזא פאלעמישן קריטיקער האט זיך געשניטן דער טאלאנטפולער יידיש- שרייבער משה גראס. ער האט געהאט א „פראגראם“ (געשטאלט) און נישט „אי- דייע“, שלום עליכם און נישט פריץ. אבער באגייסטערט ווערט ער נישט אזוי פון זיין אייגענער ריכטונג ווי פון זיין קעגנערשאפט צו אנדערע. זיינע פאזיטיווע „גע- שטאלט-טעאריעס“ ברענגט ער ארויס אין אבסטראקטע, געמאטערטע, פארפלאג- טערטע און פארמלאזע זאצן. קאנקרעט, לעבעדיק, געשטאלטיק ווערט ער, ווען ער אטאקירט די „אידייע“ פון זיינע (אמתע אדער כלומרשטע) קעגנערס. ער דארף זי דאנקבאר זיין פאר זייער וועקן זיין שרייבעריש בלוט, ווארעם בעת אנדערע

(*) זע ווייטער דעם קאפיטל וועגן דוד פרישמאנען.

מוזן האבן וואָס צו זאָגן, מוז ער האָבן קעגן וואָס צו שרייבן. אים איז תמיד ליבער אַפּצוגעבן זיך מיט די, וואָס ער האָט נישט ליב, ווי מיט די וואָס געפּעלן אים... דאָס פירט און מוז פירן צו אַ געוויסער איינטאָניקייט. דאָס נעגאַטיווע איז אין דער ליטעראַטור, ווי אין לעבן, גלייך צו זיך אַליין און איז תמיד איינס און דאָס זעלבע. אָבער אַט די איינטאָניקייט האָט די מעלה, וואָס זי איז שאַרף, בולט, אויסדרוקפול, — די גרעסטע מעלה פון דער פּאַלעמישער קריטיק.

ב.

פּאַלעמישע קריטיק, קריטיק פון חטאים-זוכעריי האָט אויך מעלות און ביי געוויסע אומשטאַנדן קאָן זיך פון איר נישט אָפּזאָגן, ווי מיר האָבן געזען, אַפילו דער, וואָס בטבע זוכט ער זוערטן, נישט אומווערטן. אָבער טאַקע דערפאַר מוז מען זיין געוואָרנט קעגן אירע געפאַרן.

די גרעסטע שטרויכלונג, וואָס ליגט אויפן וועג פון פּאַלעמיק, איז, וואָס זי איז אַן אידייען־ און ווערטער־קריג, און ווי יעדן קריג איז לייכטער אים צו אַנ־ הייבן, איידער צו ענדיקן. אָנהייבן אַ פּאַלעמיק קאָן יעדערער, וואָס עמעצער האָט וועגן אים אַליין אָדער זיינעם אַ ווערק עפּעס אָנגעשריבן; מען קאָן תמיד געפּינען וואָס אַפּצופּרעגן אָדער אויף וואָס צו ענטפּערן... אָבער נאָך דעם ווי מען האָט זיך שוין אַריינגעלאָזן אין אַזאַ מין וויכוח, איז מען שוין מער אויף אים נישט קיין בעל־ הבית; עס זיינען שוין דאָ צוויי צדדים, — און עס דאַרף געשען אַ נס, אַז זיי זאָלן זיך געבן די הענט גלייך נאָך דעם ווי זיי האָבן זיך אַ ביסל דורכגעווערטלט — און זיין קוויט. געוויינטלעך וויל יעדערער בלייבן דער גערעכטער — און זיין דער לעצ־ טער... איז עס אַ מעשה אַן אַן עק. טראַכט מען; בעסער זיך נישט אָנהייבן, פון דער אַנדערער זייט איז אָבער דער יצר־הרע פון פּאַלעמיק זייער גרויס. און עס איז, אין תוך גענומען, אַ גאַנץ געזונטער און אַ כשרער יצר־הרע. זאָל ער נאָר נישט ווערן קליינלעך און פעדאַנטיש, קאָן ער אונדז העלפן אַרויסברענגען ניואַנסן פון גע־ דאַנק, וואָס אַן דער פּאַלעמיק וואַלטן זיי געבליבן פאַרהוילן. זי קאָן בכלל אויפ־ וועקן די דינערע סטרונעס פון אונדזער טראַכטן און פילן. זי קאָן אונדז אויך פאַרפירן — געוויס. זי קאָן מאַכן אונדזער פען בייסיקער און ביטערער, ווי מיר אַליין ווילן. דאָס איז די געפאַר פון וויכוחים, אָבער אויב די וואָס פירן זיי, זיינען דיסציפלינירט און דערהויפּט אויב זיי האָבן דרך־אָרץ פאַרן צד שכנגד, קאָנען זיי זי לייכט אויסמיידן.

אויך די סביבה קאָן דאָ אַ סך אויפטאָן. אין אַ ציוויליזירטער געזעלשאַפּט מוזן די פאַרביסנסטע מענטשן זיין אַ ביסל מער איינגעהאַלטן, און די פּראָבלעם פון קריטיק, וואָס איז פּאַלעמיש און פירט צו פּאַלעמיק איז אין אַ גרויסער מאָס די פּראָבלעם פון דעם אַרום... ווי גוט וואַלט געווען, ווען מען זאָל זיך קאָנען אויס־ קלייבן אַ קעגנער אויף צו פּאַלעמיזירן מיט אים! צום באַדויערן קאָן מען נאָר צווישן פריינד מאַכן אַן אויסוואַל, נישט צווישן קעגנערס און שונאים. זיי צווינגען זיך אַרויף אויף דיר, און דו מוזסט זיך אַ מאַל קריגן מיט מענטשן, מיט וועלכע דו האָסט נישט קיין שותפותע שפּראַך, — און זי איז נייטיק אַפילו אויף נישט צו פאַרשטיין איינער דעם אַנדערן... אַן אַ שותפותער שפּראַך קאָן מען זיך אַפילו נישט קריגן. ווען יענער רעדט... טערקיש, מעג ער רייזן וואָס ער וויל; דיך אַרט עס נישט.

וואָלט מען געדאַרפט מתקן זיין אַ תפילה און בעטן דעם רבנו-של-עולם ער זאָל אונדז צושיקן קעגנערס, וואָס עס זאָל אונדז אַנשטיין און עס זאָל זיך לוינען צו פירן מיט זיי וויכוחים.

וויכוחן זיך אָדער פּאַלעמיזירן איז, ווי געזאָגט, אַן ענין וואָס מען קאָן אים נישט אַוועקמאַכן אונטער דער האַנט. דערהויפּט ביי אונדז, ווי כמעט אַלע אינע-ווייניקסטע מילחמות זיינען, פּריוער ווי אַלץ, מילחמות פון וואָרט און געדאַנק. אָבער ווי קאָן מען זיי פירן, ווען די לופט איז פול מיט גיפטיקע גאַזן פון לשון-הרע און סתם אַזוי אויסטראַכטענישן? אין אַזאַ לופט מוז דאָס איידעלע קאַמפּסגעוועה, דאָס געווער פון וואָרט און געדאַנק פּאַרזשאַווערט ווערן. וויל מען ניצן דאָס דאָ-זיקע כלי-זיין, מוז זיין אַרום אַ ריינערע לופט. און דאָס איז נישט נאָר אַ פּראַגע פון מיטלען און מאַניין, הגם זיי זיינען אויך זייער וויכטיק, דאָס איז אַ סך אַ האַר-בערע שאלה. ווי אַלע ווייסן, מוז מען זיך היטן, ווען מען לאָזט זיך אַריין אין אַ פּאַלעמיק, נישט צו מאַכן פון אַן אידיען-שטרייט קיין פּערזענלעכע מחלוקת, אָבער ווי קאָן מען זיך איינהאַלטן? עס איז אַזוי שווער צו בלייבן שטיין אויפן גרענעץ, וואָס טיילט אָפּ איינעמס מיינונגען פון זיין פּערזאָן; דער חשק איבערצוגיין דעם גרענעץ איז אַזוי גרויס. און אַ מאָל דאַכט זיך אַז ס'איז גאָר נישטאָ דאָ קיין גרע-נעץ. וואָס ערנסטער און אויפריכטיקער אַ שרייבער איז, אַלץ מער רירט מען אים אַן פּערזענלעך, ווען מען „טשעפעט זיך“ צו זיינע אידיען. מעג מען אין גאַנצן פאַר-שווייגן זיין פּערזאָן, — פּילט ער, ווען מען רעדט שלעכטס אויף זיין געדאַנקע-גאַנג, אַז מען רעדט אויף אים אַליין שלעכטס. און טאַקע אין דער אמת; ער און זיינע מיינונגען — זיינען זיי דען נישט איינס? און פאַרוואָס עפעס נאָר מיינונגען? איז דען דער שרייבער נישט איינס מיט זיין גאַנצן ווערק? און אַז מען זאָגט אויף זיין בוך אַז עס איז שלעכט געשריבן, איז עס דען נישט קיין „פּערזענלעכע“ באַ-ליידיקונג? אַ מענטש, וואָס גלייבט, אַז ער איז אָדער קאָן זיין שעפּעריש, פּילט זיך אומגליקלעך, ווען מען שרייבט וועגן אים, אַז ער האָט נישט קיין טאַלאַנט. — און ווי באַלד אַז ס'איז אַזוי, איז מען יורד לחייו, מ'פאַרשאַפט אים ריין פּערזענלעך יסורים, ווען מען שרייבט וועגן זיינער אַ שאַפּונג אַ דורכויס נעגאַטיווע קריטיק... און אַז מען פאַרשווייגט אים, — איז עס דען נישט נאָך ערגער? איך אַליין בין באַשטראַפט געוואָרן מיט הערן אַ באַשולדיקונג אין... שפיכת דמים, סיי פאַר וואָס איך האָב געשריבן, סיי פאַר וואָס איך האָב נישט געשריבן... און אויב אַזוי האָט יעדע קריטיק אין זיך אַ „פּערזענלעכע מאַמענט“, — אַפילו די, וואָס מען האָט נישט געשריבן... אָבער אויב דאָס זאָל הייסן זיין פּערזענלעך, וואָלט מען וועגן אַ ווערק, וואָס איז נישט כּוּלו זכאי, בכלל נישט געטאַרט שרייבן. איך רעכן אָבער, אַז כל-זמן מען רירט נישט אַן דירעקט דעם מחברס פּערזאָן, מ'פרעגט נאָר אָפּ זיינע אי-דיען אָדער מען ספּקט אין זיין טאַלאַנט, הייסט עס נישט, אַז מען שרייבט פּער-זענלעכע קריטיק. אמת, עס טרעפט אָפט, אַז דער צווייטער צד נעמט עס אַזוי אויף: כּווייס — און יעדער קריטיקער ווייס — פון פּערזענלעכער דערפאַרונג, אַז אַ פּאָעט און אויך אַ פּראָזאַיסט און אַפילו אַ וויסנשאַפטלעכער פאַרשער קאָן אַ מאָל ווערן דעם קריטיקערס אַ פּערזענלעכער שונא. כאַטש יענער האָט געשריבן נאָר וועגן זיין ווערק, נישט אַנרינדן זיין פּערזאָן. אין דעם פּאַל איז דער קריטיקער אָדער דער פּאַלעמיקער, פאַרשטייט זיך, נישט שולדיק; שולדיק איז דעם צד שכנגדם

צו שאַרפע אָדער צו קרענקלעכע סענסיטיוויטעט. אַנדערש איז ווען מען שרייבט נישט וועגן יענעם ווערק, נאָר וועגן זיינע מאַראַלישע אָדער, ריכטיקער, אומ-מאָראַלישע מאַטיוון, ווען מען וואַרפט הייסט עס, אַ חשד אויף יענעם אַרנטלעכ-קייט אָדער אַנשטענדיקייט. דאָס איז גאָר עפעס אַנדערש, ווייל עס איז דאָ אַ גרוי-סער זילוק צווישן נישט האַלטן פון יענעם טאַלאַנט און — פאַרלייקענען זיין פּערזענלעכע אַרנטלעכקייט. טאַלאַנט איז גאָטס גאַב; מען קאָן לעבן און רעספעק-טירט ווערן פון מיטמענטשן אויך ווען מען שרייבט נישט קיין גוטע לידער אָדער ווען מען שרייבט גאַרנישט. אַנדערש איז אַנשטענדיקייט: דאָס פאַדערט זיך פון יעדן מענטשן. זאָגט מען אויף איינעם אַז ער איז פשוט נישט אַרנטלעך, פּסלט מען אים, דאָס מיינט אַז מען מישפט און מען פאַרמישפט אים אַליין, נישט נאָר זיין ווערק, אָבער ווי קאָן מען מישפטן און פאַרמישפטן אַ מענטש, אויב מען היט נישט אָפּ, לכל הפחות, די עלעמענטאַרע געזעצן פון אַן ערלעכער און אומפאַרטייאישער געריכט-פּראָצעדור, אויב מען הערט נישט אויס קיין עדות פון ביידע צדדים, אויב מען האָט פאַר זיך נישט קיין דאָקומענטן און (וואָס עס איז דאָס וויכטיקסטע) אויב מען האָט נישט אין זינען אַלע מעגלעכע, אָפט זייער פאַרפלאַנטערטע און טיף-פאַרבאַרגענע מאַטיוון, נישט נאָר די ערשטע, כלומרשט עלעמענטאַרע מאַטי-ווירונג, וואָס איז איינעם געקומען אין קאָפּ. עס איז, דעריבער, קלאַר, אַז אַלץ איינס, וואָס דער קריטיקער טראַכט וועגן דעם מחבר, — שטעלט ער אויף זיך שוין צו-פיל, אינגאָרירט שוין צופיל דעם אַנדערנס רעכט, אויב ער מאַכט זיך אַליין פאַר זיין ריכטער — און פאַרמישפט אים ריין פּערזענלעך.*

(* מען דאַרף אָבער אויך נישט פאַרגעסן די גאַנץ אָפטע פּאַלן, ווען נישט דער קריטי-קער שטעלט דעם מחבר אין פאַרלעגנהייט, נאָר ווען, פאַרקערט, די, וואָס האָבן די טבע אָדער די תּאוּוה צו דרוקן-ביכער, שאַפן אַ העכסט אומאַנגענעמע לאַגע פאַרן קריטיקער. כדי צו שאַפן ביי זיך אַליין אַן אילוזיע, אַז עס איז דאָ אַ רפואה צו אַט דער מכה, האָב איך אַ מאָל האַלב אין שפּאַס, בעגעבן דעם נאָר-וואָס דערמאָנטן סאָרט פאַרפאַסערס אָט-די כלומרשט פּראָקטישע עצות:

- א. לויבט נישט צו שטאַרק דעם קריטיקער, ווען איר שיקט אים צו אייער בוך, — איר זאָלט קיין חרטה האָבן.
- ב. זידלט אים נישט צופיל, אויב ער האָט נאָך נישט געשריבן קיין רעצענזיע: אפשר איז בעסער ער זאָל נישט שרייבן.
- ג. אויב די איינציקע זאָך, וואָס איר ווילט פון אים, איז, ווי איר דריקט זיך אויס, ער זאָל זאָגן זיין מיינונג, — צו וואָס ווילט זיך אייך אַזוי זאָגן אייער מיינונג ווייס ער דען נישט וואָס פאַר אַ מיינונג איר האָט וועגן אייער דערציילונג, דראַמע, פּאָעמע? אויב איר ווילט ער זאָל זאָגן וואָס ער טראַכט, — העלפט אים נישט טראַכטן, ס'זעט נישט העלפן.
- ד. שיקט אים נישט, אינאיינעם מיטן בוך, דעם „חשבון“ פונעם דרוקער, וואָס איר האָט נאָך נישט באַזאָלט. ער (דער קריטיקער, נישט דער דרוקער) זעט מיטפילן מיט אייך, אָבער — וואַרט איר דען אויף רחמנות? איר ווילט דאָך פאַרערונג.
- ה. שיקט אים אויך נישט קיין מתנות, סידן איר ווילט נישט ער זאָל אייער בוך לייגען.
- ו. פירט מיט אים נישט קיין אונטערהאַנדלונגען דורך אייערע (אָדער זיינע) פריינד. פירט מיט אים בכלל נישט קיין אונטערהאַנדלונגען; זייט איר דען צוויי צדדים? ער האָט זיך, אגב, נישט געמישט אין אייער אַרבעט, איידער זי איז איבערגעגעבן געוואָרן דער עפּנטלעכקייט; מישט זיך נישט אין זיין אַרבעט.
- ז. פאַרהאַלט זיך צו אַ „גוטער“ קריטיק אַזוי קריטיש ווי צו אַ „שלעכטער“. האַלט נישט דעם קריטיקער פאַר אַ מבין נאָר דאָן ווען ער טראַכט אַזוי ווי איר, אויב איר רעכנט זיך

אָבער אַפילו דאָן ווען דער קריטיקער היט זיך אויס פון ריין פערזענלעכער פאַלעמיק און פון אַלע אַנדערע געפאַרן פון נעגאַטיווער קריטיק, איז ער דאָך גליק־ לעכער און שעפּערישער, ווען ער האָט אַ געלעגנהייט אויסצוטייטשן און אָפּשוואַצן אַ ווערק, וואָס פאַרכאַפט אים אַזוי, אַז פאַר אים עקסיסטירט נאָר די גאַנצקייט פון זיין תּוֹך — און עס מאַכט אים גאַרנישט אויס צי אָט די גאַנצקייט מיינט שלימות אָדער נישט. דער קריטיקער איז אין דעם פאַל אַזוי אַנטציקט און באַגייסטערט פון דעם ווערקס שפּע, פון זיין אינעווייניקסטער מאַיעסטעטישקייט, פון זיין פאַרמעסט און פאַרנעם, אַז טאַמער פעלט עפעס דאָ אָדער דאָרטן אינעם גראַנדיעזן בנין, באַ־ מערקט ער עס נישט אָדער אים אַרט עס נישט.

אין דעם פרט בין איך נישט מסכים מיט מיין יונגערן קאַלעגע, דעם פּילזיטיק טאַלאַנטירטן פּאָעט, דערציילער און קריטיקער יעקב גלאַטשטיין, און מיר פאַר־ דריסט, וואָס איך קאָן מיט אים נישט איינשטימיק זיין, איך בין איינער פון דער גרויסער צאָל באַווונדערערס וואָס ער האָט, כּוּוּיס, אַז ער איז נישט אַזאַ געדול־ דיקער און רעספּעקטיווער לייענער, ווי אַ קריטיקער דאַרף זיין, דערפאַר אָבער איז ער אַ לעבעדיקער, אַ מער שפּילעוודיקער און שאַרפּזיניקער שרייבער, ווי דער גע־ וויינטלעכער קריטיקער איז. אַזוי ווי אין דער פּאָעזיע, איז ער אויך אין דער קונסט פון קריטיק, פּרזער ווי אַליק, אַ גרויסער בריה אַ זאָג צו טאָן עפעס אַזוינס, אויף וואָס דער לעזער (און אָפט אויך ער אַליין) האָט זיך נישט געריכט. ער האָט אַן אויפפלאַמענדיקן, נישט קיין שטיל לייכטנדיקן געדאַנק. זיין זאָג איז אַ בליציקער זיג־זאָג. זיין בעסט אויסדרוק־מיטל איז, דעריבער, דאָס ווערטל, נישט דאָס וואָרט. זיין מייסטערשאַפט ליגט נישט אין די ווערטער, וואָס ער נוצט, נאָר אין דעם אופן ווי ער פאַרט זיי, אין דער גראַציע, מיט וועלכער ער גיט זיי אַ שטעל, אַ כאַפּ, אַ וואָרף. דער איינפאַכסטער אויסדרוק, אָדער אידיאָם, ווען גלאַטשטיין גיט אים כּישופּדיק אַ קער אָן אַ זייט, אַ דריי־אויס — לייכט ער פּלוצלינג אויף און צע־ שמיכלט זיך מיט די לעבעדיקסטע שמיכלען, נישטאַ קיין געדאַנקלעכער גיזאַנס, וואָס ער זאָל נישט קענען אַרויסציען פון די אָדער יענע וואָרטקלאַנגען; נישטאַ קיין חן, וואָס ער זאָל נישט לאָזן אין זיי אויפציטערן, און אָפט דאַכט זיך, אַז נישט זיין געדאַנק נוצט די שפּראַך פאַר זיך ווי אַן אינסטרומענט פון אויסדרוק, נאָר אַז זאַרקערט, דאָס וואָרט, דאָס ווערטל, וועקט און באַוועגט זיין רעיון. לייען איך מיט דער טיפּסטער נייגעריקייט וואָס ער שרייבט וועגן שרייבער, וועגן זייערע ווערק, — און ווען עס טרעפט אַפילו, אַז איך בין נישט מסכים מיט אים, האָב איך נאָך אַליק הנאה פון דער לייכטער און שפּילעוודיקער חנעוודיקייט, מיט וועלכער ער

מיט זיין מיינונג, ווען זי שטימט מיט אייערער, רעספּעקטירט זי אויך דאָן, ווען זי שטימט נישט... און שליסלעך —

ח. זוכט נישט קיין אַנדערע דערקלערונגען פאַר וואָס דעם קריטיקער געפעלט נישט אייער ווערק, אַ חוץ די, וואָס ער אַליין האָט אָנגעגעבן. אויב איר ווילט נישט אָדער קאָנט נישט מסכים זיין, אַז אייער בוך איז שלעכט, טראַכט, אַז דער קריטיקער האָט אַ שלעכטן געשמאַק, אָדער ער האָט סתּם אַזוי געהאַט אַ טעות. טראַכט נישט אויס, אַז איר געהערט צו עפעס אַ נייער ריכטונג, בעת דער קריטיקער איז אַן „אַקאַדעמיקער“, אַ קאָנסערוואַטאַר. דערציילט נישט, אַז איר וווינט ווייט פון דעם קריטיקער, און יענער האָט ליב צו זאָגן גוטע מיינונגען נאָר וועגן זיינע, דעם פאַרפאַסערס שכנים, אָדער אַז איר טראַגט געלע שיד, און דער קריטיקער האָט פּיינט שרייבערס, וועלכע גייען אָנגעטאַן אין געלע שיד...

הויכט אריין אן אַטעם פון קאַלירפולן לעבן נישט נאָר אין זיינע אמתן, נאָר אויך אין זיינע האַלבע אמתן און פולע אילוזיעס. וואָס פאַראַדאָקסאַלער עס איז זיינע אַ הנחה, וואָס ווינציקער ער אַליין איז זיכער אין איר פעסטקייט, אַלץ מער פלייסט ער זיך — און אַלץ אַפּטער געלינגט אים אַרומצוריינגלען זי מיט דער לופט פון עפעס אַ פּרישקייט, אַזוי, אַז דער טעזיס האַלט זיך ווי אַ פאַרביקער באַלאַן אין דער לופטן, און עס מאַכט נישט אויס, וואָס ער האָט אפּשר גאָר נישט קיין באַדן אונטער זיך. האָט ער אַזאַ מין לופט־רעיון גלאַט אַזוי זיך געלאָזט פּליען וועגן דער וואָס און וואָג, וואָס אַ קריטיקער מעג און דאַרף האָבן פאַר גרויסע ווערק, פון איין זייט, און פאַר מיטלמעסיקע — פון דער אַנדערער. אין גרויסע ווערק, האָט ער געשריבן, דאַרף מען, אַזוי ווי ביי אַ תּלמיד חכם, נישט דערלאָזן אַפילו קיין „רבב על בגדו“ — קיין מינדסטער פּלעק טאָר נישט זיין, וואָס דער קריטיקער זאָל אין זיי נישט באַמערקן, ווייל „וויפל דו וועסט פון זיי, זאָגט ער, נישט צעשטערן אָדער מינערן, וועלן זיי אַלץ אַרויסקומען גאַנץ און נישט געשעדיקט *). ווי באַלד עס וועט זיי, הייסט עס, נישט שאַדן, מעג מען און ס'איז אַפילו אַ מיצווה זיי צו טרענען די אָדערן. אָבער צו־וואָס, פּרעגט זיך, זאָל מען עס טאָן? צוליב וואָס זאָל דער קריטיקער פּרוּוון „צעשטערן“ אַ שיינעם בנין, — בלויז כדי איינצוזען, אַז די געביידע וועט סיי ווי בלייבן גאַנץ און נישט־געשעדיקט?“, בלויז צו ווייזן אַ קונץ? צו וואָס איז די קונצנמאַכעריי? ממה נפשך, איז עס אַ בוך, וואָס זיינע מעלות וואַקסן באמת אַריבער די חסרונות אָדער אַזאַ שאַפּונג, וואָס אירע מעלות מאַכן, אַז געוויסע חסרונות זאָלן זיין אומפאַרמיידלעך, — זיינען דאָך די מעלות דער עיקר, — איז פאַרוואָס זאָל דער קריטיקער נישט אַריינטאָן זיך אין גאַנצן אינעם עיקר? צו וואָס זיך אַליין קאַליע מאַכן דעם אַפעטיט, ווען דו האַסט פאַר זיך אַזאַ געשמאַקן און אַ געזונטן מאַכב? מאַך אַ ברכה און לאָז זיך ווילגיין, לאָז זיך נישט אַריין אין זוכן פּלעקן אויף דער זון, וואָס איז אַ ברכה לבטלה! דאָס זאָגט אונדז דער שכל־הישר פון קריטיק. די קריטיק פון שכל־הישר (און גלאַטשטיין האָט ליב זיך אַ שפּיל צו טאָן מיט אַט דעם סאַרט קריטיק) זאָגט: „אַ גרויס ווערק אָדער אַ גרויסן שרייבער מעגסטו מעסטן לויט דיין מאָס. אַנגענומען, אַז דו ווילסט דאָס טעלערל פון הימל; אַנגענומען, אַז דו ווילסט פּרימע שבּפּרימע, דאַרפסטו זיך נישט אַפהאַלטן צו־טרעטן נאָענט צום ווערק און עס באַטראַכטן לויט די העכסטע מאָסן און בעסטע געשמאַקן“. ווי איז אָבער דער דין, ווען דו ווייסט, אַז צוטּרעטנדיק צום גרויסן ווערק צו נאָענט, וועסטו נישט זעען ווי גאַנץ און גרויס עס איז, — וועסטו זעען נאָר איינצלהייט? און ווי איז, אַ חוץ דעם, ווען דאָס לייענערישע און קריטישע געוויסן זאָגט דיר, אַז דו דאַרפסט און זאָלסט זיין גערעכט צום גרויסן שרייבער, צו זיין שאַפּן און צו דער מאָס פון זיין שאַפּן — און נישט נוצן דיין אייגענע מאָס, וואָס איז אפּשר זייער אַ גוטע מאָס, אָבער בלויז פאַר דיר, נישט פאַר אים? איך קען זיך פאַרשטעלן אַזאַ שטומען שמועס צווישן דעם קריטיקערס עגאָ און זיין געוויסן:

עגאָ: כּוֹויל דאָס טעלערל פון הימל, אָבער אַט דער גרויסער קינסטלער האָט מיר געגעבן בלויז דאָס שייטעלע פון דער ערד...

געוויסן: אָבער ער האָט זיך דאָך גאָר נישט אונטערגענומען צו געבן דיר דאָס

(* „אין תוך גענומען“, ביריאַרק, פאַרלאַג „מתנות“, 1947, ז' 250.

טעלערל פון הימל, נאָר דאָס שיטעלע פון דער ערד, — און דאָס האָט ער דיר אונ-טערגעטראָגן אויף אַ זילבערנער טאָץ, איז — וואָס פאַר אַ טענות האָסטו צו אים? פאַרוואָס זאָלסטו אים מוסרן הלמאי ער האָט נישט אויפגעבויט אַ בנין לויט עפעס אַ פלאַן, וואָס איז דיר איינגעפאַלן, בעת דו דאַרפסט אים גאָר זינגען אַ לויב־געזאַנג פאַר דעם בנין, וואָס ער האָט אַזוי גוט אויפגעשטעלט, בהסכּם מיט זיינע אייגענע פּלענער?

טגג: טאַקע דערפאַר, וואָס ער איז אַזאַ בריה, אַזאַ מייסטער, איז מדת־הדין פאַר אים נישט צופיל, און מען דאַרף אים מישפטן פאַרן מינדסטן פעלער...

טגוויס: אָבער איז דען נישט יעדן גרויסן קינסטלער דערלויבט צו זיין זיין אייגענער געזעצגעבער? קען מען דען קומען צו אים מיט דינים און מינהגים פון דרויסן אָדער גאָר פון דער פרעמד?

דאָס איז צו לאַנג פאַר אַן אינעווייניקסטן דיאַלאָג, — און דער קריטיקער וואָלט אים געוויס איבערגערין אין מיטן און ר'וואַלט געווען גערעכט: עס איז דאָך אַ פאַקט, אַז אויב יעקב גלאַטשטיין זאָל האָבן געמיינט ערנסט, אַז נאָר אַ מיטל־מעסיק ווערק דאַרף מען מעסטן „לויט דעם באַגרענעצטן געשמאַק פונעם מחבר אָדער לויט דער ענגער מאָס, וואָס דאָס ווערק אַליין באַשטימט פאַר זיך“, בעת דווקא צום מייסער־ווערק זאָל מען צוגיין נישט מיט זיין אייגענער גרויסער מאָס, נאָר מיט דער מאָס פון דעם קריטיקערס „טעלערל פון הימל“, — וואָלט זיך גע־שאַפן אַ מאַדנע פאַראַדאָקסאַלע לאַגע: צו דעם אומבאַדייטנדיקן שרייבער וואָלט דער קריטיקער צוגעגאַנגען ווי מען דאַרף צוגיין צו אַ שרייבער, — פון אינעווייניק, און צום גרויסן שאַפער — פון דרויסן. בנוגע צום ערשטן וואָלט דער קריטיקער געווען גערעכט, בנוגע צום צווייטן — אומגערעכט. און דאָס מיינט, אַז דער קריטיקער וואָלט צו זיך אַליין געווען אומגערעכט. ווייל נישט געקוקט אויף דעם, וואָס ער וואָלט אין דעם רייכן ווערק נישט געפונען „דאָס טעלערל פון הימל“, וואָס ער זוכט, וואָלט ער געפילט און געווסט, אַז דאַרטן איז יאָ פאַראַן עפעס אַ פּיין „טע־לערל“, כאַטש נישט פון דעם „הימל“ אויף וועלכן אים איז גראַד איינגעפאַלן צו פאַרקוקן זיך. און נאָך דעם ווי ער וואָלט געהאַט אָנגעווענדט גלאַטשטיינס רעצעפט און אָפגעמאַסטן עפעס אַ פאַרעווע שאַפונג „לויט דער ענגער מאָס, וואָס זי אַליין באַשטימט פאַר זיך“ און אַ העכסט ווערטפול ווערק — לויט דער מאָס פון סתם עפעס אַזוי אַ „פרימע שבפרימע“, — וואָלט ער זיך אַליין געמוזט גוט אויסשייגעצן. „זע נאָר, וואָס דו האָסט געטאָן“, וואָלט ער געמוזט זאָגן צו זיך אַליין: „פאַרן בוך, וואָס איז לא מעלה ולא מוריד, האָסטו באַשטימט דעם ריכטיקן אָרט; אַז עס איז אָבער געקומען צו אַ ווערק, וואָס דו אַליין באַוונדערסט, ביסטו געוואָרן אַ חטאים־זוכער, אַנשטאַט צו זיין אַ באַוונדערער“...

„שטרענגשאַפט“, זאָגט גלאַטשטיין זייער ריכטיק, „איז אַפט מאָל אַ דערהיי־בונג“. אָבער אַ בוך, וואָס האָט אַן אמתן ווערט, האָט זיין אייגענע אינעווייניקסטע דערהויבנקייט, אַ חוץ דער דערהייבונג פונעם קריטיקערס שטרענגשאַפט אָדער שטרענגקייט, — און זיין ערשטער חוב און ערשטער ווונטש איז, דאַכט זיך מיר, קלאַר און העל צו מאַכן אַט די אינעווייניקסטע גרויסקייט פונעם ווערק, נישט אַנ־לייגן זיך אויף אים מיט דער אייגענער וואָג נאָר דערפאַר, וואָס עס קען אויסהאַלטן. אויפדעקן און באַלייכטן די פאַרבאָרגענע וועלט פון אַ בוך — דאָס פאַרשאַפט

דעם קריטיקער מער פרייד און ברענגט מער נוצן דעם לעזער, ווי ווען מען שענקט קאלטע אויפמערקזאמקייט אַ ווערק, וואָס אַלץ אין אים איז קלאָר און קליין. לערנען דעם לעזער הנאה האָבן פון עכטע שאַפונגען און זיי באַווונדערן, וויכטיקער, ווי אַנווייזן אים אויף די קליינע און אפילו די גרויסע פעלערן, וואָס זיי האָבן. אמת טאַקע, אינטעליגענטע לעזער — און קריטיק איז נאָר פאַר אינער טעליגענטע לעזער — „זיינען ראוי“, ווי גלאַטשטיין שרייבט, אַז מיר זאָלן שטרענג מישפטן וויכטיקע ווערק, ווייל אויך זיי, זאָגט ער, זיינען שטאַנדאהאַפטיק, גענוג אויסצוהאַלטן די קריטיק איבער די ווערק, וואָס זיי האָבן אויסגעקליבן און אַפּעקליבן“. זיי קענען די קריטיק „אויסהאַלטן“ — דאָס איז אמת. אָבער וויכטיקער פאַר זיי איז דאָך צו זען דעם וועג, אויף וועלכן דער שרייבער גייט, זיי מיטנעמענדיק, פאַרבראַפנדיק זיי, ווי צו קוקן אויף זיין געשטרויכלט ווערן, ווי לייענערס געווינען זיי אַ סך פון דעם שרייבערס דערגרייכונגען; זיינע דורכפאַלן זיינען פאַר זיי דורכפאַלן, מער גאַרנישט. ווען זיי זאָלן וועלן און קענען ווערן אַליין שרייבערס, וואָלטן זיי געלערנט עפעס פון דעם ווערקס פעלערן אויך, נישט נאָר פון זיינע מעלות. אָבער זיי זיינען לעזערס, אויפנעמערס, און אויב דער קריטיקער קען — און ער קען געוויס — זיי העלפן זיין גוטע לייענערס, דאַרף ער, די ערשטע זאך, העלפן זיי אויפנעמען, וואָס דאָס ווערק פאַרמאָגט. ער דאַרף זיי לערנען די קונסט צו געניסן אַ גוט ווערק, די קונסט צו זען, וואָס דאָרט ליגט פאַרבאַרגן, די קונסט צו געפינען זיך אין דער געזעלשאַפט פון אַ שעפערישן גייסט און צו ווערן אַ שטילער און אַ באַשיידענער שותף צו זיין „מעשה בראשית“.

לייענען די קריטישע ווערק, וואָס זיינען געבליבן לעבן אינאיינעם מיט די שאַפונגען, וועלכע האָבן זיי אינספירירט, וועט איר זען, אַז דאָס איז כמעט שטענדיק געווען נישט אַ קריטיק, וואָס האָט אַנגעוויזן אויף די אַדער יענע פעלערן, נאָר אַ קריטיק, וואָס איז באַגייסטערט געוואָרן פון גרויסע אויפטאונגען און דערגרייכונגען. אפילו בעלעטריסטיק אַדער פאַעזיע קען זיין גרויס נאָר דאָן, ווען זי כּשוּפּט פאַר אונדז אַרויס די ווייטענישן פון דער וועלט, אַדער לאָזט אונדז אַריינקוקן אין איר טיפעניש, — מעג עס זיין אפילו די טיפעניש פון תּהוּמוּת; בפרט נאָך קריטיק — איר עובדה איז געוויס צו ווייזן דעם לעזער, וואָס אין דער וואָרט-קונסט און אין יעדער קונסט איז פאַראַן, נישט וואָס עס פעלט אין איר. אפילו אירע חסרונות זיינען פאַרן קריטיקער נאָר אַ קורצער אומוועג, וואָס פירט אים אַרויף אויפן וועג פון אירע ווונדערלעכע און אומענדלעכע מעגלעכקייטן... יעקב גלאַטשטיין וועט, גלייב איך, מסכים זיין דערצו, אָבער זיין ווונטש צו געפינען אַ באַרעכטיקונג פאַר אַ געוויסער מאָס אויפמערקזאמקייט צו שוואַכערע ווערק, און „רחמנות“ אויף זיי האָט אים דערמאָנט, דורך אַ קאָנטראַסט-אַסאַציאַציע, אַז די שטאַרקע און גרויסע ליטעראַרישע אויפטאונגען — איז אים איינגעפאַלן אַפּצופּסקענען, אַז דווקא ווען עס קומט צו די צדיקים פון דער ליטעראַטור, דאַרף מען זיין זייער שטרענג און מקפיד זיין אפילו אויף אַ האַר, וואָס איז ניט ווי עס דאַרף צו זיין. און אין דער וועלט פון רעליגיעזער און עטישער שלמות איז עס טאַקע אַזוי, אָבער אויפן געביט פון קינסטלערישער שאַפונג וואָלט געווען אַ גרויסע זינד אַפּצושטעלן זיך קוקן אויף עפעס אַ פאַלשן שריט, וואָס איז געמאַכט געוואָרן, בעת עס שפּרייט זיך פאַר אונדז רחבותדיקע וועגן און יעדע מינוט ווילט זיך אויסשרייען; ווי שיינ אָט דער בוים איז און ווי ווונדערלעך עס איז דאָס פעלד!

4. קריטיקערס - חסידים און קריטיקערס - רביים

א.

דער קריטיקער, וואָס איז דער היפּוך פון אַ חטאים־זוכער, דער קריטיקער, וואָס האָט הנאה נאָר פון זינגען תהלות ותשבחות, געהערט צום חסידישן טיפּ קריטיקערס. ער איז דערמיט בלויז אנדערש פונעם חסיד, וואָס ער באַנוגנט זיך נישט מיט איין רבין. ביי אים איז רעכט צו דערציילן היינט נסים ונפלאות פון איין שרייִ בער און מאָרגן — פון אַן אנדערן, זיין פעיקייט אַרייַנצופאַלן אין התפעלות האָט נישט קיין גרענעץ, זיין ליבע איז נאָך פון פאַרן חרם דרבנו גרשון. אָבער דאָס שטערט אים נישט צו זיין התלהבותדיק־חסידיש.

האָט מען צו אים טענות וואָס ער זעצט זיך אָן אויף די דיכטערס, וועלכע ער האָט ליב, און שטייט־צו צו זיי, טראָגט זיי ממש אויף די הענט. ער פאַרמאָטערט זיי, זאָגט מען, מיט זיינע שוין צו הייסע עקסטאַזן.

זיינען עס אפשר ריכטיקע טענות, דאָך נישט קיין גערעכטע. צווישן אַזוי פיל קאַלטע מתנגדישע קריטיקערס מעג זיך געפינען נישקשה איינער אַ חסיד, אַ ברען, להיפּוך צו דעם קריטיקער, וואָס איז אַליין אַ רבי און האָט הנאה פון זיך אַליין, ווערט דער קריטיקער דער חסיד נתפעל פון זיינע רביים און לאַמיר אים פאַרגינען דעם נחת, וואָס ער קלייבט פון זיי. לאַמיר איינעם פון אַט דעם ליבן מין נישט איבעררייסן אין מיטן, ווען ער שרייבט עפעס אַ מין „שבחיה...“ און דערציילנדיק זיינע נסים ונפלאות לאַזט ער אונדז, אַ שטייגער, צו וויסן, אַז דער אדמור פלוני בן האדמור אלמוני, וואָס צו בר מיצווה האָט ער נאָך נישט געכיולט די מלאכת הכתיבה, האָט צו צוואַנציק יאָר שוין גענומען אויף זיך „די אויפגאַבן צו שאַפן אַ נייע קינסטלערישע ליטעראַטור אין דער ייִדישער אַמעריקע“ (דאָס איז בפרוש אַ ציטאַט, כאַטש אָן אַ מראה מקום). אַ געוויינטלעכער קריטיקער, נישט קיין חסיד, וואַלט געהאַלטן פאַר זיין חוב צו באַווייזן מיט פאַקטן, ווי אַזוי אַט דער רבי האָט אויסגעפירט — און צי האָט ער טאַקע אויסגעפירט — די גרויסע שליחות, וואָס ער האָט אויף זיך גענומען. פאַר אַ קריטיקער אַ חסיד איז גענוג צו זאָגן אַז ער, זאָל לעבן, איז געווען שיר נישט אַזא רבי אין אַמעריקע, ווי פּרץ איז געווען אין דער אַלטער היים.

אַט דער מין חסידישע קריטיקערס איז יוצא מיט שיטן פעך און שוועבל אויף די, וואָס האָבן אויפגעהערט צו פאַרן זיך פּראָווען צו אים, זאָלן לעבן. און וואָס איז שייך צו יענע קריטיקערס וואָס קומען אָפן אַרויס מיט זייערע ספקות וועגן זיין רבין, — זיי זיינען, גאָר פשוט, מתנגדים.

וואָס איז שייך צו וואַרטן אויף עפעס רעכטס פון אַ מתנגד? אַ בלינדער, — זעט ער נישט, אַז דער וועגן וועמען עס רעדט זיך, איז „דער פונדאַמענט פון אַ נייער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע“ — ווי עס שטייט געשריבן: צדיק יסוד עולם... פון דעם קריטיקער דעם חסיד איז, ווי פון קאַמיוז צו דערהויבנקייט, איין טריט צו דעם קריטיקער, וואָס איז אַליין אַ רבי. אויף פאַרשיידענע אופנים טוען זיי איין־גנטלעך ביידע איין זאָך: זיי זיינען מגלה די טודות פון רבינס הויף, בכלל איז צווישן דעם חסיד און זיין רבין נישטאָ גאָר אַזא גרויסער אונטערשייד, ווי עס

דאכט זיך. איז דאך דער חסיד זיין רבינס שאטן, אפט זיין רבינס מויל, זיין חוזר; אז דער רבי איז נישטא, איז ער אליין א שטיקל רבי. פון דער צווייטער זייט, איז דער רבי... זיין אייגענער חסיד; אז ס'איז נייטיק שעמט ער זיך נישט און זאגט שבחים און זינגט לויבגעזאנגען זיך אליין, ד"ה זיין "הויף", זיין גזע, זיין שיטה, אזוי, אז דער אונטערשייד צווישן חסיד און רבי איז אן אונטערשייד מער אין גראד, ווי אין תוך, און אזוי איז עס אויך אין דער קריטיק. דער קריטיקער, וואס שרייבט מיט חסידישן ברען, און דער, וואס זיין קריטיק האט אין זיך עפעס פון א רבינס תורה, זיינען גאר נישט אזוינע צוויי קאנטראסטן. ביידע לויבן זיי זייער שטארק דעם דיכטער; ביידע זוכן זיי אים צו דערהייבן, מער נישט, וואס דער ערשטער קרוינט אים פאר זיין גרויסן רבין, בעת דער צווייטער מאכט אים גרויס דערמיט, וואס ער דערקלערט אים פאר זיין גרויסן חסיד. דער ערשטער שעצט זיך גליקלעך, וואס ער איז אזא ווונדערלעכן דיכטערס אפאסטאל, דער צווייטער איז העכסט צופרידן, וואס דער חשובער פאעט איז זיין אפאסטאל און פארשפרייט זיין תורה.

עס איז א כבוד צו האבן א גרויסן רבין; נאך מער נעמט מען זיך איבער מיט א גרויסן תלמיד. זוכט סיי דער קריטיקער — דער חסיד, סיי דער רבי א וואס מער אָנגעזענעם אַרט פאַר „זיין“ דיכטער אויף דער מיוחד-וואַנט. דערביי היט זיך דער קריטיקער, וואס פראוועט אליין טיש, אז דער דיכטער זאל נישט צונעמען ביי אים די קרוין פון רבישאפט... רעדט ער מיט די ליענערס בערך אזוי וועגן זיין דיכטער: — ער האט טאקע דערגרייכט, — זאגט ער, — א הויכע מדרגה, אבער דאס איז אלץ נאר אין זכות פון מיין תורה... עס פארשטייט זיך, — דערקלערט ער ווייטער, — אז דער דיכטער האט נאך אלץ נישט דערגרונטעוועט זיך ביז צו אירע טיפסטע טיפענישן; אירע ליכטיקסטע פערל דארף ער ערשט אויסגעפינען, אבער ער איז תופס מיין כוונה, און אויב ער וועט אויך ווייטער זיין אזא גוטער תלמיד מיינער, ווי ער איז געווען, וועלן מיר, א"ה, פון אים האבן נחת... דערווייל קלייבט ער נחת און האט הנאה פון זיך אליין. אנדערש איז, ווי געזאגט, דער קריטיקער דער חסיד. ער איז נתפעל נישט פון זיך, נאר פון זיין רבין, און עס איז נישטא קיין שיעור און קיין גרענעץ צו זיין התפעלות. פון דעם קריטיקער, וואס טראגט אליין א שטריימל, באקומען מיר דעם איינדרוק, אז אייגנטלעך האט ער עס אויפגעהויבן דעם דיכטער און אים אזועקגעטראגן אין די הויכע — דערווייל נאך נישט אין די גאר הויכע — עולמות. אבער דער קריטיקער, וואס דארשט נאך א רבין, איז באשיידן. ער כאפט זיך ארויף אויפן דיכטערס פייערדיקן רייטוואגן, און מיר זעען באשיימפערלעך ווי אנטציקט ער איז דערפון, וואס יענער נעמט און טראגט אים העט-העט ווייט און הייבט אים אויף הויך, אזוי הויך, אז דער אטעם פארקאפט אים... און מיט א פארקאפטן אטעם ווערט ער דעם דיכטערס נושא כלים. דער קריטיקער, וואס טראגט זיך ארום מיט זיין אייגענער תורה, איז גאר עפעס אנדערש. ער ווארפט ארויף דעם דיכטער אויף „די פלייצעס זיינע אייגענע כלים“, זיין אייגן פעקל רעיונות; נישקשה, דער דיכטער איז נישט חולה עס צו טראגן; נישט אומזיסט האט ער אין זיך דעם רבינס (דעם קריטיקערס) א ניצון...

קריטיקערס-רביים זיינען דאך נישט נישט אלע גלייך. איינער שלינגט-אין דעם דיכטער — און פארנעמט זיין ארט, גאר אן צערעמאניעס. דער צווייטער לאזט זיך

כלומרשט איינשלינגען פונעם דיכטער — און רעדט דערנאך אַרויס פון אים, ווי אַ דיבוק.

דער ערשטער שטעלט זיך אָפּ לכתחילה אויפן שרייבערס אַ פּסוק און מע קאָן מיינען, אַז ער קלייבט זיך לערנען פּשט אין יענעמס ווערק; אָבער ער גייט שנעל איבער פון פּשט צו דרוש און אַזוי דרשנדיק עסט ער אויף דעם אַרעמען דיכטער, ווי די זיבן מאַגערע קי האָבן אויפגעפרעסן די זיבן פעטע — ולא נודע כי כאו אל קרבן... — ער איז געגליכן צו אַן עראַפּלאַן, וואָס פּאַרט זיך פּונאַנדער אונטן, אויף דער ערד (אויף דעם דיכטערס באַדן), אָבער באַלד פּאַרלאַזט ער די זינדיקע ערד (אַט דעם דיכטערס באַדן) און פּליט וווּ זיין האַרץ גלוסט... ער זאָגט אַז ער קומט נאָר אַנטפּלעקן דעם דיכטערס סודות, אַרויסברענגען די באַהאַלטענע מעגלעכקייטן פון זיין ווערק, דערריידן זיינע רייד, דערחלומען זיינע חלומות. דער סוף אָבער איז, אַז ער ווערט עפעס אַ מין שם־המפורש, וואָס מען לייגט אונטער דעם גולם אונטערן צונג... און צוליב דעם קריטיקערס מיטשאַפּונג און איבער־שאַפּונג זעט מען נישט דעם דיכטערס שאַפּונג. דער קריטיקער פּאַרטונקלט דעם, וועמען ער דאַרף באַלייכטן. ער ווערט אַ שותף פון יענעם מין, וואָס לאַזט זיין קאַמ־פּאַניאָן פיגורירן נאָר אויפן שילד. איז דאָס, וואָס ער ווערט מיטן דיכטער אַ שותף, נישט קיין חסרון; אדרבה, אין צווייען איז שטאַרקער. אָבער — עס איז נישט „אין צווייען“, וואָרעם אַנשטאַט דעם דיכטער, ווערט דער קריטיקער דער גאַנצער בעל־הבית, — דער קריטיקער, וואָס פּאַרמעסט זיך צו זיין אַ רבי, אַנשטאַט צו זיין אַ חבר. דער צווייטער סאַרט קריטיקער־רבי בלייבט אויפן דיכטערס באַדן, און כאַטש ער הייבט זיך אויך אַ מאַל אויף און גיט אַ פּלי אין דער לופטן, קערט ער זיך דאָך באַלד אום צוריק צום פעלד פון דיכטערס שאַפּן. אָבער ער זייעט אין דעם זיינע אייגענע קערנדלעך, לאַזט אויפגיין די שפּראַצונגען פון זיין אייגענעם געדאַנק, מאַכנדיק אַ גאוהדיק־באַשיידענעם אַנשטעל אַז דאָס איז נישט זיין געדאַנק, נאָר דעם דיכטערס. ער איז, קאָן מען זאָגן, נישט דעם דיכטערס רבי, נאָר זיין... מיט־רבי, אויב מען מעג זיך אַזוי אויסדריקן, ער איז אַ רבי — אַ חבר. דער אמתער רבי אין דער קריטיק איז דער רבי פון ערשטן סוג. ער האָט זיין אייגענע תורה און איז אַפּט טאַקע כּופּה הר כגגית אויפן שרייבער, אַזוי, אַז יענער מוז נעבעך אַננעמען זיין תורה, אויב נישט, מאַכט ער פון אים אַ באַרג אַש. און אויב עס האָט אַ געוויסע עקסיטענץ־באַרעכטיקונג אַט דער מין קריטיקער־רבי איז פאַר וואָס זאָל ווי זיין קעגנעוויכט נישט עקסיסטירן אויך דער טיפּ קריטיקער — אַ חסיד, דער קריטיקער וואָס האַלט אין איין דערציילן חידושים פון אים, זאָל לעבן, דער וואָס זאָגט איבער זיינע ווערטלעך מיט גרויס התפעלות, וואָס זינגט־איבער מיט פאַרמאַכטע אויגן, מיט דבקות און מתיקות זיינע נגונים... נאָר ניכטערע און טרוקענע מתנגדים וועלן לאַכן פון אַזאָ מין פאַרדבקה־לייענערשער, עכט־חסידישער קריטיק. פאַר־וואָס זאָל מען פון איר לאַכן? זי רינגלט אַרום דעם דיכטער מיט אַ לופט פון הייסער פאַרערונג און דערהויבנקייט. די לייענערס וועקט זי אויף פון שלאַף, און אויב איר משקה איז שטאַרק און שאַרף גענוג, גיט זי אין זיי אַריין עפעס פון איר גייסטיקער פאַרשיכורטקייט. און נישט נאָר זי אַליין איז פול מיט חסידישן ברען, נאָר זי מאַכט אויך די לייענערס פאַר חסידים, זי צינדט אויך אין זיי אַן אַ פייערל, און זיב־גענדיק און טאַנצנדיק באַהעפטן זיי זיך מיטן רבינס גייסט.

אויב דער שרייבער איז באמת טאקע א רבי (און דאס אייגענע קאן מען זאגן וועגן דעם רבי'שן קריטיקער: אויב ער איז באמת טאקע א רבי), איז — מהיכי תיתי! אבער דער אידעאל פון קריטיק איז עס נישט. דער אידעאל איז — באהעפֿטונג פון דעם קריטיקער מיט דעם דיכטער, — באהעפֿטונג, נישט באהערשונג. נישט באהערשונג פון דעם דיכטערס זייט ווען דער קריטיקער איז מער חסיד ווי רבי. נישט באהערשונג פון דעם קריטיקערס זייט, ווען ער איז מער רבי, ווי חסיד. דער אידעאל איז — א גלייכגעוויכט צווישן דעם קריטיקערס חסידישע און רבי'שע אייגנשאפטן.

ב.

מוסטערן פון רבי'שער קריטיק האָט אונדז געגעבן דער פריציטיק־פּאַר־שטאַרבּענער ב. ריווקין (1883—1945)*. זיין נאָמען פאַר קריטיק איז געווען — „ליטעראַטור־פאַרוואַלטונג ***“. עס איז אַ ביסל אַ צו טעכנישער, אַ צו טרוקענער אויסדרוק, און מען קאָן זיך ווונדערן, ווי קומט ער צו אַזאַ ענטזויאַסטישן שרייבער ווי עס איז געווען ריווקין. דאָך דאַרף מען נישט טראַכטן אַז דאָס איז געווען ביי אים סתם אַזוי אַ ווערטל, ווי היפש עטלעכע אַנדערע, גלייכע אָדער קרומע ווערט־לעך, „באַן מאַס“, וואָס זיינען אַרויסגעשוומען אויף דעם שווימקן שטראָם פון זיין שרייבן, ווען ער האָט זיך צעכוואַליעט. ער זאָגט בפירוש וועגן דער ייִדישער קרי־טיק, אַז זי איז „ספּעציעל באַרופֿן צו זיין נישט נאָר אַ מיטשאַפּערן, נאָר אויך די אידיישע פירערן פון דער ליטעראַטור, די אַרגאַניזאַטאָרן פון איר באַוווּסטזיין, איר שפייזערן מיט אידיען אַאָזו***“. סאָ'ז, הייסט עס, קלאַר אַז די קריטיק — אין יעדן פאַל די ייִדישע קריטיק — דאַרף, לויט ב. ריווקינען, נישט זיין באַשיידן, און זיך אַליין אַנגאַזשירן פאַר דער ייִדישער ליטעראַטורס פאַרוואַלטערן. דאָס פאַ־דערן די לעבנס־אינטערעסן פון דעם ייִדישן וואָרט גופאַ, נישט נאָר דעם קריטי־קערס — אַ ביסל צו גרויסע און צו הייסע — אַמביציעס. די ייִדישע ליטעראַטור וויל, זי חלשט ממש, אַז ער זאָל איינוויליקן צו נעמען אויף זיך דעם שווערלעכן עול פון אַ ליטעראַרישן „צאַר“ — וואו ימשול בה, און ער זאָל אין איר, איבער איר קאַמאַנדעווען. זי וואָרט און קען זיך נישט דערוואַרטן ביז יעדער ייִדישער קרי־טיקער וועט, ענדלעך, ווערן וואָס ב. ריווקין ע"ה איז געווען, אָדער וואָלט געקענט זיין, ווען מען זאָל אים לאָזן. אויב דאָס זאָל, חלילה וחס, נישט געשען, וועט די בלינדע ליטעראַטור, נעבעך, בלאַנדזשען, נישט האַבנדיק קיין פירער; איר באַ־וווּסטזיין וועט בלייבן נישט אַרגאַניזירט און — וואָס עס איז דאָס ערגסטע — זי וועט, פשוט, אויסגיין פון אידיישער בלוטאַרעמקייט, פון גייסטיקן נישט־דערעסן. ובכן — פון איר טובה וועגן מוז דער קריטיקער, דער פאַרוואַלטער, דער פירער, וואָס איז, ווי מיר ווייסן, שטענדיק אויסן נאָר יענעמס טובה, ווערן איר אידיען־שפייזער. ער מוז איר צושטעלן גייסטיקן פּראַוויאַנט, שוין נישט גערעדט וועגן אַמוניציע.

און ב. ריווקין איז געווען אַ נאה מקיים, נישט נאָר אַ נאה דורש. ער האָט זיין

* זע ווייטער, קאַפּיטל „משיחיסטישע קריטיק“.
 ** גרונט־טענדענצן פון דער ייִדישער ליטעראַטור, ניו־יאָרק 1948, ז' 274.
 *** דאַרט, ז' 267.

לערע פון פארוואלטונג און פראוויאנטירונג קריטיק פראקטיצירט. דערביי האָט ער זיין גייסטיקע באַשפּיזונג פּאַליטיק געפירט מיט אַ ברייטער האַנט, בשפּע, נישט אויפן שטייגער פון צנע.

עדות זיינען די פיר ביכער, וואָס זיינען אַרויס נאָך זיין טויט: „אַ גלויבן פאַר אומגלייביקע“, צונויפגעשטעלט פון מינאָ באַרדאַ-ריווקין, רעדאַקטירט פון אבא גאַרדין און אַרויסגעגעבן פון דוד איגנאַטאָו ליטעראַטור-פּאַנד (ניו-יאָרק, 1947); „ידישע דיכטער אין אמעריקע“, ערשטער באַנד, (ציקאָ ביכער פאַרלאַג, ניו-יאָרק, 1947); דאָס שוין פּרעזידענטע בוך „גרויס-טענדענצן פון דער ידישער ליטעראַטור“, און „יוסף אַפּאַטאָס גאַנג“, פאַרלאַג גרשון פאַמעראַנץ עסיי-ביבליאָ-טעק, טאַראַנטאָ, קאַנאַדע, 1948). פון די דאָזיקע אַלע ביכער ווי אויך פון די שריפטן, וואָס זיינען נאָך אין בוך-פאַרעם ביז איצט נישט אַרויס, קאָן מען זען, אַז די דיעטע, וואָס דער פאַרשטאַרבענער ליטעראַטור-פּירער האָט באַשטימט פאַר דער ידישער ליטעראַטור איז געווען אַ ביסל מאַנאַטאָן (כמעט אַלע ידישע שרייבערס, מעגן זיי זיין ווי פאַרשיידן איינע פון די אַנדערע, מעגן זיי האָבן געהערט צו די פאַר-שיידנסטע עפאַכעס און ריכטונגען, האָט ער באַזאָרגט מיט די זעלביקע געריכטן: „גרויס-תכלית“, „כמו-טעריטאָריע“, „געשטאַלט-געבונג“, „מענטש-שאַפונג“, „משיחיות“). אָבער די עצם גייסטיקע „שפּיז“ האָט ער נישט געקאָרגט. די חלקים אָדער פאַרציעס, וואָס ער האָט אויסגעטיילט, האָבן פאַרגומען הונדערטער און הונדערטער טער דרוק-זייטן.

מיט קליינע אויסנאַמען זיינען זיי אַלע פול מיט דעם ליטעראַטור-פאַרוואַל-טערס אינסטרוקציעס — און מיט פאַרגלייכונגען צווישן זיי און די ווערק פון די פאַרוואַלטעטע שרייבערס. די פאַרגלייכונגען האָבן געזאַלט ווייזן, ווי ווייט דער אָדער יענער שריפטשטעלער האָט אויסגעפירט אָדער נישט אויסגעפירט דעם פאַר-וואַלטערס, ד״ה דעם קריטיקערס נישט פינף-יאָריקע, נאָר פערמאַנענטע אידייען-פלענער.

נעמט, אַ שטייגער, דעם פּאַעט משה לייב האַלפּערן (1886—1932). לויט ב. ריווקינס מיינונג איז ער געשטאַרבן „אויפן האַלבּוועג צו גאונות“. פאַרוואַס עפעס אויף דעם האַלבּוועג? ס׳טייטש, ער איז, לויט ריווקינען, געווען „אַ קינסטלערישער געשטאַלט-געבער פון געבורט, וואָס מיט איין שנעל פון זיינע שפּיץ-פינגער פלעגן געשטאַלטן זיך נעמען טראַגן אין דער לופטן, שטייגנדיק אין אַ ספּיראַל צו דער קרוינענדיקער ידישער גרויסגעשטאַלט.“ (*). פאַרוואַס-זשע איז די קרוינענע נישט געקומען? פאַרוואַס איז דעם פּאַעטס גאונות געבליבן אויפן „האַלבּוועג“? איז דער תּירוץ: עס זאָל זיך אין מיטן האָבן אַריינגעמישט די פּאַלשע קריטיק, — די קריטיק, וואָס איז נישט פון פאַרוואַלטערישן מין און ראַנג — „און אין רעכטן מיטן איז די פּראַצעסיע (צו דער קרוינענע) צעשאַטן געוואָרן...“ די שלעכט- (אָדער גאַר-נישט) פאַרוואַלטנדיקע קריטיק האָט ביי משה לייב האַלפּערן געפונען „צווערשט בונטאָרישקייט, דערנאָך איינגעשטילטקייט, וואָס דאָס איז ביי איר געווען אַ סימן פון זיין „רייף ווערן“, — וואָס דאָס מיינט, אַז ער איז שוין ראוי געווען אַלט צו

(* דאָרט, ז' 277.

ווערן און צו שטארבן, און ער איז געשטארבן, פריציטיק אומגעקומען, א פאר-
הונגערטער גייסטיק און מאטעריעל*.)

ווי איר זעט, איז — לויט דער דאזיקער שיטה, — החיים והמות ביד הלשון
פונעם קריטיקער. איז ער א גוטער ליטעראטור-פארוואלטער, פירט ער דעם שריי-
בער — צו קרויננג; אויב אבער נישט, פירט ער אים — אין רעכטן מיטן גאנג צו
גאונות — אין א פונקט פארקערטער ריכטונג, ער פארהונגערט אים גייסטיק און
לאזט אים פריציטיק אומקומען, גאר פשוט.

וואלט מען אפשר געקענט פרעגן; ווו איז געווען אזא געניטער און געטרייער
ליטעראטור-באשפייזער, ווי ב. ריווקין אליין? ער איז געווען משה לייבס א צייט-
חבר; פארוואס זשע האט ער אים נישט באזארגט מיט אידייען-שפיין באצייטנס?
מילא, מאטעריעל האט ער אים נישט געקאנט העלפן; אבער פארוואס האט ער אים
גייסטיק געלאזט פארהונגערן? אבער... איך האב נישט דערמאנט דעם מ. ל. האל-
פערן-פאל, כדי צו פרעגן קשיות. כ'בין נאר אויסן געווען צו ברענגען אן אילוסטרא-
ציע פון דעם פארוואלטער (ישן) צוגאנג צו ליטעראריש-קריטישער דיאגנאסטיק. איך
האב געוואלט ווייזן, אז לויט אט דעם צוגאנג, איז די קריטיק, וואס נעמט אויף זיך
אליין די התמנות פון ליטעראטור-פארוואלטונג, אזוי מעכטיק, אז אן איר ווענדט
זיך דער גורל — און דער גאנג צו גאונות — פון דער גאנצער ליטעראטור, נישט
נאר פון אזוינע איינציקע פארשטייערס אירע ווי משה לייב האלפערן ע"ה. יא, לויט
ב. ריווקינס זעלבסט-זיכערע דערקלערונגען קומט אים אז די גאנצע יידישע
ליטעראטור אין אמעריקע האט געליטן און ליידט (און קומט-אום) — ווייסט איר,
פון וואס? דערפון, וואס... ד"ר חיים זשיטלאווסקי גייסטיקע דיעטע פאר יידישע
שרייבערס האט נאר טיילווייז, אבער נישט אין גאנצן געשטימט מיט ב. ריווקינס
אידיען-מעניו, ווען זשיטלאווסקי זאל האבן געווען טריי ריווקינס מעטאד פון משי-
חישער געשטאלט-געבונג און וואלט געפירט יידישע שרייבערס אויף אירע וועגן,
וואלט לאנג שוין געקומען די גאולה... אזוי גרויס זאל זיין דער כח פון דעם קרי-
טיקער דעם רבין!

5. קריטיק פון לייטער אדיעקטיוון

גוט אדער שלעכט? גרויס, קליין אדער מיטלמעסיק? דאס זיינען די פראגעס
וואס לייגענערס זוכן אויף זיי געוויינטלעך אן ענטפער, ווען זיי לייגענען קריטיק. דער-
הויפט זוכן דעם דאזיקן מין ענטפערס לעזערס, וואס זיינען אליין שרייבערס. זיי
וויילן וויסן „די אונטערשטע שורה“ און ס'איז נאטירלעך, אז זיי זאלן עס וועלן
וויסן. די פראגע איז נאר, ווי אויף וואס פאר אן אופן דער קריטיקער קאן עס זיי
געבן צו וויסן; ער קאן גיין אויף צוויי וועגן — א לאנגען און א קורצן...
דער קורצער אדער פארקירצטער וועג איז — דירעקטע מבינות-זאגעריי,
עקספערטיווע.

אויף דעם וועג גייען די, וואס רעדוצירן די פונקציע פון קריטיק צו — לויבן
דאס, וואס איז, לויט זייער מיינונג, ווערט געלויבט צו ווערן, און פסלענען פסולת.

(* דארט.)

אייניקע פון זיי זיינען אין זייער רגילות צו פאראיינפאכן דעם ענין קריטיק און עקסטרעם, אז אפילו די עלעמענטארסטע אויפגאבע פון דעם קריטיקער, ווי א שופט, דער בוכשטעבלעכער טייטש פונעם ווארט „קריטיקער“ אין גריכיש, די אויפ-גאבע אויסצוגעפינען „די מעלות און די חסרונות“ אדער צו געבן א ווארט אי דעם פראקוראָר, אי דעם אַדוואָקאַט, איידער ער טראַגט אַרויס דעם פסק־דין, — אפילו די דאָזיקע פרימיטיווסטע פליכט פונעם קריטיקער מינימיזירן זיי אדער איגנאָרירן אין גאַנצן; זיי קומען גלייך אַרויס מיט זייער ווערעדיקט.

זיי טוען עס דערפאַר ווייל זיי קוקן נישט אויפן קריטיקער ווי אויף איינעם, וואָס גיט אַפּ אַ שעפּערישן דיך־וחשבון פון זיין לייענען, — אַ באַריכט, וואָס קאָן האָבן אַ ווערט אפילו אדער דווקא דאָן, ווען אין די איינדרוקן פון דעם קריטיקער, ווי אַ לעזער און אַ שרייבער, פילן זיך שטאַרק די שפורן פון זיין גייסטיקן אידן. ניין, זיי באַטראַכטן די קריטיקערס און זיך אַליין ווי „אויפזעערס“ אדער „געערט־נערס“, זייער ציל איז דעריבער אַכטונג צו געבן אויף די גוטע פלאַנצונגען אַז זיי זאָלן געדייען, און — אויסצוראַטן די דערנער פון וויינגאַרטן, זיי ממש עוקר מן השורש צו זיין. דערביי גלייבן זיי (דערהויפּט גלייבן אַזוי קריטיקערס וואָס זיינען אַליין דיכטערס) אַז דאָס בעסטע מיטל דערצו איז — „דערמוטיקן“ דעם אמתן טאַלאַנט, פון איין זייט, און פון דער אַנדערער זייט — דערנידעריקן און פאַרטרייבן פון קונסט־טעמפל דעם פאַלשמיינצער, דעם נאַכמאַכער, די טאַלאַנטלאַזיקייט... לויבן זיי דעם ערשטן ביזן הימל; דעם צווייטן לייגן זיי ניין אַיילן אין דער ערד אַריין.

יעדער פון אַט די קריטיקערס איז אַבסאַלוט זיכער, אַז ער האָט נישט קיין טעות, אַז ער ווייס אַקוראַט וועמען עס קומט אַ גאַלדענער (אדער אַ גינגאַלדענער) מעדאַל און ווער עס איז דער, וואָס פאַרדינט די האַרבסטע שטראַף, די זיכערקייט האַלט זיך אויף צוויי הנחות, די ערשטע הנחה איז, אַז ווערטן פון ליטעראַטור און קונסט האָבן אַן אַבסאַלוט אַביעקטיוון כאַראַקטער. די צווייטע הנחה — אַז דער קריטיקער האָט אין זיך גענוג אַביעקטיוויטעט צו קאַנען פסקענען די שאלות פון ליטעראַרישן כשר־און־טריף.

האַבן מיר שוין נישט איין מאָל אַפּגעפרעגט דעם ערשטן טעזיס, ריינדיק וועגן דעם, ווי ווייט ליטעראַריש־קינסטלערישע אַפּשאַצונגען זיינען פאַרבונדן אדער נישט־פאַרבונדן מיט יעדן איינעם אינעווייניקסטער וועלט, וואָס עס איז שייך צו די, וועלכע נעמען זיך אונטער צו זאָגן מבינות, וואָס ס'איז אַ ליטעראַרישער דימענט און וואָס — נישט מער ווי אַ בלישטשנדיק שטיקל גלאַז, — קאָן וועגן זיי קיין שום ספק נישט זיין, אַז זיי זיינען אַפּט גאַנץ סוביעקטיוו. מען זעט עס דערפון, וואָס, — בהסכּם מיט די אַדער יענע רייך־פּערזענלעכע שטריכן פון זייער כאַראַקטער, — זיינען אייניקע פון זיי גרויסע מחמירס און אַנדערע, פאַרקערט, מקילס. דער ערשטער פון אַט דעם מין „אמתע מבינים“ האַלט אין איין זינגען לויב־געזאַנגען די שרייבערס, אין איין אונטערטראַגן זיי (אמת, אַפּירענע) בלומען, בעת דער צווייטער האָט, פאַרקערט, הנאה פון פּסלענען זיי אדער זיי „ארונטערייסן“, — ווי מען רופט עס אין דער ליטעראַריש־טעאַטראַלישער קיבעצאַרניע.

צווישן אַט דעם מין קריטיקערס־ריכטערס זיינען געוויס פאַראַן אויך אַזוינע, וואָס טוען ביידע זאַכן, פאַרן ליטעראַרישן צדיק עפענען זיי ברייט — און מיט אַ ברייטן ברוך־הבא — די גילדענע טויערן פון גן־עדן; דעם רשע וואַרפן זיי אַריין

מיט אַ צוגאַב פֿון טויטע קללות אין דעם שאול תחתיה פֿון גיהנום. זייער אַפט אָבער ווערט די דאָזיקע טאַפֿלטע פֿונקציע צעטיילט צווישן זיי באַזונדערע מבינים, און בעת איינער פֿון זיי האַלט אין איין קלאַפֿן שרייבערס איבער די פֿלייצעס און גלעטן די ייִנגערע און שוואַכערע פֿון זיי איבער די בעקלעך, פֿאַרנעמט זיך דער צווייטער מיט אויסבראַקירן שרייבערס — הורטאַם און לאַחזים.

מיט אַ צייט צוריק זיינען מיר כמעט גלייכצייטיק געקומען אונטערן האַנט צוויי קריטישע איבערבליקן איבער דעם איצטיקן צושטאַנד פֿון דער ייִדישער לי-טעראַטור, — און ווען איך האָב זיי איבערגעלייענט, האָב איך געהאַט פֿאַר זיך, קאַן מען זאָגן, צוויי קלאַסישע מוסטערן פֿון דעם נאַר-וואַס דערמאַנטן סאַרט פֿאַר-קירצטע קריטיק. מער נישט, וואָס איינער האָט קורץ און שאַרף און שפיציק אַלץ אָדער כמעט אַלץ „אַרונטערגעריסן“, דער אַנדערער — האָט פֿאַרקערט, אַלץ, אַ חוץ עטלעכע גאַר ווערטפֿולע זאַכן, — באַזונגען.

דער ערשטער — יצחק וואַרשאַווסקי, — וואָס עס איז קיין סוד נישט, אַז דאָס איז אַ פֿסעוודאַנים פֿון יצחק באַשעוויס (זינגער), דעם העכסט אינטערעסאַנטן און אַריגינעלן דערציילער און ראַמאַניסט — האָט אָן קיין שום קאַנקרעטע באַווייזן געמאַכט (אין „פֿאַרווערטס“, 5טן יוני, 1949) דעם אויספיר, אַז אַמאָל, ד"ה דאָך, ווען „פֿרישמאַן און אַפילו שלום עליכם האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קריטיק“, איז געווען ביי אונדו „אַזאָ גערעטעניש פֿון (אויף) טאַלאַנט, אַז די טאַלאַנטלאַזיקייט האָט כמעט נישט געהאַט קיין פֿלאַץ“... אָבער איצט? „עס האָבן זיך איצט, דער-ציילט קאַלעגע וואַרשאַווסקי, אַנגעזאַמלט אין אונדזער ביכער-שראַנק אַ סך ביכער. אָבער ווי טראַגיש דאָס זאָל נישט קלינגען, — עס איז כמעט נישטאָ וואָס צו לייע-נען“... ווי אַזוי זאָל זיין, וואָס צו לייענען? אַז „אַ גאַנצע ריי עלטערע ייִדישע שריפט-שטעלערס האָבן זיך פשוט אויסגעשריבן, ווי מען זאָגט... אַ צאַל יונגע שרייבערס וואַרצלען אין גאַנצן נישט אין ייִדישן לעבן“... הכלל, „די ייִדישע ליטעראַטור, זאָגט ער, ליגט אין הינערפלעט, נישט ווייל עס פעלן קונים, נאָר ווייל די סחורה ווערט ערגער פֿון יאָר צו יאָר“... נישט די „סחורה“ פֿון אונדזער ליטעראַטור, הייסט עס, ליידט דערפֿון, וואָס עס פעלן אויף איר בעלנים, נאָר (אַ מאַדנע לאַגיין?) עס איז פֿאַראַן אַ מאַרק מיט וואַרטנדיקע קונים, אָבער עס איז נישטאָ ווער עס זאָל ליפערן די ריכטיקע וואַרע...
אין רעצענזיעס וועגן איינציקע ביכער טרעפט, אַז יצחק וואַרשאַווסקי, אַ הויך-טאַלאַנטירטער שריפטשטעלער, ווייזט אַרויס שכל הישר און געניטקייט, אָבער דער דערמאַנטער ליטעראַרישער סך-הכל איז אַן אומברחמנותדיקער באַשולדיקונגס-אַקט — און מער גאַרנישט.

פֿונקט אַזוי איז דער צווייטער פֿון די דערמאַנטע דאַקומענטן — פֿאַרקערט, אַן אויסגוס פֿון עפעס אַ שטיק סענטימענטאַל-רחמנותדיקן „צער בעלי חיים“, — פֿאַעט און דערציילער אברהם רייזען (1873? — 1953). ער האָט פֿרייוויליק גענומען אויף זיך די ראַלע פֿון אַ סיגור, פֿון איינעם וואָס איז מלמד זכות אויף אַלץ און אויף אַלעמען. אין זיינע לידער און דערציילונגען שפילט ער אַט די ראַלע פֿון זיין גוט צו מענטשן און צו דער וועלט מיט קינסטלערישער מאַס, — און אַזוי ווי ער איז דערצו נאָך איינער פֿון די, וואָס האָבן געלייגט דעם פֿונדאַמענט פֿון אונדזער

אינדיווידועל לידישער פאָעזיע און וואָס האָבן אַרײַנגעבראַכט אַן אײַגענעם טאָן אין אונדזער דערצײל־קונסט, — האָבן מיר אַלע פאַר אים גרויס דרך־אָרץ, אָבער טאַקע דערפאַר האָבן מיר זיך נאָך מער געווונדערט, וואָס ער האָט נישט אַרויסגעוויזן קײן שום געפיל פון מאָס אין זײַן וועלן זײַן גוט צו שרײַבערס נאָר דערפאַר, וואָס זײ האַלטן אַ פען אין האַנט און וואָס די פען איז אַ ייִדישע, ער האָט געוויס אַליין געוווסט, אַז צו שרײַבערס און אויך צו ייִדיש־שרײַבערס, מוז מען שטעלן העכערע פּאָדערונגען ווי די, וואָס מען שטעלט צו ייִדן פון אַ גאַנץ יאָר. דאָך האָט ער שוין אײנעם אַרײַנפיר צו אײנעם פון זײנע גאַנץ אָפטע „ליטעראַרישע רעוויוען“ אין „די פעדער“ (זאַמלשריפט פאַר ליטעראַטור, קונסט און קריטיק, רעדאַקטירט פון אהרן קאַרליץ), געשריבן וועגן „די ערשינענע ביכער אין די לעצטע פאַר יאָר“, ד״ה וועגן די זעלביקע ייִדישע ביכער, וועגן וועלכע עס שרײַבט יצחק וואַרשאַווסקי, — אַז „זאַז שפּע — און נישט נאָר אין כּמות, נאָר טאַקע דער עיקר אין איכות — האָט קײן ליטעראַטור פון קײן פּאָלק נישט געהאַט.“

אַ היפשער קאַנטראַסט — נישט אמת?

לויט דעם אויספיר פון איין צד, דעם קטיגור, איז אין דער איצטיקער ייִדי־שער ליטעראַטור (אַ הויך די ווערק פון יצחק באַשעוויסן) „כמעט נישטאָ וואָס צו לײענען“, ווייל די סחורה ווערט ערגער פון יאָר צו יאָר, בעת דער עקספּערט פון צווייטן צד, אַ לאַנגאַניקער מומחה אויף זאָגן קאַמפּלימענטן, רימט די ייִדישע ליטעראַטור און זאָגט, אַז נישט נאָר האָט זי בײַ זיך נישט וואָס אַראַפּצופאַלן, נאָר אַז זי מעג, נישקשה, זײַן שטאַלץ, איבער־שטאַלץ, ווייל — „קײן ליטעראַטור פון קײן פּאָלק“ — (איר הערט? קײן ליטעראַטור פון קײן פּאָלק) — האָט אין די לעצטע פאַר יאָר נישט געהאַט זאַז „שפּע פון ערשינענע ביכער — און נישט נאָר אין כּמות, נאָר טאַקע דער עיקר אין איכות!“

קײנער פון אַט די צוויי זײער חשובע דיכטערס־קריטיקערס האָט נישט גע־האַלטן פאַר נײטיק צו מאַכן קאַנקרעטע אַנאַליזן פון דער ליטעראַטור, וואָס אײ־נער פון זײ דערקלערט, אַז זי איז „גודגע“ און דער צווייטער, — אַז זי איז אומפאַר־גלייכלעך. וואַרשאַווסקי קאַנפּראַנטירט נישט אויף אַ קאַנקרעטן אופן די ליטע־ראַרישע ווערק פון די לעצטע יאָרן מיט די ווערק, וואָס מען האָט געשריבן אין די צײַטן פון פּרץ, פּרישמאַן און שלום־עליכם. פּונקט אזוי האָט זיך אברהם רײזען נישט געגעבן די מי אויסצופאַרשן די ליטעראַטורן פון אַנדערע פעלקער און צו ווייזן אונדו מיט וואָס אַן ערך זײ שטייען־אַפּ „אין כּמות און דער עיקר טאַקע אין איכות“ פון דער ליטעראַטור אויף ייִדיש.

ביידע אָפּערירן דערהויפּט מיט אַדיעקטיוון און אַדווערבן. בײַ אײנעם זײנען זײ נעגאַטיווע, בײַ דעם צווייטן — פּאָזיטיווע; אָבער בײדע זײנען זײ גלייך אין דעם פּרט, וואָס זײ גלייבן אַז דאָס בעסטע אַדער דאָס אײנציקע מיטל צו העלפן שאַפן אַ „גערעטעניש“ אַדער אַ „שפּע“ פון גוטע ביכער, איז — זעצן זיך אויפן ריכטער־שטול אַדער (לויט וואַרשאַווסקי) פּאַרמיטשטן די טאַלאַנטלאָזע מחברים, אַדער (לויט אברהם רײזען, וועלכער האָט בכלל נישט געגלייבט, אַז אין ייִדיש זאָל עמעצער קאָנען זײַן טאַלאַנטלאָז אַדער מיטלמעסיק) מכבד זײַן מיט גרויסע שבחים און דערמוטיקן און דערהײבן אונדזערע טאַלאַנטן. בײדע גלייבן זײ אין דער מאַכט פון אַדיעקטיוון. מער נישט, וואָס בײַ אברהם רײזען איז עס אָפט געווען אַ סופּער־

לאַטיוו. דאָס האָט זיך מסתמא גענומען דערפון, וואָס, אַ שטייגער, „גרויס“ איז ביי אים געווען אזא וואַכעדיקע זאך, אַז כדי אַ שרייבער זאל פון אים „דערמוטיקט“ ווערן, האָט ער געמוזט זאָגן וועגן אים, אַז ער איז ווינציקסטנס דער גרעסטער, כאַטש ער קאָן אויך זיין „געניאל“ — „כמעט“ אָדער „ממש“.

מענטשן און ווערק זיינען אזוי אָפט געווען גרויס ביי אברהם רייזענען, אַז אויף אים אַליין האָט עס שוין אַפנים נישט געמאַכט קיין גרויסן רושם. האָט ער געפרווט אַ מאָל אַפפרישן זיין דערמוטיקונג־קריטיק מיט אַנדערע לויב־אדיעקטיוון און דער עיקר טאַקע מיט סופערלאַטיוון. אַ שטייגער: „באַרימטער“, „גרויסער און איידעלער“, „פון די גרעסטע דיכטער פון יידישן פּאָלק“, „גרויסער, אפשר גרעס־טער נאַציאָנאַלער דיכטער“... עס זיינען אָבער געווען מאַמענטן, ווען ער האָט גע־פילט, אַז אַפילו דער סופערלאַטיוו גופא נייטיקט זיך אין פאַרשטאַרקונג... אין אזא פּאָל האָט ער געשריבן: „אַריגינעלסטער יידישער (און אפשר אויך וועלט־)־דיכ־טער“... אָדער: „נייער נביא“, אָדער „אפשר גרויס ווי פּושקין“, אָדער: „אינער פון די גרעסטע יידישע און אויך אַלגעמיינע געלערנטע אין גאַר דער וועלט“... נישט קיין גאַר וואַכעדיקער טיטל איז געווען ביי אים „הייליק“. „עפּאָכע־מאַכנדיק“ איז אויך אַ גאַנץ נישקשהדיקע דערמוטיקונג, הגם עס קומט נישט צו „עפּאָפּייליש גע־זאָגן, וואָס גרענעצט זיך מיט העלזעריי“... און אַז די אַרגיע פון שיר נישט פּער־ווערזע אַדיעקטיוון האָט זיך געהאַלטן ביי אַפּקילן, האָט ער זיך צעוואַרעמט מיט אַזוינע אויסדרוקן, ווי: „שיין ווי גאַלד — די דאָזיקע פּערזן — און ווייטער נאָך שענער, טיפּער און מעכטיקער“.

די פּראָגע איז נאָר: אויב שיר נישט אַלץ, איז שיר נישט ביי יעדן איינעם „שיין ווי גאַלד... און ווייטער נאָך שענער, טיפּער און מעכטיקער“ — איז וואָס דער אונטער־שייד צווישן איין שרייבער און אַ צווייטן? „אַ שטעטעלע אין פּוילן“, וואָס איז „שיר אַ פּאָעמע“ פון דעם „זייער באַרימטן טאַלאַנטפולן דערציילער און דיכטער, יצחק בלום“ לייענט זיך „מיט הייליק־רעליגיעזן ציטער“ — און ה. סמאַליאַרס „פון מינסקער געטאָ“ איז אויך „אַ הייליקע כּראַניק“: — איז מיט וואָס איז, סוף־כל־סוף, איין „הייליקע“ שריפט אַנדערש פון דער צווייטער?

און דער עיקר: אויב דער הויפט־ציל פון קריטיק זאל זיין דערמוטיקונג, — וואָס פאַר אַ מין דערמוטיקונג קאָן אַ שרייבער געפינען אין די אַלע לויבנדיקע אַדיעקטיוון און רימענדיקע סופערלאַטיוון, אויב מען איז מיט זיי מכבד נישט איי־נעם און נישט צען, נאָר שיר נישט יעדן איינעם, וואָס האַלט אַ פּעדער אין האַנט? אַ שרייבער, ווי יעדער בשור ודם, האָט הנאה, ווען מען איז אים מכבד מיט אַן עליה, אָבער — עס כל הנערים?

עס איז קלאַר, אַז דער מעטאָד פון אַהולנע לויב־געזאַנגען קאָן ברענגען נאָך ווינציקער גוטע רעזולטאַטן, ווי שטראַף־עקספעדיציעס. אויב קאַלעגע וואַרשאַווסקי געפינט ווינציק וואָס צו לייענען אין דעם שלל נייע יידישע ביכער, וועט דער גראַפּאַמאַן, ווען ער זאל אים גלייבן, טראַכטן אַז ער איז נישט ערגער פון אַלע־מען. פאַר דעם צווייטן שרייבער עקסיסטירן נישט אין דער יידישער ליטעראַטור קיין טאַלאַנטלאָזע שרייבערס. איז אויב אַלע זיינען וויכטיק, — וואָס איז דער יחוס מיט דעם, וואָס איז מיט אַן אמת וויכטיק?

דער אמת איז, אַז מען האָט אין קיין שום ליטעראַטור (און אויך אין דער

יידישער) נאך קיין מאָל נישט אָפּגעשראַקן גראַפּאַמאַנען און מיטלמעסיקייטן מיט שטראַף-רייד, און אַז פּונקט אַזוי קאָן מען נישט העלפֿן דערציען אַ טאַלאַנט מיט סתּם אַזוי לויב-געזאַנגען, אויב די עצם-שאַפּונג ווערט נישט שעפּעריש אויפּגע-נומען און אויסגעטייטשט; אויב זי ווערט נישט פּילזייטיק אַנאַליזירט און קאָנקרעט אָפּגעשאַצט, — וואָס פֿאַר אַ באַדייטונג קאָנען האָבן די אַלע, פּאַזיטיווע אָדער נע-גאַטיווע, בענטשנדיקע אָדער „אַרונטעררייסנדיקע“ אַדיעקטיוון?

דער אמתער קריטיקער מוז מיט דעם שרייבערס ווערק, מיט זיין שאַפֿן בכלל קומען אין אַ טיף-אינעווייניקסטער, קרעאַטיווער באַרינג — און געפינען פֿאַר איר אַ שפּראַכלעכן אויסדרוק. און אַט דעם אויסדרוק, ווען ער איז געלונגען, פּילט זיך, מוז זיך פּילן דער גרעסערער אָדער קלענערער ווערט, וואָס דאָס ווערק אָדער דער שרייבער האָט — ווינציקסטנס פֿאַר דעם לייענער וועלכער שרייבט די קריטיק.

6. „אַביעקטיווע“ און „סוביעקטיווע“ קריטיק

„אַביעקטיוויזם“ און „סוביעקטיוויזם“ אין קריטיק איז איינע פּון די פּראַגעס, וואָס מען קאָן אויף זיי נישט ענטפּערן נישט יאָ און נישט ניין, — מחמת דעם פּשוטן טעם, וואָס אין יעדער קריטיק, ווי אין יעדן קרעאַטיוון ווערק, זיינען דאָ ביידע עלעמענטן און אַפּט זיינען זיי אַזוי באַהעפּט און צונויפּגעאַסן איינס מיט דעם אַנ-דערן, אַז מען קאָן זיי נישט — און מען דאַרף זיי אפּשר גאַר נישט — צעשיידן. דאָס איז עפעס אַ מין אַטאַם, וואָס זיין שפּאַלטונג קאָן פירן צו אַן עקספּלאַזיע און צו צעשטערונג. דאָך שאַדט נישט אָפּצוגעבן זיך אַ חשבון אין דעם ענין, און אויב נישט פּונאַנדערפּלאַנטערן דעם קנױל, איז כאַטש נישט לאַזן אים נאָך מער פֿאַר-פּלאַנטערט ווערן, ער האָט אַ נאָענטע שייכות צו דער פּראַגע וועגן די פּונקציעס פּון קריטיק, אייניקע אַספעקטן פּון אַט דעם פּראַבלעם האָבן מיר נישט איין מאָל שוין אַנגעריירט אין פּרױערדיקע קאַפּיטלען.

וואָס זאָל דער קריטיקער טאָן מיט דעם שרייבערס איך? זאָל ער עס אויס-מאַלן, ווי עס איז? (ווייס ער, קאָן ער וויסן, ווי עס איז?) זאָל ער עס אונדז ווייזן, ווי ער זעט עס? אָדער אפּשר זאָל ער אונדז גאַר אויסזאָגן דעם סוד, ווי ער שטעלט זיך עס פֿאַר אין זיין חלום, אין זיין פּאַנטאַזיע?

דאָס זיינען, ווי דער לייענער זעט, כּמעט די זעלביקע פּראַגעס וואָס דער דיכ-טער און יעדער קינסטלער שטעלט זיך (באַוויסטיניק אָדער אומבאַוויסטיניק) וועגן דעם לעבן, וואָס ער נוצט ווי שטאַף פֿאַר זיינע ווערק, ווי זאָל ער דעם לעבן-שטאַף באַאַרבעטן אָדער פֿאַרמירן? זוי ער איז „אין דער ווירקלעכקייט“ אָדער ער קאָן אים אונדז געבן אַזוי ווי ער נעמט אים אויף מיט זיינע חושים און מיט זיין פֿאַרשטאַנד? אָדער אפּשר זאָל ער גאַר וועגן אים עפעס אויסטראַכטן, אויספּאַנטאַ-זירן? דאָס זיינען די אַלטע, די אייביקע פּראַגעס פּון אַביעקטיווער און סוביעקטיווער שאַפּונג; די פּראַגעס פּון רעאַליזם, אימפּרעסיאָניזם, ראַמאַנטיזם, און כאַטש דאָס זיי-נען אַלטע פּראַגעס, אינטערעסירן זיי נאָך אַלץ אי די קינסטלערס אי די קריטיקערס, די קריטיקערס — מער ווי די קינסטלערס, ווייל זיי, די קריטיקערס, גיבן זיך אַפּ אַ

חשבון (אינע פון זייערע אויפגאבעס איז — זיך אפצוגעבן אַ חשבון) אין דעם, וואָס זיי אליין טוען, ווי אין דעם, וואָס אַנדערע טוען, בעת דער קינסטלער קאָן זיך פאַר-גינען, כאַטש נישט אַלע מאָל פאַרגינט ער זיך, צו זיין „אינטוויטיוו“...

אַט אין צוויי בריוו וואָס איך קלייב זיך צו ציטירן און צו דיסקוטירן, ווערן צווישן אַנדערע זאַכן אַנגערירט אויך אַט די אַלגעמיינע פּראָבלעם פון דער שייכות, וואָס איז דאָ אַדער דאַרף זיין צווישן דעם קריטיקער און זיין „קרובן“, דעם שריי-בער, וואָס ער כאַראַקטעריזירט און שאַצט-אַפּ. זיי ווערן אַנגערירט נישט סתם אַזוי אין דער וועלט אַריין, אַבסטראַקט, נאָר אין פאַרבינדונג מיט אַ גאַנץ באַשטימטער געשעעניש — משה נאָדירס פּריציפּטן טויט און די הספּדים, וואָס זיינען אויף אים געמאַכט געוואָרן. משה נאָדיר (1885—1943) איז געווען אַ פּראָבלעם, ווען ער האָט געלעבט; ווען ער איז אַוועק פון אונדז, איז ער נאָך אַלץ אַ פּראָבלעם. און ס'איז קיין ווונדער נישט, וואָס ער האָט אויפגערודערט אונדזער ליטעראַטור-קרי-טישן געדאַנק. אויפרודערן אונדז, אונדז פּראָוואַצירן, אונדז צווינגען „זיך אַפּצו-שטעלן, קוקן און איינהערן זיך“, מאַכן אונדז ניגעריק, מאַכן אַז מיר זאָלן זיך ווונדערן, זיין פאַרחידושט — איז געווען זיין טבע, זיין תּאוּוה, ווען ער האָט גע-לעבט. און אַזוי ווי ער לעבט נאָך אַלץ אין אונדזער זכרון און אין אַ טייל פון זיינע ווערק, שטייען מיר נאָך אַלץ פאַרווונדערטע, פאַרחידושטע, האַלב-אַפּגענאַרטע, האַלב-פאַרכשופטע און מיר פּרעגן זיך אליין; וואָס איז עס געווען פאַר אַ מאַנדע, שיער נישט פּאַנטאַסטישע, באַגעגעניש צווישן אים און אונדז? ווער און וואָס איז ער געווען? אַ קונץ-און כּשוף-מאַכער? אַ קינסטלער? איז ער בכלל געווען אַדער ער האָט זיך אליין אויסגעטראַכט? און אויב ער איז געווען אַן אויסגעטראַכטער — איז עס געווען די גרויסע קונסט פון אַנשטעל אַדער אַ גרויסער אַנשטעל פון קונסט?

אַט די און ענלעכע פּראָגעס האָבן געשוועבט איבער די אַרטיקלען, וואָס זיינען וועגן אים געשריבן געוואָרן, ווי אויך אין די מינדלעכע הספּדים, וואָס זיינען אויף אים געמאַכט געוואָרן. דאָס זיינען אויך די פּראָגעס און ספיקות און די ספּק-ספיקות, וואָס שלענגלען זיך צווישן די שורות פון די דערמאַנטע בריוו. אין איינעם פון זיי, געשריבן פון דעם סובטילן קריטיקער און פּאָעט א. טאַבאַטשניק, איז אויס-געדריקט געוואָרן אומצופרידנקייט מיט מיינעם אַ הספּד אויף משה נאָדירן, — דערהויפּט מיט איין אויסדרוק מיינעם. ווען משה נאָדיר האָט גענומען די פען אין האַנט — איז געווען דער תּוך פון יענעם אויסדרוק (די ווערטער געדענק איך נישט) — האָט זיך פון איר ממש געגאַסן טאַלאַנט, אָבער ער איז עפעס אַזוי ווי צערונען געוואָרן צווישן די פינגער... האָט א. טאַבאַטשניק אַט די „צערונענקייט“ גענומען אונטער זיין שוץ.

„אין תּוך, האָט ער געשריבן, זענט איר גערעכט. דער גאַנצער „געשפּריץ“ אַרום דעם וואָרט „צערונענקייט“ איז נישט וואָס ער איז נישט קיין פאַרזיכטיקער, נאָר נישט קיין פינגטלעכער. ווי דאָס זיינען אַלע דעפיניציעס און כאַראַקטעריסטיקעס, וואָס זיינען געבויט אויף „איינדרוק“ און „אויסדרוק“. אויב איר געדענקט אָבער, איז דאָס וואָרט „צערונענקייט“ — אייערס. איר האָט דאָס באַנוצט ביי נאָדירס אָפּע-נעם אַרום. איז עס פון אַנהייב-אַן געווען אַ „שיין, אָבער נישט פאַרזיכטיק וואָרט“ און עבירה גוררת עבירה. „שוין דאָן, ווען איר האָט גערעדט, האָב איך געטראַכט: פון וואָנען, אייגנטלעך, ווייסט ניגער וועגן נאָדירס צערונענקייט, אויב נישט פון

זיין נאָדירס, אָנגערונענקייט?.. איז פאַרוואָס האָט מען נישט געקאָנט אויסמיידן די רייד, אַמווייניקסטנס ביים אָפענעם אַרום, וועגן נאָדירס צערונענקייט און ריידן בלויז וועגן זיין אָנגערונענקייט?

„נאָדירס פּראָגמענטאַרשיקייט און ברעקלידיקייט איז גוט באַוווסט. אַפילו איך, נאָדירס אַ חסיד, האָב וועגן דעם געשריבן ביי זיין לעבן אין אַ רעצענזיע וועגן דעם בוך „טעג פון מיינע טעג“. אָבער די פּראָגמענטן נאָדירס, זיינע בליצן, זיינע „גע-ניאַלע איינפאַלן“, זיינע מיניאַטור-בילדלעך און קליינקונסט-זאָכעלעך האָבן זיך ביי איינעם, וואָס האָט אין פאַרלויף פון יאָרן נאָכגעפאַלגט די נאָדירשע „אויפטריטן“ און אויפבליצן, סוף-כל-סוף צונויפגעאַסן אין איין גרויסער זאַך וואָס הייסט משה נאָדיר, — נאָדיר ווי אַן אויסערגעוויינטלעכער, ממש פענאַמענאַלער, וואַרט-קינסט-לער אין ברייטערן זין פון דעם וואַרט...“

„נאָדיר איז געווען אַן עכטע קינסטלערישע נאַטור. עס האָט אין אים געשלאָגן אַ שטאַרקער און אומאויפהערלעכער שאַפונג-קוואַל. זיין קינסטלערישקייט האָט זיך אָבער צוליב סוביעקטיווע און אפשר נאָך מער אָביעקטיווע סיבות אָפט אַנט-פלעקט אויף אַ פּראָגמענטאַרישן אופן. דער קוואַל איז אָפט געווען בלויז אַ פאַנטאַז, וואָס זיין שיינקייט ליגט אין דעם אויפשפּריצן און צעפאַלן זיך אויף פינקלידיקע טראַפנס (אָט דאָס, אייגנטלעך, האָב איך געמיינט, ווען איך האָב געזאָגט, אַז דער זין פון נאָדירס שאַפן איז געווען אין זיין צערונען ווערן). נאָדיר איז אָפט געווען צו אייליק, צו ספּאַנטאַן, און דערפאַר מער אימפּראָוויזאַטאָר ווי ביי-מיסטער און פאַראַנקערער. ער האָט אַ גרויסן טייל פון זיין קונסט אויסגעלעבט צוליב אומ-שטענדן, וואָס זיינען אָפט געלעגן אויסער זיין קאַנטראָל, אויף אַ בחפּזונדיק-זשור-נאַליסטישן אופן; אָבער דאָס ענדערט נישט דעם עצם-פאַקט פון נאָדירס פענאַמע-נאַלן קרעאַטיוון כוח און זיין פולבלוטיקער קינסטלערישקייט.“

„אַ קורא ותיק מעג זיך פאַרגינען דעם לוקסוס צו סומירן, סינטעטיזירן די באַזונדערע מאַמענטן און פּראָגמענטאַרישע אַנטפלעקונגען פון אַ דיכטער. ער האָט אַ רעכט אויפן גרונט פון טיילווייזן אויפשטעלן דאָס פולע און גאַנצע. אַ ליינער, אָדער אַ קריטיקער, מוז נישט זיין קיין פּאַטאַגראַפישטיק אָדער רעגיסטראַטאָר, ווי איר אַליין האָט עס פיל מאל אָנגעוויזן, נאָר מעג אויך מיטשאַפן און פאַרענדיקן, וואָס דער דיכטער האָט צוליב אַזאָ אָדער אַנדער סיבה בלויז אָנגעהויבן. דער איינ-ציקער באַדינג, אַז די פּראָגמענטן, די איינצלנע מאַמענטן זאָלן קומען פון אַן איינ-הייטלעכן מקור און פאַרמאָגן קאַנטניוּטעט. און קאָן מען לייקענען, אַז מיט זיין גאַנצער פּראָגמענטאַרשיקייט האָט נאָדיר פאַרמאָגט די דאָזיקע איינהייטלעכקייט און המשכדיקייט?

„און בכלל, וואָס איז דאָ מורא צו האָבן, אויב מען גיט אַ ווונדערלעכן שריי-בער אַ ביסל מער ווי אים קומט לויט דער טאַבעלע, לויט דעם אינטש און דעם קווינט? אויף דעם געביט פון ליינענען ברענגט אַזאָ מקח וממכר נישט אַריין קיין צו גרויסן ריווח. צו אַזאָ מין האַנדלען און רעכענען זיך מיטן שרייבער דערלייגט דער קריטיקער אויב נישט די הויפטזאַך, איז דאָך אַ וויכטיקע זאַך, — די הנאה צו באַגייסטערן זיך און זינגען אַ לויב דעם „בורא“. איך וועל אייך זאָגן דעם אמת, ווען איך וואַלט געהאַט דעם גייטיקן כוח, וואַלט איך אַרום יעדן וויכטיקן יידישן שרייבער וואָס איז שוין ניט מער צווישן די לעבעדיקע, געשאַפן אַ לעגענדע. שוין

בלויז צוליב דעם וואָס „לעגענדעס לעבן לענגער“ מסתמא דערפאַר ווייל זיי זיינען „אמתער פון געשיכטע“, ווי עס דריקט זיך אויס אַן ענגלישער ליטעראַטור-היסטאָ-ריקער.

„עס שאַדט נישט צו געבן אַ גוטן שרייבער אַ ביסל מער ווי אים קומט און „דערלאַנגען“ אַ פריקער שרייבער אַ ביסל מער ווי ער פאַרדינט. פינקטלעך קאָן מען מערסטנס זיין ווען מען איז גלייכגילטיק. און גלייכגילטיק איז מען צו מיטלמע-סיקייטן און צו שרייבערס וואָס האָבן שוין לאַנג פאַרלוירן זייער אַקטועלן ווערט; אָבער זיי מעג מען איבערלאַזן צו ביבליאָגראַפֿן און פאַרשער. קריטיק אָבער איז אַ לעבעדיקע זאַך; און אַז מען לעבט איז מען שטענדיק אין געפאַר פֿון אַן אַקצידענט, ווי פאַרויכטיק מען זאָל נישט זיין. פאַרשטייט זיך, ס'איז נישט הפקר אַ וועלט...“

די לעצטע פאַראַגראַפֿן פֿון א. טאַבאַטשניקס בריוו, רירן אַן אי די פֿונקציעס און די צילן פֿון קריטיק, אי אירע מעטאָדן און וועגן. עס איז אָבער אויך אינטער-רעסאָנט דער פֿונקט וואָס איז שייך צום פֿריציטיק פאַרשטאַרבענעם משה נאָדירן און זיינע קריטיקערס. ביי זיין אָפּענעם אַרונ, מיינט טאַבאַטשניק, האָט מען נישט געדאַרפט נוצן אַזאַ וואָרט, ווי „צערווענקייט“. מען האָט מסתמא „נישט געדאַרפט“ זאָגן אַנדערע ווערטער אויך... כבוד-המת... נו, איך האָלט גראַד פֿון דעם מין אָפּ-געהיטקייט. אָבער משה נאָדיר אַליין האָט ווינציק וואָס געהאַלטן פֿון צערעמאָניעס. ער וואָלט נישט געווען וואָס ער איז געווען, ווען ער זאָל אַהאַבן געהיט שטאַט. האָב איך געפילט, אַז זיין ביי זיין אַרונ „צירלעך-מאַנירלעך“ וואָלט נישט געווען אינעם משה-נאָדירשן גוסט. דאָס וואָלט הייסן שאַפֿן אַן אַטמאָספֿערע פֿון גייסטיקער, נישט נאָר פיזישער, טייטיקייט. דאָס וואָלט געהייסן זיין אַ פֿרעמדער אויף זיין לוויה. דאָס וואָלט געווען נישט גוט. מיר פֿערזענלעך וואָלט אין יעדן פּאַל געווען אומ-מעגלעך צו קומען אָפּגעבן דעם לעצטן כבוד משה נאָדירן „דעם קעמפּער“, „דעם אידעאָליסט“, „דעם מאַראָליסט“. אפשר איז געווען אַזאַ משה נאָדיר, איך האָב אים נישט געקענט, און אויב איך וואָלט אים געקענט, וואָלט ער געווען פֿאַר מיר נישט משה נאָדיר, נאָר עמעצער אַנדערש, אַ ווילד-פֿרעמדער, וואָס מיר וואָלט נישט איינ-געפּאַלן אים מספּיד צו זיין. משה נאָדיר איז סיי דאָן, ווען ער איז געווען אַ פֿאַר-בלאָנדזשעטער זון *). סיי דאָן, ווען ער האָט זיך אומגעקערט צוריק צום פּאַטערס טיש, געווען איינגעוואַקסן אין אונדזער ליטעראַרישער מישפּחה, און וועגן מישפּחה זאָגט מען אַדער וואס מען טראַכט, אַדער גאַרנישט. און בכלל איז אַפילו אין אַ הספּד, דאָכט זיך מיר, דאָס איינציקע מיטל ערלעך צו האַלטן אַ מענטשן — זיין ערלעך צו אים, ד"ה זיין אויפריכטיק, איך האָב זיך געמייט עס צו זיין... דאָס איז די ריין פֿערסאָנאַלע זייט, וואָס איז שייך דער קינסטלערישער אָפּשאַצונג פֿון משה נאָדירס צערווענעם אַדער צעברעקלטן טאַלאַנט, איז דער אונטערשייד צווישן א. טאַבאַטשניק און מיר, אין תּוך גענומען, מער אַן אונטערשייד אין ווערטער ווי אין תּוך. איך רוף עס אַן פשוט צעברעקלטקייט, צערווענקייט. אויף זיין מער פּאַעטי-שער שפּראַך הייסט עס: „צעשפּריצן זיך אין פינקלדיקע טראַפּנס“. כלייען נישט די שיינקייט פֿון צעשפּריצטע פינקלדיקע טראַפּנס. כ'בין גרייט צו שטיין און קוקן ווי די טראַפּנס פינקלען, ווען זיי צעשפּריצן זיך אין דער זון. אָבער דאָס מיינט

* ער האָט יאָרן לאַנג מיטגעאַרבעט אין דער קאָמוניסטישער פרעסע.

נישט, אָז זיי הערן-אויף צו זיין טראַפּנס, און דערצו נאָך צעשפּריצטע, צערונענע טראַפּנס. הערן זיי עס אויף צו זיין אין א. טאַבאַטשניקס אויגן? ווען איך האָב גע-לייענט זיין אַרטיקל אין "צוקונפּט", האָב איך געמיינט, אַז יאָ. אין זיין בריוו שרייבט ער: "דער קוואַל איז אַפּט געווען בלויז אַ פּאַנטאַן, וואָס זיין שיינקייט ליגט אין דעם אויפשפּריצן און צעפּאַלן זיך אויף פינקלדיקע טראַפּנס". די שיינקייט פון אַ פּאַנטאַן. א. טאַבאַטשניק וועט, גלייב איך, צוגעבן, אַז דאָס איז נישט די נאַטירלעכע און די דויערנדיקע שיינקייט פון אַ קוואַל. און וועגן דעם אייגנטלעך רעדט זיך. עס רעדט זיך אויך וועגן דעם (און דאָ וועט קאַלעגע טאַבאַטשניק מסתמא נישט מסכים זיין מיט מיר), וואָס די פּילפאַרביקע באַלייכטונג פונעם "פּאַנטאַן" איז גאַנץ אַפּט (דער-הויפט אין די לידער) געווען קינסטלעך, און וואָס עס זיינען געווען פּאַלן, ווען די ליכט-קאַלירן האָבן זיך נישט געפּאַסט איינס צום אַנדערן. זאָג איך עס, "כדי אים (משה נאָדירן) נאָך מער צו פאַרמינערן און צו צעברעקלען?" אַ, ניין, איך זאָג עס נאָר, כדי די, וואָס "ווילן זיך נישט שיידן מיט דעם נאָדיר-צויבער", זאָלן נישט שאַפן קיין קינסטלעכן צויבער-נאָדיר. צו-וואָס זאָלן זיי האָבן די אילוזיע פון אַ וואַסערפּאַל, ווען זיי שטייען פאַר אַ פּאַנטאַן? צו-וואָס זאָלן זיי זיך אויסמאַלן עפעס אַ גאַנצן בנין, וווּ עס איז נישטאַ אַפּילו קיין זכר פון אַ פונדאַמענט?

קאָן מען פרעגן (און דאָ קער איך זיך אום צוריק צו דער פּראָגע פון סוביעק-טיוויזם און אַביעקטיוויזם אין אויפנעמען אַ ווערק און זיין שאַפּער): — וואָס אַרט עס אַז לעזערס אָדער קריטיקערס האָבן אילוזיעס וואָס ווערט מען אָן ווען מען "גייט אַ גוטן שרייבער אַ ביסל מער ווי אים קומט?" האָב איך דען אַליין נישט געשריבן, — דערמאַנט מיר קאַלעגע טאַבאַטשניק, — אַז דער קריטיקער "מעג אויך מיט-שאַפן און פאַרענדיקן, וואָס דער דיכטער האָט, צוליב אַזאַ אָדער אַן אַנדער סיבה, בלויז אָנגעהויבן..." יאָ, געוויס, נישט נאָר מעג דער קריטיקער מיטשאַפן מיטן דיכטער, ער דאַרף עס טאָן — און אַזוי ווי משה נאָדיר איז, ווי טאַבאַטשניק האָט זיך ריכטיק אויסגעדריקט, אַ קונסט-געשטאַלט, וואָס משה נאָדיר אַליין האָט גע-שאַפן, וואַלטן מיר, קריטיקערס, נישט געדאַרפט דען מיטגיין מיט אַס דעם "נאָדיר-גאַנג" און שאַפן אונדזער אייגענעם, גאַנצן און פאַרענדיקטן משה נאָדירן פון די נאָדיר-פּראָגמענטן און נאָדיר-ברעקלעך, וואָס ער האָט אונדז איבערגעלאָזן? ... דער חסרון איז, וואָס משה נאָדיר אַליין איז געווען אַן אויסגעטראַכטער — און אויס-טראַכטן אַן אויסגעטראַכטן פּאַעט איז נישט אין ערך שווערער, ווי אַן אמתן אויס-טראַכטן. בפרט נאָך אַז די קונסט-געשטאַלט משה נאָדיר איז אין דער אמתן דאָך נאָר — שטיקלעך און ברעקלעך פון אַ קונסט-געשטאַלט. מען קאָן גרויס מאַכן גרעסער, מען קאָן אַפּילו קליין גרויס מאַכן, ווען עס איז גאַנץ אַבער אַ צעבראַכן טעפּל קאָן מען נאָר איינדראַטעווען, גאַנץ מאַכן עס קאָן מען נישט. אַ שבריי-כלי, מעג עס זיין גאַלד און זילבער, קאָן נישט ווערן קיין כלי שלם...

ככלל אַבער מעג אַ קריטיקער, חזר איך איבער, מאַכן פון גרויס גרעסער. אַזוי ווי דער דיכטער, איז אויך ער נישט מחויב צו אַנטדעקן דעם אַביעקט, וואָס אינספּירירט אים צו שרייבן, ער מעג אים אויך אַ ביסעלע דערפּינדן, ד"ה דערשאַפן. עס איז נאָר נייטיק אַז דאָס וואָס ער גיט-צו דעם קעגנשטאַנד, וואָס דינט אים פאַר אַ מאַדעל, אַזוי צו זאָגן, זאָל זיין פון דעם זעלביקן שטאַף, פון וועלכן דער מאַדעל איז געקנאַטן. דער קריטיקער מעג, מיט אַנדערע ווערטער, אויסזען די

ליניע פון דעם שעפערישן מענטשן, וועגן וועלכן ער שרייבט, — בתנאי, ער זאל זי ציען אין יענעם ריכטונג. ער מעג שאפן פון א קלענערן יש א גרעסערן, אבער נישט קיין יש מאין. באגייסטערונג, עקסטאז קאן זיין א טייל פון קרעאטיווער קרייטיק, עס איז אבער נישט קיין ציל פאר זיך אליין. עס ווענדט זיך — פון וואס און פון וועמען מען כאפט התפעלות. סתם אזוי אריינפאלן אין עקסטאז איז קיין קונץ נישט. יידיש האט א ווארט פאר דעם: קעלבערנע התפעלות. דאס בילד, וואס מיר זעען פארגרעסערט אינעם קריטיקערס מיקראסקאפ, דארף זיין ווערט פארגרעסערט צו ווערן. עס דארף אויך זיין מסוגל געזען צו ווערן אין א פארגרעסערטן פאר-מאט. עס זיינען דא זאכן, אויך פארטרעטן, וואס עס איז בעסער פאר זיי, ווען זיי זיינען נישט מאסיוו; מען מאלט זיי געוויינטלעך אין מיניאטור-פארעם... סתם אזוי פארגרעסערונג איז אפט נישט מער ווי גוזמא, און מגזם-זיין מיינט אפט נישט וועלן מאכן עפעס (אדער עמעצן) גרעסער, נאר, פארקערט גאר, באהאלטן די מורא, טאג-מער איז עס (אדער עס) אזוי קליין, אז אן א פארגרעסער-גלאז וועט מען (אדער אים) בכלל נישט זעען. ווי די מורא איז נישטא, איז סתם אזוי פארגרעסערן מעלות פונקט אזוי נישט. פאסיק, ווי פארגלעטן פון חסרונות. דאך שאדט נישט צו געדענקען, אז ווען עס רעדט זיך נישט וועגן פארשענערן איינציקע שיינע שטריכן און פארגלעטן איינציקע פעלערן, נאר מען נעמט א שרייבער, וואס מען האט אים ליב, און מען מאכט פון אים א לעגענדע, מען הייבט אים אויף אויף א העכערער מדרגה, דאס איז, אזוי צו זאגן, ראמאנטישע קריטיק, — און ראמאנטיק איז אין קריטיק פון קונסט נישט ערגער ווי אין קונסט גופא.

עס קאן אבער אויך געמאלט זיין א קריטיק, וואס זאל נוכן אויסצומיידן יעדן ראמאנטישן אדער אפילו בלויו אימפרעסיאניסטישן סוביעקטיוויזם.

דעם אידעאל פון אזא מין אביעקטיוויסטישער קריטיק האט אין א בריוו צו מיר אויסגעדריקט נ. ב. מינקאוו, א קריטיקער, וואס אזוי ווי א. טאבאטשניק, איז ער אויך א פאעט. „אידעאליזירן אדער מינימיזירן, שרייבט ער, איז נישט גאר שווער. שווער איז טאקע צו זיין גערעכט, שווער איז צו געפינען יענע מדרגה אביעקטיווקייט, וואס זאל זיין פשוט, פארשטענדלעך און באפרייט פון דעם עמאציאנעלן כלאם. ווארעם בלויו דער עמאציאנעלער באלאסט (באגייסטערונג אדער איינבעס-ווערן) שטערט צוצוקומען צום אמת. און עס איז דא אן אמת, וואס מיר אלע פילן און דערקענען. די דיאלעקטיק וויל אונדז בלויו צעטומלען; אז ווייס איז, אונטער געוויסע אומשטענדן, שווארץ, און אז שווארץ קאן, אונטער ספעציעלע בא-דינגונגען, אויסזען ווי ווייס. די זאך איז א סך טיפער; ווייס איז ווייס און שווארץ איז שווארץ. דעריבער צווייפל איך אין דעם גאנצן ענין קריטיק, אויב זי איז א קונסט, האט זי נישט קיין קריטישן ווערט, איז זי דעמאלט נאך א זשאנער אין דער שיינער ליטעראטור און נישט מער. אויב זי קאן נישט זיין קיין וויסנשאפט, האט זי (דאך) בלויו דעמאלט א ווערט, ווען מען באפרייט זי פון אלע אימפולסיווע, עמאציאנעלע צודעקן, ווען מען קען דורך איר דערזען די סאמע עניוודתיקע טע-טיקייט פון גייסט — זיך דערשלאגן צום ריינעם קערן פון דערקענטעניש. דערי-בער, טראכט איך אפט, האט אנאליז א ווערט בלויו אויף אזוי פיל אויף וויפל ער פירט צום פשוטסטן סך-הכל, צום אמת. (זיין ציל איז) אורטיילן אן שום עמאציא-נעלן אריינמישן זיך, אורטיילן — אט ווי ספינאזא האט געלערנט, און דאס פעלט

דער קריטיק. זייער ווייניק קריטיקערס גיט זיך עס איין. און אויב עס גיט זיך איין — איז בלויז פון צייט צו צייט. אַזעלכע זעלטענע פּאַלן שעץ איך זייער הויך. זיי זיינען די מיילשטיינער, די וועגווייזערס. מיר, דער ינגערער דור, מיר קענען צופיל שמד-שטיק, מיר זיינען גאַנצע חכמים... דער איינציקער וועג אונדזערער דאַרף זיין: באַפרייען זיך פון די סאַפּיסטישע, דיאַלעקטישע אַנווקסן. זאַכלעכקייט, פּשוטע זאַכלעכקייט, ערלעכע, אַן טרוים וועגן לאַרבער-קראַנצן, אַן די אַלע פּאַזעס. אויך שיינ-שרייבעריי איז אַזאַ פּאַזע. אויך דאָס איז אַ מין עקסהיביציאָניזם. און איך געטרוי נישט די שיינ-שרייבער. „טרוקענער“ סטיל איז ערלעכער סטיל. דאָס, וואָס פינקלט נישט אויף דער אויבערפלאַך, קאָן זייער אָפט לייכטן אינעווייניק. געפעלן מיר עטלעכע אויסדרוקן אין נ. ב. מינקאָוס בריוו זייער שטאַרק, — דער-הויפט איז מיר נאָענט זיין איינשטעלן זיך פאַר זאַכלעכקייט. כּוואַלט אויך אַנגע-נומען זיין עפּיגראַם: „טרוקענער סטיל איז ערלעכער סטיל“. איך וואַלט אים נאָר אַ ביסל איבערגעדרייט. כּוואַלט געזאָגט: „ערלעכער סטיל איז „טרוקענער“ סטיל (טרוקענער“ אין גענוזפּיסלעך). „טרוקנקייט“ אַליין פאַר זיך איז נאָך נישט קיין סימן פון געדאַנקלעכער ערלעכקייט. אַ מאָל נעמט זי זיך דערפון וואָס די געדאַנ-קען זיינען טרוקענע, הילצערנע, טויטע. ס'איז אַבער ריכטיק, אַז דער, וואָס דענקט ערלעך פּוצט זיך נישט, מאַכט נישט קיין אַנשטעלן, קאַקעטירט נישט מיט שיינע ווערטער, חנט זיך נישט מיט זיינע זשעסטן, — איז „זאַכלעך“. און אודאי איז ריכטיק וואָס נ. ב. מינקאָוו זאָגט (אין אַ נישט-ציטירטן פּאַראַגראַף פון זיין בריוו) וועגן ווירטואַזיטעט. געוויס דאַרף מען זי נישט צונויפמישן מיט מייסטערשאַפט. דער מייסטער פון וואָרט זאָגט גוט אַלץ, וואָס ער וויל זאָגן. דער ווירטואַז וועט אייך גע-פינען ווערטער פאַר אַלץ וואָס איר ווילט. אים קומט דאָס אָן לייכט — און איר זעט אַט די לייכטקייט. דער מייסטער מוז שווער האַרעווען ביז אים געלינגט וואָס ער וויל, אָבער איר זעט נאָר דעם רעזולטאַט, נישט דעם פּראָצעס פון זיין שווער-האַרעווען. דאָס האַבן אונדז דערציילט אַ סך שרייבערס, צווישן זיי אויך דזשאָן גאַלסוואַרטי. אין זיין אַרײַנפיר צו ו. ה. האַדסאָנס „גריין מענשאַנס“ האָט ער דער-קלערט: „גוט שרייבן, אַפילו נאָר קלאַר שרייבן איז אַ האַרבער ענין, אַן ענין, וואָס מען מוז זיך לאַנג און שווער גרייטן צו אים, דאָס איז נישט קיין מתנה פון הימל“, — בעת ווירטואַזיטעט איז אָפט באמת „אַ געשאַנק פון הימל“, אָבער גאָר נישט אַזאַ טיערער געשאַנק... דאָס איז אַלץ אמת. ס'איז אויך ריכטיק, אַז „די סאַמע עניוּתדיקע טעטיקייט פון גייסט“ איז — „זיך צו דערשלאַגן צום ריינעם קערן פון דעדקענטעניש“. די פּראָגע איז נאָר, ווי דערשלאַגט מע זיך צו אַט דעם „ריינעם קערן“, — דערהויפט ווען עס רעדט זיך וועגן דעם קערן פון אַ קונסטווערק אָדער אַ קינסטלער. „שיינקייט“ — האָט דייוויד יום שוין געוואָסט — „איז נישט קיין אייגן-שאַפט פון די זאַכן גופא; זי עקסיסטירט נאָר אינעם גייסט פון דעם, וואָס באַ-טראַכט זיי“. און נישט נאָר שיינקייט אַליין, יעדע אַנדערע אייגנשאַפט פון זאַכן עקסיסטירט, לויט דער פּילאָסאָפיע פון יום, זיינע רביים און תּלמידים, נאָר אין אונדזער אויפנעמען די זאַכן. אָבער לאַמיר זיך דאָ נישט אַרײַנלאַזן אין אַט דער אַלגעמיין-פּילאָסאָפּישער פּראָגע. בנוגע צו קונסטווערק ווייסן מיר פון אונדזער אַייגענער דערפאַרונג אַז די אַביעקטיוויטעט, וועגן וועלכער עס רעדט נ. ב. מינ-קאָוו, איז שווער און אַפּשר גאָר אוממעגלעך צו דערגרייכן. נישט נאָר שאַפט יעדער איינער אויף זיין אייגענעם שטייגער; אונדזער אויפנעמען, וואָס דער קינסטלער

שאפט, איז אויך ביי איינעם אזוי און ביי אן אנדערן אנדערש. „אידעאליזירן“ אָדער „מינימיזירן“ איז אין קריטיק, דעריבער, אומפארמיידלעך. און דאָס איז גאָר נישט אזוי לייכט, ווי חבר מינקאָוו מיינט. עס איז לייכט סתם אזוי מגזם צו זיין — אין פּאָזיטיוון אָדער נעגאַטיוון זין; אָבער אידעאליזירן מיט אַ מאָס און מינימיזירן אזוי, אַז עס זאָל נישט זיין גלאַט אזוי אין דער וועלט אַריין ביטול, — איז גאָר נישט גרינג. זעלטן וועמען און זעלטן ווען דאָס געלינגט. אָבער ווען דאָס געלינגט, הייסט עס „זיין גערעכט“, כאָטש מען איז נאָך אַלץ סוביעקטיוו.

„זיין גערעכט“ איז אין קונסט־פּראָגעס נישט אַלע מאָל אידענטיש מיט זיין אַביעקט־טיוו. עס איז גענוג, ווען איינער איז גערעכט צו זיך אַליין און צו אַזוינע ווי ער. דאָס איז, פאַרשטייט זיך, גענוג נאָר דאָן, ווען ער און זיינס גלייכן האָט אַ ווערט. נישט יעדער סוביעקטיוויזם איז באַרעכטיקט. עס ווענדט זיך — ווער דער „סוביעקט“ איז. אויב טאַלסטאַיען געפעלט נישט שעקספיר, איז פאַר אונדז כּדאי צו הערן פאַר וואָס, ווען מיר זאָלן אַפילו זיין מיינונג נישט אָננעמען. אויב היינע גיט אַ נייע אַפּשאַצונג פון דאָן קיכאַט אָדער שיילאַק, איז זי זייער ווערטפול, מעג זי זיין ווי אינדיווידועל.

קיין אנדערע אַפּשאַצונגען און קיין אנדערע כאַראַקטעריסטיקעס פון קינסטלער אָדער קונסטווערק, ווי אינדיווידועלע — זיינען נישטאַ, קאַנען נישט זיין. אין אַ פּריעדריקן קאַפּיטל האָב איך געבראַכט דערצו ראיות, — און איך וויל זיך צו זיי נישט אומקערן. כּווייל נאָר ציטירן, וואָס איך האָב דאָ נישט לאַנג אַפּגעשריבן פון אַלדאָוו האַקסליס אַ העלד, — כּ'געדענק שוין נישט זיין נאָמען: „אַ לעזער פון אַ בוך“, זאָגט אַט דער העלד האַקסליס, „וואָס האָט נישט קיין קאַנטאַקט מיט דעם שרייבערס הויפט־שטימונג, וועט זיך פילן שרעקלעך געלאַנגווייליקט פון זאַכן, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן מיט דעם גרעסטן ענטוויאַזם, אָדער... ער קאָן זיך אַנכאַפּן פאַר עפעס, וואָס פאַרן שרייבער איז עס גאָר נישט וויכטיק, און מאַכן עס פאַרן תּוך און תּמצית פונעם בוך“. און נישט נאָר אַ געוויינטלעכער לעזער, אויך אַ קרייטיקער קאָן עס אַ מאָל טאָן. אָבער ער דאַרף זיך מינען עס אויסצומיידן. זיין ערשטע און וויכטיקסטע אויפגאַבע איז „צו האָבן אַ קאַנטאַקט“ מיט דעם שרייבערס הויפט־שטימונג און אָנגעשטעקט צו ווערן פון זיין ענטוויאַזם. אָבער ערשט דאָן, ווען ער ווערט פאַרכאַפט פונעם שרייבערס באַגייסטערונג, אָדער ווען ער ווערט, פאַרקערט, דורכגעדרונגען פון דעם שרייבערס ניכטערקייט, איז זיין קריטיק נישט מחויב צו זיין ענלעך צו דער קריטיק פון אַן אנדערן. ווייל אויב זי האָט אַ ממשות און ווערט איז עס נאָר דערפאַר, וואָס זיין איך, — זיין אופן אויפנעמען און אויסדריקן זאַכן — האָט אַ ווערט, און אויב דאָס איז אזוי, מיינט עס, מוז עס מיינען, אַז זיין אויפנע־מען און זיין איבערגעבן דאָס, וואָס ער געפינט ביים שרייבער, טראַגט אויף זיך דעם שטעמפל פון זיין איך און איז אנדערש (און איז ווערטפול דערפאַר, ווייל עס איז אנדערש) פון דעם אופן ווי אַ מענטש מיט אַן אנדער דערפאַרונג און אַן אַנ־דער כאַראַקטער וואָלט עס אויפגענומען און פאַרמולירט.

דאָס מיינט נישט, אַז נ. ב. מינקאָוו איז אומגערעכט, ווען ער באַהויפט, אַז „עס איז דאָ אַן אמת, וואָס מיר אַלע פילן און דערקענען“. עס איז געוויס דאָ אַזאָ אמת, און מיר אַלע פילן אים און דערקענען אים, אָבער נישט אין דעם זעלביקן גראַד און אויך נישט אין דער זעלביקער פאַרעם, כּמוה פנים לתורה. די זעלביקע

תורה און דאָס זעלביקע קונסטווערק קאָן מען „פילן און דערקענען“ אויף די פאַר-
שיידנסטע אופנים.

אַט איז אַ ביישפּיל פון מיין קאַרעספּאַנדענט, נ. ב. מינקאָוו, און מיר אַליין.
„די דיאַלעקטיק, זאָגט ער אין זיין בריוו, וויל אונדז בלויז צעטומלען; אַז ווייס איז,
אונטער געוויסע אומשטענדן, שוואַרץ, און אַז שוואַרץ קאָן, אונטער ספּעציעלע באַ-
דינגונגען, אויסזען ווי ווייס. די זאַך איז, זאָגט ער, אַ סך טיפּער: ווייס איז ווייס
און שוואַרץ איז שוואַרץ.“ געפעלט מיר אַט דער פאַראַגראַף מינקאָוו סיי סטיליס-
טיש, סיי אינהאַלטלעך. פון דעסטוועגן איז מיין אויספיר, ווייל מיין אויסטייטש
פון דעם, וואָס מינקאָוו האָט דאָ געזאָגט, איז אַנדערש ווי זיינער. פון מיין אויסטיי-
טשונג וואָלט מען געקאָנט דרינגען, אַז גראַד צוליב דער טיפּער ריכטיקייט פונעם
זאַץ, אַז שוואַרץ איז שוואַרץ און ווייס איז ווייס, איז נייטיק צו האָבן אין זינען די דיאַ-
לעקטישע באַהויפטונגען, אַז ביי געוויסע אומשטענדן און פון אַ געוויסן רעלאַטי-
וויסטישן שטאַנדפּונקט קאָן געמאַלט זיין, אַז שוואַרץ זאָל נישט זיין שוואַרץ און
ווייס זאָל נישט זיין ווייס. דערהויפּט קאָן עס טרעפן אין דער וועלט פון קינסט-
לערישן שאַפן און קינסטלערישן גענוס. דאָרט קאָנען אַ מאָל די קאַלירן און די ניר-
אַנס-פאַרבן וואָס צווישן שוואַרץ און ווייס, שפּילן אַ גרעסערע ראָלע ווי דאָס דור-
כויס שוואַרצע און דאָס דורכויס ווייסע.

מינקאָוו רעוואָלטירן קעגן אַזעלכע זאַכן, ווי „עמאַציאָנעלער באַלאַסט“, אַדער
געזאַנקלעכע דיאַלעקטיק, איז מיר פּסיכאָלאָגיש פאַרשטענדלעך. די דאָזיקע זאַכן
ווערן אַזוי אַפט גענוצט אויף אַן אָפּבאַרערישן אופן, אַז מען קאָן אין כּעס ווערן און
וועלן אַנטלויפן פון זיי צום פּשוטן עלעמענטאַרן און ערלעכן „צוויי מאָל צוויי איז
פּיר“, אַדער „שוואַרץ איז שוואַרץ און ווייס איז ווייס“. אָבער דאָס וואָלט געווען
פונקט אַזאַ עקסטרעם ווי יענער סאַרט דיאַלעקטישע שיינשרייבעריי, וואָס ווישט
אַפּ אַלע גרענעצן, דערווייטערט זיך פון אַלע לעבעדיקע אמתן און פאַבריצירט אַזאַ
מין אימפּרעסיאָניסטישע קריטיק, וואָס איז נישט אימפּרעסיוו און נישט קריטיש.

דער אמתער און ערלעכער אימפּרעסיאָניזם אין קריטיק צעטומלט אונדז נישט
און פאַרשטעלט נישט פון אונדז דעם וועג צום אמת, נאָר, פאַרקערט, עפנט פאַר
אונדז אַ סך פאַרשיידענע וועגן צו די פאַרשיידענע געשטאַלטן פונעם אמת.

אַזוי ווי נ. ב. מינקאָוו וואָלט איך נישט אַפּלאַדירט די קונצנאַכערס, וואָס
„טאַנצן אויף שימערירנדיקע דראַטן“, כּוואָלט, אַזוי ווי ער, געוואָלט זען, צי זיי
קאָנען מאַכן ערלעכע טריט אויף דער ערלעכער ערד, אָבער — וואָסערע טריט זיי-
נען עכט און ערלעך און וואָסער נישט, ווען איז טאַנצן אויף שימערירנדיקע דראַטן
נישט מער ווי אַ קונץ און ווען איז עס קונסט, — וועגן דעם וואָלטן מיר מסתמא
נישט אין גאַנצן און נישט אַלע מאָל געווען איינשטימיק... אַט דאָס איז די אילוס-
טראַציע צום פּשוטן געדאַנק, אַז נישט אַלע „דערקענען און פילן“ דעם אמת, דער-
הויפּט דעם קינסטלערישן אמת אויף איין און דעם זעלביקן אופן, אין איין און
דעם זעלביקן גראַד. און דאָס מיינט, אַז א. טאַכאַטשניקס וועג, דער וועג פון לע-
גענדע, קאָן אונדז אַ מאָל אויך פירן צום קינסטלערס אמת. ס'איז נישט קיין גלאַטער
וועג, ס'איז אויך נישט קיין גלייכער וועג; מען קאָן לייכט פאַרבלאַנדזשען; אָבער
אַ וועג איז עס, — און אין געוויסע פאַלן איז עס דער וועג.

7. קריטיק פון ״וואַס״ און קריטיק פון ״ווער״

קאָן די קריטיק זיך באַנוגענען מיטן ווערק, וואָס זי באַטראַכט, אָדער זי מוז זיך אויך רעכענען מיט דעם פּערזענלעכן כאַראַקטער און דער פּערזענלעכער אויפֿ- פירונג פונעם אויטאָר? דאָרף פאַר איר עקסיסטירן בלוזי זיין פּערזענלעכקייט, ווי ווייט זי אַנטפלעקט זיך אין זיין שאַפן, אָדער אויך זיין פּריוואַטע פּערזאָן?

אונדזערע פאַרצייטיקע חכמים האָבן געהאַלטן, אַז דער וואָס האָט נאָר תורה אַליין, האָט קיין תורה אויך נישט... דער, וואָס זיין לערנען איז מער ווי זיין טאָן (מצוות), איז געגליכן צו אַ בוים, וואָס האָט מער צווייגן ווי וואַרצלען; דער מינדס-טער ווינט קאָן קומען און אים אומוואַרפן... איז עס געוויס ריכטיק וועגן תורה און בכלל וועגן ספרים, וואָס האָבן צו טאָן מיט אמונה-זאָכן, מיט פרומקייט, אמת, לערנען תורה אַליין — לערנען פון לערנען וועגן — איז אַ גרויסע מצווה; דער עיקר תכלית איז דאָך וויסן וואָס מ'מעג און וואָס מ'טאָר נישט, און וויסן נישט צוליב וויסן, נאָר כדי צו געפינען דעם וועג, וואָס מען דאַרף אויף אים גיין און אויסצומיין קרומע וועגן... דאָס זאָגן אונדזערע הייליקע ספרים — און עס פאַרשטייט זיך, אַז דער, וואָס שרייבט אַזוינע ספרים און האָט די כוונה מענטשן פרימער צו מאַכן, מוז אַליין זיין א נאה מקיים, נישט בלוזי אַ נאה דורש. ער מוז זיין אַליין פּרום; אויב נישט, וועט זיך עס פילן אין זיין ריידן, אין זיין שרייבן, און ער וועט נישט קאָנען ווירקן אויף אַנדערע, דאָס איז קלאַר.

אָבער מיר האָבן שוין לאַנג אַ נייעם סאַרט ספרים — אַזוינע, וואָס זיינען נישט קיין מוסר-ספרים, מיר האָבן ביכער, זיי פאַרשאַפן אונדז פרייד — פון אַן איינפאַכערן אָדער אַן איידעלערן מין, דאָס זיינען קונסטווערק, ווי אויך די וויסנ-שאַפטלעכע ווערק פון שעפּערישע מענטשן, — און כאַטש צווישן זיי זיינען זיכער דאָ אויך אַזוינע, וואָס קאָנען אונדז מאַכן בעסער, אַפילו פרימער, ווי מיר זיינען — איז זייער טבע דאָך פּרזער ווי אַלץ צו זיין פאַר אונדז אַן איבערלעבונג, ד״ה נישט צו לערנען אונדז וואָס גוט און וואָס שיין איז, וואָס אמת איז און וואָס שקר, נאָר צו געבן אונדז פאַרוזכן דעם טעם פון פיינקייט און שיינקייט און אמתדיקייט — דעם טיפּערן און פאַרבאָרגענעם טעם פון לעבן בכלל, און נישט נאָר פון זיין געהויבנ-קייט, אויך פון זיינע שטרויכלונגען און סכנות — זיינע אַפּגרונטן, דאָס שאַרפט אונדזערע חושים, מאַכט רייכער און טיפּער אונדזער וויסן, אויך אונדזער געפיל-וועלט; דאָס פאַרגרעסערט אונדזער אינעווייניקסטע לעבנס-דערפאַרונג, אָבער וואָס איז שייך צו קונסט, איז זי פּרזער ווי אַלץ אַליין אַ שטיק ווונדערלעכע דערפאַרונג, אַפט ווונדערלעכער, ווי דער גענוס פון נאַטור-שיינקייטן, דעם שיינעם פיינזאָש, האָט געזאָגט אַ פּראַנצויזישער עסטעטיקער — דאַכט זיך, גיאָ — שאַפן מיר אַליין, בעת אויפנעמענדיק אַ קונסטווערק זיינען מיר זאַלבענאַנד; שותפים צום פאַרמעגן און צו דער שעפּערשיקייט פון אַ קינסטלער, און ער לייגט אַריין נאָך אַ גרעסערן חלק ווי מיר...

איז די פּראָגע: צי קאָנען מיר זיך באַנוגענען מיט דער עלית נשמה, וואָס ער האָט בעתן שאַפן און וואָס שטראַלט אַרויס פון זיין שאַפונג, אָדער מיר דאַרפן זיך נאָכפּרעגן אויך אויף די וואַכעדיקע טעג פון זיין לעבן און זען צי האָט אויך זייער נשמה אין זיך אַ ניצוץ פון זיין שעפּערשישבתדיקער נשמה יתירה, די

פראגע איז, מיט אנדערע ווערטער: צי איז אַ קונסטווערק כשר נאָר דאָן, ווען דער שאַפער שטייט אויף איין מדרגה מיט זיין שאַפונג, אָדער עס איז רעכט אַז ער זאָל זיבן מאָל פאַלן, אויב נאָר ער שטייט־אויף און הייבט זיך אויף, ווען עס רוט אויף אים די שעפּערישע שכננה?

דאָס איז אַן אַלטע פּראָגע, אָבער אין אונדזערע צייטן שטעלט מען זי זייער זעלטן בנוגע צום קינסטלערס אָדער דעם דיכטערס ריין־פּערזענלעכער הנהגה: מע מאַכט זיך נישט וויסנדיק פון איר אָדער מען געפינט אויף איר, ווען זי געפעלט אונדז נישט, כלערליי תירוצים: „קינסטלערישער טעמפּעראַמענט“ „ירידות, וואָס פירן צו עליות“ וכדומה. אַנדערש איז, ווען דער קינסטלער ווערט געזעלשאַפטלעך אָדער פּאָליטיש געשטרױכלט: דאָן טרעפט אויך אין אונדזערע טעג אַז מען וואַרפט אים אַריין אין חרם, און נישט נאָר אויף אים אַליין איז מען גורר, אַז לאַ יבואַ בקהל — מען פּסלט זיינע ווערק, און מען פּסלט זיי אפילו דאָן, ווען זיי האָבן אין זיך נישט קיין שמץ פון דעם חטא, וואָס פאַר אים איז דער שרייבער אַרויסגעשטויסן געוואָרן פון דער מחנה.

דאָס איז געווען דער וועג פון די נאַצים, ווען זיי זיינען געווען ביי דער מאַכט; זיי האָבן געברענגט די ביכער, געאסרט די מאַלערייען און סקולפּטורן פון זייערע געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישע שונאים; די יידן און די באַלשעוויקעס, דאָס איז אויך דער באַלשעוויטישער מעטאָד: נישט איין מאָל האָבן מיר געלייענט אַז אין דער אָדער יענער סאָוועטישער מדינה האָט מען „אויסגערייניקט“ אַלע ביבליאָטעקן, דײַה מען האָט אַרויסגעוואַרפן פון זיי די ווערק פון שרייבערס, וואָס זיינען נישט קיין קאַמו־ניסטן, אַזוי ווי מען שליסט זיי אויס פון די ענציקלאָפּעדיעס וכדומה אויסגאַבעס, און מען טוט עס נישט צוליב דער נישט־כשרקייט פון די ביכער וואָס זיי האָבן געשריבן, נאָר, גאָר פשוט, דער שרייבער איז נישט מער קיין פּערסאָנאַ גראַטאַ ביי דער פּאַרטיי — איז טריף זיין בוך, כאַטש אַליין פאַר זיך איז עס אַן אַ סוכא, אַזוי קוקן אויפן ענין טאַטאַליטאַריער פון אַלע קאַלירן: נישט בלויז וואָס איינער שרייבט איז וויכטיק — אויך ווער עס שרייבט עס, צום באַדויערן זיינען זיי נישט די איינציקע, וואָס האָבן אַזאַ קוק.

אַ סך פון די, וואָס פּראָטעסטירן, ווען מען באַשולדיקט זיי אין ניצן מעטאָדן פון פּאַשיזם אָדער באַלשעוויזם, האַלטן פון דעסטוועגן, אַז אויב, אַ שטייגער, קונט האַמסון איז פּאָליטיש און געזעלשאַפטלעך געשטרױכלט געוואָרן און נידעריק גע־פאַלן, דאַרפן זיינע ווערק באַשטראַפט ווערן פאַר זיינע זינד — כאַטש פּאַקטיש ווערן מיר אַליין באַשטראַפט, ווען מיר וואַרפן אַרויס פון אונדזער ביבליאָטעק גוטע ביכער נאָר דערפאַר, וואָס דער שרייבער האָט געטאָן שלעכטע זאַכן.

אין אַ סך פון אונדז איז אַריין דער דיבוק פון פּאַנאַטיזם — פון אַ פּאַנאַטיזם, וואָס הינטער אים באַהאַלט זיך אַפט גאָר צביעות — און ווי נאָר אַן אלישע בן אבוייה, אַ גרויסער אָדער אַ קליינער, ווערט אַ שטיקל אַחר, זאָגן מיר נישט, אַז מיר וועלן זיך דערווייטערן פון אים אַליין און פון זיין קליפה, אָבער זיין תּוֹך, זיינע ווערק וועלן מיר נישט אויפהערן צו געניסן (תּוֹכוּ נאָכל וקלפתוּ נורק) — ניין, ווי־באַלד אַז ער האָט זיך פּאַרוינדיקט, פּסקענען מיר, זיינען אונדז דערווידער אויך זיינע גוטע אויפּטאָוגגען.

זיינען מיר גערעכט?

מענטשן, וואָס האָבן אַ קאָנטראָל איבער זיך אליין און לאָזן נישט זייערע מעאַציעס, שוין נישט גערעדט וועגן זייערע פּאַראָרטיילן, באַהערשן זייער גע- דאַנק, האַלטן, אַז מיר זיינען אומגערעכט.

אַזאַ גייסטיקן אליין-קאָנטראָל האָבן אַרויסגעוויזן די רעדאקטאָרן פון דעם אַמעריקאַנער זשורנאַל „פּאַרטיזען רעוויז“ אין דעם יאָר 1949. ווי האָבן געדרוקט אַפּרופּן פון העכסט אָנגעזעענע אַמעריקאַנער און ענגלישע שרייבערס אויף דער באַלילינגען-פּרעמיע, וואָס מען האָט דעמאָנסטראַטיוו געגעבן דעם ענגליש-אַמעריקאַ- נער פּאָעט עזרא פּאָונד. ווי באַוווּסט, האָט פּאָונד בעת דער מילחמה געלאָזט זיך אויסנוצן פון דעם איטאַליענישן פּאַשיזם און געהאַלטן ראַדיאַר-רעדעס קעגן אַמע- ריקע, קעגן דעמאָקראַטיע, קעגן ייִדן, מען האָט אים שפּעטער געמישפט פּאַר פּאַר- ראַטן זיין פּאַטערלאַנד, און אויב מען האָט אים נישט פּאַרשיקט אין תּפיסה, איז עס געווען דערפּאַר, וואָס מען האָט אים (אַ דאַנק שתדלנות פון גוטע פּריינד און פּאַרערעס) אַריינגעזעצט אין אַ משוגעים-הויז. אָבער נישט געקוקט אויף דעם האָט אַ זשורי, וואָס איז באַשטאַנען פון העכסט אויטאָריטאַטיווע פּאָעטן און קריטיקערס מיט טי. עס. עליאָט בראַש — אים צוגעטיילט די פּרעמיע פון דער באַלילינגען פּונדאַציע. די מערהייט פון דער זשורי האָט זייער גוט געוואוסט, אַז עס זיינען דאָ טיף-ערנסטע געזעלשאַפטלעך-מאַראַלישע מאַטיוון קעגן באַערן עזרא פּאָונדן מיט אַ פּרעמיע פּאַר זיינע לידער (ווינציקסטנס, איינער פון די זשורי-מיט- גלידער, דער פּאָעט קאַרל שאַפּיראַ, האָט שריפטלעך אָנגעגעבן זייער וואַגיקע אור- זאַכן, פּאַר וואָס ער שטימט קעגן פּרעמירן דאָס בוך פון אַ פּאָעט, וואָס איז אין אַ משוגעים-הויז). דאָך האָט די זשורי געגעבן עזרא פּאָונדן די פּרעמיע. זי האָט זיך גערעכנט, האָט זי דערקלערט, בלויז מיט דעם קינסטלערישן ווערט פון זיינע „קאַנ- טאַס“. „צו לאָזן אַנדערע באַטראַכטונגען, אַ חוץ דעם מאַטיוו פון פּאָעטישער אויפ- טואונג, צו ווירקן אויף דעם באַשלוס, וואָלט צעשטערט, האָט די זשורי געשריבן, די באַדייטונג פון דער פּרעמיע און וואָלט פּרינציפּיעל פּאַרליינט די גילטיקייט פון יענער אַביעקטיווער אויפּפאַסונג פון ווערטן, אויף וועלכער יעדע ציוויליזירטע געזעלשאַפט מוז זיך האַלטן“.

צי איז די דאָזיקע דערקלערונג באמת טאַקע אַביעקטיוו און אומפּאַרטיי- ש און ווי ווייט קאָנען ווערטן, בפרט נאָך עסטעטישע און עטישע ווערטן, בכלל האָבן אַן אַבסאָלוט-אַביעקטיוון קאַראַקטער — דעם דאָזיקן אַבסטראַקטן ענין וויל איך דאָ נישט אַנרירן, אַזוי ווי איך וויל זיך דאָ נישט אַריינלאָזן אין חקירות וועגן דער מער קאָנקרעטער פּראָגע פון עזרא פּאָונדן, זיין פּאָעזיע, זיין אַנטיסעמיטיזם און פּאַשיזם. כּהאָב דעם עפּיזאָד דערמאַנט נאָר כדי אַנצווווייזן אויף דעם אופּן, ווי דער דערמאַנטער הויך-קולטורעלער זשורנאַל האָט אויף אים רעאַגירט. ער איז נישט אַריינגעפאַלן, ווי מען פאַלט אַריין אַזוי אָפט ביי אונדז אין היסטעריע, האָט נישט געמאַכט קיין גוואַלדן, כאַטש ווי אַן אַרגאַן, אין וועלכן עס קומען צום וואָרט דער- הויפט אַנטי-פּאַשיסטן און ייִדן, איז ער געווען אַבסאָלוט קעגן דער זשורי און קעגן איר דערקלערונג, פּאַר וואָס זי האָט געהאַלטן פּאַר איר חוב אַפּצוגעבן עזרא פּאָונדן גראַד איצט אַזאַ כּבוד. „פּאַרטיזען רעוויז“ האָט זיך נישט געכאַפט זידלען דער זשורי-מערהייט, שוין נישט גערעדט וועגן וועלן שטעלן אירע מיטגלידער מחוץ למחנה אָדער, ווינציקסטנס, אויפהערן דרוקן זייערע ווערק, ניין, דער זשורנאַל האָט

זיך נישט פארגונען קיין הרם־ און באיקאט־שטימונג. וואָס־זשע דען? ער האָט פֿאַר־ עפנטלעכט אַ לייט־אַרטיקל, אין וועלכן ער האָט פֿאַלעמיזירט מיט דער זשורי וועגן די פֿרינציפֿן און די מעטאָדן פֿון וואַרט־קונסט און קריטיק. אין דעם זעלבליקן נומער אָבער האָט ער געבראַכט אַן אויספירלעכע קריטישע אָפּשאַצונג פֿון עזרא פֿאַונדס פֿאַעזיע, געשריבן פֿון דזשאַן בעררימאַן, איינער פֿון פֿאַונדס היסטע חסי־ דים. דערמיט האָט דער זשורנאַל באַוווּן, אַז ער שטייט, ווי אַלע מאָל, שטאַל און אייזן פֿאַר דער פֿרייהייט און אומאַפּהענגיקייט פֿון קינסטלערישער קריטיק. בעררי־ מאַן אָדער עליאַט מעג זיך האָבן זיין מיינונג. — און אַ רעדאַקטאָר פֿון „פֿאַרטיזען רעוויז“ מעג האָבן זיין מיינונג, ווען עס קומט צו אַזאַ פֿראַגע, ווי געבן אָדער נישט געבן אַ פֿרעמיע אַ פֿאַעט, וואָס איז פֿאַשיסטיש און אַנטיסעמיטיש. דער רעדאַקט־ טאָר האַלט, אַז מען האָט אים די פֿרעמיע נישט געטאַרט געבן, אויב מען האָט אים זי געגעבן, איז עס דערפֿאַר, גלייבט ער, וואָס די צו פֿאַרמאַליסטישע אַמעריקאַנער ליטעראַטור־קריטיק פֿון די 40ער יאָרן האָט צופֿיל איבערגעבוּיגן אין דער צוויי־ טער זייט דעם שטעקן פֿון דער פֿריערדיקער דעקאַדע, ווען די ליטעראַטור־קריטי־ קערס זיינען געווען צופֿיל פֿאַרכאַפט פֿון (מאַרקסיסטישער) פֿאַליטיק, אַזוי צי אַזוי, — „פֿאַרטיזען רעוויז“ האָט געהאַט שאַרפע טענות קעגן עזרא פֿאַונדן און קעגן די, וואָס זיינען גרייט געווען אים אַליק מוחל צו זיין פֿאַר זיינע פֿאַעטישע אויפטאונגען און זיין קינסטלערישער ווירקונג אויף די מאַדערנע פֿאַעטן, אָבער כאַטש דער זשורנאַל איז אַרויסגעטראָטן קעגן זיי, איז ער נישט געווען גרייט זיי דורס צו זיין, און ער דרוקן זייערע דערקלערונגען אינאַיינעם מיט די דערקלערונגען פֿון די וואָס זאַגן קלאָר אַז זיי זיינען קעגן פֿרעמירן אַזאַ פֿאַעט ווי עזרא פֿאַונד, ערשטנס דער־ פֿאַר, וואָס ער איז אַן אַנטיסעמיט און צווייטנס דערפֿאַר, ווייל זיי גלייבן נישט אַזוי ווי אַנדערע גלייבן אַז עס איז מעגלעך, אַז אַ מענטשנס העסלעכע איידיען און נידעריקע געפֿילן זאָלן זיך נישט אַפּרופן אויף זיין פֿאַעטישן שאַפֿן. אָבער אפילו זיי פֿראַעסטירן נישט קעגן דעם, וואָס דער זשורנאַל דרוקט אַרטיקלען, וואָס לויבן עזרא פֿאַונדס לידער, אפילו זיי פֿאַלט נישט איין צו טראַכטן אַז ווי באַלד עזרא פֿאַונד, ווי אַ פֿערזאָן, געפֿעלט אונדז נישט, דאַרפֿן מיר מער נישט האָבן צו טאָן מיט זיינע ביכער, זיי פֿאַלט עס נישט איין, כאַטש זיי זאָגן אָפּן אַז שפורן פֿון זיין האַס צו יידן מערקן זיך דאָ און דאָרט אין זיין פֿאַעטישן שאַפֿן. אַזוי ווי בכלל אָבער איז זיין פֿאַעזיע פֿריי פֿון זיינע פֿערזענלעכע פֿאַראַורטיילן און האָבן אין זיך שטאַרקע סימנים פֿון אַריגינאַליטעט, זיינען זיי נישט גרייט מוותר צו זיין אויף די ווערטן, וואָס זי פֿאַרמאַגט...

איז עס אפשר דערפֿאַר, וואָס זיי זיינען גוים אָדער פֿאַרגווישטע און דינען דער „עבודה זרה“ פֿון קונסט? אפשר אָבער אַט איז לודוויג לויסאַן, אַ יידישער און מ'קאָן זאָגן — אַ יידישעכער שריפטשטעלער, כאַטש ער שרייבט ענגליש האָט ער אַנגעשריבן אַ באַגייסטערט בוך וועגן געטען, וויס נישט לויסאַן, אַז געטע און זיינע ווערק זיינען נישט געווען פֿריי פֿון אַנטי־יידישע און אַנדערע פֿאַראַור־ טיילן? ער ווייס עס, אָבער, שרייבט ער צו ד״ר טרודע ווייס־ראַזמאַרין, רעדאַקטאָרין פֿון זשורנאַל „דזשוזש ספּעקטיטאַר“, זיין העכסט־פֿאַזיטיווע שטעלונג צו דעם דיכטער פֿון „פֿאַוסט“ איז נישט „קין פֿרוו ריינצוואַשן אַפילו געטען אַליין, וואָס איך באַוונדער אים און ליב אים און באַטראַכט אים ווי דאָס בעסטע מיטל קעגן

דער גייטיקער בהלה פון אונדזער צייט. יידן מוזן איין מאל פאר אלע מאל פארשטיין דעם כאראקטער פון די גייטיקע רעאקציעס פון דער מערב-וועלט בנוגע צו זיי ווי אַ היסטאָרישן פענאָמען. אויב מיר זאלן אויסמיידן אַט דעם אַקט פון אינטע- לעקטועלער אַקצעפּטירונג, וואָלטן מיר פאַרמישפט געוואָרן צו אַ האַפּענונגלאָזן פּראָווינציאַליזם. דאָס איז שווער, אָבער דאָס איז דער איינציקער אויסוועג. וואָלט איר וועלן, פּרעגט ער, אויפהערן צו לייענען, לאָמיר זאָגן, טשאַסער, גיבאָגן, וואָל- טער, טעקעריי, דיקענס, שעקספּיר אָדער קומענדיק צו אונדזער צייט, סקאָט, פיטצ- דזשעראַלד, דרייווער און טאַינבי און טאַינביס פאַרגייער אייטש. דוש, וועלט? וואָלט איר וועלן אויסמיידן טי. עס. עליאַטן? עס קאָן זיין, זאָגט ער, אַז עס איז דאָ אַ טיפּער, כאָטש אַ באַרגענעצטער, אמת אינעם ווערטל אַז „אלע גוים זיינען רשעים“, אָבער... לויטן האַלט, אַז צוליב דער רשעותדיקער קליפּה פון דער מערב-קולטור קאָנען מיר נישט אַוועקוואַרפן איר תּוך...

איז ער גערעכט?

אַ סך גלייבן אַז ער איז אומגערעכט. דאָס אתה בחרתו-געפיל בנוגע צו ייִדישקייט, נישט בלויז צום ייִדישן פּאָלק, איז לעצטנס שטאַרק אין דער מאַדע. — און זעלטן ווער עס דערוועגט זיך איינצושטימען מיט אַ לודוויג לויטן אָדער אַ מאַרטין בובער, אַז די געטעס, די גוים, האָבן אונדז אויך וואָס צו זאָגן. איך דער- וועג זיך אָבער צו צווייפלען צי מיר יידן האָבן אַ חזקה אויף דעם געדאַנקענגאַנג, וואָס האַלט, אַז אויב דער פּרייך, דער מחבר, איז טריפּה, — איז טריפּה אויך זיין גייטיקער גראַשן — און אַפילו זיין גייטיקער מיליאָן און אַז מיר האָבן בכלל גענוג אייגנס און דאַרפן צו פרעמדס נישט אַנקומען. דאָס איז אַ גאַנץ פאַרשפּרייטע און גאַנץ אַלטע שיטה. איך דערמאָן זיך, אַז אַזאַ נישט-ייִד ווי קאַליף אַמאַר זאל האָבן געזאָגט עפעס ענלעכס. ער האָט געפּסקנט, אַז די באַרימטע ביבליאָטעק אין אַלעקסאַנדריע האָט קיין שום ווערט נישט געהאַט און אַז מ'האַט זי, דעריבער, געמעגט און געדאַרפט פאַרברענען. ממה נפשך, האָט ער געטענהט: איז אין אַלע מאַנוסקריפּטן וואָס האָבן זיך דאַרט געפּונען, געשטאַנען דאָס אייגענע וואָס אין קאַראַן (דעם קאַליפּס תּורה), זיינען זיי געווען איבעריק, און אויב זיי האָבן אין זיך געהאַט עפעס וואָס איז אין קאַראַן נישטאָ, זיינען זיי געווען שעדלעך... און דער פאַרשטייער פון דער מוסולמאַנישער אמונה איז נישט געווען דער איינציקער גוי, וואָס האָט גע- האַלטן, אַז אין זיין תּורה איז דאָ דער גאַנצער אמת. אַזוי האָבן געגלייבט און גלייבן אויך איינגעגלייבטע מענטשן פון אַנדערע אמונות, נישט דווקא פון אונ- דזער ייִדישער אמונה. בין איך, דעריבער, נישט זיכער צי דער וועג פון די צווישן אונדז, וואָס זיינען איצט נוטה מבטל צו זיין די גאַנצע וועלט, איז באמת טאַקע דער איינציק ייִדישער וועג. עס איז גאַנץ מעגלעך, אַז אַזוי ווי דער אַראַ- בישער מושל וואָלט געקאָנט געפּינען פאַר זיך היפשע עטלעכע ווערטפולע זאַכן איז דער צענטראַלער ביבליאָטעק פון דער אַמאַליקער מערב-קולטור, אַזוי קאָנען מיר יידן נישט אַזוי לייכט אַפּוואָגן זיך פון די „ספרים חיצונים“, וואָס עס שאַפן די „רשעים“, די גוים, די רעפרעזענטאַנטן פון דער היינטיקער קולטור.

אייִוואָס, מיר האָבן טענות — און שטאַרקע טענות — צו די פון זיי, וואָס פּערזענלעך זיינען זיי נישט פּריי פון רשעות? איז, ערשטנס, סתם רשעות, נישט דווקא קעגן יידן, אויך אַ רשעות, — און פון איר זיינען אונדזערע אייגענע מחברים

אויך נישט אלע מאל פריי. וואָלט מע זייערע ווערק אויך געדאַרפט אַרײַנלייגן אין חרם, און צווייטנס — און דאָס איז דער עיקר — אַזוי ווי אין דער ספּעציע פון טאַג-טעגלעכע מעשים אינטערעסירן אונדז די מעשים גופא (און אַפילו אַז עס קומט צו שלעכטע מעשים, זוכן מיר אויסצוראַטן „די זינד, נישט דעם זינדיקן“), דאַרף אויך אין דער וועלט פון קינסטלערישער און וויסנשאַפֿטלעכער שעפּערישקייט זײַן וויכ-טיק פֿאַר אונדז וואָס איינער האָט געשאַפּן, נישט ווער עס איז דער, וואָס האָט עס געשאַפּן.

דערמיט וויל איך, פֿאַרשטייט זיך, נישט זאָגן, אַז עס איז נישטאָ קיין שום שייכות צווישן דעם טאַלאַנט, וואָס פילט זיך אין דעם קינסטלערס ווערק, און זײַן פּערזענלעכן כאַראַקטער. אַ, ניין, טאַלאַנט און כאַראַקטער האָבן צווישן זיך אַ זייער גאַענטע שייכות, — און די קריטיק טאָר עס נישט פֿאַרגעסן, זי מוז אָבער אויך אין זינען האָבן דעם פֿאַקט, אַז נישט שטענדיק זיינען זיי ביידע דער פֿאַרמעגן פון איין מענטשן... „נישט קיין טאַלאַנט, דערפֿאַר אָבער אַ כאַראַקטער“, האָט היינע איראַניזירט וועגן אַטאַ טראַל, דעם „טענדענציעזן בער“, וועגן היינען אַליין האָט מען, פֿאַרקערט, געזאָגט: „כאַראַקטערלאָז, אָבער וואָס פֿאַר אַ טאַלאַנט!“ צי איז עס טאַקע ריכטיק געווען, וואָס בערנע און אַנדערע האָבן געטראַכט וועגן היינעס „כאַ-ראַקטערלאָזיקייט“ — איז אַן אַנדער פֿראַגע. עס איז אָבער קיין שום ספק נישטאָ, אַז בכלל איז טאַלאַנט מיט כאַראַקטער אינאיינעם נישט אַזאַ אַפּטע זאַך, ווי עס וואָלט געדאַרפט זײַן. אַפּטער טרעפט זיך טאַלאַנט באַזונדער און כאַראַקטער באַזונדער דערס, וואָס זייער הויפּט-כוח איז דער כוח פון ווילן, פון התמדה, כאַטש אַ מאל גליקט זיי אָפּ און זיי אַרבעטן זיך, אַזוי צו זאָגן, אַרויף אויף טאַלאַנט, פֿאַרקערט, זיינען דאָ אַזוינע, וואָס זינגען, „ווי דער פּויגל זינגט“, געבוירענע טאַלאַנטן. זיי אַרבעטן נישט אויף זיך, זיי קולטיווירן נישט די פעיקייטן, מיט וועלכע זיי זיינען גע-בענטשט געוואָרן פון דער נאַטור. און אַ גרויסן טייל שרייבער וואָלט מען געקאָנט שאַצן לויט דעם, וואָס עס שפּילט אין דעם פֿראַצעס פון זייער שאַפּן אַ גרעסערע ראַלע — זייער איינגעשאַפֿטע ווילנסקראַפֿט, זייער שטרענגע דיסציפּלינירטקייט, זייער קלאַרער צילבאַוווטזיין און בכלל זייער עטישע פּערזענלעכקייט אָדער יענע פֿרייע און פּלאַטערדיקע גאָטס גאַב וואָס מיר רופּן-אַן טאַלאַנט.

אַזאַ מין אַפּשאַצונג איז שווער צו מאַכן, ווייל עס איז דער אמתן זייער שווער און כמעט אוממעגלעך אַנצוצייכענען דעם גרענעץ, וואָס טיילט אָפּ אַרבעט פון שאַפּונג אָדער כאַראַקטער פון טאַלאַנט*.) אָבער ווען עס זאל געלינגען דורכ-צופירן אַט דעם גרענעץ, וואָלט מען געקאָנט ריידן וועגן צוויי גאָר באַזונדערע לי-טעראַרישע אויפטואַונגען: א) אַזוינע, אויף וועלכע עס ליגט דער שטעמפל פון גרויסר מאַראַלישער אַנשטרענגונג אָדער מסירת-נפש, און ב) אַזוינע, וואָס זייער הויפּט-קוואַל איז „טאַלאַנט“, עס וואָלט דאָן קלאַר געוואָרן, ווי זעלטן עס זיינען שרייבערס, אין וועלכע כאַראַקטער און טאַלאַנט גיסן זיך האַרמאָניש צונויף.

און ווען איך רייד וועגן אַט דעם האַרמאָנישן צונויפגיסן זיך פון טאַלאַנט און כאַראַקטער, מײַן איך נישט דעם געוויינטלעכן פּאַל, ווען איינער, וואָס שרייבט, זאָגן מיר, עכטע לירישע לידער אָדער גוטע דערציילונגען, איז צו גלייכער צייט אויך

* (זע מײַנע „געקליבענע שריפטן“, ו' ז' 327—352.)

א מאראלישע פערזענלעכקייט. דאס איז "קיי קונץ נישט". דאס איז, פארקערט, גאר אפשר א מוז. וואָרעם, אויב מען איז נישט מחויב צו זיין א קינסטלער, כדי צו זיין מאראליש (הגם עס איז א קונסט — צו זיין מאראליש) מוז מען זיכער האָבן אין זיך עפעס פון עטישן באַוווסטזיין — מען מוז האָבן אַ חוש פאַר ווערטן — צו זיין שעפּעריש. צווישן דעם "עטישן" און דעם "עסטעטישן" איז אונדזערן איז געוויס דאָ אַ גרעסערע אינעווייניקסטע שייכות ווי אַ סך טראַכטן, און ס'איז גאַנץ נאָטירלעך און אפשר גאַר אומפאַרמיידלעך, אַז דער וואָס איז מיט אַן אמת באַגאַבט, זאָל זיך אויסצייכענען מיט זיין געפיל פון מאראלישער פאַראַנטוואָרטלעכקייט, ווייל וואָס איז, סוף־כּל־סוף, באַגאַבטקייט, אויב נישט די אָדער יענע פאַרעם פון פאַר־שטאַרקטער סענסיוויטעט? וואָס איז דען טאַלאַנט אויב נישט די אינטענסיווע פען־קייט צו פילן און אַרויסצוברענגען דעם ווערט פון זאַכן? און וואָס איז, פון דער אַנדער זייט, דער תּוֹך פון כאַראַקטער, אויב נישט אַט די טיפּע צוגעבונדנקייט צו ווערטן? ובכן, נישט דאָס צוזאַמענטרעפן זיך פון טאַלאַנט און כאַראַקטער איז זעלטן; זעלטן איז, אַז זיי זאָלן איינס דאָס אַנדערע דורכנעמען און דורכרינגען אַזוי, אַז דאָס, וואָס מיר רופן אַן קינסטלערישע דערגרייכונג, זאָל אויסזען צו זיין די עסענץ און דער אַרגאַן פון אַ באַוווסטזיניק־עטישן איינשטעל און אַז, פאַרקערט, דאָס, וואָס איז באַקאַנט אונטער דעם נאַמען כאַראַקטער אָדער ווילן־פעסטקייט און איך־גאַנצקייט, זאָל ווערן אַ דינאַמישע קראַפט פון אויסדרוק, אַ כּוח וואָס שאַפט פּאַעזיע אָדער פּילאָסאָפּיע. אַזאַ פּאַל פון האַרמאָניע צווישן מאראלישן באַוווסטזיין און קינסטלערישן דראַנג האָבן מיר געהאַט אינעם שאַפן פון אברהם ליעסין. ווען איך זאָל אין צוויי ווערטער וועלן אויסדריקן דעם כאַראַקטער פון א. ליעסינס פּאַעזיע, וואָלט איך געזאָגט, אַז דאָס איז פּאַעזיע פון כאַראַקטער. אָבער דאָס איז אַ זעל־טענער פּאַל. נישט אין ערך אַפטער הערן מיר וועגן קינסטלערס און שריפטשטע־לערס דאָס, וואָס מען האָט אַזוי אַפט געזאָגט וועגן היינען: אַ ריזיקער טאַלאַנט, אָבער אַ שוואַכער כאַראַקטער... ווען מען זאָל גלייבן וואָס ביאַגראַפן דערציילן וועגן וואָלטערן אָדער וואָס זשאַן זשאַק רוסאָ דערציילט וועגן זיך אַליין, וואָלט מען נישט געקאַנט קומען צום אויספיר, אַז וווּ געניאַליטעט, דאָרט איז מאראלישע פעסטקייט. טאַלסטיאָ, וואָס אין דעם פרט, אַזוי ווי אין אייניקע אַנדערע פרטים, איז ער געווען רוסאָס אַ תּלמיד, האָט זיך אַליין אין זיין "קאַנפּעסיע" ("ווידוי") נישט אַרויסגעשטעלט פאַר קיי גרויסן צדיק, און שוין אין יאָר 1864, ווען ער איז געווען נאָך גאַר יונג, האָט ער אין זיין טאַגבוך פאַרשריבן, אַז — "דער פּאַעט נעמט אַפּ דאָס בעסטע ביי זיין לעבן און לייגט עס אַריין אין זיין שרייבן, דערפאַר איז זיין שרייבן שייך און זיין לעבן מיאוס". קיי כלל איז עס נישט, פאַרשטייט זיך, אָבער אויפן סמך פון אונדזערע אייגענע באַקאַנטשאַפטן מיט טאַלאַנטפולע שרייבערס וואָלט שיר נישט יעדער פון אונדו געקאַנט אילוסטרירן די באַהויפטונג, אַז טאַלאַנט און כאַראַקטער זיינען שיר נישט תּרתי דסתרי.

אָבער דער ענין איז נישט אַזוי פשוט. שוין דערפאַר אַליין, וואָס ווען עס קומט צו באשטימען יענעמס כאַראַקטער אָדער כאַראַקטערלאַזיקייט, זיינען מיר אַלע נאָך מער סוביעקטיוו, ווי ווען מיר פרווון אַפּשאַצן דעם אַנדערנס טאַלאַנט אָדער טאַ־לאַנטלאַזיקייט. עס קען, דעריבער, זיין, אַז אין דעם אָדער יענעם קאַנקרעטן פּאַל האָבן מיר אַ טעות: אונדו דאַכט זיך, אַז דער און דער איז נישט קיין שיינער מענטש.

כאטש ער שאפט אַזוינע שיינע זאַכן; אין דער אמתן אָבער האָט זיין לעבן אפשר גאָר נישט וואָס צו שעמען זיך פאַר זיין שאַפן, נאָר בעת זיינע ווערק ליגן פאַר אונדז אָפן, איז זיין אויפפירונג פאַר אונדז אַ בוך, וואָס איז פאַרשלאָסן מיט זיבן שלעסער... יענעם נשמה איז פאַר אונדז אַ טונקעלער סוד, זאָגט אַ רוסיש ווערטל, און אין פרק שטייט דעריבער: אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. — מישפט נישט דעם אַנדערן, ווי דו ווייסט נישט — און ווען ווייסטו? — אַלע אומשטענדן פון זיין לעבן, און אויב איינער זוכט מאַראַלישקייט ביי אַנדערע, דאַרף ער זיך נישט איילן צו דערקלערן, אַז ער האָט זי נישט געפונען. אפשר האָט ער נישט גע- זוכט, ווי מען דאַרף. אפשר האָט ער נישט געזוכט וואָס מען דאַרף. פון וואָנען איז ער עס אַזוי זיכער, אַז ער ווייסט פונקט וואָס ס'הייסט זיין גוט און פרום? גראַד דער, וואָס וויל אַליין זיין גוט און פרום, וואָלט נישט געדאַרפט וועלן נעמען אויף זיך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר זיין אַזוי איינגעגלייבט אין זיך אַליין און אין דעם אייגענעם מאַראַלישן געשמאַק... אָבער לאַמיר אָננעמען, אַז עס זיינען דאָ און אַז עס זיינען אַלע מאָל געווען דיכטערס און דענקערס וואָס זייער לעבן איז אָפגעשטאַנען פון זייער שאַפן. לאַמיר גיין ווייטער און צוגעבן, אַז עס זיינען תמיד געווען און אַז עס זיינען דאָ אַפילו אַזוינע, וואָס זייער לעבן זעט אויס צו זיין דער היפוך פון זייערע ווערק. מיינט עס, אַז עס איז באמת טאַקע אַ סתירה צווישן זייער עטישן און עסטעטישן (אַדער פילאָסאָפישן) איך און אַז זיי האָבן באמת טאַקע נישט קיין חוש פאַר מאַ- ראַלישע ווערטן? כ'בין כלל נישט זיכער אין דעם. ס'איז ביי מיר אַפילו אַ ספק, צי מוז דער נאה דורש זיין תמיד אַ נאה מקיים, ד"ה צי איז ער נישט דערמיט גופא, וואָס ער איז אַ נאה דורש, שוין אויך אַ נאה מקיים. געוויס קאָן טרעפן, אַז ער זאָל זיין אַן איינפאַכער צבועק, אָבער אין דעם פאַל איז ער קיין נאה דורש אויך נישט. קיינער וועט נישט באַווירקט ווערן פון זיין „פריידיקן וואַסער“, אויב פון זיין מויל (אַדער זיין פען) הערט זיך דער ריח פון „דעם ווין, וואָס ער טרינקט“. אָבער אמתע ווערטער, אמתדיק געזאָגט, זיינען נישט קיין „ווערטער, ווערטער, ווערטער“, נאָר — ווערטן, נישט קיין פוסטער דרש, נאָר לעבן, געדאַנקען-לעבן, גע- פיל-לעבן, ווי דאָס לעבן פון געדאַנקען וועקט געדאַנקען אין אַנדערע, דאָס לעבן פון געפילן צינדט אַן יענעם געפיל, אַזוי, אַז דעם שרייבערס שעפערישע ענערגיע ווערט אַ קוואַל פון נייער ענערגיע. דאַמען ראַלאַנס מיינונג אַז „אַ געדאַנק, וואָס פירט נישט צו האַנדלונג איז אַ פאַרויס באַשטימטער דורכפאַל אַדער אַ פאַראַרט“, האָט נישט קיין ממשות, ווייל אַן אמתער געדאַנק פירט, פריער אַדער שפעטער, צו אַקציע. ער איז אַזוי ווי אַ דינאַמאַ-מאַשין. זי מאַכט אַז רעדער זאָלן זיך דרייען. מעג זי זיין ווי אָפגערוקט פון זי... די ווערק פון אַ טאַלסטאַי, אַ דאַסטאַיעווסקי, אַ נישטע זיינען געווען און געבליבן אַ קוואַל פון מעכטיקער ווירקונג. — און מיר זוכן אַן ענטפער אויף דער פראַגע, ווי אַזוי איז עס מעגלעך. ווי אַזוי האָט אַ טאַלסטאַי געקאַנט מאַכן אַנדערע פאַר אַסקעטישע קריסטן, בעת אין אים אַליין האָט געלעבט אַזאַ גרויסער עולם הזהניק און אַזאַ שטיק געצנדינער? ווי אַזוי האָט אַ דאַסטאַיעווסקי געקענט אויפרודערן דעם עטישן באַוווסטזיין פון דער מענטש- הייט, ווען עס זאָל אַפילו נאָר טיילווייז זיין אמת, וואָס מען דערציילט וועגן אים אַליין? ווי האָט אַ נישטען געקענט געלינגען די געשטאַלט — און די פילאָסאָפיע — פון דעם איבערמענטש מיט זיין ווילן צו מאַכט, אויב ער אַליין, ווי זיין שוועסטער דערציילט, איז געווען אַ רך-לב?

דער תירוץ איז: נישט אַלע מאָל לייגט דער שאַפער אַרײַן אין זײַנע װערק דאָס, װאָס איז אַ טײל פֿון זײַן װאָר; אָפֿט איז זײַן שאַפֿן די פֿאַרװירקלעכונג פֿון זײַן חלום און זײַן חלום איז, װי איר װײַסט פֿון פֿרױדן, זײַן אונטערבאַװוסטזײַן, װאָס ער קען נישט דערגרײַכן אין דער װירקלעכקײַט, פֿאַרקערפֿערט ער אין זײַנע װערק. דאָס װאָס בלאַנדזשעט אַרום, װי אַ נאַקעטע נשמה, אָן אַ קערפֿער, אין דעם לעבנס עולם התוהו, געפֿינט אַ תּיקון אין רעליגיע, אין פֿילאָסאָפֿיע, אין קונסט. אויף אירע נידעריקערע טרעפֿן איז קונסט אָן אַפֿרוף; אויף אירע העכערע מדרגות איז זי — אַן אַרױסרױף. זי װײַזט עפֿעס דעם לעבן און פרעגט: „האָסט עסײַ? מיט אַנדערע װערטער, דער קײַנסטלער פֿון װאָרט, און יעדער אַנדער קײַנסטלער, גיט אונדז אַ מאָל אין זײַנע שאַפֿונגען נישט װאָס ער איז, נאָר װאָס ער װיל זײַן. דאָס װעלן זײַן עפֿעס, דאָס בענקען און לעכצן נאָך עפֿעס איז אפשר אַ טײַפֿערער קוואַל פֿון שעפֿע-רײַשקײַט, װי דאָס, װאָס מען איז, װער װײַסט, צי װאָלט טאַלסטאַי זיך געריסן אַזױ צום „געטלעכן קײַנגרײַד“ און צי װאָלט ער געקענט שרײַבן װעגן דעם אַזױ איבערצײַגנדיק און אַזױ שטאַרק װען ער זאָל נישט האָבן געװען אַזױ מענטשלעך און אַזױ ערדיש? װער װײַסט צי זײַנע װערק װאָלטן געהאַט אַזאַ װירקונג אויף די גאַנדיס, װען ער זאָל אַלײַן האָבן געװען אַ מאַהאַטמאַ גאַנדי? און — דער עיקר — װער װײַסט, צי ער װאָלט דאָן גאָר געהאַט דעם סטימול און דעם כּוח צו שרײַבן זײַנע װערק? גאַנדי, דער מײַסטער פֿון גרױסער טאַט, איז נישט געװען קײַן גרױסער קײַנסטלער פֿון װאָרט. און װען טאַלסטאַי זאָל האָבן פֿראַקטיצירט דאָס, װאָס פֿילטאַן זײַן שאַפֿן, װאָלט ער אַדער זיך צופֿרידנגעשטעלט מיט זײַן גוטן לעבן און נישט געהאַט מער קײַן אײַמפּולס צו שרײַבן, אַדער ער װאָלט אויסגעשעפֿט געװאָרן פֿון די גרױסע מעשים און מער נישט געהאַט קײַן כּוח פֿאַר גרױסע קונסטװערק...

די אויבנדערמאָנטע סתירה צװישן טאַלסטאַיס פֿערזאָן און זײַן פֿערזענלעכקײַט, דער געראַנגל צװישן זײַן לעבן און זײַן שאַפֿן װײַזן קלערער, װי יעטװידער אַנדער בײַשפּיל, די קאַמפּליצירטקײַט, די דראַמאַטישע אַדער, אויב איר װילט, טראַגישע קאַמפּליצירטקײַט פֿון דער פֿראַגע, װאָס מיר באַטראַכטן איצט, — פֿון דער פֿראַגע: װאָס? אַדער װער? לױנט דעריבער לענגער זיך אַפֿצושטעלן אויף דער פֿראַבלעם „טאַלסטאַי“.

די ערשטע זאַך איז כּדאי זיך צו דערמאָנען אַז ער אַלײַן האָט זיך נישט אין מאָל געקלאַנגט אויפֿן פעלן פֿון האַרמאָניע צװישן זײַנע עטישע אידעאַלן און זײַן װירקלעכקײַט. ער האָט נישט געװאָרט ביז אַנדערע װעלן קומען און אים אַנױוײַן אויף דעם.

ער האָט פֿון דער אינעװײַניקסטער סתירה מוראדיק געליטן — און געזוכט אַ רעטונג. ער האָט נישט אין מאָל געװאָלט אויפגעבן זײַן קײַנסטלערישע טעטי-קײַט כּדי זיך אַרײַנצוזאָן אין גאַנצן אין פֿאַרװירקלעכן זײַן לעבנס-פֿילאָסאָפֿיע. ער האָט מער װי אײַן מאָל געמאַכט פֿרווון אַװעקצוגײַן פֿון זײַן סביבה, פֿון זײַן פאַמיליע, װעלכע איז געװען נישט אין זײַן גײַסט. ביידע זאַכן זײַנען אים נישט געלונגען; ער האָט נישט אויפגעהערט, נישט געקאַנט אויפהערן צו שאַפֿן קונסטװערק און װען ער איז, ענדלעך, אַ קראַנקער צװײאַונאַכציק-יעריקער זקן, אַנטלאָפֿן פֿון יאַס-נאַיאַ-פּאַליאַנאַ — האָט אים אַנגעיאָגט דער טױט... באַדױערט מען װאָס עס איז נישט געװען קײַן פּולער פֿרידן צװישן דעם שאַפֿן און דעם לאַנגן און רײַכן לעבן

פון דעם געניאלן שריפטשטעלער. נאָר צי איז טאָקע אָט דער ריס געווען אַזוי גרויס, אַזוי טיף, ווי מען רעכנט? און אויב יאָ — פון וואָנען האָט ער זיך גענומען? און נאָך אַ וויכטיקע פּראָגע; ווי אַזוי איז עס מעגלעך געווען אַז דער ריס זאָל דעם זקן פון יאַסנאַיאַ פּאַליאַנאַ נישט שטערן צו מאַכן אַזאַ מעכטיקן רושם אויף דער מענטשהייט סיי מיט זיינע ווערק, סיי מיט זיין פּערזענלעכקייט? אויב די מאַראַ-לישע טענדענץ און די קינסטלערישע ענערגיע זיינען אין זיינע ווערק נישט געוואָרן איינס, היינט ווי קאַנען זיי זיין אַזוי גרויס, אַזוי איין-און-איינציק? עס האָט גע-דאַרפט פאַרמינערט ווערן אָדער זייער מאַראַלישער, אָדער זייער עסטעטישער ווערט. און אויב עס איז אמת, אַז טאַלסטאָיס לעבן איז געווען פול מיט סתירות צווישן וואָרט און טאַט, כוונות און מעשים — היינט פאַר וואָס האָבן אַפילו די גרעסטע קעגנערס זיינע, וועלכע האָבן דאָס אים אויפגעוואָרפן, געהאַט דאָך צו אים פּערזענלעך דעם טיפסטן צוטרוי?

מיר דאַכט זיך, אַז די פּראָגעס אַליין צווישן אונדו צו טראַכטן, אַז די דיסאַ-נאַנסן אין טאַלסטאָיס לעבן און שאַפן זיינען גאָר נישט געווען אַזוי טיף און אַזוי שאַרף ווי ער אַליין און אַנדערע האָבן גערעכנט. דאָס זאָגט אונדו אויך דער אומ-מיטלבראַרער איינדרוק, וואָס מיר האָבן פון טאַלסטאָיען. דאָס איז נישט קיין איינדרוק פון צעריסנקייט, — פאַרקערט, ס'איז אַ רושם פון מאַכט און איבערווייניקסטער גאַנצקייט. נישט נאָר די יוגנט-ראַמאַנען, אויך די עטיש-פּילאָסאָפּישע, פּעדאַגאָ-גישע און רעליגיעזע שריפטן זיינע האָבן געקאַנט שטאַמען נאָר פון אַ מענטשן וואָס איין ציל האָט אָנגעפילט זיין גאַנצע גרויסע נשמה און וואָס איין איינהייט-לעכער ווילן האָט אים געפירט אויף זיין וועג. אַ מענטש וואָס איז צעקריגט מיט זיך אַליין, האָט נישט אַזאַ קלאַרע שטיים, גייט נישט מיט אַזאַ פּעסטן טראַגט. האָט געמעגט זיין ווי אויפריכטיק זיין שלאָגן זיך על חטא אין האַרצן און זיין כאַפן זיך אַליין ביי סתירות און נישט-אויסגעהאַלטנקייטן — בלייבט דאָך דער איינדרוק פון אים ווי פון אַ פולן שטראַם וואָס אָן וויפל פעלדזן און אָן וויפל דאַמבעס ער זאָל זיך נישט אַנשטויסן, גייט ער זיין וועג... קראַפט, זיכערקייט, זוניקע קלאַרקייט — ווי קומען אַהער סתירות, ריסן, טאַפּלטיקייט?

טרעפן זיי זיך טאָקע אין דער אמתן נאָר אויף די בייזעווען, נישט אויפן דרך המלך פון טאַלסטאָיס שאַפן. אין עצם איז קיין מאָל נישט געווען ביי אים קיין סתירה צווישן זיין זעען דאָס לעבן און זיין זוכן דעם זין פון לעבן. זיין אַפּענע מאַראַלישע טענדענץ (און זי איז געווען שוין אין זיינע יוגנט-ווערק) האָט נישט צעשטערט און אַפילו נישט געשטערט זיין גרויסע קונסט. זיינע טיפע קינסטלערישע קוואַלן האָבן נישט אויפגעהערט צו שלאָגן און צו קוויקן אונדו מיט זייער פּרישקייט אויך אין אַזוינע ווערק ווי "קרייצער סאַנאַטאַ" אָדער "תּחית המתים", כאַטש זיי זיינען געשריבן מיט אַ גאַנץ באַשטימטער כוונה. דער דיכטער פון "קאַזאַקן", זיין יוגנט-ווערק, האָט אונדו גלייך אין אָנהייב געזאָגט, אַז וואָס מיינט ביי אים פאַר וואָס און צוליב וואָס. אין "קאַזאַקן" איז שוין געווען דער גאַנצער טאַלסטאָי! און ווען מען ליינט אַפילו די שטעלן, וואָס שטאַמען פון טאַלסטאָי דעם פּריידיקער, דאַכט זיך, אַז זיי זיינען אַן אַרגאַנישער טייל פון זיין שאַפן. ווי אַזוי דאָס ווערט דערגרייכט — דאָס איז דער סוד פון דעם געניאלן מייסטער און מענטשן... אַפּלערנען דערפון, אַז אַלע מעגן און מוזן זיין טענדענציען, איז אַן אומזין. נישט אַלע קאַנען, נישט

אלע מעגן טאן וואס עס פארגינט זיך א טאלסטאָי. אָבער נישט וועגן דעם רעדט זיך דאָ. איך האָב געוואָלט זאָגן אַז גראַד ער, טאַלסטאָי, וועלכער האָט אַזוי שטאַרק און אַזוי אָפט מאַראַליזירט און פּילאָסאָפּירט אין זיינע ווערק — האָט ווינציקער ווי יעדער געליטן פון דעם קעגנזאָץ וואָס איז געוויינטלעך דאָ צווישן דעם סאָציאַל-רעפּאָרמאַטאָרישן און דעם קינסטלערישן סאָרט שרייבן.

אויב מען קאָן און מען מוז רעדן וועגן אַ דראַמאַטישן קאָנפּליקט אין פּאַר-בינדונג מיט דעם שאַפּער פון „קריג און פּרידן“, איז עס די קאָליזיע, וואָס איז געווען אין זיין טאַג-טעגלעכן לעבן.

אין זיין פּערזענלעכן לעבן איז באמת נישט געווען קיין פּרידן, קיין איינשטי-מיקייט צווישן זיינע כּוונות און זייער פּאַרווירקלעכונג. מיט אַלע כּוחות פון זיין נשמה האָט ער געוואָלט איבערמאַכן די גאַנצע וועלט — און געמוזט זי דולדן, ווי זי איז אין זיין נאַענטסטער סביבה. פון אַלע לענדער איז מען געקומען פּרעגן צו אים עצות, לערנען זיך ווי צו לעבן אויף דער וועלט — און אויף זיינע אייגענע פּרוי און קינדער (א חוץ אַ פּאַר פון די טעכטער) האָט ער נישט געהאַט די מינדסטע ווירקונג. עס איז דערגאַנגען ביז צו טראַגישע לעכערלעכקייטן. אַ שטייגער: מען זעצט זיך צום טיש עסן. דערלאַנגט מען אים און זיינע פּריינד מילכיקס — אַליין אָבער עסן די פּרוי און די קינדער פּלייש... דער „גרויסער שרייבער פון דער רוסי-שער ערד“ קאָן נישט אויספירן, אַז מען זאָל אין הויז ביי אים נישט טאָן דאָס, וואָס באַליידיקט און פאַרשעמט אים... צו זיין שטים הערט זיך צו די גאַנצע מענטשהייט, נאָר נישט זיין הויזגעזינד! „ביי דעם טיש, ווען טאַלסטאָי האָט גערעדט, דערציילט לערנאָ באַליע, האָבן די זיין שלעכט פאַרמאַסקירט זייער לאַנגווייליקייט און אומ-צוטרוי“.

ער וויל אין גאַנצן אוועקגיין פון הויז — און האָט קיין כּוח נישט אויסצופירן דעם באַשלוס. שוין אין יאָר 1897, דרייצן יאָר פאַר זיין טויט, האָט ער אָנגעשריבן אַ בריוו צו זיין פּרוי, וווּ ער האָט איר געמאָלדן, אַז ער האָט, ענדגילטיק, נאָך לאַנגע יסורים, באַשלאָסן צו טאָן דאָס, וואָס ער האָט שוין לאַנג געוואָלט טאָן: אוועקגיין — און איז געבליבן אין דער היים. „ער איז געווען שוואַך, זאָגט ראַמען ראַלאַן, — ער איז געווען אַ מענטש, און דערפאַר אייגנטלעך האָבן מיר אים ליב“. דאָס איז אמת. אָבער פאַרוואָס איז ער פאַרט געווען אַזוי שוואַך, ווען עס איז געקו-מען צו דער פּאַרווירקלעכונג פון די טיפּסטע ווונטשן פון זיין נשמה?

ווען ער זיצט ביי זיין שרייבטיש, שאַפט ער און מאַכט הרוב וועלטן; מיט די גרעסטע און מיט די קלענסטע מענטשן טוט ער וואָס ער וויל; אַן איינפאַכער פּויער, אַ פּלאַטאָן קאַראַטאָיעו, ווערט ביי אים אַ פּילאָסאָף; נאַפּאַלעאָן — אַ קאַרליקל; וויל ער — דערהייבט ער נשמות, און אַז ער וויל — ווערט פון זיי שטויב. אַלץ קאָן ער, ווען ער איז ביי זיך אין קאַבינעט און האַלט די פּען. אין האַנט, אָבער אין הויז ביי זיך איז ער קיין באַלעבאָס נישט; דאָרט קיניגט די באַגאַבטע, דעספּאָטישע, האַלב-היסטערישע סאָפּיאַ אַנדרייעוונאַ. זי האָט אַלץ, וואָס זי האָט פאַרמאַגט, אַפּ-געגעבן דער קונסט פון לעבן, בעת אַלע זיינע געניאַלע כּוחות זיינען אוועק אויפן לעבן פון דער קונסט... הונדערטער טויזנטער מענטשן אין אַלע עקן וועלט ווערן טאַלסטאָיאַנער, גייען אוועק פון דער מאַדערנער ציוויליזאַציע און ענדערן דעם שניט און שטייגער פון זייער לעבן... זייער פּאַסיווער ווידערשטאַנד צו מיליטער-

דינסט ברענגט זיי אין תפיסה, פארשאפט זיי יסורים, אבער זיי בלייבן פעסט, זיי גיבן זיך נישט אונטער... זיי, די פשוטע חסידים, זיינען שטארקער פון רעגירונגען; ער, דער רבי, דער גרויסער גייסטיקער פירער, איז ביי זיך אין הויז אַנמאַכטיק... זיינער אַן אַנהענגער, גאַנדי, ווערט אַ געפאַר פאַר דער ענגלישער אימפעריע און אין זיין אייגענעם לעבן מאַכט ער אַן אמתע איבערקערעניש, אַבער גאַנדיס לערער, טאַלסטאַי, קאַן נישט טאָן וואָס ער וויל מיט די רעכט אויף זיינע אייגענע ווערק, ווייס נישט ווי אַרויסצופלאַנטערן זיך פון היימישע סצענעס. זיינע אינטימע טאַג-ביכער מוז ער אויסבאַהאַלטן ווי אַ שול-יינגל, און טאַמער פירט ער יאָ עפעס אויס, איז עס נאָר מיט דער הילף פון טשערטקאָון... יאָ, דער מיטלמעסיקער סעקטאַנט טשערטקאָון איז „שטאַרק“, און ער, דער גאון עולם, דער שטאַלק פון דורות, — איז „שוואַך“ און „אומבאַהאַלפֿן“!

ער האָט, אַפֿנים, געקאַנט נאָר שרייבן, נאָר ריידן — זאָגן די פיליסטערס — און פון ריידן צום טאָן — לייגן זיי אַרויס זייער חכמה — איז אַ גרויסער מהלך... און זיי ווייזן אָן זעלבסטצופרידן אויף דער אַנמאַכטיקייט פון וואָרט.

אַבער אין דעם האָט זיך, אין דער אמת, אַרויסגעוויזן די מאַכט פון וואָרט. די אויסערגעוויינטלעכע מאַכט וואָס נעמט-צו אַפילו ביי דעם רייכסטן גייסט די אַנציע ענערגיע, אַלע לעבנס-כוחות... ווען גאַנדי זאָל האָבן געווען אַ גרויסער שריפט-שטעלער, אַ מענטש פון וואָרט און געדאַנק, וואָלט אויך ער מסתמא געבליבן אין זיין רייכן הויז אין דרום-אַפריקע, אַזוי ווי טאַלסטאַי איז געבליבן אַ געפאַנגענער אין יאַסנאַיאַ פּאַליאַנאַ. אַבער גאַנדי איז געווען אַ מענטש פון טאַט, האָט ער אי-בערגעמאַכט זיך אַליין, זיין הויזגעזינד — און פּראַקטיש געווירקט אויף מיליאָנען. דער מאַהאַטמאַ איז געווען אַ גאון פון ווילן, בעת טאַלסטאַיס גרויסער כוח איז דער כח פון וואָרט.

דאָס גרויסע וואָרט פאַרלאַנגט און פאַרשלינגט דעם גאַנצן מענטשן, — אַזוי ווי די גרויסע טאַט. אַפילו זאָ אַפילו פילזייטיקער גאון, ווי געטע האָט (אין איינעם פון זיינע שמועסן מיט עקערמאַנען) זיך געקלאַגט, וואָס ער האָט זיך נישט קאַנצענטרירט אויפן ליטעראַרישן שאַפֿן. „ווען איך זאָל זיך האָבן מער צוריקגעהאַלטן פון עפנט-לעכע און געזעלשאַפטלעכע האַווענישן און געקאַנט לעבן מער אין איינזאַמקייט, וואָלט איך געווען גליקלעכער און אַ סך מער אויפגעטאָן ווי אַ דיכטער.“

גרויסע אנשי מעשה, מאַכטיקע פירערס פון פעלקער האָבן זעלטן ווען אי-בערגעלאָזן נאָך זיך געניאַלע שריפטן. זיי זיינען געווען טוערס, נישט קיין מענטשן פון וואָרט. אין דער לעגענדע האָט משה געגעבן די תורה, דוד המלך — תהלים, שלמה — שיר השירים. אין דער אמתן זיינען זייערע אַלע שאַפֿונג-כוחות צוגע-נומען און אויסגעשעפט געוואָרן פון זייערע גרויסע מעשים.

אַזוי האָט טאַלסטאַי זיין שעפּערישע אַקטיוויטעט אויסגעגעבן ביון לעצטן טראָפֿן אויף זיינע ביכער. ער האָט אַזוי פיל לעבן אַריינגעלייגט אין די נאַטשאַס, אין די באַלקאַנסקיס, אין די אַנאַס, אין די נעכלידוואָוס, אין די לעווינס, אַז פאַר אים איז ווינציק-וואָס געבליבן. עס איז גיכער צו באַוונדערן דאָס וואָס ער האָט יאָ דערגרייכט (און ער האָט זייער פיל דערגרייכט) אין פּראַקטישן לעבן, ווי דאָס, וואָס אים איז נישט געלונגען אויפצוטאָן. עס איז אפשר גאָר צו באַדויערן, וואָס אַ

טייל פון זיין ענערגיע האַט ער דאָך אָפגעגעבן אויף אַנדערע געביטן, נישט אויף דעם געביט פון דער וואַרט־קונסט.

אויפן פעלד און אפילו אין שול האַט טאַלסטאַיען לייכט געקאָנט פאַרבייטן יעדער געזונטער פּויער, יעדער ריכטיקער פּעדאַגאָג. אין דער ליטעראַטור האַט זיין אַרט קיינער נישט געקאָנט פאַרנעמען, און ווען ע. מ. דע וואַגיוע האַט אַ מאַל דערזען אַ בילד, ווו טאַלסטאַיער איז געווען פאַטאַגראַפירט אין פּויערשע קליידער מיט אַ זעג אין די הענט, האַט ער זיך געווענדט צו אים מיט אַ פאַטעטישן רוף: „מייסטער פון פּרעכטיקע ווערק, דאָס איז נישט אייער געצייג! אונדזער געצייג איז די פּען, אונדזער פעלד — די מענטשלעכע נשמה, וועלכע בייטיקט זיך אויך אין שוין און בערונג. דערלויבט אייך דערמאָנען דעם אויסגעשריי פון אַ רוסישן פּויער, דעם ערשטן רוסישן דרוקער אין מאַסקווע, ווען מען האַט אים געשלעפט צוריק צום אַקער: „ס'איז נישט מיין אַרבעט צו פאַרזייען די קערנדלעך פון געוויקסן, נאָר צו פאַרשפּרייטן די קערנדלעך פון גייסט.“ דע וואַגיוע האַט געמאַכט אַ טעות, ווען ער האַט געמיינט, אַז טאַלסטאַיער האַט ווען עס איז געוואָלט אַוועקוואַרפן זיין פּען־געצייג, אָבער ער איז געווען גערעכט, ווען ער האַט דערקלערט, אַז דער, וואָס איז מסוגל צו פאַרשפּרייטן „קערנדלעך פון גייסט“ איז פּטור פון דער מיצווה צו זייען סתם אַזוי קערנדלעך... דער שרייבער איז בטבע מער אַ מענטש פון גייסטיקער, ווי פון פיזישער זריעה, מער אַ מענטש פון טראַכטן, ווי פון טאָן. ער האַט צופיל אינטערעס פאַר דעם אַלגעמיינעם זין פון לעבנס־פּראַצעס, אַז ער זאָל זיך קאָנען אַרייַנטאָן אין די איינצלהייטן, וועלכע זיינען וויכטיק פאַר דעם פּראַקטיקער. ער טויג אַנצוצויען דעם זייגער, נישט צו ווערן זיינס אַ רעדל...

איז קיין חידוש נישט, וואָס טאַלסטאַיער האַט אַזוי ליכטיק און מיט אַזאַ מאַכט געלאָזט ברענען זיין ווילן און זיין נשמה אין דעם פייער פון וואַרט, אַזוי, אַז ווען עס איז געקומען צו טאָטן, האָבן די טשערטקאָוס און די סאָפּיאַ אַנדרייעוואַס גע־מוזט זיין שטאַרקער און ענערגישער פון אים. דערצו דאַרף מען געדענקען, אַז דאָס גרויסע וואַרט־שאַפן האַט אים נישט נאָר אויסגעשעפט. עס האַט אים אויך געגעבן אַ גרויסע מאַראַלישע באַפרידיקונג אַדער לייזונג. ער האַט שוין מער אפשר גאָר נישט געפילט אַזאַ ברענענדיקן דאַרשט צו זיין אַ נאה מקיים נאָך דעם ווי ער איז געווען אַ נאה דורש. דאָס וואַרט איז געווען פאַר אים טאָט. נישט נאָר לעוויץ אַדער נעכלידאָוו אַדער קאַראַטיעוו האָבן אויסגעלעבט און פאַרווירקלעכט זיינע איי־דייען; אינאיינעם מיט זיי האַט ער אַליין זיי געלעבט... אויב גאַנאַל האַט פון אַ סך געמיינהייטן, ווי ער האַט געשריבן, זיך באַפרייט דורך דעם, וואָס ער האַט זיי אָפגעגעבן זיינע העלדן, פאַר וואָס זאָל מען נישט פילן זיך פרייער אויך פון גוטע און איידעלע שטרעבונגען נאָך דעם ווי מען האַט זיי פאַרקערפערט אין קינסטלערישע געשטאַלטן? איז דען נישט ריכטיק אַז דאָס וואַרט, ווען עס קומט אַרויס פון דער טיפעניש פון אונדזער נשמה, לאַדט אונדז אויס און נעמט פון אונדז אַראָפּ די לאַסט? האַט דער פאַרצייטיקער נביא נאָך דעם ווי ער האַט גערעדט, נישט געפילט, אַז ער האַט געטאָן גאָטס שליחות? האַט ער דען געדאַרפט נאָך עפעס טאָן? אַזוי האַט אויך טאַלסטאַיער דורכגעפירט זיין מיסיע אין זיינע ווערק. אין זיי האַט ער רעאַליזירט זיינע איידלסטע שטרעבונגען און מקיים געווען אַלע זיינע מיצוות... מען איז זיך אָפט סומך אויף פאַרצייטיקע זינגערס, פאַעטן, וואָס פלעגן באַ־

גלייטן די אַרמיי אין קריגסצייט און זי באַגייסטערן. דערפון וויל איך דרינגען, אַז אַ פּאַעט דאַרף עפעס „טאַן“ אויך. דערפון אָבער איז געדורנגען פּונקט דער היפּוך. נישט געקוקט אויף דעם וואָס אין עקסטרעמער געפאַר פּלעגט דער זינגער מסתמא אַוועקלייגן די לירע און נעמען די שווערד אָדער די שפיז אין האַנט, האָט ער אָבער מער ווי מיט זיין שווערד און שפיז אויפגעטאַן מיט זיין לירע. אונדזער אייגענער מאַריס ווינטשעווסקי, דער „זיידע“, פון דער יידישער קאַמפּס־פּאַעזיע, האָט געזאָגט וועגן דעם רעוואָלוציאָנערן שלאַכטפעלד, אַז —

דאַרטן וועל איך מיינע ברידער
פירן נישט אַלס גענעראַל,
איך וועל נאָר מיט פרייהייט־לידער
זיי דערמונטערן איבעראַל.

דען צום קאַמף וועט מען באַדאַרפן,
יענעם טאַג פון היץ און דראַנג,
חוץ דעם ביקט, דעם שווערד דעם שאַרפן,
אַ באַגייסטערטן געזאַנג ...

אַ באַגייסטערטן געזאַנג קאָן אָבער שאַפן נאָר דער, וואָס איז אַ פּאַעט, אַ קינסטלער, דאַרף ער דאָס טאַן און נישט אַרױפּשלעפּן אויף זיך די גענעראַלישע קליידער, וועלכע פּאַסן אים נישט...

איז אַ פּאַקט, אַז טאַלסטאַי איז געווען טאַלסטאַי ווען ער האָט געשריבן, נישט דאָן, ווען ער האָט זיך איבערגעטאַן ווי אַ פּויער און געהאַלטן אַ זעג אין האַנט. ער איז געווען ער אויך אין דער יוגנט, ווען די שטורעמס פון זיינע ליידנשאַפטן האָבן אים אָפט נישט געלאָזן הערן דעם געשריי פון זיין געוויסן און דער גרויסער אומרו פון זיין נשמה האָט נאָר צייטנווייז זיך אַריינגערעיסן אין זיינע ווערק. אָבער וואָס ווייטער אַלץ הייסער, אַלץ פיינלעכער איז געוואָרן די אומצופרידנקייט, דער פון זיין גייסט, האָט דאָס פולער געמאַכט זיין שרייבן, וואָס דאָס איז געווען זיין לעבן, און ווען ער איז געזעסן און האָט געשריבן, איז ער געווען מער טאַלסטאַי־נער און האָט מער מקיים געווען טאַלסטאַי־זום, ווי דאָן, ווען ער איז געשטאַנען אַ באַרוועסער, אין אַ פּויעריש העמדל און געזעגט האַלץ... אין זיין „ניע מאַגו מאַל־טשאַט“, בעט ער אויף זיך מיט אַ גרויזאַמער אויפריכטיקייט דעם „אַנגעזיפטן שטריקל“ — און ווען ער שרייבט דאָס, גייט ער צו דער תּליה און איז זיך מקריב. אין זיינע טאַגביכער און אין זיינע בריוו דערציילט ער, אַז ער קאָן מער נישט אַרױ־בערטראַגן דאָס לעבן אין יאַסנאַיאַ פּאַליאַנאַ — און אַז ער שרייבט דאָס גייט ער אַוועק פון דער פּריצישער היים גייסטיק, און דאָס איז זיין אמתדיק אַוועקגיין, בעת דאָס שפּעטערדיקע אַנטלויפן איז נישט מער ווי אַ סימבאָל...

איז ווער זאָגט דאָס, אַז ער האָט נישט געלעבט אין פולן הסכּם מיט די פּאַ־דערונגען פון זיין געוויסן, פון זיין מאַראַל? ער האָט דורכויס געלעבט טאַלסטאַי־יש אין זיינע שריפטן — דאַרט וווּ עס איז זיין אמת לעבן, זיין אייביק לעבן.

בנוגע צו אַזאָ ווי טאַלסטאַי קאָן קיין שום ספּק נישט זיין אַז וואָס אונדז אינטערעסירט אין זיינע ווערק איז — נישט ווער, נאָר וואָס. אָבער ביי אים איז,

ווי מיר האָבן געזעען, דער קאָנטראַסט צווישן זיין שעפּערישער פּערזענלעכקייט און זיין פּריוואַט־פּערזאָן גאָר נישט געווען אַזוי שאַרף. ביי אַנדערע איז ער נישט איז ערד שאַרפּער. נישט קיין קלענערער פּאַעט ווי פּושקין האָט עדות געזאָגט אַז „ביי ווען אַפּאַלאָ רופּט אים נישט צו זיין הייליקן מזבח, איז צווישן אַלע נישטיקע מענטשן דער נישטיקסטער — דער פּאַעט“. אָבער נישט נאָר אין פּערזאָן, אויך אין איינפאַכער פּראָזע האָבן שעפּערישע מענטשן נישט איין מאָל אָנגעוויזן אויף אַ דיס־האַרמאָניע צווישן איינעמס שאַפּן און זיין לעבן. אַפּילו אַסקאַר וויילד, וואָס האָט זיך באַרימט, אַז ער האָט זיינע ווערק אָפּגעגעבן זיין טאַלאַנט און (אומשטיינס גע־זאָגט) זיין לעבן — זיין געניאַליטעט, — אַפּילו ער האָט געוואוסט, אַז בכלל זיינען די טאַלאַנטפולסטע דיכטערס אין זייער לעבן זייער אַפּט טאַלאַנטלאָז. פּרווונדיק פאַרמולירן האַמלעטס טראַגעדיע, האָט דער דיכטער פּון „דע פּראָפּנדיס“ געשריבן: „ער איז אַ טרוימער און איז באַרופן צו האַנדלען. ער האָט די נאַטור פּון אַ דיכטער — און מען פאַרלאַנגט פּון אים, ער זאָל זיך ראַנגלען מיט דער געוויינטלעכער פאַר־פּלאַנטערונג פּון אורזאך און ווירקונג, מיט דעם לעבן אין זיין פּראַקטישער גע־שטאַלט, פּון וועלכן ער ווייסט גאָר נישט און נישט מיטן לעבן אין זיין אידעאַלן וועזן, פּון וועלכן ער ווייסט אַזוי פּיל“... דעם דיכטער, וואָס גיט זיך אַפּ מיטן לעבן „אין זיין אידעאַלן וועזן“, איז, הייסט עס, שווער אויסצוקומען מיט דער „פּראַק־טישער געשטאַלט“ פּון לעבן... און נישט נאָר דער אונטערשייד צווישן „אידעאַל“ און „פּראַקטיק“ ווירקט דאָ. אויך דער פּאַקט, וואָס דעם מענטשנס (און אויך דעם שעפּערישן מענטשנס) כוחות זיינען, סוף־כל־סוף, באַגרענעצט, האָט דאָ עפּעס וואָס צו זאָגן. נישט יעדערער פאַרמאָגט אַזוי פּיל אינעווייניקסטע שיינקייט אַז ער זאָל זי קאָנען פאַרקערפּערן. אי אין זיינע ווערק, אי אין זיין טאַגטעגלעכער אויפּפירונג. „מיין לעבן — האָט זיך מודה געווען הענריך דעיוויד טאַראַ, — איז געווען די פּאַעמע, וואָס איך וואַלט געשריבן, אָבער אי לעבן זי, אי זי אויסדריקן — וואַלט איך נישט געקענט“. און אויב דאָס האָט געזאָגט טאַראַ, וואָס זיין „וואַלדען“ איז אין דער אמתן אי אַ קונסטווערק, אי אַ שטיק אויטאָביאָגראַפּיע, — היינט וואָס איז שוין צו רייזן וועגן אַנדערע שרייבער? פּון זיי קאָנען מען דאָך אודאי נישט פאַר־לאַנגען אַז זיי זאָל געלינגען אי שרייבן אַ פּאַעמע, אי זי לעבן. מען דאַרף זיך אפשר נישט ווונדערן וואָס מען געפינט נישט אַ מאָל אין זייער וואָר דאָס, וואָס איז דאָ איז זייער חלום און אין זייער ווערק. מען דאַרף טראַכטן: אפשר וואַלט דאָס גאָר נישט געקענט פאַרקערפּערט ווערן אין ליטעראַרישע שאַפּונגען, ווען דאָס זאָל האָבן רעאַליזירט געוואָרן אין לעבן... אפשר וואַלט אַ. לייעסי, וואָס איז פּרייער דערמאָנט געוואָרן, גאָר נישט געווען אַזוי העראַזיש אין זיינע פּאַעמעס, ווען ער זאָל זיין העלדנטרוים געקענט זען פאַרווירקלעכט? אפשר וואַלט י. ל. פּרין, ווען ער זאָל האָבן געווען אַ חסיד, נישט געשאַפּן זיין „חסידיש“? אפשר וואַלט ער דאָן גאָר יוצא געווען מיטן לעבעדיקן חסידיש? סאַמערסעט מאַהם האָט געשריבן וועגן עמערסאָנען, אַז יענער „וואַלט אפשר געווען אַ בעסערער שרייבער, ווען ער זאָל נישט האָבן געווען אַזאַ שיינער מענטש“, און אויב דאָס איז נישט אין גאַנצן ריכטיק וועגן „דעם חכם פּון קאַנקאַרד“, איז עס ריכטיק וועגן אַנדערע שרייבערס. די שיינקייט פּון זייערע ווערק נערט זיך פּון זייער פּערזענלעכער שיינקייט — און עסט זי אויף; זייער שאַפּן איז אַפּט אַ מין אויבערשטער שטאַק, וואָס וואַקסט אויס פּון

דער געפאלנקייט, דער מורא און דער בענקשאפט נאך רייניקייט, וואָס הערשט אונטן... אין דער גייסטיקער וועלט, נישט נאָר אין יאָנקל שאַפּשאַוויטשעס אונטער טערוועלט איז דאָ אַזאַ זאַך ווי צווייטאַקייט. די ביאַגראַפיעס פון גרויסע רעליגיעזע פירערס באַשטייען כמעט אַלע פון צוויי טיילן: א) זינד; ב) הייליקייט, וואָס נידעריקער דער אַלף איז געווען אַלץ העכער איז דער בית. עס איז אָבער פאַראַן אַן אונטערשייד צווישן דעם דואַליזם פון רעליגיעזע פירערס, וואָס זיינען געוויינטלעך לעך מענטשן פון טאַט, און דער צוויי-אייניקייט פון וואַרט-קינסטלערס. ביי יענע איז עס אַ צייט-איינטיילונג; פרויער זינד, דערנאָך הייליקייט. ביי די איז עס אַן איינטיילונג אין אַרט; דאָ (אינעם טאַג-טעגלעכן לעבן) שוואַכקייט, קליינקייט; דאַרט (אינעם שאַפן) מעכטיקייט און גרויסקייט.

אַסקאַר וויילדס נאָר וואָס דערמאַנט עדות-זאָגן אויף זיך אַליין, אַז ער האָט זיינע ווערק געגעבן נאָר זיין טאַלאַנט און זיין לעבן — זיין גאונות, — ווערט אַפֿ געפרעגט פון זיין אייגענעם „דע פראַפונדיס“. זיין ווונדערלעכער ווידוי וויינט, אַז אין דער אמתן איז אויך ער אין זיין שאַפן געווען גרעסער, ווי אין זיין לעבן, — גרעסער און שענער.

מיינט עס אַז עס איז ביים שרייבער דאָ אַן אַרגאַנישע סתירה צווישן וואַרט און טאַט? ניין, דאָס מיינט נאָר, אַז זיין וואַרט איז, ווי עס איז פריער שוין געזאָגט געוואָרן, — זיין טאַט, און נישט נאָר דערפאַר ווייל ער לעבט זיך אַליין אויס אין זיין וואַרט. אויך פאַר אַנדערע איז זיין וואַרט אַ לעבנס-קוואַל... אַפילו פון אַ ריין מאַראַלישן שטאַנדפונקט איז די ווירקונג פון טאַלסטאָיס ווערק דויערנדיקער, ווי גאַנדיס פראַפאַגאַנדע דורך טאַט, ווייל אין טאַלסטאָיס ווערק ליגן פאַרבאָרגן אַלע טאַטן פון אַלע איצטיקע און אַלע קומענדיקע גאַנדיס...

און אויב בנוגע צו אַ טאַלסטאָי מעגן מיר זיך רעכענען מיטן וואָס, ווייל ווער איז אויך אַן סכנות, — מחוץ מיר אין זינען האָבן וואָס און נישט ווער, ווען עס קומט צו געוויינטלעכע שרייבערס. קיין אַנדער ברירה האָבן מיר נישט. קריטיק פון ליטעראַטור און קונסט וואַלט אין דעם גרעסטן טייל פאַלן געווען אַדער אוממעגלעך אַדער בלויז נעגאַטיוויסטיש, ווען איר אויסגאַנג-פונקט זאָל זיין נישט איינעמס ווערק, נאָר זיין פערזאָן. מיר האָבן שוין פריער געבראַכט עטלעכע קאָנקרעטע ביי-שפילן פון כשרע ווערק, וואָס צוליב זייערע פאַרפאַסערס וואַלטן זיי געהאַט אויף זיך אַ סרכא. נאָך אַ פאַר ביישפילן וועלן ווייזן, אַז דאָ רעדט זיך נישט וועגן אויס-נעם-פאַלן. אַט איז אַ דערקלערונג פון דעם ענגלישן שרייבער סט. דזשאָן אוירוויין. ער האָט זי געמאַכט נאָך דעם ווי ער האָט איבערגעלייענט אַלדאָו האַקסליס בוך „ענדס ענד מינס“. אין יענעם עסי וועגן „צילן און מיטלען“ האָט דער ענגלישער ראַמאַניסט געשריבן אַז עס איז שווער צו געפינען אַן אַקטיאַר, וואָס זיין פראַ-פעסיע זאָל נישט האָבן פאַרדאַרבן זיין כאַראַקטער. האָט דער טעאַטער-קריטיקער סט. דזשאָן אוירוויין אים באַצאָלט מדה כנגד מדה און געענטפערט, אַז אין פאַר-גלייך מיט שרייבער זיינען אַקטיאַרן — צדיקים: „פרוויט, אדרבה, זיין אויף אַ שימחה, ווו עס זיינען פאַרזאַמלט אַ הונדערט אויטאָרס, וועט איר זען הונדערט קעץ אין איין זאַק. מען רעכנט דאָך, אַז פאַעטן זיינען די נאָבלסטע גאַטס באַשעפענישן, דאָך איז נישטאָ קיין ערגערער ספעקטאַקל, ווי ווען פאַעטן זאָגן איינע וועגן די אַנדערע מיינונגען“... און בכלל, פּרעגט ער: „איז דען דאָ נאָך אַ פראַפעסיע, וואָס

זאל אזוי זיין איבערגעפילט מיט טעמפע און גייסטלאזע מענער און פרויען, ווי די שרייבערשע? אבער דאס, וועט מען זאגן, איז א פאלעמישער אפרוף, נישט קיין קאנסטאטירונג פון פאקטן. קיין פאקטן פעלן אבער נישט. עס שוויבלט און גריבלט מיט זיי די געשיכטע פון יעדער ליטעראטור. לייענט זי, וועט איר זען, אז נישט נאָר פראַנסואַ ווילאַן, דער פראַנצויזישער פּאָעט פון 15טן יאָרהונדערט וואָס האָט געשריבן אַזוינע טיף-לירישע און טיף-מענטשלעכע לידער, איז באַשולדיקט געוואָרן אין גנבה, גולה און רציחה. יעדע ליטעראַטור און שיער נישט יעדע עפאָכע אירע איז פול מיט ווילאנס, כאַטש אפילו זייערע ביאָגראַפיעס זיינען נישט אַזוי מעלאַ-דראַמאַטיש און זייערע ווערק נישט אַזוי פּאָעטיש, ווי דעם פראַנצויזיס. און אויב איר ווילט זיך פאַרשפּאַרן אַרבעט, באַקענט זיך מיטן ענגלישן בוך: „אַנאַלס אָו טהי פּאָעטס“, געשריבן פון טש. פי. סמיט, באַקענט זיך מיט די אַלע ביאָגראַפישע פרטים, וואָס ער האָט אויפגעזאַמלט, וועט איך קלאַר ווערן, אז אויב אַ מער אַדער ווינציקער אַביעקטיווע און גערעכטע קריטיק איז בכלל מעגלעך, איז זי מעגלעך נאָר ווי די קריטיק פון וואָס, נישט ווי די קריטיק פון ווער.

8. קריטיק — און געשטאַלטן, אידיען, טענדענצן

א.

קריטיק נישט פון ווער, נאָר פון וואָס — דאָס איז דער אויספיר וואָס צו אים זיינען מיר נאָר וואָס געקומען. גוט. אבער אין וואָס זאל דער קריטיקער זיין מער אַריינגעטאָן, ווען ער לייענט אַ ראַמאַן, אַ דראַמע, אַ פּאָעמע און ווען ער שרייבט וועגן זיי, — אין זייערע אידיען אַדער אין זייערע געשטאַלטן? אין דעם לעבן און די לעבנסווערטן, וואָס וועגן זיי רעדט זיך אין די ווערק, אַדער אין דעם אופן, ווי זיי ווערן געשילדערט, געשטאַלטיקט, געמאַלן?

דער ענטפער איז, פאַרשטייט זיך, דער באַרימטער קלוגער ענטפער ביים קלוגן קינד, ווען מען פּרעגט עס, וועמען עס האָט העלטער, דעם טאַטן צי דער מאַמען: „ביידן, זאָגט עס, העלטער!“ קיין אַנדער תשובה קאָן נישט זיין, אויב עס איז ריכטיק אַז אַ קריטיקער — דאָס איז אַ גוטער לייענער וואָס איז געוואָרן אַ גוטער שרייבער. יעדער גוטער קריטיקער שטרעבט דערצו אַז די זאך, וואָס וועגן איר שרייבט ער, זאל ער אַרומנעמען פון אַלע זייטן, דערגרונטעווען זיך ביז צו איר תוך און אַנטפלעקן זי פאַר אונדז אַזוי גאַנץ, ווי זי איז. נישט יעדער שרייבער דערגרייכט עס, אבער יעדער שטרעבט דערצו, יעדערער ווייכט פון איינזייטיקייט ווי פון עפעס, וואָס פאַרקריפלט און פעלשט דאָס בילד פון לעבן, ווי אויך די קונסט-געשטאַלט, — און אויך דער אויפנעמער פון אַ ווערק וויל נישט קוקן נאָר אין איין זייט, אין איין ווינקל. ער וויל נעמען, וואָס אים ווערט אונטערגעטראָגן, ווי אַ לעבעדיקע גאַנציקייט, איז עס אַ מענטשלעכע געשטאַלט, וויל ער זי זען, נישט נאָר הערן, וואָס זי רעדט. ער וויל האַרכן ווי עס קלאַפט אין איר דער לעבנס-פּוילס, נישט נאָר וואָס ביי איר איז אויפן צונג... אידיען? זייער שיין, אבער דאָס דאַרפן זיין נישט סתם אַזוי אידיען, אַבסטראַקציעס; זיי מוזן העלפן אונדז זען דעם כאַראַקטער, וואָס

דריקט זיי אויס, און דאָס מיינט, אז זיי מוזן קומען פון אים אליין, פון זיין אייגענעם אינעווייניקסטן יש, נישט פונעם שרייבער... מאלע וואָס פאַר אַ געדאַנקען אַ שרייבער קען האָבן! ער קען זיי אַריינלייגן אין מויל היינט איין פאַרשוין, מאַרגן אַן אַנדערן. אים קען אַ מאל נישט אַרן ווער און וואָס זיין העלד איז, אַבי ער העלפט אים פאַפולער מאַכן זיינע שטרעבונגען. אַזאַ אידיען־שרייבער קען זיך זיין דער גרעסטער אידעאָליסט, אָבער ער האָט אַ פּנייה, און אַ שרייבער, וואָס האָט אַ פּנייה, אַפילו אַן אידעאָליסטישע פּנייה, ווייזט אונדז נישט דאָס לעבן אין זיין פרייען און פולן גאַנג, ער קערעוועט עס ווהין ער וויל, ער פאַרקרימט עס, פאַרהויקערט עס, (ווי ווייסן מיר, צי דער שרייבער האָט אַ פּנייה אָדער נישט, — וועגן דעם אין קומענדיקן קאַפיטל). אויב ער האָט דאָך אייגנאַרטיקע געדאַנקען, שעצן מיר אים זייער הויך, אָבער — ווי אַ דענקער, נישט ווי אַ דיכטער. אגב, זייער זעלמן טרעפט, אַז אַ דיכטער, וואָס שטעלט אונדז נישט צופרידן קינסטלעריש, זאָל באמת טאַקע האָבן אַריגינעלע אידיען. וואָס איז דען אַן אַריגינעלער געדאַנק? אַן אייגנאַרטיקע לעבנסדערפאַרונג, — פול אויסגעדריקט, וואָלט דער דיכטער זיך באמת געשטיצט אויף נייע לעבנס־דערפאַרונגען, וואָלט ער געזוכט זיי אונדז צו געבן אין אַ נאַטיר־לעכער, נישט אין אַ פאַרקריפּלעכער געשטאַלט, פאַלשע קונסט אין געוויינטלעך אַ שטראַף פאַר פאַלשן, דערהויפּט איינווייטיקן דענקען, וווּ ס'האַט נישט קיין קינסט־לערישע געשטאַלט, איז זעלמן ווען דאָ אַ קינסטלערישע, ד"ה אַ לעבנספולע אידיע... געשטאַלט און אידיע — ווער ווייס עס נישט? — זיינען איינס אין קינסטלערישן שאַפן, אַזוי ווי פאַרעם און אינהאַלט זיינען איינס. זיי דרינגען דורך איינס דאָס אַב־דערע אין דעם שאַפונג־פּראָצעס — און אויך אינעם פּראָצעס פון געניסן דאָס געשאַפענע. מען קאָן נישט כאַפן דעם אידיען־תּוך פון אַ ליד אָפּגעטיילט פון זיין פאַעטיש־בילדלעכן אויסדרוק, און פאַרקערט — דער פאַעטישער אויסדרוק פאַר־שאַפט אונדז פרייד אין אַ ליד נאָר דערפאַר, ווייל דאָס ליד דריקט עפעס אויס, וואָס פולער און באַדייטונגפולער עס איז דאָס, וואָס איז אינעם ליד פאַרמירט געוואָרן, אַלץ מער אַנטציקט זיינען מיר פון דער „פאַרעם“. דאָס אייגענע איז אין אַ ראַמאַן, וואָס דראַמאַטישער און וואָגיקער עס איז זיין האַנדלונג און וואָס וויכ־טיקער, — איר הויפּט־טרעגער, דער העלד, אַלץ ווערטפולער איז פאַר אונדז די אידיע, וואָס לייכט־דורך די געשעענישן און דערקלערט דעם מענטשן. מיר געניסן נישט די „אידיע“ באַזונדער און די „קונסט“ באַזונדער. דאָס איז אַזוי עלעמענטאַר, אַזוי זעלבסטפאַרשטענדלעך, — אַז מען וואָלט זיכער נישט געדאַרפט זיך אומ־קערן צו אַט דעם אַלף־בית, ווען עס זאָלן נישט זיין קיין לעזער און קיין קריטיקער, וואָס האָבן ליב צו פאַרקריכן אַן אַ זייט, ווייסן זיי דען נישט אַז מען דאַרף גיין אין מיטן, דאָרט, וווּ אידיע און געשטאַלט גיסן זיך צונויף און ווערן איינס? זיי ווייסן עס, דער מוח האָט זיי נישט אויסגעדאַרט. אָבער זיי האָבן עפעס אַ משונה־ווילדע הנאה פון אַרויסציען איין פּאָדעם פון אַ שרייבערס שאַפונג־קנויל, ציען דעם פּאָדעם און שפינען אים און דרייען אים און פלאַנטערן אים, ביז עס ווערט שפינ־וועבס, טרעפט, אַז איינער פון אַט דעם מיין אייגנאַרטיקע קריטיקערס פאַרקאַכט זיך אינעם פאַרעם פון „געשטאַלט“: ער וויל נישט קיין „אידיען“, כאַטש טו אים עפעס, ער וויל „ריינע“ געשטאַלטונג, אַזוי ווי ווען עס זאָל מעגלעך זיין אַזאַ זאך, ווי „ריינע“ קינסטלערישע געשטאַלטן אַן אידיען. ביי אַזאַ מיין קריטיקער איז רעכט

אויסצושליסן פּרצן פונעם דיכטער-פּאָך, — וואָס איז? פּרצעס שאַפן שטימט נישט מיט זיין טעאָריע פון „ריינער“ געשטאַלטונג. אָן אַנדער קריטיקער האָט נאָך מער ליב צו זינען שפינוועבס פון איין פּאָדעם, האַלט ער זיך פאַרן דינעם אידייען-שטריקל, און טאַמער וויל אימעצער אַריינקוקן אינעווייניק אינעם זאַק פון קונסט און נישט באַנוגענען זיך מיטן שטריקל, — איז יענער אַ שונא פון אידייען... אין דעם פּאַל איז גאָר באַזונדערס קלאָר, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַן איינזייטיקן, אַפט אַ מאַניאַקאַליש איינזייטיקן דענקען. דאָס איז אַ קריטיק, וועלכע האָט זיך איינגערעדט, אַז איר עובדה איז נישט אַלזייטיק צו געניסן און צו העלפן אַנדערע געניסן אַלזייטיק די קונסט פון דיכטער, נאָר צו זיין זייער „אידיען-שפינווער“. אַפט איז עס אַ קריטיק, וואָס גלייבט, אַז זי טוט אַ טובה דעם דיכטער דערמיט, וואָס זי טייטשט אַריין אין אים אירע אייגענע טייטשן, פּשטלט אין אים אַריין אירע אייגענע פּשטלעך. זי מיינט, די דאָזיקע קריטיק, אַז זי באַלייכט דערמיט דעם קינסטלערס ווערק — זי פאַרטונקלט עס. זי טוט עס דערפאַר ווייל זי איז ביז גאָר עגאָצענטריש, זי וויל אַז מען זאָל זי אויסהערן, נישט הערן, וואָס דער דיכטער זאָגט. זי פאַרמאַגט נישט די הויפטפּעיקייט פונעם געוונטשענעם סאַרט לעזער, כאַטש דער אידעאָלער קריטיקער איז פּריער ווי אַלץ אַ אידעאָלער לעזער — זי האָט נישט די פּעיקייט צו „פאַרגעסן אָן זיך און אָן דער גאַנצער וועלט און צו לעבן נאָר אינעם ווערק „פונעם דיכטער“ (געטע), זי שטעלט זיך, ווי אַ וואַנט, צווישן דעם שאַפער און דעם געניסער, פאַרשטעלנדיק דעם שאַפער און פאַרשטעלנדיק זיך אַליין פאַר אַ שאַפער. ביי דעם דאָזיקן סאַרט קריטיקער איז רעכט צו נעמען די ווערק פון דיכטער, וועלכע האָבן איינע צו די אַנדערע קיין שייכות נישט, אַרומ-שפינען זיי אַלע מיט דעם קלעפּיקן פּאָדעם פון איין „אידיע“ און לאָזן זיי אַלע פּלאַנטערן זיך אין אַט דעם שפינוועבס. ווי באַלד נאָר זיי זיינען אַלע געכאַפט גע-וואָרן פונעם קריטיקערס אידיען-נעץ, מאַכט שוין נישט אויס, וואָס דאָרט אונטן וואַרפן זיך, אָן אַטעם, אַ העכט אַדער אַ פּלאַטקעלע. מעג אַ ראַמאַן נישט האָבן קיין לייב און לעבן, מעג עס זיין נישט קיין ראַמאַן, נאָר סתם אַזוי עפּעס אַ טאַגבוך פון אַ לירישן געמיט, מעג עס האָבן געבליבן נאָר איינע פון די גוטע כוונות, מיט וועלכע עס איז אויסגעבעט דער וועג, וואָס פירט נישט צו דער וועלט פון קינסט-לערישן גענוס, — ווי באַלד נאָר די כוונה איז גוט פאַר דעם קריטיקערס אידיען-„מיסיע“, לויבט ער זי ביזן הימל אַריין, מאַכט אויף איר גאַנצע פּירושים, מאַכט פון איר אַ פּירוש. דער עיקר איז דאָך נישט דעם דיכטערס שאַפן, און דעם לעזערס געניסן, נאָר דעם קריטיקערס אידיע. און אַז מען זאָגט אים אַז אַן אידיע אַליין, אַן אידיע אָן אַ געשטאַלט איז נישט קיין קונסט-אידיע, זי וועקט נישט אונדזער פאַנטאַזיע, זי גיט זיך אונדז בכלל נישט איבער, זי בלייבט הענגען אין דער לופט און האָט נישט קיין ממשות, — ענטפּערט ער אייך, אַז איר „רודפּט אידיען“. אַז מען זאָגט אים, אַז אַ ליטעראַריש ווערק מוז, ווי יעדעס קונסטווערק, לעבן אויף זיין אייגענעם חשבון און אַז ס'איז נישט גענוג, וואָס דער קריטיקער נעמט עס אַריין אין יענעם אידיען-סך-הכל, וואָס ער אַליין פירט, — דעם קריטיקערס חשבונות מעגן זיין ווי גוט, געהערן זיי צו זיין אייגענער בוכהאַלטעריע, און זיי פאַרשפּאַרן נישט דעם דיכטער די אַרבעט צו באַלאַנסירן זיין ליטעראַרישן בודזשעט. — ווען מען זאָגט עס אים באַפאַלט ער אייך, פאַר וואָס איר האַלט כלומרשט אַ „אידיען-זיינען אָן אומגליק פאַר דער ליטעראַטור“. ער קאָן זיך נישט פאַרשטעלן, אַז מען

זאל זייער גוט וויסן ווי צו שעצן דעם גייסטיקן אינהאלט פון אַ קונסטווערק, און דאָך נישט האַלטן פון אַזאַ מין אינהאַלט, וואָס ווערט צו אים צוגעטשעפעט פון דרויסן.

דער דאָזיקער מין קריטיקער איז אַזוי פאַרטאָן אין רעקלאַמירן זיין אייגענעם אידייען־מעטאָד, אַז ווי נאָר ער „זעט אַן „אידיי־שׂבאַפּרוכפּערט בוך“, וואַרפּט ער זיך אויף דעם אַרויף, ווי אויף אַ טייערער מציאה, און עס מאַכט אים נישט אויס, וואָס פון דער „אידיישער באַפּרוכפּערונג“ איז גאַרנישט ניט אַרויסגעקומען. עס אַרט אים נישט, וואָס עס איז געבוירן געוואָרן אַ זיבעלע אַדער עס איז געווען אַ מפּיל, אַבי עס איז „אידייש באַפּרוכפּערט“. די עצם־ווערק הערן אויף צו עקסיסטירן, עס עקסיסטירט נאָר עפעס אַן אַבסטראַקטע אידיע, און אויך זי איז אַפט מער אַ פּראָדוקט פון דעם קריטיקערס פּאַנטאַזיע, ווי פונעם דיכטערס שאַפּן. אַזאַ אידיע קאָן האָבן אַדער נישט האָבן קיין ווערט — דאָס ווענדט זיך אַן איר קאָנקרעטן איג־האַלט, — אַבער פונעם שטאַנדפּונקט פון ליטעראַרישער אַפּשאַצונג איז זי אַפט אַ מיטל צו פאַרטונקלען דאָס ווערק און פאַרטומלען דעם לעזער, נישט קיין סגולה צו באַלייכטן וואָס דער שרייבער האָט אויפגעטאָן, נישט קיין מיטל צו דערנעבן טערן דעם לעזער צום שרייבערס אויפטו. כדי באמת צו זיין אַ פאַרמיטלער, און נישט קיין וואַנט, צווישן דעם שאַפּער און דעם געניסער פון קינסטלערישע ווערק, דאַרף מען געוויס נישט „רודפּן“ די אידיען, וואָס באַפּרוכפּערן זיי, מען דאַרף אַבער נישט יאָגן זיך נאָך אומפּרוכטבאַרע, ווייל דרויסנדיקע רעיונות. מען דאַרף זוכן און העלפּן אַרויסברענגען דאָס גלייכגעוויכט — צווישן געשטאַלטונג און אידיען־אינהאַלט. מען דאַרף נישט לאָזן איבערוועגן נישט דעם, נישט יענעם טייל פון קינסטלערישן שאַפּן. און אוודאי דאַרף מען נישט אויסטיילן, אינאָלירן איין עלע־מענט פונעם ווערק — אַלץ איינס צי איז עס דער עלעמענט פון „פאַרעם“ אַדער עלעמענט פון „אינהאַלט“, — און מאַכן דערפון אַזאַ וועזן, אַזוי ווי ווען דאָס זאל זיין די גאַנצע שאַפּונג, נישט אַ טייל אירער. די שאַפּונג אין איר פּילזיטיקער גאַנצקייט — צו איר דאַרף שטרעבן אי דער דיכטער, אי דער לעזער, אי דער, וואָס העלפט זיי זיך צו דערנענטערן — דער קריטיקער.

ד״ר חיים זשיטלאָווסקי (1865—1943), וואָס ווי אַ ליטעראַטור־קריטיקער איז ער געווען נעענטער צום טיפּ אידיען־קריטיקער אַדער קולטור־קריטיקער, האָט, ווינציקסטנס טעאָרעטיש, מודה געווען אַז „דער קריטיקער איז אַ גאַנצער מענטש און (אַז) אויף אים מוזן ווירקן אַלע זייטן פון יענעם שטיק לעבן, וואָס האָבן זיך אויסגעדריקט אין דעם קינסטלערס ווערק. ער קאָן נישט פונאַנדערשפּאַלטן זיך גופא אין צוויי מענטשן; דעם עסטעטיקער און דעם סתם מענטשן“*. אין זיין אייגענער ליטעראַריש־קריטישער פּראַקטיק האָט ער אַפט דורכגעפירט אַ צו שטרענגן גרע־נעץ צווישן די ריין־עסטעטישע און אַלע אַנדערע ווערטן, וואָס שאַפּן יענע גאַנצקייט וואָס איז באַקאַנט אונטערן נאָמען קונסט. אַפט, צו אַפט, האָט ער גערעדט וועגן דעם עסטעטישן און דעם סאָציאַל־עטישן צוגאַנג צו ליטעראַטור, ווי וועגן צוויי צוגאַנגען, וואָס שליסן אויס איינס דאָס אַנדערע. דאָס האָט געמאַכט אַ ביסל אומ־

* ד״ר חיים זשיטלאָווסקי: אַלע ווערק, באַנד 3 („וויזיע און געדאַנק“), איקוף־פּאַרלאַג, ניויאָרק, 1951, ז' 59.

קלאַר און מטושטש אזוינע אַרבעטן זיינע ווי „פרייע קונסט און פרייע קריטיק“, אַדער „דער קינסטלער און דער הדיוט“ (*). אין די דאָזיקע זייער לעבעדיק געשריבענע אַרטיקלען זיינען דאָ שטעלן, וואָס קאַנען מאַכן דעם איינדרוק, אַז פאַרעם און אינ-האַלט זיינען צוויי גאַר באַזונדערע זאַכן און אַז פאַר דעם קינסטלער עקסיסטירט נאָר „ווי“, — „וואָס“ איז אים נישט נוגע, בעת, פאַרקערט, דער „הדיוט“ ווייס נאָר פון אינהאַלט־ווערטן, ער האָט צו ערנסט גענומען פאַרשיידענע איינזיטיקע דערקלע-רונגען פון קינסטלער־פאַרמאָליסטן — און מורא האַבנדיק פאַר זייער זיין אַריינ-געטאָן נאָר אין די פּראָבלעמען פון קינסטלערישן אויסדרוק, האָט ער איבערגע-בויגן דעם שטעקן אין דער צווייטער זייט און קאַנצענטרירט זיך פאַקטיש אויף די פּילאָסאָפּישע־עטישע אַספּעקטן „פון יענעם שטיק לעבן, וואָס האָט זיך אויסגעדיקט אין דעם קינסטלערס ווערק“, כאַטש ער האָט, ווי געזאָגט, זייער גוט געוויסט, אַז „דער קריטיקער... קאָן זיך גופא נישט פונאַנדערשפּאַלטן אויף צוויי מענטשן: דעם עסטעטיקער און דעם סתם־מענטשן“. אַפילו צווישן זיינע גייסטריכע אַרבעטן וועגן פּרצן איז פאַראַן נאָר איינע, וואָס הייסט „פּרץ דער קינסטלער“, די נעמען פון די איבעריקע אַרטיקלען זיינען: „פּרץ דער דענקער“, „י. ל. פּרצעס נאַציאָנאַלע באַ-דייטונג“, „פּרץ דער נביא פון קאַמף“. אָפט געדענקט ער אַז אין קיין שרייבער, בפרט נאָך אין אַזאָ ווי פּרץ, אַזן מען נישט אַפּטיילן דעם דענקער פון דעם קינסטלער, און אַז אַפילו וועלנדיק באַשטימען זיין נאַציאָנאַלע (אַדער סאַציאַלע) באַדייטונג מוז מען האַבן אין זיינע דעם גאַנצן סכּום פון זיינע שטרעבונגען און דערגרייכונגען, אַלע זיינע גייסטיקע כוחות, נישט נאָר דעם אַדער יענעם טייל זייער, נוצט ער אויס, אַ שטייגער, די אַפּטיקייט פונעם ווערב ביי פּרצן צו אילוסטרירן זיין וואָלונ-טאַריזם, ד"ה דעם עלעמענט פון ווילן אין זיין פּסיכיק. ער מאַכט זייער אַ געראַטענע סומירונג אין אַזאָ זאָן ווי: „פּרצעס גייסט איז געווען אַ וונדערבאַרער אַרגאַניזם מיט הונדערטער שפּיריקע גערוון, תּמיד אַנגעצויגענע, תּמיד וויברירנדיקע, — יעדער גערוו מיט זיין אייגענעם טאָן“. ער רעדט אין אַן אַנדער אַרט וועגן „פּייער-פאַרבן וואָס ברענגען אַריין דאָס געמאַלטע אין מוח און אין האַרץ, און ווי אמת קינסטלערישע געמעלן (איז ער מוסיף) רופן זיי אַ מאַל אַרויס דעם איינדרוק, אַקוראַט ווי אַרום זיי וואָלט זיך אַרומגעטראָגן אַ גאַנצער שוואַרם (אַ שלל, אַ שפע) פון גע-דאַנקען וואָס זיינען אפשר נישט קלאַר געווען דעם קינסטלער אַליין, וואָס האָבן אַבער דאָך אומבאַוויסט זיך גערירט און גערודערט אין זיין נשמה, וואָס זיינען אַרויסגע-שטראַמט אינאיינעם מיט דער אַרבעט פון זיינע פינגער און זיינען געבליבן הענגען אַרום דעם בילד“. דאָ האָבן מיר פאַר זיך נישט דעם לאַגיכער זשיטלאָוסקי, נישט דעם סאַציאַלן אַדער נאַציאָנאַלן דענקער, נאָר דעם קונסט־אויפנעמער. מיר האָבן אים פאַר זיך אויך דאָן, ווען ער זאָגט, אַ שטייגער, וועגן מאַריס ראַזענפעלדס פּאַעזיע, אַז זי איז „אַ גאַלד־טראַגנדיק זאַמדפעלד“ — אַזוי רופט מען (פאַרטייטשט ער) יענע זאַמדיקע סטעפּעס, אין וועלכע עס געפינען זיך נישט נאָר איינצלע גאַלד־קערנער, צוויפגעמישט מיטן פשוטן זאַמד, נאָר אויך גאַנצע „קלומפן“, גאַנצע שטיקער אמתע ריינע גאַלד“, מיר פילן דעם עכטן ליטעראַטור־אויפנעמער און ליטעראַטור־קריטיקער אין זשיטלאָוסקין אויך ווען מיר לייענען זיין אַרבעט „שלום אַשם“ אין אַ קאַרנאָוואַל־נאַכט“ און ל. שאַפּיראַס „דער צלם“. אויך דאָ אינטערעסירט אים „דאָס

(* ד"ר חיים זשיטלאָוסקי: אַלע ווערק, באַנד 3.

שטיקל לעבן, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין דעם קינסטלערס ווערק" מער, ווי דער אופן און דער גראַד, אין וועלכן דעם קינסטלער איז געלונגען עס אויסצודריקן; אויך דאָ איז זשיטלאַוסקי מער קולטור־קריטיקער ווי קונסט־קריטיקער. אָבער דער עצם־פּאַקט, וואָס ער ווייט ווי צו שעצן יעדע פּון די דערמאָנטע צוויי — אַזוי פּאַרשיידענע — דערציילונגען, ווייזט, אַז ליטעראַטור איז פאַר אים דאָך געווען ליטעראַטור, נישט סאַציאַלאָגיע, נישט פּילאָסאָפּיע, נישט עטיק. ריין סאַציאַלאָגיע, פּילאָסאָפּיע אָדער עטיש וואַלט ער געדאַרפּט איין זאָך אָננעמען און די צווייטע פאַרוואַרפּן. פּון די נאָר וואָס דערמאָנטע, נישט־קינסטלערישע, שטאַנדפּונקטן, שליסן זיי איינס דאָס אַנדערע אויס. "שאַפּיראָס ענטפּער (אויף דער פּראָגע "די יידישע וועלט און די גוי'ישע" — ש. נ.) איז, לויט זשיטלאַוסקי אויסטייטשונג, אַ ריין־נאַציאָנאַלער, דיקטירט פּון אַן אומענדלעכן האָס צום צלם. אַשם ענטפּער קאָן מען אָנרופּן אַן אַלגעמיינ־מענטשלעכן"... "צוויי שטימען פּון לעבן... צוויי היפּוכים פּון דעם מאָדערנעם יידישן געפּיל" — דאָס זיינען, ווי זשיטלאַוסקי אַליין זאָגט ביים שלום פּון זיין אַרטיקל, די צוויי דערציילונגען. אָבער דאָס שטערט אים נישט אָנהייבן זיין עסיי מיט די ווערטער: "די צוויי דערציילונגען פּון שלום אַש און ל. שאַפּיראַ "בעטן זיך", ממש, מען זאָל זיי פאַרגלייכן. ביידע זיינען זיי, ערשטנס, שטאַרק און טאַלאַנטפּול געשריבן; זיי געהערן ביידע אַן שום ספּק צו די בעסטע פּערלען פּון דער ניי־יידישע ליטעראַטור". עס מאַכט, הייסט עס, נישט אויס, וואָס זיי זיינען צוויי באַזונדערע שטימען פּון לעבן, צוויי קאַנטראַסטן, און וואָס סאַציאַל־עטיש און קול־טורעל קאָן מען, ממילא, זיך סאַלידאַריזירן נאָר מיט איינער פּון זיי, — ווי באַלד זיי זיינען "טאַלאַנטפּול געשריבן", זיינען זיי ביידע ליטעראַרישע פּערלען... אויפן שיינעם האַלדז פּון דער ליטעראַרישער קונסט איז יעדע פּערל, הייסט עס, שוין. אין לעבן קאָן מען וועגן די צוויי שטימען פּרעגן, ווי עס פּרעגט זשיטלאַוסקי; ווער וועט וועמען איבערהילן, אָדער מוז אפשר קומען אַ דריטע שטימ, וואָס וועט "ארי־בערהילן זיי ביידן?" — אָבער נאָר אין לעבן עקסיסטירט אַט דער "אָדער — אָדער". אין דער לופּט פּון קינסטלערישן שאַפּן האָבן ביידע שטימען — האָבן אַלע שטימען — אַ רעסאַנאַנס. דאָס איז דער צוגאַנג פּונעם קינסטלערישן קריטיקער.

און מען דאַרף נישט צונויפמישן קינסטלערישע — מיט עסטעטישער קריטיק.

ב.

די ריין־עסטעטישע (אָדער פּאַרמאַליסטישע) קריטיק איז פּונקט אַזוי איינ־זייטיק, ווי די ריין־אידיי־שע אָדער אינהאַלטלעכע (סאַציאַלע, עטישע וכדומה) קריטיק. דאָס, וואָס מען רופּט אַן מיטן נאָמען: קינסטלערישע קריטיק איז אין זיך כּולל אַלץ, אַזוי ווי קונסט איז — אַלץ־אַרומנעמענדיק. אָבער אַזוי ווי קריטיק, וואָס טוט זיך אַליין דער עיקר אינעם "אינהאַלט" פּון אַ קונסטווערק, כאַטש עס איז אַזוי שווער אים צו איזאָלירן פּונעם ווערקס גאַנצקייט, איז זייער פאַרשפּרייט, לוינט זיך אַפּצושטעלן לענגער אויף אַט דעם סוג קריטיק.

פּרזער ווי אַלץ איז נייטיק צו אַריענטירן זיך און אונטערשיידן, אויף וועלכן מיר האָבן פּרזער שוין אָנגעוויזען, — אויף דעם אונטערשייד צווישן אידיען אין ליטעראַטור און טענדענצן. דאָס זיינען צוויי מדרגות, אַ נידעריקערע און אַ העכערע.

דער נידעריקערער שטאפל איז טענדענץ-ליטעראטור, דער העכערער: אידיען-ליטעראטור.

די, וואס גיבן זיך נישט אָפּ קיין קלאָרן חשבון אין דעם ענין טענדענץ און האַלטן דאָס וואָרט פאַר אַ סינאָנים פון ריכטונג, פון שטרעבונג, אידיען-כוונה פון אַזאַ אָדער אַן אַנדער פּסיכאָלאָגישן, פּילאָסאָפּישן אָדער עטישן איינשטעל, — פרעגן אַ קשיה:

— אויב איר ווילט מיט אַן אמת פאַריאַגן פון דער ליטעראַטור יעדע טענה-דענץ, היינט פאַרוואָס טראַגט איר אין איר אַרײַן אייער אייגענע טענדענץ — די טענדענץ פון טענדענצלאַזיקייט? ממה-נפשך, — ריידן זיי ווייטער, כדי מען זאָל זיי נישט חושד זיין, אַז זיי שטעלן אַ סכאַלאַסטישע פּראַגע און פּלפולן זיך סתם אַזוי אין דער וועלט אַרײַן, — ממה-נפשך: טאָר אַ שרייבער זיך פאַר קיין זאך נישט איינשטעלן, היינט ווי מעג ער זיך איינשפאַרן און וועלן דווקא אומטענדענציעזיש-קייט? מוז ער זיין אין גאַנצן אָביעקטיוו, אומפאַרטייש, טאַלעראַנט און ווי דאָס הייסט דאַרטן, היינט פאַרוואָס זאָל ער עפעס פּרעפּערירן איין מין ליטעראַטור איבער דעם אַנדערן? פאַרוואָס זאָל ער נישט זיין אומפאַרטייש, אָביעקטיוו, טאַלע-ראַנט און ווי דאָס הייסט דאַרטן צו יעדן סאַרט שאַפּן? ווי קאָן ער בכלל מאַכן אַן אונטערשייד פון גוט און שלעכט אין דער ליטעראַרישער וועלט, אויב ער האָט נישט קיין ליטעראַרישן אידעאַל?

אַזוי פּרעגט מען, — און עס וואָלט געווען נישט-פּראַקטיש דער פּרוו אָפּצו-טיילן ליטעראַרישע שטרעמונגען פון געזעלשאַפטלעכע, מאַראַלישע, פּילאָסאָפּישע, אד"ג און דערקלערן, אַז האַלטן פאַר נישט נייטיק די לעצטע, הייסט נאָך נישט אַפּזאָגן זיך פון ריין-ליטעראַרישע ווערט-מאַסן. מען וואָלט שלעכט פאַרשטאַנען געוואָרן, ווען מען זאָל עס פּרווון טאָן. מען וואָלט באַטראַכט געוואָרן פאַר אַ פאַר-מאַליסט, ד"ה פאַר איינעם, וואָס האַלט, אַז ליטעראַטור האָט נישט צו טאָן מיט געזעלשאַפטלעכע, פּילאָסאָפּישע און ענלעכע ווערטן, פאַר איינעם, וואָס גלייבט, אַז ליטעראַטור איז בלויז אַן ענין פון פאַרעם, — און מען וואָלט זיך ווידער געווענדט צו אייך מיט אַ פּראַגע, — און זייער אַ האַרבער פּראַגע:

— ס'טייטש, ווי קאָן עס געמאַלט זיין פאַרעם אַן אינהאַלט?

איז בעסער נעמען זיך פאַרטייטשן דעם עצם וואָרט טענדענץ און נישט אַרײַן-לאָזן זיך דערווייל אין חקירות וועגן די אָדער יענע קאָנקרעטע טענדענצן.

טענדענץ הייסט אין אונדזער פאַל נישט סתם אַזוי שטרעבונג, נייגונג, ציל, כוונה. זיין קעגן טענדענציעזער ליטעראַטור הייסט נישט באַקעמפּן יעדע באַ-שטימטע שטרעבונג, נייגונג, כוונה אין ליטעראַרישע ווערק, דאָס נאָענטסטע יידישע וואָרט צו טענדענץ און טענדענציעזישקייט וואָלט געווען — פּניה. האָבן אַ טענדענץ הייסט האָבן פּניות. זיין קעגן טענדענציעזישקייט הייסט זיין קעגן פּניות. אַ טענדענציעזער שרייבער איז, מיט אַנדערע ווערטער, נישט דער וואָס האָט כוונות (וועלכער אמתער שרייבער האָט זיי נישט?). אַ שרייבער מיט אַ טענדענץ איז דער וואָס האָט זייטיקע כוונות.

אַבער וואָס, וועט מען פרעגן, הייסט עס „האַבן זייטיקע כוונות? ווי קאָן מען וויסן, צי דאָס, וואָס דער מחבר איז אויסן מיט זיין ווערק אָדער מיט אַ טייל פון זיין ווערק, איז אַ זייטיקע אָדער נישט קיין זייטיקע זאָך? מען קען עס, ענטפּער איר,

וויסן לויט דעם אָרט, וואָס די כוונה אָדער די טענדענץ פאַרנעמט אינעם ווערק, און לויט דעם אופן ווי דער פאַרפאַסער „פאַרקויפט“ זי אונדז, באַנוצנדיק אַן ענגלישן אויסדרוק. אויב זי וואָרפט זיך אונדז צופיל אין די אויגן, אויב זי שוועבט די גאַנצע צייט צווישן אונדז און די פאַקטן אָדער פּערזאָנען, וואָס ווערן געמאַלן, אויב זי שמאַיעט-אַרום, האָוועט און וויל נישט אַנדערש ווי זיין די פאַרמיטלערן צווישן אונדז און זיי; אויב זי לאָזט אונדז זיי נישט פריי אַנקוקן; אויב זי שטערט אונדז זיי אַלזייטיק צו באַטראַכטן; אויב זי וויל אונדז פאַרשפּאַרן די אַרבעט צו ציען אַליין שלוסן און צו פאַרמירן זעלבשטענדיק אַן איינדרוק, — אויב זי וואָרפט זיך אונדז, קורק, אויפן האַלדז און האָט נישט קיין געדולד צו וואַרטן, ביז מיר וועלן אַליין פאַר איר באַגייסטערט ווערן, — איז עס אַ סימן, אַז זי איז נישט איינס מיטן ווערק, איז עס אַ באַווייז אַז זי פליסט נישט אַרויס פון זיין עצם-תוך, נאָר זי קומט פון דרויסן, פון אַ זייטיקן קוואַל. אַנישט, וואָלט זי זיך פאַרלאָזן אויף דעם גאַנג פון די געשעענישן, אויף די פאַקטן, אויף די כאַראַקטערן, אַז זיי אַליין וועלן שוין העלפן איר אַריינגעבענען זיך צו אונדז אין האַרצן אַריין...

אַט איז אַ ביישפּיל: דוד בערגעלסאָנס ראַמאַן „פענעק“. דאָרט זיינען דאָ אי נישט-זייטיקע, אי זייטיקע כוונות. דער הויפט-העלד פונעם ראַמאַן, פענעק, נאָך גאָר אַ יינגל, איז די פאַרקערפּערונג און אויך דער פאַרקערפּערער פון בערגעלסאָנס „פּראָלעטאַרישער“ טענדענץ. אָבער עס זיינען דאָ שטעלן, וווּ אַט די טענדענץ, ד"ה פענעק, לאָזט די פאַקטן ריידן פאַר זיך אַליין, — שטעלן וווּ ער מישט זיך נישט צופיל אַריין, מאַכט נישט קיין צו גרויסע פירושים, קנעלט נישט מיט אונדז און טייטלט נישט מיטן טייטל; דאָרט איז די טענדענץ נישט קיין שטער. עס מאַכט אונדז אַז מיר אויס, וואָס בערגעלסאָן האָט אַ מין; אונדז אַרט נישט, וואָס ער וויל בפירוש אַז מיר זאָלן מיטפילן מיט די אַרעמע בעל-מלאכות פון שטעטל און זאָלן פיינט האָבן די גבירים, די כלי-קודש. אדרבה, זאָל ער האָבן אַזעלכע גוטע און נישט-פרומע כוונות. ווי ווייט ביידע צדדים, ביידע קלאַסן אין „פענעק“ לעבן זיך אויס ווי צדדים, אויף אַ נאַטירלעכן און אַן אַרגאַנישן אופן; ווי ווייט מיר זעען זיי און הערן זייער דופק קלאַפן, — האָבן מיר פון זיי אַ קינסטלערישן גענוס, און אינאיינעם מיט דער קונסט זאָפן מיר אין זיך איין אויך דעם שרייבערס כוונה. מיר זיינען אים אַפילו מוחל דאָס, וואָס אויפן בילד פון איין צד, פון דעם אַרעמען, „פּראָלעטאַרישן“ צד איז דאָ מער ליכט און אויפן צווייטן צדס בילד — מער שאַטנס. אַבי עס איז פאַראַן אַ בילד, אַ פאַרטרעט, און מיר קאַנען עס זען, באַטראַכטן, — ווען אַפילו נאָר אין פּראָפּיל... שלעכט איז, ווען פענעק מישט זיך אַריין און לאָזט אונדז נישט קוקן אַליין, לאָזט אונדז נישט אַליין טראַכטן. שלעכט איז, ווען פענעק שטעלט זיך אַוועק צווישן אונדז און דעם אויסגעמאַלענעם לעבן — שטעלט זיך אַוועק און וויל, אַז מיר זאָלן אַלץ זען מיט זיינע אויגן און טראַכטן — מיט זיין שכל. דאָן איז עס לויטער טענדענץ ציענדיקייט.

טענדענץ ביי אַ קינסטלער ווערט, בכּו, אַפּגעוואָרפן נישט דערפאַר וואָס זי ווייזט אונדז, אַז ער האָט אַ באַשטימטע כוונה — דאָס איז אַ מעלה, נישט קיין חסרון, — נאָר דערפאַר וואָס די כוונה וואָרפט זיך אויף אַרויף, צווינגט זיך אַרויף, דערפאַר ווייל זי וויל אין אונדז אַריינגעפּויקט, אַריינגעפאַמפּעט ווערן, אַנשטאַט דעם, אַז מיר זאָלן ווערן פון איר אַנגעשטעלט, באַנוצנדיק טאַלסאַטיס אַן אויסדרוק...

אין „פענעק“ זיינען דא טיילן וווּ מיר ווערן פון זיין טענדענץ אָנגעשטעקט. יענע טיילן זיינען צוליב איר נישט אָפגעשוואַכט געוואָרן, גיכער — פאַרקערט. אָפּגע-שוואַכט אָדער אין גאַנצן פּסול ווערט „פענעק“ דאָרט, וווּ די מאָראַל איז אַ צור-געשריבענע, אַ צוגעטשעפעטע, — ווען זי פאַרלאָזט זיך נישט אויף אונדז (און אויף איר אייגענעם אמת, אויף איר אייגענער קונסט), ווען זי פילט זיך געצווונגען צו נודיען אונדז מיט אַגיסטאָציע, צו מאַטערן — מיט פּראָפּאָגאַנדע... אָבער — טענהט אפּטאָן סינקלער אין זיין בוך „טאַמאַנאַרט“ — „יעדע קונסט איז פּראָפּאָגאַנדע“... ווען קינסטלערס אָדער קונסט־קריטיקערס, זאָגט ער, פאַרזיכערן אונדז אַז קונסט שליסט אויס פּראָפּאָגאַנדע, זאָגן זיי דערמיט נאָר, אַז זייער סאָרט פּראָפּאָגאַנדע איז קונסט, בעת אַנדערע סאָרטן פּראָפּאָגאַנדע זיינען נישט קיין קונסט“. נון, ווען עס זאָל זיין אָפּילו ריכטיק, אַז „יעדע קונסט איז פּראָפּאָגאַנדע“, וואָלטן מיר פון דעסטוועגן געמוזט צוגעבן אַז נישט יעדע פּראָפּאָגאַנדע איז קונסט, און אַז אויב שוין יאָ לאָזן זיך אויפקלערן, איז בעסער פון אַ שעקספּירן, אַ געטען אָדער אַ טאַלסטאָיען, איידער פון אַן אפּטאָן סינקלערן. דער אמת אָבער איז, אַז סינקלער לייגט אינעם וואָרט „פּראָפּאָגאַנדע“ אַריין אַזאַ ברייטן און אומבאַשטימטן זינען, אַז עס האָט קיין שום זינען נישט. ער האַלט פאַר אַ ווערק פון פּראָפּאָגאַנדע יעדעס ווערק, וואָס ווערט אויסגעניצט אָדער קאָן ווערן אויסגעניצט פאַר פּראָפּאָגאַנדע־צוועקן, כאַטש געשאַפּן איז עס גאָר צוליב אַנדערע צילן, זייענדיק קאָנסעקווענט, דערקלערט ער אָפּילו „די קונסט פון שיינקייט“ פאַר פּראָפּאָגאַנדע, וואָס איז די הערשנדיקע קלאַסן נוצן־אויס אָדער קאָנען אויסניצן די דאָזיקע קונסט פאַר זייערע אינטערעסן; זיי קאָנען מיט איר הילף פאַרשלעפּערן די מאַסן, וואָרעם זי פאַר-דעקט די ווונדן, די העסלעכקייטן פון לעבן, זי גלאַריפּיצירט די עקסיסטרירנדיקע אַרדענונג, און „אָפּילו, זאָגט ער, אין דעם פּאַל, ווען דער קינסטלער איז אינסטינק־טיוו און נאַיוו איז אָבער דער קלאַס, ביי וועלכן ער איז אָנגעשטעלט, נישט נאַיוו, ער, דער קלאַס, ווייס וואָס עס איז „זיכער“ און וואָס עס האָט אַ „געוונטע טענדענץ“. אין דעם ער גיט זיין הסכמה אויף אַזאַ מין קונסט און — געלט זי אויסצהאַלטן“. אין דעם איז זיכער דאָ אַ שטיק אמת, אָבער אויב מען זאָל דערפון קאָנען דרינגען, אַז עס איז נישטאָ קיין אַנדער קונסט, אַ חוץ פּראָפּאָגאַנדיסטישער, וואָלט מען געמוזט קומען צום אויספיר, אַז דאָס אייגענע איז ריכטיק אויך וועגן וויסנשאַפּט, נישט נאָר וועגן קונסט אַליין, מאַכט מען דען נאָר קינסטלערישע שאַפּונגען פאַר אַ מיטל צו באַאיינפלוסן די מאַסן, די עפנטלעכע מיינונג? מען עקספּלאַטירט צוליב דעם דאָזיקן ציל אויך וויסנשאַפּטלעכע טעאָריעס, און נישט דווקא סאָציאַלאָגישע און פּילאָסאָפּישע, אויך נאַטורוויסנשאַפּטלעכע פאַרשונגען דינען אָפּט (קעגן דעם ווילן און אַן דעם וויסן פון די פאַרשערס) סאָציאַלע און פּאָליטישע באַוועגונגען, אַזוי צום ביישפּיל איז דאָרוויניזם געווען, פון איין זייט, אַ שטיצפונקט פאַר דער מאַרק־סיסטישער, היסטאָריש־מאַטעריאַליסטישער וועלטאַנשווינג און פון דער אַנדערער זייט — אַ „ראַיה“ צו דער אולטראַ־בורזשוואָזער טעאָריע, אַז דער קאָמף פון אַלע קעגן אַלע און דער ניצחון פון די שטאַרקע איבער די שוואַכע, פון די „צוגעפאַסטע“ איבער די וואָס קענען זיך נישט צופאַסן, — איז אַ נאַטור־געזעץ... איז דאָרוויין, דעריבער, געווען נישט קיין וויסנשאַפּטלעכער פאַרשער, נאָר אַ... פּראָפּאָגאַנדיסט? נין, נישט יעדעס ווערק, וואָס ווערט געברויכט אָדער מיסברויכט מיטן ציל

צו צוציען מענטשן, מאַסן, צו אַ געוויסער געזעלשאַפטלעכער אַדער פּאָליטישער סיסטעם, איז פּראָפּאָגאַנדע. פּראָפּאָגאַנדע איז אַ ווערק, וואָס האָט נישט קיין אַנדער זין, קיין אַנדער ווערט אַ חוץ אַ פּראָפּאָגאַנדיסטישן. פּראָפּאָגאַנדע איז צום ביישפּיל אַ גרוי-סער טייל דערפון וואָס אַפּטאָן סינקלער אַליין האָט געשריבן אין בעלעטריס-טישער פּאַרעם. נישט קיין פּראָפּאָגאַנדע איז (אויב שוין יאָ באַנוצן ביישפּילן פון דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור) — אַ גרויסער טייל דערפון וואָס, זאָגן מיר, טעאַ-דאָך דרייזער האָט געשריבן. פאַרוואָס? דרייזער איז געווען פּונקט אַזאַ ראַדיקאַל ווי סינקלער. אָבער סינקלער פאַרגעסט קיין איין מינוט נישט, אַז ער איז אַ סאָ-ציאַליסט און ער לאַזט עס אויך אונדז נישט פאַרגעסן, בעת דרייזער, כאַטש ער איז געווען אַ שונא פון דער קאַפיטאַליסטישער אָרדענונג, איז ער אַ דערציילער, אַריינ-געטאָן נישט אין זיין שונא און נישט אין זיין ליבע, נאָר אינעם בילד פונעם לעבן, אין די כאַראַקטערן פון די מענטשן וואָס ער מאַלט. און אַט דאָס איז אייגנטלעך דער אונטערשייד צווישן טענדענציעזער און קינסטלערישער ליטעראַטור.

דער קינסטלער האָט אורדאי אויך אַן אידיע, אַ ציל, — ער האָט אַן אידעאַל, וואָס ער וואַלט וועלן זען פאַרווירקלעכט, און אַ לעבנס-בילד וואָס אים געפעלט נישט און וואָס ער וואַלט עס וועלן פאַרניכטן — אָבער ער איז נישט קיין אַגיטאַ-טאָר; ער לאַזט זיין אידיע אַליין ריידן און ווירקן; ער לאַזט איר ריידן און ווירקן דורך די געשטאַלטן און בילדער, פאַקטן און געשעענישן, אין וועלכע זי איז פאַר-קערפערט. ער ווייס, אַז זי איז נישט קיין גולם, דאַרף ער איר נישט אַריינלייגן קיין שם-המפורש אין מויל. דער פּראָפּאָגאַנדיסט — און דאָס איז דער פאַרפאַסער פון יעדן סאָרט טענדענץ-ליטעראַטור — ער שאַפט נישט קיין בילדער און קיין געשטאַלטן, וואָס זאָלן עטעמען מיט דעם אַטעם פון זיין אידיע און מאַכן אונדז מיט-אַטעמען מיט איר. ער שאַפט גולםס. מוזן זיי האָבן אַ שם-המפורש אונטערן צונג, און מיטן שם-המפורש זיינען זיי ערשט גולםס. דערמיט דערקלערט זיך, וואָס אַפילו יענע, וואָס קיינער וועט נישט חושד זיין אין מורא פאַר טענדענץ אין ליטעראַטור, שטייען פון דעסטוועגן אויף דער וואַך און היטן די שרייבערס, זיי זאָלן נישט גע-שטרויכלט ווערן, וואָרעם זיי ווייסן ווי לייכט עס איז נכשל צו ווערן, ווען מען האָט אַ פּניה... אַפילו אַזאַ טיפּישער קינסטלער-קעמפער, ווי בערנסטערנע-ביערנסאָן האָט געוואוסט, אַז מען דאַרף זיין פאַרויכטיק מיט טענדענץ אין קונסט; „אַ טענ-דענץ“, האָט ער געשריבן אין זיין עסיי וועגן „דעם ציל פון פּאַעזיע“, — „אַ טענ-דענץ קאָן מער ווי יעטוועדער אַנדערע זאך צוגעבן דער קונסט אַ שטראַלנדיקע היץ, אָבער, פון דער אַנדערער זייט, קאָן די טענדענץ זיי דערשטיקן. „איד רינכט די אַב-זיכט אונד ווערדע פּענרעטסימחט...“ ציטירט ער פון דייטש. און אַט איז נאָך אַ ביי-שפּיל. עס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ בריוו, וואָס פרידריך ענגעלס האָט, אין יאָר 1885, געשריבן צו מינע קויטסקי, אַ דייטשער פאַרפאַסער, וועלכע האָט אַנ-געשריבן אַ ראַמאָן אין סאָציאַליסטישן גייסט. שרייבט ענגעלס: „איד בין אין קיין פּאַל נישט קיין קעגנער פון טענדענציעזער פּאַעזיע אַלס אַזעלכער. דער פּאַטער פון דער טראַגעדיע, עסכיל, און דער פּאַטער פון דער קאַמעדיע, אַריסטאָפּאַן, זיינען געווען ביינע שאַרף אויסגעדריקטע טענדענציעזע פּאַעטן, און אַזוי אויך דאַנטע און סערוואַנטעס. און די הויפּט-מעלה פון שילערס „קאַבאַלע אונד ליבע“ באַשטייט

גראַד אין דעם, וואָס דאָס איז די ערשטע דייטשע פּאָליטיש-טענדענציעזע דראַמע. די מאָדערנע רוסישע און נאָרוועגישע ראַמאַנען זיינען דורך און דורך טענדענציעזע. נאָר איד רעכט, אַז די טענדענץ דאַרף אַרויסדרינגען פון דער לאַגע און פון דער האַנדלונג אַליין פון זיך, אַן שום באַזונדערע אַנווייזונגען דערויף, און אַז דער שרייבער איז נישט מחויב אַנצובינדן דעם לעזער די קינפטיקע היסטאָרישע לייזונג פון די געזעלשאַפטלעכע קאָנפליקטן, וועלכע ער מאַלט... אָבער דאָס איז דאָך טאַקע דער חסרון פון טענדענציעזער פּאָעזיע, וואָס עס מוז געשען אַ נס, אַז די טענדענץ זאָל אַרויסדרינגען פון דער לאַגע און דער האַנדלונג פון זיך, אַן קיין שום באַזונדערע אַנווייזונגען דערויף. געוויינטלעך געשען נישט קיין ווונדער, און די טענדענץ דרינגט נישט אַרויס פון דער לאַגע אַליין פון זיך; דאָן מוז דער שרייבער „דעם לעזער אַנבינדן די לייזונג פון די געזעלשאַפטלעכע קאָנפליקטן וועלכע ער מאַלט“, און דאָן — ליידיט זיין טענדענץ, נישט נאָר זיין קונסט, וואָרעם מענטשן האָבן נישט ליב, אַז מען קנעלט מיט זיי, זיי ווילן אַליין לערנען...

טענדענץ-ליטעראַטור איז אַזאַ וואַרט-שאַפונג, אין וועלכער די טענדענץ און די ליטעראַטור שוואַכן זיך קעגנזייטיק אַפ. דער הויפט-פעלער פון אַ טענדענץ-ווערק איז נישט די טענדענץ, נאָר דאָס, וואָס זי ווערט נישט דערגרייכט...

ענגעלס האָט זיך נישט גענוי אויסגעדריקט אָדער, ריכטיקער, ער האָט באַ-נוצט דאָס וואַרט „טענדענץ“ נישט אין דעם זינען, אַז „די מאָדערנע רוסישע און נאָרוועגישע ראַמאַנען זיינען דורך און דורך טענדענציעזע“ און אַז ער איז „נישט קיין קעגנער פון טענדענציעזער פּאָעזיע“, פון די „מאָדערנע“ רוסישע און סקאַנדינאַווישע ראַמאַנען זיינען „דורך און דורך טענדענציעזע“ נאָר אַזוינע, ווי זאַגן מיר, טשערנישעווסקיס „וואָס טוט מען?“, סטרינדבערגס „ווידי פון אַ נאַר“ אָדער האַמסונס „רעדאַקטאָר לינגע“, אָבער די דאָזיקע ראַמאַנען זיינען זייער שוואַך קינסטלעריש, און זיי זיינען נישט כאַראַקטעריסטיש נישט פאַר דער רוסישער און נישט פאַר דער סקאַנדינאַווישער ליטעראַטור. די ווערק, וועלכע זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר זיי און די ווערק, וועלכע זיינען ענגעלס, ווי ער שרייבט, געפעלן געווען, אין דער אַלטער גריכישער און אין דער מאָדערנער דייטשער דיכטונג — זיינען אין דער אמתן נישט קיין טענדענציעזע ווערק, נאָר, ווי איד וואַלט זיי אַנגערופן, אידיען-ווערק.

זיי געהערן צו אַ צווייטן, אַ העכערן, שטאַפל און עס קאָן אַ מאָל טרעפן אַז דעם טענדענציעזען שרייבער זאָל געלינגען זיך צו דערהייבן ביז צו דער מדרגה פון אידיען-ליטעראַטור. אַזוי איז, פאַרקערט, דער אידיען-שרייבער אין געפאַר צו ווערן טענדענציעזע. אָבער ווען עס גליקט אים אַפ און ער דערגרייכט זיין ציל, מיידיט ער די געפאַר אויס. ער האָט טאַקע אַ טענדענץ, אָבער זי דרינגט אַרויס, ווי ענגעלס האָט זיך אויסגעדריקט, „פון דער לאַגע און דער האַנדלונג אַליין פון זיך, אַן קיין שום באַזונדערע אַנווייזונגען דערויף“. ער האָט טאַקע אַן אידיע, אַט דער אידיען-שרייבער, אָבער ער זוכט זי אונדז צו ווייזן, נישט צו באַווייזן אַז זי איז גוט. ער העלפט איר נישט צו מיט אַבסטראַקטע ראיות, ער קומט איר נישט צו הילף מיט קונציק-געמאַכטע, דאָך געמאַכטע, קאָנסטרוירטע עפיזאָדן, ווי מיר זעען עס אַפט אין בערגעלסאַנס „פענעק“, ער אילוסטרירט זי נישט מיט פיגורן, וועלכע באַוועגן זיך נאָר ווען ער אַליין גיט אַ צי ערגעץ אַ שטריקל. ער לאָזט איר אַליין

אויפגיין, ארויסשפראַצן, בליען און געבן פרוכט ווי אַ קערנדל וואָס איז פאַרזייט געוואָרן אין אַ פרוכטבאַרן און גוט-צוגעגרייטן באַדן.

ער שטייט צווישן דעם טענדענציעזן שרייבער און יענעם, וועלכער שרייבט, ״ווי דער פויגל זינגט״, — און איז אַנדערש פון זיי ביידן.

פון דעם טענדענץ-שרייבער איז ער אַנדערש דערהויפט דערמיט, וואָס ער לאַזט צורו די פאַקטן און די מענטשן, וועגן וועלכע ער דערציילט אונדז. ער איז צו זיי, אמת טאַקע, נישט גלייכגילטיק, ער איז טיף פאַראינטערעסירט אין זיי, מיר פילן, אַז דאָס געפעלט אים און דאָס — נישט, אַז דער איז אים אַ פריינד און יענער — אַ שונא, אָבער ער טשעפעט זיי נישט, ער לאַזט זיי זיך פריי אויסלעבן, ער פאַר-לאַזט זיך אויף זייער פרייען אויסלעבן זיך. ער פילט אין זיך, אַ חוץ דעם דורשט צו שאַפן, אויך אַ דראַנג צו בויען; ער ווערט, אַזוי ווי דער טענדענץ-שרייבער, סטי-מולירט פון אַן עטישן ציל, נישט נאָר פון דער ריין-קינסטלערישער באַדערפעניש אויסצודריקן זיך אַליין און צו ווייזן, וואָס ער קען; אָבער די ״מאַראַל״, וואָס ביים טענדענציעזן שרייבער איז זי אַלץ אַדער דער עיקר און זי טאַרטשעט אַרויס ביי אים (זאָל מיר דערלויבט זיין צו ציטרירן מיט קליינע ענדערונגען, וואָס איך האָב אַליין געשריבן וועגן דעם מיט עטלעכע צענדלינג יאָר צוריק אין אַן אַרטיקל וועגן דוד פּינסקי) — ״זי טאַרטשעט אַרויס ווי שטרוי פון אַ לעכערדיקן זאַק, ווי שטרוי, וואָס לעכערט דעם זאַק, וווּ ער איז נאָך גאַנץ, אַזוי, אַז מער זעט מען גאַרנישט, ווי שטרוי, — די זעלבליקע מאַראַל איז ביי דעם אידיען-שרייבער נאָר אַ געוויינלעך צום קינסטלערישן געריכט, אַ געוויינלעך וואָס אַ מאל בלייבט עס טאַקע שווימען פון אויבן, און דאָס טויג נישט, אָבער אַ מאל אַז עס גילט אָפּ, ווערט עס צעקאַכט און עס צעגייט; מען פילט דעם טעם דערפון, אָבער אין די אויגן וואַרפט זיך עס נישט מער״...

פון דעם אַזוי גערופענעם ריינעם קינסטלער שייט זיך דער אידיען-דיכטער אַפּ דערמיט, וואָס ״ווען ער פירט אונדז אַריין אין לאַבירינט פון לעבן, ווען ער פירט אונדז אום איבער אַלע זיינע ווינקלעך, טרעפֿ-אָרויף און טרעפֿ-אַראָפּ, גייט ער נישט, ווי יענער, וואָס שאַפט ״קונסט פון קונסט וועגן״, אַ רוזקער און אַ שמיכלענדיקער, לעבן אונדז אַדער הינטער אונדז, אויסן-זייענדיק נאָר אויפצווייזן אונדז אַלץ וואָס ער האָט געשאַפן, נאָר ער גייט פאַרויס. יאָ, פאַר אונדז גייט ער מיט אייליקע טריט, מיט בלישטשנדיקע, ברענענדיקע אויגן, וואָרעם ער פאַרגינט זיך נישט דעם נחת אומצופירן אונדז גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין. ער וויל אונדז ערגעץ ברענגען צו פירן, ער האָט אַ ציל״...

אין איינעם פון זיינע עסייען האָט י. ל. פּרץ זיך אָפּגעגעבן מיט דער שילדערונג פון אַט דעם סאַרט אידיען-דיכטער. ער האָט געוויזן מיט וואָס דער דיכטער איז אַנדערש פון דעם קינסטלער (אַן אַנדערשקייט, וואָס איז נישט איין מאל שוין פאַר-מולירט געוואָרן, נאָר פון אַנדערע שטאַנדפונקטן); ״פריי, האָט פּרץ געשריבן, איז דער ״קינסטלער״, ער מעג מאַלן דעם אויפגאַנג, דעם אונטערגאַנג פון דער זון; ים, שטורעם און סטעפּ; נאַכיאָגן זומערפייגעלעך, פונקען פון קוימען ביים שמי; גאַלד-גלאַנצן פון אויגן אויף בלאַסע געזיכטער באַזינגען. נישט פריי איז דער דיכטער: זיין וועג איז דער טוריסטן-וועג, וואָס שלענגלט זיך צווישן פעלזן און אָפּגרונטן און אויף דער הויך, וווּ עס שפּילט זיך אַפּ די מענטשלעכע טראַגעדיע, וווּ צווישן שרעק,

געפאר און שגעון עס ווערן געוויגן די גרעסטע מענטשלעכע פראבלעמען: וואס איז לעבן? וואס איז טויט? ווער בין איך און ווהין פירט מין וועג? פרץ אליין איז געווען און האט געשטרעבט צו זיין אזא מין דיכטער, אן אידיען-דיכטער. (און אויך ער האט אין אזא זאך ווי „דאס שטריימל“, זיך געווען אראפגעלאזן ביז צו טענדענציעזישקייט). די גאנצע יידישע און העברעישע ליטעראטור, די אלטע און די נייע, איז פול מיט אידיען-דיכטונג. יעדער באדייטנדיקער שרייבער ביי אונדז איז, אזוי אדער אנדערש, אויסן געווען צו בויען (און איבערצובויען) דאס לעבן, נישט נאר צו שאפן קונסט. ביי אונדז זיינען כמעט נישטא קיין „קינסטלער“, נאר „דיכטער“ — אין דעם זין ווי פרץ האט געברויכט די דאזיקע צוויי ווערטער. „אויף יידיש איז קונסט אזוינס, האט פרץ געזאגט אַ מאָל אין אַ רעדע, — אזוינס, וואָס שטייט איבערן לעבן און ציט עס צו זיך, וואָס שאַצט דאָס לעבן פון הע- כערן, אידעאלן שטאַנדפונקט און לויבט און שטראַפט עס“. ביי אונדז האָבן אַלע, מער אָדער ווייניקער, פירנדיקע פּערזענלעכקייטן איינגעשטימט מיט ר' בער, דעם מגיד פון מעזריטש: „אַז דו זעסט אַ שיינע כלי, מווסטו פאַרשטיין אַז די מאַטעריע פון דער כלי האָט גאַר אַ קליינעם ווערט און אַז איר שיינקייט ליגט אין דעם צד פון איר רוחניות...“ ביי אונדז האָט אַפילו היינריך היינע, כאַטש ער האָט געשריבן אויסערלעך דייטש און נאַר אינערלעך יידיש, — געטעלט העכער שילערן פון געטען אין אַ געוויסן זין — דערפאַר, וואָס „געטעס דיכטונגען רופן נישט אַרויס קיין מעשים, ווי דאָס איז דער פאַל מיט שילערס דיכטונגען“, דערפאַר, וואָס געטעס מוזע זאָל האָבן געווען אַ קאַלטע אומפרוכטבאַרע מירמלשטיין-סטאַטוע...“

ביי אונדז איז די קונסט מער ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער איינגעשלונגען געוואָרן פון דער עטיק, אַבער עס וואָלט געווען אַ טעות צו גלייבן אַז מיר האָבן אַ חזקה אויף רעליגיעזער, עטישער אָדער אידיען-ליטעראַטור. מיר האָבן די ערשטע אַריינגעטראָגן אין דעם כאַר פון דער וועלט-פּאַעזיע דעם נביאישן טאָן, אַבער אויך אַנדערע פעלקער האָבן אין געוויסע עפּאָכעס פון זייער געשיכטע גע- שאַפן נביאישע אָדער, ווי אַנדערע רופן עס, העראַישע ליטעראַטורן. אזוי, צום ביישפּיל, איז „די רוסישע ליטעראַטור פאַרן רוסישן לעזער“, ווי עס זאָגט דער ליטעראַטור-היסטאָריקער ס. ווענגעראַוו, — „תמיד געווען אַ הייליקייט, וואָס באַהעפטנדיק זיך מיט איר איז ער געוואָרן אי ריינער, אי בעסער, און וואָס ער האָט שטענדיק געהאַט צו איר אַן עכט-רעליגיעזן געפיל“... „אַ קונסטווערק, זאָגט ער ווייטער, דרינגט אַריין אין דער נשמה פונעם רוסישן לעזער נאַר דאָן, ווען עס וועקט אין אים אויך אַן עטישע, נישט נאַר אַן עסטעטישע, עמאַציע. נאַר דאָן, ווען עס טראָגט אים אַוועק אין דער ליכטיקער בלויקייט פון אַן אידאַל, ווען עס שאַפט ביי אים יענע העראַישע שטימונגען, וועלכע כאַראַקטעריזירן די פּסיכאָ- לאָגיע פון די העלדן אין זיי רוסישע קונסטווערק. און מיר דאַכט זיך, קומט ס. ווענגעראַוו צום אויספיר, מיר דאַכט זיך, אַז די גרונט-אויפגאַבע פון יעדער גע- שיכטע פון דער נייער רוסישער ליטעראַטור איז — אַרויסצוברענגען אַט די גייסטיקע איינהייט און צו ווייזן, ווי האַרמאָניש עס האָבן זיך אין דער נייער רוסישער ליטעראַטור צונויפגעגאַסן עסטעטיק מיט עטיק, קינסטלערישע פּולקאַ- מענהייט מיט מאַראַלישער קראַפט“...“

נאָכן ערשטן וועלט־קריג האָט זיך כמעט ביי אַלע פעלקער באַוויזן אַ אַק-

טיוויסטישע ריכטונג, אַ ריכטונג וועלכע האָט מיטן שעפּערישן וואָרט געוואָלט העלפן אויפרייסן די אַלטע וועלט און אויסבויען אַ נייע אויף אירע חורבות, אַ ריכטונג, וועלכע האָט זיך געראַנגלט און ראַנגלט זיך נאָך איצט מיטן דעפּע-טיוזם, אָבער די וואָס האָבן אימפּעטיק גענומען פּאָדערן פון שרייבערס אַז זיי זאָלן זיך צוהערן צום נויט-געשריי פון לעבן און העלפן עס איבערבויען אָדער איבער-קערן, האָבן אין תּוֹך נישט אויפגעטאָן קיין נייעס. עס איז געווען אַ נייע דרייסט-קייט אין זייער שטים, אָבער די שטים, איז אַן אַלטע! אמתע דיכטערס, גרויסע דיכטערס האָבן זיך קיין מאָל נישט אָפּגעזונדערט פון לעבן, האָבן קיין מאָל נישט געוואָלט און נישט געקאָנט זיך איזאָלירן פון אים. דער „העלפּאַנט-ביינערנער טו-רעם“, אין וועלכן דער אָדער יענער פון זיי זאָל זיך האָבן אָפּגעשיידט פון דער וועלט, איז אַ לעגענדע. ליטעראַטור איז גרויס נאָר אין דעם זין, וואָס זי „העלפּט“, לויט וואָלט וויטמאַנס אַן אויסדרוק, „דעם וויקס פון דער מענטשהייט“.

די צרה מיט אייניקע נייע-געבאַקענע פריידיקערס פון איידיען-ליטעראַטור באַ-שטייט אין דעם וואָס זיי ווילן, זי זאָלן העלפן דעם וויקס נישט פון דער מענטש-הייט, נאָר פון זייער פּאַרטיי, פון זייער קלייזל. זיי ווילן די ליטעראַטור נישט פאַר-טיפּן, נישט דערהייבן, נאָר דערנידעריקן ביז צום... באַשלוס פון זייער אייגענעם לעצטן צוזאַמענפאַר. דערפאַר און נאָר דערפאַר ווערן זיי באַקעמפט און מוזן באַ-קעמפט ווערן פון אַלע די, וועלכע קאָנען נישט פאַרטראַגן די דערנידערונג, פון אַלע די, וועלכע ווייסן, אַ ליטעראַרישע שאַפּונגען זיינען גרויס און דויערהאַפטיק נאָר ווען זיי זיינען פריי צו זוכן — גרויסע און דויערנדיקע ווערטן.

דער אונטערשייד צווישן דער אַזוי גערופענער פּראָלעטאַרישער קריטיק און דער ליטעראַרישער קריטיק באַשטייט נישט אין דעם, וואָס יענע זוכט סאַציאַלע אידייען און אַ סאַציאַלע וועלט-אַנשויונג אין דער ליטעראַטור און די האָט כלומרשט נישט קיין אידייען און קיין וועלט-אַנשויונג. בלויז קליינע אָדער פּוסטע מוחות קאָ-נען מיינען, אַז ווען איינער האָלט נישט פון זיי, זייערע אידייען און זייערע שיטות, האָט ער בכלל נישט קיין אידייע און קיין שיטה. דענקנדיקע מענטשן פאַרשטייען אַז אַ סך פון אונדו האָבן קיין הנאה נישט פון די פּראָדוקטן פון דער נייער אַזוי אָנגערופענער סאַציאַלער ליטעראַטור און פּראָלעטאַרישער קריטיק נישט דערפאַר, וואָס זיי זיינען סאַציאַל און אַפילו נישט דערפאַר, וואָס זיי זיינען פּראָלעטאַריש, נאָר ווייל זיי זיינען פּראָדוקטן פון אַ פּלאַך-געוואָרענער פּאָליטיזירטער ליטעראַטור און נאָך מער פּלאַכעפיקער קריטיק.

דער עצם פאַקט, וואָס די דאָזיקע ליטעראַטור-קריטיק איז חושד יעדן איינעם וואָס וויל נישט האָבן צו טאָן מיט איר קלייזל און קלייזלדי-קייט, אַז ער האָט נישט און זוכט נישט „קיין געזעצן און ווערטן אין דער ליטע-ראַטור“ („מאַרגן-פרייהייט“ פון 17טן יולי 1933), — שוין דער פאַקט אַליין ווייזט ווי נאַזו איינגעגלייבט זי איז אין זיך אַליין, ווי קורצזיכטיק זי איז און ווי אומ-וויסנדיק, ווען זי זאָל האָבן אַ ביסל אַ ווייטערן קוק, ווען זי זאָל זיין מער אינפאַר-מירט און מער אויפריכטיק, וואָלט זי געוואוסט, אַז אַ חוץ די עקסטרעמע פּרעדי-קערס פון דער — אין אַ געוויסער צייט און סביבה אומפאַרמיידלעכער — טעאָריע פון „ריינער קונסט“ אָדער „קונסט פון קונסט וועגן“, — איז יעדער שריפטשטע-לער גרייט צו זאָגן אינאיינעם מיט דעם נאָרוועגישן דיכטער (אין זיין פּריער דער-

מאָנטן עסיי): „ווי מאָדנע זעט מיר אויס די שיטה אָז שרייבערס און שרייבערנס מוזן זיך באַפרייען פון דעם באַוווּסטזיין פון גוט און ביה, איידער זיי נעמען זיך פאַר זייער אַרבעט... איך נעם זיך נישט אָן אויסצוגעפינען ווי ווייט אַ מענטש מיט אַ געזונטן גייסט וואָלט זיך געקאָנט באַפרייען פון דעם, וואָס דורך אַ באַוווּסטזיין, געירשנט פון מיליאָנען תקופות, האָט עס באַהערשט אַלע דורות. איך פרעג נאָר: ווי קומט עס וואָס די, וועלכע גלייבן אין אַט דער שיטה, גיבן אונדז גראַד אַזאָ און נישט אָן אַנדער בילד פון לעבן? פאַסירט עס שטענדיק בלויז מעכאַניש? איך גלייב נישט אָז עס איז נייטיק צו ענטפערן אויף דער פראַגע. זיי זיינען נישט מער, ווי מיר אַלע, מסוגל צו באַפרייען זייערע אידייען פון די געירשנטע מאַראַ-לישע אַפשאַצונגען. כּווייל נאָר ווייזן, אָז אַ סך פון די, וואָס לייקענען, אָז פּאַעזיע מוז האָבן אַ טענדענץ (אויף אונדזער לשון וואָלט עס הייסן: אָן אידייע — ש. נ.), ווייזן אַרויס די דאָזיקע טענדענץ (אָדער אידייע) אין זייערע אייגענע ווערק. און איך וויל צוגעבן, אָז וואָס העכער מיר קלעטערן אַרויף אויפן לייטער פון אינטעלעק-טועלער פרייהייט, אַלץ שטאַרקער איז די טענדענץ. די גרויסע פּאַעטן פון גריכנ-לאַנד האָבן געבראַכט אין אַרדענונג די עדה פון געטער און מענטשן. שעקספירס דיכטונג איז אַ געוואָלדיקע גערמאַנישע וואָלהאַל (פּאַלאַץ פון אומשטערבלעכע העלדן), אַ מאָל שיינענדיק און אַ מאָל איינגעוויקלט אין שטורעם-וואָלקנס. אין אַט דער וואָלהאַל האָט דאָס גאַנצע לעבן ווידער אויפגעוואַכט צום קאַמף, אָבער אַלע מאָל באַהערשט פון שעקספירס חוש פאַר גערעכטיקייט, פון זיין אינטענסיוון און טיפן גלויבן אין דער אייביקער שפע און געבענטשטיקייט פון לעבן אַאָוו“. יעדער אמתער שריפטשטעלער איז איינשטימיק, מוז זיין איינשטימיק מיט דעם אַלגע-מיינעם זינען פון ביערנסטערנע ביערנסאַנס דערקלערונג. יעדער שריפטשטעלער ווייסט אָז וואָס גרעסער אַ ווערק איז, אַלץ רייכער איז עס אין אידיען-אינהאַלט. אָבער וואָס פאַר אַן אינהאַלט איז עס? אַזאָ, וואָס דויערט אַ היסטאָרישע רגע? אַזאָ, וואָס היינט לעבט ער און מאַרגן — אויס? אַזאָ, וואָס האָט אַ ווערט, אַ ווערדע נאָר פון דעם שטאַנדפונקט פון פּאַליטישע קלייזלעך און קליקעס? אַזאָ, וואָס רירט אָן נאָר דעם אויבערפלאַך פון לעבן? ניין. דער אינהאַלט, די אידייע פון דער אמתער אידיען-ליטעראַטור באַשטייט אין זוכן אויף טויזנט וועגן נאָך נישט-דערגרונטע-וועטע טיפענישן, נאָך נישט-דערגרייכטע הויכקייטן פון דער וועלט; באַשטייט אין זוכן דאָס, וואָס האָט אַ גרויסן ווערט היינט און וואָס וועט אַלע מאָל האָבן אַ גרויסן ווערט. צייט-פּראַגעס, מאַמענט-זאַכן עקסיסטירן אוודאי אויך פאַר דער אידיען-לי-טעראַטור; אָבער — אין אַ גאַנץ אַנדערן זינען, ווי זיי עקסיסטירן פאַר דער טעג-לעכער פּרעסע, פאַר דער זשורנאַליסטיק בכלל. זי, די טאַג-פּובליציסטיק, גיט זיך אָפּ מיט זיי דערפאַר ווייל זיי זיינען טאַג-פּראַגעס, מאַמענט-אויפגאַבעס. אַ גאַנץ אַנדער באַציונג האָט צו זיי די קינסטלערישע און די פּילאָסאָפּישע ליטעראַטור. זי באַ-שעפטיקט זיך מיט זיי כּאָטש זיי האָבן נישט קיין דויערנדיקע עקסיסטענץ. זי איי-טערעסירט זיך מיט זיי, ווייל זי איז געבענטשט מיט דער פּעזיקייט צו זען הינטער דער שאַלעכץ פון היינטיקן טאַג אַ קערן פון דויערהאַפטיקייט און צו פּילן הינטער די קלייניקייטן און וואַכעדיקייטן פון דער סביבה עפעס אַזוינס, וואָס נעמט אַלץ אַרום און זעטיקט-אָן אַלץ מיט לעבן און שעפּערישקייט...

מאַקסיס גאַרקין וועט קיינער נישט חושד זיין אין גלייכגילטיקייט צו לעבנס-

פראגעס און צו נויט-באדערפענישן פון די מאסן; ער איז, לכל הדעות, אן אידייען-דיכטער. איז דערפאר גאר באזונדערס אינטערעסאנט צו הערן, וואס פאר אים איז ליטעראטור: „ליטעראטור“, האט ער אנומלט געשריבן אין א פארווארט צו דעם קאטאלאג פון א גרויסן סאָוועטישן פארלאג — „ליטעראטור איז דאס הארץ פון דער וועלט, באפליגלט מיט אלע אירע פריידן און ליידן, מיט אלע חלומות און האפענונגען פון מענטשן, מיט זייער פארצווייפלונג און צאָרן, מיט זייער ערפאָרכט פאר דער שיינקייט פון דער נאטור און זייער פאָרכט פאר אירע געהיימענישן. אַט דאָס האַרץ איז אייביק פול מיטן דאָרשט צו קענען זיך אַליין, אַזוי ווי אַלע עלע-מענטן און כוחות פון דער נאטור, וועלכע האָבן געשאפן די מענטשלעכע פערזענ-לעכקייט, ווי דעם העכסטן אויסדרוק פון זייער קאָמפליצירטקייט און ווייזהייט, וואָלטן אין אַט דעם האַרצן געזוכט קלאַר צו מאַכן דעם מיין און ציל פון לעבן...“ און ווייטער: „...דאָס ליטעראַרישע שאַפן, פּראָזע און פּאָעזיע, איז אַנגעזעטיקט מיט דער איינהייט פון די געפילן, די געדאַנקען, די אידעאַלן, וועלכע עס האָבן אַלע מענטשן, מיט דער איינהייט פון דעם מענטשנס הייליקער שטרעבונג צו געניסן די פרייהייט פון גייסט, מיט דער איינהייט פון דעם מענטשנס אומצופרידנדיגן מיט דעם לעבנס נויטן, מיט דער איינהייט פון זיינע האַפענונגען אויף דער מעגלעכקייט פון העכערע לעבנס-פאַרמען און מיט דעם אַלגעמיינעם דאָרשט נאָך דעם, וואָס לאָזט זיך נישט אויסדריקן מיט דער הילף פון וואָרט אָדער געדאַנק, פון דעם, וואָס עס איז קוים מעגלעך אָנצוכאַפן עס מיטן געפיל, — פון דעם מיסטעריעזן עפעס, וואָס מיר האָבן עס אָנגערופן מיט דעם בלאַסן נאָמען שיינקייט און וואָס בליט ערגעץ נישט אַזוי שייך און אַזוי פּרעכטיק, ווי אין אונדזערע הערצער...“ און ווייטער: „...מער כאַראַקטעריסטיש פאַר דער קונסט פון וואָרט איז איר הייסער פאַרלאַנג אויפצוהייבן דעם מענטשן איבער זיינע דרויסנדיקע עקסיסטענץ-באָדינגונגען, צו באַפרייען אים פון די קייטן פון דער דעגראַדירנדיקער אַקטואַליטעט, אַרויסצו-שטעלן אים פאַר זיך אַליין נישט ווי אַ שקלאַף פון דער סביבה, נאָר ווי איר הער-שער, ווי דער פרייער שאַפער פון לעבן, — און אין דעם זין איז ליטעראַטור שטענדיק רעוואָלוציאָנער...“

יא, אין דעם זינען איז זי רעוואָלוציאָנער, אָבער נישט אַגיטאַטאָריש-רעוואָלוציאָנער, נישט טענדענציעז-שרייעריש-רעוואָלוציאָנער, נאָר שעפּעריש-קינסטלעריש-רעוואָלוציאָנער. און ווען זי איז עס, איז זי ניט קיין טענדענץ-ליטעראַטור אין דעם אויבן כאַראַקטעריזירטן זינען, נאָר אידיען-ליטעראַטור, וואָס ווען דער, וועלכער שאַפט זי, איז אַ קינסטלער, איז זי אַ ליטעראַטור פון בילדער און געשטאַלטן.

ג.

אָזוינע שרייבערס, ווי די פריער ציטירטע ביערנסטערנע-ביערנסאָן, מאַקסיס גאַרקי און אַנדערע פילן און פאַרשטייען די אַרגאַנישע פאַרבינדונג צווישן אידיען און זייער געשטאַלטונג אין קונסט. עס זיינען אָבער אויך דאָ אָזוינע, וואָס כאַטש זיי פּראַקטיצירן אַט די אַרגאַנישע פאַרבינדונג, ווען זיי שרייבן אַליין ראַמאַנען אָדער פּאָעמעס — מאַכן זיי נישט פון זייער אייגענער פּראַקטיק קיין אַלגעמיינע אויספירן, און אין זייער טעאָרעטיזירן וועגן ליטעראַטור פאַלן זיי אַפט אַריין אין

איינזייטיקייטן. קעגן אָט די איינזייטיקייטן מוז דער קריטיקער זיך אַליין אין אַנ-
דערע נישט אויפהערן צו וואַרענען. מיר אַליין איז עס אויסגעקומען צו טאָן פּריוואַט
און עפּנטלעך. אין פּאַרבינדונג מיט צוויי זייער באַדייטנדיקע פּאַרשטייערס פּון דעם
ייִדישן וואָרט, — י. י. זינגער (1893—1944) און מנחם באַריישאַ (1888—1949).
ביידע זיינען זיי פּריציפּטיק געשטאַרבן. דאָס איז אפשר די איינציקע ענלעכקייט,
וואָס איז געווען צווישן זיי. אין אַ סך אַנדערע זאַכן זיינען זיי געווען צוויי היפּוכים.
און נישט אַזוי דערפאַר, וואָס י. י. זינגער איז געווען אַ פּראָזע-שרייבער, אַ דער-
ציילער און אַ ראַמאַניסט, בעת מנחם באַריישאַ האָט זיך דערהויפּט אויסגעצייכנט
ווי אַ פּאָעט, כאַטש ער האָט געשריבן אויך דראַמעס, עסייען, ליטעראַטור- און
טעאַטער-קריטיק. איינער פּון זייערע הויפּט-אונטערשיידן איז באַשטאַנען דערין,
וואָס בעת זינגער האָט אין זיין דענקען געזוכט צו פּאַראַינפאַכן זאַכן און געלערנט
פּשט אין דער וועלט, האָט מנחם באַריישאַ, פּאַרקערט, ליב געהאַט זיך צו גריבלען
און צו כאַפּן אַ שפּאַציר איבער די פּאַרבאַרגענע און פּאַרדרייע וועגן פּון פּרדס.
אויף אַזאַ פּראָגע, אַ שטייגער, ווי: „וואָס איז דער תּכלית פּון דער וואָרט-קונסט?“,
האָט י. י. זינגער געענטפּערט:

— הערט אויף צו זוכן תּכליתים אין שיינער ליטעראַטור. זי איז שייך, פּאַר-
שאַפט זי אונדז גענוס, פּאַרוויילט זי אונדז, האָט זי דערמיט אַליין שוין דערגרייכט
איר ציל. מער דאַרפן מיר פּון איר נישט פּאַרלאַנגען. מער האָט זי נישט — און
זי קאָן אונדז נישט געבן מער, וויפּל זי האָט.

אַזוי זיכער איז י. י. זינגער געווען אין דעם פּשט, וואָס ער לערנט אין קונסט,
אַז אַלע די, וואָס האָבן נישט אָנגענומען זיין, שוין אַ ביסל צו פּשוטן, פּשט זיינען
געווען אין זיינע אויגן „אַנטי-קינסטלערישע מענטשן, אַסקעטן, וועלכע האָבן נישט
קיין זין פאַר גענוס און באַטראַכטן אים פאַר אַ נידעריקן ענין...“ און אָט האָבן איך
מיט אַ קורצער צייט פּריער, איידער איך האָב געלייענט. י. י. זינגערס אַרטיקל,
געקראַגן אַ בריוו וועגן דעם זעלביקן ענין קונסט פּון מנחם באַריישאַ, האָט ער
דאַרט, די ערשטע זאַך, פּראַטעסטירט קעגן וואַלטערס באַרימטן אויסדרוק, אַז „אַלע
מינים קונסט זיינען גוט, אַ חוץ דעם מין, וואָס איז לאַנגווייליק“. מנחם באַריישאַ
האָט געהאַלטן, אַז „נישט זיין לאַנגווייליק“ אַדער, ווי י. י. זינגער דריקט זיך אויס,
„פּאַרוויילן“ דעם עולם איז פאַר אַ קונסטווערק נישט גענוג. דער אמת איז, אַז
וואַלטער אַליין וואַלט זיך מיט דער ראַלע פּון אַן אַמוזירער קיין מאַל נישט באַ-
נוגנט. מיט זיינע אייגענע ווערק האָט ער געוואַלט מענטשן קליגער און פּרייער
מאַכן, נישט נאָר פּאַרשאַפּן זיי פּרייד. אַבער נישט וועגן דעם פּראַנצויזישן שריפּט-
שטעלער רייך איך דאָ, נאָר וועגן אונדזערע אייגענע צוויי, העכסט אָנגעזעענע,
ייִדישע שרייבערס און זייער שטעלונג צו דעם ענין אידייען, טענדענצן און גע-
שטאַלטן. בעת איינער פּון זיי זאָגט, אַז „שיינע ליטעראַטור, איז שוין — און מער
גאַרנישט“, גייט דער אַנדערער אַזוי ווייט אַז ער מאַנט ביי איר — „קדושה“. ביידע
זיינען אַזוי ווי מסכים, אַז ליטעראַרישע שיינקייט און קדושה זיינען צוויי וועלטן,
צוויי צדדים, וואָס ראַנגלען זיך צווישן זיך; דער אונטערשייד צווישן זינגער און
באַריישאַ באַשטייט אַזוי ווי נאָר אין דעם צד, וואָס יעדער פּון זיי איז גרייט צו
שטיצן, זינגער שטייט שטאַל און אייזן פאַרן „קונסט“-צד, פאַרן צד פּון קינסט-
לערישן גענוס און קינסטלערישער געשטאַלטונג, באַריישאַ וויל אַז די אייבער-

האָנט זאָל האָבן די „סיטרא קדישא“. זינגער באַדויערט טיף, וואָס „דאָס טראַגישע ייִדישע לעבן האָט געשאַפן פאַרהעלטענישמעסיק (ייִדיש האָט אַ וואָרט פאַר דעם: „בערד“) אַ צו גרויסע צאָל מקוננים, תכלית־זוכערס, פראַבלעמען־לייזערס, מוסר־ניקערס, פאַרזאָרגערס אַזוי, אַזוי“. מנחם באַרישאַ אַיז, פונקט פאַרקערט, זיך מצער, וואָס אונדזערע מאַדערנע אַדער וועלטלעכע יידן האָבן זיך אַריינגעלאָזן אין „גויישער פּאָעזיע און עסטעטיק“ און ער איז העכסט צופרידן, וואָס אין אים אַליין איז „דער קדושה באַגערער... שטאַרקער ווי דער קינסטלער“, וואָס ער האָט זיך „געמאַטערט צו געבן דער קדושה די אויבערהאַנט איבער דער קונסט“, און וואָס ער גלייבט אַז „אויב מיר וועלן דאַרפן לעבן אין דער וועלט, וועלן מיר לעבן בלויז דעמאָלט, ווען די קדושה וועט די קונסט אויפּעסן, פאַרדייען און דאָס אומנייטיקע אויסשפּיען“...

ווי דער לעזער אַליין זעט, זיינען עס צוויי עקסטרעמען. לויט מיין מיינונג איז צווישן קינסטלערישער „שיינקייט“ און „קדושה“ אַדער בכלל צווישן קינסט־לערישע און אַנדערע העכערע ווערטן נישטאַ גאָר קיין סתירה. דאָס זיינען טאַקע צוויי גאָר באַזונדערע ספּערן, אָבער זיי שליסן נישט אויס איינע די אַנדערע; פאַר־קערט, ביי גליקלעכע אומשטענדן קאָנען זיי איינע מיט דער אַנדערער קומען אין באַרירונג און באַפרוכפּערן איינע די צווייטע. כדי עס איינצוזען, דאַרף מען זיך צוקוקן צום נאָטירלעכן גאַנג פון קינסטלערישן שאַפן און קינסטלערישן געביטן, און נישט ברענגען קיין ראיות פון אַזוינע עקסטרעמע און שיער נישט פּערזענלעכע פּאַלן, ווי די, וואָס י. י. זינגער דערמאָנט. ער דערמאָנט די באַרימטע „אויסטייטשער פון גרעסטן ראַמאַנטישן ווערק שיר השירים, (די אויסטייטשערס וואָס האָבן אויס־געטייטשט), אַז „שני שדיך“ מיינט מען משה ואהרן אד־גל אַזעלכע „אויסטייטשערס“ זיינען אין מיטלעלער געווען, אגב, ביי קריסטן אויך, נישט נאָר ביי יידן, — און זינגער איז געווען גערעכט, ווען ער זאָגט, אַז דאָס זיינען געווען מענטשן (און איך וואָלט צוגעגעבן; מענטשן, וועלכע האָבן רעפּרעזענטירט גאַנצע תקופות — ש. נ.) פון דעם שניט, וואָס גענוס איז פאַר זיי סם... אָבער דאָס געהערט דאָך נישט צום ענין. דאָס איז נישט געווען קיין פירוש אויף אַ ליטעראַרישן אַדער אַ קינסטלערישן ווערק; „שיר השירים“ (און גאַנץ תנ״ך), איז פאַר יענע אויסטייטשערס נישט גע־ווען קיין ליטעראַטור אַדער קונסט, נאָר אַ הייליקע שריפט, גאָטס וואָרט. די, וואָס האָבן געלייענט און לייענען שיר השירים, ווי אַ זאַמלונג פון געזאַנגען, פון לידער, פון ליבע און טאַנץ־לידער, — האָבן זיכער געהאַט און האָבן די הנאה, די פרייד, וואָס איז י. י. זינגערן אַזוי צום האַרצן, און אויב עמעצער פון זיי זאָל זיין גענוס, זיין פרייד וועלן (און קענען) אויסדריקן אין ווערטער, וועט דאָס, וואָס ער וועט אַנשרייבן, זיין קריטיק, — און אויף אַזאַ מין קריטיק וואָלט אַפילו י. י. זינגער, גלייב איך, נישט געברוגזט זיך. אָבער דאָס מיינט נישט אַז יעדע קריטיק מוז זיין פריי פון די עלעמענטן, וואָס זינגער רופט זיי אַן מיט פאַראַכטונג „מוסר השכלס און אויסטייטשונגען“. עס קאָנען זיך געפינען לייענערס (און ממילא אויך קריטיקערס) וואָס כאַטש זיי האָבן פונעם ווערק דעם עסטעטישן פאַרגעניגן, וואָס זיי זיינען מסוגל צו האָבן, פאַרגינען זיי זיך דאָך און מוזן זיך פאַרגינען אין געוויסע פּאַלן אַלערליי „מוסר השכלס און אויסטייטשונגען“ — און ווען זיי טוען עס, ווערן זיי דורך דעם נישט קיין „אַנטי־קינסטלערישע מענטשן, אַסקעטן, וועלכע האָבן נישט קיין זין

פאר גענוס אאז"וו. זיי קאנען זיך זיין גאנץ קינסטלערישע און „געניסערישע“ בשר ודמס — און דאך — ווען זיי נעמען אויף א פאעמע, א דערציילונג אדער א ראמאן — האבן אזוינע אידיען-אסאציאציעס, אזוינע ליענערישע איבערלעבונגען, וואס זיי נען שייך פראגעס פון געזעלשאפטלעכן לעבן, צו פסיכאלאגישע פראבלעמען, צו אנגע- לעגנהייטן פון מאַראַלישער אויפפירונג און אפילו צו רעליגיע. איך זאג נישט, אָז וואָס מען זאָל נישט ליענען מוזן ביי יעדן לעזער אויפקומען אין געדאַנק אָדער אין דער פּאַנטאַזיע די אַלע און אַנדערע „זייטיקע“ זאַכן; כּ׳זאַג אָז זיי קאַנטן אויפֿ- בליצן אין דעם באַוווּסטזיין פון דעם אָדער יענעם ליטעראַטור־געניסער, און אָז אויב דאָס פּאַסירט, איז עס נישט קיין באַווייז, אָז דער געגעבענער לעזער אָדער (ווען דער לעזער ווערט אַ שרייבער) דער געגעבענער קריטיקער איז אַנטי־קינסט- לעריש, אַסקעטיש אַאז״וו.

י. זינגער אליין גיט צו, אָז „די אופנים פון פארוויילונג אדער גענוס זיינען פארשיידן ביי מענטשן, אָפּהענגיק פון זייער געשמאַק, דערציילונג“ אַאז״וו. און ער וועט זיכער נישט לייקענען, אָז די אופנים פון קינסטלערישן גענוס זיינען נאָך מער פארשיידן, און אָז זיי ווענדן זיך נאָך מער אָן דעם געניסערס געשמאַק, דערציילונג אַאז״וו. איז פארוואָס זאָל נישט מעגלעך זיין ביי דעם אָדער ביי יענעם פון אונדז ליענערס, אָזא מין געשמאַק, אָזא מין דערציילונג און אָזא מין אינטערעסן־קרייז וואָס ווען ער ליענט „די ווערק פון האַמער, סערוואַנטעס, פּלאַבער, טאַלסטאָי און אַנ- דערע גרויסע שרייבער“ — זאָלן זיי, אינאיינעם מיט אָזא אָדער אָן אַנדער גראַד עסטעטישער באַפרידיקונג, אַרויסרופן ביי אים אויך געוויסע עטישע, פּילאָסאָפּישע, רעליגיעזע און אַנדערע אידיען־פאַרבינדונגען? וווּ שטייט עס, אָז עס איז דאָ אָזא זאַך ביי מענטשן, ווי אָן איזאָלירט עסטעטיש לעבן? ווי ווייט מיר ווייסן פון דער- פאַרונג (און פון דער „געשטאַלט־פּסיכאלאָגיע“) איז נישטאָ גאַר אָזא זאַך, ווי אַ באַזונדער „עטישער“ מענטש, אַ באַזונדער „פּילאָסאָפּישער“ מענטש אַאז״וו. די אַלע כלומרשט פאַרשיידענע און אָפּגעזונדערטע, מענטשן גיסן זיך אין יעדן פון אונדז צונויף אין איין מענטשן, און ווען מיר ליענען אַ ווערק פון טאַלסטאָי אָדער פּלאַ- בער, י. י. זינגער אָדער מנחם באַרישאָ, שטעלן מיר נישט פאַר מיט זיך עפעס אַ טיש פול מיט שופּלאָדן און מיר לייגן נישט אַריין אונדזערע עסטעטישע אינדרוקן אין איין נשמה־שופּלאָד, אונדזערע עטישע אָפּשאַצונגען — אין אַ צווייטן, אונדזערע פּיִאַסאָפּישע רעיונות — אין אַ דריטן, אַאז״וו. ניין, אין אונדז וואַכט אויף, ווען מיר ליענען אַ ווערק וואָס איז באַמת אַ קונסטווערק, עפעס אַזוינס וואָס נעמט אין זיך אַריין און גיסט און מישט צונויף אַלץ מיט אַנאַנדער — דעם גענוס פון פּאַסיקע קלאַנגען און ריטמען מיט דעם גענוס פון נייע ניואַנסן פון געפיל און געדאַנק, די פרייד פון אַבסערווירן עפעס אָן אייגנאַרטיקן פּייזאַזש אָדער אָן אינטערעסאַנטן מענטשלעכן כאַראַקטער מיט דעם באַזונדערן פאַרגעניגן וואָס מיר האָבן פון דער- הייבן זיך איבער דער טאַג טעגלעכקייט און שוועבן אין ווייטע און ווונדערלעכע וועלטן, די הנאה פון עפעס אַ געלונגענעם אויסדרוק, אַ פּרישן פאַרגלייך, אָן אַריי- גינעלער כאַראַקטעריסטיק, אַ נייער שילדערונגס־טעכניק מיט דער דערהייבונג פון פאַרטיפּן זיך אין די טונקלקייטן אָדער אינעם ליכט פון דער מענטשלעכער נשמה, די באַוווּנדערונג פון דעם שרייבערס שפּראַכלעכער מייסטערשאַפט מיט דעם ענטר- זיאָם, וואָס עס וועקט אין אונדז אויף די דרייסטיקייט, מיט וועלכער ער קוקט

אריין אין תהומען פון זינד אָדער עפנט פאַר אונדז טויערן פון קדושה... ביים אויפֿ-
 נעמען, ווי ביים שאַפֿן, אַ קונסטווערק, ווערן די גרענעצן צווישן די אַלע זאַכן כמעט
 אין גאַנצן אָפּגעווישט, זיי מוזן אָפּגעווישט ווערן. עס קאָן גאָר אַנדערש נישט זיין.
 עס קאָן גאָר נישט געמאַלט זיין אַז ווען מיר לייענען, אַ שטייגער, י. י. זינגערס
 ראָמאַן „חבר נחמן“, זאָלן מיר זיין אַריינגעטאַן נאָר אין די שיינע מעשיות, וואָס
 ווערן דאָרט דערציילט, און ניט ווערן טיף פאַראינטערעסירט אין נחמנס מענטש-
 לעכן גורל, אין זיין נאַיוון גלויבן, אין זיינע טרויעריקע ספיקות. עס וואָלט געווען
 קינסטלעריש און בשום אופן נישט קינסטלעריש צו רעאַגירן אויף דער געשיכטע,
 וואָס זינגער דערציילט, און נישט אויף „דער מאַראַל פון דער געשיכטע“. עס וואָלט
 געווען גאָר אוממעגלעך אָפּצושאַצן די קונסט פון זיין דערציילן, נישט אָפּשאַצנדיק
 צו גלייכער צייט דעם אינדיווידועל־פּסיכאָלאָגישן און געזעלשאַפֿטלעך־עטישן ווערט
 פון דעם, וואָס ער דערציילט. פונקט אַזוי פאַלש וואָלט געווען צו מעסטן יעדן פון
 די צוויי „ברידער אשכנזי“ (אויך אַ ראָמאַן פון י. י. זינגער), בלויז מיט דער מאַס
 פון זיין קינסטלערישער לעבעדיקייט און נישט וועגן אים אויך אויף דער וואָג
 פון זיין מאַראַלישער אָדער אַמאָראַלישער אויפפירונג. דער ראָמאַניסט וואָלט גע-
 ווען דער ערשטער צו פראַטעסטירן קעגן אַזאַ מין צערייסן דעם העלד זיינעם אויף
 שטיקער. דער שרייבער פלייסט זיך צו געבן אונדז יעדן פאַרשוין זיינעם אין זיין
 גאַנצקייט, — און אויך מיר, לעזערס און קריטיקערס, מעגן און מוזן זען אַז אונדזער
 אויפנעמען אָדער געניסן זיין ווערק זאָל זיין גאַנץ טאַטאַל, און דאָס מיינט, אַז עס
 זאָל נישט אויסשליסן, נאָר, פאַרקערט, איינשליסן אין זיך אַלערליי „אויסטייטשונ-
 גען און מוסר־השכלס“.

קינסטלערישער גענוס איז, ווי מיר ווייסן, אַנדערש פון יעדן אַנדערן מין גענוס
 דערמיט, וואָס ער איז נישט פאַראיבערגייענדיק, וואָס, אַ חוץ דעם, וואָס ער גערט
 אונדז, העלפט ער אונדז, ווי שפייז, וואָס מען גיט אַ קינד, וואָסן — און פאַרוואָס
 איז ער אַזוי דויערהאַפטיק? פאַרוואָס לאָזט ער אין אונדז איבער אַזוינע טיפע
 שפורן? ווייל ער ווירקט אויף אונדזער גאַנצן יש, אויף אונדזער באַוווּסטיזין, נישט
 נאָר אויף די חושים אונדזערע, ווייל זיין מין איז — נישט ווי דער מין פון גע-
 וויינטלעכן גענוס צו פאַרגעסן זיך, נאָר פאַרקערט, — זיך דערמאָנען, געדענקען...
 ווי האָט געזאָגט ר' נחמן בראַסלאָווער? „די וועלט זאָגט, אַז מעשיות זיינען גוט
 איינצושלעפערן, און איך זאָג, אַז מיט מעשיות וועקט מען אויף...“ עס זיינען, אין
 דער אמת, דאָ צווייערליי „מעשיות“: אַזוינע, וואָס זיינען גוט „איינצושלעפערן“, ד״ה,
 ריין אַמוזירנדיקע, און אַזוינע וואָס „וועקן מענטשן פון שלאָף“, ד״ה, קינסטלערישע...
 מיט זיין אייגענעם קינסטלעריש־„וועקנדיקן“ שאַפֿן האָט י. י. זינגער אָפּגע-
 לייקנט זיין טעאָריע פון „איינשלעפערנדיקן“ גענוס. זיינע אייגענע ווערק בעטן זיך,
 ווי מיר האָבן געזען, „אויסגעטייטשט“ צו ווערן; זיי געפעלן אונדז נישט ווייל מיר
 האָבן סתם אַזוי הנאה פון זיי, נאָר ווייל מיר געפינען אין זיי אַ שליסל צו פאַר-
 שידענע פראַבלעמען, — און דאָס מאַכט, אַז אונדזער הנאה אָדער גענוס זאָל זיין
 נאָך טיפער, נאָך ברייטער.

פונקט אַזוי ווייזט די פּאָעמע „דער גייער“, מנחם באַריישאַס מאַנומענטאַל
 ווערק, אַז דאָס, וואָס ער רופט אָן קדושה, האָט זיך נישט וואָס צו שרעקן פאַר
 פּאָעזיע אָדער קונסט, אַזוי ווי פּאָעזיע אָדער קונסט ווייכט נישט און דאָרף נישט

ווייכן פון „קדושה“. להיפוך צו זיינע טעארעטישע באטראכטונגען, האָט ער פֿאַק־טיש געזוכט אין זיין פֿאַעמע נישט „צו געבן דער קדושה דעם אויבערגעוויכט אי־בער דער קונסט“, נאָר צו געפינען דאָס גלייכגעוויכט צווישן זי, צו זען, אַז זיי זאָלן איינע די אַנדערע דורכדרינגען, דורכלייכטן און באַרייכערן.

צוליב קדושה אָדער עטישער דערהויבנקייט, איז נישט נייטיק אָפּצוואַגן זיך פֿון קונסט; פֿונקט אַזוי איז קונסט נישט מחויב אויסגעליידיקט צו ווערן פֿון קדושה. דאָס שטימט אפּשר נישט מיט דער אָדער יענער קונסט־טעאָריע; דאָס קינסט־לערישע שאַפֿן באַשטעטיקט עס. געשטאַלטן און אידיען (אויב דאָס זיינען אידיען, נישט קיין טענדענצן) — זיינען אין קינסטלערישע ווערק איינס.

9. קריטיק פֿון איינעמס איינציקע ווערק און קריטיק פֿון זיין גאַנצן שאַפֿן

וואָס זאָל פֿאַר דעם לעזערס (און דעם קריטיקערס) פֿרוּוו צו כאַראַקטעריזירן און אָפּצושאַצן אַ שרייבער זיין דער אויסגאַנג־פֿונקט און דער ציל — דעם שריי־בערס באַזונדערע שאַפֿונגען אָדער זיין שאַפֿן אין גאַנצן גענומען? מיט אַנדערע ווערטער: זאָל מען אָפּוועגן און אויסמעסטן יעדן פֿון זיינע גאַלדענע אָדער זיל־בערנע רינגען, דערנאָך זיי איבערצייילן און מאַכן דעם חשבון, וואָס הייסט חיבור, אָדער מען זאָל זיי כּפֿלען איינע אויף די אַנדערע, קייטלען איינע מיט די אַנדערע — און דאָס זאָל זיין דער סך־הכל?

דאָס איז נישט קיין ריין טעכנישער, אויך נישט קיין דורכויס מעטאָדאָלאָגישער ענין. עס רעדט זיך וועגן דעם עצם־תּוֹך פֿונעם שעפּערישן מענטשן; איז פֿאַראַן און דאַרף מען זוכן אין אים — עפעס אַן אינעווייניקסטע איינהייטלעכקייט, כאַטש זי אַנטפּלעקט זיך אויף די פֿאַרשיידנסטע אופנים און אין אַלערליי מדרגות, נידע־ריקערע און העכערע, אָדער עס איז רעכט, אַז ער זאָל האָבן אין זיך עפעס פֿון דוד המלכס פּידעלע וואָס יעדעס ווינטל מאַכט ציטערן זיינע סטרונעס, — און אַזוי ווי דאָס רוח הקודשדיקע ווינטל קומט איין מאָל פֿון צפּון־זייט און אַ צווייט מאָל פֿון דרום־זייט, קאָן עס פֿון דער ווונדערלעכער שפּיל־כלי אַרויסכישופן אַ מאָל אַזוינע קלאַנגען און אַ מאָל לחלוטין אַנדערע? אויב דעם קינסטלערס אַלע ווערק זיינען, — פֿון אַ העכערן שטאַנדפֿונקט און אין אַ ברייטערער פּערספעקטיוו געזען — איין ווערק, איין וועלט, האָט די קריטיק, וואָס וויל זאָגן ווער און וואָס ער איז, איין מין אויפגאַבע פֿאַר זיך; אויב אָבער יעדע שאַפֿונג זיינע איז פֿאַר זיך אַליין אַ וועלט, אַ פּראָדוקט פֿון זיינעם אַן אייגנאַרטיקן און אַ פֿאַרטיקולאַרן געמיט־צושטאַנד אָדער גאַר אַ פּרוכט פֿון צופּעליקע אומשטענדן, איז די אויפגאַבע, וואָס די קריטיק דאַרף זיך שטעלן גאַר אַן אַנדערע, אין ערשטן פּאַל דאַרף זי פֿרײַער ווי אַלץ, זוכן און גע־פינען וואָס דעם שרייבערס אַלע ווערק האָבן בשותפות, אין צווייטן פּאַל — דאָס, וואָס טיילט זיי אַפּ איינס פֿונעם אַנדערן.

נון, מיר אַליין האָט זיך אַלע מאָל געדאַכט, אַז כאַטש דער קריטיקער דאַרף געוויס האָבן ביידע זאַכן אין זינען — אי די גאַנצקייט פֿונעם שרייבערס געשטאַלט, אי די פֿאַרשיידענע פֿאַרמען און פּאַזן, אין וועלכע זי אַנטפּלעקט זיך, ווען מען

פארשט-אויס זיינע איינציקע שאַפונגען, — איז דער עיקר דאָך נישט דער אָדער יענער אויסדרוק פונעם שרייבערס געזיכט, מעג ער זיין ווי וויכטיק, נאָר דעם שרייבערס פנים, דער אַלגעמיינער כאַראַקטער פון זיין פערזענלעכקייט, פון איר לעבן און וועלט-געפיל... אַזוי האָט זיך מיר אַלע מאָל געדאַכט. נאָך מער: כ'האַב געמיינט אַז דאָס איז אַזוי עלעמענטאַר און אַליינפאַרשטענדלעך אַז ס'איז נישטאָ גאַר וועגן דעם קיין מיינונג-פאַרשיידנקייט. כ'בין געווען זיכער אַז בלויז די דערגרייכונג פון אַט דעם ציל איז אַ פראַבלעם פאַרן ליטעראַרישן פאַרשער, נישט דער ציל אַליין. ערשט עס זיינען דאָ קריטיקערס — און דווקא גוט אינפאַרמירטע און זייער פעזיקע קריטיקערס, וואָס פּרעגן-אַפּ דעם ציל גופאַ אָדער זיי האָבן וועגן אים ספיקות. די קריטיקערס זיינען ל. דאַמאַנקעוויטש, אַ נייער כּוח אין דער יידי-שער ליטעראַטור און דער פּיליזיטיקער און זייער פראַדוקטיווער אבא גאַרדין.

ל. דאַמאַנקעוויטש דערמאָנט „דאָס געזעץ פון אומגעזעצלעכקייט אין דער קונסט“. עס איז, זאָגט ער, „אין מוקדם ומאַחר אין דער וועלט פון דיכטונג“ („קיום“, אויגוסט-סעפטעמבער, פאַריז 1951). דערפאַר האַלט ער, אַז די „אַרדענונג“, וואָס איך האָב געפרווט אַריינבריינגען, אַ שטייגער, אין דער ספּערע פון ה. לייזויקס שאַפן, איז „פעדאַנטיש“. ער איז קעגן דעם אַז מען זאָל נעמען „די שטימונגען און וויזיעס פון דיכטער“, וואָס לויט זיין מיינונג זיינען זיי אַפּט נישט מער ווי „אַ דיכטערישע הוראת שעה“, אַ „שטעלונג-נעמונג צום מאַמענט“ — און זיי „אַריינ-קלאַמערן“ אין תקופות און אונטער-תקופות. איז ער געוויס גערעכט אויב ער האָט אין זינען די שטייפּע, פאַרגליווערטע סכעמעס, אין וועלכע מען פּרוּווט אַפּט אַריינקוועטשן אַ דיכטערס שאַפונגען אָדער די סקאַרבאָוע קוויטלעך, וואָס מען וויל צו זיי צוקלעפּן. אָבער ער האָט אַ פאַלשן איינדרוק פון דער כראַנאָלאָגישער אַרדענונג אין מיין בוך וועגן ה. לייזויקס, פאַקטיש זיינען די כראַנאָלאָגישע דאַטן נישט מער ווי גראַפישע צייכנס פאַר געוויסע עטאַפּן אויף דעם פּאַעטס וועגן און אומוועגן, ווייכע און בלייכע ראַמען פאַר באַשטימטע פּסיכישע איינשטעלונגען, וואָס אַט ווערן זיי שטאַרקער און אַט שוואַכער. זייערע שפורן אין לייזויקס לירישן און דראַמאַטישן שאַפן פון פאַרשיידענע צייטן זיינען טיף און דויערהאַפטיק; בשום אופן קאָן מען זיי נישט באַטראַכטן, ווי אַ „שטעלונג-נעמונג צום מאַמענט“. דאָס זיינען נישט קיין מאַמענטאַנע אָדער צופעליקע זאַכן... אָבער נישט וועגן דעם ענין לייזויק אָדער אַן אַנדער איינציקן פאַל רייד איך דאָ. אויך ל. דאַמאַנקעוויטש, כאַטש ער שרייבט וועגן לייזויקס, האָט אין זינען די קריטישע אויסטייטשונג פון אַ דיכ-טערס ווערק בכלל: „צרוואָס בכלל“, פּרעגט ער, „אַרויסציען אַלגעמיינע מסקנות פון די ווערק פון פּאַעט? צרוואָס אַטערציען סך-הכלעז?“ צרוואָס, הייסט עס, וועלן איבערזעצן דעם פּאַעטס „פּליסנדיקע... געפּיל-רעאַקציעס“ אויף דער שפראַך פון עפעס אַזוינס וואָס מאַכט דעם איינדרוק פון אַ גאַנצער לעבנס-פּילאָסאָפּיע?

נון, דעם פּאַעטס, ווי יעדן שעפּערישן מענטשס, „געפּיל-רעאַקציעס“ זיינען געוויס טאַקע פּליסיק, דינאַמיש, און אויף דער מער אבסטראַקטער און גענעראַלי-זירנדיקער שפראַך פון קריטיק זיינען זיי באמת אין געפאַר אַנצווערן דעם דינאַ-מיזם פון די קלאַנגען, ריטמען, בילדער און סימבאָלן, אין וועלכע דער פּאַעט האָט זיי אויסגעדריקט... פון דער דאָזיקער געפאַר דאַרף דער קריטיקער זיך היטן ווי ווייט נאָר ער קאָן עס געוויס. אָבער די פּליסנדיקייט פון דעם פּאַעטס „עמאַציאַ-“

נעלע" אפרופן שטערט זיי נישט צו האָבן אין זיך עפעס, וואָס איז מער אָדער ווייניג ציקער סטאַביל, עפעס וואָס ווייזט אָז זיי קומען אַלע פון איין מקור, עפעס וואָס לייגט אויף זיי אַלע אַרויף איין חותם, — דעם חותם פונעם דיכטערס איך, וואָס איז גאָר נישט אַזוי קאָפּריזשע, ווי עס קאָן זיך דאַכטן, און וואָס וועט גיכער איבערשאַפן די וועלט, וואָס אַרום אים, אין זיין פאַרעם און לויט זיין געשטאַלט, איידער לאָזן זיך פון איר איבערשאַפן...

איז דאָ עפעס מער פליסנדיקס, ווי אַ שטראָם וואָסער? דאָך איז עס מיט יעדן טראָפּן זיינעם — וואָסער. ווי אימפעטיק איז אַ פּלאַמפּיער? דאָך איז ער מיט יעדן פונק זיינעם פייער. אַזוי איז דעם דיכטערס „פליסנדיק" און פּלאַמעדיק איך: וואָס מער עס ענדערט זיך, אַלץ מער בלייבט עס וואָס עס איז...

אָז דאָס איז אַזוי, וועט דער יונגער באַגאַבטער קריטיקער, גלייב איך, נישט לייקענען. ער פּרוּווט אַליין מאַכן אַ סך-הכל פון ה. לייזיקס פאַרשיידענע „הוראת שעה". ער שרייבט, אַ שטייגער: „נאָר צו די צווישנמענטשלעכע באַציונגען זיינען געווענדט זיינע אויסגעפיינטע חושים, נאָר דאָס בינ-אדם-לחברודיקע איז זיין גע-ביט". איז עס טאַקע אַזוי? איז נישט לייזיקס געביט אויך דאָס בינ-אדם-לעצמודיקע? איז זיין דיאַלאָג נישט אַפּט אָן אינעווייניקסטער? באַשטייט נישט אַפּט אַט דער דיאַ-לאָג פון צוויי מאַנאַלאָגן וואָס מישן-איבער איינער דעם אַנדערן? אַבער נישט די ריכטיקייט אָדער פּאַלשקייט פון דאָמאַנקעוויטשעס דערמאַנטער גענעראַליזאַציע אינטערעסירט מיך אין דעם מאַמענט. איך האָב געוואַלט נאָר ווייזן אָן אויך ער „צוט אַרויס אַלגעמיינע מסקנות און ציט-אונטער סך-הכלען". אַנדערש קאָן עס נישט זיין, יעדער מין שעפּעריש שרייבן, אויך דעם קריטיקערס שרייבן, איז אַ סומי-רונג. איך קאָן זיך גאָר נישט פאַרשטעלן אַ פּאַעטס שאַפן, וואָס זאָל זיין נישט מער ווי אַ באַשטימטע צאָל „אפרופן" אויף אַ באַשטימטער צאָל „מאַמענטן", — און דערביי זאָלן די „אפרופן" זיין פונקט אַזוי פאַרשיידן, ווי פאַרשיידן עס זיינען די פּאַסירונגען אָדער די אומשטענדן וואָס האָבן זיי אַרויסגערופן. אַ דיכטער, ווי יע-דער מענטש, קאָן אַ מאָל האָבן „אַ טאַפּלטע פּערזענלעכקייט", אַבער אויב עס זאָל זיין מעגלעך אָז ער זאָל גאָר קיין פּערזענלעכקייט נישט האָבן, אָז ער זאָל זיין נישט מער ווי אַ בינטל צופּעליקע „רעפּלעקסן", אַ סכּום „שטימונגען", וואָס שטימען נישט איינע מיט די אַנדערע, — וואָס פאַר אַ ווערט און וואָס פאַר אַ ווערדע וואַלטן גע-האַט דאָן זיינע ווערק? וואָס וואַלט זיי געגעבן די דויערהאַפּטיקע ממשותדיקייט, וואָס זיי האָבן, ווען נישט די דינאַמישע סטאַביליטעט פון דעם דיכטערס פּערזענ-לעכקייט? אַפילו גאַט אַליין באַנייט יעדן טאָג זיינע מעשי בראשית, כדי זיי זאָלן האָבן אַ המשכדיקן קיום; בפרט נאָך אַ שאַפּער וואָס איז אַ בשר-ודם, — ער דאַרף געוויס שטיין פּעסט הינטער זיין ווערק, זיין קינד, אויב ער וויל, אָז עס זאָל נישט אויסגיין, ווי אַ ליכט, אינאיינעם מיט דעם „מאַמענט", וואָס איז געווען זיין הייבאַם. דאָס זעט מיר אויס צו זיין (חזר איך איבער) אַזאַ אַלטער און איינגעפונדעוועטער אמת, אָז עס איז מיר שווער צו באַנעמען, ווי אַזוי און פאַר וואָס ביי אבא גאַרדינען זיינען ל. דאָמאַנקעוויטשעס ספּקות וועגן „מאַכן סך-הכלען" שוין נישט קיין ספּקות אפילו. ער איז זיכער, אָז יעדעס ליד, וואָס דער אָדער יענער פּאַעט שרייבט אָן, איז פאַר זיך אַליין אַ וועלט און אָז דער סכּום פון אַלע זיינע לידער איז נישט מער ווי די סומע פון עפעס אַ מין „איינזאַמע וועלטן". קוואַליטעט הייסט עס, זאָל האָבן

נאָר יעדע איינציקע שאַפּונג; דעם דיכטערס שאַפּן אין גאַנצן גענומען זאָל זיין אַ ריין קוואַנטיטאַטיווע זאַך... „אפּשר וואָלט געווען בעסער“, פּרעגט אבא גאַרדין אין „הדואר“ (נומער 8, 1952), „אַז מיר זאָלן אַ פּאַעטס לידער אויפנעמען אַזוי, ווי ער גיט זיי אונדז — יעדעס ליד באַזונדער?“ דאָס איז אַ רעטאַרישע פּראָגע, און אבא גאַרדין גיט גלייך אויפן אָרט זיין ענטפּער: „קאַנסעקווענטיקייט (עקביות) איז גוט אין וויסנשאַפּט, אין קונסט איז איר ניצלעכקייט צווייפּלהאַפטיק“. און ער פּרעגט ווידער (און ווידער אַ מאָל איז עס אַ ריין רעטאַרישע פּראָגע): „דאָס בעסטע אין אַ שיר איז אפּשר גאַר זיין אַפּגעזונדערט־ און אַפּגעשיידט־זיין פון (דעם פּאַעטס) אַלע איבעריקע שירים? דער וועג פון קינסטלערישער שאַפּונג פאַרלירט זיך“ זאָגט ער, „אין דער טונקלקייט, זי, די שאַפּונג שפּאַצירט אַרום ביינאַכט אַליין, זי בלאַנט דזשעט אַרום אין דער וואַכער נאַכט פון געפילן און וויזיעס, נישט מורא האַבנדיק פאַר קיין שדים... זי איז נישט קיין סאַציאַלע און קיין מישפּחהדיקע באַשעפּעניש, זי דאַרף נישט קיין קאַמפּאַניע, זי מיינט אויס דעם המון (פון אַנדערע לידער), און ווען אַפילו די אַלע שאַפּונגען פון איין מחבר זאָלן האַבן איין פּאַטער, האַבן זיי נישט איין מוטער... די שאַפּונגס־שכינה איז ווי אַ מלאַך: אַפּגעטאַן איר שליחות, גייט זי אַוועק און קערט זיך מער נישט אום...“ דאָס איז שוין געזאָגט, אָבער... איז עס אמת? איז אמת, אַז יעדער פּאַעט איז שולדיק אין עפעס אַ מין פּאַליגאַמיע? איז עס דיכטיק, אַז יעדעס ווערק פון אַ דיכטער האָט זיין אייגענע מוטער, זיין אייגענע מוזע — אַט די שכינה („שכינת היצירה“), וואָס רוט אויף (אַדער מיט) דעם דיכטער, „אינספּירירט“ אים — און אַנטלויפט? איז דער פּראָצעס פון אַ לידס געבורט באמת טאַקע אַ דרייאַיניקייט־פּראָצעס? קאָן מען אין דעם פּאַל ריידן וועגן מוטער־שאַפּט — וועגן דער „שכינה“, — ווי וועגן עפעס, וואָס איז אַנדערש ווי פּאַטער־שאַפּט? קאָן מען וועגן שעפּערישן רוח הקודש טראַכטן ווי וועגן עפעס אַזוינס וואָס קומט פון דרויסן און נישט פון אינעווייניק? עפעס אַ שכינה, ניצנדיק גאַרדינס מע־טאַפּאַר, אַנטפּלעקט זיך פאַרן דיכטער, ווערט אויף אַ וויילע זיין „בעסערע העלפּט“, — און שייט זיך מיט אים; דאַן „יאַוועט זיך“ אַ צווייטע „שכינה“, אַ דריטע אַזוי... מיר דאַכט, אַז דאָס וואָלט געווען עפעס אַ צו נאַיווע, נישט נאָר אַ צו מגושמדיקע, אויסטייטשונג פון דעם ענין אינספּיראַציע, רוח־הקודש אַדער ווי מען רופּט עס. ס'איז געוויס אמת, אַז קרעאַטיוויטעט איז ביי דעם שעפּערישסטן מענטשן אַפילו נישט מער ווי אַ פּאַטענציעלער כוּח: נישט תמיד איז ער אַקטיוו, נישט שטענדיק וואָר, עס מוז זיין עפעס, וואָס זאָל אים אויפוועקן, אויפּטרייסלען, ברענגען אין באַוועגונג. עס מוז זיך עפעס אַנזאַמלען... ווי האָט געזאָגט פּושקין, דער פּאַעט, וואָס אין קענען דעם גייסט פון שאַפּן איז ער געווען נישט ווינציקער גרויס, ווי אין שאַפּן גופּא, — ווי האָט ער זיך אויסגעדריקט וועגן זיינס גלייכן? כל־זמן, האָט ער געזאָגט, אַפּאַלאַ רופּט אים נישט צום הייליקן קרבן, —

עס שווייגט זיין הייליק־ריינע לירע

אַ שלאַף אַ קאַלטער דריקט אים שווער,

און צווישן אַלע ערדנקינדער,

קאָן זיין דער נישטיקסטער איז ער.

אַזוי האָט עס פאַריינדישט דער יונג־פאַרשטאַרבענער לייב בייזוס (1890-1918).

לויט ל. פיינבערגס „רוסישער אַנטאַלאָגיע“ זאָל עס הייסן:

זיין לירע שטומט אין פיין אין בלינדער,
 זיין הארץ מיט קאלטן שלאף באשווערט.
 פון אלע נישטיקסטע גאטס קינדער,
 דער נישטיקסטער איז אפשר ער.

אבער אַט איז ער מיט אַ מאָל זוכה צו עפעס אַ מין גילוי אַפּאַלאַ אַדער, לויט דעם ייִדישן נוסח, גילוי אליהו, — און גאָטס שליח באַווייזט דעם ווּנדער צו מאַכן פון דעם „נישטיקסטן מענטשן“ — איינעם, וואָס „ברענט מיט זיין וואָרט מענטש- לעכע הערצער“... פון וואָנען נעמט זיך מיט אַ מאָל אַט דער ברען, דער געטלעכער פייער פון דרויסן? איז באמת דאָ ערגעץ וווּ, אַ חוץ אין די פאַרבאַרגענישן פון דעם פּאָעטס וועזן, אַ הייליקער גייסט, אַ מלאַך, אַ האַלבער גאָט, וואָס פּלוצלינג מאַכט ער פון דעם קליינעם מענטשן אַ גרויסן און פון דעם עקר — אַ קוואַל פון פּרוכט- באַרקיט?

יעדער וועט מוזן מודה זיין, אַז ווען עס רעדט זיך וועגן גייסטיקע שאַפּונגען איז דער פּאָטער אויך די מוטער פונעם קינד, און מען קאָן נישט זאָגן אַפילו נאָר בדרך מליצה וועגן די לידער (אָדער אַנדערע סאַרטן ווערק) פון איין מענטשן, אַז יעדעס פון זיי האָט זיין באַזונדערע מוטער, כאָטש זיי אַלע האָבן איין פּאָטער? אגב, שוין דאָס אַליין, וואָס זיי זיינען אַלע קינדער פון איין טאַטן, ווען אַפילו זיי זאָלן נישט זיין פון איין מאַמען, מאַכט זיי פאַר לייבלעכע ברידער, — און מען מעג און מען דאַרף (אויב אַזוי) אויסגעפינען די שטריכן, די פּאַמיליע-שטריכן, וואָס זיי האָבן אַלע בשותפות, כאָטש יעדער פון זיי האָט זיין אייגענעם פנים. סידן מען זאָל רעכענען, אַז ס'איז נישטאָ אַזאָ זאָך ווי פּאַמיליע-ענלעכקייט אָדער אַז דער פּאָטער פון דער פּאַמיליע, — אין אונדזער פּאַל, דער שאַפּער פון די לידער אָדער די דראַמעס אָדער אַנדערע ווערק — פאַרמאָגט נישט קיין שום דויערניקע אייגנ- שאַפּטן, קיין שום פעסטע כאַראַקטער-שטריכן, קיין שום צייכנס פון אינעווייניק- סטער גאַנצקייט, וואָס זאָלן איבערגיין צו די קינדער בירושה. קאָן מען דען דאָס אַננעמען? קאָן מען דען זיך פאַרשטעלן, אַז אַ מענטש, וואָס איז היינט אַזאָ און מאַרגן אַן אַנדערער און איבערמאָרגן ווידער אַן אַנדערער, — אַז אַ מענטש — אַ קאַמעלעאַן, אַ מענטש וואָס זיין לעבן צעפּאַלט זיך אויף „מאַמענטן“, וואָס זיין כאַ- דאַקטער באַשטייט פון „שטימונגען“, וואָס זיין אופן רעאַגירן אויף דער סביבה ווענדט זיך נישט אָן אים אַליין, נאָר אָן איר, אָן דעם ווינט, וואָס בלאָזט אין איר, אָן דעם קאָליר וואָס זי האָט, — קאָן מען זיך פאַרשטעלן, אַז אַזאָ מין צעפּאַרענער זפש, אַז אַזאָ מין „איבערגעדרייט שלעסל“ זאָל זיין שעפּעריש? אפשר קאָן ער אַ מאָל אַנשרייבן עפעס אַ לידל, וואָס איז נישט שלעכט, און נאָך אַ לידל, וואָס זאָל טויגן; אפשר קאָן ער אַ מאָל זיין אַפילו אַ מענטש, וואָס שרייבט פּאַעזיע; ער קאָן נישט זיין קיין פּאַעט, אַפילו היינע וואָלט עס נישט געווען, ווען זיין קעגנער בערנע וואָלט גערעכט געווען, אַז ער, היינריך היינע, איז געווען אַ טאַלאַנט, אַבער נישט קיין כאַראַקטער. עס איז פאַרן שאַפּנדיקן מענטשן נישט גענוג צו האָבן טאַלאַנט, דער טאַלאַנט מוז אים האָבן — און האָבן אים — ווינציקסטנס, פּאַטענציעל — אין גאַנצן, נישט נאָר די אָדער יענע „שטימונגען“ אין די אָדער יענע „מאַמענטן“ פון זיין לעבן. איז טאַלאַנט דען עפעס אַ באַזונדערע אייגנשאַפּט, עפעס אַ ספּעציעלער

כוח אָדער כּישוף, עפּעס אַ מין קמיע, וואָס מען האָט אָנגעהאַנגען אויפן האַלדזו
טאַלאַנט אָדער שעפּערישקייט איז דער סך־הכל, יא, דער סך־הכל פון אַ מענטשנס
אַלע פּסיכישע אייגנשאַפטן און גייסטיקע פּאַטענצן. טאַלאַנט איז די עסענץ, דער
תּמצית פון זיין גאַנצן איד, — און אַט דעם תּמצית קאַן מען און מע דאַרף אויפּזוכן
אין דעם לייטמאַטיוו, אין דעם נשמה־ניגון פון דעם פּאַעטס שאַפּן, באַטראַכטנדיק
זיינע שאַפּונגען ווי וואַריאַציעס אָדער גילגולים פון איין ניגון.

... ..

•

פערטער טייל

סאַציאל־עטישע און נאַציאָנאַל־עטישע קריטיק

א פּאַר באַמערקונגען

קינסטלערישע קריטיק, להיפוך צו ענג־עסטעטישער אָדער פּאַרמאָליסטישער קריטיק, אויך להיפוך צו לויטער סאַציאַלאָגישער קריטיק, רופט זיך אָפּ אָדער קאַן זיך אַפּרופן אויף אַלע עלעמענטן, אויף אַלע אַספעקטן פונעם קינסטלערס שאַפן, — סיי אויף די, וואָס זיינען שייך צו זיין אויסדרוק־אופן און זיין גאַנצן קינסטלערישן איד, סיי אויף די וואָס האָבן צו טאָן מיט זיין שטאַף, מיט זיין טעמאַטיק, מיט זיין סאַציאַלער אָדער נאַציאָנאַלער סביבה, מיט דעם גייסט פון זיין צייט אַאָז״וו אַאָז״וו. דער קונסט — און ממילא אויך דער קינסטלערישער קריטיק — איז קיין זאך, וואָס איז מענטשלעך (אינעם אינדיווידועלן אָדער סאַציאַלן זינען פונעם וואָרט מענטש־לעך) — נישט פרעמד. קונסט־קריטיק, ווען זי איז אויסלעבנדיק, כאַטש זי מוז עס נישט זיין, איז אינטעגראַל. אָבער עס זיינען דאָ אויך ספּעציעלע אָדער איינזייטיקע מאַניפעסטאַציעס פון קריטישן געדאַנק, און ווען זיי פרעטענדירן נישט אויף פול־קייט, ווען זיי זאָגן בפירוש, אַז זיי האָבן אין זינען נאָר אין באַשטימטן צוגאַנג צום ווערק אָדער צום שרייבער, קאַן יעדע פון זיי האָבן איר ספּעציעלן, אָבער בלויז איר ספּעציעלן, ווערט.

די וויכטיקערע פון זיי וועלן מיר באַטראַכטן און אילוסטרירן אין די קומענ־דיקע קאַפיטלעך.

1. ליטעראַטור־געשיכטע

זי איז שטאַרק רעפרעזענטירט געווען אין דער רוסישער ליטעראַטור־קריטיק פון 19טן יאָרהונדערט. איינער פון אירע בולטסטע מוסטערן איז פעטער קראַפּאַט־קינס „אידייען און ווירקלעכקייט אין דער רוסישער ליטעראַטור“ (*). דאָס בוך איז אויסגעוואַקסן פון לעקציעס וואָס דער פירער פון עטישן אַנאַרכיזם האַט גע־לייענט, אין באַסטאָן אויף ענגליש אַזוי שפּעט ווי אין 1910. אָבער זיין מעטאָד איז דער קלאַסישער מעטאָד פון דער רוסישער ליטעראַטור־קריטיק — דער מעטאָד פון „משערינישעווסקי, דאָבראַליבאָוו, פּיסאַרעוו און זייערע נאַכפּאָלגערס: מיכאַי־

(* איבערגעזעצט אויף יידיש פון ה. ראָזנפעלד און אַרויסגעגעבן פון דער קראַפּאַטקיין־ליטעראַטור געזעלשאַפּט, 1922.

לאוסקיי, אַרסעניעווע, סקאַביטשעווסקיי, ווענגעראַוו און אַנדערע. די דאָזיקע רוסישע קריטיקערס האָבן אין ליטעראַטור געזוכט מער געזעלשאַפטלעכע און עטישע, ווי אַלגעמיינ-קינסטלערישע ווערטן. קריטיק איז געווען פאַר זיי נישט אַ מיטל אַרויס-צוברענגען דעם קינסטלערס פּערזענלעכקייט, אויך נישט אַ מיטל אויסצודריקן די אייגענע פּערזענלעכקייט, נאָר — אַ געווער אין קאַמף פאַר געוויסע עטישע און גע-זעלשאַפטלעכע אידעאַלן. עס זיינען ביי זיי כמעט אַפּגעווישט געוואָרן די גרענעצן צווישן קריטיק און פּובליציסטיק. קראַפּאַטקין רעכנט צו צו זיי אין זיין פאַררעדע אויך ביעלינסקין. אין זיין בוך פּילט זיך אָבער ביעלינסקיס גייסט אַ סך ווינציקער, ווי דער גייסט פון די דערמאָנטע פּובליציסטישע קריטיקערס. ביי ביעלינסקין איז געווען קינסטלערישער ברען, און אַט די קינסטלערישקייט האָט זיך געפּילט אַפּילו אין זיינע פּובליציסטישע און פּילאָסאָפּישע באַטראַכטונגען. ער האָט אין יעדן דיכטער באַווונדערט פּרונץ פאַר אַלץ זיין שאַפּונגס-קראַפט, זיין קינסטלערישע אייגנאַר-טיקייט; די עטישע אָדער געזעלשאַפטלעכע אידעען זיינען געקומען דערנאָך. ביי קראַפּאַטקיינען, ווי ביי זיינע רביים טשערנישעווסקיי, פּיסאַרעווע, דאַבראַליובאו און אַנדערע, זיינען זיי געווען דער עיקר. ער דערמאָנט געוויס אויך די קינסטלערישע זייט פון די ווערק וואָס ער באַטראַכט, אָבער ער באַנוגנט זיך דערביי מיט אַזעלכע אַלגעמיינע באַגריפּן, ווי „רעאַליסטיש“, „מייסטערהאַפט“, „מעלאָדיש“, „אינדרוק-פּול“, „גרויס“ אד“גל.

רעאַליזם האַלט קראַפּאַטקין פאַר דעם גרעסטן אויפטו און דער הויפט-אייגנ-שאַפט פון דער רוסישער ליטעראַטור אין דעם ניינצנטן יאָרהונדערט, און אין דעם קאַפּיטל וווּ ער רעדט וועגן גאַגאַלן, גיט ער זייער אַ ברייטע דעפיניציע פון דעם רוסישן רעאַליזם, להיפּוך צום רעאַליזם אָדער, ריכטיקער, נאַטוראַליזם פון אַזאַ שרייבער, ווי זאַלאַ. „לויט אונדזער באַגריף, — שרייבט ער, — קאָן זיך דער רעאַליזם נישט באַגרענעצן בלויז מיט דער אַנאַטאָמיע פון דער געזעלשאַפט; ער מוז האָבן אַ העכערן הינטערגרונט (אין אַריגינאַל איז עס בעסער אויסגעדריקט — ש. נ.); די רעאַליסטישע באַשרייבונגען מוזן זיין אונטערגעוואָרפן צו אַן אידעאַ-ליסטישן צוועק“ אאז״וו. דאָס איז ריכטיק. אָבער עס איז נישט גענוג. עס איז דאָ אַן אונטערשייד נישט נאָר צווישן דעם רעאַליסטישן אידעאַליזם פון די רוסן און דעם אַזוי-גערופענעם נאַטוראַליזם פון אַ טייל פּראַנצויזן. ביי די רוסישע שרייבערס האָט יעדערער זיין אייגענעם רעאַליזם. דער מאַספּולער האַרמאָנישער פּושקין, טור-געניעווע, וואָס האָט פון נאַטור געמאַכט קונסט, טאַלסטאָי, וואָס ביי אים איז, פאַר-קערט, פון קונסט געוואָרן נאַטור, אַ נייע, אַ מער אינטענסיווע נאַטור, און דער ווילדער זשעני גאַגאַל אָדער דאָסטאַיעווסקיי — דאָס זיינען דאָך גאַר באַווונדערע וועלטן. עס איז ווידער נישט גלייך דער לייכטער, ליכטיקער, הומאַרפולער רעאַליזם פון פּושקין מיט דער שווער-באַלאַדענער, טיף-אַטעמדיקער לעבנס-שילדערונג פון טאַלסטאָי. אויך זיינען די גראַטעסקע, מגומדיקע, פון לעבן און לאַכן געשאַפענע געשטאַלטן פון גאַגאַל אַנדערש, ווי דער פאַרטיפּטער און צעשרויפטער רעאַליזם פון דאָסטאַיעווסקיס נשמה-קראַנקייטן און גייסטיקע אַפּגרונגן. יעדער גרויסער רוסישער „רעאַליסט“ האָט זיין אייגענעם צוגאַנג צו דער וועלט, זיין אייגענעם מע-טאָד פון שאַפּן. מאַכן אים קלאָר, אויפדעקן זיינע וואַרצלען אין די ווערק פון פּרונץ-דיקע שרייבערס אויסזוכן זיינע שפורן אין דער שפּעטערדיקער ליטעראַטור, —

באלייכטן זיין ריין-קינסטלערישן מהות — איז די אויפגאבע פון דעם היסטאריקער, וואָס ליטעראַטור איז פאַר אים — קונסט. אויך פאַר קראַפּאַטקינען איז ליטעראַטור — קונסט, אָבער — מיט אַלע אירע עלעמענטן האָבן פאַר אים אַ גלייכן ווערט; אים אינטערעסירן דערהויפּט אירע סאָציאַל-עטישע אַספּעקטן. ער דערמאָנט שוין אין זיין פאַררעדע, אַז די רוסישע ליטעראַטור „האַט אַט דעם כאַראַקטעריסטישן שטריך, וואָס זי טראַגט אַריין אין מלכות פון קונסט — פון דער פאַעמע, דער-ציילונג, דראַמע — כמעט אַלע יענע פראַגעס, סאָציאַלע און פּאָליטישע וואָס ווערן אין מערב-אייראָפּע און אַמעריקע, ווייניקסטנס אין אונדזער איצטיקן דור, דיס-קוטירט אין די פּאָליטישע ווערק פונעם טאַג. אָבער זעלטן ווען אין דער ליטעראַטור“ (א טייל פון דער נייער אַמעריקאַנער ליטעראַטור האַט, אגב, אויך ליב צו צו דיסקוטירן סאָציאַלע פראַגעס, מער נישט וואָס איר פעלט די טיפּקייט און די אינהאַלט-רייכקייט פון דער רוסישער ליטעראַטור), און מיט אַט די פּאָליטישע און געזעלשאַפּטלעכע פראַגעס גיט זיך דערהויפּט אַפּ קראַפּאַטקינען. זיין בוך הייסט „אידעאַלן און ווירקלעכקייט אין דער רוסישער ליטעראַטור“ — און ווי עס רופּט זיך, אַזוי איז עס. דעם פאַרפאַסער האָבן די רוסישע שרייבערס אינטערעסירט דער-הויפּט ווי ווייט זיי האָבן אין זיך אָפּגעשפיגלט די „ווירקלעכקייט“ פון דעם רוסישן פּאָלק און די „אידעאַלן“ פון דער פּאָלקס-טרייער רוסישער אינטעליגענץ. צו פּוש-קינען, וואָס איז נישט גענוג טיף פאַרבונדן מיט „די אידעאַלן פון דער רוסישער אינטעליגענץ“, איז קראַפּאַטקינען קאַלט. עס איז רעכט ביי אים צו זאָגן, אַז פּרידריך שילער איז העכער פאַר פּושקינען, וואָס איז? שילער האַט געהאַט הויכע אידייען, אָבער פּושקינען — „די שיינע פאַרעם, דער געלונגענער אויסדרוק, די אומפאַרגלייכ-לעכע באַהערשונוג פון פּערז און גראַם זיינען זיינע כאַראַקטעריסטישע שטריכן — נישט די שיינקייט פון זיינע אידייען. אין פאַעזיע אָבער זוכן מיר געוויינטלעך די העכערע אינספּיראַציע, די געהייבענע אידייען, וואָס העלפּן אונדז ווערן בעסער.“ אַזוי שרייבט קראַפּאַטקינען. מען קאָן באמת מיינען אַז „געהייבענע אידייען“ קאָנען אויסגעדריקט ווערן אויף אַזאַ אַבסטראַקטן דענקערישן אופן ווי שילער האַט זיי אָפּט אויסגעדריקט. דער אמת אָבער איז, אַז אין אייניקע לידער פּושקינס, אָפילו אין זיין „לייכטן“ „יעווגעני אַניעגין“ איז דאָ מער געהויבענע אידייען „ד“ אַ טיף אַריינקוקן אין דעם מענטשנס לעבן און אין לעבן בכלל און ממילא אויך אַ גרעסערע מעגלעכקייט אונדז צו באַגרייפּען און אַנטציקן (און ממילא אויך אונדז „בעסער צו מאַכן“), ווי אין שילערס רעטאָריק, אָבער קראַפּאַטקינען, אַזוי ווי די גאַנצע „ראַ-דיקאַלע“ רוסישע אינטעליגענץ, האַט נישט פאַרגעסן די תורה פון די „נאַראַדניקי“, אַז די קונסט, ווי אַלץ אין דער וועלט, דאַרף דינען דעם „פּאָלק“, ווי זיי האָבן עס פאַרשטאַנען.

לערנאַנטאַן איז פאַר קראַפּאַטקינען פּריער פון אַלץ אַ הומאַניסט — אַ טיף הומאַניטאַרער דיכטער“. גאַנאַל איז גוט דערמיט, וואָס זיין קונסט „איז ריינער רעאַליזם, וואָס איז אָבער אין גאַנצן דורכגעדרונגען מיטן ווונטש צו שאַפּן פאַר דער מענטשהייט גוטס און גרויס“, ריינדנדיק וועגן לעוו טאַלסטאַיס „קריג און פּרידן“, פאַרגעסט נישט דער פאַרפאַסער צו זאָגן אַז דער ראַמאַן איז „אַ מעכטיקער באַשולדיקונג-אַקט קעגן מילחמה“, וועגן טורגענישווין שרייבט ער מיט מער באַ-גייעטערונג, ווי וועגן אַזעלכע ריזן פון דער וועלט-ליטעראַטור, ווי טאַלסטאַי און

דאס טאָיערע וואָס: ביי טורגעניעוון איז מער דאָ פון דעם מין, וואָס רופט זיך אָן „אידעאלן און ווירקלעכקייט“ פון דער רוסישער אינטעליגענץ. מחמת דעם איי-גענעם טעם גיט ער אָפּ אַ גאַנצן קאָפּיטל נעקראָסאָוו און נאָר עטלעכע שורות טיּוּטשטוּן און פּנטן. טיּוּטשעוּ און פּעט האָבן געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דער מאָדערנער רוסישער פּאָעזיע, זיי האָבן אָבער געהאַט אַ קנאַפע אָדער גאַר אַ נע-גאַטיווע שייכות צו דער רוסישער פּרייהייט-באַוועגונג. האָט דער פּאַרפּאַסער פון „אידעאלן און ווירקלעכקייט אין דער רוסישער ליטעראַטור“ אַ קנאַפּן אינטערעס פאַר זיי.

הכלל, עס איז אָן איינזייטיק בוך וועגן דער רוסישער ליטעראַטור — אַ רע-זולטאַט פון דעם איינזייטיקן סאַציאַל-עטישן מעטאָד. אָבער מיט איין זייט — מיט דער געזעלשאַפּטלעכער און אַלגעמיינ-קולטורעלער זייט פון דער ליטעראַטור — מאַכט עס דעם לעזער באַקאַנט.

די סאַציאַל-עטישע קריטיק איז, ווי געזאָגט, נאָר איין פּאַרעם — און אַ גאַנץ באַגרענעצטע פּאַרעם — פון קריטיק. אָבער אין אירע אייגענע גרענעצן קאָן זי זיין ניצלעך און האָבן אַ געוויסע באַרעכטיקונג. גייט זי אַרויס פון אַט די גרענעצן און אידענטיפיצירט זיך מיט קריטיק בכלל, פּרעטענדירט זי אויף אַ טראַן, וואָס איז פאַר איר צו ברייט און צו הויך.

איר שמאַלקייט און איינזייטיקייט ווערט גאָר באַזונדערס בולט אין די ווערק, וווּ דער סאַציאַל-עטישער קריטיקער פאַרמעסט זיך צו שרייבן געשיכטע פון ליטע-ראַטור. איז אַזוינע ווערק זעט מען באַשיימפערלעך אַז דאָס איז די געשיכטע פון סאַציאַלע ווירקלעכקייטן און סאַציאַל-עטישע אידעאלן, נישט קיין ליטעראַטור-געשיכטע. מען זעט, אַז דער פאַרפּאַסער פילט נישט דעם גרויסן אונטערשייד צווישן אַ פּאַלקס אַלגעמיינער געשיכטע און דער געשיכטע פון זיין קינסטלערישן שאַפּן. דעם פּאַלקס אַלגעמיינע געשיכטע האָט שוין לאַנג טאַקע אויפגעהערט צו זיין די געשיכטע פון זיינע פירשטן, פון זיינע פירערס. אָבער אין דער וועלט פון ליטע-ראַטור פאַרנעמען פאַרט די פירערס און די פירשטן פון גייסט דעם אויבנאָן, ווי ווייט עס רעדט זיך וועגן עיקר-זאַכן. אין אירע פּרטים קאָן זיך די געשיכטע פון ליטעראַטור זיין נישט מער ווי אַ שפּיגל אָדער אַן אַפּשפּיגלונג פון דער אַלגעמיינער לעבנס-עוואָלוציע, ד"ה, עפּעס אַזוינס, וואָס איז נישט זעלבשטענדיק. אָבער אין תּוֹך איז עס די געשיכטע פון שאַפּן, פון וואַגן, — די געשיכטע פון גיין קעגן דעם לעבנס-שטראַם. אין תּוֹך איז עס די געשיכטע פון יענע, וועלכע זיינען מורד אין געשיכטע!

ווייל מען זיך עפּעס דערוויסן מכּוּח דעם עצם פון אַ ליטעראַטור איז גענוג צו האָבן אַ בילד פון אירע וויכטיקסטע פאַרשטייערס — און עס איז נישט קיין צו גרויסער היסרון ווען קלענערע ווערק און ווינציקער אַריגינעלע שרייבערס ווערן נישט דערמאַנט... מיר הייבן אויף אונדזערע אויגן צו די העכסטע פונקטן, צו די שפּיצן, ווען מיר קוקן אויף בערג... די צרה מיט סאַציאַל-עטישע קריטיקערס איז, וואָס עס קאָן טרעפּן, אַז זיי זאָלן אונדז גאָר נישט ווייזן די פון דער זון-באַלויכטענע אָדער אין וואַלקנס-איינגעטוּנקטע באַרג-שפיצן פון דער ליטעראַטור. זיי רופן נאָר אַן זייערע נעמען. זיי קאָנען אַ מאָל נישט מאַכן אַפּילו קיין פרוּוו אויסצומאַלן פאַר אונדז די קינסטלערישע אַריגינאַליטעט פון אַ דאַנטע, אַ סערוואַנטעס, אַ שעקספּיר,

א מאַליער, אַ געטע, אַ פּוּשקין, זיי ריידן וועגן דער סביבה, נישט וועגן די דיכטערס. אזוי ווי דער עיקר וואָלט געווען דער פּאַקט, וואָס דאָס אַרומיקע האָט געוויקלט אויף זיי, נישט דאָס, וואָס זיי האָבן געהאַט אין זיך דעם כּוּח נאָך מער צו ווירקן אויף דער וועלט.

זיי מאַכן אַ וועזן פּוּן דער צייט, ווען די גרויסע דיכטערס האָבן געלעבט, בעת אין דער אמתן איז יענע עפּאַכע שוין לאַנג טויט, בעת זיי לעבן נאָך, און אונדז אינטערעסירט נישט אזוי דאָס, וואָס זיי האָבן געלעבט אין אַ געוויסער היסטאָרי־שער תקופה ווי דאָס וואָס זיי האָבן זי איבערגעלעבט. זיי האָבן פּאַרמאָגט עפּעס אזוינס וואָס איז נישט אין ערך מער ווערט, ווי דאָס וואָס זיי האָבן גענומען פּוּן דער סאָציאַלער סביבה. זיי האָבן אונדז עפּעס וויכטיקס געגעבן, און דאָס איז טויזנט מאָל ווערטפּולער, ווי דאָס, וואָס זיי האָבן גענומען. זיי האָבן אונדז געגעבן יעדער עפּעס אַן אַנדער זאָך, יעדער אויף אַן אַנדער אופן, און אַט די אַנדערשקייט, אַט די איינאַרטיקייט פּוּן יעדן ליטעראַטור־שאַפּער מוז פּרזער ווי אַלץ קלאַר ווערן, אויב מען רעדט וועגן די איינציקע פּירערס פּוּן דער ליטעראַטור, נישט וועגן איר אַלגע־מיינעם גאַנג. (ווען מען וויל אויסמאַלן די אַלגעמיינע עוואָלוציע פּוּן ליטעראַטור, אונטער דער ווירקונג פּוּן די דרויסנדיקע היסטאָרישע אומשטענדן, זיינען דאָן די קלענערע, ווינציקער־אַריגינעלע שרייבערס אַ פּאַסיקער מאַטעריאַל און אַ מאָל אַפּילו אַ בעסערע אילוסטראַציע, איידער די גרויסע ליטעראַרישע פּערזענלעכקייטן). וואָס מיר ווילן וויסן, איז נישט דאָס וואָס אַ שעקספּיר האָט געהאַט בשותפות מיט אַנ־דערע מענטשן פּוּן זיין צייט און אַפּילו נישט דאָס, וואָס מאַכט אים נאָענט צו גרויסע שרייבערס פּוּן אַלע צייטן. וואָס אונדז קאָן עפּעס זאָגן, איז — מיט וואָס איז ער געווען אַנדערש פּוּן אַנדערע מענטשן און מיט וואָס האָט ער זיך אויסגעטיילט און אויסגעצייכנט צווישן די גרויסע דיכטערס פּוּן אַלע צייטן.

אַט לייזן איד אין דער „געשיכטע פּוּן די מערב־איראָפּעיִשע ליטעראַטור“ (*):

„אונדזער אױפגאַבע איז געווען נאָר צו באַווייזן, ווי העל און אַלזייטיק דער דאָזיקער גרעסטער פּוּן די ענגלישע פּאַעטן (שעקספּיר) האָט אױפגענומען די פּראָגן און די אױדיען, וואָס האָבן אינטערעסירט די אױראָפּעיִשע געזעלשאַפּט פּוּן זיין צייט, ווי אים איז געלונגען איבערצויאָגן יאָרהונדערטער און דערקלערן אונדז די אױביקע, אויך אין אונדזער צייט נישט־אַפּגעשטאַרבענע, זייטן פּוּן מענטשלעכן גייסט... אויך אין אונדזער צייט, ווי אין זיבעצנטן יאָרהונדערט, בלייבן אַלץ שעקס־פּירס ווערק דער קוואַל, פּוּן וועלכן די מענטשהייט שעפּט לעקציעס פּוּן חכמה. דער דאָזיקער ליטעראַטור־היסטאָריקער ווייס, אַז מיר שעצן אין אַ שעקספּיר דאָס איבערצייטלעכע, נישט דאָס צייטלעכע, אָבער ווען ער רעדט וועגן די „לעקציעס פּוּן חכמה“, וואָס די מענטשהייט שעפּט פּוּן שעקספּירס קוואַל, פּאַרגעסט ער, אַז „לעקציעס פּוּן חכמה“ שעפּט די מענטשהייט אויך פּוּן דענקערס און פּילאָסאָפּן. ביי דיכטערס זוכן מיר וואָס נאָר זיי אַליין פּאַרמאָגן, און דאָס איז — לעבעדיקע און אױביקע געשטאַלטן. אין וואָס באַשטייט דאָס נייע און אױביקע לעבן, וואָס שעקספּיר אַדער סערוואַנטעס אַדער געטע האָט מיט זייער קונסט געשאַפּן? אויף דער פּראָגע

(* געשריבן פּוּן פ. קאָגאַן אויף רוסיש, איבערגעזעצט אויף ייִדיש פּוּן פ. היילפּערן, פּאַרלאַנג ב. קלעצקין, ווילנע, 1925.

וועט איר אומזיסט זוכן אן ענטפער אין פ. קאגאנס „געשיכטע פון די מערב-איי-ראפענישע ליטעראטורן“. אזוי ווי ווען די געשיכטע פון ליטעראטור זאל באמת זיין נאָר אַ געשיכטע פון אידיען, פון מאַראַל, פון סאָציאַלע, פּאָליטישע און עקאָנאָמישע אומשטענדן אָבער די געשיכטע פון ליטעראַטור איז און מוז זיין פּרעזער ווי אַלץ ליטעראַטור-געשיכטע, די געשיכטע פון ליטעראַרישן שאַפן און ליטעראַרישע אַנטוויקלונגען. די אידיען, די מאַראַל, די פּאָליטיק, די עקאָנאָמיק פון דער געגעבענער צייט און די גאַנצע אַזוי-אַנגערופענע סביבה ווירקן געוויס, — און ווירקן זייער שטאַרק — אויף דער ליטעראַטור, אָבער זיי מאַכן זי נישט פאַר אויס ליטעראַטור, זיי נעמען נישט צו ביי איר די מעגלעכקייט פון אַן אייגענער אינעווייניקסטער שעפּערישער עקסיסטענץ. זיי פאַסן זי אַריין אין אַ געוויסער ראַם, אָבער אין דער ראַם פון דער צייט און דער סביבה געפינט זיך דאָך איר בילד, דאָס בילד פון דער וואַרט-קונסט, נישט דאָס בילד פון דער מאַראַל, דער עקאָנאָמיק, דער פּאָליטיק פון דער צייט, נאָר דאָס איבערצייטלעכע קונסטבילד, וואָס קאָן איינגעפאַסט ווערן אין אַנדערע ראַמען אויך.

אַמאָל, ווען מען האָט זיך גאָר אין גאַנצן נישט גערעכנט מיט דער אַלגעמיינער קולטור-היסטאָרישער און סאָציאַל-עקאָנאָמישער אַטמאָספּערע פון ליטעראַרישע אַנטוויקלונגען, ווען מען האָט זיי באַטראַכט און געפאַרשט און געשילדערט אין גאַנצן אַפּגעזונדערט פון דעם אַרומיקן לעבן, אזוי ווי ווען דער שרייבער זאל זיך גע-פינען אויסער דער מענטשלעכער געזעלשאַפט און נישט געהאַט גאָר קיין שייכות צו דעם גייסט, צו דער קולטור פון דער עפּאָכע, — איז עס געווען אַ גרויסער אויפטו ווען מען האָט אָנגעהויבן צו פאַרשן און טייטשן ליטעראַטור אין פאַרבינד-דונג מיט דער אַלגעמיינער קולטור-געשיכטע. עס וועט איצט מער שוין קיינעם נישט איינפאַלן צו איזאָלירן די ליטעראַטור אין גאַנצן פונעם אַרומיקן לעבן, אַלע ווייסן איצט, אַז ליטעראַטור-געשיכטע איז געשיכטע, נישט נאָר ליטעראַטור. מען טאָר דאָך נישט פאַרגעסן, אַז עס איז נישט סתם אַזוי געשיכטע, נאָר געשיכטע פון ליטעראַטור, ד״ה, פון אַ זעלבשטענדיקן און אַ שעפּערישן אויסדרוק פון דער אַל-געמיינ-היסטאָרישער אַנטוויקלונג, פון אַ צוגאַב צו איר, נישט נאָר פון אירער אַן אַפּשפּיגלונג און נישט נאָר פון אַן אילוסטראַציע צו איר.

2. מאַרקסיסטישער וואַריאַנט פון סאָציאַל-עטישער ליטעראַטור - קריטיק

די מאַרקסיסטישע אַפּשאַצונג פון ליטעראַטור איז אַ קינד, אַן אומגעזעצלעך קינד פון דער סאָציאַל-עטישער קריטיק, און אין איין זייער וויכטיקן פרט איז זי שוין צופיל נישט געראַטן אין איר סאָציאַל-עטישער מוטער. די לעצטע איז נישט מחויב זיך צו שטיצן דווקא אויף אַ גרופּן אַדער קלאַסן-מאַראַל. זי קאָן זיין אויך אַ יחידס אויסטייטשונג פון סאָציאַלער עטיק, ד״ה דער סכּום פון זיינע פּערזענלעכע עשה'ס און לאַ תּעשהּ בנוגע צו אַנדערע יחידים אַדער צו דער געזעלשאַפט אין גאַנצן גענומען. אַנדערש זיינען די וואָס שטייען אויפן מאַרקסיסטישן קלאַסן-שטאַנדפּונקט. זייער עטיק איז, — אַ חוץ דעם, וואָס זי איז רעלאַטיוויסטיש, — אַ

גרופן-עטיק, די עטיק פון א קלאס, פון ארבעטער-קלאס — אין דער אויסטייטשונג פון דער אדער יענער פארטיי.

מען דארף זי פון דעסטוועגן נישט צונויפמישן מיט דער אזוי-גערופענער „פראָלעטאַרישער ליטעראַטור-קריטיק“, וואָס איז דערמאָנט געוואָרן אין אַ פּריער-דיקן קאַפּיטל *). מאַרקסיסטישע ליטעראַטור-קריטיק האָט זיך באַוויזן אויף דער וועלט נאָך איידער עס איז פאַרגעקומען די רעוואָלוציע אין רוסלאַנד, וווּ זי איז נישט קיין רעזולטאַט פון דער באַוועגונג צו שאַפן „פּראָלעטאַרישע קונסט“. זי איז גיכער, פאַרקערט, געווען אַן אַריינפיר צו דער דאָזיקער באַוועגונג. איר ציל איז אין אַנהייב געווען נישט אזוי צו סטימולירן די שאַפונג פון אַ נייער, „פּראָלעטאַרי-שער“, קונסט, ווי צו דערקלערן און אַפּצושאַצן אויף אַ נייעם שטייגער די עקסיסטינג טירנדיקע קונסטווערק. זי האָט זיי געזאָלט דערקלערן און אַפּשאַצן פון דעם שטאַנד-פונקט פון „היסטאָרישן מאַטעריאַליזם“, ספּעציעל פון דעם שטאַנדפונקט פון קלאַסנ-קאַמף. און אירע ערשטע פאַרשטייערס זיינען אויף זייער אופן געווען גערעכט. זיי זיינען, ווינציקסטנס, געווען אויסגעהאַלטן. לויט זייער מיינונג איז „די אַנט-וויקלונג פון די פּראָדוציר-כוחות“ דער הויפּט-פאַקטאָר, וואָס באַשטימט דעם כאַראַקטער פון דער גאַנצער קולטור; היינט ווי איז עס מעגלעך, אַז זי זאָל נישט ווירקן אויך אויף דעם כאַראַקטער פון דער קונסט? אויב אַן דעם קאַמף, וואָס קומט פאַר צווישן די געזעלשאַפּטלעכע קלאַסן, ווענדן זיך אַלע פאַרמען פון לעבן; איז דאָך קלאַר, אַז איז אַט דעם קאַמף דאַרף מען זוכן אויך דעם שליסל צו די פאַרשיידענע קונסט-פאַרמען; האָט מען גענומען זוכן. אין איין גרופע קינסטלער האָט מען אויפ-געדעקט די ווירקונג פון דער „פּעאַדאַלער ווירטשאַפּט“. אַן אַנדער גרופע איז באַ-טראַכט געוואָרן ווי דער אויסדרוק פון קאַפיטאַליזם. איין קינסטלער האָט מען גע-מאַכט פאַר דעם קלאַסן-אידעאָלאָג פון די פּריצים, אַן אַנדערער האָט זיך דערוואַסט, אַז ער איז אַ „קליינבירגערלעכער אידעאָלאָג“, אאַזװו.

איז עס קינסטלעריש געווען אומפרוכטבאַר. מיט סאַציאַלאָגישע מעטאָדן קאָן מען עפעס דערקלערן אין קונסט, אָבער נישט דעם עיקר, — נישט דאָס קינסט-לערישע אין איר. שוין דערפאַר אַליין, וואָס דער סאַציאַלאָג האָט צו טאָן מיט צאָלן, מיט מאַסן-דערשיינונגען, בעת אין קונסט איז דער ווערט דער עיקר, נישט די צאָל און דאָס איינציקע, דאָס אינדיווידועלע, נישט דאָס מאַסנהאַפּטיקע.

אין די ווערק פון אַ לעוו טאַלסטאָי קענען זיך זיין טאַקע שפורן פון דער „פּריצישער סביבה“, וואָס אין איר איז ער אויפגעצויגן געוואָרן, אָבער האָבן דען אַט די „שפורן“ עפעס אַ שייכות צום עיקר ווערט פון טאַלסטאָי שאַפן, צו דעם, וואָס קיינער, אַ חוץ אים, האָט נישט געקאַנט געבן? אַט איז אויך בונין, זאָגן מאַרק-סיסטן, אַ „פּריצישער שרייבער“. מאַכט עס אים ענלעך אויף טאַלסטאָיען? ווען זיי זאָלן אַפילו ביידע האָבן עפעס בשותפותדיקס, איז קלאַר, אַז נישט דאָס בשותפות-דיקע איז ווערטפול אין זיי, נאָר פאַרקערט, דאָס אינדיווידועלע, דאָס, וואָס יעדער פון זיי האָט אַרויסגעבראַכט אַליין און אויף זיין אייגענעם אַריגינעלן אופן.

געוויס איז אמת, אַז דער קינסטלער, ווי יעטוועדער אַנדער מענטש, געהערט צו אַ באַשטימטער סאַציאַלער גרופע. אָבער אַ קינסטלער איז דאָך דערמיט אַנדערש

(* זע לעצטן קאַפּיטל פונעם ערשטן טייל.)

פון דעם געוויינטלעכן מענטשן, וואָס דורך זיין סאָציאלער גרופע זעט ער — און שאַפט — עפעס אַזוינס, וואָס איז מער ווי אַ סאָציאלע גרופּנזאָך. ווען ער זאָל דאָס נישט טאָן, וואָלט ער געווען אַן עטנאָגראַף, אַ מיליטע־שילדערער און וואָס איר ווילט אַליין, נאָר נישט קיין קינטטלער. אַפילו די שטרענגסטע מאַרקסיסטן וועלן מודה זיין אַז די טאַלסטאַיס וואַקסן־איבער די קלאַסנמיליע צו וועלכער זיי געהערן, אַזוי ווי זיי לעבן־איבער די עפּאַכע, כאַטש זי זוּרקט אויף זיי אין געוויסע פּרטים. גריבלען זיך אין די צייט־ און סביבה־אומשטענדן פון אַ קינטטלער אָדער אַ קונסטווערק האָט דערביבער אַ זינגען נאָר אויף אַזוי פיל, אויף וויפּל דאָס ראַמט אַפּ דעם וועג און העלפט אונדו צוקומען צו דאָס איבערצייטלעכע און איבער־סביבה־דיקע וואָס אין אים. מאַרקסיסטישע קריטיקערס קאָנען אָבער נישט אַרויסקריכן פון די צייט־ און אַרט־באַדינגונגען. דערפאַר קאָן זייער אַרבעט פירן אפשר צו קולטור־געשיכטלעכע, צו סאָציאַלאַגישע, אָבער נישט צו קיין קינטטלערישע רע־זולטאַטן.

די מאַרקסיסטישע אידעאָלאָגן האָבן אויפן געביט פון קונסט־קריטיק נישט געקאָנט זיין פּראָדוקטיוו. אָבער זיי זיינען, ווי געזאָגט, געווען טריי זייער אַלגעמיינ־גער סאָציאַלאַגישער שיטה, און עס איז געווען נאָטירלעך אַז זיי זאָלן זוכן זי אַנצו־ווענדן אויך אין דער קונסט.

אין אַנהייב האָבן זיי זיך באַנוגנט מיט „פּראָלעטאַרישער“ קריטיק פון דער עקסיסטרנדיקער קונסט; אָבער שפעטער האָבן אייניקע פון זיי — דערהויפּט אין רוסלאַנד — גענומען פריידיקן די שאַפונג פון אַ נייער „פּראָלעטאַרישער“ קונסט*.) זיי האָבן אָנגעהויבן ריידן וועגן נייע, „פּראָלעטאַרישע“, פּאַרמען, נישט נאָר, ווי פּריער, וועגן אַ פּראָלעטאַרישער אידעאָלאָגיע אין דער קונסט. זיי האָבן זיך גע־שטעלט פאַר אַ ציל צו רעוואָלוציאַניזירן די מעטאָדן און דעם אינעווייניקסטן ריטעם פון קינטטלערישן שאַפן, נישט נאָר זיינע געזעלשאַפטלעכע און פּאָליטישע טעג־דענצן. זיי האָבן צוגעטראַכט פאַרשיידענע פּראָגראַמען, געמאַכט כלערליי עקספּע־רימענטן...

אָבער איך וויל דאָ נישט ריידן וועגן די פּרווון, וואָס זיי האָבן געמאַכט צו שאַפן אַ „פּראָלעטאַרישע ליטעראַטור“. מיך אינטערעסירט דאָ נאָר די מאַרקסיס־טישע ליטעראַטור־קריטיק, און עס איז נייטיק צו דערקלערן, אַז נישט אַלע מאַרק־סיסטישע קריטיקערס האַלטן אַז עס איז שוין געקומען די צייט (אָדער אַז עס וועט ווען קומען ווען עס איז אַ צייט) פאַר פּראָלעטאַרישער קונסט. אַזעלכע קריטיקערס זיינען געווען ל. טראַצקי אין דער רוסישער ליטעראַטור און מ. ליטוואַקאָוו — אין דער ייִדישער.

(* אויף ייִדיש האָט מען וועגן „פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור“, „פּראָלעטאַרישער פּאַנעזיע“ און קריטיק פון פּראָלעטאַרישן שטאַנדפּונקט אָנגעהייבן צו שרייבן נאָך אין די 90ער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט (זע ש. ניגער: „קאַפיטלעך געשיכטע פון דער אַמעריקאַנער ייִדי־שער ליטעראַטור“, „צוקונפּט“, ניר־יאָרק, 1940, א, זא, ויא).

3. ל. טראַצקי ווי אַ ליטעראַטור-קריטיקער

אין דער פּאָליטישער וועלט איז אָנגענומען העכער צו שטעלן לענינען פאַר טראַצקי. דאָס איז די מיינונג וואָס איז דערהויפּט פאַרשפּרייט צווישן זייערע ביידנס פאַר-טייחברים — די קאָמוניסטן, און פון זייער פאַרטיי-שטאַנדפּונקט זיינען זיי אפשר גערעכט. לענין האָט זיך מסתמא מער געפאַסט פאַר אַ רעוואָלוציאָנערן פאַרטיי-פירער, ווי טראַצקי. לענין האָט אין זיך צייטנווייז פאַראייניקט פעסטקייט מיט ביי-געוודיקייט. בכלל אָבער האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט אַ גראַדלינקער, ווען אפילו עלאַסטישער, דעצידירטקייט. מיט אַן אכזריותדיקער איינזייטיקייט, מיט אַ קאַנצענטרירטער, איינגעשפאַרטער און אומברחמנותדיקער ווילנס-קראַפט. דאָס זיינען מעלות און חסרונות, וועלכע זיינען ביז גאַר נייטיק פאַר אַ רעוואָלוציאָנערן פירער... לענין איז געווען אַ גרויסער כאַראַקטער, און אין דעם זינען האָט זיך אפשר טאַקע קיינער נישט געקאַנט פאַרגלייכן מיט אים אין דער באַלשעוויסטישער פאַרטיי. אַז מען זאָל אָבער פרעגן ווער איז צווישן די פירנדיקע גייסטער פון דער רעוואָלוציע געווען דער טאַלאַנטפולסטער, דער אַלזייטיקסטער, דער בריליאַנטסט-טער, וועט מען מוזן נענטערן; טראַצקי. ער איז געווען שוין אַ ביסל צו באַגאַבט, צו אַלזייטיק און צו טעמפּעראַמענטפול פאַר אַ מענטש, וועלכער מוז היטן דיסציפּלין און אַרגאַניזירן קאַמפּס-אַרמייען. ער איז געווען אויך צופיל פאַרליבט אין דעם כוח און כּושר פון וואָרט. דאָס איז נישט תּמיד אַ מעלה פון אַ מאַן פון רעוואָלוציאָנערע מעשים. דאָס איז אָבער שטאַרק צוניץ געקומען טראַצקי דעם רעדנער און אויך דעם שרייבער טראַצקי.

דאָס געשריבענע, ווי דאָס גערעדטע וואָרט איז ביי אים, ווי ביי יעדן אמתן שרייבער און רעדנער, געווען אַ פאַרעם פון זעלבסטאויסדרוק. ער האָט נישט גע-הערט צו יענע פאַרטיי-פירערס, וואָס נעמען זיך פאַר דער פען אויס פליכט אָדער לשם פּראַפּאָגאַנדע. ער וואַלט זיך סיי-ווי אָפּגעגעבן מיט ליטעראַטור, וואָרעם שרייבן איז געווען ביי אים אַן אינעווייניקסטע באַדערפעניש, אַ ליידנשאַפט. ער האָט הנאה געהאַט פון שרייבן. אַ געלונגענער זאַץ, אַ שאַרפע כאַראַקטעריסטיק, אַ קרעפּ-טיקער אויסדרוק, אַ וויציקער עפיטעט, אַ שניידיקע איראַניע און דערהויפּט אַ בייטיק, סאַרקאַסטיש ווערטל, אַ שטעכווערטל, האָט אים פאַרשאַפט פרייד... ער איז באַרימט געוואָרן אין דער וועלט ווי דער אַרגאַניזאַטאָר און דער באַגייסטערער פון דער רויטער אַרמיי. ווי אַ שרייבער איז ער באַקאַנט געווען נאָר אין רוסלאַנד, אָבער זיין אמתער, כאַטש זיכער נישט זיין איינציקער, באַרוף איז געווען — שרייבן. און זיין בוך „ליטעראַטוראַ אי רעוואָלוציאַ“ (ליטעראַטור און רעוואָלוציע) וואַלט גע-ווען אינטערעסאַנט פאַר אונדז אויך ווען ער זאָל נישט האָבן געווען קיין וועלט-באַרימטקייט. עס איז אין דעם בוך פאַראַן אמתער סאַרקאַזם, שאַרפע סאַטירע, הייסע פאַלעמיק, און דערהויפּט — טאַלאַנט...

דער מעטאָד פון טראַצקיס ליטעראַרישער קריטיק איז דער מעטאָד פון היס-טאָרישן מאַטעריאַליזם, פון מאַרקסיזם. אָבער מען איז לחלוטין נישט מחויב אָנצו-נעמען דעם דאָזיקן מעטאָד און די אַלע אויספירונגען, וואָס טראַצקי מאַכט פון אים, כדי צו האָבן אַן אינטערעס פאַר זיין שרייבן. ווי אין יעדער קריטיק, זוכן מיר אויך

אין טראַצקיס בוך וועגן ליטעראַטור, פריער פאַר אַלץ, אויסדרוקקראַפט, שאַפונג-פעניקייט, ליטעראַרישע קונסט, דערנאָך ערשט פּרעגן מיר זיך, צי זיינען מיר מסכים מיט דעם פאַרפאַסער אַדער נישט. מיר לאָזן נישט אונדזער מיינונג ווערן אַ מחיצה צווישן אונדז און דעם שאַפנדיקן גייסט. אַ מיינונג פאַרגייט, אַ מיינונג קומט, דער שאַפונגגייסט בלייבט.

די, וואָס צאַמען-אַרום די קונסט און זיך אַליין מיט די בייזע, שטעכיקע דראַט פון סאַציאַלע און אַנדערע פאַרטיישיקייטן, ווערן באַשטראַפּט פון זייער אייגענער איינזייטיקייט; זי באַגרענעצט זייערע גייסטיקע גענוס-מעגלעכקייטן, זי פאַרשטעלט פון זיי יענע אַלע שאַפונגקוואַלן, וועלכע זיינען טיפּער פון סאַציאַלע און אַנדערע סתירות. זי לאָזט איבער אין זייער רשות, ווען זיי זיינען רעוואָלוציאַנער-פאַרטיישיש, נאָר די ווערק, וועלכע „דינען דער רעוואָלוציע“. אַלע איבעריקע — זיינען פאַר זיי „אָסור בהנאה“. זיי ווערן קינסטלערישע אַסקעטן. אַנדערש איז מיט די, וועלכע פילן אַז רעוואָלוציע איז נישט אַלץ (אפילו אין אַן עפאַכע פון רעוואָלוציע). זיי אידענ-טיפיזירן נישט ליטעראַטור מיט רעוואָלוציאַנערע ליטעראַטור. זיי זוכן אין ליטע-ראַטור — ליטעראַטור, נישט עפעס אַנדערש. קאָנען זיי געניסן אפילו ווערק פון זייער פּאָליטישן און סאַציאַלן פיינט. זיי קאָן געפעלן אפילו אַ ליטעראַרישער קעג-נער ווען ער שרייבט גוט. פון דעם שטאַנדפונקט נעמען מיר אויף טראַצקיס „ליטעראַטור און רעוואָלוציע“.

ער קאָן זיך זיין אונדזערער אַ פּאָליטישער און נאָך מער אַ ליטעראַרישער שונא. אָבער ער האָט אַ לעבעדיקע, אַ שאַרפע און אַן אויסדרוקפולע פען; ער גע-הערט צו דער שרייבער-מישפּחה און ער איז אונדז געענטער, ווי יענע, וואָס זייער איינציקע מעלה איז — זייער „ריכטיקע מיינונג“ און וואָס אין דער אמתן זיינען זיי אַ פּסול אין דער ליטעראַרישער מישפּחה. טראַצקי געפעלט אונדז נישט מיט זיין וואָס, אָבער זיין ווי ציט אונדז צו אים צו.

זיין בוך איז פול מיט מיינונגען, וואָס לויט מיין מיינונג זיינען זיי דורכויס פאַלש. ער זעט און זוכט אין ליטעראַטור, און אפילו אין די ווערק פון איינציקע שרייבער, נישט נאָר אין גאַנצע ליטעראַרישע תקופות, דעם אויסדרוק פון קלאַסן-אינטערעסן און קלאַסן-פּסיכאָלאָגיע. ער מאַכט זיך אַפּט נישט וויסנדיק פון די טי-פערע און ברייטערע ווערטן, וואָס זיינען דאָ אין יעדן אמתן שאַפן. ער איז גרייט איבערצוגעבן דער רעגירונג — דער „אַרבעטער-און פויערים-רעגירונג“ — דעם קאַנטראָל און די השגחה איבער דער ליטעראַטור. אַט דער גאַנג מוז יעדן איינעם, וואָס איז נישט קיין פאַרטיי-רעוואָלוציאַנער, זיין פרעמד און דערווידער. אָבער דאָס איז דאָך נישט נאָר טראַצקיס שיטה. אַ גרויסער טייל פון דער מאַרקסיסטישער אינטעליגענץ איז געווען מיט איר דורכגעדרונגען; אין סאָוועט-רוסלאַנד האָט זי גע-שפּילט אַ דאָמינאַרנדיקע ראָלע נאָך איידער עס איז געוואָרן סטאַלין-לאַנד. און אַז מען וויל וויסן, וואָס זי איז אויסן, איז בעסער צו לייענען, וואָס עס האָט געשריבן אַזאַ פאַרשטייער אירער, ווי ל. טראַצקי, איידער צו לייענען אַזעלכע, וועלכע האָבן בכלל נישט קיין שייכות צו קונסט-פּראָגן. יענע זיינען נישט נאָר לאַנגווייליק און נישט-אינטערעסאַנט פון אַן אַלגעמיין-ליטעראַרישן שטאַנדפונקט, זיי פאַרקריפלען און מאַכן לעכערלעך זייער אייגענע טעאָריע. זי זעט ביי זיי אויס נאַרישער, ווי זי איז אין דער אמתן, זי ליידט ביי זיי פון זייער אומפּעיקייט און זייער פרעמד זיין

צום ענין ליטעראריש שאפן, נישט נאָר פון איר אייגענער פאַלשקייט. ווילן מיר זי קענען, ווי זי איז; ווילן מיר זי האַלטן פאַראַנטוואָרטלעך נאָר פאַר אירע אייגענע און אמתע זינד קעגן קונסט, נישט פאַר די זינד, אין וועלכע אירע טעמפע פאַר-שטייערס זיינען שולדיק, נישט זי אַליין, דאַרפן מיר לייענען טראַצקיס „ליטעראַ-טוראַ אי רעוואָלוציאַ“.

טראַצקי פילט און פאַרשטייט ליטעראַטור. ער וואַלט זי נאָך טיפער געפילט און בעסער פאַרשטאַנען, ווען ער זאָל זיין פריי און נישט געבונדן פון זיין רעוואָ-לוציאַנערער טעאָריע און רעוואָלוציאַנערער פראַקטיק. אין זיין אינעווייניקסטער באַצוינג צו קונסט איז ער קינסטלערישער, ווי זיין מעטאָד דערלויבט עס אים. עס קומט אין אים פאַר אַ שטיילע, פאַרשטיקטע מילחמה צווישן זיין קינסטלערישן געוויסן און זיין „קלאַסנבאַווסטזיין“. עס מערקט זיך ביי אים אַ שטרעבונג, אַן אומבאַווסטזיניקע שטרעבונג איינצוצאַמען, אנשטאַט אויסצושפרייטן די דיקטאַטור פון דער „פראַלעטאַרישער אידעאָלאָגיע“ אינעם קינסטלערישן שאַפן. קאָן עס נישט געפעלן דעם עקסטרעמען אָנהענגער פון „פראַלעטקולט“, אָבער פאַרן זייטיקן מענטשן איז עס ניצלעך. ניצלעך דערמיט, וואָס עס גיט אים די מעגלעכקייט צו באַטראַכטן דעם „קלאַסנשטאַנדפונקט“ אין דער ליטעראַרישער קריטיק נישט דאָן, ווען ער ווערט דערפירט ביז צו לעכערלעכקייט, נאָר דאָן, ווען ער ווייסט זיינע גרענעצן און האָט אַ געוויסן זין.

כמעט אין יעדן פאַראַגראַף ביי טראַצקיין פילט מען, אַז ער הערט זיך צו מיט איין אויער צו די פאַרטיי-שטימען און מיט דעם אַנדערן — צו דער שטים פון זיין אייגענעם, אינטעלעקטועלן און עסטעטישן, געוויסן. ער זאָגט: „פראַדוקטן פון קינסט-לערישן שאַפן דאַרפן, פריער ווי אַליין, געמישפט ווערן לויט זייערע אייגענע געזעצן, ד״ה לויט די געזעצן פון קונסט אָבער נאָר דער מאַרקסיזם איז פעיק צו דערקלערן. פאַר וואָס און פון וואַנען האָט זיך אין דער געגעבענער עפאַכע גענומען די געגעבענע קונסט-ריכטונג, ד״ה ווער און פאַר וואָס האָט פאַרלאַנגט גראַד אַזעלכע און נישט קיין אַנדערע ליטעראַרישע פאַרמען“. קאָן מען אים דערמאַנען, אַז נישט נאָר דער מאַרקסיזם, אויך די טעאָריע פון דעם נישט-מאַרקסיסטישן היפּאָליט טען גלייבט אַז זי קאָן דאָס „דערקלערן“. אָבער נישט דאָס בין איך אויסן. וויכטיק איז, וואָס טראַצקי איז מודה (הגם נישט תמיד געדענקט ער), אַז מען קאָן זיין אַ מאַרקסיסט און דאָך מישפטן די ווערק פון קינסטלערישן שאַפן לויט זיינע אייגענע געזעצן פריער ווי אַליין.

אָודאי וויל ער אַז די ליטעראַטור זאָל „דינען“ דער רעוואָלוציע, דעם פראַ-לעטאַריאַט, אָבער ער פאַרשטייט (און האָט דעם מוט צו זאָגן), אַז אַזאַ זאַך, ווי „פראַלעטאַרישע קולטור איז נישט בלויז נישטאַ, נאָר זי קאָן אויך נישט זיין, און עס איז באַמת, זאָגט ער, נישטאַ וואָס צו קלאַגן אויף דעם, וואָרעם דער פראַלע-טאַריאַט האָט פאַרכאַפט די מאַכט טאַקע, כדי צו מאַכן איין מאַל פאַר אַלע מאַל אַ סוף צו דער קלאַסן-קולטור און כדי צו שאַפן וועגן פאַר דער מענטשלעכער קולטור“. אין דער איבערגאַנג-צייט, אין דער עפאַכע פון דער רעוואָלוציע דאַרף דער אַר-בעטער-קלאַס, לויט טראַצקי, זען איינצוזאַפן אין זיך די געזונטע און לעבנס-פעיקע עלעמענטן פון דער עקסיסטיירנדיקער קולטור. ערשט דאָן וועט ער קאָנען העלפן שאַפן אַ נייע לעבנס-פאַרעם.

טראצקי האָט זייער גוט געדענקט, אַז ער איז דער פירער פון דער רויטער אַרמיי (דאָס בוך, וואָס וועגן אים רייד איך דאָ, איז אַרויס נאָך אין יאָר 1923), זאָגט ער אָפּ, אַז „אויב די רעוואָלוציע האָט רעכט, ווען עס איז נייטיק, צו צעשטערן בריקן און קינסטלערישע מאַנומענטן, וועט זי אוודאי נישט מורא האָבן אַרויפצולייגן איר האָנט אויף יעדער קונסטריכטונג, וועלכע איז, ביי אַלע אירע פאַרמעלע דערגריי-כונגען, מסוגל אַריינצוטראַגן אַ דעמאָראַליזאַציע אין דער רעוואָלוציאָנערער סביבה אַאָז״ו. אונדזער קריטעריום איז אַ בולט פּאָליטישער, באַפעלערישער און אומטאַג-לעראַנטער“. אָבער צו גלייכער צייט ווייסט טראַצקי (און ער וויל, אַז אויך זיינע חברים זאָלן וויסן), אַז „די צילן, אויפגאַבן און מעטאָדן פון אַרבעטס-קלאַס זיינען נישט אין ערך מער קאָנקרעט, באַשטימט און טעאָרעטיש באַאַרבעט, אין דער ווירט-שאַפט ווי אין דער קונסט“, און ער ראָט צו זיין זייער פאַרויכטיק, ווען עס רעדט זיך וועגן דער קאָמוניסטישער „רעגולירונג“ און אָפּשאַצונג פון קונסטווערק.

טראַצקי'ס בוך פאַרמאַגט אַ היפש ביסל פּאָזיטיווע געדאַנקען און אַריגינעלע באַמערקונגען וועגן קונסט און ליטעראַטור בכלל און דערהויפּט וועגן יענער קונסט און יענער ליטעראַטור, וועלכע וועלן, לויט טראַצקי'ס מיינונג, אויסוואַקסן אין דער קומענדיקער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט. די הויפטבאַדייטונג פון דעם בוך אָבער ליגט אין דעם, וואָס עס ווייזט אונדז אַז מען קאָן זיין אַ מאַרקסיסט און דאָך פאַר-שטיין, אַז ווען מען וויל אַנווענדן דעם מאַרקסיסטישן מעטאָד אין קונסט-פּראַגן, מוז מען זיין פאַרויכטיק און איינגעהאַלטן. די אמתע קונסט האָט שוין איצט אין זיך עפעס פון דער צוקונפט, פון יענער צייט, ווען די קלאַסן-געזעלשאַפט וועט מער נישט עקסיסטירן. די אמתע קינסטלער שאַפן שוין איצט אַזוינע ווערק, וועלכע גייען איבער דער קלאַסנגרענעץ פון דער עקסיטירנדיקער אַרדענונג. טראַצקי זאָגט דאָס נישט בפירוש, אָבער ער ברענגט אַזאַ ביישפּיל, וואָס קאָן אַנדערש נישט אויסגע-טייטשט ווערן, ווי נאָר אין דעם זינען. ער פרעגט: „אין דער „געטלעכער קאָמעדיע“ האָט זיך געוויס אָפגעשפיגלט דאָס לעבן פון באַשטימטע קלאַסן אין אַ באַשטימטער עפאַכע. היינט ווי קאָנען מיר עס נאָך היינט געניסן, ווי אַ קונסטווערק?“, דאָס דערקלערט זיך, גיט ער אונדז צו פאַרשטיין, „דורך דעם, וואָס די קלאַסן-געזעל-שאַפט האָט געוויסע שותפותע שטריכן, נישט געקוקט אויף איר גאַנצער פאַרענ-דערלעכקייט. קונסטווערק, וואָס האָבן זיך אַנטוויקלט אין אַ מיטלעלערלעכער איי-טאַליענישער שטאַט, קאָנען, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, אַנשטעקן אויך אונדז. וואָס איז דערצו נייטיק? נישט קיין סך: עס איז נייטיק אַז אַט די געפילן און שטימונגען זאָל קריגן אַזאַ ברייטן, אַנגעשטרענגטן, מעכטיקן אויסדרוק, וועלכער זאָל זיי אויפ-הייבן איבער דער באַגרענעצטקייט פון דעם דעמאָלטיקן לעבן. אוודאי איז אויך דאַנטע אַ פּראָדוקט פון אַ באַשטימטער סאָציאַלער סביבה. אָבער דאַנטע איז אַ זשעני, הייבט ער אויף די איבערלעבונגען פון זיין עפאַכע אויף אַ מוראדיקער קינסט-לערישער הייד“. הייסט עס נישט אַז אין קונסט זיינען דאָ דויערנדיקע אַדער ווי מען רופט עס אָן, אייביקע ווערטן? הייסט עס נישט, אַז אַן אמת קונסטווערק, כאַטש עס איז אַ פּראָדוקט פון אַ באַשטימטער סאָציאַלער סביבה“, לעבט עס פון דעסטוועגן אויך דאָן, ווען פון דער סביבה אין וועלכער עס איז געבוירן געוואָרן, איז שוין לאַנג קיין זכר נישטאַז אַפנים אַז די מאַרקסיסטישע ליטעראַטור-קריטיק האָט אַזויפיל טייטשן וויפיל אויסטייטשער זי האָט.

4. משה ליטוואַקאָוו

דער אויסטייטשער פון דער מאַרקסיסטישער ליטעראַטור-קריטיק אין דער ייִדיש-סאָוועטישער ליטעראַטור איז אַ געוויסע צייט געווען משה ליטוואַקאָוו (1875—1937). איבער אַ צענדלינג יאָר איז דער געוועזענער ציוניסט-סאָציאליסט געווען דער, וואָס איז געשטאַנען „אויף דער וואַך פון דער אָקטאָבער-רעוואָלוציע“ אין דער ייִדישער ליטעראַטור. ער האָט געפסקנט, צי איז אַ ווערק כשר, צי איז עס טריף אָדער עס האָט אויף זיך אַ סרכא. — לויט דעם קאָמוניסטישן יורה-דעה... איז דער באַנד „אין אומרו“, אין וועלכן עס זיינען אַריין די קריטישע אַרטיקלען וואָס מ. ליטוואַקאָוו האָט געשריבן „אין משך צייט פון 1918 ביז 1926 איינגעשלאָסן“, — אַ מין „שאלות ותשובות“ פון אַ קאָמוניסטיש-קריטישן פוסק. קוקט מען אין זיי אַריין, באַקענט מען זיך מיט אַ נייעם וואַריאַנט פון דעם מאַרקסיסטישן מעטאָד אין דער ליטעראַרישער קריטיק. מען דערוויסט זיך, ווען מען לייענט די פּאַררייז, „אַז דער מאַרקסיסטישער מעטאָד אין דער אַנווענדונג פון אַ מענשעוויק און דער זעל-בער מעטאָד אין דער אַנווענדונג פון אַ קאָמוניסט-לעניניסט איז נישט איינס און דאָס זעלבע — ס'איז פּאָלג מיד אַ גאַנג...“ אין וואָס אָט דער אונטערשייד באַשטייט, איז נישט גאָר קלאָר און עס וואַלט געווען שווער אים צו פּאַרמולירן, אָבער איינ-ציקע פרטים ווייזן זיכער אַז דער פּאַרפאַסער איז נישט סתם אַזוי אַ מאַרקסיסט, נאָר אַ „קאָמוניסטיש-לעניניסטישער“ מאַרקסיסט... וואָסערע פּאָדערונגען האָט דער קאָמוניסטיש-לעניניסטיש-מאַרקסיסטישער קריטיקער געשמעלט צו דער ייִדישער ליטעראַטור? האָט ער פּאַרלאַנגט פון איר, אַז זי זאָל זיין „פּראַלעטאַריש“? האָט ער, ווי אַנדערע חברים זיינע, געהאַלטן אַז עס דאַרף און קאָן איצט שוין זיין אַזאַ זאַך, ווי פּראַלעטאַרישע קונסט? האָט ער געוויסט וואָס דאָס איז אַזוינס פּראַלעטאַ-רישע קונסט? ער האָט געגלייבט אַז ער האָט געוויסט, וואָס דאָס איז, אָבער ער האָט געהאַלטן אַז עס איז נאָך נישט געקומען די צייט דערפאַר. ערשט דאָן, זאָגט ער, וועט מעגלעך זיין דאָס, וואָס ער רופט אַן פּראַלעטאַרישע ליטעראַטור, ווען „דער זיגריכער אַרבעטער-קלאָס וועט שאַפן נישט בלויז אַ פּלאַנירטע ווירטשאַפּט, נאָר אויך אַ פּלאַנירטע קולטור (און) אנשטאַט דער סטיכיע פון געפילן וועט הערשן דער באַגייטערטער רעגולאַטאָר פונעם פּאַרשטאַנד. דאָס הייסט נישט, (זאָגט ער) אַז מיר וועלן ווערן עמאַציעלאָזע פּאַרשטאַנד-מעכאַניזמען. דאָס הייסט נאָר, אַז עס וועט קומען דער העכסטער סינטעז, ווען געפילן וועלן דערגרייכן די גענויקייט פון פּאַרשטאַנד און דער פּאַרשטאַנד וועט אין זיך איינזאַפן די ווירבירונגען פונעם וואַכן געפיל... נו, און דערווייל, כל-זמן די געפילן האָבן נאָך נישט דערגרייכט די נישט גאָר גענויע — „גענויקייט פון פּאַרשטאַנד“ און דער פּאַרשטאַנד האָט נאָך נישט באַוויזן די קונץ „איינצוזאַפן אין זיך די ווירבירונגען פונעם וואַכן געפיל“? דער-וויל האָט מ. ליטוואַקאָוו געהאַט גענוג געפיל פון מאָס און ליטעראַרישן פּאַרשטאַנד צו פּראַטעסטירן קעגן יענער „פּאַבריק-מליצה און רעוואָלוציאָנערער טאַראַראַם-לי-טעראַטור“ וועלכע מאַכט דעם אַנשטעל פון דער איינציג-אמתער „פּראַלעטאַרישער“ פּאַעזיע. דערווייל זאָגט ער אַרויס וועגן דעם גאַנץ קלוגע און געלאַסענע מיינונגען. „איך לייקן כלל נישט, זאָגט ער, אין דער נייטיקייט פונעם פּראַלעטקולט, ווי אַ לאַ-

באַראַטאַריע, וווּ ס'קומען פאַר די זוכענישן פונעם פּראָלעטאַרישן קונסט-גייסט. איך בין אייך נישט מסכים מיט אייניקע אויספירן פון ח' טראַצקי וועגן דער אומ-מעגלעכקייט פון פּראָלעטאַרישער קולטור איבערהויפט, אָבער דאָס איז געוויס אַז נאָך גאַנץ לאַנג וועט פאַרן פּראָלעטאַריאַט שטיין די אויפגאַבע נישט אַזוי צו שאַפן אַן אייגענע קולטור, נאָר צו ירשענען די אמתע ווערטן פון דער אַלטער קולטור און אין דער ערשטער ריי זיך צו באַהעפטן מיט קולטור איבערהויפט — פּרזיער באַהערש די עלעמענטאַרע מלאכה פון שרייבן, פּרזיער לערן זיך שאַפן אַן אייגענע פרעסע, קאַן פּרזיער האַלטן די פען אין האַנט און זי פאַרוואַנדלען אין דיין אייגענעם אינסטרומענט, וואָס זאָל דורכגעברען די געדיכטענישן פון פינצטערניש, פּוילקייט, עוולות און מיסברויכן, וועלכע רינגלען דיך אַרום, — דאָן וועט זיך שוין ממילא שטעלן, און ביי מער גינסטיקע באַדינגונגען, אויך די פּראַבלעם פון אַן אייגענער סינטעטישער קולטור... כל-זמן, הייסט עס, דער פּראָלעטאַריאַט האָט נאָך נישט באַוווּזן צו שאַפן זיין אייגענע קולטור, איז די הויפּט-אויפגאַבע פון דער קאָמוניסטיש-מאַרקסיסטישער ליטעראַטור-קריטיק אויסצוגעפינען און אַנצווווייזן וואָסערע ווערטן פון דער עקסיסטירנדער ליטעראַטור זיינען „אמתע“ און וואָסערע נישט. איז דאָס איינגנטלעך אַן אויפגאַבע פון יעדער קריטיק. אָבער עס איז דאָ אַ גרויסער אונטערשייד צווישן דעם נישט-מאַרקסיסטישן און דעם מאַרקסיסטישן קריטיקער אין דער אויסטייטשונג פון דעם באַגריף „אמתער ווערט“. דער נישט-מאַרקסיסט גלייבט אין דער עקסיסטענץ פון אַזעלכע אמתע ליטעראַרישע ווערטן, וועלכע זיינען דויערהאַפטיקער ווי די אַדער יענע סאָציאַלע לאַגע פון דער אַדער יענער סאָציאַלער גרופע. דער מאַרקסיסט, אויב ער איז נישט קיין לעוו טראַצקי, האַלט, אַז יעדער געזעלשאַפטלעכער קלאַס האָט זיינע באַזונדערע ליטעראַרישע ווערטן, — און דאָס זיינען די ווערק וואָס אין דעם געגעבענעם מאַמענט דינען זיי די צילן פון זיין הערשאַפט אַדער באַפרייונג. אָבער צו גלייכער צייט איז מ. לייט-וואַקאָוו מודה, אַז עס איז דאָ אַזאַ זאַך, ווי „קולטור איבערהויפט“. מאַכט עס זיין אויפגאַבע שווערלעך. פון איין זייט אינטערעסירן אים נאָר די ווערטן, וואָס לויט זיין מיינונג זיינען זיי נייטיק דעם באַפרייונג-קאַמף פון דעם אַרבעטער-קלאַס; פון דער אַנדערער זייט קאָן ער נישט פאַרגעסן, אַז אַפילו אין דער „בורזשואַזער קול-טור“ איז דאָ אַזאַ זאַך, וואָס ס'לוינט פון איר צו ירשענען און ס'איז ווערט געירשנט צו ווערן. פון איין זייט טרעפט אַז ער שאַצט אַפּ זאַכן — און שאַצט אַפּ ריכטיק — פון אַ ריי-ליטעראַרישן שטאַנדפונקט, פון אַ שטאַנדפונקט וואָס באַזונגט זיך נישט מיט דער אידעאָלאָגיע און דער סאָציאַלער פונקציע פון אַ קונסטווערק. ער ווייס, צום ביישפּיל, אַז טורגעניעווס „שריפטן פון אַ יעגער“ זיינען אין דער רוסישער ליטע-ראַטור געווען וויכטיקער פון גריגאָראַוויטשעס „אַנטאָן גאַרעמיקאַ“, כאַטש „אין זיין צייט האָט דאָס דאָזיקע ווערק געמאַכט אַ שטאַרקן רושם און אין אידעאָלאָגישן זין איז עס געווען „פּראַגראַעסיווער“... פון טורגעניעווס „שריפטן פון אַ יעגער“. ער שטעלט העכער אַשם „קוילער-געסל“ פון ווייסענבערגס „שטעטל“, כאַטש „דאָס שטעטל“ איז „א ווערק מיט רעוואָלוציאַנערן אינהאַלט, וווּ עס שפּיגלט זיך אַפּ דער שטייגער פון דער רעוואָלוציאַנערער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג פון ערב און בשעת דעם 1905 יאָר“... ער גיט צו, אַז ס'איז „זעלטן, ווען ריינער אינהאַלט זאָל ווערן אַ באַוועגונג-קראַפט אין דער אַנטוויקלונג פון קונסט. אַט האַבן מיר, למשל,

אין רוסיש סערפאמיאָוויטשעס „אייזערנער שטראַם“ — ער לייענט זיך מיט אינ-טערעס, ווי „א קינסטלערישע קאַרעספּאָנדענץ פּונעם פּלאַץ פּון די געשעענישן“ (לויט טורגעניעווס וואַרט). אָבער קיין קונסט-שפורן לאַזט דאָס ווערק נישט איבער. דאָס איז אַ געהילף-מיטל צו דער רעוואָלוציאָנערער אַגיטאַציע און פּראָפּאַגאַנדע, וואָס מיר האָבן דאָס שטאַרק נייטיק, אָבער נישט אַזעלכע ווערק וועלן בילדן די קונסט-ירושא, וואָס אונדזער רעוואָלוציע וועט איבערלאָזן די קומענדיקע דורות. די קונסט-ירושא פּון דער רעוואָלוציע וועט מוזן, הייסט עס, טראַגן אויף זיך דעם שטעמפל פּון קונסט, נישט נאָר דעם רעוואָלוציע-שטעמפל. מ. ליטוואַקאָו ווייסט עס. פּון דעסטוועגן איז, פּון דער אַנדער זייט, דער גרעסטער טייל פּון זיינע קריטישע אַרטיקלען פּאַרנומען נישט מיט קונסט נאָר מיט רעוואָלוציע. אין דעם גרעסטן טייל פּון זיי מישפט ער די נייע ליטעראַטור לויט דעם ווערט וואָס זי האָט ווי אַן אויס-דרוק פּון דער רעוואָלוציע, נישט ווי אַ קונסט-אויסדרוק, און דאָס נעמט זיך נישט נאָר פּון זיין טיפּן פּאַראַינטערעסירט-זיין אין קאָמוניזם. דאָס שטאַמט אויך דערפּון וואָס דער מאַרקסישער מעטאָד אין דער ליטעראַטור-קריטיק איז אַ ריין סאַציאַל-לאַגישער מעטאָד, אַ סביבה-מעטאָד, ווי אַ מיליע-קריטיקער מוז זיך ליטוואַקאָו אַפּגעבן מער מיט די סאַציאַלע אומשטענדן, וואָס רינגלען אַרום דעם קינסטלער, ווי מיט דעם קינסטלער אַליין, און זיינע פעלערן זיינען אין דעם פרט אַפט די פעלערן פּון זיין מעטאָד. אַפט, אָבער נישט אַלע מאָל, עס טרעפט, אַז זיי נעמען זיך פּון זיין פּאַלשן אָדער קינסטלעכן אַנווענדן דעם מיליע-מעטאָד. אַט איז אַ ביישפּיל „מענדעלע“ — פּרוּווט אונדזער מאַרקסיסטישער קריטיקער באַשטימען דעם קלאַסן-כאַראַקטער פּון אונדזערע קלאַסיקערס, — „מענדעלע האָט אין זיין שאַפּונג אויס-געדריקט דעם אומרו פּון דעם פּאַטריאַרכאַלישן ייִדישן כלל ערב זיין צעפּאַלן ווערן אונטער די קלעפּ פּונעם אַנקומענדיקן קאַפיטאַליזם. שלום-עליכם — דאָס איז דער אויסדרוק פּון דער נאַווער בהלה פּונעם קליינבירגערלעכן ייִדישן המון צוליב די משונהדיקע נסים און „פּאַטעפּאַלאַנסטן“ פּונעם קאַפיטאַליזם, וועלכער האָט זיך שוין געהאַט אַריינגעריסן אין דער ייִדישער סביבה. פּרץ — דאָס איז שוין די מאַניפעסט-טאַציע פּון דער דיפּערענצירטער ייִדישער בורזשאַווער פּערזענלעכקייט, וואָס איז אַקאַרשט אויפגעקומען, געפּינט זי זיך שוין אונטער דער אויפּוירקונג פּון צוגוויינטן, וואָס בלאַזן פּון פּאַרשיידענע אַזוי איבערגעפּלאַכטענע עפּאַכן; פּאַרצויגענער ייִדישער מיטלעלער, טריומפּירנדער קאַפיטאַליזם און אויפקומענדיקע ייִדישע אַרבעטער באַ-וועגונג.“ פּון אויבנאויף קליינט אַט די כלומרשט סאַציאַל-פּסיכאָלאַגישע פּראָזע-אַ-לאַגישע העכסט מאַרקסיסטיש. ווען איר טראַכט זיך אָבער אַריין אין דעם, זעט איר איין אַז ס'איז מער פּראָזע ווי מאַרקסיזם. איר פּרעגט: האָט מ. ליטוואַקאָו געמאַכט אַן אַנאַליז פּון דער סאַציאַל-עקאָנאָמישער סביבה, וווּ עס האָבן געלעבט מענדעלע, שלום-עליכם און פּרץ? האָט ער אויסגעפּונען, אַז מענדעלע שטאַמט פּונעם „פּאַטריאַרכאַלן ייִדישן כלל“, אַז שלום-עליכם איז געווען פּאַרבונדן סאַציאַל מיטן „קליינבירגערלעכן ייִדישן המון“, אַז פּרץ האָט געהאַט אַ שייכות צו דער „דיפּערענצירטער ייִדישער בורזשאַווער פּערזענלעכקייט, וואָס“ אַזוֹוו? ניין, ער האָט אַזאַ אַנאַליז פּון דער סביבה נישט געמאַכט און אַזעלכע אונטערשיידן אין איר נישט אויפגעדעקט, נישט געקאַנט אויפדעקן, צוויי פּון די כאַראַקטעריזירטע שרייבער, שלום-עליכם און פּרץ, זיינען געווען כמעט אין איינע יאָרן, האָבן געלעבט כמעט אין איין צייט און דעם גרעסטן

טייל פון זייער לעבן געהערט כמעט צו איין „קלאס“ — צום קלאס פון אינטעלעקט-טועלע אַרבעטערס. פאַר וואָס זאָל זיך אין די ווערק פון איין דיכטער פילן אַזאַ „סאַציאַלע פּסיכאָלאָגיע“ און אין דער שאַפונג פון דעם אַנדערן — אַן אַנדערע? פאַר וואָס האָט זיך צו שלום-עליכמען צוגעקלעפט גראַד דער „קליינבירגערלעכער ייִדישער המון“ און צו פרצן — די „דיפּערענצירטע ייִדישע בורזשאַזע פּערזענלעכקייט“? וווּ איז די סאַציאַלע אַדער די סאַציאַל-פּסיכאָלאָגישע דערקלערונג דער-פון? מ. ליטוואַקאָו באַנוצט דעם מיליע-מעטאָד אויף אַ פאַרקערטן אופן. ער גייט נישט פון דער סביבה צו די שרייבערס (ווי עס טוט, צום ביישפּיל, היפּאָליט טען), נאָר פון די שרייבער צו דער סאַציאַלער סביבה, ווען ער געפינט (אַדער אים דאַכט זיך, אַז ער געפינט) אין אַ דיכטער עפעס אַ סאַציאַלן שטריך, זעצט ער דעם דיכטער אַרײַן אין דער געהעריקער קלאַסן-סביבה און מאַכט אים פאַר איר פאַרשטייער. הייסט דאָס דערקלערן די ווערק פון אַ שרייבער דורך דער פּסיכאָלאָגיע פון דעם קלאַס, צו וועלכן ער געהערט? דאָס הייסט צושרייבן דעם דיכטער צו אַזאַ אַדער אַן אַנדער קלאַס בהכּסם מיט דעם — רײַן-סוביעקטיוון — איינדרוק, וואָס דער קריטיקער האָט פון זיינע ווערק. געפינט ער אין זיי, אַדער אים דאַכט זיך, אַז ער געפינט אין זיי, „פּראַלעטאַרישע אידעאָלאָגיע“, שטעלט ער אַוועק דעם פאַרפאַסער אין די „ערשטע רײַען פון דעם קעמפּנידן אַרבעטער-קלאַס“. פאַלט אים איין אַז אין די ווערק איז דאָ עפעס „קליינבירגערלעכס“, פּסקנט ער, אַז דער שרייבער איז אַ נאַענטער קרוב מיט דעם קליין-בירגערטום. ער מאַכט נישט דעם מינדסטן פּרוון אפילו אַביעקטיוו צו אַנאַליזירן דעם סאַציאַלן אַפּשאַם און די סאַציאַלע לאַגע פון דעם שרייבער. אים גייט גאַרנישט אַן דעם שרייבערס פאַקטישע קלאַסן-אַנגעהערקייט. ער איז אַזוי ווי מודה אומבאַוואוסטזיניקערזייט, אַז די סאַציאַל-עקאָנאָמישע סביבה, צו וועלכער דער שרייבער געהערט פאַקטיש, איז נישט וויכטיק; וויכטיק איז, וואָס פאַר אַן „אידעאָ-לאָגיע“ ער האָט. ער קאָן, הייסט עס, סאַציאַל-עקאָנאָמיש זיין פאַרבונדן מיט איין קלאַס און אידעיש — מיט אַן אַנדערן. די אידעאָלאָגיע, הייסט עס, פון אַ דיכטער דאַרף נישט זיין געבויט דווקא אויפן באַזיס פון זיין „עקאָנאָמיק“. די דיכטערישע אידעאָלאָגיע איז אַזוי ווי אַ זעלבשטענדיקע זאַך... און עס מאַכט נישט אויס, וואָס דאָס איז גיכער אַן אידעאָליסטישער, ווי אַ מאַטעריאַליסטיש-מאַרקסיסטישער געדאַנ-קענגאַנג. אַבי דאָס גיט דעם „מאַרקסיסטישן“ קריטיקער די מעגלעכקייט צו קאָ-מאַנדעווען מיט די שרייבערס, צוצוקלעפּן זיי אַזאַ קלאַסן-צעטל, וואָס אים גלוסט זיך און צוצורעכענען זיי היינט צו איין סאַציאַלער גרופּע, מאַרגן צו אַן אַנדערער. פאַר-וואָס טאַקע נישט? ווי באַלד אַז עס רעדט זיך נישט וועגן אַביעקטיווע סאַציאַלע אומשטאַנדן, נאָר וועגן „סאַציאַלער פּסיכאָלאָגיע“, קאָן זיך דער „סאַציאַלער“ קרי-טיקער פאַרגינען צו זיין גאַנץ סוביעקטיוו און אַרײַנצוטייטשן אין דעם שריי-בער, וואָס פאַר אַ מין „פּסיכאָלאָגיע“ ער וויל נאָר. פּסיכאָלאָגיע, און בפרט נאָך „סאַציאַלע פּסיכאָלאָגיע“, איז זייער אַן עלאַסטישע זאַך. מען קאָן זי בייגן און דרייען אין אַלע זייטן. איז, אַ שטייגער, דוד בערגלעסאָן אויף זייט 86 פון מ. ליטוואַקאָוס בוך „לכתחילה געוואָרן נאַענט דעם אַרבעטער“ „מיטן סאַציאַל-קינסטלערישן אינהאַלט פון זיין שאַפּן“, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס ער „האַט זיך געצערטלט דווקא מיטן ייִדישן מיטלשטאַנד“ און אויף זייט 194 פון דעם זעלביקן בוך פאַרלירט שוין בערגלעסאָן „זיין חז און באַדייטונג“ צוליב זיין „קינסטלערישער

אַריענטאַציע אויפן ייִדישן מיטלשטאַנד. פּרױער איז בערגעלסאַן, מחמת די אַדער יענע מאַטיוון, געווען געפּעלן דעם לעניניסטישן קריטיקער, איז בערגעלסאַן געווען „נאַענט דעם אַרבעטער“, שפּעטער האָט ער אים אויפּגעהערט צו געפּעלן, האָט ער זיך מיט אַ מאָל אַרויסגעוויזן צו זיין אַ דיכטער וואָס „אַריענטירט“ זיך קינסטלעריש אויפן ייִדישן מיטלשטאַנד!

די גרעסטע סוביעקטיוויטעט ווערט אַריינגעטראָגן גראַד אין אַ מעטאָד וואָס פּרעטענדירט צו זיין די אַביעקטיוויטעט אַליין! דער קלייזלידיקסטער, פּאַרטייזשסטער און פּערזענלעכסטער קאַפּרױז געוועלטיקט דאָרט, וווּ מען געברויכט און מען מיס־ברויכט אַזוי אַפט די ווערטער „נױטווענדיקייט“, „געזעצמעסיקייט“ אאַזױ.וו.

מען זאָגט אונדז אַז די געשיכטע פון דער ליטעראַטור איז די געשיכטע פון קלאַסנקאַמף; מען גייט נאָך ווייטער און מען דערקלערט, אַז נישט נאָר איז דעם גייסט פון גאַנצע היסטאָרישע עפּאָכעס פילט זיך די קלאַסן־דיפּערענציאַציע פון דער גע־זעלשאַפט, נאָר אַז איז יעדן איינציקן שרייבער און שיער נישט אין יעדן איינציקן ווערק שפּיגלט זיך אַפּ די אידעאָלאָגיע פון דער סאָציאַלער גרופּע, צו וועלכער דער שרייבער געהערט; מען איז זיכער, אַז די אַנטוויקלונג פון ליטעראַרישן לעבן קומט פאַר לױט די שטרענגסטע מאַרקסיסטיש־סאָציאַלאָגישע געזעצן, — און צו גלייכער צייט לאָזט מען צו דעם געדאַנק אַז דער און דער שרייבער אַדער די און די גרופּע שרייבערס איז איערנעכטן געווען „בורזשואַזיש“, נעכטן „המוניש“ און היינט איז ער אַדער זי שוין „פּראָלעטאַריש“, און מען שטעלט זיך די פּראָגע: ווי אַזוי איז עס מעגלעך? האָט זיך אין דער קורצער צייט געענדערט די קלאַסן־לאַגע פון אַט דעם שרייבער אַדער פון אַט דער גרופּע שרייבערס? איז אינעם קלאַס גופּא פאַרגעקומען זן ענדערונג אַדער איז קלאַס עפעס אַ מין חברה וואָס היינט קאָן מע זיך פאַר־שרייבן אין איר און מאַרגן זיך אויסשרייבן?

מען רעדט וועגן סאָציאַלאָגיע, בעת אין דער אמתן פאַרמאָגט מען נישט מער ווי סאָציאַלע פּראָזעאָלאָגיע.

איז דען, אין דער אמתן, געווען מער ווי פּראָזעאָלאָגיע די דערקלערונגען פון מ. ליטוואַקאָוו, אַז אַ שטייגער, דוד האַפּשטיין האָט (בעתן אויסברוך פון דער אַקטאַבער־רעוואָלוציע) „געהאַט אַ קלאַר־אויסגעשפּראַכענע פּסיכאָ־אידעאָלאָגיע פונעם ייִדישן קליינבירגערטום“, אַז אַשר שוואַרצמאַן איז געווען „אַן אינערלעך גאַנצער מענטש מיט אַרגאַנישע רעוואָלוציאָנערע נטיות“, אַז קוויטקאַ איז אַן „אַנפּאַרמיקע מאַסן־סטיכיע“ אאַזױ? זיינען די דאָזיקע אַלע ריין־סאָציאַלע כאַראַקטעריסטיקעס געבויט אויף אַ וועלכן עס איז אַביעקטיוו־סאָציאַל אַנאַליז? ניין, דאָס איז אַלץ נישט מער ווי דעם קריטיקערס ריין־פּערזענלעכע אימפרעסיעס, עפעס אַ מין אימפרעסיאָניסטישער „מאַרקסיזם“. אַפילו דאָן, ווען אונדזער מאַרקסיסטיש־לעניניסטישער קריטיקער באַ־נוצט דעם סאָציאַלאָגישן מעטאָד אַזוי, ווי ער דאַרף באַנוצט ווערן, אַפילו דאָן, ווען ער גיט זיך נישט אַפּ מיט צוקלייבן אַ סאָציאַלע סביבה פאַרן שרייבער, נאָר ער הייבט לתחילה אַן פון דער סביבה, — איז ער ווייט פון צו רעכענען זיך מיט די אַביעקטיווע סאָציאַלע אומשטענדן, אַט, צום ביישפּיל, וויל ער נישט אַנדערש פאַר־בינדן פּרצעס „חסדיש“ ווי מיט דער רעוואָלוציע פון 1905. ער וויל אונדז איינריידן אַז „ווען עס זיינען אונטערגעקומען די גראַנדיצע אַרבעטער־שלאַכטן פון דער רע־וואָלוציע 1905, האָבן זיי צוזאַמען מיט דער גאַנצער בורזשואַזער אינטעליגענץ

שטארק אָפגעשראַקן אויך פּרצן? און אַז דאָס זאָל האָבן געווען דער לעצטער שטויס צו פּרצעס „חסידיש“ און כלומרשטער „תשובה צו ייִדישקייט“. אָבער פּרץ איז מיט דעם וויכטיקסטן טייל פון זיינע חסידישע דערציילונגען געווען פאַרטיק שוין אין יאָר 1900, ווען די „גראַנדיעזע אַרבעטער־שלאַכטן“ האָבן אים נאָך נישט גע- קאַנט אָפּשרעקן. צווישן פּרצעס חסידישער „ראַמאַנטיק“ און זיין סאַציאַלן ראַדיקאַל- ליזם איז בכלל גאַר קיין מאָל נישט געווען קיין סתירה. גיכער איז צווישן זיי געווען נאָר אַ נאַענטע קרובהשאַפט. אָבער ליטוואַקאָון איז נישט געפּעלן געווען פּרצעס „תשובה צו ייִדישקייט“. האָט ער אונדז דערציילט אַ מעשה, אַז פּרץ האָט זיך דער- שראַקן פאַר דער רעוואַלוציע — און ס'איז נישט זיין דאגה, וואָס די רעוואַלוציע מיט אירע „גראַנדיעזע אַרבעטער־שלאַכטן“ איז געקומען ערשט נאָך דעם ווי פּרץ האָט שוין געהאַט אַנגעשריבן זיינע חסידישע דערציילונגען. זיין „מאַרקסיזם“ שטערט אים נישט צו דערציילן בבא-מעשיות. די אומגעלומפּערטסטע פון זיי איז די, וווּ ער דער- ציילט, אַז ביז אַקטאַבער האָט די ייִדישע ליטעראַטור כמעט גאַר קיין באַטייט נישט געהאַט פאַר דעם באַפרייונגס-קאַמף פון די ייִדישע מאַסן, און „אַזוי אַרום, זאָגט ער, האָט די ייִדישע ליטעראַטור כמעט אויפּגעהערט צו האָבן אַ סאַציאַלע פּונקציע“. ווען דאָס זאָל זיין אַזוי, וואָלט עס הייסן, אַז ביז ליטוואַקאָון און זיינע תלמידים האָט די ייִדישע ליטעראַטור נישט געהאַט גאַר קיין באַדייטונג און קיין רעכט אויף עקסיסטענץ. וואָרעם „אַ ליטעראַטור“, זאָגט ער, „האַט אַן עקסיסטענץ זיין און אַ באַדייטונג אויף אַזוי פיל אויף וויפל זי ווערט געשאַפּן פון און פאַר געוויסע קלאַסן אַדער שיכטן פון פּאָלק“. די פאַר-רעוואַלוציאַנערע ייִדישע ליטעראַטור אָבער האָט „די (קלאַסן), וואָס זי האָט אָפּגעשפּיגלט, נישט באַדינט, און די, וואָס זי האָט באַדינט, האָט זי נישט אָפּגעשפּיגלט“...

איז אמת, אַז די ייִדישע ליטעראַטור האָט נישט געשפּילט קיין שום ראַלע אין דער אויפּוואַכונג פון דעם סאַציאַלן באַווסטזיין פון די ייִדישע מאַסן? איז אמת, אַז די ייִדישע ליטעראַטור איז אין דעם פּרט געווען ווינציקער פּרוכטבאַר ווי די רוסישע? איז אמת, אַז „די ייִדישע ליטעראַטור, ווי עס אינסינווירט מ, ליטוואַקאָון, האָט אָפּגעשפּיגלט נאָר די באַוועגונגען פון דער ייִדישער בורזשואַזיע“? פּונקט דער היפּוך דערפון איז אמת. אפילו יענע השכלה-שרייבערס וואָס אין זייערע העברעיִשע ווערק האָבן זיי אַפט אַרויסגעוויזן געוויסע סימנים פון קאַנסערוואַטיזם, זיינען אין זייערע ייִדיש-שאַפּונגען געווען ראַדיקאַל און שיער נישט רעוואַלוציאַ- נער. כמעט די גאַנצע ייִדישע ליטעראַטור אין 19טן יאָרהונדערט פון דעם ריב"לס „הפּקר-וועלט“ ביז מענדעלעס „טאַקסע“ און לינצעקיס העצהדיקע פּאַמפלעטן, פון אַקסענפּעלדס „קבצן-עושר-שפּיל“ און בערל באַרדערס בעל-מלאכה-לידער, ביז פּרצעס און פינסקיס „יום-טוב-בלעטלעך“, ביז מאַריס ראַזענפּעלדס און באַוושאַ- ווערס און ליעסינס און רייזענס לידער — איז אַ ליטעראַטור פון סאַציאַלן פּראַ- סעס.

די קליינלעכע פּאַרטיי-ש-באַלשעוויסטישע טענדענץ האָט ליטוואַקאָון גע- שטערט דורכצופירן די גרעסערע טענדענץ — די טענדענץ פון דעם סביבה-און קלאַסן-מעטאָד, דער „לעניניזם“ האָט ביי אונדזער לעניניסטיש-מאַרקסיסטישן קרי- טיקער איינגעשלונגען דעם „מאַרקסיזם“. מען מוז אָבער צוגעבן, אַז ער איז פאַר- פירט געוואָרן פון זיין פּאַרטיי-שקייט דערהויפּט דאָן, ווען עס האָט זיך גערעדט

וועגן פאזיטיוון אפשאצן שרייבערס אדער ריכטונגען. אז עס איז אבער געקומען צו נעגאציע, צו ביטול, האט ער אזוי שטארק דערפון הנאה געהאט, אז עס איז אים רעכט געווען צו פארלייקענען אפילו אן אייגענעם פארטיי-חבר, אבי זאגן ניין. מיט זיין שארפן ניין האט ער, אגב, נישט איין „רעוואלוציאנערן“ פראזן-שיסער געוויזן זיין ריכטיקן ארט, — און אין דעם פרט האט ער געטאן א ניצלעכע ארבעט. מיט זיין ניין האט ער אן אנדערש מאָל געטראָפן אין פינטל, אָבער צו אָפט איז ער דערביי אַרײַנגעפאַלן אין ווילדע און אומגעלומפערטע גוזמאות. איז בעל-מחשבות ביי אים אַ „באַגרענעצטער קלישע-קריטיקער“, און וועגן שלום-עליכמען איז ביי אים רעכט צו זאָגן, אַז ער „איז אזוי געווען פאַרשלונגען דורך דער רייכקייט פון שטייגער-דעטאַל, אַז ער איז קיין מאָל נישט געווען בכח דעם סכּום זייערן דערהייבן צו אַלגעמיינע אויספירונגען, צו באַדייטפולע סינטעזן...“ דער שאַפער פון סטעמפּעניו און מנחם-מנדל און טוביה און מאָטל און אַנדערע קינסטלערישע טיפּן איז פאַרשלונגען געווען אין שטייגער-דעטאַל און קיין מאָל זיי נישט געקענט דערהייבן צו „אַלגעמיינע אויספירן“!

סטיליסטיש געלינגט אַ מאָל מ. ליטוואַקאָוון אַ גלאַנץ צו טאָן מיט זיין שאַרפֿ-קייט און אַ מאָל זיך פּיין אַ שפּיל צו טאָן (אַ שטייגער); „ווי שלום-עליכם האָט זיך אין גאַנצן אויסגעשעפּט אין זיין סטיל און זיין סטיל האָט זיך אויסגעשעפּט אין אים, אזוי האָט נסתר זיך פאַרלוירן אין זיין סטיל און זיין סטיל האָט זיך פאַרלוירן אין אים.“ אָדער: „ח' לענין איז נישט געווען אַ שרייבער, וועלכער קעמפט, נאָר אַ קעמפּער, וועלכער שרייבט.“ בכלל אָבער איז מ. ליטוואַקאָווס — פון רוסיש און פון דער פאַרטיי גענומענער — סטיל אַ גאַנץ האַמעטנער. להיפּוך צו אַנדערע יידישע שרייבערס, וועלכע שטאַמען פון דרום-רוסלאַנד, איז ער נישט געבענטשט געווען מיט מעלאַדישקייט, און עס טרעפן זיך ביי אים אינאיינעם מיט גראַבע רוסיזמען, שטאַרק נישט-וווּילקלינגענדיקע פּראָזן.

זיינע קריטישע אַרבעטן זיינען איצט וויכטיק דערהויפּט ווי אַ דאָקומענט, ווי אַ גאַנץ כאַראַקטעריסטישער דאָקומענט פון דעם יידיש-ליטעראַרישן לעבן אין ראַטנפאַרבאַנד, איידער עס איז אזוי אכזריותדיק ליקווידירט געוואָרן.

5. נאַציאָנאַל-עטישע קריטיק

א.

נאַציאָנאַל-עטישע קריטיק דאַרף נישט צונויפגעמישט ווערן מיט „נאַציאָנאַל-לער קריטיק“, וואָס אירע מוסטערן קאָן מען געפינען אין די ליטעראַטור-קריטישע עטייען פון בעל-מחשבות (*). „נאַציאָנאַלע קריטיק“ באַטראַכט אַ פּאָלקס ליטעראַ-טור אָדער אירע איינציקע ווערק אין דער פּערספּעקטיוו פון זיין געשיכטע און זיינע איצטיקע לעבנסאומשטאַנדן. נאַציאָנאַלע קריטיק, ווען זי זאָל ריכטיק אַנגע-ווענדט ווערן, קאָן אַ מאָל גראַבן טיפּער, ווי געוויינטלעכע סאַציאַלע ליטעראַטור-

(*) זע דעם קאָפיטל „בעל מחשבות“ אינעם לעצטן טייל פון אַט דעם בוך.

קריטיק. דער „נאציאנאלער“ קריטיקער קאן זיך אַ מאַל נישט באַנוגענען ווי דער „סאציאַלער“ קריטיקער מיט דער סביבה פון אַ פאַלקס ליטעראַטור. ער קאן פרווון אַרײַנדינגען אין אים אינעווייניק, פלייסן זיך צו אַנטפלעקן פאַר אונדז זיינע סודות. אַנדערש איז „נאַציאָנאַל־עטישע“ קריטיק. זי וויל שטעלן די ליטעראַטור אין דינסט פון עפעס אַ באַשטימטער „נאַציאָנאַלער עטיק“. זי איז אַ וואַריאַנט און צו גלייכער צייט אַ פאַרקריפּלונג פון דעם סאציאַל־עטישן מעטאָד, וואָס איז באַטראַכט געוואָרן אין פאַריקן קאַפיטל. זי איז אַ פאַרקרימונג פון דער עצם קאַנצעפּציע פון סאציאַלער עטיק, ווייל דער וואָס זוכט אין אַ פאַלקס ליטעראַטור (אָדער ער מאַנט ביי איר) עפעס אַן אייגענע און אַ ספּעציפישע עטיק, מוז אַרויסגיין פון דער הנחה, אַז יעדעס פאַלק האָט אָדער דאַרף האָבן זיינע אייגענע עטישע יסודות, — און דאָס איז, לויט מיין מיינונג, אַן אומעטישער צוגאַנג צו עטיק, אָבער וועגן דעם וועט אונדז נאָך אויסקומען צו ריידן. פּרזער איז נייטיק צו קאַנסטאַטירן דעם עצם־פאַקט, אַז זינט נאָך גזירת־היטלער ווערט אַט די „נאַציאָנאַל־עטישע“ מאַס פון ליטעראַטור אַלץ אָפּטער און אָפּטער געניצט סיי אין העברעיִש, סיי אין ייִדיש. ייִדיש־נאַציאָנאַל־לער עטיציזם איז געוואָרן ביי אונדז זייער אַ פּאָפּולערע שטרעמונג.

כּוּנץ מיט אַ כּוּוּן דאָס וואָרט שטרעמונג, נישט שטראַם... שטראַמען — דאָס זיינען פּערמאַנענטע טענדענצן, שטענדיקע צילן; שטרעמונגען זיינען פאַראַיבער־גייענדיקע שטרעבונגען, לאַזונגען פון מאַמענט, מאַדע־זאַכן. די דערמאָנטע נאַציאָנאַל־עטישע קריטיק אַז ערשט לעצטנס אַרײַן אין דער מאַדע, דאָס איז אַ קריטיק, וואָס מיט איר מויל רעדט כלומרשט נישט דער יחיד, נאָר דער כלל. ליטעראַטור, זאָגן די קריטיקערס, וואָס זיינען פאַרכאַפט פון אַט דער שטרעמונג, האָט אַ קאָלעקטיווע שליחות אויסצופירן, און דעם קריטיקערס שליחות איז אַכטונג צו געבן אויף דעם שרייבער און זען, אַז זײַן שטים זאָל, חלילה, נישט ווערן קיין חוצפהדיקע סאָלאַ, נאָר בלייבן אַ שטים, אַ קול דממה דקה אין דעם כללס הילכיקן כאַר, אַ טאָן אין דעם אָדער יענעם „קול המון“, דעם קול פון דער מאַסע, וואָס אויב ער איז נישט „כּוּל שדי“ — גאַטס קול, איז ער זיכער, ווייסן זיי, דעם פאַלקס שטים, אַן אַנצוהע־רעניש אויף דעם גאַנג פון זײַן געשיכטע, גורל, אד־גל.

איז דאָס אַ נייע פאַרמולירונג פון דעם קריטיקערס הויפּט־אויפגאַבע? פאַר־שטייט זיך, אַז נישט די פאַרמולע איז שוין לאַנג אונדז באַקאַנט. זי איז שוין נישט איין מאַל געווען פּאָפּולער און נישט איין מאַל געוואָרן אויס מאַדע. דאָס איז אַ פּאָדערונג, וואָס קומט אַ מאַל פון לינקס, אַ מאַל פון רעכטס, — און יעדעס מאַל, ווען זי ווייזט זיך, אַלץ איינס, פון וואָסער זייט, איז זי שטאַרק האַפּערדיק, — און זי מעג זיך טאַקע איבערנעמען: ס'איז עפעס אַ קלייניקייט? זי רעדט דאָך נישט אין נאָמען פון דעם איינציקן מענטשן, זי רעפּרעזענטירט דאָך עפעס אַ גאַנצן כלל: אויב דאָס איז נישט קלאַס (דער אַרבעטער־קלאַס), איז עס פאַלק.

מיר אַלע געדענקען נאָך דעם טומל, וואָס עס האָט אָנגעמאַכט די „פּראַלעטאַר־רישע קריטיק“, די קריטיק, וואָס האָט געקערט וועלטן אין נאָמען פון קלאַסן־קאַמף. אין דער לופט שוועבט נאָך דער ווידערקלאַנג פון איר שאַלן אין דער מחנה, ווען זי האָט זיך געלאָזט גיין — ניין, נישט גיין, נאָר מאַרשירן „אין די גאַסן צו די מאַסן“ — מאַרשירן מיט פּויקן און טרומייטן. איצט שרייט זי שוין מער נישט אַראָפּ צו אונדז פון די עסטראַדעס מיט דער הילף פון הילכערס, זי שטייט שוין אַ ביסל

אן א זייט, א הייזערדיקע. צום וואך-טורעם קלעטערט ביי אונדז א נייע כלל-טעאָריע פון ליטעראַטור-קריטיק, אייגנטלעך נישט קיין נייע — אן איבערגעטאָנענע; זי טראַגט מער נישט דאָס רויטע העמדל פון פּראָלעטאַרישער אידעאָלאָגיע; זי וויקלט זיך אינעם בלויען טלית פון פּאָלקס-געשיכטע, פון נאַציאָנאַלן גורל, אד"גל. אירע אידעאָלאָגן אין דער יידישער ליטעראַטור זיינען זיך סומך אויף אַ גרויסן אויטאָ-ריטעט — יצחק לייבוש פּרץ. נו, פּרץ איז איינער פון די גרויסע, אומרויקע און נישט אַלע מאָל קלאַרע גייסטער, וואָס מען קאָן ביי זיי געפינען אַלץ — און מען קאָן עס טייטשן ווי מען וויל. איז געוויס נישט שווער אויפצוזוכן ביי פּרצן אימ-פּראָוויאָציעס אויף דער טעמע: „די נאַציאָנאַלע שליחות פון דער יידישער ליטע-ראַטור“. עס איז געוויס מעגלעך צו באַווייזן, אַז לויט זיין מיינונג דאַרף אין אונ-דזער וואַרטשאַפּונג געפינען איר אויסדרוק נישט די אינדיווידועלע, נאָר די קאָלעק-טיווע פּערזענלעכקייט, די כנסת ישראל. האָט דען פּרץ נישט געשריבן (אין זיין עסיי: „וואָס פעלט דער יידישער ליטעראַטור“) אַז „קונסט איז די נשמה פון פּאָלק, די נאַציאָנאַלע פּערזענלעכקייט?“ האָט ער דען נישט געפּאָדערט, אַז מען זאָל שרייבן יידיש, נישט נאָר אויף יידיש? האָט ער דען נישט געוואַלט, אַז מיר זאָלן זען די וועלט „מיט יידישע אויגן“? אָבער וואָס מיינט עס? געדענקט מען נישט בלויז די ציטירטע, נאָר אויך אַנדערע רייד פּרצעס, קומט מען צום אויספיר, אַז זיין כוונה איז בשום אופן נישט געווען אַפּצושיידן זיך פון דער וועלט און אַז אַוודאי און אַוודאי איז אים געווען פּרעמד דער פּאַרלאַנג, אַז דער שעפּערישער יחיד זאָל אויפהערן צו זיין אַ רינג, אַן אייגנאַרטיקער רינג אין דעם כללס גאַלדענער קייט, נאָר אַז זי, די ירושה-קייט, זאָל אים חלילה נאָר בינדן הענט און פיס, געדאַנק און געפיל. אַ, ניין, פּרץ, זיין שאַפּן, זיין גאַנץ וועזן איז געווען דער היפּוך פון יעדער געבונדנקייט און יעדער באַגרענעצטקייט. אָבער אייניקע פון זיינע תלמידים אין אונדזערע טעג האָבן געמאַכט דעם איינדרוק — אויך נישט מיט זייער פּאַקטישן שאַפּן, איז מיט זייער טעאָרעטיזירן און פּריידיקן, אַז ממש'ן זיין די פּרץ-טראַדיציע אין דער יידישער ליטעראַטור מיינט נישט אויסברייטערן אירע גרענעצן, נאָר, פּאַרקערט גאָר, שטעלן איר גרענעצן, אַרומרינגלען זי מיט אַ צאַם: עד כאן — און נישט ווייטער. אַזוי, צום ביישפיל, האָט מנחם באַרישאַ געוואַלט זיך אַפּטרייסלען טעאָרעטיש פון „דער עבודה-זרה פון קונסט“. כ'זאַג: „טעאָרעטיש“, ווייל פּאַקטיש איז ער אין זיין שאַפּן געוואָרן אַלץ מער און מער קינסטלעריש (אין דעם פּונדאַמענטאַלסטן פון זיינע ווערק — אין „דער גייער“ — איז ער געשטאַלטנדיקער און פּאַעטיש פילגעשטאַל-טיקער, ווי ער איז ווען עס איז געווען פּרזער). אָבער זיין אידעאָלאָגישער ליטע-ראַטור-קריטישער וועג איז געוואָרן אַלץ מער און מער „דער יידישער וועג“ — און דער „יידישער וועג“ איז, לויט זיין מיינונג, געווען „דער וועג פון מוסר, פון עטיק, פון אידייען“...

איז עס באמת טאָקע געווען דער איינציקער „יידישער וועג“? מוז עס זיין דער איינציקער? קאָנען מיר יידן ניט גיין — און גייען מיר דען נישט — אויך אויפן צווייטן וועג — דעם וועג פון קינסטלערישער שעפּערישקייט? זיינען, בכּו, די ליניעס פון אַט די צוויי וועגן פּאַראַלעלע ליניעס, ד"ה אַזוינע, וואָס קאָנען איינס דאָס אַנדערע נישט איבערשניידן און אַוודאי נישט צונויפגיסן זיך און ווערן איינס? אויף דער פּראַגע האָט מנחם באַרישאַ צום באַדויערן, נישט באַווייזן צו געבן אַ קלאַרע תשובה.

פון איין זייט האָט ער מסכים געווען, אַז זיין ייִדיש מיינט זיין נאָר קעגן דעם „קולט פון קונסט“, אָבער נישט קעגן קונסט. (איז דען דער תנ"ך, האָט ער געפרעגט, נישט קיין „געוואָלדיקער מאָנומענט פון סטיל און ריטעם פון מייסטערשאַפט“? זע: נאָכ-וואַרט צו זיין „א דור“, ניו־יאָרק, 1947). פון דער אַנדערער זייט, האָט זיך מנחם באַריישאָן געדאַכט, אַז די הנאה פון קונסט איז „אַן עולם־הזהדיקע הנאה“, און אַז כּדי מען זאָל דורך איר נישט פאַרשפּילן, חס ושלום, דעם חלק לעולם הבא, מוז מען זי דורך עפעס דערהייבן, אויסלייטערן און דערהייבן זי, אויסלייטערן זי, מאַכן זי ריין און כּשר קאָן דער ייִדישער פּאָעט (און ממילא אױך דער ייִדישער קריטיקער) נאָר דורך ווערן „דער יורש פון נאַציאָנאַלער וויזיע... דער יורש פון אמונה און ביטחון, דער יורש פון דראַנג צו קדושה“ (דאַרט). אָבער ווער זאָל באַשטימען דעם תּוך פון אונדזער „נאַציאָנאַלער וויזיע“? ווער זאָל אונדז זאָגן וואָס איז קדושה (און דראַנג צו קדושה) און וואָס — נישט? מנחם באַריישאָן איז געווען איינער פון די וואָס האָבן געגלייבט, אַז דעם קריטיקערס מאָס צו מעסטן די גרויס — און זיין וואָג צו וועגן דעם ווערט פון אַ ליטעראַרישער שאַפּונג איז נישט קיין אינ-דיוידועלע, נאָר אַ „נאַציאָנאַלע“ מאָס און וואָג. עס עקסטרירט עפעס אַזאַ מין זאַך ווי אַ „נאַציאָנאַלע וויזיע“ און אַ נאַציאָנאַלער „דראַנג“ (ביי יידן זאָל עס זיין די וויזיע פון אמונה און ביטחון, דער דראַנג צו קדושה) — און דעם קריטיקערס העכסט פאַראַנטוואָרטלעכע (און שטאַרק ריזיקאַלישע) שליחות זאָל זיין צו באַשטי-מען, ווי ווייט אַזאַ אַדער אַן אַנדער ווערק, ווי ווייט דער אַדער יענער דיכטער רעפּרעזענטירט אַדער רעפּרעזענטירט נישט דעם פּאָלקס „וויזיע“ אַדער זיין „דראַנג“... די העכסטע אינסטאַנץ איז — דאָס פּאָלק.

מנחם באַריישאָן האָט אַרױפגעקוקט (און געוואַלט, אַז מיר אַלע זאָלן אַרױפקוקן) צום פּאָלק, ער האָט געגלייבט, אַז אונדזער פּאָלק איז גאַטס פּאָלק — און ער האָט געגלייבט אין גאַט.

זיין „פּאָלקיטישן“ אַדער „נאַציאָנאַל־עטישן“ מאַשטאַב פון קונסט, דערהויפּט פון „ייִדישער קונסט“, האָט ער קלאָר אַרױסגעבראַכט אין איינעם פון זיינע לעצטע עסייען, אין דעם עסיי וועגן שלום אַשן*.) ער האָט דאַרט דיסקוטירט פּראַבלעמען פון קונסט בכלל און פון „ייִדישער קונסט“ בכלל, אָבער אַלץ אין פאַרבּינדונג מיט שלום אַשן. זיין צוגאַנג צו אַשן איז, אגב, דער היפּוך פון דעם צוגאַנג, וועלכן עס האָבן כּמעט אַלע די, וואָס עס גייט זיי אין לעבן צו פּסלען שלום אַשן און זיינע ווערק. לױט זייער מיינונג איז נישט בלױז אַש אַליין געוואָרן אַ „מיסיאָנער“, אַ „יעזוס־יאַנער“ און וואָס נישט, נאָר דאָס איז יעדער איינער, וואָס שרייבט וועגן זיינע ביכער, אַפּילו ווען ער שרייבט וועגן זיי ווי וועגן ליטעראַריש־קינסטלערישע, נישט ווי וועגן „רעליגיעזע“ ווערק, באַריישאָן האָט געהאַלטן, אַז פּונקט פאַרקערט, אַש אַליין איז דױקא אין אַ געוויסן זינען „אַ דורכױס ייִדישער מענטש מיט אַ געזונטן פּאָלקס־אינסטינקט און אַ געזונטן חוש פאַר טראַדיציע; ער אידענטיפּיצירט זיך כּסדר מיט זיינע העלדן“, ווי אַ ייִדישער דיכטער דאַרף טאָן, לױט זיין מיינונג. אלא וואָס דען? „אַש — דערציילט אונדז באַריישאָן — איז פּאַרליבט אין זיך און ער ווערט פּאַרליבט אין זיינע העלדן, הייבט אַן גלייבן אין זיי, און אַזױ ווי דער

(* שלום אַש — דער קינסטלער און דער פּריידיקער, „דער טאַג“, ניו־יאָרק, 19טן דעצ' 1948.

נוצרי איז געוואָרן דער העלד פון זיינעם אַ ראָמאַן, האָט אַש זיך אין אים פאַר-
ליבט און אָנגעהויבן גלייבן אין אים... בלייבט אָפּן די פּראָגע, וואָס האָט לכתחילה
געפירט דערצו, אַז אַ ייִדישער שרייבער, וואָס האָט אַזאַ „געזונטן חוש פאַר טראַג-
דיציע“ זאָל גאָר וועלן מאַכן אַזאַ אַנטי-טראַדיציאָנעלע געשטאַלט, ווי דער מאַן
פון נצרת, פאַרן העלד פון זיינעם אַ ראָמאַן... אָבער דאָס איז נישט וויכטיק, דער
עיקר איז, וואָס שלום אַש בכלל איז, לויט באַריישאַן, געבליבן טריי דער ייִדי-
שער פּסיכיק, ער האָט איר פאַרראַטן נאָר אין איין באַשטימטן און זייער וויכ-
טיקן פּונקט, בעת יעדערער, וואָס שרייבט וועגן „דעם מאַן פון נצרת“ ווי וועגן
אַ ליטעראַריש-קינסטלערישן ווערק, איז, לויט באַריישאַן, דורכויס נישט-ייִדיש...
פאַרוואָס? ווייל ער נעמט אָן דעם נישט-ייִדישן קוק אויף קונסט — און איז ממילא
קינסטלעריש גאָר מער „פאַרגוישט“ ווי שלום אַש איז. פאַר אַ ביישפּיל פון אַזאַ
מין „פאַרגוישט ווערן“ נעמט מנחם באַריישאַ אַ פאַר פון מיינע באַמערקונגען
אין אַן אַרטיקל „אחריות פאַרן פּאַלק — און פאַר זיך אַליין“. אין איינער פון אַט
די באַמערקונגען האָב איך אָנגעוויזן אויף דער גרענעץ-ליניע, וואָס איך האָב
שטענדיק דורכגעפירט צווישן אַש „יודעא-קריסטלעכער“ אידיע, וואָס איז גע-
וואָרן ביי אים, ווי איך האָב געשריבן, אַן אידיע-פּיקס, און צווישן זיינע בעלע-
טריסטישע שאַפּונגען“. דערפון האָט מנחם באַריישאַ געוואָלט מאַכן דעם אויספיר,
אַז „קונסט איז (לויט מייַן מיינונג) להוד און די אידיען וואָס דער שרייבער וויל
אַרויסברענגען זיינע גאָר אַ באַזונדערע זאָך“. און דאָס איז, לויט באַריישאַס מיי-
נונג, גוייש. דאָס, זאָגט ער, איז אַ פּראָדוקט פון דער עפאַכע פון „וועלטלעכקייט“,
ווען מיר אַלע זאָלן האָבן אָנגענומען די טעאָריע פון „ריינער קונסט“ — וואָס איז,
לויט באַריישאַן, אַ גויישע, נישט קיין ייִדישע טעאָריע...

וועלן מיר זיך באלד אומקערן צום ענין „גויישקייט“ און „ייִדישקייט“ אין
קונסט, — אַן ענין וואָס איז נאָך אַלץ זייער שטאַרק פאַרנעפּלט. פריער ווי אַלץ
איז נייטיק, נאָך אַלץ נייטיק, קלאָר צו מאַכן, וואָס מיינט עס איינגטלעך באַטראַכטן?
קונסטווערק פון אַ קינסטלערישן שטאַנדפּונקט. מיינט עס באַמת טאַקע אויפ-
שטעלן אַ מחיצה צווישן אַ קינסטלערס שטאַפּונג און אירע אידיען? אָדער דאָס
מיינט בלויז, אַז דעם קינסטלערס אידיען זיינען נישט אַלע מאָל דאָס, וואָס באַ-
שטימט דעם ווערט און דעם עצם-תּוֹך פון זיין ווערק? אין אַרטיקלען וועגן היפשע
עטלעכע שרייבערס, דערהויפּט וועגן אַזוינע, ווי דוד בערגעלסאָן אין די לעצטע
פאַר צענדלינג יאָר, האָב איך געפרווט באַווייזן, אַז מען איז נישט מחויב אָנצו-
נעמען די סאָציאַל-עטישע אָדער רעליגיעזע אָדער פּאָליטישע אידיען, וואָס דער
קינסטלער האָלט פון זיי, כדי צו וויסן ווי צו שעצן דעם קינסטלערישן ווערט פון
זיין שאַפּן. עס איז אַלע מאָל דאָ אַ גרויסער אונטערשייד צווישן דעם רעזולטאַט
פון איינעם, מער אָדער ווינציקער, אינטוויזשן שאַפּן און די באַווסטזיניקע צילן,
וואָס ער שטעלט זיך מיט זיין ווערק. דאָס מיינט נישט, פאַרשטייט זיך, אַז דעם
קינסטלערס שאַפּן האָט גאָר נישט צו טאָן מיט באַווסטזיניקייט און מיט אידיען.
אפילו איינער, וואָס שטייט אויפן שטאַנדפּונקט פון פאַרמאָליזם, וועט נישט זאָגן,
אַז עס קאָן געמאָלט זיין אַזאַ זאָך ווי פאַרעם אָן אינהאַלט. אָבער „ריינע קונסט“
הייסט אין דער אַמת נישט ריין-פאַרמאָליסטישע קונסט. אַ ווערק, וואָס זאָל מער
גאָר נישט פאַרמאָגן, אַ חוץ „פאַרעם-מייסטערשאַפּט“, וואָלט קיין פאַרעם-מייסט-

טערשאפט אויך נישט פארמאגט. עס וואלט אין דער אמתן בכלל קיין פארעם נישט געהאט. עס מוז דאך זיין עפעס וואס ווערט פארמירט צו ווערן. וועמען וועט איינפאלן צו זוכן א קונסט-פארעם פאר, זאגן מיר, „קמץ אלף — א“? און ווי באַלד אַז אַ קינסטלער זוכט עפעס אויסצודריקן, עפעס וואָס איז ווערט אויסגעדריקט צו ווערן, איז אַט דער עפעס — די אידייע פון זיין ווערק, און אויב זי האָט אַ ווערדע און אים געלינגט זי קינסטלעריש צו געשטאַלטן, וועט קיינער נישט זאָגן, אַז זיין קונסטווערק איז איין זאַך און די אידייע, וואָס האָט אים סטימולירט עס צו שאַפן איז גאַר עפעס אַן אַנדער זאַך. דער גאַנצער אויפטו זיינער ליגט דאָך אין דעם, וואָס אין זיין ווערק האָט ער זיין כוונה אָדער אידייע רעאַליזירט. אָבער די אידייע, וואָס אַ קונסטווערק איז מיט איר איין גוף און איין נשמה, דעקט זיך נישט אַלע מאָל מיט דעם קינסטלערס באַוווסטזיניקע כוונות אָדער טענדענצן. ער קאָן אַ מאָל אין זיינען האָבן צוויי זאַכן, און דאָס, וואָס אין זיין ווערק איז קינסטלעריש רעאַליזירט גע-וואָרן, זאָל זיין נאָר איינע פון די צוויי זאַכן. אַווי, צום ביישפּיל, איז אַש מיט זיין „מאָן פון נצרת“, אַ חוץ דער ריין קינסטלערישער געשטאַלטונג-אידייע, אויסן גע-ווען אויך זיין אידייע-פּיקס, די „יודעאַ-קריסטלעכע“ אידייע. אָבער גראַד דער צענטראַלער סימבאָל פון אַט דער אידייע, ישו, איז אַשן נישט געלונגען, בעת עס זיינען ביי אים העכסט לעבנספּול אַנדערע געשטאַלטן און דערהויפּט די געשטאַל-טונג פון דער מולטי-קולטורעלער סביבה, וואָס פאַרנעמט אַזאַ גרויסן אָרט אין זיין ראַמאָן. און ווען איך האָב אַשן געלייענט, האָט מיך שטאַרק אינטערעסירט נישט זיין אינדיוידועלער, נאָר זיין קאָלעקטיווער העלד — דער סאַציאַלער און גייסטיק-דיפערענצירטער כלל-ישראל פון יענער צייט... דאָס איז דער תּמצית פון ווינציקסטנס איין לעזערס קינסטלערישער באַטראַכטונג פון „דעם מאָן פון נצרת“ — און אין גייסט פון אַט דער באַטראַכטונג האָב איך געזאָגט, אַז וואָס פאַר אַ רעליגיעזע אָדער נאַציאָנאַלע, אָדער אַנדערע כוונות אַש אַליין זאָל נישט האָבן געהאַט. — איז די ליטעראַרישע קריטיק נישט מחויב זיך מיט זיי צו רעכענען. זי קאָן און דאַרף באַטראַכטן זיין ווערק פון דעם שטאַנדפּונקט פון אירע אייגענע ליטעראַריש-קינסטלערישע איינדרוקן — אַלץ איינס צי זיי דעקן זיך אָדער דעקן זיך נישט מיט דעם שרייבערס כוונות. זאָגט מנחם באַריישאַ, אַז דאָס איז נישט דער יידישער וועג. דער יידישער וועג איז „דער וועג פון מוסר, פון עטיק, פון אידייען“, און אויב מען נעמט נישט אָן אַש „יודעאַ-קריסטלעכע“ אידייען, איז נישט שייך צו זוכן אין זיין ווערק קינסטלערישע דערגרייכונגען. צווישן דער קונסטס דערגרייכונגען און דעם קינסטלערס שטרעבונגען טאַר, לויט „יידישע“ השגות, כלומרשט נישט זיין קיין מחיצה...

דאָך איז דער ערשטער ביישפּיל, וואָס באַריישאַ ברענגט, אַ נישט-יידישער שרייבער — טאַלסטאַי. טאַלסטאַי, זאָגט באַריישאַ, האָט נישט געוואָלט זיין און איז נישט געווען קיין צעשפאַלטענער מענטש, און די לעזערס אָדער קריטיקערס, וואָס האָבן געזאָגט: „טאַלסטאַי דעם קינסטלער נעמען מיר אָן, טאַלסטאַיען דעם עוואַנגעליקער ווילן מיר נישט“, — זיינען באַגאַנגען אַ האַרבע זינד קעגן דעם גרויסן קינסטלערס גאַנצקייט. נו, אפשר זיינען זיי באַגאַנגען אַ זינד, אָבער... וואָס לערנט אונדז אונדזער אייגענע דערפאַרונג? מוז מען טאַקע זיין אַ טאַלסטאַיאַנער

כדי צו קאָנען אָפּשאַצן דעם גרויסן עטיש־עסטעטישן אָדער עסטעטיש־עטישן ווערט פון טאַלסטאָיס ראַמאַנען, דערציילונגען, דראַמעס? מוז מען אָננעמען אַזוינע (פון טעאַלאָגיע און אַבערגלויבעניש באַפרייטע) קריסטלעכע השגות זיינע, ווי „נישט שטעלן זיך מיט גוואַלד אַנטקעגן ביז“ („ניעסאַפּראָטיוו־לעניע זלו נאַסי־ליעס“) אָדער „צאַרסטוואַ באַזשיע ווּנטרי נאַס“ („גאַטס קינגרייך אין אונדז“). — כדי צו קאָנען געניסן די גוואַלדיקע קינסטלערישע און מאַראַלישע שיינקייט פון זיינע ווערק? מוז מען, אַ שטייגער, זיין אַ פּרינציפּיעלער אַסקעט און נישט לאָזן „זיך פאַרפירן“ אַפילו פון דער פּינסטער מוזיק, כדי צו קאָנען לייענען און וויסן ווי צו שעצן אַזאַ אַנטי־קונסט קונסטווערק טאַלסטאָיס, ווי „קרייצער סאַנאַטאַ“? ווען מנחם באַריישאַס „ידישער“ וועג אין קונסט, וואָס איז אין דער אמתן דער וועג פון באַשטימטע עפאַכעס (און פון באַשטימטע יחידים אין אַלע צייטן) נישט נאָר ביי יידן אַליין. — ווען זיין וועג זאָל זיין דער איינציק־ריכטיקער אָדער גע־ווּנטשענער, וואַלט אַזאַ שרייבער מיט קריסטלעך־עטישע אידיען און טענדענצן, ווי עס איז טאַלסטאָיס, נישט בלויז פאַר יידן נישט עקסיסטירט; ער וואַלט פאַר קיי־נעם, אַ חוץ פאַר טאַלסטאָיאַנער אָדער גאַנדיסטן, קיין שום ווערט נישט געקאָנט האַבן...

ווען עס זאָל זיין ריכטיק אַז עס איז אוממעגלעך אָפּצוטיילן די געשטאַלטן און אידיען, וואָס מיר, די לעזערס, געפינען אין אַ קונסטווערק פון דעם מחברס כוונות, טענדענצן און טערמינען, וואַלטן מיר נישט נאָר טאַלסטאָיס שאַפּונגען געדאַרפט אַרויסוואַרפן פון אַלע אונדזערע ביבליאָטעקן — די גאַנצע ליטעראַ־טור, אַלע ליטעראַטורן פון פּרעדיקע צייטן וואַלטן דאָן נישט ווערט געווען מיר זאָלן אין זיי אַריינקוקן. צוליב וואָס זאָלן מיר זיי לייענען? זיינען דען די „אידיען“ פון אינדישע וועדאַט אונדזערע אידיען? האַבן אין אונדזערע אויגן דען אַ ווערט און אַ ממשות די געטער, די געטשקעס פון דער איליאַדע אָדער אַדיסיע? זיינען מיר דען (כדי צו מאַכן אַ שפרונג נעענטער צו אונדזערע צייטן) אַזעלכע פּריטאַנער ווי מילטאָן איז געווען? וואָס קאָנען מיר געפינען אין זיין „פאַרלירענעם גן עדן“, אויב מיר זאָלן זיינע קריסטלעך־מיטאַלאָגישע געשטאַלטן, וויזעס און אידיען נישט איבערזעצן אויף דער שפּראַך פון אונדזער אייגענעם דענקען און אונדזער אייגענעם פילן?

ווען מיר זאָלן אין אַ שרייבער נישט קאָנען אָפּטיילן דעם קינסטלער פון דעם פּריידיקער, וואַלט בכלל קיין שום ליטעראַריש ווערק נישט געקאָנט האַבן פאַר אונדז קיין ווערט, סיידן עס איז געשריבן פון איינעם, וואָס געהערט צום זעליקן רעליגיעזן, פּילאָסאָפּישן, עטישן (און פאַרוואָס נישט אויך פּאַליטישן?) חדר, צו וועלכן מיר אַליין געהערן. פרומע יידן וואַלטן געדאַרפט לייענען נאָר פרומע ספרים, און מיר וואַלטן געדאַרפט, אויב נישט באַרעכטיקן, איז, ווי־ציקסטנס, פאַרשטיין די, וואָס האַבן געברענגט דעם „מורה נבוכים“ אָדער די, וואָס האַבן אַריינגעלייגט אין חרם דעם „תניא“ און זיין מחבר. דאָס זיינען געווען ספרים, אמת טאַקע, פון טיף־רעליגיעזע יידן, אַבער די, וואָס האַבן זיי גערודפּט, האַבן געהאַלטן אַז זיי גייען נישט אויפן ריכטיקן „ידישן וועג“. און צי דען נאָר פאַרציטיקע יידן — און צי דען נאָר יידן האַבן געהאַלטן פאַר טריף־פּטול ווערק, וואָס האַבן נאָר זייער אייגענעם געדאַנקענגאַנג, ווייסן מיר דען נישט אין אונדזער

אייגענער צייט פון אַ לאַנד אָדער לענדער, וווּ מלוכה האַלט נאָר פון אַזוינע שריי-
בערס, וואָס זייערע „אידייען“ זיינען אירע „אידייען“? און וואָס איז מכח דעם
קאָטוילישן „אינדעקס ליבראַרום פּראָהיביטאָרום“?

כ׳שטעל די דאָזיקע פּראָגע נישט ווייל איך וואַלט באַריישאַס געדאַנקענגאַנג
וועלן דערפירן „אַד אַבסורדוס“. כ׳האַב געבראַכט די ביישפּילן בלויז מיטן ציל
צו ווייזן צוויי זאַכן: ערשטנס, אַז די טראַדיציאָנעלע יידן, וואָס באַריישאַס האָט
געגלייבט אַז ער קאָן זיך אידענטאַפיצירן מיט זייער קוק (אָדער, ריכטיקער, מיט
זייער פאַרמאַכן די אויגן) אויף קונסט, זיינען נישט די איינציקע, וואָס האָבן אין
די אָדער יענע צייטן נישט געמאַכט קיין וועזן פון קונסט און פון איר רעכט צו
זיין שעפּעריש פריי, געווען אַזעלכע — און עס זיינען פאַראַן אַזעלכע — אויך ביי
נישטיידיגן; און צווייטנס — און דער עיקר — צו דערמאַנען דעם לייענער, אַז
באַריישאַס אַליין וואַלט געוויס געווען צופּרידן, וואָס נישט די אַמאָליקע און נישט
די היינטיקע, נישט די אינדיווידועלע און נישט די קאָלעקטיווע דיקטאַטאָרס דיק-
טירן אונדז דעם אַפּאָלייב פון ליטעראַרישע ווערק, ער אַליין האָט געוואַסט, אַזוי
גוט ווי מיר אַלע, אַז אַן-אָד-און-אַזוויי וואַלט געווען צו דער „עטיק“ און צו די
„אידייען“, נישט נאָר צו דער „קונסט“ פון שעפּערישן וואַרט, ווען עס זאָל זיך
מוזן האַלטן דווקא ביי אַזאַ און נישט ביי אַן אַנדער דרך. אונדזער עטיק און
אונדזערע אידייען וואַלטן איצט, פונקט אַזוי ווי אונדזער קונסט, פאַרגליווערט און
פאַרשטיינערט געוואָרן, ווי זיי זיינען פאַרגליווערט און פאַרשטיינערט געוואָרן אין
אַלע עפאַכעס פון אַבסאָלוטן דאַגמאַטיזם, ווי זיי ווערן פאַרשטיינערט און פאַרגליי-
ווערט אין אַלע לענדער פון טאַטאַליטאַריזם.

די גרויסע און ווונדערלעכע מעלה פון קונסט איז, וואָס זי איז סוגעסטיוו,
באַוועגלעך, דינאַמיש און זי קאָן געטייטשט ווערן אויף די פאַרשיידנסטע אופנים.
אַלץ וואָס זי שאַפט, איז ענלעך צו אַ גוט געשליפענעם דימענט, וואָס אַט לייכט
ער אויף אַזוי און אַט אַנדערש. דערמיט דערקלערט זיך, וואָס אַ גרויסער טייל פון
חומש, פון די נביאישע רייד, פון תהילים, פון דער אגדה, פון קבלה, פון די מוסר-
ספרים, פון חסידות איז נאָך אַלץ פאַר אונדז לעבעדיק, די כוונות אָדער אידייען
פון זייערע מחברים זיינען נישט אַלע מאָל אונדזערע, אָבער זייער סימבאָלישע
בילדלעכקייט, זייער לירישע פּאַעטישקייט, זייער קונסט איז אַזאַ, אַז איר אינע-
ווייניקסטע קראַפט קאָן פון אונדז טראַנספּאָרמירט און איבערגעזעצט ווערן אויף
דעם לשון פון אונדזער אייגענער גייטיקער וועלט. אַט האָט מנחם באַריישאַס אין
זיין עסיי דערמאַנט פּרצעס „פּאַלקסטימלעכע געשיכטן“ און לייזויקס „גולם“. אָבער
טאַקע אַט די ווערק אילוסטרירן אויפן קלאַרסטן אופן די באַהאַלטנסטע פּילגער-
שטאַלטיקייט און די אומענדלעך רייכע פּאַטענציעלע סוגעסטיוועט פון יעדער
אינדיווידועלער אָדער קאָלעקטיווער קונסט-שאַפונג. אַ דאַנק אַט די כּישופּדיקע
אייגנשאַפטן פון קונסט האָט נישט איין דיכטער געקאַנט אַריינטישן זיינע נייע
כוונות אין דעם פּראַעמטעאָס-מיטאַס אָדער אין אַן אַנדער מיטאַס; אַ דאַנק זיי
האַט פּרץ געקאַנט טייטשן די חסידישע ניסים ונפלאות אָדער די געשטאַלט פון אַ
חסידישן רבין בהסכּם מיט זיינע אייגענע אידייען און אידיען-אַסאַציאַציעט —
אַלץ איינס צי זיי האָבן געשטימט אָדער נישט געשטימט מיט די כוונות פון דעם
קאָלעקטיוו, וואָס האָט זיי געשאַפן. פּרץ האָט לייענענדיק אָדער הערנדיק די אָדער

יענע פאלקס-מעשה, דורכגעפירט אין איר די זעלביקע גרענעץ-ליניע, וואָס מיר פירן-דורך אָדער קאָנען דורכפירן, ווען מיר ליענען אָשן, — די גרענעץ-ליניע צווישן די אידיען און געשטאַלטן וואָס די קונסט סוגעסטירט אונדז, און די צילן, כוונות און טענדענצן, וואָס דער קינסטלער האָט געהאַט. דאָס אייגענע האָט ה. ליוויק געטאָן אין זיינע דראַמאַטישע פּאַעמעס. ער האָט, אַ שטייגער, אין מהר-לס פאַרציטיקן ייִדישן גולם אַנטדעקט דעם וועלט-גולם פון אונדזער צייט, דעם בלינדן אימפעט פון מילחמות, רעוואָלוציעס, קאָנטר-רעוואָלוציעס. משיח בן יוסף און משיח בן דוד פון דער אַלטער ייִדישער לעגענדע האָבן אין זיין פּאַנטאַזיע אויפגעלויכטן ווי די לענינס און די גאַנדיס — די גואלים פון אונדזער דור.

און וואָס דער דיכטער טוט און מעג טאָן, שאַפנדיק און איבערשאַפנדיק קונסטווערק, מעג טאָן און טוט דער לעזער אָדער דער קריטיקער, ווען ער נעמט זיי אויף און טייטשט זיי אויס. ער פילט זיך נישט געבונדן פון די אידיען, וואָס אַש אָדער אַן אַנדער דיכטער פריידיקט מיט זיין אייגענעם מויל אָדער מיט דעם מויל פון זיינע העלדן. ער גיט זיך אַפ, אַט דער לעזער אָדער קריטיקער, דער סוגעסטיווער קראַפט, דעם פאַרבאַרגענעם כישוף פון דעם קינסטלערס געשטאַלטן, ווי ווייט זיי זיינען קונסט-געשטאַלטן און זיי לעבן פאַר אים ווי סימבאָלן פון זיינע אייגענע דערפאַרונגען. זייער ליכט באַגלייט אים אויף זיין אייגענעם וועג. אין גייסט פון זיין צייט טוט ער אייגנטלעך דאָס אייגענע, וואָס די אַלטע האָבן געטאָן אין זייער צייט: זיי האָבן, אַ שטייגער, גענומען די פרייע ליבע-שעפטשערייען אָדער טאַנץ-לידער פון שלמהן און שולמיתן און געמאַכט פון זיי פרומע שמועסן צווישן דעם רבונג-של-עולם און דער כנסת ישראל (ביי די מיטלעלטערלעכע קריסטלעכע טעאָלאָגן איז שולמית, להבדיל, געווען די קירך). דער היינטיקער לעזער אָדער קריטיקער נעמט, פאַרקערט, די תפילות, וואָס אַ רבי שלמה אבן גבירול אָדער אַ רבי יהודה הלוי האָט געשריבן מיט די טיפסטע רעליגיעזע כוונות — און ליענט זיי ווי פּאַעזיע.

ער אידענטיפיצירט זיך נישט אין גאַנצן מיט דעם שרייבערס העלד, אַזוי ווי צווישן דעם שרייבער גופא און זיין העלד איז קיין מאָל אין דער אמתן נישטאָ קיין פולער גלייכונגס-צייכן (נאָר די נאַזווע אָדער דאָגמאַטישע פּראָלעטאַרישע קריטיק האָט אונדז געוואָלט איינריידן אַז אין „שלמה נגיד“ האָט אַש געפריי-דיקט נגידות-שאַפט און אַז אין „חסידש“ האָט פּרץ גערופן צוריק אין חסידישן שטיבל אַרײַן). נײַן, דער לעזער און דער קריטיקער אידענטיפיצירן גיכער דעם דיכטערס העלד מיט זיך, ווי זיך אַליין — מיט אים. ער זאָפט אין זיך איין נישט אַלץ וואָס ער געפינט אינעם דיכטערס ווערק, ער זאָפט איין נאָר דאָס, וואָס ער קאָן און וויל פאַרדייען... אַזוי האָב איך, ליענענדיק „דעם מאָן פון נצרת“ איינגע-שלונגען זיין ייִדישן און מענטשלעכן תוך, אַזוועקוואַרפנדיק זיין „יודעא-קריסט-לעכע“ שאַלעכץ (כ'האָב אייגנטלעך געטאָן וואָס אַ גרעסערער פון מיר האָט געטאָן מיט אַ שאַרפּערן אַחר, ווי אַש איז). כ'האָב געמאַכט — און כ'גלייב, אַז יעדער וואַכער לעזער מאַכט — אַ מחיצה צווישן דער קונסטס תמיד פילידיטיקע סו-געסטיווע און עלאַטישע אידיען און דעם קינסטלערס — אַפט באַשטימטע און באַגרענעצטע — טענדענצן.*.

(* זע אַ פריערדיקן קאָפיטל: „קריטיק — און געשטאַלטן, אידיען, טענדענצן“.

און דאָס איז, דאָכט זיך מיר, פונקט אזוי ייִדיש ווי דאָס איז מענטשלעך. איך גלייב נישט, אַז דער ייד איז אזוי טיף אַנדערש פון אַלע אַנדערע מענטשן, ווי ווייט זיי זיינען פרייע מענטשן, אַז אַפילו אין אַזעלכע פונדאמענטאַלע ענינים ווי די ענינים פון עטיק אָדער עסטעטיק זאָל נישט ער אַליין זיין דער בעל-הבית איבער זיך, נאָר „דאָס פּאָלק“. איך קאָן בשום אופן נישט פאַרשטיין יענע, וואָס האַלטן, אַז ווהיין דאָס פּאָלק גייט, גייען (אָדער דאַרפן גיין) זיינע וואָרט-מייסטערס. אַז זיינע צילן זיינען (אָדער דאַרפן זיין) זייערע צילן... ווהיין גייט דאָס פּאָלק? וואָס זיינען די צילן וואָס עס שטעלט זיך, אויב עס שטעלט זיך צילן? פאַר-שיידענע יחידים, פאַרשיידענע גרופּעס אין יעדן פּאָלק גיבן אויף אַט די פּראָגעס די פאַרשיידנסטע ענטפּערס. שוין דערפאַר אַליין קאָן פּאָלק אָדער פּאָלקסווִיזיע נישט זיין קיין קריטעריום פאַר ליטעראַטור-קריטיק. אָבער נישט נאָר דערפאַר אַליין. עס איז אַ פּאָקט, אַז אַפילו די קריטיקערס, וואָס ריידן וועגן ליטעראַטור, ווי עס ריידן דעם פּאָלקס שליחי-ציבור, באַנוגענען זיך אַפט מיט דעם געביט פון אַבסטראַקטער טעאָריע. נישט אַלע מאָל ווענדן זיי אַן די טעאָריע אין זייער קאָנ-קרעטער ליטעראַריש-קריטישער פּראַקטיק. פאַר וואָס? ווייל נישט אַלע מאָל קאָנען זיי זי אַנווענדן. עס זיינען דאָ דיכטערס, וואָס וויפל מען זאָל זיך נישט מאַטערן, וועט מען נישט געפינען ביי זיי אַזאַ שליחות פון כלל, וואָס זאָל איבערוועגן זייער יחידישע פּערזענלעכקייט. און אַפילו דער, וואָס איז בפירוש אַ שליח-ציבור, אינ-דיווידוואַליזירט אזוי שטאַרק זיין געזעלשאַפטלעכע אָדער נאַציאָנאַלע שליחות, אויב ער האָט אַן אינדיווידוואַליטעט, — אַז מען מוז איינזען, אַז זיין ווערט און ווערדע, ווי אַ שעפּערישער כּוח, ליגט נישט אזוי אין דעם, וואָס ער איז רעפּרע-זענטאַטיוו פאַר אַ כלל (אַ קלאַס אָדער אַ פּאָלק). ווי אין דער אינדיווידוועלער אייגנאַרטיקייט פון זיין רעפּרעזענטאַנץ. ווען זי זאָל נישט זיין אַנדערשדיק, וואָלט זי דאָך בכלל געווען אַ קנאַפּער אויפטו. און זאָגנדיק דאָס, וויל איך דערמאָנען, כּדי אויסצומיידן פּאַלשע אויסטייטשונגען, אַז מיר ריידן דאָ נישט וועגן ליטעראַ-טור-געשיכטע, נאָר וועגן ליטעראַטור-קריטיק. דער היסטאָריקער פון ליטעראַטור זוכט די גאַנצקייט — די איינהייטלעכקייט פון דער אָדער יענער עפּאַכע, פון אַזאַ אָדער אַן אַנדערער גרופּע, ריכטונג, שול. איז פאַר אים די ענלעכקייט, וואָס איז פאַראַן צווישן פאַרשטייערס פון איין תקופּה אָדער איין גרופּע, פונקט אזוי וויכ-טיק, אויב נישט נאָך וויכטיקער, ווי די אַריגינאַליטעט, וואָס צייכנט-אויס יעדן פון זיי באַזונדער. אַנדערש איז דער קריטיקער. ער זוכט, פּריער ווי אַלץ, דעם באַזונדערן אָרט, וואָס דער געגעבענער שרייבער פאַרנעמט אין דער ליטעראַטור, דאָס, וואָס ער און נאָר ער אַליין האָט געקאָנט אין איר אַריינברענגען; ממילא, מוז דער קריטיקער זיך קאָנצענטרירן אויף די כאַראַקטער-שטייכן, וואָס מאַכן דעם שרייבער ראובן אַנדערש פון דעם שרייבער שמעון, נישט אויף די פּאַלקס-שטייכן, וואָס זיינען ביי זיי ביידן, מער אָדער ווינציקער, גלייך. אַזוינע זאַכן, ווי פּאַלקס-כאַראַקטער, פּאַלקס-מיטאַס, פּאַלקס-ווִיזיע וכדומה, קאָנען אין דער גע-שיכטע פון אַ ליטעראַטור פאַרנעמען אַן אָרט אויבן אָן. אין איר קריטיק זיינען זיי צווייטראַנגיק.

דער קריטיקער קאָן זיך, אמת, אויך אַפּגעבן מיט פאַרגלייכן שרייבערס איינע מיט די אַנדערע, מיט סאַרטירן זיי לויט זייער ריכטונג, סטיל וכדומה; אָבער

דער ציל פון זיין פארגלייכן איז אויסצוגעפינען נישט מיט וואָס איין שעפּערישער מענטש איז ענלעך צום אנדערן, נאָר מיט וואָס און אין וואָס ער איז, פאָרקערט, אנדערש אָפּילו פון די, וואָס שטייען צו אים נאָענט. מיט זיין סאָרטירן און קלאַ-סיפּיצירן שרייבערס איז דער קריטיקער אויסן נישט צו שאַפן אַ שרייבערישן גרופּן-טיפּ, נאָר, פאָרקערט, אויסצוטיילן דאָס, וואָס באַשטימט די באַזונדערע פאַ-זיציע, וואָס דער שריפטשטעלער פאַרנעמט אָפּילו אין דעם קאָלעקטיוו, צו וועלכן ער געהערט, — אויב ער געהערט צו אַ קאָלעקטיוו.

עס וואָלט בפּירוש געפּירט צו קינסטלערישן רעגרעס — דאָס וועלן אומקערן די קריטיק און איר מעטאָדאָלאָגיע צו דעם פּרימיטיוון צושטאַנד, אין וועלכן דעם פּאָלקס ליטעראַטור האָט זיך געפונען, ווען זי האָט זיך נאָר-וואָס אָנגעהויבן אויס-צושיילן פונעם פּאָלקלאָר. דאָן איז זי געווען נאָך זייער אַרעם אין אינדיווידואַ-ליטעטן און אין אייגנאַרטיקע פּראָדוקטן פון איר-שאַפונג. אירע אַלע לידער האָבן נאָך געהאַט אין זיך עפּעס פונעם פּאָלקס-ליד, אירע דערציילונגען זיינען געווען נאָך נאָענטע קרובות פונעם פּאָלקס-עפּאָס; ווי שפּייז פאַר אירע משלים האָט געדינט דאָס גלייכווערטל, דאָס שפּריכוואַרט, דאָס פּאָלקס-מעשהלע... יענעם באַזיס פון ליטעראַרישער עוואָלוציע האָבן מיר לאַנג שוין הינטער זיך. צו דער פּאָלקס-שעפּערישער פּאַנטאַזיע איז שוין לאַנג געוואָרן אַ שותף — אַ שותף, וואָס לייגט אַריין אַ נישט אין ערך גרעסערן חלק — דער כוח הדימיון פונעם יחיד; צום פּאָלקס-מיטאָס איז צוגעקומען די נישט אין ערך מער דיפּערענצירטע און שטאַר-קער ניואַנסירטע — אינדיווידועלע קונסט-שאַפונג. און נישט בלויז דעם פּאָלקס מיטאָס, אויך זיין עטאָס, ווען אַ פּאָלק זאָל אָפּילו האָבן זיין אייגענעם עטאָס, איז נישט מער דעם דיכטערס איינציקער אָדער טיפּסטער קוואַל פון אינספּיראַציע.

אמת טאַקע, דער שעפּערישער מענטש טראַגט אין זיך זיין פּאָלקס — אַזוי ווי זיין דורס — קאָלעקטיווע דערפאַרונגען, און וואָס שעפּערישער אַ שרייבער איז, אַלץ ווייטערע טיפּענישן פון זיין פּאָלקס — און דער גאַנצער מענטשהייטס — היסטאָרישן המשך און דערפאַרנאָקייט עפענען זיך פאַר אים, — אָבער דאָס מיינט נישט, אַז ער ווערט דער טרעגער פון עפּעס אַ פּאַרטיקער, אַן איין-מאַל-פאַר-אַלע-מאַל געשאַפענער טראַדיציע; דאָס מיינט נישט אַז ער ווערט אָדער דאַרף ווערן דער פאַרשפּרייטער און צעטיילער פון געירשנטע, שוין לאַנג אויסגעגאַ-סענע און אַ ביסל שוין אָפּגעריבענע מטבעות. אַ ניין, דער גרויסער מענטש איז אַ גרויסער אָנהייבער, כאַטש ער איז אויך אַ סך-הכל-מאַכער. ער איז אַ שעפּער-רישער באַנעמער, נישט סתם אַזוי אַ נעמער. וואָס מער ער ירשנט פון פּריער-דיקע דורות, פון פּאָלק, פון דער גאַנצער מענטשהייט, אַלץ גרעסער איז די ירושה, וואָס ער אַליין לאַזט-איבער זיין פּאָלק, די קומענדיקע דורות, דער מענטש-הייט. וואָס מער ער איז אַ נעמער, אַלץ מער געבער איז ער. און ווי וויכטיק עס זאָל נישט זיין, וואָס און וויפל ער נעמט, איז נאָך וויכטיקער, וואָס און וויפל ער גיט.

און אויב דאָס איז ריכטיק, קאָן די פּאָלקס-ירושה, די פּאָלקס-וויזיע און יעטוועדער אַנדער קאָלעקטיווער און מער אָדער ווינציקער סטאַבילער עלעמענט נישט זיין די וויכטיקסטע פון די זאַכן, וואָס דער קריטיקער האָט אין זינען, ווען ער נוצט זיינע איינדרוקן פון אַ שרייבערס שאַפן מיטן ציל עס צו כאַראַקטע-

ריזירן אָדער אָפּשאַצן. דעם וויכטיקסטן קריטעריום קאָן אים געבן נאָר זיין אינטימער און פרייער קאָנטאַקט מיט דעם שרייבערס אינטימער און פרייער פּער־זענלעכקייט... אין דער אינעווייניקסטער פרייהייט און אין איר רעזולטאַט — דער באַפרייטער פּערזענלעכקייט ליגט דער עיקר־אונטערשייד צווישן פּאָלקס־ליטעראַטור און יעטועדער אַנדערער „קאָלעקטיוויזירטער“ ליטעראַטור, פון איין זייט, און דער מאַדערנער ליטעראַטור פון דער אַנדערער זייט. דער מאַדערנער שרייבער איז און וויל און מוז בלייבן אַ פרייער שרייבער; ער איז און וויל זיין אינדיוידועל, כאַטש ער איז נישט מחויב צו זיין דווקא אַן אינדיוידואַליסט.

אין דער אידעאָלאָגישער שטרעבונג צו באַוואַפּענען אים מיט דעם פּאָלקס כלי־זיין, אין דעם וועלן מאַכן פאַר זיין אָפּיר אָדער פאַר זיין הויפט־מקור דעם פּאָלקס מיטאַס און אָפּילו זיין עטאַס ליגט אפּשר נאָך אַ גרעסערע סכּנה פאַר דעם שעפּערישן מענטשנס פרייהייט ווי אין אַ דיקטאַטור, וואָס איז גרייט צו נוצן קעגן אים גוואַלד־מיטלען. דער דיקטאַטאָר קומט פון דרויסן; דער אידעאָלאָג קאָן ווערן אונדזער פרייהייטס אינעווייניקסטער שונא. דער ערשטער זאַגט בפּירוש אַז זיין ציל איז נישט ליטעראַטור, נישט קונסט; קונסט, אויך וואַרט־קונסט, איז פאַר אים בלויז אַ מיטל; מאַכנדיק זי פאַר אַ מיטל, מאַכט ער קלענער איר אייגנטלעכן ווערט אָדער ער פאַרניכט אים אין גאַנצן. ער פעלשט אים נישט. אַנדערש איז דער, וואָס זאַגט, אַז ליטעראַטור זייענדיק ליטעראַטור איז דעם פּאָלקס קאַר־דיאַגראַף — און דאַרף עט זיין. ער רעדט זיך איין און וויל אונדו אַלעמען איינ־ריידן, אַז דאָס אומענדלעכע קיניגרייך פון שאַפּן, וואָס איז דאָס קיניגרייך פון פרייהייט, בויט אַליין אַרום זיך אַ צאַם, אידענטיפּיצירנדיק זיך מיט אַזאַ אָדער אַן אַנדער צושטאַנד פון דעם פּאָלקס באַוווּסטזיין און דעם פּאָלקס געמיט.

די „פּאָלקס־טעאָריע פון ליטעראַטור פאַרגעסט, אַז די העכערע „אַרגאַנישע פּונקציע“ פון ליטעראַטור זינט זי האָט אויפּגעהערט צו זיין פּאָלקלאָר איז, אויפ־צוהייבן זיך איבערן פּאָלק, — איבער זיין לעבן, נישט נאָר איבער זיין שאַפּן. דער אמתער דיכטער איז, אַזוי ווי שאול, משכּמו ומעלה — מיט אַ קאַפּ העכער פּונעם פּאָלק, פּאָלק איז סיי אין זיין לעבן, סיי אין זיין שאַפּן ניוועלירנדיק; זיין מאָס איז דער דורכשניט. דעם דיכטערס הויפט־שטריך איז אַנדערשדיקייט, זיין מאָס איז אַליין, וואָס ס'איז איבערן דורכשניט. פּאָלק איז עפעס, וואָס איז שוין איינגעשטעלט און דערגרייכט געוואָרן; ליטעראַטור איז פאַרקערט — שטרעבונג, ציל, אידעאָל. זי פּליט, בעת פּאָלק שלעפט זיך צופּוס. נעמענדיק ביים פּאָלק צדה לדרך, לאַזט זיך דער שעפּערישער יחיד אַוועק אין אַ לאַנגן וועג, — און אַט דער וועג פירט אים אָפּט אַרויס פּונעם פּאָלק גרענעצן. זאָלן מיר אים פאַרהאַלטן, זאָלן מיר אים אָפּשטעלן? זאָל ער זיך אַליין זאָגן; עד כאן, — און נישט גיין ווייטער? ווען דאָס זאָל געשען, וואָלט זיין פּאָלק, נישט נאָר אים אַליין, אַרויסגעקומען אַ רעה. דאָס פּאָלק וואָלט געבליבן אַן די קאַלומבוסעס, וואָס זוכן נייע וועגן און אַנטדעקן נייע וועלטן. דאָס פּאָלק וואָלט נישט זוכה געווען צו האָבן די משה רבינוס, וואָס קור מען מיט דער וויזיע פון איין גאָט און צען געבאַט צו האַלב־ווילדע שבטים, בעת זיי טאַנצן פאַרן עגל הזהב; די ישעיהס וואָס זעען און זעען פאַרויס, וואָס עס וועט זיין באחרית הימים; די יחזקאלס, וואָס הויכן אַריין אַ לעבנסאַטעם אין עצמות יבשות; די יהודה הלויס, וואָס זייער האַרץ איז אין מירח, ווען זיי אַליין

זיינען אין מערב; די ביאליקס וואָס האָבן דעם מוט צו זאָגן אויף זייער פּאָלק, אז עס איז געפאלן און אז אפילו זיין גאָט איז אַ יורד — און העלפן אים אויפֿ-שטיין, אויפהייבן זיך; די פּרצעס, וואָס זעען אי די האַפּענונג, אי די שרעק פון צייטן, וואָס קומען...

ש. האַלקין, דער העברעיִשער פּאַעט, ראַמאַניסט און קריטיקער, האָט קיין מורא נישט אויסצוזאָגן, אז ס'איז אים שווער זיך פּאַרצושטעלן אז דער מקור פון אונדזער „וגר זאב עם כבש“ אָדער פון פּלאַטאַס אידיען-לערע איז די כלל-נשמה (*). ער זאָגט אָפּ, אז מען דאַרף זיך נישט נאַרן און טראַכטן, אַז די מאַ-דערנע העברעיִשע פּאַעזיע איז באמת טאַקע אַ המשך פון דער אַלטער טראַדי-ציאָנעלער העברעיִשער שאַפּונג. דער מאַדערנער פּאַעט זוכט זעלבסט-אויסדרוק און ס'איז גאָר, זאָגט ער, קיין חידוש נישט, וואָס אַזוי ווי ביי אַנדערע פעלקער איז אויך ביי אונדז דאָ אַ ריס צווישן דעם פּאָלק און דעם פּאָלקס טראַדיציע, פון איין זייט, און דעם שעפּערישן יחיד פון דער אַנדערער זייט. ער גייט אַזוי ווייט אַז ער נעמט אָן, אויב נישט פאַר ליב, איז פאַר אומפאַרמיידלעך דעם פּאַקט, וואָס די נייע העברעיִשע ליטעראַטור האָט ווינציק לעזערס: „אונדזערע שרייבערס, זאָגט ער, זיינען אַריבערגעשפּרונגען קיין איראַפּע, בעת דער העברעיִשער לעזער איז געבליבן שטיין אויפן אַרט, ווייל ער איז געבליבן אַ פּאָלקס-מענטש... **)

הכלל, פּאָלק איז נישט עפּעס אַזוינס, וואָס גייט און קאָן גיין ווי אַן עמוד האש, פאַר דער ליטעראַטור און דער ליטעראַטור-קריטיק. פּונקט פּאַרקערט, די ליטעראַטור און ממילא אויך איר קריטיק גייט פאַרויס, — אויב נישט ווי אַ וועג-ווייזער, איז ווי אַ וועגזוכערן פאַרן פּאָלק. עס קאָן אויך טרעפן אז דער אָדער יענער פּאַרשטייער אירער זאָל גיין נישט פאַרויס, נאָר אַן אַ זייט פון אַלעמען, אַ פּאַרטראַכטער, אַ פּאַרחלומטער, איינער אַליין, דאָס דאַרף אונדז נישט שרעקן, אפילו דאָן, ווען אונדז דאַכט זיך, אַז ער בלאַנדזשעט. עס האָט שוין נישט איין מאָל געטראַפּן, אַז אַזאַ איינער וואָס מען האָט מורא געהאַט אַז ער איז אַראָפּ פון גלייכן וועג, איז געוואָרן שפּעטער אַ מורה נבוכים, אַזאַ, וואָס האָט אַרויפגעפירט אויף אַ נייעם וועג יענע, וואָס האָבן טאַקע באמת געבלאַנדזשעט... די געשיכטע פון ליטעראַטור לערנט אונדז, אַז ווי ניצלעך און פּרוכטבאַר עס זיינען פאַר איר די אַלטע דערפאַרונגען פון קאַלעקטיווע אינדיווידואַליטעטן, קאָן די נייע שעפּע-רישע דערפאַרונג פון אינדיווידועלע פּערזענלעכקייטן פאַר איר זיין נאָך מער פּרוכטבאַר און נאָך מער אויפטועריש.

ב.

נישט געקוקט אויף דעם, הערט מען ביי אונדז לעצטנס שטימען אַז די איינ-ציקע מאָס צו מעסטן די קונסט פון וואָרט איז די מאָס פון פּאָלק און אַזוי ווי דעם יידישן פּאָלקס מאָס איז אין משך פון דורות געווען די מאָס פון קדושה, פון אמונה, קומט מען צו דער היינטיקער יידישער ליטעראַטור מיט פּאַדערונגען וואָס נישט אַלע מאָל קאָן זי זיי צופרידן שטעלן. אָבער כאַטש זי איז, לויט מיין מיי-

(* „עראי וקבע“, ניו־יאָרק, 1942, ז' 8.

(** דאָרט, ז' 34.

נונג, נישט מחוייב זיך צו רעכענען מיט זיי, שאַדט נישט צו פרווון זיך נעענטער צו באַקענען מיט די וואָס שטעלן דער קונסט רעליגיעזע פּאָדערונגען. אין גאַנצן אויסן וועג זיינען זיי נישט. קונסט און רעליגיע האָבן היפשע עטלעכע זאַכן בשות-פות. פון זיי זיינען די וויכטיקסטע; דאָס זוכן גאַנץ צו מאַכן דער וועלטס שברי כלים, געבן אַ תיקון אירע שטיקלעך און ברעקלעך; דאָס וועלן זי דערנענטערן צו דער מדרגה פון שלימות, צו אַנטפלעקן אין איר גאַט; דאָס זעען הינטער אַלץ, אין אַלץ און דורך אַלץ, וואָס מע איז תופס מיט די חושים — אויך דאָס, וואָס איז איבער אונדזערע חושים... אמתע רעליגיע און עכטע קונסט זיינען צוויי שוועסטער וואָס זיינען איינע אין דער אַנדערער אַזוי געראַטן, אַז אויב מע קוקט זיך נישט גענוג גוט איין אין יעדערער פון זיי באַזונדער, איז מען זיי עלול צו פאַרבייטן, און עס קאָן קומען צו אַ מכשול, הגם עס איז אַן סכנות, ווייל די איז נישט די געליבטע רחל און די אַנדערע די שיינע לאה; אַ יעדע פון זיי איז רחל, כאַטש זי האַט אַן אַנדערן נאָמען. אַבער טאקע דערפאַר איז מעגלעך אַז מע זאָל וועגן אמונה ריידן אויפן לשון פון שירה אַדער פּאָעזיע — און פאַרקערט.

פרווט מען ביי אונדז אַרויפזעצן אונדזער פּאָעזיע, אונדזער שעפּעריש וואָרט בכלל, אויפן קינגלעכן שטול פון אמונה. מע וויל פון דער יידישער ליטעראַטור פשוט מאַכן עפעס אַ מין גלויבן — „אַ גלויבן פאַר אומגליביקע“, ווי עס הייסט אַ בוך פון דעם פריציטיק פאַרשטאַרבענעם מייסטער און שקלאַף פון וואָרט (*). מען וויל אַז דער יידישער שריפטשטעלער זאָל ווערן „דער יורש פון אמונה און ביטחון, דער יורש פון דראַנג צו קדושה“, ווי עס זאָגט דער פּריער שוין דער-מאָנטער מנחם באַריישאַ.

אין קונסט, ווי קונסט, און אין דעם הנאה האָבן פון איר, זעט באַריישאַ נישט קיין שום זאַך וואָס זאָל האָבן אין זיך עפעס פון רעליגיעזער איבערלעבעניש, עפעס פון יענער דערהייבונג, פון יענער התרוממות וואָס איז דאָ אין תפילה-טאָן. אמת, ער פילט אַז דאָס „ריינע“ געזאַנג איז נישט קיין קלענערער יחסן ווי אַלע שיינקייטן, וואָס שפּראַצן פון דער ערד; דאָך גלייבט ער אַז יעדער איינער וואָס איז אַ ייד און נישט קיין העלענער מוז איינטיילן זיינע הנאות „אין צוויי קאָטע-גאַריעס: עולם-הזהדיקע און עולם-הבאדיקע“. און קונסט-גענוס מוז ער צורעכע-נען צו תענוגי עולם-הזה, פאַר וואָס ער מוז אַזוי טאָן און וואָס פאַר אַ שייכות עס האָט צו זיין בלייבן געטריי צום גייסט פון יידישקייט, — איז מיר נישט גאָר קלאַר. זיינען „שיינקייטן וואָס שפּראַצן פון דער ערד“, נישט אויך הימלישע שיינקייטן? ווערט אין אונדזער גייטיקן לעבן דען נישט מקוים יעקבס חלום פונעם לייטער, וואָס דערגרייכט ביזן הימל כאַטש ער שטייט אויף דער ערד? ווער געדענקט דען נישט אויף אויסנווייניק „ברכי נפשי“? זעען מיר דען נישט און הערן נישט דאָרט, ווי איינער פון אונדזערע עלטסטע און פרומסטע משוררים, דער נעים זמירות ישראל פון תהילים, באַווונדערט און באַזינגט און בענטשט „די שיינקייטן, וואָס שפּראַצן פון דער ערד“, פונקט אַזוי ווי דער הוד והודר וואָס לייכט אין די הימלען? האָט דען ר' נחמן באַסלאַווער נישט ליב געהאַט אויסצוגיסן זיין האַרץ פאַרן האַר פון דער וועלט אין פעלד, אין וואַלד, צווישן בייער און גראַזן, ווייל עס „איז גוט

(* ב. דינקין.)

פרום צו זיין צווישן זיי". ער האָט צווישן שיינקייטן און פרומקייט נישט געזען, אַפנים, קיין שום אינעווייניקסטע סתירה; זיי זיינען, פאַרקערט, געווען ביי אים איינס. ווער האָט עס אָפגעפסקנט אַז זיין געטריי דער טראַדיציע פון יידישן פאַלק הייסט קוקן אויף נאַטור־און קונסט־שיינקייט ווי אויף עפעס, וואָס איז בלויז „עולם־הזהדיק" אָדער גאָר „עבודה־זרהדיק"? פון איין זייט זיינען געווען יידן — און גרויסע יידן — וואָס גאָט האָט זיך אַנטפלעקט צו זיי אין אין שיינקייט און אין קונסט, און פון דער אַנדערער זייט זיינען געווען נישט יידן וואָס האָבן, פונקט אַזוי ווי מנחם באַרישאַ, געוואַלט אָפטיילן קונסט פון רעליגיע, שיינקייט פון פרומקייט און צוקלעפן צו איינער אַ צעטל פון טריפה־נער „עולם־הזהדיקייט" און איבערלאָזן פאַר דער צווייטער דעם הכשר פון „עולם־הבאדיקייט". צווישן אַט די טיפישע נישט־יידן איז געווען לעוו טאַלסטאָי (דער פריידיקער, און נישט דער קינסטלער טאַלסטאָי). באַרישאַ דערמאָנט אים נישט אין זיין „נאַכוואַרט" צו „א דור". ער געדענקט אָבער געוויס טאַלסטאָיס אָפהאַנד־לונגען וועגן קונסט, ווייס ער אַז דאָרט געפינען זיך די שאַרפסטע אַרויסטרעטונג־גען קעגן איר „עולם־הזהדיקייט"... וואָס דאָרף מען מער? וועגן זיין אייגענער וואַרטשאַפונג דערציילט מנחם באַרישאַ אַז „אַ דירעקטן איינפלוס" אויף איר האָבן געהאַט בלויז צוויי: „דער קאָטוילישער תפילה־דיקער יאָן קאַספּראָוויטש און דער אימפעטיקער, גרויס־באַריידיעוודיקער וואַלט וויטמאַן — ביידע נישט קיין זינ־גערס, נאָר זאָגערס". הייסט עס, „מיר" האָבן נישט קיין חזקה אויף זאָגן און אויף תפילה־דיקייט און, פאַרקערט, נישט אַלע „זיי" דינען „דער עבודה זרה פון ריינער קונסט"... פרעגט זיך: איז דער ענין פון אויפנעמען די וועלט קינסטלעריש און אויפנעמען זי ענטיש־רעליגיעז טאַקע בלויז אַן ענין פון „העלענישקייט", נוצנדיק שײַלס און היינעס אויסדרוק, אָדער „גוישקייט", ווי מע זאָגט איצטער, — און „יידישקייט"? איז אמת, אַז אַזאָ טיף מענטשלעכע איבערלעבונג, ווי די איבער־לעבונג פון שאַפן און געניסן קונסט — איז „נישט־יידיש"? איז מעגלעך, אַז אַ פאַלק, וואָס צייכנט זיך אַזוי אויס מיט זיין גייסטיקייט, זאָל פון איר אויסשליסן דעם טייל, וואָס הייסט קינסטלעריש שאַפן און קינסטלעריש געניסן? קאָן עס געמאַלט זיין אַז נישט געקוקט אויף אַן אַ שיעור פאַקטן פון אַמאָל און איצט, זאָלן מיר בנוגע צו קינסטלערישן לעבן האַלטן פאַר ריכטיק דעם אַנטיסעמיטישן בלבול, אַז ביי אונדז פעלט דער כוח פון שעפּערישקייט? פאַרוואָס־זשע גלייבט מנחם באַרישאַ (און ער איז נישט דער איינציקער, וואָס גלייבט), אַז ביי יידן קאָן און דאָרף קונסט, דערהויפּט קונסט פון וואַרט, זיין נישט קיין ציל פאַר זיך אַליין; נישט קיין ציל, וואָס איז אין זיך כולל אַנדערע צילן אויך, נאָר אַ מיטל צו אַנטפלעקן (און צו פאַרשפּרייטן) דעם אָדער יענעם רעליגיעז־עטישן אמת? פאַר וואָס וויל ער דעם סיאַמער צוויילינג פון די צוויי געבוירענע וויזיאַנערן, דעם רעליגיעזן און דעם קינסטלערישן, צערייסן אין צווייען און מאַכן פון זיי, אויב נישט קיין קאַלעקטיוון הבל און קין, איז עפעס אַ מין יעקב און עשיו אָדער, אין בעסטן פאַל, עפעס אַ מין יששכר און זבולון? איז איידער צו פאַדערן פון קונסט, אַז זי זאָל ווערן רעליגיע, וואַלט איך בעסער סימפּאַטיזירט מיט יענע, וואָס ריידן, פאַרקערט, וועגן אמונה אויפן לשון פון קונסט.

צו די לעצטע געהערט אברהם יהושע העשל. ער שרייבט אַזוי שייך וועגן רעליגיעזער יידישקייט, אַזוי בילדלעך, אַזוי קינסטלעריש, אַז מע פאַרגעסט (און

מע פארשפארט) צו פרעגן, צי איז דאָס, וואָס ער זאָגט (אינעם פראָזאָזישן זינען פונעם וואָרט) ריכטיק, פרעגט מען עס דען ווען מען ליינעט אַ ליד? אין זיי עסיי „דער זינען פון ייִדישן קיום“ זאָגט ד״ר העשל: „לעבן ווי אַ יוד הייסט שפירן די נשמה, די נשמה אין יענעם און די נשמה אין זיך אַליין, און די נשמה וויל נתעלה ווערן. אַלע זאָכן בענקען נאָך אַ תיקון און וואָרטן אויף אונדז, ווי קנויטן אויף אַ ליכט. אַלע מעשים דאַרפן ווערן באַהויכט מיט אַ ביסל כוונה, מיט אַ ביסל איידל־קייט פון דער נשמה... וואָס איז דער טייטש „איידל“? „איידל איז דער, וואָס איז רייכער, ווי ער ווייזט אַרויס, איידל איז דער, וואָס פאַרמאָגט מער, ווי ער זאָגט אויס, וואָס באַהאַלט מער, ווי ער דעקט אויף, איידל איז די ליידינשאַפט, וואָס פאַרשטעקט זיך אין שטילקייט אַזױ“ אָדער: „די מעשים פון אַ גאַנץ יאָר זיינען אַזוי חשוב, ווי די זאָכן, וואָס גייען קיין מאָל נישט אונטער. ייִדישקייט וויל אין אונדז אַרײַנברענגען די פעיקייט צו קוקן אויף אַ געוויינטלעכער עוולה ווי אויף אַ הימל־געשריי, אויף אַפּנאַרן אַ מענטשן ווי אויף אַ מעטאָפיזיש אומגליק, צו פילן אַ געטלעכע חשיבות אינעם גליקלעך מאַכן אַ מענטשן...“ „ייִדישקייט איז אַ פרוו אַרײַנצוגעבן אין אונדז די פעיקייט צו טראָגן אין האַרצן אַ יראת הכבוד אַלע טאָג פון אַ גאַנץ יאָר...“ אָדער: „וואָס מיר לערנען זיך אָפּ פון ייִדיש לעבן, איז, אַז אויב אַ מענטש איז נישט מער ווי אַ מענטש, דאַן איז ער ווינציקער ווי אַ מענטש. ייִדישקייט איז אַ פרוו צו ווייזן אַז אויף צו זיין אַ מענטש דאַרף מען זיין מער ווי אַ מענטש, אַז אויף צו זיין אַ פאַלק, דאַרף מען זיין מער ווי אַ פאַלק אַזױ, אַזױ, אַזױ...“ כױאַלט געקאָנט ברענגען צענדלינגער און צענדלינגער אַזױנע אויסדריקן, וואָס עס איז נישט שייך צו פרעגן אויף זיי, צי זיי זיינען אמת אָדער נישט. ס׳איז גענוג צו זאָגן אַז זיי זיינען שײן, שײנקייט שענקט אונדז איר אייגענעם מיין אמתדיקייט, און כױלייב נישט אַז ס׳איז גוט אָדער אַז ס׳איז מעגלעך אויפֿ־צושטעלן אַ גרענעץ — און אַ וואַך, וואָס היט דעם גרענעץ — צווישן דער „דרױסנדיקער“ און דער „איבעווייניקסטער“ שײנקייט אָדער (נוצנדיק דעם פּרזער דערמאָנטן אויסדרוק־אופן) צווישן „העלענישער“ און „ייִדישער“, „עסטעטישער“ און „עטישער“ שײנקייט. מיר דאַכט אַז אַזאַ גרענעץ איז אָדער אַ שטיק באַגרענעצטקייט, אָדער, וואָס איז נאָך ערגער, אַ שטיק נעגאַטיווע קינסטלעכקייט.

אַבער אַז עס קומט צו דעם דאָזיקן וויכטיקן פונקט, וואָלט זיך מיר וועלן האָבן אַ שטיקל וויכוח נישט בלויז מיט מנחם באַריישאָן, וואָס וויל דעם אַריגינאַל פון קונסט נישט אַנדערש ווי איבערזעצן אויף דער שפּראַך פון אמונה, כאַטש איך בין זיכער, אַז אַ שטייגער, די אַריגינעלע שלמה און שולמית זיינען אים אַליין אַ סך נעענטער ווי דער רבנו־של־עולם און די כנסת־ישראל פון דער מיטל־עלטערלעך־רעליגיעזער „איבערזעצונג“, — נאָר אויך מיט דעם טיף־געשעצטן אברהם יהושע העשל, כאַטש איך ווייס, אַז ער דריקט אויס נישט בלויז זיין אייִגענע מיינונג, נאָר די מיינונג פון אַ סך אַמאָליקע און איצטיקע ייִדישע דענקערס, ווען ער שרייבט אַזוי שײן און, ווי עס דאַכט זיך, אַזוי ייִדישלעך: „עס איז אַזוי לייכט צו באַוונדערן זאָכן וואָס האָבן פּראַכט און גלאַנק, עס איז אַזוי שווער אַראַפּצורײַסן די מאַסקע פון אויסערלעכן חן און צו דערזען וואָס ס׳מוט זיך איינע־ווייניק, וואָלט, למשל, אַ גריכישער פּאָעט געקומען קיין שומרון, די הויפּט־שטאָט פון מלכות אפרים און רױאַלט אַרויס פון די כלים און געשריבן אַ געזאַנג וועגן די

פראכטיקע פאלאצן, טעמפלען און מאָנומענטן וואָס די איידל־לייט פון ישראל האָבן אויפגעבויט? אָבער דער נביא עמוס האָט נאָך זיין וויזיט קיין שומרון נישט באַזונגען די פראַכט פון די הייזער וואָס זיינען געווען געבויט פון עלפנביין. ווען ער האָט זיי באַטראַכט, האָט ער בלויז געזען די גניבות און גזילות, וואָס די איידל־לייט זיינען באַגאנגען כדי צו בויען די שטאַלצע פאלאצן. דעם נביא עמוס האָט די שיינקייט נישט באַצויבערט, אים האָט אַרומגעכאַפט אַ גרויל. „איך פאַראַמווער־דיק דעם שטאַלץ פון יעקב און זיינע פאלאצן האָב איך פיינט“ (8, 3), האָט ער אויסגערופן אינעם נאָמען פון גאָט. האָט דען עמוס, דער מאַן מיט דעם צאַרטסטן האַרץ אין זיין דור, נישט געהאַט קיין חוש פאַר שיינקייט? אַוודאי, ווילט זיך אַריינמישן, האָט עמוס געהאַט אַ חוש פאַר שיינקייט, אָבער דער חוש פאַר גע־רעכטיקייט איז אין אים געווען שטאַרקער, און דאָס — זיינען מיר אַלע מסכים — איז זייער גוט, אָבער עס איז נישט גוט (און אָט דאָ הייבט זיך אָן די טיפע מיינונג־פאַרשיידנקייט), — עס איז נישט געוונט אַז עס זאָל זיין אַ ריס אָדער גאָר אַ סתירה צווישן אָט די צוויי ווונדערלעכע „חושים“. עס איז אַ איינזייטיקייט, עס איז ממש אַ פאַרקריפּלונג פונעם מענטשלעכן גייסט, ווען איין יחיד אָדער איין פּאָלק זאָל אין גאַנצן זיין אַריינגעטאָן אין דער פראַכט פון די הייזער, וואָס זיינען געבויט פון עלפנביין און אַן אַנדערער זאָל זען נאָר די גניבות און גזילות וואָס די איידל־לייט זיינען באַגאנגען כדי צו בויען די שיינע פאלאצן, אַוודאי איז עס געווען אַ שאַנד, ווען געוויסע שרייבערס אינעם יאָר 1937, בשעת עס איז פאַרגעקומען דער יערלעכער קאָנגרעס פון די נאַציס אין נירנבערג, האָבן, ווי פראַפּ' העשל דערציילט, „נישט געקאַנט אַפּלויבן זיך פון דער קערפּערלעכער שיינקייט, דעם סדר, דער דיסציפּלין און דער ספּאַרטלעכער שלימות פון די צען טויזנט יונגע נאַציס“. אַוודאי איז עס געווען אַ בושע און אַ חרפה וואָס זיי האָבן „נישט דערשפירט די גיפטיקייט וואָס איז געווען אַנגעזאַמלט אין די הערצער אַזאָווי“. אָבער איז דען דערפון געדרונגען אַז די שיינקייט פון האַרצן, די מאַך־ראַלישע שיינקייט, מוז אַלע מאַל בלייבן פאַרבאָרגן אינעווייניק, און אַז אויב זי מעג זיך יאָ אַנטפלעקן, איז נאָר אין עטישע אָדער רעליגיעזע מצוות און מעשים טובים און נישט אויך אין יענע — אין תּוֹך גענומען — רחמינותדיקייט, וואָס הייסן מוזיק, מאלעריי, סקולפּטור, אַרכיטעקטור? געוויס טאָר מען נישט מאַכן פון קונסט קיין עבודה זרה; געוויס טאָר מען אויף אירע פראַכטיקע מזבחות נישט מקריב זיין קיין מענטשלעכע קרבנות. אָבער איז עס דען אַ מוז? איז דען פּלאַס־טישע קונסט, פאַרקערפּערטע שיינקייט בטבע טומאה? פילן מיר דען נישט אַז אמתע קונסטשאַפונג איז, פונקט פאַרקערט, גאַט־און־מענטש־דינסט, דער היפּוך פון דינסט צום מולד? איי־וואָס, עס טרעפט — און יעס טרעפט צו אָפט, — אַז שיינע פאלאצן ווערן געשאַפן פון עלפנביין, וואָס איז גנבה און גזלה? איי־וואָס, עס פאַסירט, אַז מענטשלעכע בלוט און פלייש ווערן איינגעקנאַטן אין די ווענט פון גראַנדיעזע פיראַמידן און ענלעכע קונסט־דענקמעלער? איז עס אין אונדזערע אויגן געוויס פונקט אַזוי אַמווערדיק ווי אין די אויגן פון דעם נביא עמוס, אָבער — איז עס דען די שולד פון דער קונסט? דאָס איז נישט מער איר זינד, ווי עס איז די זינד פון רעליגיע וואָס אין איר נאָמען האָט מען אָפט אַזוי אָפּגעטאָן — און מע טוט איצט נאָך אָפּ — כל דבר אסור. אַזוי ווי רעליגיע איז אויך קונסט פאַר אירע כּהנים נישט פאַראַנטוואָרטלעך.

אין תוך גענומען איז נישטאָ קיין סתירה — און עס דאַרף נישט זיין קיין גרענעץ — צווישן שיינקייט און אמת, צווישן שיינקייט און גערעכטיקייט אַזוי ווי עס איז נישטאָ קיין מחיצה צווישן דער נאַטורס הוד והדר און גאָט, וואָס איז אין זיי „אַנגעקליידט“, און כאָטש עס איז געוויס ריכטיק אַז „ידישקייט, ווי פּראָפּ' העשל לערנט אונדז, אַז שיינקייט ווען מע קויפט זי פאַרן פרייז פון גערעכטיקייט איז „נמאָס ומאָס“, מיינט עס נישט אַז דאָס איז, לויט ייִדישע השגות, דער איינ-ציקער פרייז פאַר וועלכן מע קאַן זי קויפּן; עס זיינען דאָ אַנדערע פרייזן, אַזוינע, וואָס מאַכן זי נאָך שענער און אַז מע צאָלט פאַר איר יענע פרייזן, נאַרט מען זיך נישט אָפּ, און זי האָט דאָן געוויס איר אייגענע מאָס, איר אייגענע וואָג, איר איי-גענעם ווערט, אַזוי ווי יושר. איך זע נישט איין פאַר וואָס זאָל די וואָג, אויף וועלכער מע וועגט זי און די מאָס, מיט וועלכער מע מעסט זי, זיין די וואָג און די מאָס פון יושר, ווי פריינד העשל דריקט זיך אויס, און נישט איר אייגענע וואָג און מאָס...

ווען מע זאָל מוזן מאַכן אַן אויסקלייב צווישן די, וואָס בויען זיך אויס פאַלאַצן פון עלפנביין דורך גניבה און גזילה — און עמוסן וואָס פאַראומווערדיקט זיי אינ-איינעם מיט דער פּראַכט פון זייערע הייזער, — וואָלט מען געוויס געדאַרפט אויסקלייבן עמוסן; אָבער צי דען שטייען מיר אַלע מאָל און אומעטום פאַר אַזאַ מין דילעמע? קאָנען מיר זיך דען נישט אויסמאַלן קיין היכלי שן אַז גנבה און אַז גזילה? און ווער זאָגט עס אַז היכלי שן דערהייבן נישט און לייטערן נישט דעם מענטשן אויף זייער שטייגער, אַזוי ווי יושר און אמת דערהייבן אים און לייטערן אים אויף זייער שטייגער? כ'קאָן בשום אופן נישט פאַרלייקענען די אינעוויי-ניקסטע דערפאַרונג אַז קונסט און רעליגיע זיינען צוויי שוועסטער מיט שותפותע פאַמיליע-שטריכן, אָבער יעדע פון זיי האָט און מוז האָבן איר אייגן פנים און איר אייגענעם כאַראַקטער.

מיר קאָנען דעריבער נישט אַננעמען דעם שטאַנדפונקט פון ד"ר העשל אָדער מנחם באַריישאָ, לויט וועלכן דער איינציקער מקור פון שעפּערישקייט ביי ייִדן דאַרף זיין גאָטס פּאַלק. אונדז איז אָבער אויך פרעמד די שיטה פון אברהם גאָ-לאַמב וואָס האַלט אַז ייִדישע ליטעראַטור דאַרף זיך באַהעפטן מיטן פּאַלקס גאָט. גאַלאַמב אַליין גלייבט נישט אין גאָט, אָבער אַזוי ווי דאָס פּאַלק האָט אין אים און אין זיין תורה געגלייבט רופט אונדז אברהם גאַלאַמב צוריק צום גאָט פונעם פּאַלק. ער אַליין גלייבט טאַקע נישט, אָבער אַזוי ווי דאָס פּאַלק גלייבט אָדער האָט געגלייבט אין אים און אין זיין תורה, פּאָדערט גאַלאַמב פון ייִדישע שרייבערס און קריטיקערס אַז זייער קריטיעריום זאָל זיין — פּאַלק, אונדזער אייגן פּאַלק. ביי אונדזער פּאַלק איז ליטעראַטור אַמאָל געווען נישט קונסט, נאָר תורה; „ביי ייִדן, שרייבט גאַלאַמב, זיינען נישט געווען קיין ביכער, נאָר ספּרײַם, הייליקייטן, און צוזאַמען ווערן די ספרים — אַ תורה, און מיט אַ תורה פאַרוויילט מען זיך נישט. מיט אַ תורה לעבט מען“ (*). פאַרלאַנגט אַ גאַלאַמב אַז אויך איצט זאָלן מיר האָבן נישט קיין ביכער נאָר ספרים, אַז די ספרים זאָלן צוזאַמען ווערן אַ תורה, און אַז מיט אַט דער תורה זאָלן מיר לעבן... וואָס זאָל שטיין געשריבן אין אַט דער

(* געקליבענע שריפטן, באַנד 5, ז' 21.

תורה? וואָס עס שטייט אין תנ"ך, אין ש"ס, אין פוסקים? ניין, גאַלאַמבס יידיש-קייט איז נישט די אַרטאָדאָקסישע (און אַוודאי נישט די רעפּאָרמירטע) רעליגיעזע יידישקייט. גאַלאַמב איז קעגן רעליגיעזע דאָגמעס, און אויב איך האָב קיין טעות נישט, — קעגן רעליגיע בכלל. אָבער ער האָט אַ גלויבן, אַפילו אַ גאַט: ער גלייבט אין פּאָלק; פּאָלק איז זיין גאַט. נישט דאָס געבוירענע — דאָס געוואָרענע, ריכטיקער, דאָס ווערנדיקע פּאָלק. גאַלאַמב גלייבט אין דעם פּאָלקס שעפּערישער דינאַמישקייט. איז דאָס פּינטנעלע פון דער יידישער ליטעראַטור פאַר אים דאָס פּינטעלע ייד, ד"ה עפעס אַזוינס וואָס קאָן אונדו העלפן זיך אויסלעבן ווי אַ יידישער קאָלעקטיוו? זאָגט ער בפּירוש אַז די יידישע ליטעראַטור, אויב זי וויל האָבן אַ ממשות און אַ ווערט, מוז זי האָבן אַ „געמיינזאַמע אידיע“. דאָס מיינט אַז די ליטעראַטור־קריטיק מוז וועגן יעדן שרייבער וואָס זי וויל אַפּשאַצן, פּרעגן פּרזיער ווי אַלץ, צי זיינען ביי אים דאָ פּונקטן, וווּ ער קומט אין באַרירונג מיט אַט דער „געמיינזאַמער אידיע“. „מיליאָנען ביכער אָן אַ געמיינזאַמער אידיע זיינען, לויט זיין מיינונג, נישט קיין ליטעראַטור. הונדערטער שרייבערס אָן אַ געמיינזאַמען „לשם יחוד“ קאָנען נישט און וועלן נישט שאַפן קיין ליטעראַטור פון אַ פּאָלק“ (*). כּדי זיי זאָלן זי קאָנען שאַפן, מוזן זיי שטיין מיטן פנים און מיט די פרום־פאַר־גלאַצטע אויגן צום פּאָלק און זאָגן בקול רם אָדער בלחש: „לשם יחוד יידיש פּאָלק ושכינתא“. די איצטיקע יידישע ליטעראַטור איז, לויט א. גאַלאַמבן, נישט קיין ליטעראַטור. זי פאַרמאָגט נישט „די אידיען פון יידישן כלל אויף היינט און אויף מאָרגן...“ אידעאלן, פּראָגראַמען, ריכטונגען, אידעאָלאָגיעס — וויפל איר ווילט — און נאָך מער, אָבער די איין און איינציקע אידיע וואָס פאַרבינדט זיי אַלע (ד"ה וואָס בינדט זיי צו) צו איין מאַראַלישן יסוד, צו דעם „אחוד“ פון פּאָלק — אַט דאָס פעלט אונדו ביי היינטיקן טאַג“ (**).

כּיגעדענק די צייט ווען ציוניסטן האָבן ביי יידישע (און ביי העברעיִשע) שרייבערס געמאַנט ציוניזם, סאַציאַליסטן — סאַציאַליזם. א. גאַלאַמבן פעלט אין דער יידישער ליטעראַטור זיין איין און איינציקע אידיע — דער פּאָלקיזם. נון, די פּאָדערונג פון אַ שותפותער אידיע, פון אַן אחד פאַר אַלע שרייבערס האָט אין זיך עפעס פון יענער אידעאָלאָגישער „גלייכשאַלטונג“, פון יענעם גייס־טיקן טאַטאַליטאָריזם, וואָס וואַרפט אויף אונדו אַלעמען (און געוויס אויך אויף א. גאַלאַמבן), אַן אימה און אַ פחד. אמת, דאָ רעדט זיך נישט וועגן וועלן אַרויפ־צווינגען אויף אונדו אַלעמען דעם „אחד“, די „געמיינזאַמע אידיע“ — מיט פיר זישע מיטלען. אָבער צי דען זיינען אַפּשיילעך און געפערלעך בלויז די מיטלען, וואָס פירערס פון טאַטאַליטאָרע מלוכות ניצן כּדי צו קאָלעקטיוויזירן די מוחות, צו ווערן די אינזשיניערן פון די נשמות“ און זיי צו גלייכשאַלטן? די עצם כּוונה, דער עצם־ציל, אַז אַלע יונים זאָלן האָבן איין גייסטיקן פנים, וועקט אין אונדו און מוז אין אונדו וועקן אַ געפיל פון מורא און טיפּסטן ווידערווילן. מיר וואַלטן נישט געקאָנט פּריי עטעמען, שוין נישט גערעדט וועגן דענקען פּריי, ווען עס זאָל, חלילה, ווידער אַ מאָל געשאַפן ווערן ביי אונדו דער גייסטיקער קלימאַט וואָס אַזוינע טעאָריעס, ווי א. גאַלאַמבס, קאָנען העלפן שאַפן — דער קלימאַט אין

* דאָרט, ז' 28.

** דאָרט, ז' 56.

וועלכן יעדער פון אונדו מוז פילן אז אויסער זיין געוויסן און איבער אים איז פאראן עפעס א ווילן, א דראג, א שטראם, וואס ער מוז פאר אים בייגן זיין קאפ, זיינע אלע כחות, זיין גאנצע שעפערישע ענערגיע, וואָרעם אלץ איינס, צי דער העכערער און הערשנדיקער כל-ישראל-ווילן, כל-ישראל-געדאנק, עמאנירט פון גאטס פאלק אָדער פון פאלקס גאט, — רבי ישראל, דער יחיד, ווערט סייווי פארברענט, בטל — און אינאיינעם מיט אים זיין שעפערישקייט. אונטער א גייס-טיק-מאָראַלישער דיקטאַטור קאָן דאָס פרייע וואָרט נאָך ווינציקער געדייען, ווי אונטער דער דיקטאַטור פון אַ פּאַליציי-שטאַט. איז אַפילו ווען מען זאָל קאָנס-טאַטירן דעם פּאַקט, אַז עס איז נישטאָ קיין ליטעראַטור, אין וועלכער עס זאָל זיך נישט פילן, אַזוי אָדער אַנדערש. דעם פּאַלקס כלל-איך, — מוז מען אָבער מודה זיין, אַז קיין ליטעראַטור קאָן נישט וואַקסן, קאָן נישט זיין פריי און פילזייטיק, אויב זי ווערט נישט באַנייט, אויפגעלעבט און אויפגעשטורעמט פון דעם קרעאַטיוון יחידס אייגנאַרטיקן און דינאַמישן איך. אָבער ווי אַזוי קאָן דער יחיד זיין פריי אין זיין שאַפן, אויב עס איז דאָ עפעס אַ ווילן, — אַלץ איינס אַן אינדיוידועלער צי אַ קאָלעקטיווער ווילן, — וואָס פאַרצאַמט פאַר אים אַלע וועגן, אַ חוץ איינעם. אַפילו וועגן אַזאַ אייגנאַרטיקן שרייבער ווי י. ל. פּרץ שרייבט א. גאַלאַמב, אַז כל-זמן ער „האַט אונדו געוואָלט פאַרמולירן זיינע אייגענע געדאַנקען און אידייען, איז ער גאַרנישט געווען אַזוי גרויס. ערשט ווען ער האָט זיך גענומען איבערגעבן, וואָס עס ריינדן די „שטומע נשמות“ פון פּאַלק, ווען פּרץ האָט גענומען אויף זיך צו ווערן דער פירזאָגער פון זיינע יוחנס, ווען ער האָט זיך פאַרמאַסטן צו פאַר-מולירן אין קונסט די חכמה פון פּאַלק דורך דורות, ערשט דעמאָלט אַזוי*.)

נון, עס איז געוויס אמת אַז אין זיינע „פּאַלקסטימלעכע געשיכטן“ און זיין „חסי-דיש“ האָט פּרץ געהאַט פאַר אַ שותף דאָס פּאַלק, אָבער ס'איז נאָך אַ גרויסע פּראַ-גע, ווער עס האָט אין אַט דעם שותפות אַריינגעלייגט אַ גרעסערן חלק, „די שטומע נשמות“ און די באַרייטעוודיקע יוחנס אָדער דער, וואָס האָט מיט זייער מויל גערעדט — פּרץ אַליין. פאַר א. גאַלאַמבן איז עס נישט קיין פּראַגע. ער איז זיכער, — והראיה, ער זאָגט — אַז „די נאַרישסטע פּאַלקס-לעגענדע איז קליגער פאַר דער קליגסטער אינדיוידועלער שאַפונג“ (**). ובכן, קריטיקערס, שעצט נישט אין אַ שרייבער „זיין אינדיוידועלע שעפערישקייט“, מעג זי זיין ווי קלוג, זוכט דעם פּאַלקס-עלעמענט, מעג עס זיין אַפילו „נאַריש“... „נישט אַלץ“ — וויל איך ציטירן גאַלאַמבס נאָך אַ שטעל, דעם לעצטן, — „נישט אַלץ, וואָס איז יידישע ליטעראַ-טור, איז ראוי אַריינצוגיין אין ש"ס פון דער יידישער ליטעראַטור. דער קריי-טעריום אַפצוקלייבן איז וויפּל דאָס ווערק האָט אויסגעניצט די שטייגערישע „תורה שבעל פה“ פון היינטיקן יידישן פּאַלק און וויפּל „אהבת ישראל“ עס פאַרמאַגט (***)).

„אהבת ישראל“ און דעם פּאַלק ישראלס „שטייגערישע תורה שבעל פה“ — דאָס איז, לויט א. גאַלאַמבן, דער מאַסשטאַב פאַרן קריטישן אַפּשאַץ אָדער אַפ-קלייב פון דער יידישער ליטעראַטור. אַ מאַסשטאַב, וואָס שליסט טאַקע נישט אויס

(* דאָרט, ז' 75.

(** דאָרט, ז' 112.

(*** דאָרט, ז' 40.

אין גאנצן דעם דיכטערס און דעם קריטיקערס אינדיווידואליטעט: ער קאן אויס-טייטשן דעם מיין פון „אהבת ישראל“ און דעם פאלקס „תורה שבעל פה“ אויף זיין אייגענעם אופן. דאך מוז אזא מין קריטעריום פירן דערצו, אז אין פרינציפ זאל דער שרייבער און דער קריטיקער נישט קאנען רעפרעזענטירן זיך אליין, נאר זיין אַ שליד-ציבור.

און א. גאלאמב, אזוי ווי דער פארשטארבענער מנחם באריישאָ, האָט אין דער יידישער, ווי אויך אין דער העברעישער, ליטעראַטור-קריטיק מיטגייערס, אויב נישט נאָכגייערס (*).

ג.

פאַראַפּראַזירנדיק דעם אויסדרוק „סאַציאַלע באַשטעלונג“, דעם „קלאַסישן“ אויסדרוק פון דער „פּראָלעטאַרישער“ קריטיק, וואָלט מען געקאָנט זאָגן אַז די טעאָריעס פון מנחם באַריישאָ, א. גאלאָמב און אַנדערע זיינען עלול אין דער פּראַק-טיק רעדוצירט צו ווערן צו עפעס אַזוינס, וואָס מע וואָלט געקאָנט אַנרופן מיטן נאָמען נאַציאָנאַלע באַשטעלונג אָדער פּאַלקס באַשטעלונג. דאָס מיינט צו זאָגן אַז די קריטיק וואָלט לויט זיין מיינונג באַדאַרפט קלאָר מאַכן דער ליטעראַטור, אַז דאָס פּאַלק באַשטעלט ביי איר נאַציאָנאַלע כלי-זיין, פּאַלקס-דינסט. דער קריי-טיקער וואָלט געדאַרפט, הייסט עס, פּאַדערן פון דער ליטעראַטור אין גאַנצן גע-נומען און פון יעדן פון אירע פאַרשטייערס באַזונדער, אַז זיי זאלן העלפן פירן דעם פּאַלקס מילחמות, אַז זיי זאלן פאַרמולירן אָדער בילדלעך אויסדריקן זיינע היסטאָרישע צילן, ברענגען צו זיין באַוווּסטזיין די שליחות, וואָס די געגעבענע תקופה פון זיין געשיכטע לייגט אויף אים אַרויף.

אַז דאָס איז אזוי זעט מען פון די דערקלערונגען וואָס עס האָט נישט איין מאָל געמאַכט י. ראַפּאַפּאָרט. ער איז איינער פון די סענסיטיווסטע און אימפעטיקסטע קריטיקערס וואָס די יידישע ליטעראַטור אין פּוילן האָט אַרויסגעגעבן אין דער עפּאָכע פון צווישן די צוויי מילחמות און ער איז אזוי זיכער אין דער ריכטיקייט פון דער נאַרוואָס דערמאָנטער ליטעראַרישער שיטה, אַז לויט זיין מיינונג איז גאַר נישט נייטיק צו מאַכן אַ „נאַציאָנאַלע באַשטעלונג“ ביי דער ליטעראַטור — כלי-זמן זי איז געזונט און געטריי צו זיך אליין: דאָס איז איר „אַרגאַנישע פּונק-ציע“. און אזוי ווי די יידישע ליטעראַטור פּונקציאָנירט, ווי ראַפּאַפּאָרט גלייבט, ריכטיק, כּדבעי, איז גאַר קיין חידוש נישט, וואָס — „ווי אויף אַ קאַרדיאָגראַם, קאָן מען אויף איר לייצענען, ווי אזוי דאָס האַרץ פון פּאַלק האָט געקלאַפט אין פאַרשיידענע צייטן, — פאַר וואָס עס האָט געקלאַפט, פאַר וועמען, שטאַרק אָדער שוואַך אַזוי“ (**).

דאָס האַרץ פון דער ליטעראַטור איז, הייסט עס, „דאָס האַרץ פון פּאַלק“. נישט דאָס וואָרט איז אין אָנהייב, — ניין, דאָס פּאַלק איז אין סאַמע אָנהייב. דאָס

(* אין דער העברעישער ליטעראַטור-קריטיק פון די לעצטע יארן זיינען נאָענט צו דעם נאַציאָנאַלן אָדער צום פּאַלקיש-עטישן שטאַנדפּונקט צוגעגאַנגען, ווי ווייט איך ווייסט ישעיה ראַבינאוויטש אין זיין „הספּרות במשבר הדור“ (ניו-יאָרק, 1944) און אברהם קריב אין „אדברה ויכוח ליי“ (תל-אביב, 1950).

(**) „די שליחות פון דער ליטעראַטור“ אין „צוקונפּט“, ניו-יאָרק, סעפטעמבער, 1948.

פאלק איז דער מקור, דער הויפט־קוואל; א שטראם וואס פליסט פון אים ארויס, דאס איז די ליטעראטור. זי איז נישט די ערשטע סדרה — בראשית, נאָר די לעצטע — וזאת הברכה. זי הייבט אויף אירע הענט, איר קול — און בענטשט דעם פאלקס... האַרץ־קלאַפענישן... איז דאָס אַלץ, וואָס זי טוט און טוט אויף? י. ראַפּאַפּאַרט דער קריטיקער ווייס, אָז איר „אַרגאַנישע פּונקציע“ איז אַ סך אַ טיפּערע, אַ מער שעפּערישע, אַ מער פּאַרשיידנאַרטיקע און אַ מער זעלבשטענדיקע. אָבער ווי אַ טעאָרעטיקער פון קריטיק שרייבט י. ראַפּאַפּאַרט אַז דער ליטעראַטורס (און ממילא אויך דער יידישער ליטעראַטורס) עובדאָ איז טאַפּן, אָנטאַפּן דעם פּאַלקס דופּק — און אויסדריקן זיין (הויכן אָדער נידעריקן, נאַרמאַלן אָדער אַב־נאַרמאַלן) בלוט־רוק. אין אונדזערע טעג איז דאָס יידישע לעבן פול געוואָרן (ער האָט, אַפּנים, אָפּגעמאַסטן — און ווייס, אָז עס איז פול געוואָרן) מיט אומגלויבן און פאַראַכטונג צום אַרום און מיט בענקשאַפט אין ליבע צום אייגענעם יש. פּונקט ווי פּריער איז דער ייד געלאָפּן פון זיך צו דער וועלט, אַזוי האָט ער איצט גענומען לויפּן פון דער וועלט צו זיך. און י. ראַפּאַפּאַרט איז צופּרידן (ווען ער שרייבט קאַנקרעט וועגן ביכער און שרייבער, איז ער זייער זעלטן באַפּרידיקט, אָבער דאָ ווערט ער מיט אַ מאַל העכסט צופּרידן און אויפּגעלייגט), וואָס „די (יידישע) ליטעראַטור שפּיגלט דאָס אַפּ, זי רעגיסטרירט דאָס, זי גיט דעם אָן אויסדרוק און העלפט עס דורך דעם פּאַרשטאַרקן, פּאַרטיפּן, אַרויסברענגען דעם דאָזיקן צושטאַנד פון אומבאַוויסט־זיניקייט צום באַוויסטזיין, פון אינסטינקטיוון צו באַזינגמערסן, פון געפּיל צום ווילן“. און אַז דאָס איז ביי אים נישט נאָר די קאַנסטאַטירונג פון אַ פּאַקט, דאָס איינפאַכע רעגיסטרירן דער יידישער ליטעראַטורס „אַרגאַנישע פּונקציע־אָרגאַניזם“, נאָר אַן אויסדרוק פון זיין טיפּער באַפּרידיקונג, וואָס דאָס יידישע וואָרט טוט זיין שליחות באַמונה, — זעט מען פון דעם טאַן, אין וועלכן ער דערציילט אונדז אַז „די גאַנצע יידישע ליטעראַטור האָט אָנגעשטעלט איר פּלייצע כדי אָנצולאָזן אויף זיך דעם יידישן יאָך און די יידישע אַחריות, ווייל דאָס יידישע לעבן דיקטירט איר אַרגאַניש אַט די שליחות; אויסדריקן די בענקשאַפט צום יידישן לעבן און שטאַרקן די הערצער צום קידוש־השם־לעבן“... און ווייטער: „זי (די יידישע ליטע־ראַטור) ווערט ווידער פון אַ לויז־אינדיווידוואַליסטישער, אַ קאַלעקטיוו־געשמידטער כלי־זיין, ווייל דאָס יידישע האַרץ האָט אין די דרייסיקער און פּערציקער יאָרן גענומען קלאַפּן אַנדערש ווי אין די צוואַנציקער“... דעם פּאַלקס האַרץ קלאַפּט אַנדערש, מוז הייסט עס ממילא אויך דאָס האַרץ פון דער ליטעראַטור אַנדערש קלאַפּן. ניט איר וויזיע דאַרף זיין דעם פּאַלקס וועגווייזערין, נאָר, פּאַרקערט, דאָס פּאַלק דיקטירט דער ליטעראַטור, עס איז איר אַפּיר... אַז דאָס איז ראַפּאַפּאַרטס רעצעפּט פּאַר דער יידישער קריטיק, זאָגט ער אַליין עדות: „פּאַרשטיין, זאָגט ער, דעם זינען און די אַרגאַנישקייט פון דער ענדערונג אין דער יידישער ליטעראַ־טור און באַוויסטזיניק שטאַרקן די דאָזיקע נאַטירלעכע טענדענצן, איז די אויפּגאַבע פון דער יידישער קריטיק“. די יידישע ליטעראַטור־קריטיק, נישט נאָר די יידישע ליטעראַטור, דאַרף ליינען די קאַרדיאָגראַמעס פון דעם פּאַלקס האַרץ און זען אַז יידישע שרייבערס זאָלן ווי עס דאַרף צו זיין איבערשרייבן אָדער איבערזעצן אויף זייער ליטעראַרישער שפּראַך די — נישט גאָר ליטעראַרישע — קלאַפענישן אָדער פּולסירונגען, וואָס זיינען דאָרט פּאַרצייכנט.

די ליטעראטור-קריטיק, אזוי ווי די ליטעראטור אליין, דארף מאכן פאר איר מאטא: פוק חזי מאי עמא דבר, גיי, זע אדער הער, וואס דאס פאלק זאגט, הער זיך צו צו זיין פולס...

און דא רעדט זיך נישט וועגן דער פארגאנגענהייט — וועגן קאנסטאטירן די אדער יענע „פסיכא-ביאלאגישע פונקציע“ אדער „מיסיע“ פון דער ליטעראטור אין אזא אדער אן אנדערער עפאכע — לאחר המעשה. ווען עס זאל זיך ריידן וועגן גע-שיכטע קאן מע זיך פארשטעלן א ליטעראטור-היסטאריקער וואס זאל אינגארירן די יחידים וואס האבן זיך באהאלטן אין טורעם פון עלפנביין און זיינען נישט גע-גאנגען אין שפאן פון דער „צייט“ און איר „גייסט“? אבער י. ראפאפארטן אינ-טערעסירט נישט אין דעם פאל וואס די יידישע ליטעראטור איז געווען, נאר — וואס זי זאל זיין.

אויב זי זאל זיין דאס וואס י. ראפאפארט האלט, אז זי איז עס שוין און אז זי דארף עס נאך מער זיין, ד"ה אז זי דארף נאך מיט מער אימפעט „לויפן פון דער וועלט צו זיך“ — פרעגט זיך וואס זאל זי טאן מיט יענע וועלכע האלטן בכלל נישט פון קאלעקטיוון „פסיכא-ביאלאגיום“ אין דעם ליטערארישן שאפן — ספע-ציעל מיט יענע וואס ווילן נישט מיטלויפן מיט א ליטעראטור, וואס האט זיך איינגערעדט אז זי דארף און קאן אנטלויפן פון דער וועלט; מיט יענע, וואס ווילן אין קיינעם נישט צינדן קיין חשק צו שפילן דאס שפיל פון זעגענען זיך מיט דער וועלט? וואס זאל מיט זיי געשען, אויב זיי זיינען פארט נישט גרייט צו פארמאכן די לאָדן, אויסצולעשן די לאַמפן, און, ווי גוט דערצויגענע, נאר שלעפערדיקע קינ-דער, זאגן דער וועלט: „א גוטע נאכט!“, ניצנדיק דעם אויסדרוק פון יעקב גלאַט-שטיינס א לייד. און וואס זאלן זיי אליין טאן? זאגן: „שלאף געוונטערהייט, מיין פאלק“ — און אנטשומט ווערן? און דער עיקר: וואס זאל זאגן די „מיסיע“ פון א „נאציאנאל-עטישער“ קריטיק בנוגע צו יענע שרייבערס וואס נישט געקוקט אויף דער „געענדערטער שטימונג פון יידישן האַרצן“, ווילן זיי זיך נישט אידענטי-פיצירן מיט דער כמעט פאסיווער ראַלע פון א „קארדיאגראף“, פון יענע וואס דערוועגן זיך נאך אַלץ צו „גלייבן אין סאציאלן משיח“ אדער אין „ציוויליזירטן ליבעראליזם“ אדער אין אן אנדערן איזם וואס איז ארויס פון דער מאַדע אדער פון אַלע די, וואס ווילן אין קיין שום „איזם“ נישט גלייבן? וואס זאל זיין די „שליחות“ פון דער נאציאנאל-עטישער קריטיק בנוגע צו יענע שעפערישע כוחות וואס האלטן, אז אויב די ליטעראטור האט יא א מיסיע, לייגט זי ארויף אויף זיי די פליכט צו גיין פאַרן פאלק און נישט נאכלויפן נאך אים, ווען עס לויפט — אַלץ איינס ווהיין עס לויפט? זאל מען טאן מיט די וואס גלייבן, אז ס'איז קיין מאַל נישט געווען גוט און אז ס'איז איצט שעדלעך פאַרן „נאציאנאלן קאלעקטיוון“ צו לאָזן זיינע שעפערישע יחידים נאציאנאל קאלעקטיווירט ווערן? וואס זאל מען טאן מיט זיי — זיי „גלייכשאַלטן“? בכלל איז דער עצם-ענין פון א „נאציאנאלער שליחות“ אדער א נאציאנאלער פראגראם פאר א ליטעראטור נאך מער צווייפל-האַפטיק און נאך מער פאַרפירעריש, ווי א סאציאלער פראגראם אדער שליחות. ווייסן מיר דען וואס איז די נאַציע אדער ווער איז „פאלק“? די סתירותדיקסטע „באַשטעלונגען“ האָט מען געמאַכט ביי דער ליטעראטור — און אַלץ אין נאַמען

פון פאלק, אין נאָמען פון דעם פאלקס „אינטערעסן“, פון דעם פאלקס „וויזיעס“, פון דעם פאלקס „מיטאָס“!

די סלאַוואַפֿילן, די קעגנערס פונעם „צעפּוילטן מערב“ אין צאָרישן רוסלאַנד, האָבן פון דער רוסישער ליטעראַטור פאַרלאַנגט, אַז זי זאָל בלייבן טריי דער היס-טאָרישער „אייגנאַרטיקייט“ („סאַמאַביטנאַסט“) פון דעם רוסישן פאלק, — דער „אייגנאַרטיקייט“, וואָס צוויי פון אירע הויפט-יסודות זאָלן האָבן געווען: פראַוואַ-סלאַוויע און זעלבסט-הערשאַפט. שפעטער האָבן רוסישע פאלקיסטן („נאַראַדניקי“) אין נאָמען פון דעם זעלביקן פאלק געפאָדערט פון דער ליטעראַטור, אַז זי זאָל אים העלפן זיך באַפרייען פונעם צאָרישן (און פריצישן) יאָך... אין נאָמען פון פאלק האָט גערעדט אהרן-הכהן און עס ריינדן אַלע שונדיסטישע עגל-הזהבניקעס נאָך אים — און אויך, להבדיל, משה רבינו, וואָס האָט געגעבן דער וועלט די הייליקע צען געבאָט. — אויך ער האָט זיך איינגעשטעלט פאַרן פאלק און איז — אַפט קעגן זיין ווילן — געווען זיין פירער! ווער האָט דעם פאלקס האַרץ ריכטיק „געלייענט“ — אהרן אָדער משה?

נאָך ווינציקער זיכערקייט האָבן מיר ווען מיר ריינדן ווי עס רעדט דער דער-מאָנטער קריטיקער וועגן דעם פאלקס „אינסטינקטן“ אָדער וועגן זיין „בענקשאַפט און ליבע“. קען דען נישט טרעפן אַז פריער זאָלן מיר אָננעמען די ליטעראַטור פון אַ באַשטימטן פּעריאָד אָדער, ריכטיקער, דאָס וואָס אונדז געפּעלט אין דער דאָזיקער ליטעראַטור, פאַר דער איינציקער „אַפּשפּיאַונג“ פון דעם פאלקס גע-מיט-צושטאַנד, פאַר דער פינקטלעכער „רעגיסטרירונג“ אָדער דעם „קאָרדיאַ-גראַם“ פון זיין האַרצעס קלאַפּן — און דערנאָך זאָלן מיר עס מאַכן פאַר דער ליטע-ראַטורס „שליחות“? קאָן עס דען נישט געמאַלט זיין? די געשיכטע ווייס פון היפשע עטלעכע פאלן ווען דאָס, וואָס איין גרופע האָט „רעגיסטרירט“ ווי דעם פאלקס „ליבע און בענקשאַפט“, האָט אַן אַנדערע באַטראַכט ווי עפעס אַזוינס וואָס איז דעם פאלק פינטלעך און דערווידער...

אין יעדער ליטעראַטור, אויך אין אונדזערער, קאָנען זיין תקופות ווען זי דריקט מער גאָר נישט ניט אויס אַ חוץ דעם פאלקס געפילן און שטרעבונגען. אָבער זיינען אַט די תקופות, פרעגט זיך, די שעפּערישסטע אין דער געשיכטע פון אַ ליטעראַטור? זיינען עס די עפאָכעס, ווען עס ווערן געשאַפן אירע מער דויערנדיקע ווערטן? אָדער זיינען די פּרוכבאַרסטע ליטעראַרישע צייטן יענע ווען די וואָס צינדן מיט זייער וואָרט דעם מענטשנס האַרץ שאַנעווען נישט „דאָס פאלק“, זיינע געפילן און זיינע מעשים און הערן זיך צו נישט צום פאלקס וואָרט, נאָר צו גאָטס וואָרט, צו דער שטים פון זייער אייגענעם געוויסן? אַזאַ צייט — ווענדן מיר זיך צום ביישפּיל, וואָס עס ברענגען אַזוי אַפט די בעלי השליחות פון דער „ליטעראַטור“, — אַזאַ צייט איז געווען די נביאישע תקופה. נון, פרעגט זיך, איז ישעיהו הנביא געווען דעם פאלקס קאָרדיאַגראַף? האָט אין זיינע פייער-דיקע שטראַפרייד געקלאַפט דאָס האַרץ פון די זרע מרעים און די בנים משחיתים? איז זייער גאָט געווען זיין גאָט? זיינען די בעלי-מזבחות, אויף וועלכע זיי האָבן געבראַכט זייערע בלוטיקע קרבנות, געווען זיינע מזבחות? און נישט נאָר ישעיהו הנביא, אַלע אמתע נביאים זיינען געווען נישט בלויז קעגן די מלכים און די כהנים, זיי אַלעמען איז דערווידער געווען אויך דאָס לעבן און דאָס שטרעבן פון

דעם פאלקס איבערוועגנדיקער מערהייט. טאקע דערפאר זיינען נישט זיי, נאָר די נביאי שקר די, וואָס האָבן געזאָגט וואָס דאָס „פאלק“ האָט געוואָלט הערן, געווען זיינע ליבלינגס. אין די פאלשע נביאים האָט מען קיין שטיינער נישט געוואָרפן... אָבער צו וואָס זיך אומקערן צו דער ווייטער נביאים-תּקופה? אין אַלע שעפּערישע עפּאָכעס זיינען די מער ווערטפולע די וואָס גייען נישט מיטן שטראָם פונעם „פאלקס“ עמאַציע און שטימונגען, נאָר קעגן זיי. די טיפּערע און עכטערע ליטע-ראַטור דריקט אַלע מאָל אויס דעם פאלקס באַהאַלטענע מעגלעכקייטן, נישט זיין ווירקלעכקייט. די גרעסטע גייסטער אין יעדער צייט רעפּרעזענטירן נישט דעם „צייטיגיסט“, נאָר די צוקונפט.

לויט איר עצם כּאָראַקטער און לויט דער דעצידירנדיקער ראַלע וואָס עס שפּילט אין איר אינדיווידואַליטעט, אייגנאַרטיקייט, שעפּערישקייט, איז ליטעראַ-טור מער אַ שליח יהיד ווי אַ שליח ציבור, אויב שוין יאָ קוקן אויף איר ווי אויף אַ שליח איז זי אַ שליח ניט 19, נאָר צום פאלק. אָבער אויך צום פאלק איז ביי היינטיקע צייטן בעסער נישט צו געבן דער ליטעראַטור קיין שום שליחותן. צו-פיל פאלן זיינען אונדז באַקאַנט, ווי מען האָט זיך מיט דער ליטעראַטור אַזוי לאַנג אַרומגעשיקט ביז... מ'האַט זי פאַרשיקט. אויב נישט פאַרשיקט, איז פאַרמאַטערט, פאַרקריפלט. ווי נאָר זי ווערט עמעצנס אַ שליח אָדער שליחטע ווערט זי אַן איר זיכערקייט, נישט נאָר זי ווערט זעלבשטענדיקייט. עס ווענדט זיך דאָך ווער עס שיקט זי און — ווזהיני? עס קאָן דאָך טרעפן אַז היינט זאָל אַ היטלער, אַ געבעלס אָדער אַן אַנדער ברויניאַר זי מכבד זיין מיט דער מיסיע אויסצוראַטן דעם קולטור-באַלשעוויזם און מאַרגן זאָלן באַלענעוויסטישע שיקערס זי שיקן אַ גאַנג... ס'איז — פאַלג מיך אַ גאַנג און ווען אַפילו דאָס פאלק אַליין בכבודו ובעצמו זאָל זיין דער ליטעראַטורס שליחות-געבער, איז נאָך אויך נישט אַזוי גלאַט. ווי עס איז שוין פריער געזאָגט געוואָרן, איז נישטאָ אַזאַ פאלק וואָס זאָל זיין מער מעור אחד; עס האָט אַלערליי ריכטונגען, שיטות, פאַרטייען און יעדע פון זיי רייסט די ליטעראַטור פאַר די פאַלעס, זי זאָל ווערן איר קאַמפּס-געווער, איר אַרגאַן... ווי קאָן זי זיך צערייסן? אַז איין גרופע שיקט זי קיין מיזרח, אַ צווייטע — קיין מערב און אַ דריטע וויל דווקא אַז די ליטעראַטור זאָל זיך שטעלן מיטן פנים צו צפון-זייט? ניין, אַ ליטעראַטור וואָס פאַר אַלע אירע בויערס זאָל געשטעלט ווערן איין ציל, — קאָן געמאַלט זיין בלויז אין אַ לאַנד וווּ אַלע זיינען „גלייך“, ד"ה „גלייכגע-שאַלטעט“, אָבער ביי אַזעלכע אומשטאַנדן איז דאָך נישט שייך צו ריידן וועגן מיסיע אָדער קאַמיסיע, נאָר וועגן קאַמיסאַרן... וואַלט איך דעריבער געזאָגט אַז די איינציקע שליחות פון דער ליטעראַטור, אויב עס גייט אונדז אין לעבן, אַז זי זאָל האָבן אַ שליחות, — איז... צו זיין, וואָס זי איז: ליטעראַטור. זי מעג, נישקשה, האָבן דעם תּלמיד חכּם שמינית שבשמינית גאווה און זיך נאָכשלעפּן נאָך קיי-נעם, נישט פילן זיך מחויב צו טאָן וואָס אַלע גוטע פרומע לייט הייסן איר טאָן. זי מעג, נישקשה, געבן אַ וואַרט אויך די נישט גאַר גוטע און פרומע לייט. זי מעג — און זי מוז — זיין פילשטימיק און פילגעשטאַלטיק, נאָך איר עצם טבע נאָך איז זי נייגעריק צו וויסן אַלץ; זי וויל אַלץ זען, אַלץ הערן און צו אַלץ זיך צוהערן... ממילא, איז איין מיסיע, אַפילו די גרעסטע, — אַפילו די מיסיע פון פאלקס-אויפּלעבונג, אַפילו די מיסיע פון אַ נייער וועלט, — פאַר איר אַ סדום-

בעטל... ווי קאָן זי טאָקע אין דער אמתן זיך לאָזן גיין אויף איין וועג, אָן אַלטן אָדער אַ נייעם, — אַפילו ווען זי זאל גרייט זיין עס צו טאָן? האָט זי דען נאָר איין וועגווייזער? אַ פרייע ליטעראַטור האָט אַזוי פיל וועגווייזערס, וויפל שריי-בערס זי האָט, — כּוואַלט אַפילו געזאָגט — וויפל לייענערס זי האָט. אַ פּאָלקס-ליטעראַטור איז, אמת טאָקע, אַ קאַלעקטיוו, אָבער היות ער באַשטייט פון אויפ-טוערישע און שעפּערישע יחידים, איז כּאָטש יעדער פון זיי האָט זיין אייגענע שטילע שותפות מיט דער קייט פון דורות, וואָס הייסט פּאָלק, האָט ער דאָך און דאָרף האָבן די אילוויע, אַז דער עלטערער פון די צוויי שותפים איז ער. מער נאָך: עס מוז זיך אים דאָכטן, אַז ווען אים זאל זיך לוינען, איז אויס שותפות. יא, אויס שותפות אַפילו מיטן פּאָלק אַליין... מיר ווייסן, אַז דאָס קאָן זיך אים נישט לוינען, אַז דאָס קאָן אים קיין גוטס נישט טאָן, אָבער פאַר זיין זעלבסט-באַוווּסטזיין און פאַר דער קונסט פון זיין זעלבסט-אויסדרוק, איז נייטיק, אַז ער זאל זיך אַליין באַטראַכטן נישט ווי דעם פּאָלקס, דער געשיכטעס, דער צוקונפּטס "שיק-ינגל", נאָר ווי זייער מייסטער, ווי זייער בויער, ווי זייער בויהייסטער...

די אונטערשטע שורה איז, אַז נישט די ליטעראַטור אין גאַנצן גענומען, נאָר יעדער איינציקער פאַרשטייער אירער גלייבט — און עס איז גוט, וואָס ער גלייבט — אַז ער האָט אַ שליחות. די ליטעראַטור אין גאַנצן גענומען קאָן האָבן נאָר שליחותן — אין מערצאָל, נישט קיין שליחות. זי גייט אַזוי פיל גענג און אויף אַזוי פיל פאַרשיידענע וועגן, וויפל זי האָט שריפטשטעלערס מיט אייגנאַרטיקע צילן און אייגנאַרטיקע מיטלען...

מען רעדט, אמת, וועגן ליטעראַרישע עפּאָכעס. אָבער דאָס איז אַן ענין פון ליטעראַטור-געשיכטע און ליטעראַטור-קריטיק. די ליטעראַטור גופא ווייס נישט אָדער מאַכט זיך נישט וויסנדיק פון אַט די אַלע עפּאָכעס און פּעריאָדן. אויב היפשע עטלעכע יידישע פּאָעטן, אַ שטייגער, זאָגן שוין היפשע עטלעכע יאָר — און זאָגן מיט האַרץ — קינות אויפן חורבן, אויפן "דריטן חורבן", איז עס נישט דערפאַר, וואָס ס'איז עת לבכות, — עפעס אַ "חיי אדם" הייסט זיי אַלעמען זיך זעצן אויף דער ערד און זאָגן איכה. די, וואָס טוען עס נאָר דערפאַר, ווייל אין עפעס אַ לוח שטייט אַזוי זיינען, פאַרשטייט זיך, קנאַפע אויפטוערס. די אמתע ווערטן פון אונדזער חורבן-ליטעראַטור האָבן געשאַפן און שאַפן נישט אַזוינע, וואָס האָבן אויסגעפירט עמעצענס אַ שליחות. נאָר יעדער פון די, וואָס זאָגן קינות איז עס געווען זיין אייגענע מיסיע, דאָס געבאָט פון זיין האַרצן: יעדער פון די וואָס האָט אַנדערש נישט געקאָנט און קאָן נישט אַנדערש, ווי זוכן דעם זין און אומזין פון דעם טויט, פון די טויטן אין טרעבלינקע און פון דעם לעבן בלייבן פון די אַלע, וואָס אין טרעבלינקע זיינען זיי נישט געווען. אָבער איך קאָן זיך זייער גוט פאַר-שטעלן אַ יידישן שרייבער, וואָס אַז עס קומט צו דער חורבן-טעמאַטיק (חורבן-טעמאַטיק! ווי טעמפ די שפּראַך קאָן אַ מאָל זיין!) — זאל ער דווקא צוליב זיין באַזונדערער פּינפּיליקייט — אנשטאט "איך קאָן נישט שווייגן", — זאָגן: "איך קאָן נישט ריידן! איך מוז זיין שטומם" דאָס איז זיין אַפּרוף אויף די צייט-געשעע-נישן! ובכן, אַפילו דעמאָלט, ווען עס דאָכט זיך, אַז שיר נישט די גאַנצע ליטעראַ-טור פון דער עפּאָכע שטייט מיטן פנים צו איין זייט, צו איין פּונקט, — זאָגן מיר, צו די קרעמאַטאָריעס — שטייט און דאוונט און וויינט בציבור, — אַפילו דאָן

קאָנען און מעגן זיך געפינען יחידים, שעפּערישע יחידים, וואָס יעדער פון זיי זאָל שטיין אין זיין באַזונדערן ווינקל און דאוונען ביחידות. אַן אמתער שרייבער קוקט נישט — און דאַרף נישט קוקן — אויפן זייגער פון זיין צייט, אויך נישט אויפן „נאַציאָנאַלן“ זייגער. — שוין דערפאַר אַליין דאַרף ער אויף אים נישט קוקן, ווייל נישט ביי אַלעמען איז די זעלביקע צייט־רעכע־נונג. אויף דער פּראַגע: וויפל איז דער זייגער? ענטפּערט מען אין מאַסקווע אַנדערש ווי אין לאַנדאָן און אין לאַנדאָן נישט פונקט אַזוי, ווי אין וואַשינגטאָן. אי דאָ, אי דאַרטן קאָן, אגב, טרעפן, אַז דער גרויסער וויזער זאָל — נישט צופעליק — זיך פאַרטשעפען אַן דעם שעהיקן וויזער — און פּלוצלינג אים אַ רוק־טאָן — פאַרויס אַדער אויף צוריק — ווער ווייס? ניין, אַ שרייבער דאַרף זיך נישט פאַר־לאָזן אויף דעם טיק־טאַק פון די זייגערס, וואָס אַלערליי זייגער־ און עפּאַכע־מאַכערס רוקן אים אונטער, כאַטש ער הערט געוויס ווי עס קלאַפט דער דופק פון דער געשיכטע...

קיין לאַזונג, קיין פּליכט, קיין שליחות קאָן נישט באַפּרייען די ליטעראַטור פון איר נאַטירלעכער פונקציאָנירונג, — דער פונקציאָנירונג, וואָס באַשטייט אין אַרויסכיטשן פון דער וועלטס רוישטאַף אַ לעבן, וואָס איז גאַנצער, פולער, זיג־פולער און אויסדרוקפולער, ווי דער לעבנס־מאַטעריאַל, וואָס זי ניצט...

6. „משיחיסטישע קריטיק“

א.

דער אויספיר וואָס צו אים זיינען מיר געקומען, איז ביז דאָ נישט לאַנג נאָך געווען כמעט זעלבסטפאַרשטענדלעך. אין די לעצטע פאַר צענדלינג יאָר איז עס פאַר אַ סך פון אונזערע ליטעראַטור־אידעאָלאָגן געוואָרן כמעט אומפאַרשטענד־לעך. האַבנדיק יעדערער זיינע אייגענע — נאַציאָנאַל־רעליגיעזע אַדער נאַציאָנאַל־פּאַלקישע — כוונות, שטעלן זיי אַלע דער ליטעראַטור און דער ליטעראַטור־קריטיק איין צענטראַלע אויפגאַבע: די ערלעכע אויספירונג פון דעם פּאַלקס היס־טאַרישן ווילן, די פולע קריסטאָליזירונג פון זיין „ליבע און בענקשאַפט“ אין דער געגעבענער תקופה.

נישט נאָר מנחם באַריישאָ, א. גאַלאַמב אַדער י. ראַפּאַפּאַרט, אויך ב. ריווקין מיט זיינע גענעראַליזאַציעס, ווען אַפילו נישט אַלע מאָל מיט זיינע קאָנקרעטע (אַפט בריליאַנטענע) אַפּשאַצונגען, — האָט געמאַכט דעם איינדרוק אַז דער אויס־גאַנג־פונקט און דער ענדציל פון וואַרט־קונסט ליגט נישט אין איר אינעווייניק, נאָר אין עפעס אַ דרויסנדיקן קאַלעקטיוון ווילן, וואָס רייסט זיך אַרויסצוגיין (און וואָס זי דאַרף אים העלפן אַרויסגיין) מכּח אל הפועל. די מאַכט הינטער דעם פּאַעטס טראָן איז נישט זיין אינדיוידועלער ווילן, — נישט זיין אייגענע שעפּע־רישע וויזיע, נאָר דער ווילן און די וויזיע פון עפעס אַ דרויסנדיקער קאַלעקטיווי־טעט. אין איר געמיט דאַרף דער פּאַעט „זיך אַריינריידן“, איר געפיל דאַרף ער „דעריידן“. אין איין פּאַל איז עס די ייִדישע יוגנט, וואָס די פּאַעטישע קונסט

דארף ווערן איר מויל, אין א צווייטן פאל איז עס דאס גאנצע יידישע פאלק. עס זוכט א טעריטאריע אדער א „כמו־טעריטאריע“, — דארף אים די יידישע ליטע־ראטור זי צושטעלן...

יא, דער תמצית פון דעם פארשטארבענעם, העכסט טאלאנטפולן, כאַטש א היפש ביסל רעטארישן קריטיקערס ליטעראטור־פילאָסאָפיע, נאָך דעם ווי מען שילט זי אויס פון די אַלע בלישטשנדיקע שאַלעכצן, אין וועלכע ער האָט זי פאַרוויקלט, — דער תמצית איז ביי אים דער זעלביקער, וואָס ביי די פּרזיער דערמאָנטע שרייבערס און קריטיקערס: דאָס פאַלק איז דער שטומער באַשטעלער פון דער ליטעראַטור, — און דער דאָזיקער באַשטעלער איז תמיד גערעכט. זי טאָר זיך מיט אים נישט קריגן, זי מוז אים שעפּעריש נאָכגעבן, בלויז אים נאָכ־געבנדיק קאָן זי אים עפּעט געבן...

אַט האָט אונדזער פאַלק זיין אמונה און — לויט איינעם פון ריווקינס פיינע שפּראַכלעכע איינפאַלן — קאָן זי „אַריינזעען גאָט אין אַ ליידיקן מידבר“*. און אויב זי קען עס — פאַר וואָס זאָל עס אונדזער ליטעראַטור נישט קענען? אונדז פּעלט די תמימות פון דעם גלייביקן? אָבער דאָס — האָט ריווקין גערעכנט — איז קיין שטער נישט. האָבן מיר נישט קיין תמימות, — האָבן מיר חכמה און כישוף פון קינסטלערישן וואַרט, האָבן מיר די פּעיקייט פון „מענטש־שאַפונג“, אַט „די יידישע גרונט־פּעיקייט אַרויסצוגעבן פון זיך מוסטער־געשטאַלטן און צו האַנדלען, פאַרקוקנדיק זיך אויף זיי**).

איז עס באמת טאַקע, פּרעגן מיר, אַ ספּעציפּיש־יידישער כשרון? האָבן נישט די אומות העולם זייערע אייגענע „מוסטער־געשטאַלטן“ — זייערע אייגענע העלדן און הייליקע? אלא וואָס דען, וועט מען זאָגן, — זיי האַנדלען נישט, פאַרקוקנדיק זיך אויף זיי? נו, און מיר יידן גייען עס אַלע מאָל אין די פּוסטריט פון אונדזערע מוסטער־געשטאַלטן?

דער פאַרשטארבענער ענטוואַסט פון „מענטש־שאַפונג“ און „געשטאַלט־גע־בונג“ האָט, אַזוי ווי אַ סך אַנדערע נישט ליב געהאַט צו שטעלן אַזוינע פּראַגעס. פאַר זיינע טעאָריעס האָט זיך בעסער געפאַסט צו גלייבן אַז מיר זיינען אַן אויסנאַם־פאַלק אין אַלע פּרטים. און לויט זיין מיינונג זיינען מיר אַן אויסנעם אויך אין דעם פּרט, וואָס מיר האָבן גאָר אַ באַזונדערן טאַלאַנט פאַר „ירושה־פאַרוואַנדלונג“, ווי ער האָט עס אָנגערופן. קענען מיר, הייסט עס, לייכט איבערזעצן די פּסיכישע כוחות, וואָס אונדזער אמונה האָט אין משך פון דורות אין אונדז אָנגעזאַמלט, — אויף דער שפּראַך פון ליטעראַטור, פון קונסט, — און אונדזער נייע ליטעראַטור קאָן פאַרנעמען אויף אַזאַ אופן דאָס אַרט פון אונדזער אַמאַליקן רעליגיעזן גלויבן, ווערן זיין יורשטע, פאַרוואָס נישט? אויב זי קען ווערן אַ „כמו־טעריטאריע“, פאַר־וואָס זאָל זי נישט ווערן אויך אַ „כמו־רעליגיע“?

מיט דעם גאַנצן אימפעט און מיט דער גאַנצער אומגעהייערער באַריידעווי־דיקייט פון זיין פּען, — פון זיין פּען, וואָס איז געווען אַלץ מער אימפעטיק און אַלץ מער באַריידעוודיק, וואָס מער שטאַמלדיק, ער איז געווען מיט זיין מויל, — האָט זיך ריווקין געפלייסט אַריינצוזען, ווינציקסטנס, אַריינצוריידן, אויב נישט

* אַ גלויבן פאַר אומגלייביקע, ז' 222.

** „גרונט טענדענצן פון דער ייד“ ליטעראַטור, ניו־יאָרק, 1948, ז' 211.

גאָט, איז גלויבן — אין דער ליידקייט פון אַ מידבר. ער האָט פאַרגעסן אַז דער מידבר, אין וועלכן דאָס יידישע פּאָלק האָט אַמאָל אַריינגעזען גאָט, איז — ווייניג ציקסטנס פאַר יענע יודן — נישט געווען אין גאַנצן ליידיק; דאָרט איז געווען דער סנה, דער דאָרן וואָס האָט געברענגט און איז נישט פאַרברענט געוואָרן; דאָרט איז געווען דער באָרג סיני, וואָס האָט געברענגט אין פייער, געדונערט און געבליצט, און אויף דעם „קליינעם באָרג“ איז געווען דער גרויסער און שטראַלנדיקער משה... ריווקין האָט געגלייבט, אַז יעדער שעפּערישער מענטש און אַז, פּרייער פאַר אַליק, ער אַליין האָט אין זיך עפעס אַ ניצוץ פון סינים פּלאַמפּיערדיקייט און פון משהס שטראַלנדיקייט. און מיט דעם גאַנצן ברען פון זיין — אָפט מאָל באמת — עקס-טאַטישן וואָרט, מיט דעם נישט-מיד-ווערנדיקן כוח פון זיין פענס צעהיצטע ענטוואַומען האָט ער געפרוווט אַריבערשפּרייזן איבער אַלערליי תּהומות — אויך איבערן תּהום, וואָס ליגט צווישן זיינע אייגענע צוויי גרונט-טעזיסן — דעם טעזיס, אַז די שעפּערישע פּערזענלעכקייט איז נישט מער ווי אַן אינסטרומענט פונעם פּאָלקס קיום און אויסדויער, פון איין זייט, און זיין גרונט-געדאַנק, אַז זי, די קרעאַטיווע אינדיווידוואַליטעט, קאָן, פון דער אַנדערער זייט, איבערשאַפּן דאָס פּאָלק אין איר אייגענעם פּורעם און לויט איר אייגענער געשטאַלט — מיט איר „געשטאַלט-געבונג“...

„געשטאַלט-געבונג“, „מענטש-שאַפּונג“ איז, לויט ב. ריווקינען, נישט בלויז די פונקציע און די פעיקייט פון ליטעראַטור; דאָס איז מער נאָך די עובדאָ און די שליחות פון דער „ליטעראַטור-פאַרוואַלטונג“ — דער קריטיק.

אַזוי ווי די קונסט בכלל און די וואָרט-קונסט בפרט איז נישט, לויט ריווקינען, אַ וועלט, וואָס שאַפט אירע אייגענע, אינטענסיווע און באַדייטונגפולע רעאַ-ליטעטן, נאָר וואָס דעזן זי שאַפט איבער (אָדער דאָרף איבערשאַפּן) די אַרומיקע ווירקלעכקייט — פון וואָרט כּישופּט זי אַרויס טאַט — אַזוי איז די אויפגאַבע פון דער ליטעראַטור-קריטיק צו געשטאַלטיקן די ליטעראַטור — אַנצייכענען פאַר איר פּלענער, שרייבן פאַר איר רעצעפּטן, באַזאָרגן זי מיט שפּייז און מיט אַלע נייטיקע וויטאַמינען...

ב.

וואָס איז געווען ריווקינס אייגענער פּלאַן פאַר דער יידישער ליטעראַטור פון אונדזער צייט? וואָס איז געווען דער באַטעמסטער וויטאַמין, וואָס ער האָט פאַר איר צוגעגרייט?

משיחיסם.

„משיחיש“ איז די יידישע ליטעראַטור סיי-ווי, אָבער איר „פאַרוואַלטונג“, די קריטיק, האָט זי געדאַרפּט מאַכן, ווי מען זאָגט אויף ענגליש, „משיח-באַוווסט-זיניק“...

וואָס האָט דאָס געמיינט פּאַקטיש און קאַנקרעט?

אויף דער פּראַגע איז נישט אַזוי לייכט צו ענטפּערן. ביי זיין גאַנצער עלאַ-קווענץ, ביי אַלע זיינע שפּראַכלעכע פעיקייטן, האָט ב. ריווקין נישט באַוויזן אונדז צו געבן קיין קלאַרע און באַשטימטע דעפיניציעס. כּמעט אַלע זיינע אַלטע און ניי-געשאַפּענע טערמינען זיינען אַזוי צעשווומען, אַזוי מטושטש אַז אַט האָבן זיי איין

מיין און אַט אַן אַנדערן. און אַ מאָל טרעפט, אַז מען ווייסט בכלל נישט וואָס זיי מיינען... וואָס מיינט ריווקינס „משיחזום“? אין פּלוג איז משיחזום אידענטיש מיט דעם דראַנג צו אויסלייזונג, מיט דעם גלויבן אין גאולה. אָבער ריווקין באַזאָגנט זיך מיט ווינציקער. אַזוי ווי רעליגיע איז ביי אים לאו דווקא — עס איז רעכט „כמו־רעליגיע“; אַזוי ווי אַ „כמו־טעריטאָריע“ איז פאַר אים שוין אַ טעריטאָריע, ווערט משיחזום ביי אים אויך זייער לייכט רעדוצירט צו „כמו־משיחזום“. איז ביי אים רעכט צו זען אין דעם עפיואַדישן וואַלד־צדיק פון י. אָפּאַטאַשוס ראַמאַן „טענצעריק“ אַ „משולח של מעלה“, וואָס האָט אין זיך סימנים פון אַ „טעריטאָריע של מעלה“ — סימנים, וואָס ווייזן אַ די ייִדישע ליטעראַטור (שוין נישט נאָר אָפּאַטאַשוס אַליין — די גאַנצע ייִדישע ליטעראַטור — ש. נ.) אין אַמעריקע „גייט אויפן טראַקט פון „כמו־טעריטאָריע“ צו „במקום־רעליגיע“ און נאָך ווייטער: צו קינסטלערישן עקויוואַלענט פון רעליגיע“...*)

דער הויפּט־העלד אין איגנאַטאַוס ראַמאַן „אין קעסלגרוב“ איז, פּראַסט־פּשוט, „בבחינת אויסלייזער“ (**). היינט ווער רעדט נאָך פּרצעס ר' שלמה פון דער „גאַלדענער קייט“, וואָס רעדט בפּירוש וועגן וועלט־דערלייזונג, — ער איז דאָך געוויס שוין „אַן אַנגעצילעוועטער משיח־וונק“ ***. און ווען אַנדערע שרייִ־בערס מאַכן משיחן אַליין (מעג עס זיין אַפּילו אַ משיח שקר) פאַר דעם הויפּט־העלד פון זייערע דראַמעס — דאַן קאַן שוין ריווקין, פּשוט, קאַנסטאַטירן אַ פּאַקט: „משיח־דראַמעס“ האָבן זיך גענומען מערן, אַזאַגאַנדיק משיח־צייטן ****). און עס מאַכט נישט אויס, וואָס די דראַמעס גופּא האָבן דאָס רוב גאָר „אַנגעזאָגט“, אַז משיח איז נישט געקומען, אַבי משיח איז (אין אינהאַלט־פאַרצייכעניש) פאַראַן צווישן די דראַמאַטיס פּערסאָנע... ריווקינס משיח קומט צו רייטן נישט אויף אַן אייזעלע, נאָר אויף אַ „געשטאַלט פון געשטאַלט־געבער“ און ס'איז ביי אים נישט קיין תּוכיקער אונטערשייד, פון וואָנען „די געשטאַלט“ נעמט זיך — „פון די אַלט־היימישע דעקאָראַטיווע משיח־דראַמען פון ספר אַרויס“, צי פון דעם שרייִ־בערס געמיט, ווי ביי ה. לייזיק, וואָס נעמט זיין „משיח־געשטאַלט פון זיך אַרויס, פון די געבורטווייען פון דער געשטאַלט אין אים, דעם פּאַעט, גופּא“. אַלץ איינס קאַן ריווקין ווערן אַן אליהו הנביא און ברענגען די בשורה, אַז „גראַד אין אַמע־ריקע האָט די ייִדישע ליטעראַטור זיך גענומען משיחזירן“ (****).

דער פּאַקט וואָס ה. לייזיק האָט נאָך אין מינסקער טורמע, אין 1908 אַנגע־שריבן אַ דראַמאַטישע פּאַעמע „די קייטן פון משיח“, אַדער דער פּאַקט, וואָס אין אַ פּרעזענט־קאַפיטל האָט ריווקין אַליין געלאָזט פּרצעס ר' שלמהן, ווייט נישט קיין אַמעריקאַנער גוטן־יידן, „אַזאַגאַן משיחס צייטן“, — איז נישט מער ווי אַ פּאַקט, — און מיט טרוקענע פּאַקטן האָט זיך אונדזער קריטיקער־עקסטרעמאַטיקער נישט אַלע מאָל גערעכנט. ער האָט זיך גערעכנט מיט זיי נאָר דאָן, ווען ער האָט זיי געקאַנט „אויפּשפּילן“...)

* דאָרט, ז' 174.

** דאָרט, ז' 176.

*** דאָרט, ז' 260.

**** דאָרט.

***** דאָרט, 267.

אין קיין זאך האָט אונדזער גלייביקער־אומגלייביקער (און אומגלייבלעכער) קריטיקער נישט אַזוי שטאַרק געגלייבט, ווי אין „שפּיל“ (איינגעשלאָסן וואָרט־שפּיל) און אין „אויפשפּילונג“. (״יא״, ליינענען מיר ביי אים אויף ז' 272, „אויך רעליגיע איז שפּיל. יעדע אַנשעפּונג פון רוח־הקודש איז שפּיל, אַ וואָגונג און צוטרוי, אַ ריזיקע, אַ גלויבנסאַקט, אויפגעשפּילטער גלויבן.“ אויך „משיחזם“, זיין גרונט־טענדענץ, איז פאַר אים עפעס אַזוינס וואָס אַנשעפּנדיק זיך מיט רוח־הקודש, קאָן מען עס „אויפשפּילן“ — און עס מאַכט נישט אויס אויף וואָס פאַר אַן אינסטרומענט און ביי וואָס פאַר אַן אַקאַמפּאַנימענט.

ב. ריוויזנס „משיחיסטישע“ ליטעראַטור־קריטיק איז, ניצנדיק זיינע אייגענע ווערטער, „אַ דערנענטערונג צו דעם מעטאָד פון רעליגיע, וועלכע איז קונסט אין דירעקטער אַנווענדונג אויפן לעבעדיקן לעבן“. צוויי לענדער, ליינענען מיר וויי־טער, גיבן אונדז ביישפּילן: סאַוועט־רוסלאַנד און, להבדיל אלף הבדלות, נאַצי־דייטשלאַנד, וווּ ליטעראַטור איז דירעקט אַרויפגעשפּילט געוואָרן אויף געזעל־שאַפטלעכער ביווגג מיט גרויס עפעקט. ווען די ייִדישע ליטעראַטור וועט אַרויפ־שפּילן דערלייזערישע געשטאַלט־געבונג אויף געזעלשאַפטלעכער ביווגג, וועט דער עפעקט זיין נאָך אַ גרעסערער.“*

„דערלייזערישע געשטאַלט־געבונג“ אָדער „משיחזם“ ווערט, אין לעצטן סך־הכל, רעדוצירט צו דער ליטעראַטור־טעאָריע און ליטעראַטור־פּראַקטיק פון „סאַ־וועט־רוסלאַנד און, להבדיל אלף הבדלות נאַצי־דייטשלאַנד“. דאָס איז די טעאָריע (און די פּראַקטיק) פון „אַרויפשפּילן ליטעראַטור אויף געזעלשאַפטלעכער ביווגג“ אָדער מיט אַנדערע, ווינציקער „אַרויפגעשפּילטע“ ווערטער, די טעאָריע, וואָס דערקלערט, אַז דאָס ציל איז געזעלשאַפטלעכע (היטלעריסטישע, סטאַליניסטישע אָדער, להבדיל אלף הבדלות, ייִדיש־דערלייזערישע, — „משיחיסטישע“) ביווגג; ליטעראַטור איז בלויז אַ מיטל — אַ „געשטאַלט־געבעריש“, אַ „מענטש־שאַפּנדיק“ מיטל, דאָך — בלויז אַ מיטל.

נאָך די אַלע „געשטאַלט־פּסיכאָלאָגישע“, כמו־וויסנשאַפטלעכע, כמו־רעלי־גיעזע, כמו־משיחיסטישע רייִדערייען קומען מיר צו דעם פּרימיוויוזם פון די אַלטע קונסט־פּאַרליקענערס און די נייע קונסט־פּאַרגוואַלדיקערס. זיי אַלע האָבן זיך נישט געשעמט און שעמען זיך נישט איבערצולאָזן פאַר דער ליטעראַטור נאָר איינע פון אירע עלעמענטאַרסטע פונקציעס: די פונקציע פון אַגיאַטאָיע און פּראָפּאַגאַנדע.

ווען מיר איז ענדגילטיק קלאָר געוואָרן די קריטישע נאַקעטקייט פון אַט דעם קיניג פון פּאַרוויקלער, פּאַרנעפּלמער פּראָזעאָלאָגיע, בין איך אַליין געווען פּאַרזידושט. ס'טייטש, אַזוי פיל און אַזוינע נייע „שעפּערישע“ הנחות — און אַזאַ כּריוואַלער שלום! ווי איז עס מעגלעך?

די קשיה איז נאָך האַרבער געוואָרן, ווען איך האָב זיך דערמאַנט ווי שטאַרק די חסידים פון דער „משיחיסטישער“ קריטיק האָבן זיך איבערגענומען מיט דער אַריגינאַליטעט פון איר ליטעראַטור־פּילאָסאָפּיע אין איר נייע־געבאַקענער טערמיני־נאַלאָגיע. האָבן זיי דאָך זי אַפט אַזוי אַנטקעגנגעשטעלט דער „אימיטאַציע־קרי־

* דאָרט, ז' 281, אויך 261.

טיק, "דער קריטיק וואָס האָט קיין טערמין נישט צוגעטראַכט, וואָס זאָל באַציי-
כענען די גרונט־שיטה, וואָס פּרעסט זיך דורך דער ייִדישער ליטעראַטור" (*).
האַבן זיי דאָך אזוי שטאַלצירט מיטן קענען צוטראַכטן טערמינען און אויסטראַכטן
כמו־טערמינען. זיי האָבן געכאַפט — און כאַפּן — אזוינע התפעלותן פון אירע
אויפגעשפּילטע רייד און צעשפּילטע עקסטאַזן; זאָל פון אַט דעם גאַנצן באַרג מיט
— אַפט גאַנץ געלונגענע — ווערטער און ווערטלעך זיך אויסלאָזן אַ פּלאַך טייכל
פון — ליטעראַטור, ווי אַ מאַרש פאַר אַזאַ אַדער אַן אַנדערער קאַמפּס־אַרמיי? ווי
קאָן עס געמאַלט זיין?

האַבן איך נאָך אַ מאָל איבערגעלייענט אַלע וואַריאַציעס פון ב. ריווקינס לי-
טעראַטור־קריטישן קרעדאָ און האָבן זיך גאַר באַזונדערס פאַרטיפּט אין אַזאַ אַר-
בעט זיינער ווי "דאָס ליד וואָס ווערט גלייך מקוים" — און (כ'האַבן זיך נישט געקאַנט
העלפּן) — כ'האַבן געמוזט בלייבן ביי דעם פּריער געמאַכטן אויספיר. וואָס ב.
ריווקין זאָל נישט האָבן געמיינט מיט אזוינע אויסדריקן, ווי "נביאישער גאַנג"
אַדער "דאָס ליד, וואָס ווערט גלייך מקוים", — פּאַקטיש האָט זיין כמו־קאַמפּלי-
צירטע דיאַלעקטיק געפירט צו אַ הכשר אויף דעם — לחלוטין נישט נביאישן —
גאַנג פון דער פּראַלעטאַרישער ליטעראַטור מינוס אירע צוואַנג־מיטלען. פּאַקטיש
האַט ב. ריווקין אליין נישט געקאַנט מאַכן קיין אַנדערן אויספיר, ווי — אַז "דאָס
ליד זאָל אים (דעם ליינער־עולם) אַניאַגן אויף דער פּאַזיציע, וווּ ער שטייט —
אין פּראַנט פון אַ זיך אַנרוקנדיקער וועלט־סכּנה; עס זאָל אים אַנלאַדן, באַזאָפּענען
צום וועלט־געראַנגל, וווּ ער פּאַרנעמט אַזאַ געפּערלעך אַרט" (**). פּאַקטיש איז זיין
ציל געווען נישט דאָס קינסטלעריש־שעפּערישע וואַרט, וואָס איז, ווי יעדער אויס-
דריק פון קונסט, אַליין פאַר זיך אַ טאַט, אַן אינעווייניקסטע געשעעניש, כאַטש
זי האָט און קאָן האָבן אַ גרויסע שייכות אויך צו אַנדערע, דרויסנדיקע, טאַטן און
געשעענישן, — נאָר עפּעס אַ מין שפּרוך־ (אַדער אַפּשפּרוך־) וואַרט — "דאָס
מאַגישע ליד, וואָס מאַכט תּיכּף ומיד דאָס וואַרט צו טאַט" (***)). אין בעסטן פּאַל
האַט ער געשטרעבט צו אַ ליטעראַטור, וואָס לויט אירע צילן, אויב נישט לויט
אירע מעטאָדן און מיטלען, זאָל זי זיין עגלעך צו דער מוסר־ליטעראַטור, צום
מוסר־ספר, וואָס זוכט דערהויפּט צו ווירקן אויפן מענטשנס מעשׂים, אויף זיין אויפ-
פירונג, בעת די באַרייכערונג און די אויסאידלונג פון זיין אינעווייניקסטן לעבן
איז אַ בייזאַך.

דאָס איז, לויט מיין איינדרוק, דער סך־הכל פון דער משיחיסטישער ליטע-
ראַטור־פּילאָסאָפּיע, און אויב ס'איז אַ צו־מאַגערער און אַ צו־טריוויאַלער תּמצית,
איז עס נישט מיין שולד, ווי דער לעזער זעט, בין איך זיך סומך, ווי ווייט מעג-
לעך, אויף ריווקינס אייגענע רייד, אַבער — אפשר פאַרשטיי איך זיי נישט ריכטיק?
קוק איך אַריין אין "אַ פּאַר אַריינפירנדיקע ווערטער" צו "אַ גלויבן פאַר אומגליי-
ביקע" — פון אבא גאַרדין, דעם ייִדיש־העברעיִשן אַנאַרכיסטיש־טעאַלאָגישן פּאַר-
שער, סאַציאַלאָג, עקאַנאָמיסט, ליטעראַטור־קריטיקער אַזאַוּו. ער האָט די דאָזיקע
זאַמלונג עסייען פון ב. ריווקין רעדאַקטירט, און צו זיין בוך "ייִדישע דיכטער אין

* ז' 214.

** ייִדישע דיכטער אין אַמעריקע, ניו־יאָרק, 1947, ז' 24.

*** דאָרט, ז' 32.

אמעריקע" האָט ער געשריבן אַ באַגייסטערטן ביאָגראַפֿיש־קריטישן אַרײַנפֿיר. איז ער זיכער פֿריי פֿון פֿאַראַרטײַלן אָדער פֿניות. דאָך שרײַבט ער אין זײַנע דער־מאַנטע „אַ פֿאַר אַרײַנפֿירנדיקע װערטער“: „ידישע ליטעראַטור־שאַפֿונג איז בײַ אים, בײַ ב. רײַזקײַנען, געװען אַן עבודה. ער האָט זיך געקריגט מיט די, װאָס האָבן געהאַלטן, אַז די אױפֿגאַבע פֿון בעלעטריסטיק איז — צו אַמוזירן. ער האָט גע־לערנט אַז „זי דאַרף דעם ייִדישן לײַענער מדרײַך זײַן“... (װי דער לעזער זעט — כמעט דער אײַגענער פֿשט, װאָס איך לערן אין רײַזקײַנס ליטעראַטור־קריטיק)... „אַבער מיט װעלכע מיטלען? װי אַזױ?“ — פֿרעגט אבא גאַרדײַן. און זײַן ענטפֿער איז: „דורך שאַפֿן העלדישע געשטאַלטן װאָס װעלן דינען װי מוסטערן פֿון עטישן, העראַזשן אױפֿפֿיר“. הייסט עס, דאָס אײַגענע, װאָס די פֿראַלעטאַרישע קריטיק פֿאַ־דערט פֿון שרײַבער; דאָס אײַגענע, װאָס יעדע קעמפֿערישע און יעדע דיִיאַקטישע קריטיק פֿאַרלאַנגט פֿון ליטעראַטור.

אמת, זײַ ניצן נישט רײַזקײַנס „גרויס־תּכּליתדיקע“, מענטש־שאַפֿנדיקע, „געשטאַלט־געבנדיקע“ טערמינאַלאָגיע, און אבא גאַרדײַן האָט, אַזױ װי איך, אפֿשר צופֿיל פֿאַראַיינפֿאַכט דעם רײַזקײַנס. זײַן אײַגענע טבע איז — צו נעמען אײַנפֿאַכע, עלעמענטאַרע זאַכן — און זײַ אַ ביסל „אױפֿשפֿילן“, צעבלאַזן, צעפֿלאַקערן. אָבער אױב דאָס זאַל זײַן פֿאַראַיינפֿאַכונג, האָט ב. רײַזקײַן ע״ה געקראַגן מדה כּגד מדה, װײַל ער איז געװען דער ערשטער צו סימפּליפֿיצירן זײַנע קעגנערס מײַנונגען. דערבײַ האָט זײַן פֿאַראַיינפֿאַכונג נישט אײַן מאָל זיך געגראַענעצט מיט פֿאַרקריפֿ־לונג... אַט װי ער האָט כּאַראַקטעריזירט די קונסט, װי עס זאַל זײַ האָבן פֿאַרשטאַ־נען ד״ר חיים זשיטלאַװסקי „און אַנדערע אײַמיטאַציע־קריטיקערס“: דאָס איז „די קונסט“, האָט ער אײַבערגעזאַגט מיט זײַנע װערטער די חכמה פֿון דער מאַרקסיס־טיש־לעניניסטישער קריטיק; דאָס איז „די קונסט פֿון װילטאַג־פֿעלקער װאָס פֿאַ־ר מאַגן ספּעציעלע װילטאַג־קלאַסן — קײַניגן און פֿריצים און גבירים־אדירים, װעלכע (װאָס) אין געײַג נאָך מער װילטאַג, האָבן זײַ געמאַכט די קונסט פֿאַר זײַער אײַגענער משרתע — פֿאַר אַ װילטאַג און גענוס־צושטעלערין. אַ רשע װיל אױך האָבן דעם גענוס פֿון אַ האַרעלע װי אַ צדיק, זײַער קונסט איז עבודה־זרה צו אַ קורטיזאַנע אַאָװו, צו באַפֿרידיקן פֿריצישע תּאוה...“ (*). איז דאָס באַמת די נישט־ייִדישע און די ייִדיש־„אײַמיטאַטאַרישע“ קונסט? און דאָס אַלץ, װאָס מען קאָן געפֿינען אין די „פֿריצישע“ װערק פֿון פּושקין, טאַלסטאָי אָדער גערצען? איז דאָס די גאַנצע ירושה פֿון אַלע נישט־ייִדישע ליטעראַטורן אין אַזױע און אײַראַפּע? אָבער — פֿאַרפֿאַלן — דאָס איז דער קורצער אױספֿיר, װאָס מען מוז מאַכן פֿון ב. רײַזקײַנס לאַנגע דערקלערונגען. מעגלעך, אַז עס איז אַ סימפּליצירטע סומירונג, אָבער — קײַן פֿאַרקריפֿלונג איז עס נישט... און דאָך טראַגט עס אַזאַ געהױבענעם נאַמען װי „משיחזים“.

בײַן איך אפֿשר גערעכט געװען, װען איך האָב גאַר אין אָנהײַב געזאַגט, אַז „נאַציאָנאַל־עטישע קריטיק“ אין אירע פֿאַרשיידנסטע פֿאַרמען האָט די „סאַציאַל־עטישע“ קריטיק „נאַציאָנאַליזירט“ און פֿאַרקריפֿלט?

(*) „גרונטענדענצן...“, ז' 273.

7. קולטור-קריטיק און קונסט-קריטיק (געאָרג בראַנדעס)

א.

קולטור-קריטיק, אַזוי ווי סאַציאַל-עטישע קריטיק, זוכט צו פאַרבינדן דאָס שאַפן פון אַ יחיד אָדער אַ גאַנצן דור מיט „דער ווירקלעכקייט און די אידעאלן“ פון דער צייט. דאָך זיינען קולטור-קריטיקערס און סאַציאַל-עטישע קריטיקערס נישט איין קאַטעגאָריע. פאַר די לעצטע זיינען „די ווירקלעכקייט און די אידעאלן“ אַ מאַס, מיט וועלכער זיי מעסטן דעם ווערט פון דער ליטעראַטור; פאַר די ערשטע — בלויז אַ מעטאָד צו באַשטימען איר כאַראַקטער און זי איינצופאַסן אין דער ברייטער ראַם פונעם קולטור-לעבן. אַ מוסטער פון אַט דעם מין קריטיק איז געאָרג בראַנדעסעס „די הויפט-שטרעמונגען אין דער ליטעראַטור פון 19טן יאָר-הונדערט“ און צום טייל זיינע ביכער וועגן לאַסאַל, נישטע און איבען. זיי זיינען אַריין אין דער פופצן-בענדיקער יידישער אויסגאַבע פון בראַנדעסעס ווערק*.) זיי זיינען מער (אָדער עפּעס אַנדערש) ווי געוויינטלעכע ליטעראַטור-קריטיק און אויך מער ווי די געשיכטע פון איינציקע גרויסע פּערזענלעכקייטן. דאָס איז די געשיכטע פון אידיען, געפילן, מינהגים — פון אַזוינע וואָס זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ שולע, אַ דור, אַ תקופה, נישט נאָר פאַר איינציקע שריי-בערס. מיט דער פאַרעם פון ליטעראַרישן שאַפן, מיט דער אַנטוויקלונג פון סטיל און אַנדערע עסטעטישע פראַגעס, גיט זיך בראַנדעס אויך אָפּ; אָבער דאָס איז ביי אים נישט דער עיקר אין די דערמאָנטע ווערק. „די ליטעראַטור פון אַ פּאַלק, ווען זי איז פולשטענדיק — זאָגט ער אין ערשטן קאַפיטל פון „די הויפט-שטרעמונגען“ — שטעלט מיט זיך פאַר די גאַנצע געשיכטע פון זיינע „אַנשווינגען און געפילן“. און אַט די „אַנשווינגען און געפילן“, נישט דער אופן פון זייער אויסדרוק, איז דאָס וואָס ער זוכט פריער פאַר אַלץ, אין דער ליטעראַטור פון אַ תקופה, אין די הויפטווערק פון אַ דור, ווי אויך אין די שאַפונגען פון אַן איינציקן שרייבער. פאַר אים איז ליטעראַטור אי אַ ציל פאַר זיך אַליין, אי אַ רעזולטאַט, אַ סך-הכל פון סאַציאַל-עטישע דערשיינונגען. אויב ער גיט זיך אָפּ מיט ליטעראַטור און נישט דירעקט מיטן לעבן, איז עס נאָר דערפאַר, וואָס די ערשטע איז כולל אין זיך אויך דאָס צווייטע. זי איז, לויט זיין מיינונג, דער מיטלפונקט, דער קנופ, וווּ עס קומען זיך צונויף אַלע פעדים פון לעבן, אַלע דראַטן פון יענער פילפאַכיקער נעץ, וואָס הייסט קולטור. „די הויפט-שטרעמונגען אין דער ליטעראַטור פון גיינצנטן יאָרהונדערט“ גיבן אונדז פאַקטיש אַ בילד פון די הויפט-שטרעמונגען אין דער קולטור פון גיינצנטן יאָרהונדערט. דאָס הייסט נישט, אַז די איינציקע פּערזענלעכקייטן, די לעבעדיקע טרעגערס פון די הויפט-שטרעמונגען אין דער קולטור, עקסיסטירן נישט פאַר בראַנדעסן.

* פאַרלאַג מאַקס מייזעל, ניויאַרק.

ניין, אריגינעלע שאפנדיקע גייסטער ווערן פון אים נישט נאָר נישט אוועקגעמאַכט אונטערן האַנט, נאָר, פאַרקערט, ער גיט זיי אַפּ אַן אַרט אויבן אָן, זיי פאַרכאַפּן מער ווי אַלץ זיין פאַרשנדיקע אויפּמערקזאַמקייט. האָט ער דאָך דער ערשטער מיט גרויס באַגייסטערונג געשריבן וועגן נישטען, כאָטש ער האָט מיט פיל ני- טשעאַנישע אידיען נישט איינגעשטימט. איז ער דאָך געווען דער, וואָס האָט באַרימט געמאַכט איבסענען. און בכלל איז פאַר אים די אייגנאַרטיקע פּערזענ- לעכקייט, נאָך דעם אידעאַל פון פּרייהייט, דער העכסטער ווערט. דער פּריישאַפּנ- דיקער גייסט, דער גרויסער פּרט, איז פאַר אים אַבער אַפּט וויכטיק, ווי אַן אויס- דרוק פון — נאָך אַ גרעסערן — כלל: „פּונקט אַזוי ווי סערען קירקעגאַר שטעלט זיך מיר פאַר, שרייבט ער, ווי אַן אינדוידוואַליזירטער טייל פון דער דענישער קולטור-געשיכטע, אַזוי פּערזאָניפּיצירט, נאָך מיין מיינונג, פּערדינאַנד לאַסאַל אַ טייל פון דער מאַדערנער רעכט-וויסנשאַפּט און פּאָליטישער עקאָנאָמיע“. אמת טאַקע, אים אינטערעסירט די „דענישע קולטור-געשיכטע“ אין דער אינדוידוואַ- ליזירטער געשטאַלט פון סערען קירקעגאַר און „די מאַדערנע רעכט-וויסנשאַפּט“ — אין יענער אייגנאַרטיקער פּערזאָניפּיצירונג, וואָס הייסט לאַסאַל, אַבער הינטערן פּרט שטייט שטענדיק כּמעט אַ כלל. זיין טיפּער אינטערעס צו דער סאַציאַלער סביבה שוואַכט נישט אַפּ זיין אויפּמערקזאַמקייט צו דער ראַלע פון דעם יחיד אין דער געשיכטע. עס פּילט זיך ביי אים, פאַרקערט, אַ דורשט נאָך דעם גרויסן „יחיד“. ער האָסט די מיטלמעסיקייט, דער המון איז אים דערווידער. נישט אומ- זיסט האָט ער זיך אָנגעכאַפּט אַזוי אַן די צוויי גרויסע אינדוידוואַליסטן פון דעם 19טן יאָרהונדערט, איבסען און נישטען, ביי נישטען איז אים געפּעלן געוואָרן דאָס וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר אים אַליין — דער „אַריסטאָקראַטישער ראַדיקאַ- ליזם“. ער ווייזט אונדז פּעלקער און דורות אויף די העכסטע, נישט אויף די נידע- ריקסטע, שטופן פון זייער אַנטוויקלונג. ער ווייזט אונדז זיי אין דער געשטאַלט פון זייערע אויסדערוויילטע גייסטער. דערפאַר איז געשיכטע ביי אים אַפּט אַ סומע פון ביאָגראַפּיעס. מיר זעען ביי אים ווי די איינציקע פּערזענלעכקייטן, די יחיד סגולה, ווירקן אויפן דור אָדער אויפן פּאָלק וואָס האָט זיי אַרויסגעבראַכט, אַבער ער פאַרגעסט נישט צו ווייזן אַז אויך דער דור אָדער דאָס פּאָלק ווירקט אויף די אויסדערוויילטע... דער ביאָגראַפּישער מעטאָד פון סעינט בעוו און דער היסטאָ- רישער מעטאָד (די סביבה-טעאָריע) פון היפּאָליט טען — ביידע מעטאָדעס זיינען ביי בראַנדעסן באַהעפּט אינאיינעם.

אַבער ביי אים איז דאָ נאָך אַ דריטע זאַך, אַ חוץ זיין טיפּן אינטערעס צום לעבן פון דער פּירנדיקער פּערזענלעכקייט און דער סביבה, וווּ זי אַנטוויקלט זיך: ביי אים איז דאָ נאָך דאָס וואָס איך וואָלט אָנגערופן דער גייסט פון קאַמף און אויפּקלערונג. ער באַנוגט זיך נישט דערמיט וואָס ער שילדערט און מאַכט אונדז קלאָר „די אַנשוואַונגען און געפּילן“ פון אַ תקופה, אַ שולע אָדער אַ פּערזענלעכקייט, ער זוכט צו שאַפּן ביים ליענער (און פּרינער ווי אַלץ ביים דענישן ליענער) אַ גע- וויסע באַצונג צו די אידיען און געפּילן וואָס ער שילדערט; אַ סימפּאָטישע באַ- ציונג — צו די וואָס געפּעלן אים, אַן אַנטיפּאָטישע — צו די וואָס ער באַקעמפּט. ער איז אַ פּראָפּאַגאַנדיסט, נישט נאָר אַ קריטיקער. געשיכטע איז פאַר אים אַן

ענין פון פארשונג, אבער נישט נאָר דאָס אַליין. געשיכטע איז ביי אים אויך אַ...
לערער.

דאָס שרייבן וועגן ליטעראַטור איז פאַר אים אַ מיטל צו פאַרשפּרייטן זיינע
אייגענע געדאַנקען און געפילן, נישט נאָר צו באַקענען אונדז מיט די געדאַנקען און
געפילן פון אַנדערע.

דאָס מאַכט אים נישט טענדענציען אין זיין אויסטייטשן אַנדערע שרייבערס.
ער איז צו אַלזייטיק אויף צו זיין ענג-פאַרטייניש. ער איז גענוג קינסטלער — רוזק
צו באַטראַכטן מענטשן, גענוג קריטיקער — צו קאַנען זיך אַריינלעבן אין זייערע
שאַפונגען. ער פאַרמאָגט דעם עכטן קריטיקערס פעיקייט זיך שפּעריש אַריינ-
צופילן אין די ווערק פון פאַרשיידנסטע סטילן און עפאַכן. זיין „אַביעקטיוויטעט“
איז אָבער נישט די קאַלטע אַביעקטיוויטעט פון דער „עסטעטישער“ נאַטור. דאָס
איז די אומפאַרטיישיקייט פון איינעם וואָס זוכט דעם אמת, די אומפאַרטיישיקייט,
וואָס פאַרט זיך מיט אַ טיפּער פאַראינטערעסירטקייט אין די מיינונגען און צילן
פון דעם אַדער יענעם צד.

הכלל, בראַנדעס איז אַ קעמפּער פאַר אידיען, אַ קולטור-טרעגער, נישט נאָר
אַן אויסטייטשער פון ריין קינסטלערישע ווערטן. „גוטער אייראָפּיער און קולטור-
מיסיאָנער“, האָט אים נישטע אָנגערופן, — און דאָס איז ער, כאַטש אין זיינעם אַ
בריוו צו נישטען האָט ער עס געוואָלט פאַרלייקענען.

דערפאַר איז ער אַזוי פּאָפּולער געווען אין די ברייטסטע קרייזן פון דער
אייראָפּעיִשער אינטעליגענץ. אים האָבן געלייענט אויך די (און אפשר דערהויפּט
די), וואָס זוכן אין ליטעראַטור „געדאַנקען און געפילן“, אידיען און אידעאַלן,
נישט נאָר קראַפט און אַריגינאַליטעט פון אויסדרוק, בראַנדעסעס ראַלע אין צפון-
און מיזרח-אייראָפּע איז אין אייניקע פרטים געווען ענלעך צו דער ראַלע, וואָס
די קריטיק האָט געשפּילט אַמאָל אין רוסלאַנד. די קריטיק פון בייעלינסקי, דאָב-
ראַליבאָוו, פּיסאַרעוו, טשערנישעווסקי, מיכאַילאָוסקי אַאַנד' איז ווי באַוווסט
געווען אַ געזעלשאַפּטלעכע, נישט נאָר אַ ליטעראַרישע אינסטיטוציע. זי האָט גע-
פּסקנט לעבנס-שאלות, נישט נאָר שאלות פון ליטעראַרישן שאַפּן. בראַנדעס איז
דאָך געווען אַנדערש פון זי דערמאָנטע רוסישע קריטיקערס. ער איז געווען אַנ-
דערש דערמיט וואָס ביי אים האָט מען אַ חוץ אַן ענטפּער אויף פּראַגעס פון
מענטשלעכן לעבן, געזוכט אויך — ליטעראַרישע בילדונג, קולטור. בראַנדעסעס
ווערק זיינען באמת טאַקע אַ קוואַל פון ליטעראַטור-היסטאָרישע און אַלגעמיינ-
קולטורעלע קענטענישן. אין זיי איז דאָ אַן אַ שיעור פּאַקטן און דאַטעס, נישט
נאָר געדאַנקען. די „געדאַנקען“ און די אייביקע „פּאַלעמיק“ מיט דער „רעאַקציע“
האָבן געהאַט אַ באַדייטונג פאַר דענעמאַרק; די פון אַנדערע לענדער קוויקן זיך
דערהויפּט מיט די קלאַר געשילדערטע פאַרטרעטן פון גרויסע פּערזענלעכקייטן
און מיט די לעבעדיקע בילדער פון דער ליטעראַרישער פאַרגאַנגענהייט. בראַנדעס
איז שטענדיק קאַנקרעט, בילדלעך און אַפט אַמוזאַנט. ער באַשרייבט נישט, ער
דערציילט. זיינע עסייען זיינען שמועסן. זיי זיינען פול מיט ביישפּילן, זכרונות,
אַנעקדאָטן. די טיפּע זאַכענטענישן פון אַ פּאַכמאַן איז אין זיין שרייבן פאַראייניקט
מיט דער לייכטקייט פון אַ פּאָפּולאַריזאַטאָר.

דערעסט אַ מאָל דעם פּיינערן ליינער אַט דער גלאַטער שליטוועג צווישן

ברייטע, פלאכע פעלדער, אָן אַ באַרג־אַרויף און אַ באַרג־אַראָפּ, אָן אומגעריכ־
קייטן; עס פאַרשלעפערט אים די געלאַסענע און אָפּט איינטאַניקע מעלאָדיע פון
געניטן אַנטרייבער. אָבער דער דורכשניטלעכער לייענער רוט זיך אָפּ דערביי.
ער דאַרף זיך נישט אַנטאָן קיין כוּח און עס איז אים נישט לאַנגווייליק, ווען ער
הערט בראַנדעסעס געשיכטעס, אַנעקדאָטן און קלאַרע געדאַנקען וועגן גרויסע
מענטשן. ער פילט נישט קיין פלאַכקייט, ער באַווונדערט די ברייטקייט. פלאַך
איז בראַנדעס, אגב, נישט שטענדיק און עס איז זיכער צו באַווונדערן די ברייט־
קייט פון זיינע קולטור־היסטאָרישע און ליטעראַרישע האַריזאָנטן.

ער דווקא האַלט נישט פון די וואָס זוכן אַרומצונעמען אין זייער ווערק אַ צו־
ברייטן קעגנשטאַנד. אין זיין עסיי „וועגן לייענען“ לאַכט ער אויס די פאַרפאַסערס,
וואָס גלייבן, אַז זיי קאָנען אונדז געבן אַ בילד פון דער גאַנצער וועלט־ליטעראַטור.
„קיין איין מענטש, שרייבט ער, איז נישט פעיק אַנצושרייבן אַזאַ בוך. און אַזוי ווי
אַזעלכע ביכער זיינען דאָך פאַראַן, זיינען זיי מער מסוגל צו פאַרטומלען דעם
לעזער, ווי אים עפעס צו לערנען. דער פאַרפאַסער פון אַזאַ מין ליטעראַרישער
וועלט־געשיכטע רעדט זיך ברייטלעך וועגן ווערק אין אַ האַלבער מאה שפראַך,
וואָס איז אוממעגלעך אַז ער זאָל מיט זיי האָבן מער ווי אַן אויבנאויפיקע באַקאַנט־
שאַפּט. ווען ער זאָל האָבן אַנגעהויבן צו לייענען איידער ער איז געבוירן געוואָרן
און ווען ער זאָל קיין שום אַנדער זאָך נישט האָבן געטאָן — קיין מאָל נישט געניסן
פון לעבן, קיין מאָל נישט שלאָפן, קיין מאָל נישט עסן אָדער טרינקען, — נאָר
לייענען ביז דעם מאַמענט, ווען ער האָט פאַרעפנטלעכט זיין בוך, וואָלט ער אויך
דאָן נישט באַוווּן איבערצוליינען מער ווי זייער אַ קליינעם טייל פון די אלע
ביכער, וואָס ער דערמאָנט און רעדט אַרום...“ אַ בוך, וואָס קאָן אונדז באַמת עפעס
לערנען, זאָגט ער ווייטער, מוז אַרומנעמען אָדער נאָר איין איינציק לאַנד אָדער
נאָר אַ קורצן באַשטימטן פעריאָד.“ דאָס האָט בראַנדעס געשריבן, ווי עס וויינט,
פאַר אַנדערע, נישט פאַר אַזעלכע אויסערגעוויינטלעך אַרבעטספּעיקע, פראַדוקטיווע
און פּילזייטיק באַגאַבטע שרייבערס ווי ער אַליין איז. ער אַליין האָט זיך נישט
באַנוגנט מיט שרייבן וועגן דער ליטעראַטור פון איין לאַנד אָדער איין היסטאָרישן
פעריאָד; ער האָט אונדז דערציילט וועגן די ליטעראַרישע פאַרשטייערס פון אַ סך
לענדער אין די פאַרשיידענע פעריאָדן פון דער וועלט־געשיכטע. און דער וואָס
לייענט מיט קאָפּ אלע זיינע ווערק, מאַכט דורך אַן אויסגעצייכנטן קורס אין דער
געשיכטע פון אַ גרויסן טייל פון דער וועלט־ליטעראַטור. אינטעלעקטועלן און
עסטעטישן גענוס קאָן אונדז אַ לעסינג (אַפילו איצט נאָך), אַ סעינט־בעוו, אַ וואַל־
טער פייטער, אָדער אַ טען, פאַרשאַפן מער, איידער בראַנדעס. קיין ערשטקלאַסי־
קען שרייבער איז נישט בראַנדעס. אין זיין סטיל איז נישטאַ קיין באַווונדערס
הויכע אַרגינאַליטעט, אין אַ סך זאָכן איז ער נישט מער ווי אַ געבילדעטער און
זייער באַגאַבטער זשורנאַליסט. אָבער זיינע „הויפט־שטרעמונגען זיינען, ווי געזאָגט,
אַן אויסגעצייכנט מיטל פאַר ליטעראַרישער זעלבסטבילדונג.

עס זיינען דאָ קריטיקערס וואָס עס איז כּדאי זיך צו באַקענען מיט דעם וואָס
זיי שרייבן וועגן אַנדערע, כּדי צו קענען זיי אַליין, דאָס זיינען די קריטיקערס וואָס
זייער הויפט־ווערט איז — זייער פּערזענלעכקייט, זייער סטיל. בראַנדעס געהערט

נישט צו דעם סוג. מיט אים לוינט צו שליסן באקאנטשאפט צוליב דעם, וואָס דורך אים באקענען מיר זיך מיט אַנדערע, אייגנארטיקע שרייבערס.

ער מישט זיך אָפּט, אפשר צו אָפּט, אַריין אין די געדאַנקען און געפילן פון די, וואָס ער שטעלט פאַר אונדז פאַר; ער פאַלעמזירט מיט זיי. אָבער ער איז נישט צודרינגלעך: ער אַליין בלייבט אין שאַטן; דאָס ליכט פאַלט אויף זיי, זיין סטיל איז נישט אויף אַזוי פיל אינדיווידועל אַז מיר זאָלן זען דורך אים בלויז זיין אייגענעם איך. דערפאַר איז ער גענוג עלאַסטיש צו צייכענען די פּנימער פון אַנדערע.

דערפון איז געדרונגען אַז פאַר דעם איבערזעצער פון בראַנדעסעס ווערק איז וויכטיק דערהויפּט איבערזעצער דעם ריכטיקן מיינ און געדאַנק פון פאַרפאַ- סער. געוויס דאַרף מען אַכטונג געבן אויך אויף זיין סטיל, אָבער דאָס איז נישט דער עיקר אין דעם פאַל. דער עיקר אין בראַנדעסעס שטייגער שרייבן, וואָס מוז אָפּגעהיט ווערן, איז די לייכטקייט און די קלאַרקייט פון זיין שפּראַך. מאַכן בראַנ- דעסן שווער אָדער טונקל הייסט קאַליע מאַכן זיין גאַנצן שטייגער שרייבן, הייסט אים פעלשן.

פון דעם שטאַנדפּונקט דאַרף מען באַטראַכטן די יידישע איבערזעצונג. מען דאַרף נישט האָבן צו איר קיין גרויסע טענות, וואָס זי איז, ווי עס ווייזט, נישט פון אַריגינאַל (פון דעניש) נאָר פון אַנדערע שפּראַכן. בכלל דאַרף מען זיכער פאַדערן פון אַן איבערזעצער אַז ער זאָל זיך נישט פאַרלאָזן אויף דעם וואָס אַנ- דערע איבערזעצערס זאָגן אים, נאָר ער זאָל האָבן פאַר זיך דאָס ווערק, וואָס ער זעצט איבער, אין יענער שפּראַך אויף וועלכער עס איז געשריבן געוואָרן. מ'דאַרף עס פאַדערן מחמת דריי טעמים: ערשטנס מאַכט יעדער איבערזעצער אַ געוויסע צאָל טעותן און אַז מען באַנוצט נישט דעם אַריגינאַל איז מען לעול צוצוגעבן צו די אייגענע טעותן נאָך אויך די, וואָס עס האָט געמאַכט דער פּריערדיקער איבער- זעצער. צווייטנס איז יעדע איבערזעצונג, אַפילו די בעסטע, נאָר אַ שאַטן פון אַריגינאַל און אַז מען זעצט איבער פון איר, נישט פון מקור, גיט מען נישט מער ווי אַ שאַטן פון אַ שאַטן; דאָס איז אַזוי ווי מען זאָל מאַכן אַ פאַרטעט פון אַ פאַרטעט, נישט האַבנדיק געזען דאָס לעבעדיקע געזיכט. דריטנס, האָט יעדע שפּראַך אירע אייגנטימלעכקייטן און דער איבערזעצער מוז צופאַסן די אייגנטימ- לעכקייטן פון זיין שפּראַך צו די, וועלכע עס האָט די שפּראַך פון פאַרפאַסער. ווען עס ליגט אָבער פאַר אים אַן איבערגעזעצטער, נישט דער אַריגינעלער, טעקסט, קאָן ער דאָס נישט טאָן; צווישן אים און דעם פאַרפאַסער שטייט אַ וואַנט. וואָלט געוויס געווען געוונטשן, אַז אויך די ווערק פון דעם דעניש-אייראָפּעישן קריטיקער זאָלן איבערגעזעצט ווערן אויף יידיש פון דער שפּראַך, אויף וועלכער זיי זיינען געשריבן געוואָרן. אָבער בדיעבד מאַכט נישט אַזוי שטאַרק אויס, ווען זיי זיינען איבערגענומען געוואָרן פון אַנדערע שפּראַכן. בראַנדעס איז נישט אַזוי אינטים פאַרבונדן מיט זיין שפּראַך, אַז מען זאָל אים נישט קאַנען אַפּטיילן פון איר. ער האָט אַליין געשריבן אייניקע ווערק אויף אַנדערע לשונות אַ חוץ דעניש. אויף זיין אופן שרייבן ליגט נישט דער שטעמפל פון אַ באַשטימטער נאַציאָנאַלער שפּראַך. ער איז פּריער ווי אַלץ אַ „גוטער איראָפּיער“, לויט ניטשעס אויסדרוק, און זיין סטיל איז נישט קיין דענישער און נישט קיין יידישער, נאָר אַן... „איראַ-“

פעיטער". ער איז פיין, אבער נישט אינדיווידועל. און עס קאן זיין אז אפילו אין אריגינאל זיינען דא ביי אים סימנים פון איגעווייניקסטער איבערזעצערשיקייט. שרייבער פון דעם — ידיש-קאסמאפאליטישן — טיפ, וואס צו אים געהערט בראג-דעס, זיינען פיל-שפראכיק און עס איז שווער צו זאגן, וואסער שפראך איז זייערע און וואסערע — נישט. זיי האבן א סך שפראכן און — קיינע נישט. זיי זיינען אומער-טום אין דער היים און אומעטום — אויסלענדער. זיי שרייבן פאר אן אינטער-נאציאנאלן פובליקום אויף אן אינטערנאציאנאלן דיאלעקט. אויף וואסער שפראך זיי זאלן נישט שרייבן, שרייבן זיי אלץ אויף עפעס אן עספראנטאָ. איז אפשר נישט קיין גרויסער חילוק, פון וואס פאר אן עספראנטאָ מען זעצט זיי איבער, פון א דענישן, א דייטשישן אדער גאר א רוסישן. וואס עס איז יא וויכטיק, איז אז די שפראך פון דער איבערזעצונג זאל זיך אויסצייכענען מיט יענער קלאַרקייט און לייכטקייט, וועלכע כאַראַקטעריזירן בראַנדעסעס שטייגער שרייבן אויף וואס פאר א שפראך דאָס זאל נישט זיין. פאַרפלאַנטערט מען זיך אין א זאץ, ווי אין א נעץ, און מען קאן נישט אַרויסקריכן, קאן מען זיין זיכער, אז דעם פלאַנטער האָט אַנ-געמאַכט דער איבערזעצער, גיט בראַנדעס.*

ב.

קורץ פאר זיין טויט (אין יאָר 1927) איז אין דער גאַנצער וועלט אַפגעריכט געוואָרן זיין פינף-און-אַכציקסטער געבוירנטאָג. ער איז געשטאַרבן, הייסט עס, „אַלט און זאָט אין טעג“. אויך — זאָט אין אַרבעט, אין אויפטאָונגען. עס איז שווער צו געפינען נאָך אַ שרייבער, וואָס זאָל — ריין קוואַנטיטאַטיוו — האָבן אויסגע-פאַרשט און אַנגעשריבן אַזוי פיל, וויפּל בראַנדעס. זיין לאַנג לעבן איז געווען אַ לעבן פון לערנען, פון שטודירן, פון אויספאַרן און אַנקוקן מדינות, פון אַרבעטן און שאַפן. צו זעכצן יאָר איז ער שוין געווען אַ שרייבער (ער האָט אַנגעהויבן, ווי דער שטייגער איז, פון לידער). איז ער שווער נישט זיבעציק יאָר נאָכאַנאַנד געווען פראַדוקטיוו, שווער נישט זיבן צענדלינג יאָר געלערנט זיך אַליין און אַנדערע. איז אפשר גאַר קיין חידוש נישט וואָס עס איז געבליבן פון אים אַזאָ גרויסע און רייכע ירושה? אַבער עס איז דאָך אַ חידוש... ווען ער איז אַלט געווען נישט מער ווי דרייסיק יאָר, האָט ער שוין אַנגעהויבן צו פאַרעפנטלעכן די גרויסע אַר-בעט, וואָס האָט אים שפּעטער באַרימט געמאַכט אין אַלע קולטור-לענדער — די

* פון דעם שטאַנדפונקט איז צו ווינטשן דעם ליינער, וואָס וויל ליינען בראַנדעסן אויף יידיש, אָן ער זאל נישט אַנהייבן פון באַנד זעקס („דער נאַטוראַליזם אין ענגלאַנד“). דעם דאַיקן (ווי אויך דעם זיבעטן) באַנד האָט איבערגעזעצט ד"ר יעקב גרינפעלד, און זיין איבערזעצונג איז אין פיל שטעלן אַזוי שווער, אַזוי אומקלאַר, אומבאַהאַלפן, אַדער פשוט אומזיניק, אַז מען ווערט אַן דעם חשק צו ליינען ווייטער און מען מוז זיך פּרעגן: איז דאָס בראַנדעס?

אַלע איבעריקע בענד זיינען איבערגעזעצט געוואָרן קאַרעקט און אין אייניקע פון זיי (ווי צום ביישפּיל, אין די ווערק וועגן נישטע און איבסען, וואָס עס האָט איבערגעזעצט ק. טעפּער) איז צו זען גרויס קענטשאַפּט און אַפּילו מייסטערשאַפּט. נישט אומעטום פילט זיך יענע, פרייע און גראַציעזע פראַנצויזישע מאַגניר פון שרייבן, וועלכע עס האָט באַמערקט ביי בראַנדעסן נישטע. אַ געוויסער טייל פון דער „גראַציעזישקייט“ און „פראַנצויזישקייט“ האָט אין דער איבערזעצונג געמוזט פאַרלוירן גיין.

הויפט־שטרעמונגען אין דער ליטעראטור פון 19טן יארהונדערט. ער איז דאן אריבער די גרענעצן פון זיין לאַנד און איז געוואָרן דער אייראָפּייער, נישט נאָר דער דענישער קריטיקער. אָבער דאָן האָט ער זיך נאָך אָפּגעגעבן דערהויפּט מיט דער ליטעראטור פון זיין צייט און פון דער נאָענטסטער פּאַראַגאַנענהייט. שפּעטער האָט ער שטודירט די וויכטיקסטע ליטעראַרישע תקופות און די גרויסע פּערזענ־ לעכקייטן פון די אַלטע צייטן. עס זיינען געבליבן פון אים ביכער וועגן האַמער, וועגן יוליוס צעזאַר, וועגן יעזוס קריסטוס און פּאַולוס, וועגן מיקעל אַנדזשעלאָ, וועגן שעקספּיר, וואַלטער, געטע... עס איז אים, פאַרשטייט זיך, נישט פּרעמד געבליבן אויך דאָס שאַפּן פון אונדזערע טעג, דאָס שאַפּן פון צוואַנציקסטן יאָר־ הונדערט. וועגן דעם רוסישן מאַקסימ גאָרקי און דעם אַמעריקאַנער אַפּטאָן סינק־ לער איז ער געווען אַזוי גוט אינפּאַרמירט ווי וועגן די יונגע פאַרשטייערס פון די סקאַנדינאַווישע ליטעראַטורן.

זיין גאָנצישע בקיאות איז מעגלעך געווען נישט נאָר אַ דאַנק דעם, וואָס ער האָט לאַנג געלעבט. זי האָט אַ סך צו פאַרדאַנקען אויך זיין אויסערגעוויינטלעכער התמדה, זיין זעלטענער אַרבעט־פּעיקייט, זיין ווונדערלעכן זכרון, זיין גרויסער ערו־ דיציע און זיין פּרוכטבאַרקייט האָבן געמאַכט אַז מען זאָל פּרזיער פון אַלץ און מער פון אַלץ שעצן דעם ברייטן, רייזיקן פאַרנעם פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. אין דער אמתן אָבער איז ער געווען אַ חריף, נישט נאָר אַ בּקִי, אַ שאַפּנדיקער גייסט, נישט נאָר אַ פאַרשפּרייטער פון די אידייען און באַגריפּן פון זיין צייט, אַ דענ־ קער, נישט נאָר אַ פאַרמיטלער צווישן די ליטעראַטורן פון דער וועלט.

עס איז געווען אַ גוזמא, וואָס איינער אַן אַמעריקאַנער געלערנטער האָט גע־ זאָגט, אַז ״כּדי צו געבן אַ ריכטיקע דעפּיניציע פון בראַנדעסן, וואַלטן מיר גע־ דאַרפט אויסטראַכטן אַ ניי וואָרט, אָבער עס איז נישט צו גלייבן, אַז מיר וואַלטן האָבן אַ געלעגנהייט צו באַנוצן דאָס דאָזיקע וואָרט נאָך אַ מאָל, ווייל עס איז קוים מעגלעך, אַז די וועלט זאָל ווען עס איז האָבן נאָך אַ בראַנדעסן״. דאָס איז, זאָג איך, אַ גוזמא. אָבער זי האָט אַ יסוד אונטער זיך, און דער יסוד איז נישט אַזוי בראַנדעסעס פּילזייטיקע געלערנטקייט, ווי די פאַראייניקונג פון געוויסע אייגנ־ שאַפּטן זיינע, — די פאַראייניקונג פון זיין מעכטיקער אויפנעם־פּעיקייט מיט זיין שטאַרקער גייסטיקער זעלבשטענדיקייט, די פאַראייניקונג פון דעם טאַלאַנט אַריינ־ צולעבן זיך אין פּרעמדע וועלטן מיט דער טרייקייט צו זיך אַליין.

יא, בראַנדעס איז געווען אַפּט מיט זיך אַליין. אַפּילו דאָ, ווען ער איז געווען ״צו געסט״ ביי אַנדערע, איז ער נישט בטל געוואָרן פאַר זיי. ער האָט אונדז באַ־ קענט מיט זייער לעבן, מיט זייערע אידייען, ער האָט אָבער געהאַט אויך זיין אייגענעם לעבן, זיינע אייגענע אידייען.

זיין גרויסע פּאָפּולאַריטעט נעמט זיך איינגטלעך פון זיין קאַמף פאַר זיין זעלבשטענדיקייט, פאַר זיין פּרייהייט, ווי אויך פאַר דער זעלבשטענדיקייט, דער פּרייהייט פון יעדן מענטשן, דערהויפּט פון דעם שאַפּנדיקן מענטשן. דער דאָזי־ קער קאַמף האָט אים פאַרהאַסט געמאַכט ביי די קאַנסערוואַטיווע קרייזן פון זיין לאַנד און באַליבט צווישן די, וואָס שטרעבן צו דער באַפּריינג פון גייסט אין דער גאַנצער וועלט. עס איז געווען אַ צייט, ווען דער סאַציאַלער קעמפּער אין בראַנ־ דעסן האָט פאַרשטעלט פון אים אַליין און פון דער וועלט בראַנדעסן דעם קונסט־

קריטיקער. עס האָט זיך באַקומען דער איינדרוק, אַז ער איז מער פאַראַנטערע־
 סירט אין קולטור־פּראָבלעמען, אין אידייען, ווי אין זייער קינסטלערישער פאַר־
 קערפּערונג. דעם דאָזיקן איינדרוק האָט געהאַלפּן שאַפּן דערהויפּט זיין — שוין
 פּרײַער דערמאָנט — ווערק וועגן די הויפּט־שטרעמונגען אין דער אייראָפּעיִשער
 ליטעראַטור פון 19טן יאָרהונדערט. אַט די מאָנאָמענטאַלסטע פון אַלע זיינע שאַ־
 פּונגען איז פאַר אַלע אַנדערע איבערגעזעצט און פאַרשפּרייט געוואָרן אין פאַר־
 שיידענע שפּראַכן, און אַ גרויסער טייל פון די, וואָס האָבן געשריבן — און שרייבן
 — וועגן בראַנדעסן האָבן אין זינען דערהויפּט די דאָזיקע באַאַרבעטונג פון זיינע
 לעקציעס אין דעם קאָפּענהאַגענער אוניווערסיטעט. אין זיי איז ער אַפּט טאַקע
 באַמת מער קעמפּער און פּראָפּאַגאַנדיסט ווי אַ היסטאָריקער און קריטיקער, און
 מער ברייט ווי טיף...

אַ בוים מיט רייכע צווייגן האָט געוויינטלעך אויך אַ שטאַם אַ מעכטיקן און
 טיפע וואַרצלען, אָבער אין גייסטיקן לעבן איז עס נישט תמיד אַזוי. גייסטיק איז
 שווער צו גיין אי אין דער ברייט, אי אין דער טיף, סיידן מען איז אַן אויסער־
 געוויינטלעכער גאון. בראַנדעס האָט זיך פאַרמאַסטן זייער ברייט, ער האָט געהאַט
 אַ ריזיקן פאַרנעם: האָט זיך געדאַכט אַז ער פאַרטיפּט זיך נישט גענוג. און דער
 איינדרוק איז אַפּט אַ ריכטיקער. אין אַ סך ביכער זיינע געפינען זיך זייטלעך און
 קאַפיטלעך, וואָס זיינען, ווי געזאַגט, נישט מער ווי... „זשורנאַליזם“ אָדער „אויפ־
 קלערונג“. אַז מען שרייבט אַזוי פּיל, וועגן אַזוי פּיל ליטעראַטורן און פון אַזוינע
 פאַרשיידענע עפּאַכעס, איז אוממעגלעך צו געבן „לויטער גאַלד“. אָבער נישט נאָר
 דערפון אַליין האָט זיך גענומען די מיינונג, אַז געאַרג בראַנדעס איז מער בקי
 ווי חריף און מער פאַרשפּרייטער ווי שאַפּער פון גייסטיקע ווערטן. עס איז געווען
 נאָך אַן אורזאַך פאַר אַט דער נישט־גינסטיקער און, אין תּוך גענומען, נישט גע־
 רעכטער אַפּשאַצונג. ביי זיין טיש זיינען, פיגוראַטיוו גערעדט, געזעסן זייער אַ סך
 גייסטיקע קינדער... צוליב אַט דער גרויסער פאַמיליע האָט מען אים אַליין נישט
 געזען. די געדיכטע און ברייטע צווייגן האָבן פאַרשטעלט דעם שטאַם. מען באַ־
 טראַכט דעם גרויסן פאַרנעם פון זיין שאַפּן און מען פאַרטיפּט זיך נישט גענוג אין
 אים אַליין. מען ליידט דערפון, אין וואָס מען האַלט אים שולדיק — מען ווערט
 פאַרשלונגען פון דעם רייכן מאַטעריאַל!

בראַנדעס איז אין דער אמתן נישט אין גאַנצן פאַרשלונגען געוואָרן פון זיין
 ברייטקייט. די כּמות פון זיין אַרבעט האָט אפּשר געשטערט, אָבער נישט צע־
 שטערט איר ווונדערלעכע איכות.

ער האָט, אין דער אמתן, געהאַט גענוג צייט צו מאַכן גרינטלעכע פאַרשונ־
 גען און צו פאַרטיפּן זיך אין זאַכן (כּמעט זיבן צענדלינג יאָר פּלייסיקע, צוועק־
 מעסיקע און פּראָדוקטיווע אַרבעט זיינען דאָך כּמעט צוויי לעבנס!). נישט גענוג
 פאַרטיפּט האָבן זיך די, וועלכע האָבן געשריבן וועגן זיין פּלאַכקייט. זיי האָבן,
 צום ביישפּיל, פאַרשפּרייט די מיינונג אַז בראַנדעס איז געגאַנגען אין די וועגן
 פון דעם פּראַנציוזישן קריטיקער היפּאָליט טען, און דאָס ווייזט אַז זיי האָבן אים
 נישט גוט געקענט. וואַרעם נאָר פון אויבן אויף קאָן אַזאַ מיינונג אויסזען צו זיין
 ריכטיק, ווען מען שטודירט זיינע ווערק, זעט מען אַז ער איז געשטאַנען אַ סך

בעענטער צו דעם מעטאד פון סעינט-בעוו, צו דעם מעטאד, וואָס גיט זיך אָפּ דערהויפּט מיט דער פּערזענלעכקייט פון שרייבער, איידער צו טענס סביבה-קריטיק.

היפּאָליט טען האָט געוויס געהאַט אַ ווירקונג אויף בראַנדעסן. זיי האָבן זיך פּערזענלעך געקענט און אין זיינע יונגע יאָרן האָט בראַנדעס געשריבן כמעט אַ גאַנצן בוך וועגן זיין פּראַנצויזישן פּריינד און לערער. אין דעם ווערק, וואָס האָט אים פּאָפּולער געמאַכט אין אײראָפּע — „די הויפּט-שטרעמונגען אין דער ליטע-ראַטור פון ניינצנטן יאָרהונדערט“, אַנאַליזירט ער די „אַנשווינגען און געפילן“ פון דער עפּאָכע, גיט אַ בילד פון דעם גאַנצן געזעלשאַפּטלעכן און פּאָליטישן לעבן פון די פעלקער — און דאָס דערמאָנט אונדז שטאַרק אָן דער טעאָריע פון „ראַסע, סביבה, היסטאָרישער מאַמענט“. אָבער דאָס איז נישט דער גאַנצער בראַנדעס. און דער עיקר — דאָס איז נישט דער אייגנאַרטיקסטער און נישט דער ווערט-פּולסטער טייל פון בראַנדעסעס קריטיק, אין די „הויפּט-שטרעמונגען“ איז ליטע-ראַטור פאַר אים געווען נאָר אַ מיטל פאַרן שטודיום פון סאָציאַלער פּסיכאָלאָגיע און סאָציאַלע אידיען. אָבער דאַרט, וווּ ער האָט זיך אָפּגעגעבן מיט ליטעראַטור לשם ליטעראַטור, האָט ער געוויסט, אָן דער עיקר זיך נישט וואָס אַרום דעם דיכ-טער, נאָר וואָס אין אים. דאָס האָט אויך טען געוויסט, ווען ער האָט געשריבן קריטיק און נישט געשיכטע אָדער פּילאָסאָפּיע פון קונסט. יא, אַפילו דער שאַפּער פון דער סביבה-טעאָריע האָט זיך מער אַריינגעטאַן אין דער אינעווייניקסטער וועלט פון שרייבער, ווי אין זיין סביבה און עפּאָכע, ווען ער האָט געוואַלט פאַר-שטיין און כאַראַקטעריזירן דעם דיכטערס שאַפּן, נישט נאָר זיינע דרויסנדיקע לעבנס-אומשטענדן. אָבער טעאָרעטיש האָט טען דאָך געהאַלטן, אָן דער דיכטער איז אַן אויסדרוק פון „ראַסע, סביבה און היסטאָרישן מאַמענט“. און אַט די טעאָריע האָט בראַנדעס פאַרלייקנט. ער האָט נישט געגלייבט אַז מיט אַזאַ מין דרויסנדיקן מעטאָד קאָן מען דערקלערן די שאַפונג פון אַ גאון. טענס מעטאָד, האָט ער גע-שריבן, קאָן אַנגעווענדט ווערן נאָר צו מיטלמעסיקייטן. „טען, האָט ער געטענהט, לייקנט די אורקראַפּט, די שאַפּנדיקע קראַפּט פון דעם גרויסן אינדיוידואום. טען שרייבט צו די גאַנצע אַקטיוויטעט דער אַרומיקער וועלט. אַלע אידיען קומען אַרויס, סוף-כל-סוף, פון דעם המון. אין דער אמתן אָבער ווערן אין דעם המון נישט געבוירן נישט קיין אידיען, נישט קיין קינסטלערישע פאַרמען. אידיען ווערן געבוירן אין דער פּערזענלעכקייט, וועלכע שטייט העכער פון דער מאַסע און וועל-כע ציט זי צו זיך“. בראַנדעסן האָט, פונקט ווי זיין אמתן לערער, סעינט-בעוו, אינטערעסירט דערהויפּט די קרעאַטיווע פּערזענלעכקייט. פון וואָנען האָט זיך גע-נומען די פאַרשפּרייטע מיינונג אַז ער גייט אין די וועגן פון היפּאָליט טען? זי האָט זיך גענומען פון די „הויפּט-שטרעמונגען“ וואָס האָבן אים אַזוי פּאָפּולער גע-מאַכט. אים האָט שטאַרק געשאַדט דאָס, וואָס ער איז באַרימט געוואָרן גראַד אַ דאַנק אַט די לעקציעס זיינע. זיי האָבן געוויזן דער וועלט בראַנדעסן דעם קול-טור-קעמפּער אָדער „קולטור-מיסיאָנער“, ווי נישטע האָט אים אָנגערופן. זיי האָבן פאַרשטעלט פון איר בראַנדעסן דעם קריטיקער. עס איז געשאַפּן געוואָרן דער איינדרוק, אַז ער גיט זיך אָפּ מער מיט די אידיען און מאַטיוון פון די שרייבערס און מער מיט זייער סביבה, ווי מיט זייער קונסט. אין דער אמתן האָט ער מיט מער מייסטערשאַפּט, מיט מער ליבע און מיט אַ גרעסערער מאַס אַביעקטיוויטעט

געשילדערט די קינסטלערישע אייגנשאפטן פון אַ שרייבער ווי די „אידיען און געפילן“ פון דער עפאכע. אפילו אין די „הויפט־שטרעמונגען“ זיינען דאָ אויסגע־ צייכנטע לעבנסבילדער פון איינציקע שריפטשמעלערס.

די עפאכע אָדער די סביבה גופא האָט בראַנדעס אַנדערש נישט געזען ווי אין דער געשטאַלט פון אירע פאַרשטייערס, די אַריגינעלע פּערזענלעכקייטן. די געשיכטע פון אַן עפאכע איז פאַר אים פאַקטיש די געשיכטע פון אירע גרויסע מענטשן. נישט נאָר אין ליטעראַרישער קריטיק האָט ער באַנוצט סעינט בעוס ביאָגראַפישן מעטאָד, ער האָט אים אָנגעווענדט אויך אין זיין געשיכטע־שרייבונג. אָבער אין דער געשיכטע ווערט ער פאַרטונקלט ביי אים פון דעם „צייט־גייסט“ און פון די סביבה־שילדערונגען, מיט וועלכע ער גיט זיך אָפּ אַ סך. דערפאַר איז דאָרט נישט קענטיק אַזוי דער טיפּער אינטערעס, וואָס ער האָט פאַר דעם אייגנאַרטיקן איד פון דיכטער, און דער קונסט, מיט וועלכער ער אַנאַליזירט אים און גיט אונדז, צום סוף, זיין סינטעז.

אַט דעם אינטערעס און אַט די קונסט צו מאַלן פאַרטרעטן פון איינציקע שרייבערס און צו לאָזן יעדן פון זיי זיך אויסלעבן פאַר אונדז אויף זיין אייגענעם שטייגער, נאָך זיין אינעווייניקסטן כאַראַקטער — זעען מיר קלאַר און בולט אין די קלענערע עסייען. אין זיי פאַרגעסט ער אַז ער איז אַמאָל געגאַנגען אין חדר פון היפּאָליט טען. אין זיי נעמט ער פון דער סביבה און דער עפאכע נאָר דאָס וואָס העלפט אים אַרויסברענגען דעם שרייבערס אינעווייניקסטן איד. ער פאַרגעסט דאָן אַז ער איז אַן אויפקלערער, אַ ראַדיקאַל, אַ קעמפּער. ער לאָזט זיך פאַרכישפּן פון דעם דיכטערס אַריגינאַליטעט און פון זיין אייגענער פעיקייט זי אויסצומאַלן. ער געדענקט, וואָס ער האָט געשריבן אין זיין עסיי וועגן די ברידער גאַנקור אַז „יענער אמת איז גוט, וועלכער איז אינדיווידועל“ און אַז „דער אידעאַל איז נישט קיין אַנדערע זאַך ווי די איבעראַרבעטונג פון דער ווירקלעכקייט דורך די ראַפּי־ נירטע חושים פון קינסטלער“. פאַר אים לעבט דאָן נאָר דער קינסטלער, זיינע אויסגעאיידילטע חושים און זיין שאַפּונג. ער עקסיסטירט פאַר אים דאָן „נאָר כדי באַשריבן צו ווערן“, אַזוי ווי פאַר פּלאַבערן האָט די גאַנצע וועלט עקסיסטירט נאָר כדי צו זיין אַ טעמע פאַרן דיכטער. און נישט נאָר דער קינסטלער, אויך דער פּילאָסאָף איז פאַר בראַנדעסן ווי פאַר אַ קריטיקער, אַ וועלט און אַ ווערט פאַר זיך אַליין, אַלץ איינט צי ער איז מסכים מיט זיין פּילאָסאָפּיע אָדער נישט.

אַזוי ווי דעם קינסטלער אַרט נישט צי איז זיין העלד אַ צדיק אָדער אַ רשע, אַבי נאָר ער איז עפעס, אַזוי איז דעם קריטיקערס העלד דער שאַפּנדיקער מענטש. איז דער עיקר זיין שאַפּונג־קראַפט, זיין שאַפּונג־קוואַל, נישט זיינע מיינונגען. „איך האָב שוין דערקלערט“, האָט ער געשריבן „מיט אַ צייט צוריק, אַז מײן ערשטער געדאַנק בנוגע צו אַ פּילאָסאָפּישן ווערק איז נישט צו זען, ווי ווייט דאָס, וואָס עס שטייט אין דעם, איז ריכטיק אָדער פאַלש. נאָר צו גיין דורך דעם בוך גלייך צו דעם מענטשן, וואָס הינטער אים, און מיין פּראַגע איהו: וואָס איז דער ווערט פון אַט דעם מענטשן — איז ער אינטערעסאַנט אָדער נישט? אויב ער איז אינטערעסאַנט, לוינט אַן קיין שום ספק צו באַקענען זיך מיט זיינע ביכער.“ און אַזוי האָט ער געקוקט אויך אויף פּאַליטישע קעמפּערס, נישט נאָר אויף קינסטלערס און דענקערס. אויך אין די פּאַליטיקערס האָט ער געזוכט פּריער דעם

מענטשן און ערשט דערנאך די טענדענצן און די אידיען. דער קאנסערוואטיווער ביקאנספילד-דיוואעלי איז פאר אים געווען פונקט אזא וויכטיקער „שטאף“, ווי דער רעוואלוציאנער לאסאל. געזעלשאפטלעך, אידייש איז לאסאל אים געווען געענטער, ווי דער פירער פון די ענגלישע טאריס. ליטעראריש זיינען זיי ביידע געווען פאר אים גלייך, ווארעם זיי ביידע זיינען געווען שעפערישע פערזענלעכקייטן, וועלכע ער, ווי יעדער אמתער קריטיקער, האט פריער ווי אלץ געוואלט קענען. כאראקטעריזירן און דערנאך ערשט (אדער דורך דעם גופא) אפשצן.

קענען און כאראקטעריזירן דעם שאפנדיקן מענטשן, ד"ה אויפדעקן דאס פינטלעע פון זיין איך — דאס איז געווען זיין הויפט-מיסיע, און אט די מיסיע האט ער אויסגעפירט מיט דער לייכטקייט פון א זשורנאליסט און דער גרינטלעכ-קייט פון א פארשער מיטן אנאליטישן כוח פון א דענקער און דער סינטעטישקייט פון א קינסטלער.

וועלן פארעלטערט ווערן און אפשר זיינען שוין פארעלטערט די ביכער, ווי ער איז אן אויפקלערער, א פראפאגאנדיסט, ווייל אין זיי איז ער געווען נאר א פארשטייער פון זיין צייט, אבער די ווערק ווו ער איז א קונסט-קריטיקער, די ווערק, ווו עס געפינען זיך זיינע פארטרעטן פון פערזענלעכקייטן און בילדער פון עפאכעס, — זיי וועלן נישט פארגעסן ווערן. אין זיי איז ער, ניצנדיק עמעסאנס אויסדרוק „א רעפרעזענטאנט פון דער מענטשהייט“.

8. קריטיק און רעצענזיע

פארוואס, האט איינער געפרעגט, אז מען שרייבט שוין יא ביי אונז וועגן א בוך, שרייבט מען נישט קיין רעצענזיע נאר א מאמר, ווי יענער האט זיך אויס-געדריקט. מיט דעם ווארט „מאמר“ האט ער עס געוואלט נאך מער דערנידעריקן. ס'איז נישט מער, האט עס געהייסן, ווי פוסטע חקירה — מאמריסטיק, דאס אלץ וואס מע שרייבט וועגן ביכער. אי צו זיי גופא האט עס נישט קיין שייכות, אי דעם ליינער ברענגט עס נישט קיין שום נוצן.

זעט איר, א רעצענזיע („רעווי בלע“?) — דאס איז עפעס אנדערש. אז איינער ליינעט דורך א קורצן און זאכלעכן באריכט וועגן א נארוואס אפגעדרוקטן בוך, קריגט ער אן השגה פון דער טעמע, דעם אינהאלט, דעם כאראקטער, דעם סטיל און דעם עצם-יווערט פונעם בוך; ער ווייסט וואס ער קאן דארט געפינען און וואס — נישט.

ובכן, איז געווען דער מוסר-השכל, מאכט נישט, איר קריטיקער, קיין פירר-שים אויף ביכער, האלט די איינדרוקן, וואס איר האט פון זיי, פאר זיך אליין, גיט אונז נישט איבער די געדאנקען און די געפילן, וואס זיי וועקן אין אייך, מאכט נישט קיין פארגלייכן צווישן זיי און אנדערע ווערק, — פארפאסט נישט, מיט איין ווארט, קיין קריטישע, פילאסאפישע, עסטעטישע, פסיכאלאגישע אדער סאציאלאגישע טראקטאטן — שרייבט רעצענזיעס! זייט ערלעכע מעקלערס, כשרע און באשיידענע פארמיטלערס צווישן דעם שרייבער און דעם ליינער!
ווארפט אַוועק די מליצות וועגן נאכשאפן און מיטשאפן, נאכלעבן און מיט-

לעבן, הערט-אויף זיך צו חנען מיט אַסקאַר וויילדס „קונסט איבער קונסט!“ אַ סוף זאַל עס נעמען צו דער באַרימערשער ראַלע פון נישט-געבעטענע שותפים צו ליטעראַרישע מעשי-בראשית — זייט שמשים ביים שרייבער, אויב ער איז עס ווערט אַדער ווערט זיינע ריכטערס, אויב איר האָט די העזה, אָבער גיט אונדז איבער, פריער ווי אַלץ, דעם אינהאַלט פונעם ווערק.

דאָס איז די פּאָדערונג וואָס ווערט אַפט געשטעלט דער קריטיק.

און בנוגע צו אַ געוויסן סאַרט ביכער איז עס אפשר טאַקע אַ גערעכטע פּאָ-דערונג. איך מיינע ווערק, וווּ דער עיקר איז די טעמע, דער מאַטעריאַל, ווי אויך דער שטאַנדפּונקט און די מיינונגען פון דעם פּאַרפּאַסער: אַ שטייגער, וויסנ-שאַפטלעכע ווערק, זיי זיינען דאָס וואָס זיי זיינען, נישט וואָס מיר, לעזער, מאַכן פון זיי. זיי עקסיסטירן פאַר אונדז, נישט דורך אונדז. זיי ווילן פון אונדז נישט געלעבט ווערן, זיי ווילן נאָר פּאַרשטאַנען ווערן. זיי זיינען, מיט אַנדערע ווערטער, נישט מחויב דורכצוגיין, דורכצולייכטן זיך, אויסצולייטערן זיך דורך אונדזער פּאַנטאַזיע, דורך אונדזערע געפילן, דורך אונדזער גאַנצער לעבנס-דערפאַרונג. זיי אַפעלירן נאָר צו איין טייל פון אונדזער גייטיקן לעבן — צו אונדזער פּאַרשטאַנד, צו אונדזער לאַגיק. לאַגיק איז אַן אַביעקטיווע זאַך — זי זוכט, אין יעדן פּאַל, אויסצוגעפינען דאָס „אַלגעמיינ-גילטיקע“, — איז מעגלעך צו געבן וועגן ווערק פון דעם מין אַ מער אַדער ווייניקער אַביעקטיוון באַריכט. מען קאַן לייכט זען די טעמע פון אַ נאַטור-וויסנשאַפטלעכן און אַפילו פון אַ היסטאָרישן בוך, און עס איז נישט שווער „איבערצוגעבן דעם אינהאַלט“ און אַפילו מאַכן אַ קיצור פון אַזאַ מין ווערק. מען דאַרף נאָר האָבן דערצו גענוג קענטעניש, פּאַרשטאַנד און שרייבע-רישע געניטקייט. דער מעטאָד, דער שטאַנדפּונקט און די הויפט-פּרינציפּן פון אַ וויסנשאַפטלעכן פּאַרפּאַסער לאָזן זיך פּאַרמולירן, מער אַדער ווייניקער קלאַר, און אומפּאַרטייש. קאָנען מיר באמת האָבן אַ בילד פון זיין ווערק, ווען אַ קאָמפּע-טענטער און פּעיקער מענטש גיט אונדז וועגן דעם אַ באַריכט, אַן איבערבליק, אַ רעצענזיע.

אמת טאַקע, פּאַרשפּאַרן אונדז ליינענען דאָס עצם-ווערק, קאָן עס נישט. מעג די רעצענזיע זיין ווי גוט און ווי פולשטענדיק, וועט עס אַלץ זיין נאָר אַ סכעמע, אַ פּלאַן, אַ צייכענונג פון דעם בנין, וואָס דער פּאַרפּאַסער האָט אויפגעבויט. אין בעסטן פּאַל וועט ער זיין אַן אַנצוהערעניש אויפן סקעלעט פון דעם בוך, נישט זיין פלייש און בלוט און הויט. דאָך קאָן עס אונדז ברענגען נוצן. עס באַקענט אונדז מיט די ראשי פרקים, מיט דעם אַלגעמיינעם כאַראַקטער און צום טייל אויך מיט דעם ווערט פון בוך...

געוויס קאָנען אויך דאָ זיין טעותן. און נישט נאָר געוויינטלעכע מענטשלעכע טעותן, נאָר טאַקע אַזעלכע, וואָס נעמען זיך פון פּאַראָרטיילן און פּאַרטיישישער איינזייטיקייט (וויסנשאַפט-לייט האָבן זייערע אייגענע „וויסנשאַפטלעכע“ דאָג-מעס, זייערע אייגענע אייגענעשאַפטאַרטיקייטן און פּאַרטיישיקייטן). איז דאָך אונדז באַקאַנט דער ווייגעשריי און דער ביטערער, פּאַרביסענער פּראָטעסט פון שאַפּענ-הויערן קעגן די „פּראָפּעסאָרן“ וואָס פּאַרדרייען און פּאַרקריפלען יענעם גע-דאַנקען און מיינונגען. האָט ער דאָך דווקא וועגן דער אַביעקטיווער וויסנשאַפט-לעכער „וואַרהייט“ געזאָגט, אַז זי איז „נישט קיין גאַספּרוי, וואָס וואַרפט זיך

יעדן איינעם אין די ארעמס", נאך מען מוז איר טריי דינען, ברענגען איר גרויסע קרבנות און האבן עפעס גאר א באזונדערן זכות צו דערזען אויף אירע ליפן א שמיכל... אויך וועגן א וויסנשאפטלעכן ווערק איז בכן נישט לייכט צו האבן — און צו געבן אנדערע — א ריכטיקן און א פינקטלעכן באגריף, אט איז א קאנקרעטער ביישפיל: קסענאפאן און פלאטא — ביידע האבן אונדז איבערגעגעבן סאקראטעסעס געדאנקען, אבער יעדערער אויף זיין שטייגער; קסענאפאן (זאגט מען) פינקטלעכער און אומפערזענלעכער, פלאטא — שעפערישער אבער סוביעקטיווער... אויך אין דער וועלט פון אידיען איז, הייסט עס, דער בעסטער מקור — דער מקור... נאך מער איז עס אזוי ווען עס רעדט זיך וועגן ביכער וואס ברענגען אונדז נישט דעם אמת פון טרוקענעם פארשטאנד, נאך יענעם העכערן און טיפערן און מער אומבאשטימטן אמת, וואס לאזט זיך נישט באנעמען מיטן שכל אליין, — דעם אמת פון שיינקייט, פון קונסט, דעם דאזיקן מין ווערק מוז מען אליין ליינענען נישט נאך דערפאר וואס אנדערש קאן מען פון זיי קיין הנאה נישט האבן. (אויך פון וויסנשאפטלעכע טראקטאטן האט מען קיין הנאה נישט, אויב מען ליינעט זיי נישט אליין און מען באנוגט זיך נאך מיט קאמפילאציעס און איבערזאגונגען). וועגן א בוך פון קינסטלערישן מין קאן מען אליין זען די פארבן, די פארמען פון א בלום; מ'מוז א זיך נישט געליינען. מע מוז אליין זען די פארבן, די פארמען פון א בלום; מ'מוז א זיך איינזאפן איר דופט, אויב מען וויל וויסן וואס זי איז. קיין באשרייבונג פון א באטאניקער וועט דא נישט העלפן. און אזוי קאן קיין רעצענזענט אונדז נישט פארשפארן די ארבעט פון זעען די קאלירן און הערן דעם אראמאט פון א קונסטווערק. ער קאן אונדז נישט געבן קיין אביעקטיווע „באשרייבונג" פון א ראמאן אדער א דראמע, שוין נישט גערעדט פון א לירישער פאעמע. ער קאן אונדז נאך איבערגעבן וואס ער האט געטראכט, געטרוימט, געזען, געפילט, איבערגעלעבט, ווען ער האט געליינעט, נישט וואס יענער האט געשריבן.

ביז צו א געוויסן גראד איז עס ריכטיק אויך בנוגע וויסנשאפטלעכע ווערק, אבער די אויפגענוג פון וויסנשאפטלעכן אמת ווערט דאך נישט אזוי אינדיווידואליזירט און איז דאך נישט אזוי פארשיידנארטיק, ווי עס איז דאס רעאגירן אויף דער שיינקייט פון א קונסטווערק, זי עקסיסטירט נישט פאר אונדז, זי עקסיסטירט נאך אין אונדז — אין אונדזער פעיקייט זי צו געפינען און צו געניסן (ווען מיר זאלן דורכוואנדערן אפילו די גאנצע וועלט צו זוכן דאס שיינע, זאגט עמערוסאן „וועלן מיר עס נישט געפינען, אויב מיר טראגן עס נישט אין זיך אליין") און אזוי ווי יעדער פון אונדז לעבט איבער שיינקייט און שאפט זי איבער אויף זיין אייגענעם שטייגער, לויט זיין אייגענעם כאראקטער און כפי זיין מדרגה, איז דאס בילד וואס יעדער איינער (און ממילא אויך דער קריטיקער) גיט אונדז פון א קונסטווערק, א בילד פון דעם איינדרוק וואס דאס ווערק האט געמאכט אויף אים, נישט פון דעם ווערק גופא. אן אנדערער קאן האבן אן אנדערן איינדרוק, וועט ער ממילא אפגעבן אויך אן אנדער „באריכט"...

זאגט טאקע זשול לעמעטער וועגן קריטיק אז זי „ווערט אומענדלעך וואריאט אירט לויט דעם קעגנשטאנד וואס ווערט באטראכט, לויט דעם גייסט וואס באטראכט אים און לויט דעם שטאנדפונקט, אויף וועלכן דער קריטיקער שטייט..."

נישט געקוקט אויף אט דער דערפארונג איז נאך אלץ פארשפרייט די מיי-

נונג אז ווען מע שרייבט וועגן אַ קינסטלערישן ווערק, מוז מען — און מען קאָן — אַביעקטיוו אינפאַרמירן דעם לייענער וועגן דעם אינהאַלט פונעם ווערק. טוט מען עס נישט, זאָגט מלך ראָוויטש, אַ הויך-טאַלאַנטירטער פּאָעט, וואָס שרייבט אַפט קריטיק און רעצענזיעס, — „קאָן אַ מאָל פּאַסירן אַז דו זאָלסט לייענען אן אויסגעצייכנטן עסיי וועגן אַ געוויסן בוך, טיף און אַנאַליטיש, קינסטלעריש ביו גאָר געשריבן, נאָר אויב דו האָסט אַליין דאָס נעמלעכע קריטיקירטע בוך נישט געלייענט, וועסטו אַבסאָלוט גאַרנישט ניט וויסן וואָס אין דעם דאָזיקן בוך טוט זיך.“ ראָוויטש פרעגט זיך נישט, צי וועט מען פון דעם רעצענזענט „אינפאַרמאַ- ציע“ באמת טאַקע דערוויסן זיך וועגן דעם בוך עפעס אַזוינס, וואָס האָט מער ווי אַ רעלאַטיוו ווערט. צווישן די אַמעריקאַנער ייִדישע ליטעראַטור-קריטיקערס איז דאָ איינער וואָס האָט גאָר אַ באַזונדערע פעיקייט צו זיין זאַכלעך, — דאָס איז הלל ראַגאַף. און ווי ווייט עס רעדט זיך וועגן „איבערגעבן דעם אינהאַלט“ פון אַ ראַמאַן אָדער אַ דערציילונג, וואָלט זיך מיט אים אפשר געקאָנט פאַרגלייכן נאָר איין יעקב באַטאַשאַנסקי, אַ פעיקער ייִדישער קריטיקער פון אַרגענטינע; פון דעסוועגען וואָלט קיין אינטעליגענטער לייענער נישט געדאַרפט זיך באַזונגענען אַפילו מיטן געלונגענטן ליטעראַריש-קריטישן רעפּאָרטאַזש וואָס הלל ראַגאַף אָדער יעקב באַטאַשאַנסקי וואָלט אָנגעשריבן. פאַרוואָס? ווייל, סוף-כל-סוף איז עס דאָס עדות-זאָגן פון איין מענטשן, און אַז עס קומט צו קינסטלערישער ליטעראַ- טור קאָנען אַפילו צוויי (און אַפילו מער ווי צוויי עדות). מען זיי זיין ווי באַ- גלייבט, נישט פאַרבייטן אַ פּערזענלעכע איבערלעבונג. און זיי קאָנען נישט פאַר- נעמען איר אָרט אַפילו בנוגע דעם סיפור-המעשה, פון מיין אייגענער דערפאַרונג ווייס איך אַז יעדעס מאָל, ווען איך פרוווי איבערדערציילן אַ ראַמאַניסט אָדער אַ נאָוועליסט אַ געשיכטע, כאַפּ איך זיך אַז אין מיין איבערדערציילן גנבעט זיך אַריין מיין אויסטייטשן די דאָזיקע דערציילונג — איך קאָן זיך נישט העלפּן. האָב איך אַן אַז בריוו צו מלך ראָוויטשן אַמאָל געשריבן; „צווישן די חסרונות (פון מיין בוך וועגן ה. לייזיקין), וואָס איר רירט אָן (*), האָט מיך פאַראַינטערעסירט איי- נער, וועגן וועלכן איך האָב אַ סך מאָל געטראַכט: דאָס איז דעם קריטיקערס חוב „איבערצוגעבן דעם אינהאַלט“. איך אַליין כאַפּ זיך אַפט, אַז איך שרייב פאַר די וואָס האָבן דאָס בוך שוין געלייענט, נישט פאַר די, וואָס דאַרפן אָדער זאָלן עס לייענען. אפשר נעמט זיך עס דערפון, וואָס כ׳האָב פשוט נישט די פעיקייט איבער- צוגעבן און דערהויפּט איבערצודערציילן דעם אינהאַלט. ווי נאָר איך הייב עס אָן צו טאָן, כאַפּ איך זיך אַז איך האָלט שוין אין פאַרטייטשן דעם מיין, דעם עיקר מיין פון דעם בוך — און די פּרטים וואָלטן מיך נאָר אָפּגעצויגן פונעם תּוך, אַראַפּגעפירט פון וועג. אַקצענטיר איך נאָר יענע איינצלהייטן, וואָס לאָזן זיך פאַר- סך-הכלען. די צרה איז וואָס אַנאַליזירן אָדער סינטעזירן וואָס איך לייען, סטיי- מולירט מיך צום שרייבן, בעת דאָס איבערדערציילן אַ מעשה לאַנגווייליקט מיך.“ עס לאַנגווייליקט מיך סתמא דערפאַר ווייל איך האָב נישט דעם טאַלאַנט פון אַן אמתן רעפּאָרטער. אַבער נישט דאָס איז דער עיקר. דער עיקר איז וואָס אַז עס

(* ציטירט לויט מלך ראָוויטשעס: „וועגן אינהאַלט און אינפאַרמאַציע“, אין „די פרעסע“, בוענאַס-אייירעס, 9טן יאָנואַר, 1952.

קומט צו שעפערשער ליטעראטור, גלייב איך נישט אז מען קאן זי לייענען על ידי שליה אָדער אַז עמעצער קאָן אונדז געבן וועגן איר אַן אַביעקטיוון באַריכט. „אין פּראָג, וואָס זיינען שייך צו ליטעראַטור“, זאָגט אַנאַטאָל פּראָנס, „איז נישטאָ קיין איין מיינונג, וואָס עס זאָל נישט זיין לייכט איר אַנטקעגנזשטעלן אַ מיינונג, וועלכע איז פּונקט דער היפּוך פּון איר“. און דאָס איז ריכטיק אויך וועגן מיינונגען אין שייכות צום סיפור־המעשה, צו דער פּאַבל. אַפילו די טעמע, יאָ, אַפילו די טעמע פּון אַ קונסטווערק לאַזט זיך נישט אַביעקטיוו באַשטימען און ריכטיק איבערגעבן. עס קאָן טרעפּן, אַז צוויי רעצענזענטן זאָלן איבערדערציילן די פּאַבל פּון אַ גאַוועלע — און זי זאָל ביי איינעם זיין אַנדערש ווי ביי דעם אַנדערן. האָט איינער „נישט ריכטיק“ דערציילט? ניין, פּאַסירט האָט עפעס אַנדערש, עפעס אַזוינס וואָס מוז פּאַסירן. עס איז אוממעגלעך איבערצודערציילן אַלץ. עפעס מוז מען אויסלאָזן, וואָס? דאָס ווייניקער וויכטיקע. האַלט איינער פּאַר „נישט גענוג וויכטיק“ די פּרטים און דער אַנדערער — אַנדערע. געפינט זיך אין איינעם איבערדערציילונג דאָס, וואָס אין דעם אַנדערנס פעלט, און פּאַרקערט. מוזן ממילא שוין אַרויסקומען צוויי גאַנץ פּאַרשיידענע ווערטיעס. און נישט גאַר די פּאַבל, אויך די טעמע פּון אַ קונסטווערק איז נישט קיין זאך וואָס לאַזט זיך אַביעקטיוו פּאַר-מולירן. דעם קינסטלער אַליין איז שווער צו געפינען גענויע ווערטער פּאַר זיין טעמע. ער האָט זי אויסגעדריקט אין זיין ראַמאַן, אין זיין דראַמע, אין זיין פּאַעמע. אַנדערש קאָן ער זי נישט אויסדריקן. די טעמע פּון אַ קונסטווערק איז דאָס קונסט-ווערק. עס איז גאַר צו ריידן ווי וועגן צוויי באַזונדערע זאַכן, וועגן דער טעמע פּון אַ ליד (אָדער אַפילו אַ ראַמאַן) און איר אויספירונג. די טעמע ווערט געשאַפּן אין דעם פּראָצעס פּון איר אויספירונג. איידער די פּאַעמע אָדער די דערציילונג איז אַנגעשריבן, ווייט דער שרייבער אַפט אַליין נישט אַקוראַט, וואָס ער וויל. ער האָט עפעס אַן אַלגעמיינע — און אַפט זייער אַ געפּלהאַפטע — „אידיע“, „וויזיע“, „פּאַנאָזיע“ אָדער ווי איר וועט עס אַנרופן. דער קינסטלער ווייט, וואָס ער טוט, נישט, וואָס ער וויל... ווען מען זאָל האָבן געפרעגט ביי סערוואַנטעסן, וואָס איז די טעמע פּון „דאָן קיכאַט“, וואַלט ער געוויס געענטפּערט: „די שעדלעכ-קייט פּון ריטער־ראַמאַנען“ (ער זאָגט עס אין זיין אַריינפיר). אָבער די אמתע טעמע פּון דעם אומשטערבלעכן ראַמאַן איז דאָך גאַר אַן אַנדערע — אַ נישט אין ערך וויכטיקערע. די באַשטימונג פּון דער טעמע, וואָס אַ קונסטווערק האָט, איז ענג פּאַרבונדן מיט דער עצם אויסטייטשונג פונעם ווערק, איז עס פּונקט אַזוי סוב-יעקטיוו, ווי די אויסטייטשונג. היינט ווי קאָן מען פּאַדערן פונעם רעצענזענט אָדער קריטיקער, אַז ער זאָל פּאַרגעסן אַן זיך אַליין און אונדז געבן אַ „באַריכט“ פונעם בוך? אַז עס איז גאַר נישטאָ און עס קאָן נישט זיין אַזאַ זאך ווי אַן אַביעק-טיווער באַריכט. גאַר ווען אַפילו עס זאָל מעגלעך זיין צו באַשטימען די טעמע און ריכטיק איבערגעבן דעם סיפור־המעשה פּון אַ קונסטווערק, וואַלט עס אַלץ גאָר געווען ווינציק, ווייל וואָס קאָן אַ שטייגער, אַרויסקומען דערפון וואָס איר וועט וויסן, אַז די שיינע געביידע איז געמאַכט געוואָרן פּון האַלץ, פּון שטיין אָדער פּון שטאַל און אייז? דער עיקר איז דאָך וואָס עס איז פּון דעם מאַטעריאַל גע-מאַכט געוואָרן און ווי עס איז געמאַכט געוואָרן. און אַז עס קומט צום וואָס און צום ווי פּון אַ קינסטלערישער שאַפונג, איז דער, וואָס שרייבט אַ רעצענזיע, פּונקט אַזוי סוביעקטיוו, ווי דער פּאַרפאַסער פּון אַן אויספירלעכער קריטיק.

דער אונטערשייד צווישן אַ רעצענזיע און אַ קריטיק איז אין דער אמתן נאָר אַ דרויסנדיקער. מיט רעצענזיעס מיינט מען געוויינטלעך קריטיקן וועגן ביכער, וואָס זיינען נאָר-וואָס אַרויס פון דרוק, בעת קריטיקן זיינען רעצענזיעס וועגן ביכער, וואָס זיינען לאַנג שוין פאַרעפנטלעכט געוואָרן. רעצענזיעס זיינען, אַ חוץ דעם, קירצער פון קריטיקן. דאָס מאַכט אַז עס זאָל זיין שווערער — און אַז מען זאָל דאַרפן האָבן מער פּעיקייט — צו זיין אַן אמתער רעצענזענט, ווי צו זיין אַ קריטיקער. וואָס איז אַן אמתער רעצענזענט? איינעם פון די קירצסטע, קלאַרסטע און פּילזייטיקסטע ענטפערס אויף דער פּראָגע האָבן איך געפונען ביי דעם מאַנד מעקקאַרטי, אַן ענגלישן קריטיקער. „אַ גוטער רעצענזענט, זאָגט ער, דאַרף געבן די לעזערס אַ באַגריף וועגן דעם בוך, וואָס פאַר אַן אינהאַלט עס האָט און וואָס עס שטעלט מיט זיך פאַר. ער דאַרף, ווי ווייט מעגלעך, באַשטימען דעם אַרט, וואָס עס פאַרנעמט צווישן די ביכער, וועלכע גיבן זיך אָפּ מיט דעם זעלביקן ענין. עס שאַדט נישט, אַז די רעצענזיע גופא זאָל זיין אַ באַשיידענער צושטייער צו דער ליטעראַטור פון דעם קעגנשטאַנד. דאָס אַלץ דאַרף דערגרייכט ווערן אין די גרע-נעצן פון זייער אַ קליינעם אַרט און דאַרף געשריבן ווערן אַזוי, אַז עס זאָל צו-ציען דעם לייענערס אויפמערקזאַמקייט. נו, די ערשטע פאַדערונג איז לחלוטין גאָר נישט אַזוי לייכט ווי זי זעט אויס, און וואָס איז שייך צו דער צווייטער און דער דריטער, איך קלאַר, אַז זיי זיינען נישט פאַר די כוחות פון רעצענזענטן — און עס איז דאָ אַ היפש ביסל אַזוינע, — וואָס זייער גאַנצע באַקאַנטשאַפט מיטן באַהאַנדלטן קעגנשטאַנד שטאַמט פון דעם בוך וואָס זיי האָבן צופעליק גענומען זיך רעצענזירן.“

צווישן אַנדערע קוואַליפיקאַציעס פאַדערט מעקקאַרטי פונעם רעצענזענט אַז ער זאָל האָבן אַ סך טאַקט, זעלבסטוויסן און אַן עסטעטישן חוש ווי אויך באַקאַנט-שאַפט מיט די מינים פון שאַפן, מיט דער ביכער-וועלט און מיט מענטשן אויסער דער וועלט פון ביכער. ער מוז אויך וויסן ווען צו זיין טאַלעראַנט און ווען זייער שטרענג. אַ בעל-גאווה, זאָגט מעקקאַרטי, קאַן זיין אַ גלענצנדיקער שרייבער אָדער אַ געלערנטער, אָבער נישט קיין גוטער רעצענזענט. פּרזער אָדער שפעטער וועט ער ווערן מוראדיק עגאָיסטיש אָדער זעלבסטצופרידן. פון דער אַנדערער זייט אָבער מוז דער רעצענזענט זיך פאַרלאָזן אויף זיך אַליין און קאַן זיך נישט פאַר-גינען צו זיין שרעקעוודיק. ער מוז זיין גרייט באַטראַכט צו ווערן פאַר אַ געפער-לעכן מענטשן אָדער פאַר אַ טעמפן עקשן און דאָס דווקא פון אַזוינע לייענערס, וואָס ער וואַלט געוויס וועלן אַז זיי זאָלן האָבן וועגן אים אַ גוטע מיינונג.

דער רעצענזענט וואָס איז ווערט צו טראַגן דעם נאַמען, שטייט ווי מיר זעען פאַר די זעלבליקע פּראָבלעמען וואָס דער אַזוי-גערופענער קריטיקער, און אפּשר נאָך פאַר שווערערע פּראָבלעמען. ווייל ער דאַרף שרייבן לייכט און האָט ווינצי-קער אַרט, אַ חוץ דעם וואָס ער רעצענזירט געוויינטלעך ביכער פון לעבעדיקע, אַפט נאָך גאָר יונגע שרייבערס, און ער האָט נישט דעם הינטערגרונט און עס פעלט אים די פּערספּעקטיוו פון צייט, וואָס עס האָט דער וואָס שרייבט וועגן ווערק פון עלטערע אָדער געשטאַרבענע שרייבערס. דאָס אַלץ מאַכט זיין אַרבעט נישט ווינציקער, נאָר מער פאַראַנטוואָרטלעך.

אָבער אויב עס איז פאַראַן אַ קנאַפער אונטערשייד צווישן רעצענזיע און

קריטיק, איז זייער גרויס דער חילוק צווישן קריטיק פון ליטעראטור און טעאטער-קריטיק.

9. ליטעראטור-קריטיק און קריטיק פון טעאטער

די צילן, די אויפגאבעס, די אלגעמיינע מעטאדעס קאנען אין טעאטער-קריטיק זיין די זעלביקע וואָס אין דער קריטיק פון ביכער. אי דאָ, אי דאָרט קאנען דעם קריטיקער אינטערעסירן די פראַגעס: וואָס? פאַרוואָס? אָדער ווער? — וואָס פאַר אַ מין ווערק איז דאָס, וואָס ער האָט געלייענט אין בוך אָדער געזען, געהערט אויף דער בינע? אָדער פאַרוואָס — פאַרוואָס זיינען די ביכער, די ספּעקטאַקלען אָזעלכע און נישט קיין אַנדערע? ד"ה פון וואָנען נעמט זיך דאָס? וואָס פאַר אַ היסטאָרישע אורזאַכן, וואָס פאַר אַ סאַציאַלע אומשטאַנדן, וואָס פאַר אַ אינדיווידועל-פּסיכאָלאָג-גישע מאַטיוון רופן עס אַרויס? דעם קריטיקערס אויפגאַבע קאָן אויך זיין קלאַר צו מאַכן ווער איז דער שרייבער? ווער זיינען די טעאטער-קינסטלערס? וואָס פאַר אַ איד, וואָס פאַר אַ כּוּחוֹת און וואָס פאַר אַ טראַדיציעס האָט יעדער פון זיי? ער קאָן זיך פאַרגינען צו פרעגן: „צוליב וואָס? צוליב וואָס שרייבט מען, צוליב וואָס שפּילט מען אַזאַ אָדער אַן אַנדערע זאַך? וואָס פאַר אַן עסטעטישע, פּילאָסאָ-פּישע אָדער געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישע צילן איז מען דערמיט אויסן? אַלץ איינס, וואָס פאַר אַ סאַרט קריטיק דאָס זאָל נישט זיין, אַ קינסטלעריש-אויסטייטשנדיקע, אַ סאַציאַלאָגיש-דערקלערנדיקע, אַן אינדיווידועל-פּסיכאָלאָגישע אָדער אַ סאַציאַל-עטישע, אַ פּריי-אימפרעסיאַניסטישע אָדער אַ דאָגמאַטישע, אַזאַ וואָס נערט זיך פון לעבעדיקע איינדרוקן אָדער אַזאַ וואָס האַלט זיך אויף אַנגענומענע כללים, — אַלץ איינס קאָן זי אַנגעווענדט ווערן אי צו דער ליטעראַרישער, אי צו דער סצע-נישער קונסט.

אַבער מעגן ווי גלייך זיין די צילן, די מיטלען פונעם טעאטער-קריטיקער און דעם ליטעראטור-קריטיקער — די אומשטאַנדן, די תנאים ביי וועלכע דער און יענער קריגט זיין מאַטעריאַל און פאַרמירט אים, זיינען פאַרשיידן, שטאַרק פאַר-שיידן די פאַראַנטוואָרטלעכקייט וואָס זיי ביידע טראַגן. די דערפאַרונגען, וואָס זיי מוזן האָבן, די מניעות וואָס זיי דאַרפן בייקומען, די נסיונות וועלכע זיי מוזן ביישטיין, די געפאַרן וואָס לויפן אויף זיי — זיינען נישט גלייך.

אין געוויסע פרטים איז די לאַגע פון ביכער-קריטיקער אַן ערנסטערע, אַ שווערערע; עס זיינען אָבער פאַראַן אויך פונקטן, וואָס מאַכן, פאַרקערט, די מיסיע פון דער טעאטער-קריטיק גאָר באַזונדערס וויכטיק און קאָמפּליצירט.

איך וועל אָנהייבן פון די אייגנאַרטיקע און ספּעציעל פאַרוויקלטע תנאים מיט וועלכע עס מוז זיך רעכענען יעדער אמתער טעאטער-קריטיקער. איך וויל ווייזן פרנער פאַר אַלץ, ווי ווייט עס איז אין אַ סך זייער וויכטיקע פרטים שווערער צו זיין אַן אויסטייטשער און אַן אַפּשאַצער פון דער בינע-קונסט, ווי אַ קריטיקער פון ליטעראַטור. איך וויל אָנהייבן מיט דעם, ווייל געוויינטלעך פאַדערט מען פון אַ טעאטער-קריטיקער ווינציקער ווי פון די וואָס פאַרציילענען זייערע איינדרוקן פון ביכער און שרייבן כּאָראַקטעריסטיקעס אָדער אַפּשאַצונגען פון וואַרט-קינסט-לערס. מען גיט זייער אָפט איבער די פונקציע פון טעאטער-אַפּשאַצונג פּערוואַנען,

וועלכע מען וואלט קיין מאָל נישט אָנגעטרויט די אויפגאַבע פון ליטעראַרישער קריטיק. צייטונג-רעדאַקציעס שיקן זייער אָפט אין טעאַטער אַרײַן ברענגען באַ-ריכטן דעם „ערשטן בעסטן“ רעפּאָרטער.

טעאַטער-רעצענזענטן זײַנען אומעטום דאָ אין אַ סך אַ גרעסערער צאָל, ווי ליטעראַטור-קריטיקערס. וועגן ביכער איז רעכט אַז מ'שרייבט אין דער צײַטונג און ס'איז רעכט אַז נישט אויך. אָבער טעאַטער איז אַ פּאָפּולערע אינסטיטוציע. טעאַטער איז, אַ חוץ דעם, זײַער אַ וויכטיקער קונד פון דער אַנאַנסן-אַפּטיילונג, איז נישטאָ קיין איין פּעריאָדישער אָרגאַן, וואָס זאָל נישט אָפּגעבן זיך מיט דער בינע. ממילא, נײַטיקט זיך די וועלט פון טעאַטער-קריטיק אין אַ סך „הענט“. איז דאָס מסתמא איינע פון די סיבות, פאַר וואָס מען איז נישט אַזוי שטאַרק מקפיד אויפן קאַפּ, אויפן געשמאַק, אויף דער גראַד בילדונג און אויף די פּעיקייטן — פון דעם, וואָס איז ממונה אויפן טעאַטער אין דער פּרעסע. אָבער דאָס איז נישט די איינציקע סיבה. מען גיט זיך פשוט נישט אָפּ קיין רעכענונג פון די גרויסע און שווערע התחייבותן, וואָס ליגן אויף דער טעאַטער-קריטיק. מען טראַכט נישט גענוג וועגן די אומשטאַנדן, וועלכע מאַכן נײַטיק אַז אירע פּאַרשטייערס זאָלן קינסטלעריש, אינטעלעקטועל און מאַראַליש שטיין גאָר אויף אַ באַזונדער הויכער מדרגה. מען נעמט טעאַטער זײַער לײכט (מען קוקט אויף דעם דערהויפּט ווי אויף אַן אַמוזירונג-אינסטיטוציע) און ממילא פּאָדערט מען נישט קיין סך אויך פון די, וואָס גיבן-אָפּ די באַריכטן פון טעאַטער-אויפּפירונגען.

אין דער אמתן וואלט מע געדאַרפט זיי שטעלן זייער הויכע פאָדערונגען. און אַט פאַר וואָס:

א. דער טעאַטער-קריטיקער מוז דאָך זיין אויך אַ ליטעראַטור-קענער. לויט אַ שיטה וואָס איז גאָר נישט לאַנג צוריק נאָך געווען זײַער שטאַרק אָנגענומען, איז די אויפגאַבע פון דער בינע אויסצומײַטשן און פאַרקערפּערן דעם דיכטערס ווערק, די דראַמע, דאָס ליטעראַריש-דראַמאַטישע ווערק איז, לויט דער דאָזיקער מײנונג, דער צוועק, דאָס שפּיל פון די אַקטיאָרן — דאָס מיטל צום ציל. מוז דאָך דער קריטיקער זיין פעיק צו באַנעמען און צו באַלייכטן דעם עיקר — די דראַ-מאַטישע דיכטונג, — נישט נאָר דעם טפל — דאָס שפּילן פון דער טרופּע. ער מוז דאָך זיין אַ „מבין“ אויף שעקספירס „האַמלעט“, אויף גאַגאַלס „רעוויזאָר“, אויף איבסענס „בוּמייסטער סאַלענס“, אויף אַשס „גאַט פון נקמה“, אויף לייוויקס „גולם“, אויף סעקלערס „דעם רבינס נסיעה“, נישט נאָר אויף די אַקטיאָרן, וואָס פאַרשטעלן זיך פאַר די העלדן פון די דאָזיקע וואַרט-שאַפּונגען... נאָר ווען אַפילו עס זאָלן זיין גערעכט — און עס זײַנען אין אַ געוויסן זינען גערעכט — יענע, וועלכע האַלטן אַז טעאַטער איז אַ זעלבשטענדיקע קונסט, אַז עס דינט און מוז דינען זיך אַליין, נישט דער ליטעראַטור, — ווען אַפילו דעם דיכטערס שאַפּונג זאָל זיין נאָר „דער מאַטעריאַל“, פון וועלכן די בינע-קונסט שאַפט איר אייגן רײַך-טעאַטראַליש ווערק, קען אויך די דראַמע נישט אינגאַריט ווערן פון דעם טעאַ-טער-קריטיקער. דער „מאַטעריאַל“ פון דער קונסט איז פאַר איר זײַער וויכטיק, כּפּרט נאָך אַז דער רעזשיסער און די אַקטיאָרן, אַפילו די סאַמע „טעאַטראַלישע“ און „אַנטי-ליטעראַרישע“, נעמען אָפט ביי דעם וואַרט-קינסטלער נישט קיין רוי-שטאַף, נאָר עפּעס אַזוינס וואָס איז ליטעראַריש-קינסטלעריש פאַרמירט, פאַרענ-

דיקט, מעגן זיי עס ווי שטאַרק ענדערן און צופאַסן צו זייערע אייגענע צילן און אויפגאַבעס. אַ געוויסער עלעמענט פון וואַרט-שאַפונג איז דאָ און מוז זיין כמעט אין יעדן טעאַטראַלישן ספּעקטאַקל. אַ געוויסע דערציילונג, אַ געוויסע דראַמאַטיש אויסגעשמידטע קייט פון פּאַסירונגען איז דאָ אַפילו אין שטומען טעאַטער. מוז דאָך דער בינע-קריטיקער זיין מסוגל צו באַנעמען און צו דערקלערן אַט די, זאָל זיין נישט אַרויסגערעדטע דערציילונג, אַט די זאָל זיין שטומע דראַמע. ער מוז דאָך (זיך אַליין און אונדז) אָפּגעבן אַ חשבון נישט נאָר פון דעם שפּילן, נאָר אויך פון דעם, וואָס ווערט געשפּילט — פון דעם דורך וואַרט אַדער דורך מימיק, פּלאַס-טיק, קלאַנגען, ליניעס, פאַרבן, זשעסטן, אויסגעדריקטער ליטעראַרישער קאַמפּאַזיציע, און ווער רעדט נאָך, אויב ער זאָל היסטאָריש וועלן באַלייכטן די אַדער יענע פּאַסירונג, די אַדער יענע באַוועגונג אַדער שטרעמונג אין דער וועלט פון טעאַטער, וועט ער דאָך אוודאי מוזן זיין באַקאַנט מיט דער געשיכטע און דער עוואָלוציע פון דראַמאַטישער ליטעראַטור נישט ווינציקער ווי מיט דער היסטאָרישער רישער אַנטוויקלונג פון אַלע אַנדערע עלעמענטן פון טעאַטער. ובכּן, דער טעאַטער-טעריקריטיקער מוז אין אַ גרויסער מאָס זיין באַהאַונט אויך אין ליטעראַטור-ענינים.

ב. די סצענישע קונסט איז אין אַ געוויסן זינען אַ סינטעטישע קונסט. אין דעם פּראַצעס פון איר רעאַליזירונג נעמען אַנטייל פאַרשטייערס פון פאַרשיידענע אַנדערע קונסטן, אַ חוץ דעם דיכטער. אַ גרויסע ראַלע שפּילט אין איר די מאַלעריי, געזאַנג, מוזיק, טאַנץ, צום טייל אויך (אין דער לעצטער צייט) אַרכיטעק-טור. דעם אַקטיאָרס עצם שאַפן איז אַ פּילזייטיק שאַפן, זיין מעדיום, זיין אינס-טרומענט איז נישט איין אַרגאַן — נישט דאָס אויג אַליין, נישט דאָס אויער אַליין אד"גל, נאָר זיין גאַנצע קערפּערלעכע, אַזוי ווי זיין גאַנצע פּסיכישע אַרגאַניזאַציע — דאָס הערן, דאָס קוקן, דאָס ריידן, דער אויסדרוק פון געזיכט, די באַוועגונג פון יעדן מוסקול, יעדער מינדסטער ריר, יעדער צאַפּל פון די נערוון, און אויפ-נעמען טעאַטער קאַנען מיר אויך נישט אַנדערש, ווי מיט אַלע אונדזערע חושים. מוז דאָך, ממילא, אויך דער אויסטייטשער און דער באַריכט-אַפּגעבער פון דעם היסטריאַגישן ווערק זיין סענסיטיוו לגבי די איינדרוקן פון די אַלע פאַרשיידענע קונסט-געביטן, פון די אַלע מעגלעכע קונסט-פּונקציעס, וועלכע שאַפן די פּילפאַכע איינהייטלעכקייט פון אַ קינסטלערישער טעאַטער-דערגרייכונג. ער מוז זיין פּעיק און צוגעגרייט צו פּילן אַ טעם אין דער מימיק פון דעם אַקטיאָר, אין זיינע פּלאַטישע באַוועגונגען, אין זיין שטים, אין זיין אויסשפּראַך, אין זיין זין פאַר ריטעם, אין זיין פּעיקייט זיך צו פאַרשטעלן, אין זיין קענען זיך אַנטאָן, אין זיין איינלעבונג און כאַראַקטעריזירונג-קונסט. ער מוז האָבן אַ חוש פאַרן ריטעם פון מענטשן און זאַכן-גרופּירונגען. ער מוז האָבן אַן אויער פאַר דער מוזיק, וואָס באַגלייט דאָס שפּילן און גיסט זיך דערמיט צונויף; ער מוז האָבן אַן אויג פאַר דער מאַלערישער זייט, אַ געניטקייט אין דער גרויסער קונסט פאַר מאַדערנער רעזשי.

א סך פון די דאָזיקע זאַכן טאַרן נישט פרעמד זיין אויך דעם ליטעראַרישן קריטיקער, וואַרעם אויך צו זיין קונסט, צו דער קונסט פון וואַרט, ציען זיך שטילע פעדים פון פּיל אַנדערע קונסט-אַקטיוויטעטן — אויך דאָרט שפּילט אַ ראַלע ריט-מישקייט, מוזיקאַלישקייט, מאַלערישקייט, אַרכיטעקטאַניק אַז"וו. אַבער דאָרט

וירקט דאָס אַלץ אינדירעקט, בעת אויף דעם געביט פון טעאָטער ווייזט זיך עס אַרויס אָפן און דירעקט. מוז אַ טעאָטער־קריטיקער פשוט זיין אומבאַהאַלפן, ווען ער זאל נישט פאַרמאַגן אַט די גרויסע פילזייטיקע דערפאַרונג, אַט די ברייטיקייט פון קינסטלערישע אינטערעסן, אויף וועלכע איך האָב דאָ נאָר אַנגעווינקען.

ג. אַ וויכטיקער ענין פאַרן טעאָטער־קריטיקער איז די פּסיכאָלאָגיע פון פּוב־ליקום, מאַסן־פּסיכאָלאָגיע. ער מוז האָבן אַ חוש פאַר איר. ער מוז זי האָבן שטור־דירט. אויך אַ קריטיקער פון ביכער, אייב ער וויל באַנעמען און דערקלערן די ראַלע פון ליטעראַטור אין דעם אַרומיקן, נישט נאָר אין זיין אייגענעם, לעבן, מוז קענען דעם עולם לעזער און וויסן זיינע פּאָדערונגען, זיינע קאַפּריזן, ווי אויך די ענדערונגען, וואָס קומען פאַר אין דעם געשמאַק פון זיינע פאַרשידענע עלע־מענטן. אַ סך וויכטיקער איז עס אָבער פאַר דעם קריטיקער פון טעאָטער־שפּיל. אין טעאָטער פאַרלויפט דער פּראָצעס פון שאַפן גלייכזייטיק מיט דעם פּראָצעס פון געניסן — דער זאל וווּ עס זיצט דאָס פּובליקום, און די בינע וווּ די קינסטלערס געפינען זיך, זיינען נאָר אָפּגעטיילט, נישט אָפּגעזונדערט איינס פון דאָס אַנדערע. זיי זיינען צוויי העלפטן פון איין גאַנצער זאַך. זיי געפינען זיך אין איין געבידע, אונטער איין דאַך און זיי אַטעמען איין און אויס איינע און די זעליקע לופט. זייער קעגנזייטיקע ווירקונג איז אַ גלייכזייטיקע און אַ דירעקטע. אַלץ, וואָס קומט פאַר אויף דער בינע, מוז גלייך געפינען אַן אָפּקלאַנג ביים פּובליקום; פאַרקערט, דאָס פּובליקום, זיין כאַראַקטער, זיין סענסיטיוויטעט, זיינע סימפּאָטיעס און אַנטיפּאַ־טיעס, זיינע געווינהייטן, זיין געשמאַק און זיין אַפּרופּן זיך אויפן שפּיל ווירקן דירעקט אויף דעם גראַד פּולקאַמעניטי פון די טעאָטער־קינסטלער. צווישן זיי, צווישן די געניסערס און די שאַפּערס פון טעאָטער־קונסט איז בכלל פאַראַן אַן אינעווייניקסטע, אַ קינסטלערישע פאַרבינדונג.

אַ פּאָעט אָדער אַ דענקער, ווי באַלד נאָר ער טראַכט נישט צו פאַרקויפן זיינע ווערק, קאָן אין אַ געוויסן זינען איגנאַרירן דעם עולם און שרייבן נאָר „פאַר זיך אַליין“ אָדער „פאַר די קומענדיקע דורות“. דער טעאָטער־קינסטלער קאָן זיך דאָס נישט פאַרגינען. ער קען נישט שפּילן „פאַר לידיקע בענק“. ער קען נישט שאַפן פאַר אַ פּובליקום וואָס דאַרף ערשט אויסוואַקסן. ער מוז גלייך, שפּילנדיק, האָבן פאַר זיך דעם אויפנעמער פון זיין קונסט און נישט איין אויפנעמער און נישט עטלעכע, נאָר אַ „פּול הויז“, און נישט יעדן פון זיי באַזונדער, נאָר זיי אַלעמען אינאיינעם. דאָס געניסן אַזוי ווי דאָס שפּילן טעאָטער האָט אין זיך עפּעס קאָל־לעקטיווס. דאָס פּובליקום מוז אָדער לכתחילה זיין מער אָדער ווינציקער פאַר־אייניקט אין זיינע דערוואַרטונגען און פאַרלאַנגען, אָדער עס מוז צונויפגעגאַסן ווערן אינאיינעם, ווערן אַ פּילקעפּיקע מאַסע אונטער דער היפּנאָטישער ווירקונג פון ספּעקטאַקל. די אַקטיאָרן שפּילן נישט פאַר יעדן פון די טעאָטער־באַזוכערס, נאָר פאַר זיי אַלעמען ווי פאַר אַן איינהייט. און יעדער פון זיי ווערט אַלץ מער פאַר־כאַפט פונעם שפּילן, וואָס ווינציקער ער פּילט זיין אָפּגעזונדערטקייט פון די אַרױ־מיקע און, פאַרקערט, וואָס מער ער ווערט צונויפגעגאַסן מיטן עולם, וואָס מער ער איז מסוגל אונטערצוגעבן זיך אַט דעם מאַסן־היפּנאָז אַלץ אַ שטאַרקערן איינ־דרוק מאַכט אויף אים דאָס שפּילן. ממילא איז דער געמיט־צושטאַנד פון עולם און די פּסיכאָלאָגיע פון זיינע בשותפותדיקע איבערלעבענישן זייער וויכטיק פאַר

דעם קריטיקער פון דער בינע. אויך ער מוז זיך קענען אריענטירן אין ביידע העלפטן פון טעאטער — אין דער, וואס געפינט זיך אויף איין זייט און אין דער, וואס איז אויף דער אנדערער זייט ראמפע. ער מוז פילן און פארשטיין דעם כסדר־דיקן ווירקונג־שטרעם, וואס פליסט אהער דארף פליסן פון דער בינע צום פובליקום און, פארקערט, פון פובליקום צו דער בינע. ער מוז קענען די פסיכאָ-לאָגיע און דעם מעכאַניזם פון געניסן דעם אַקטיאָרס קונסט פונקט אַזוי גוט ווי די אינעווייניקסטע געזעצן פון טעאטער־שפּיל. אויב די קריטיק פון ביכער קאָן זיין סאַציאַל, קאָן די טעאטער־קריטיק, ווי די קריטיק פון אַ קאַלעקטווער קונסט, נישט זיין אנדערש ווי סאַציאַל, הגם זי מוז אויך קענען די נשמה פון יחיד.

ד. אַט דער קאַלעקטיווער און סאַציאַלער כאַראַקטער פונעם טעאטער־גענוס לייגט נישט נאָר אַרויף די נאָר־וואַס דערמאָנטע באַזונדערע התחייבותן אויף דעם בינע־קריטיקער. ער שאַפט פאַר אים נאָר אַ באַזונדערע שוועריקייט. ער מאַכט אַז דער טעאטער־קריטיקער זאָל כסדר דאַרפן פירן אַן אינעווייניקסטן קאַמף פאַר דער זעלבשטענדיקייט פון זיין איינדרוק. ער קאָן נישט געניסן דעם פראַדוקט פון דער סצענישער שאַפונג ביחידות, אַזוי ווי דער ליטעראַרישער קריטיקער נעמט־אויף אַ בוך. ער מוז קומען אין טעאטער אַרײַן. ער מוז זיך זעצן צווישן עולם. נישט ווילנדיק ווערט ער אַ טייל פון פובליקום און ריזיקירט פאַרשילונגען צו ווערן פון דער מאַסן־לופט, פון דער קאַלעקטיווער שטימונג, וואַס הערשט אין טעאטער־זאַל... אַט האָט „אויסגעבראַכן אַ שטורעם פון אַפלאַדיסמענטן“. אַ פּײַער פון עקס־טאַז האָט אַרומגעכאַפט דעם פּיל־הונדערט־קעפּיקן עולם. האָט זיך אָנגעצונדן אַ פונק אויך אין דעם רויזן, קאַלטן, סקעפּטישן קריטיקער. דער פונק וועט וואַרעמען היפשע עטלעכע שורות אין זיין רעצענזיע. פון וואַנען קומט אַט די וואַרעמקייט? מעגלעך, אַז פון אים אַליין. ס'איז אַבער אויך מעגלעך, אַז ס'איז אַ פונק, וואַס האָט זיך אַפּגעריסן פון דעם עולמט ענטוויאַזם און דעם קריטיקערס אייגענער איינ־דרוק וואַלט אפשר געווען גאָר אַ ביסל אנדערש, ווען עס זאָל נישט זיין אַט די סוגעסטיע פון דער קאַלעקטיווער באַגייסטערונג. אַ מאָל קאָן, פאַרקערט, די קאַלט־קייט פון עולם אַפּקילן און אַפּשוואַכן די התפעלות, וואַס דער קריטיקער וואַלט געכאַפט פון דעם אַדער יענעם מאַמענט אין שפּילן, ווען ער זאָל, אַזוי ווי דער קריטיקער פון ביכער, האָבן די פּסיכישע מעגלעכקייט אויפצונעמען אים אַליין, אַז דער סוגעסטיווער אַרײַנגימישונג פון דער אַרומיקער מאַסע צוועערס...

אמת, דער „פּראַפּעסיאָנאַל“ וואַס זיצט אינעם קריטיקער, האַלט אים אין אַ געוויסער מאַס אַן אַ זײַט פון פובליקום און מאַכט אַז ער זאָל קאַנען זיין אַ צוקוקער פונעם עולם גופא, נישט נאָר פון די אַקטיאָרן, דאָס פאַרקלענערט זיין סענסיווי־טעט צו דער שטימונג וואַס הערשט אין זאַל, און לאַזט אים נישט פאַרהיפּנאַטי־זירט ווערן פון איר. אַבער דאָס איז גאָר נישט אַזאַ מעלה, אַ טעאטער־קריטיקער מוז פּרײַער ווי אַלץ זיין אַ טעאטער־באַזוכער, אַזוי ווי אַ ליטעראַרישער קריטיקער מוז זיך, פּרײַער ווי אַלץ, אַ ליענער, און אַ טעאטער־באַזוכער דאַרף זיך נישט אינאַלירן פונעם פובליקום, אויב ער וויל נישט אַפּשוואַכן זיין גענוס־פּעיקייט. דער טעאטער־גענוס איז בּטבּע, חזר איך איבער, אַזוי ווי דאָס שאַפן היסטריאַ־נישע קונסט, קאַלעקטיוו. מוז דער קריטיקער זיין מסוגל אַפּצושפּילגען אין זיך ביז צו אַ געוויסן גראַד דעם געמיט־צושטאַנד פונעם עולם. אויב זיך גענוס־פּעיק־

קייט איז נאך גענוג פריש, גענוג אינטענסיוו און איז נישט מעכאניזירט אָדער אַפֿ-געטויט געוואָרן פון דער פּראָפּעסיאָנעלער געווינהייט, איז בדרך-כלל אַט דער אומבאַווסטזיגיקער אויסדרוק פון התפעלות אָדער די גלייכגילטיקייט פון דער מאַסע נישט קיין חסרון אין טעאַטער. דער רושם, וואָס די אַקטיאָרן מאַכן אָדער מאַכן נישט אויפן פּובליקום איז זייער אַפּט דער אמתער סימן פון טעאַטראַלישער הצלחה אָדער טעאַטראַלישן דורכפאַל. אָבער דאָס איז נישט שטענדיק אַזוי. אַפּט מיטן זיך אַרײַן זייטיקע פּאַקטאַרן, ווי, צום ביישפּיל, פּאַפּולערע אָדער אומפּאַ-פּולערע דראַמאַטישע מאַטיוו, רײַן טעכנישע עפעקטן, נייע אַריגינעלע מעטאָדן, פּערזענלעכער „מאַגנעטיום“ און פּערזענלעכע נישט סימפּאַטישקייט פון אַן אַקטיאָר אָדער אַן אַקטריסע. אַט די זייטיקע זאַכן קאַנען אַ מאַל גורם זײַן אַז אַ שוואַכע אויפפירונג זאָל אויסנעמען ביים עולם, אָדער, פּאַרקערט, אַז אַ קינסטלעריש אינ-טערעסאַנטער ספּעקטאַקל זאָל דורכפאַלן. ביי אַזעלכע אומשטאַנדן איז נײַטיק אַז דער קריטיקער זאָל האָבן די אינעווייניקסטע מעגלעכקייט נישט אונטערצוגעבן זיך דער אַלגעמײנער שטימונג און אויפנעמען די טעאַטראַלישע פּאַרשטעלונג זעלבשטענדיק. אָבער אַט די זעלבשטענדיקייט איז, ווי געזאַגט, דעם קריטיקער פון טעאַטער-שפּיל שווערער אַ סך איינצוהײטן ווי דעם ביכער-רעצענזענט. אָבער נישט נאָר די מאַסן-אַטמאָספּערע, די קאַלעקטיווע שטימונג וואָס הערשט אין טעאַ-טער, שטעלט אין געפאַר די אומאַפּגעהאַנגיקייט פונעם טעאַטער-קריטיקערס גע-דאַנק. עס זײַנען דאָ נאָך אַנדערע זאַכן, צוליב וועלכע דער טעאַטראַלישער קרי-טיקער מוז זײַן מער אויף דער וואַך פון זײַן זעלבשטענדיקייט ווי דער קריטיקער פון ביכער.

ה. צו די דאָזיקע זאַכן געהערט די מעגלעכקייט פון פּערזענלעכער ווירקונג מצד די פּאַראַינטערעסירטע פּערזאָנען. דעם דאָזיקן נסיון האָט דער טעאַטער-קריטיקער בייצושטיין אָפּטעוּ און ביי שווערערע אומשטאַנדן ווי דער קריטיקער פון ליטעראַטור, כאַטש פאַר אים איז נישט זייער באַקוועם וואָס הינטער די ביכער, וועגן וועלכע ער שרייבט, שטייען לעבעדיקע מענטשן — כ'מײַן די פּאַרפּאַסערס. זיי ווילן אַז ער זאָל וועגן זיי און זייערע ווערק זאַגן דאָס וואָס זיי אַליין טראַכטן וועגן זיך און זייער שרייבן. זיי ווילן עס און עס טרעפט אַז זיי פּאַדערן עס. עס זײַנען אַפּילו דאָ אַזעלכע וואָס פּאַרשטייען נישט דעם חילוק צווישן קריטיק און „פּובליסיטי“. אָבער וועגן זיי רײַד איך נישט. איך האָב אין זײַנען יענע מחברים, וועלכע האָבן נישט קיין שלעכטע כוונות, ווען זיי פּאַרלאַנגען אַ „גוטע“ קריטיק. זיי קאַנען זיך פשוט נישט פּאַרשטעלן אַז אַ פּאַרשטענדיקער און אויפריכטיקער לײַענער זאל וועגן זייערע ווערק נישט האָבן קיין גינסטיקע מײַנונג. ווען זיי ווילן דער קריטיקער זאָל זיי „לויבן“, ווילן זיי נאָר אַז ער זאָל זײַן אינטעליגענט און אויפריכטיק, מער גאַר נישט. און אַז זיי לײַענען אַ קריטיק וואָס שטימט נישט מיט זייער אייגענער מײַנונג וועגן זיך, ווערן זיי פול מיט חשד. דעם חשד זייערן וואַלטן זיי געדאַרפט וואַרפן נאָר אויף דעם פּאַרשטאַנד און דעם געשמאַק פונעם קריטי-קער, דאָס רוב אָבער הייבן זיי אַן צו צווייפלען אויך אין זײַן ערלעכקייט, און אויב זיי זײַנען מיט אים געווען באַפריינדט, באַטראַכטן זיי אים פשוט ווי אַ בײַווויליקן פּאַררעטער. זיי הייבן אַן זוכן די פּערזענלעכע פּניות, וואָס דער קרי-טיקער האָט, לויט זייער מײַנונג, געמוזט האָבן. דער רעזולטאַט איז, אַז דער פּאַר-

פאסער פילט זיך באַרעכטיקט און געצווונגען צו ווערן אים אַ שונא. דערביי איז אָבער אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז דאָס חושד זיין דעם קריטיקער אין ביזנ-ווילקייט פאַרט זיך אַפט מיטן פאַרווורף, אַז ער איז נישט קיין מבין אויף אמתער קונסט. דאָס איז, אין פּלוג, אַ לאַגישע סתירה. וואָרעם ממה נפשך, איז דער קריטיקער פּערזענלעך פאַראינטערעסירט צו שעדיקן דעם פאַרפאַסער, איז דאָך מעגלעך אַז אין האַרצן ווייס ער ווי צו שעצן יענעם ווערק, נאָר ער איז „אַ רשע“, וויל ער עס נישט צוגעבן; און אויב ער איז, נעבעך, נישט קיין מבין, קאָן דאָך זיין, אַז ער האָט געהאַט די בעסטע כוונות... אָבער לאַגיק שפּילט, כידוע, אַ קלע-נערע ראָלע, ווי פּסיכאָלאָגיע... און אַט די „פּסיכאָלאָגיע“ קען פירן דערצו, אַז דער קריטיקער, וועלכער איז דאָך אויך נישט געקנאַטן נאָר פון לאַגיק אַליין, זאָל שרייבן נישט אַזוי אָדער נישט אין גאַנצן אַזוי, ווי ער טראַכט, נאָר אַזוי, אַז ער זאָל נישט פאַרגרעסערן די צאָל פון זיינע שונאים, וואָס איז אַזוי אויך גענוג גרויס. מוז, בכּן, יעדער קריטיקער, נישט נאָר דער טעאַטער-קריטיקער, זיך היטן נישט אַרונטערצופאַלן אונטער דער ווירקונג פון די דערמאַנטע און אַנדערע, נישט דערמאַנטע אומשטאַנדן. ער מוז זיין באַזונדערס שטאַרק געוואַרנט קעגן יענע פּערסאָנעלע ווירקונגען, וואָס קאַנען אומבאַווסט פאַר אים אַליין זיך אַריינגעבענען אין זיין שרייבן און אין זיין דענקען. ער מוז קאַנען זיך פּילן ריין פאַר זיין אינ-טעלעקטועלן געוויסן. ער מוז קאַנען זאָגן זיך אַליין מיט אַ מאַקסימאַלער זיכערקייט אַז אַלץ וואָס ער שרייבט, צום גוטן אָדער צום שלעכטן — אַז אַלע זיינע יאָג און נינס זיינען אַ פּראָדוקט פון זיינע אייגענע אינדרוקן, פון זיין טיפּער איבער-צייגונג און נישט קיין דירעקטער אָדער אינדירעקטער רעזולטאַט פון זיין וועלן עמעצן געפּעלן אָדער, פאַרקערט, פון זיין וועלן עמעצן אַפּטאָן אַ שפּיצל... אַט די זיכערקייט האָבן איז איינע פון די שווערסטע מאַראַלישע און פּסיכאָלאָגישע פּראָ-בלעמען פון יעדן קריטיקער.

„די שריפטשטעלערס פון אונדזער צייט“, האָט געשריבן וויליאַם העיזליט, אַ קלאַסיקער אין דער ענגלישער קריטיק — „די שריפטשטעלערס פון אונדזער צייט קאַנען בדרך-כלל ווערן איינגעטיילט אין צוויי גרופּעס: אונדזערע פּריינד און אויב-דזערע פּיינד. וועגן די לעצטע זיינען מיר געצווונגען צו דענקען צו גוט און וועגן די ערשטע האָבן מיר די טבע צו דענקען צו — שלעכט, כדי צו באַקומען פון זיי אַ סך אמתן פאַרגעניגן און כדי צו קאַנען אַפּשאַצן ריכטיק די פאַרדינסטן פון יעדן פון זיי...“ העיזליט איז געגאַנגען אַזוי ווייט אַז ער האָט געהאַלטן שיער נישט פאַר אוממעגלעך צו שרייבן וועגן די שריפטשטעלערס פון זיין אייגענעם דור. נאַענט צו אַט דער מיינונג איז געווען אויך געטע. ווען זיין פּריינד עקערמאַן האָט אים אַ מאָל דערציילט אַז מ'לייגט אים פאַר צו שרייבן פאַר אַ זשורנאַל קריטיק וועגן דער מאַדערנער דייטשער ליטעראַטור, האָט ער אים נישט געראַטן גאַנצונע-מען דעם פאַרשלאַג. ער האָט אים אויסגעמאַלן אַ בילד פון דער שווערער אַרבעט וואָס אים שטייט-פאַר. ער האָט אים געזאָגט אַז ער וועט מוזן פּטרן שעהן און טעג אויך צו ליינען ביכער, וועלכע זיינען גאַר נישט ניט ווערט און צום סוף האָט ער אים געוואַרנט אַז, ענדלעך, ווען „ער וועט אויסגעפינען אַז דאָס שלעכטע איז שלעכט, וועט ער עס אַפּילו נישט קאַנען זאָגן, אויב ער וועט נישט וועלן שטעלן זיך אין דער געפאַר צו זיין צעקריגט מיט דער גאַנצער וועלט“...

אונדזער אייגענער ד"ר ניסן טורוב וואָס האָט אַ סך געלייענט און אַ סך געשריבן וועגן שרייבערישער פּסיכאלאָגיע, האָט אָנגעוויזן אויף דעם פּאַקט וואָס אונדזערע שרייבערס זיינען צו נאָענט איינע צו די אַנדערע, און אַז עס קומט צו קריטיק, איז זי אין געפאַר צו ווערן עפעס אַ "פּאַמיליע אָנגעלעגנהייט" (ענין משפּחת"*) .

פאַר אַט דעם נסיון שטייט יעדער וואָס שרייבט וועגן דעם מאָדערנעם שאַפּן. יעדער קריטיקער מוז, ווי עמיל פּאַגע דריקט זיך אויס, זיין — "נישט גאָר זייער קלוג און זייער פּלייסיק און האָבן נאָך אַ הויך דעם אין זיך שאַפּונג-פּעיקייט, — ער מוז אויך זיין שווער נישט אַ צדיק וואָס איז פּריי פון קינאה, פאַרביטערטקייט און האַרץ-שוואַכקייטן"... אָבער גאָר באַזונדערס אָפּגעהיט מוז זיין דער טעאָטער-קריטיקער.

דער וואָס שרייבט וועגן ביכער, ווענדט זיך אָפּט צו די ווערק פון פאַרפּאַכערס וואָס זיינען שוין יאָנג געשטאַרבן, אָדער ער שרייבט וועגן אויטאָרס וואָס געפינען זיך ערגעץ ווייט און קומען מיט אים נישט אין קיין שום פּערזענלעכער באַרירונג. און אפילו דאָן, ווען ער רעצענזירט אַ ווערק פון אַ לעבעדיקן שרייבער, וועלכער איז דערצו נאָך זינער אַ פּריינד, שטייט ער נישט פאַר אַזאַ "פּראָבלעם", ווי דער טעאָטער-קריטיקער, — מחמת אַ רייך-אַריטמעטישן חשבון: אַ בוך האָט נאָר איין פאַרפּאַכער און איין פאַרלעגער; די רעצענזיע פון אַ טעאָטער-פאַרשטעלונג "רירט אָן" צענדלינגער אַקטיאָרן און אַקטריסעס, שוין נישט גערעדט וועגן די דירעקט-טאָרס, די מוזיקערס אָדער יענע פּערזאָנען וואָס זיינען רייך מאַטעריעל פאַראינ-טערעסירט אין דער טעאָטער-ביזנעס. אַ בוך פאַרן פאַרפּאַכער און פאַרן אַרויס-געבער אפילו האָט, אגב, זעלטן ווען אַזאַ גרויסע פינאַנציעלע באַדייטונג, ווי אַ טעאָטער-אויפּפירונג פאַר די בעלי-בתים און זייערע אָנגעשטעלטע. דאָ רעדט זיך אָפּט וועגן אַ געשעפט-אונטערנעמונג, אין וועלכער עס זיינען פאַרמישט צענד-לינגער, אויב נישט הונדערטער מענטשן. זיי אַלע ווילן, מוזן וועלן, אַז די קריטיק זאָל זיי העלפן "אַרויפּאַרבעטן" די ביזנעס, אַנשטאַט איר צו שעדיקן. זיי אַלע האָבן נישט קיין אינטערעס פאַר די רייך-קינסטלערישע אויפגאַבעס פון דער קריטיק. פאַר זיי איז זי פּרינער ווי אַלץ און נאָך אַלעמען, אַ דעקלאַמע-אַרגאַן. זיי טוען אַלץ וואָס זיי קאָנען צו מאַכן דעם קריטיקער פאַר זייער פאַרשטעלטן — און דער-פאַר מער עפעקטיוון — פּרעסע-אַגענט. צוליב דעם דאָזיקן צוועק פּרווון זיי אויס די סאַמע "איידעלע" און "ראַפּינירטע" מעטאָדעס. זיי טועלן זיך אָבער נישט אָפּ אויך פאַר די גרעבסטע און ווילגאַרסטע מיטלען.

דאָס וואָס די צאָל טעאָטער-רעצענזענטן איז אַ גאַנץ היפשע, מאַכט אַז אין דער דאָזיקער פּראָפעסיע זאָלן זיך אַריינכאַפן מענטשן אויך פון "לייכטערן" טיפּ און אָפּט אפילו אַזוינע, וואָס געהערן מער צום אַנאַנס-אָפּטייל ווי צו דער רעדאַקט-ציע פון דער צייטונג. אַט דער סאַרט "קריטיקער" פאַרשטאַרקט דעם חשק ביי די פאַראינטערעסירטע פּערזאָנען אַראַפּצופירן די טעאָטער-קריטיק פון וועג און אויסצוניצן זי פאַר זייערע רייך-געשעפטלעכע צילן. איז דער דאָזיקער אומשטאַנד נישט קיין דירעקטע און אפילו נישט קיין אומדירעקטע געפאַר פאַר די אמתע,

(*) לבקרת לבקרת אין "בצרון", ניויאָרק, אב-אלול, תש"ג, ז' 291.

פאראנטווארטלעכע פארשטייערס פון דער טעאטער-קריטיק. אבער שלעכט איז דאס אויך פאר זיי. דאס רינגלט אפט ארום זייער ערנסטע און וויכטיקע ארבעט מיט אן אטמאספערע פון קליינלעכקייט און וואכעדיקייט. דאס צווינגט א מאל א קריטיקער אויסצומיידן יעדע פערזענלעכע באקאנטשאפט מיט די טעאטער-מען טשן. אזוי דערציילט דאס ניו-יארקער וואכנבלאט „טהי ניישאן“ וועגן דעם אמע-ריקאנער טעאטער-קריטיקער רענקין טאו (Towse) אז ער האט פשוט אויס-געמיטן צו טרעפן זיך מיט אקטיארן אדער אקטריסעס. איין מאל האט מען אים פארארשט און באקענט מיט זייער א שיינער און בארימטער אקטריסע. האט ער שיער נישט געוויינט וואס ער האט געבראכן א מינהג, וועלכן ער האט שטרענג געהיט אין משך פון דריי און פופציק יאר.

ער האט געהאלטן, — האט דערציילט אסוואלד גארריסאן וויללארד, דער פארשטארבענער רעדאקטאר פון דער דערמאנטער פובליקאציע — אז „מען טאר זיך נישט באגעגענען מיט יענע וועלכע מע קריטיקירט, כדי צו קענען זיין פריי פון באוויסטזיניקע אדער אומבאוויסטזיניקע פערזענלעכע פניות...“ אבער דאס איז נישט שטענדיק באקוועם און א מאל איז עס נישט גוט אויך. פאר א קריטיקער קען א מאל זיין ניצלעך (הגם נישט שטענדיק) צו קענען דעם קינסטלער פערזענלעך; א מאל קען עס אים העלפן בעסער פארשטיין און בולטער כאראקטעריזירן זיין פערזענלעכקייט. אויך אנדערע, ריין-טעכנישע סיבות, קענען שטערן — און שטערן — דעם טעאטער-קריטיקער צו זיין אינאלירט פון די לעבעדיקע פארשטייערס פון דער טעאטער-סיביה. דאס שאפט פאר אים אַזעלכע שוועריקייטן, וועלכע עס האט נישט דער קריטיקער פון ליטעראטור.

און ער באגעגנט אויך אנדערע שטרויכלונגען אויף זיין וועג.

1. ווען ער גיט איבער זיין איינדרוק פון א טעאטער-פארשטעלונג, האט ער זי שוין מער נישט פאר זיינע אויגן, ער מוז זיך פארלאזן אויף זיין זיכרון. ער קען אונדז נישט דערציילן, וואס ער זעט און הערט, נאר — וואס ער האט געזען און געהערט.

דאס איז ריכטיק, וועט מען זאגן, אויך וועגן דעם וואס גיט אפ א באריכט פון א ליטעראריש ווערק; ער קען דאך נישט איבערלייענען דאס בוך בנשימה אחת; ער ליענט פריער איין קאפיטל, דערנאך דעם צווייטן און אזוי כסדר. ווען ער ווקט אריין אין לעצטן זייטל, זיינען אלע פריערדיקע זייטלעך פאר אים א זאך, וואס לעבט נאר אין זיין זיכרון. אבער ער קען זיך לייכט אומקערן צוריק צום בוך, צום קוואל פון זיינע איינדרוקן, און קאנטראלירן זיי, ווען ביי אים איז דא א ספק, ווען ער איז נישט אין גאנצן זיכער, צום ביישפיל, מיט דעם כאראקטער פונעם אַלגעמיינעם ריטעם אדער פון אַזא און אַזא איינצלהייט, וואס ער האט דערפילט אין דעם שרייבערס סטיל, קען ער נאך א מאל עפענען דאס בוך און אריינקוקן אין די אדער יענע שטעלן, ער קען אפילו איבערלייענען נאך א מאל דעם גאנצן בוך, אויב עס איז נייטיק. דער באריכט-געבער פון א טעאטער-שפיל האט נישט אַזא מעגלעכקייט. דעם בינע-קינסטלערס שאַפונג עקסיסטירט נאר בעתן שאַפן, אַפגעשפילט, איז געבליבן נאר דער אַקטיאר און דער איינדרוק פון זיין שפילן, נישט דאס שפילן אליין, און ווען א געוויסער מאַמענט איז ספעקטאַקל זאָל פאַרן קריטיקער זיין מוטושטש, בעת ער שרייבט, מוז אַט די מוטושטידיקייט זיך

פילן אין זיין שרייבן. ער האָט נישט קיין מיטל ווי אזוי זיך אליין קלערער צו מאַכן אַט דעם פונקט. ער קען, וועט מען זאָגן, זען די זאָך נאָך אַ מאָל. אָבער ערשטנס, טרעפט, אַז אַ זאָך ווערט געשפילט נאָר איין מאָל (דאָס טרעפט דערהויפּט אין גאָסטראָלירנדיקע טעאַטערס) און צווייטנס, קאָן מען נישט שפילן צוויי מאָל פונקט אויף דעם זעלביקן אופּן, אויב מען שפילט נישט מעכאַניש. דאָס, וואָס מען האָט איין מאָל געזען און געהערט אויף דער בינע, וועט מען פונקט אין דער זעלביקער פאַרעם שוין מער קיין מאָל נישט זען. מוז זיך דער טעאַטער־קריטיקער פאַרלאָזן אויף דעם כוח פון זיין אויג־און אויער־זיכרון. און דאָס הייסט אַז עס פאַדערט זיך פון אים, ווען ער זיצט ביי אַ פרעמיערע, גאָר אַ באַזונדער אויפּמערקזאַמקייט און גאָר אַ באַזונדער אַריינטאָן זיך. ער טאָר זיך אויף איין רגע נישט אָפקערן אָן אַ זייט, ער טאָר נישט האָבן אין זינען קיין שום אַנדערע זאָך אַ חוץ דעם וואָס ט׳טוט זיך אויף דער בינע. ער קאָן זיך אָפילו נישט פאַרגינען, ווי דאָס טוט דער, וואָס לייענט אַ בוך, אַפּצושטעלן זיך אויף אַ וויילע און פאַרטראַכטן זיך. ער מוז די גאַנצע צייט זיין נאָר אויג און אויער. און דאָס איז גאָר נישט אַזאַ לייכטע זאָך, דערהויפּט פאַר דעם פּראַפעסיאָנעלן קריטיקער, וואָס זיצן אין טעאַטער איז שוין לאַנג געוואָרן ביי אים אַ געווינהייט.

I. איך האָב פריער געזאָגט אַז דעם אַקטיאָרס שאַפונג עקסיסטירט נאָר בעתן שאַפן; דערנאָך פאַרשווינדט זי. און דאָס איז — אין אַ געוויסנער מאָס — שייך אויך צו אַנדערע טעאַטער־קינסטלערס ווי, צום ביישפיל, דעם רעזשיסער, דעם צייכענער, דעם מאַלער אָדער דעם מוזיקער. דאָס וואָס זיי טוען אויף פאַר יעדער בינע־דערגרייכונג איז טאַקע נישט אזוי פאַרבונדן מיט זייער פּערזאָן און מיטן מאַמענט פון זייער שאַפן ווי דאָס שפילן פון דעם אַקטיאָר, וואָס דער מאַטעריאַל און דער מעדיום פון זיין קונסט איז זיין אייגענער קערפּער. דער רעזשיסער אָדער דער מאַלער אָביעקטיווירט זיין אַנטייל אין דעם ספּעקטאַקל דורך צייכענונגען, פּלענער, בילדער און אַנדערע מאַטעריעלע זאַכן, וואָס בלייבן עקסיסטירן אויך נאָכן שפילן. אָבער זייער אמתע באַדייטונג און זייער אמתן כאַראַקטער קאָן מען, אזוי ווי די באַדייטונג און דעם כאַראַקטער פון דעם אַקטיאָר, זען און אָפּשאַצן נאָר בעת דער אויפפירונג, נאָר אין פאַרבינדונג מיט אַלע אַנדערע עלעמענטן פון דער אויפפירונג. יא, וואָס אַ מאַלער אָדער אַ מוזיקער האָט אָפּגעטאָן פאַר דער בינע, נישט פאַר דער מאַלעריי אָדער מוזיק, קאָן מען וויסן נאָר דאָן, ווען מען זעט אָדער מען פּערט זיין שאַפונג אין טעאַטער. ווערט די זאָך מער נישט אויפגעפירט, עקסיסטירט זי נישט מער אין טעאַטראַלן זינען.

און אַט די אייגנאַרטיקייט פון דער בינע־קונסט, אַט דער נישט־פּערמאַנענט־טער, נישט בלייבנדיקער כאַראַקטער פון אירע שאַפונגען, לייגט אַרויף גאָר אַ באַזונדערע פאַראַנטוואָרטלעכקייט אויף דעם טעאַטראַלן קריטיקער. וואָרעם עס קומט אַ צייט, ווען די טעאַטער־קריטיק איז שיער נישט דער איינציקער דאָקט־מענט, וואָס דערציילט אונדז עפעס וועגן דעם אַקטיאָר און זיין פּערזענלעכקייט, וועגן אַן איינציקן בינע־ווערק און זיין באַדייטונג, וועגן אַ גאַנצן טעאַטער און זיינע אויפּטוואונגען. אין דעם פּרט איז די טעאַטער־קונסט באמת אַן אויסנעם צווישן אַלע אַנדערע קונסטן. אַלע אַנדערע קונסטן לאָזן נאָך זיך איבער זייערע ווערק, אָפילו דאָן, ווען זיי הייבן אָן צו אַנטוויקלען זיך אין אַ גאָר נייער ריכטונג. אָפילו אַזעלכע

שאפונגען, וואָס זיינען אינאונאיינציק לויט זייער אַריגינאַליטעט, שטאַרבן נישט אינאיינעם מיט זייער שאַפער. דעם סקולפּטאָרס סטאַטוען, דעם מאַלערס בילדער, דעם מוזיקערס קאַמפּאָזיציעס, דעם שרייבערס ביכער בלייבן נאָך זייער טויט. יעדער נייער דור קאָן זיי פון ס'ניי שטודירן, פון ס'ניי כאַראַקטעריזירן און אַפֿי שאַפן... אַ פשוטער ביישפּיל. כדי צו קענען שעקספּירס אָדער מאַליערס ליטעראַ- רישע אויפּטוואַנגען, דאַרף מען נישט אַנקומען צו יענע, וועלכע האָבן זיי גע- הערט פון דער בינע, בעת שעקספּיר אָדער מאַליער איז אַליין געווען אַן אַקטיאָר. מיר האָבן זיי אין בוך-פּאַרעם. אָבער ווי זאָלן מיר זיך שאַפן איצט אַ באַגריף וועגן דעם אַקטיאָר שעקספּיר, וועגן מאַליער דעם טעאַטער-קונסטלער? אַזאַ באַ- גריף קאָנען אונדז געבן נאָר די וואָס האָבן געלעבט אין זייער צייט, געזען זיי שפּילן און פּאַרצייכנט זייערע איינדרוקן פון דעם שפּילן. נאָר אין זייערע באַ- ריכטן, נאָר אין זייער קריטיק האָט געקאָנט בלייבן דאָס בילד פון שעקספּירס אָדער מאַליערס אַקטיאָרישער קונסט.

כל-זומן דער אַקטיאָר לעבט און ווירקט, איז די טעאַטער-קריטיק נישט דער איינציקער עדות פון זיין שפּילן. שטאַרבט ער, אָדער ער הערט אויף צו שפּילן, איז נישטאָ מער קיין אַנדער מיטל צו דערוויסן זיך עפעס וועגן זיין קונסט, ווי צו לייענען דאָס, וואָס עס האָט געשריבן וועגן אים אין איר צייט די טעאַטער-קריטיק. מיר זיינען נישט מחויב צו פּאַרלאָזן זיך, לאַמיר זאָגן, אויף דער „האַמבורגער דראַמאַטורגיע“ בנוגע צו די דראַמעס, וואָס זיינען געשריבן און געדרוקט געוואָרן אין לעסינגס צייטן; מיר קאָנען אַריינקוקן אין זיי גופא. אָבער אַז עס קומט צו דער ריין טעאַטראַלישער זייט פון די זעלביקע דראַמאַטישע ווערק, מוזן מיר זיך ווענדן צו לעסינג און צו אַנדערע דייטשישע טעאַטער-קריטיקערס פון יענער עפּאָכע.

עס איז אמת דאָ אַזאַ זאָך ווי טראַדיציע, און יעדע גרויסע עפּאָכע, ווי אויך יעדע איינציקע גרויסע פּערזענלעכקייט אין דער געשיכטע פון טעאַטער, ווירקט אויף די קומענדיקע דורות און לעבט אין אַ געוויסן גראַד אין זייער שאַפן, אָבער — טאַקע נאָר אין אַ געוויסן גראַד און נאָר אומדירעקט. אַ מער דירעקטן, מער פולן באַריכט פון פּאַרגאַנגענע עפּאָכעס און געשטאַרבענע קינסטלערס אין דער וועלט פון טעאַטער גיט אונדז די קריטיק פון דער געהעריקער צייט. און אַט דאָס, זאָג איך, מאַכט איר ראַלע גאָר באַזונדערס וויכטיק און גאָר באַזונדערס פּאַראַנט- וואָרטלעך.

II. אויך פון געזעלשאַפטלעך-מאַראַלישן שטאַנדפּונקט איז די מיסיע פון דעם טעאַטער-קריטיקער העכער און דאַנקבאַרער ווי ס'איז די שליחות, וועלכע עס פירט אויס יעדע אַנדערע קריטיק. טעאַטער איז די געזעלשאַפטלעכסטע פון אַלע קונסטן. טעאַטער זאַמלט אויף אַרום זיך די מאַסן, באַהעפט זיי אינאיינעם און ווירקט אויף זיי שטאַרק און דירעקט. בלויז געזאַנג און מוזיק קענען זיך אין דעם פּרט פּאַרגלייכן מיט דער בינע, אָבער זיי האָבן כמעט שטענדיק אַ שייכות צו איר, און אין אַ געוויסן זיגען זיינען זיי אַליין טעאַטער. געזאַנג, מוזיק, טעאַטער- שפּיל — דאָס איז די שאַרפּסטע וואָפּן אין סאָציאַלן קאַמף. וואָס העכער עס הייבט זיך אויף די כוואַליע פון געזעלשאַפטלעכן אויפברוי, אַלץ גרעסער ווערט זייער ראַלע. עפּאָכעס פון רעוואָלוציע זיינען געוויינטלעך נישט קיין וויכטיקע קונסט-

עפאכעס (קונסט איז פאר זיי אַ לוקסוס), דערפאר אָבער זיינען עס תקופות, ווען טעאטער בליט. אפילו אין געוויינטלעכע צייטן האָט די בינע אַ גרעסערע ווירקונג אויף דער עפנטלעכער מיינונג און אויף די מאַסן־שטימונגען פון פּאָלק, ווי מאַן־לעריי, סקולפּטור אָדער אפילו ליטעראַטור. דערפאר האָט אויך די טעאטער־קריי־טיק אַ מעגלעכקייט צו ווירקן מער סאַציאַל־עטיש, — צו ווירקן צום גוטן אָדער צום בייזן, — ווי די קריטיק פון בילדער אָדער ביכער. ממילא איז די מאַראַליש־געזעלשאַפטלעכע ראַלע פון דעם בינע־קריטיקער פונקט אזוי פילפאַכיק און פאַר־אַנטוואַרטלעך, ווי זיינע רייזן־קניסטלערישע אויפגאַבעס.

10. און אז מען האָט דאָס אַלץ אין זינען, פרעגט מען זיך: צי וואָלט טעאטער־קריטיק נישט געדאַרפט געשריבן ווערן מיט מער ישוב־הדעת און נאָך גרעסערע הכנות, ווי יעטוועדע אַנדערע קריטיק? אין דער אמתן אָבער איז די לאַגע אזוי אַז גראַד דער טעאטער־קריטיקער, דערהויפּט דער וואָס איז אַקטיוו אין דער טעגלעכער צייטונג, מוז שרייבן אין גרעסטער איילעניש און אַן דער מינדסטער מעגלעכקייט איבערצוטראַכטן דאָס, וואָס ער וויל זאָגן, אַן די תנאים וואָס זיינען גייטיק צו קאַנען מעסטן און וועגן יעדעס וואָרט... איז אין אַט דער גערוועזער און פיבערהאַפטיקער שנעלקייט דאָ אַ געוויסע מעלה. זי ווירקט סטימולירנדיק און העלפט איבערצוגעבן דעם איינדרוק פריש און צאַפּלדיק. זי לאָזט אים נישט אַפּקילן זיך, אויסגעוועפט ווערן, אָבער זי לאָזט אים אויך נישט ווערן געליי־טערט, און אין די איינדרוקן פון די טעאטער־רעצענזענטן איז זייער אַפט טאַקע דאָ עפעס אַ רויקייט. עס פאַלן אַרייַ עפיטעטן און גאַנצע כאַראַקטעריסטיקעס וואָס דער קריטיקער וואָלט זיי געענדערט, געשליפּן, אויסגעבעסערט, ווען ער זאָל האָבן מער צייט זיך צו איבערלייגן.

אין דער יידישער פרעסע איילט מען זיך נישט אזוי מיט פאַרעפנטלעכן באַ־ריכטן וועגן אַ נייער אויפפירונג, שאַפט דאָס פאַרן יידישן טעאטער־רעצענזענט אַ בעסערע לאַגע. ער קאָן האָבן מער צייט און ישוב־הדעת. געוויינטלעך אָבער ווערן די טעאטער־קריטיקן געדרוקט גלייך אויף מאַרגן נאָך דער פאַרשטעלונג, ממילא ווערן זיי געשריבן בחיפזון. עס העלפט ווינציק אפילו דאָס, וואָס אַנדערע רעצענזענטן שרייבן שפעטער נאָך אַ מאָל וועגן דער אייגענער זאך, מחמת די מיינונג וואָס איז פריער, אין איילעניש, אַרויסגעזאָגט געוואָרן, האָט שוין געהאַט אין ווירקונג אויפן שרייבער אַליין, נישט נאָר אויפן לייענער...

אַט די אַלע אומשטאַנדן, יעדער פון זיי באַזונדער און אַלע אינאיינעם, מאַכן די אַרבעט פון דעם ערנסטן טעאטער־קריטיקער שווערער, קאַמפּליצירטער און אַחריותדיקער, ווי די קריטיק פון ביכער. עס זיינען אָבער דאָ פונקטן, וווּ, פאַר־קערט, דער באַריכט־אַפּגעבער, שילדערער און אַפּשאַצער פון ליטעראַרישן שאַפן האָט פאַר זיך גאָר באַזונדער פאַרוויקלטע אויפגאַבעס. איך וועל זיך אַפּשטעלן נאָר אויף אייניקע פון זיי, די מער וויכטיקע.

*

אַ. דער ליטעראַרישער קריטיקער, האָב איך פריער געזאָגט, קריגט זיין מאַטעריאַל, זיינע איינדרוקן און זיין אינספּיראַציע אַליין, ביחודות, נישט בציבור, ווי דער, וואָס שרייבט וועגן טעאטער. דאָס, האָבן מיר געזען, גאַראַנטירט דער

ביכער-קריטיק, ביי דער גלייכקייט פון אלע אנדערע אומשטאַנדן, אַ גרעסערע מאַס זעלבשטענדיקייט און אַ מער זיכערע פרייקייט פון זייטיקע השפעות, ווי די, וועלכע עס האָט דער בינער-רעצענוענט, וועלכער אַטעמט אַריין און אַרויס די לופט פון דעם אַרומיקן עולם. אָבער אַט דאָס, וואָס פאַרלייכטערט דעם קריטיקער פון ליטעראַטור זיין קאַמף פאַר זיין אייגענער מיינונג, מאַכט אַז ער זאָל טאַקע מער ווי דער טעאַטער-אַפשאַצער, מוזן בויען זיין מיינונג אויף זיינע אייגענע, און נאָר אויף זיינע אייגענע, איינדרוקן.

דער, וואָס שרייבט וועגן דעם בינער-לעבן, איז נאָר אין אויסנעמעפאלן אין אַזאַ לאַגע אַז ער טאָר זיך נישט רעכענען מיטן ענטוויאַזם אָדער דער קאַלטקייט פון פובליקום וואָס רינגלט אים אַרום. געוויינטלעך איז די ווירקונג וואָס דאָס שפילן און די גאַנצע אויפפירונג האָט אויפן עולם, איינער פון די אמתע סימנים, וואָס ווייזן דעם קינסטלערישן אויפטו אָדער דעם קינסטלערישן דורכפאַל פון דער פאַרשטעלונג. אַזוי, אַז דער קריטיקער קאָן אין אַ געוויסן זינען מעסטן דעם ווערט פון זיין איינדרוק (און יעדנפאַלס קאָן ער אים פאַרגלייכן) מיט די שפורן, וואָס די זאך האָט איבערגעלאָזן אין טעאַטער-זאַל. ער איז נישט מחויב (הגם ער מעג) זיך פאַרלאָזן אין גאַנצן אויף זיך אַליין. ער האָט, אַ חוץ זיין פּערזענלעכער מיינונג, אַ געוויסן אַביעקטיוון צייכן — דאָס פאַרהאַלטן זיך פון די צוהערערס. פון דעם קאַנטאַקט אָדער דער פרעמדקייט, וואָס ווערט באַשאַפן צווישן זיי און דער בינע, קאָן דער קריטיקער לערנען עפעס אַפילו דאָן, ווען זייער גייסטיקער מצב איז אַ סך נידעריקער פון אירן אָדער ווען זי איז פאַר זיי צו ניי, צו אַריגינעל אד"גל. דערהויפּט איז וויכטיק פאַרן טעאַטער-קריטיקער דער אופן, ווי דער עולם רעאַ-גירט אויפן שפילן, ווען צווישן אים, דעם פובליקום, און דער אויפפירונג איז נישטאָ קיין באַדייטנדיקער קינסטלערישער אָדער אַלגעמיינ קולטורעלער קעגנ-זאָן. אין דעם פאַל איז דעם קריטיקערס דערפאַרונג נאָר אַ מער באַוווּסטיגיקער און מער אינטענסיווער אויסדרוק פון דעם, וואָס דער גאַנצער עולם האָט איבער-געלעבט אין טעאַטער. דער בינער-קריטיקער איז אין דעם פאַל אַ שליח-ציבור. ער זאָגט הויך אויפן קול, און זאָגט קלאַר און שייך דאָס, וואָס שטייט ביי אַלעמען אין סידור. גאָר אַנדערש איז די לאַגע פון דעם, וואָס שרייבט וועגן אַ נייעם בוך, און ספּעציעל דאָן, ווען דער פאַרפאַסער פון בוך איז אַ פּנים-חדשות. קיין שום אַנדער זאך, אַ חוץ זיין אייגענעם איינדרוק פון לייענען דאָס ווערק, האָט נישט דער קריטיקער. ער ווייסט נישט, ווי אַט די נייע שאַפונג וועט ווירקן אויף אַנ-דערע מענטשן פון זיין גראַד. דאָס וועט ער וויסן ערשט שפּעטער — דאָן, ווען דאָס בוך וועט פאַרשפרייט (אָדער נישט פאַרשפרייט) ווערן אָדער דאָן, ווען אַנ-דערע וועלן שרייבן וועגן דעם. אָבער דעמאָלט וועט זיין קריטיק שוין זיין פאַר-עפנטלעכט און ווער ווייסט — אפשר וועט זי צום טייל זיין פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער אָדער יענער מיינונג, וואָס וועט באַשאַפן ווערן וועגן דעם געגעבענעם ווערק. אַט די פאַראַנטוואָרטלעכקייט מוז דער ליטעראַרישער קריטיקער טראַגן אויף זיך איינער אַליין, און עס דאַרף אים נישט אויסמאַכן וואָס עס איז נישטאָ ווער עס זאָל זי טיילן מיט אים. ער מוז, לייענענדיק דעם נייעם בוך פונעם נייעם שרייבער, אַריינקוקן אינעווייניק אין זיך אַריין און רעכענען זיך נאָר מיט זיין אייגענער איבערלעבונג. ער מוז אַליין פירן דעם חשבון, אַליין מאַכן דעם סך-הכל,

וואַרעם עס איז נישטאָ קיין פּובליקום, וואָס ער זאָל קאָנען אָדער זיך סומך זיין אויף אים, אָדער זיך אים אַנטקעגן שטעלן, ווי דאָס איז דער פּאַל מיטן טעאַטער-רעצענזענט.

אין דעם פּרט איז דאָ אַן אונטערשייד צווישן די וואָס שרייבן וועגן נייע ביכער און נייע שרייבערס און די, וואָס זייער טעמע איז אַ ווערק אָדער אַ שריי-בער, וואָס פאַרנעמט שוין אַ געוויסן אַרט אין דער ליטעראַטור. אין לעצטן פּאַל איז צווישן דעם ביכער-קריטיקער און דעם קריטיקער פון טעאַטער דאָ אַ געוויסע ענלעכקייט. ביידע ווייסן זיי שוין וואָס פאַר אַן אַפּקלאַנג דאָס בוך אָדער די טעאַ-טער-פאַרשטעלונג האָט געפונען אין די הערצער פון אַנדערע מענטשן. זיי דאַרפן שוין אַכטונג געבן אַז זיי זאָלן לאָזן הערן זייער אייגענע שטים און נישט זיין קיין עכאָ פונעם אַרום. אָבער אַפילו אין דעם פּאַל איז דער וואָס שרייבט וועגן ליטע-ראַטור, נישט אין גאַנצן גלייך צום טעאַטער-קריטיקער, מחמת דאָס אויסנעמען אָדער נישט-אויסנעמען ביים עולם האָט פאַר דעם ווערט און דער אַפּשאַצונג פון אַ ליטעראַרישן ווערק אַ סך אַ קלענערע באַדייטונג, ווי פאַר דער טעאַטער-קרי-טיק. מוז אַפילו דער, וואָס שרייבט וועגן קלאַסיקערס און בכלל וועגן „באַרימטע“ ווערק, זיך מער פאַרלאָזן אויף זיך אַליין און זיין אייגענער אויסטייטשונג, ווי דער טעאַטער-רעצענזענט.

בפרט נאָך אַז דער באַריכט-אַפּגעבער פון טעאַטער באַנוגט זיך געוויינט-לעך מיט אַפּשאַצונג און מבניות, בעת דער ליטעראַטור-קריטיקער גיט זיך אַפּ מער מיט דער אויסטייטשונג און דער כאַראַקטעריזירונג פון דעם ווערק אָדער דעם שרייבער. פאַר אַ נייער אויסטייטשונג און אַ נייער כאַראַקטעריסטיק האָט די שוין פון פּרזיער אַנגענומענע מיינונג אַ סך אַ קלענערע באַדייטונג, ווי פאַר דער מבניות-זאָגער. מעג אַ ווערק אָדער אַ שרייבער זיין ווי באַרימט, איז נאָך אַלץ דאָ אַ מעגלעכקייט פון אַ נייער באַלייכטונג, פון אַ נייעם פירוש, און אין אַט דעם נייעם צוגאַנג צו אַן אַלטער שאַפונג מוז דער, וואָס שרייבט וועגן קלאַסיקער, זיין פונקט אזוי אַנגעוויזן אויף זיך אַליין, און נאָר אויף זיך אַליין, ווי דער, וועל-כער רעצענזירט אַ בוך פון אַ נייעם, נאָך נישט באַקאַנטן שרייבער.

ב. דער פּאַקט, וואָס אין דער קריטיק (און אַפילו אין די רעצענזיעס) פון ביי-כער איז די הויפּט-אויפּגאַבע די אויסטייטשונג און די כאַראַקטעריזירונג, בעת דער טעאַטער-רעצענזענט גיט זיך אַפּ מער מיט אַפּשאַצונג און מבניות — דער פּאַקט (ווי ווייט ער איז ריכטיק) מאַכט, אַז די ליטעראַרישע קריטיק זאָל זיין ברייטער, נישט נאָר זעלבשטענדיקער, ווי די קריטיק פון טעאַטראַלישע אויפ-פירונגען. דער אַפּשאַצער האָט פאַר זיך נאָר די פאַרשיידענע מדרגות פון יאָ אָדער ניין, גוט אָדער שלעכט. קיין סך וואַריאַציעס זיינען נישטאָ ניט אין די מיינונגען און נישט אַפילו אין דער מאַטעריאל פון דעם מבניות-זאָגער. אַנדערש איז אָבער מיט די אויסטייטשערס, קאַמענטאַטאָרס, כאַראַקטעריזירערס. זיי האָבן פאַר זיך אַן אַ שיעור מעגלעכקייטן. דער איינער יאָ, די איינע הסכמה וואָס איז געגעבן געוואָרן אויף אַ ווערק, קאָן האָבן אזוי פיל פירושים און אזוי פיל ניואַנסן, וויפּל דורות און וויפּל יחידים עס האָבן געזאָגט אַט דעם יאָ און געגעבן אַט די הסכמה. דאָס הייסט, מיט אַנדערע ווערטער, אַז בעת יעדעס ווערק לאַזט-צו נאָר עטלעכע אַפּ-שאַצונגען, אַ פּאָזיטיווע, אַ נעגאַטיווע, אַ מיטעלע, — מאַכט עס אָבער מעגלעך

אן א שיעור פארשיידענע קאמענטארן. און דערפאר האט די ליטערארישע קריטיק, ווי ווייט זי איז באמת א מער כאראקטעריזירנדיקע ווי א מבינות־זאגערישע, — א ברייטערן פעלד פאר איר אקערן און זייען, ווי די טעאטער־קריטיק, כל־זמן זי באנוגנט זיך (און זי באנוגנט זיך אפט) נאר מיט א יא אדער א ניין.

ג. דער ליטעראטור־קריטיקער (ווי דער קריטיקער פון א סך אנדערע קונסטן) האט אויך אין דעם זינען גינסטיקערע תנאים פאר זיין ארבעט און זיין אנטוויקלונג, ווי דער טעאטער־רעצענזענט וואס ער איז נישט אנגעוויזן, ווי דער לעצטער, נאר אויף די שאפונגען פון זיינע צייט־חברים. ער קאן געניסן (און לערן נען אונדז געניסן) די ווערק פון פארצייטן, נישט נאר פון היינט. ער קאן פון ס'ניי אפשאצן און כאראקטעריזירן אמאליקע שאפונגען. די דערציאונג פון זיין געשמאק און זיין גאנצע קינסטלערישע נערונג באנוגנט זיך נישט נאר מיט דער שול און דער שפיז פון דער קעגנווארט. ער גייט אין חדר צו די מייסטערס פון אלע צייטן, ער בארייכערט זיין דערפארונג דורך דעם, וואס ער באקענט זיך מיט די אוצרות, וואס עס האט אנגעזאמלט פאר אונדז די געשיכטע פון דער קונסט.

דער טעאטער־קריטיקער קאן אויך וויסן, ווי זיין קונסט האט אויסגעווען אמאל, ווי זי האט זיך געענדערט און אנטוויקלט, אבער — נאר וויסן קאן ער עס, נישט געניסן, נישט דירעקט איבערלעבן, ווי דער וואס ליענט אלטע ביכער, באטראכט אלטע בילדער, טעאטערס, טעמפלען. דאס טעאטער, אפילו דאס בעסטע און גרעסטע, עקסיסטירט שוין מער נישט, עס עקסיסטירן נאר געוויסע ידיעות וועגן דעם. קאן דער טעאטער־קריטיקער האבן לעבעדיקע איינדרוקן און קאן איבערגעבן זיינע איינדרוקן נאר פון די טעאטער־קינסטלער און טעאטער־דער־גרייכונגען, וועלכע זיינען א פראדוקט פון זיין צייט און אפט מאל — נאר פון זיין לאנד אדער גאר אפילו נאר פון זיין שטאט. איז די טעמע, דער אביעקט פון זיין שרייבן און (וואס עס איז נאך וויכטיקער) זיין קינסטלערישע דערפארונג באגרע־נעצט.

א ליטעראטור־קריטיקער איז נישט מחויב צו בלייבן פאסיוו, נישט ווי א לעזער און נישט ווי א שרייבער, ווען עס ווערן נישט פארעפנטלעכט אזעלכע נייע ביכער און עס ווייזן זיך נישט אזעלכע נייע שרייבערס וואס זאלן אים אינטערעסירן. ער קאן געפינען וואס צו ליענען און וועגן וואס צו שרייבן אין יענע רייכע אפ־טיילונגען פון דער ביבליאטעק, ווי עס שטייען די געקליבענע ווערק פון די אויס־דערוויילטע מייסטערס פון אלע פעלקער און אלע דורות. ער קאן שטענדיק גע־פינען דארט עפעס סטימולירנדיקס, עפעס וואס לעבט נאך ביו איצט, כאטש עס איז געבארן געווארן אין אן אנדער צייט און טראגט אויף זיך דעם שטעמפל פון אן אנדער עפאכע. א טעאטער־קריטיקער האט נישט וואס צו טאן, ווען דאס טעא־טער פון זיין צייט אדער א מאל אפילו נאר פון זיין לאנד ווערט אויף א וויילע אפגעחלשט, פארשטומט אדער סתם אומפראדוקטיוו. ער קאן זיך אפגעבן דאן בלויז מיט טעאריע, מיט דעראינערונגען אדער געשיכטע, און אפילו די עצם געשיכטע איז פאר דעם קריטיקער פון ליטעראטור א מער לעבעדיקע זאך, ווי פאר דעם טעאטער־קריטיקער, ווייל אין דער ליטעראטור קאן מען מיט דער פאר־גאנגענהייט (דורך ליענען אירע ווערק) קומען אין דער נאענטסטער בארירונג, בעת אין טעאטער איז דא נאר אינפארמאציע וועגן אמאל, נישט דער אמאל גופא.

ווען א ליטעראטור-קריטיקער שרייבט וועגן תנ"ך, וועגן די וועדאס אָדער די אָדיסייע, האָט ער אַליין געלייענט די דאָזיקע ווערק. ווען דער, וואָס שרייבט וועגן טעאַטער, דערציילט אונדז עפעס וועגן דער בינע אין גריכנלאַנד, וועגן דער קאַ- מעדיע דעל אַרטע אָדער וועגן די וואַנדער-טרופעס פון זיבעצנטן יאָרהונדערט, דערציילט ער נישט, וואָס ער האָט מיט זיינע אויגן געזען, נאָר וואָס עס דערציילן אַנדערע, וועלכע האָבן עס אויך נישט געזען מיט זייערע אויגן.

ד. די טעאַטער-קונסט (ממילא אויך די קריטיק פון טעאַטער) איז בכלל נישט אַזוי בייגעוודיק, נישט אַזוי רייך אין מעגלעכקייטן ווי די קונסט (און די קריטיק) פון וואַרט. דער וואַרט-קינסטלער קאָן שרייבן אַלץ און וועגן אַלץ. דער בינע-קינסטלער איז געבונדן פון דעם פובליקום, פון זיין קאָלעקטיווער פסיכאָ- לאָגיע און פון די ספעציעלע דרויסנדיקע באַדינגונגען, אָן וועלכע ער קאָן זיך נישט באַגין. ער קאָן נישט שפילן אַלץ (עס זיינען דאָ צו קאָמפליצירטע, צו טיפע אָדער טעכניש צו ווינציק טעאַטראַלישע דראַמעס). ער קאָן נישט שפילן אַלע מאָל און אומעטום. ער מוז האָבן אַנדערע קינסטלערס אַ חוץ זיך אַליין און אָפט אויך אַנדערע קונסטן — צו זיין קונסט. קורץ, דאָס טעאַטער און די טעאַטער-קריטיק האָט נישט יענעם ברייטן, כמעט אומבאַגרענעצטן אויסוואַל פון מאַטעריאַל, פון טעמעס און מאַטיוון, האָט נישט יענע רייכקייט פון צילן און מיטלען, וועלכע עס איז דאָ ביי דעם שאַפער און דערהויפט ביי דעם קריטיקער פון ליטעראַטור.

10. רעגיאַנעלע קריטיק

רעגיאַנעלע קריטיק, ד"ה כאַראַקטעריזירונג און אַפשאַצונג פון ליטעראַרישע ווערק און זייערע שאַפערס פונעם שטאַנדפונקט פון זייער געגנט, — ווערט פראַק- טיצירט כמעט אין יעדער ליטעראַטור. און אַט דער „געאָגראַפישער“ צוגאַנג פאַלט אָפט צונויף מיטן „היסטאָרישן“. אַזוי אַ שטייגער האָט ניו-יאַנגלאַנד אין דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור געשפילט איר הויפטראַלע אין מיטן 19טן יאָרהונדערט, די ליטעראַרישע ווירקונגען פון מיטל-מערב, פון דרום פאַלן-אויס אין אַנדערע, שפע- טערדיקע פעריאָדן. די געשיכטע פון אונדזער אייגענער העברעיִשער ליטעראַטור ווייס פון געאָגראַפישע צענטערס, וואָס רעפרעזענטירן צו גלייכער צייט היסטאָרישע תקופות: די ארץ-ישראל תקופה, די תקופה פון בבל, פון ספרד, פון אשכנז. אויך אין דער געשיכטע און דער קריטיק פון דער נייער העברעיִשער ליטעראַטור וועט איר ביי ד"ר יוסף קלוזנער, ביי פישל ליאַכאווערץ, ביי י. צינבערג און ביי אַנ- דערע געפינען באַזונדערע קאָפיטלעך וועגן דייטשלאַנד, וועגן גאַליציע, וועגן רוס- לאַנד. יעקב פיכמאַן שרייבט וועגן אַן „אַדעסער“ און אַ „וואַרשעווער“ נוסח. אַנ- דערע האָבן קאָנפראַנטירט ווילנע מיט וואַרשע. נאָך 1914 האָט מען גערעדט וועגן וואַרשע, מאַסקווע און ניו-יאָרק ווי וועגן דריי גאַר פאַרשיידענע ליטעראַריש- קולטורעלע קלימאַטן. אין די לעצטע יאָרן דיסקוטירט מען זייער אָפט דעם היס- טאָריש-געאָגראַפישן אונטערשייד צווישן דעם ליטעראַרישן שאַפן אין מדינת- ישראל — און די תפוצות. די אַרט-השפעה, אַזוי ווי די ווירקונג פון צייט ווייזט זיך אַרויס אין די פאַרשיידנסטע פאַרמען, אָבער אין קיין איינער פון אירע פאַר-

מען איז זי נאך קיין מאָל גרינטלעך און פילזייטיק נישט אויסגעפארשט געוואָרן. אויך דער דאָזיקער קאָפיטל פרעטענדירט נישט צו באַלייכטן דעם רעגיאָנעלן אַס-פעקט פון אונדזער ליטעראַטור און ליטעראַטור-קריטיק — פון אַלע זייטן און אין אַלע זיינע אַנטפלעקונגען. מיר זיינען אויסן נאָר צו שטעלן די דאָזיקע וויכ-טיקע פּראַבלעם פאַר אונדזער ליטעראַטור-היסטאָרישער און ליטעראַטור-קריטי-שער פּאַרשונג — און מיר שטעלן זי אין פּאַרבינדונג מיט אַ העכסט סטימולירנ-דיקן עסיי, וואָס בעל-מחשבות האָט געשריבן עטלעכע יאָר פאַר זיין טויט. דער עסיי הייסט: „דאָס דרום- (רוסישע) ייִדנטום און די ייִדישע ליטעראַטור אין אַזא יאָרהונדערט“ (*). דער קריטיקער גייט אַרויס פון דער הנחה „אַז אַ באַשטימטע טעריטאָריעלע סביבה שפּילט אַ גוואַלטיקע ראַלע אין דער אַנטוויקלונג פון איטלעכער געזעלשאַפטלעך-גייסטיקער טעטיקייט“, בפרט נאָך ביי אַזעלכע שע-פערישע אַקטיוויטעטן ווי ליטעראַטור און קונסט. און דער גרעסטער אויפטו פון בעל-מחשבותעס אַרבעט באַשטייט דערין וואָס ער דערמאָנט אונדז אַז די ייִדישע ליטעראַטור איז אין דעם פרט נישט קיין אויסנעם צווישן אַלע אַנדערע ליטע-ראַטורן. די ייִדישע שפּראַך און ליטעראַטור זיינען אַזוי ווי דאָס פּאַלק האָט זיי געשאַפן, נישט עקסטעריטאָריעל ווי אַ סך מיינען, נאָר פּאָליטעריטאָריעל, אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקן. מיר שוועבן נישט — מיט אַנדערע ווערטער — אין דער לופטן, מיר זיינען נישט אַפגעריסן פון באַדן, וואָס זשע דעזן? מיר ציען די חיונה פון פּאַרשיידענע באַדנס, געפינען זיך אונטער דער השפּעה פון פּאַר-שיידענע קלימאַטן, פּאַרשיידענע סביבהס. זייער אַלעמענס ווירקונגען באַגעגענען זיך, שטויסן זיך צוזאַמען אַדער באַהעפטן זיך אין אונדזער אַלגעמיין נאַציאָנאַלן שאַפן. אין סך-הכל ווערן די באַזונדערע אַרטיקע קרעפטן בטל אַדער האַלב בטל, עס בלייבט זייער פּאַראַייניקונג, זייער אונטערשטע שורה; אָבער דאָס איז ווען עס רעדט זיך וועגן אונדזער שפּראַך אַדער ליטעראַטור אין גאַנצן ענומעט; טיילן זייערע זיינען צו איין געגנט, צו איין פיזישער און היסטאָרישער סביבה מער צוגע-בונדן ווי צו אַנדערע געגנטן אַדער סביבות. טיילן פון ייִדישן פּאַלק און זיין שאַפן זיינען טעריטאָריעל. איז דערפאַר וויכטיק צו וויסן וואָס פאַר אַ חלק עס האָט אין אונדזער גייסטיקער און ספּעציעל ליטעראַרישער נחלה דער אַדער יענער פון די דאָזיקע טעריטאָריעלע איינסן.

מ'האָט ביי אונדז פיל מאָל גערעדט וועגן דער ליטוויש-ייִדישער, דער פּויליש-ייִדישער, דער אוקראַיניש-ייִדישער, דער אַמעריקאַניש-ייִדישער ליטעראַטור; מ'האָט גערעדט וועגן דעם אַבסטראַקט. עס איז שוין לאַנג צייט צו נעמען זיך פאַר דער אויספּאַרשונג פון די קאַנקרעטע אויפטוען און די גאַנץ באַשטימטע אייגנאַרטיקייטן פון די אַזער יענע אַרטיקע קיבוצים. בעל-מחשבות האָט אין דער דערמאָנטער אַר-בעט געפרווט מאַכן אַזאַ מין קאַנקרעטע שטודיע. ער האָט זיך געשטעלט פאַר זיין אויפגאַבע צו געבן אונדז אַ בילד פון דער באַזונדערער ראַלע וואָס עס האָט גע-שפּילט אין דער ייִדישער ליטעראַטור פון ניינצנטן יאָרהונדערט דער קיבוץ פון דרום-רוסלאַנד. צום באַדויערן האָט בעל-מחשבות זיין אויפגאַבע אַריינגעקוועטשט אין אַ צו ענגער ראַם. אים אינטערעסירט ווער עס האָט מער אויפגעטאָן פאַר דער

(* פּאַרעפנטלעכט אין דעם זשורנאַל „צוקונפט“, ניויאָרק, 1922, 1, 2, 3, און אין אַ באַזונדערער בראַשור, כלל-פּאַרלאַג, בערלין, 1922.

ידישער שפראך און ליטעראטור, ווער עס האָט געשפילט אַ גרעסערע ראָלע אין זייער אַנטוויקלונג — די פּוילישע און ליטווישע אָדער די אוקראַנישע ייִדן? די גאַנצע געגנט־פּראַגע אין דער ייִדישער ליטעראַטור איז פאַר אים נישט מער ווי אַ פּראַגע פון גרעסערע אָדער קלענערע ליטעראַרישע דערגרייכונגען אָדער נאָך שמעלער — פון אַ „בעסערער“ אָדער אַן „ערגערער“ שטעלונג צו דער ייִדישער שפּראַך.

דער ענין איז אָבער ברייטער און רייכער אַ סך. עס איז נישט נאָר אַ פּראַגע פון — „ווער איז גרעסער“. אַוודאי איז וויכטיק צו וויסן די גרייס פון דעם חלק, וואָס יעדער קיבוץ האָט אַריינגעלייגט אין דער ייִדישער ליטעראַטור; נאָך וויכ־טיקער אָבער איז צו קענען די אייגנאַרטיקייט פון יעדערנס אויפֿטאָונגען.

אַ קלענערער אויפטו פון אַ טעריטאָריעלער גרופּע אויף אַ נייעם געביט אָדער לויט אַ נייעם מעטאָד איז אַ מאָל מער ווערט, ווי אַ גרויסער שריט פאַרויס אויף אַן אויסגעטראַטענעם וועג. דערפאַר איז נייטיק צו וויסן וואָס און ווי נישט נאָר וויפּל יעדע געגנט האָט געשאַפּן. מע מוז האַבן אַ כאַראַקטעריסטיק פון יעדער געגנט. כאַראַקטעריזירונג איז, אגב, דער יסוד פון יעדער אַפּשאַצונג אין ליטע־ראַטור. ערשט ווען מ'האָט אַ קלאַר בילד פון אַן אינדיווידועלער אָדער קאָלעק־טיווער פּערזענלעכקייט, קאָן מען אַפּשאַצן איר באַטייט. דאַרף מען פּרזער ענט־פּערן אויף דער פּראַגע: „וואָס איז געטאָן געוואָרן אין דער אָדער יענער געגנט אין פּרט פון דער ייִדישער שפּראַך און ליטעראַטור?“ ערשט דאָן קאָן מען פּרעגן: „וואָס איז דאָרט אויפּגעטאָן געוואָרן?“

די גרויס און ווערדע פון ליטעראַרישע ווערק איז, אגב, אַ סוביעקטיווע זאַך, אַ „געשמאַק־זאַך“, וואָס לאַזט זיך נישט וויסנשאַפטלעך דערווייזן. אַ סך פּרוכט־באַרער איז, פון דעם היסטאָריש־קריטישן שטאַנדפּונקט, די כאַראַקטעריזירונג־אַרבעט. זי קאָן געטאָן ווערן אויפּן סמך פון מער אַביעקטיווע סימנים. און זי קאָן באַמט פירן צו ניצלעכע רעזולטאַטן. ווען עס זאָל, צום ביישפּיל, אויסגעפאַרשט ווערן די אייגנאַרטיקייט פון דעם וואַלינער אָדער ליטווישן אָדער פּוילישן אָדער רומענישן אָדער אַן אַנדער אַרטיקן ייִדישן סטיל, ווען עס זאָלן אָנגעצייכנט ווערן די גרענעצן פון דעם באַזונדערן ליטעראַרישן געביט, וווּ דער אָדער יענער ייִדי־שער קיבוץ האָט געפּילט זיך שטאַרקער און איז געווען פּראָדוקטיווער ווי אויף אַלע אַנדערע געביטן, ווען עס זאָלן אָנגערופן ווערן מיטן נאָמען די פאַרמען, די מעטאָדן, וועלכע האַבן געפּונען פאַר זיך אַ באַזונדער גינסטיקע לופט אין דעם אָדער יענעם אַרט, — וואַלט דאָס זיין גוט פאַר אונדזער זעלבסט־באַווסטזיין, וואַלט דאָס אונדז העלפּן זיך פאַרטיפּן אין דער דיפּערענצירטקייט פון אונדזער ליטעראַרישער איינהייט, וואַלט דאָס אונדז געלערנט באַווסטזיניקער אויסצוגיין די דערפאַרונגען פון אונדזער גייסט. וואַלט דעריבער געווען געווננטשן, אַז די אויספאַרשונג פון דער געגנט־פּראַגע אין דער ייִדישער ליטעראַטור זאָל גיין אויף דעם דאָזיקן — מער אָדער ווייניקער — וויסנשאַפטלעכן וועג, נישט אויפּן וועג פון צופּעליקע אָדער ריין סוביעקטיווע „לאַקאַלע פּאַטריאַטיזמען“.

בעל־מחשבות האָט מיט זיין פּרוווי צו באַהאַנדלען די געגנט־פּראַגע אין דער ייִדישער ליטעראַטור, געוויזן ווי שווער עס איז צו געפינען אַביעקטיווע באַווייזן פאַר אַזאַ מין מיינונג ווי די, אַז איין געגנט (די דרום־רוסישע) איז שיר־נישט

אַלץ אין דער יידישער ליטעראַטור און אַנדערע געגנטן (די ליטווישע, די פּוילישע) זיינען גאַרנישט אַדער כמעט ווי גאַרנישט. באַטראַכטן די יידישע ליטעראַטור-אַנטוויקלונג לפי דעם געגנט־שטאַנדפּונקט וואָלט, לויט מיין מיינונג, נישט גע-דאַרפט הייסן שטעלן הויך איין טעריטאָריעלן צענטער און אַראָפּוואַרפן אַנדערע צענטערס, נאָר — געבן יעדן וואָס אים קומט, אויסגעפינען יעדנס אָרט און ראַלע אין דער אַלגעמיינער אַנטוויקלונג פון דער ליטעראַטור, אויפדעקן יעדנס פאַר-באַרגענע אייגנשאַפטן, יעדנס באַזונדערע פעיקייטן.

אמת, היפּאָליט טען וואָס האָט אַנגעווענדט אין דער ליטעראַטור-און קונסט-געשיכטע די מיליע־טעאָריע, האָט אין זיין „פּילאָסאָפּיע פון קונסט“ גערעדט וועגן וויפּל און ווי גרויס, נישט נאָר וועגן ווי און וואָס. ער האָט גערעדט וועגן אַ סביבה וווּ קונסט קאָן זיך שטאַרק אַנטוויקלען און אַ סביבה, וווּ איר אַנטוויקלונג ווערט געשטערט און וווּ זי איז נאָר אוממעגלעך. טען האָט זיך דאָך נישט אַריינגעטאָן אין גאַנצן איר מענטשן און וועגן די קונסטווערק, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אין דעם אַדער יענעם לאַנד, אין דער אַדער אין יענער פּראָווינק, פון אַזאַ אַדער אַן אַנדערער שול. ער האָט זיך זייער אַ סך אַפּגעגעבן אויך מיט כאַראַקטעריזירן די באַזונדערקייטן פון דער קונסט, וואָס איז אויסגעוואַקסן אונטער דער ווירקונג פון אַ באַשטימטער עפּאָכע אַדער אויף אַ באַשטימטן באַדן. זיין אַנאַליז און סינ-טעז פון דער לאַטיינישער (און ספּעציעל איטאַליענישער) קונסט — פון איין זייט — און דעם גערמאַנישן (און ספּעציעל האַלענדישן און פּלעמישן) סאַרט קינסט־לערישן שאַפן — פון דער אַנדערער זייט — איז פאַר זיך אַליין אַ מייסטערווערק, אַ שטיק קונסט, און ער האָט דאָס הויפּט־געוויכט געלייגט טאַקע אויף אַט־דעם מער אַדער ווייניקער אַביעקטיוון אַנאַליז און סינטעז פון יעדן פון די פאַרשיי-דענע מינים קונסט און נישט אויף דער אַפּשאַצונג און פאַרגלייכונג פון זייער ווערט. שטעלבנדיק אַנטקעגן דעם דאָגמאַטישן מעטאָד פון קונסט־באַטראַכטונג זיין היסטאָרישן מעטאָד, זאָגט ער: „דער נייער מעטאָד באַשטייט אין דעם אַז מע זאָל די מענטשלעכע ווערק און באַזונדערס די קונסטווערק באַטראַכטן ווי פּראָדוקטן און פּאַקטן, וואָס מע דאַרף באַשטימען זייער תּוך און אויספאַרשן זייערע סיבות — מער גאָר נישט...“. טען האָט עס אַזוי פאַרשטאַנען אַז די פאַרשונג דאַרף מען טאָן נישט מיט קיין שטראָף און נישט מיט גנאָד, זי קאַנסטאַטירט נאָר און דער-קלערט, זי לאָזט יעדן די פּרייהייט צו פּאַלגן זיינע פּערזענלעכע נייגונגען און באַזונדערקייטן, אויסצוקלייבן זיך דאָס, וואָס איז צוגעפאַסט צו זיין געמיט און אַריינצוטאָן זיך אין דעם וואָס שטימט נאָר מיט זיין גייסט. וואָס עס איז שייך צו דער וויסנשאַפט אַליין, האָט זי אַ גלייכן אינטערעס צו אַלע מינים פון דער קונסט און צו אַלע „שולן“, אַפילו צו די, וואָס זעען אויס צו זיין „קעגנזעצלעך איינע צו די אַנדערע“. און טען האָט טאַקע מיט אַ גלייכער געטריישאַפט און אַ גליי-כער מייסטערשאַפט געשילדערט די באַזונדערקייטן פון יעדער שול. אַזוי דאַרפן מיר אויך טאָן ווען מיר ווילן באַטראַכטן די יידישע ליטעראַטור אין פאַרבינדונג מיט די פאַרשיידענע געגנטן און געגנט־קיבוצים, וואָס האָבן אַנטייל גענומען אין איר שאַפונג. מיר דאַרפן נישט זאָגן: פאַראַכט די יידישע ליטעראַטור וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין ליטע אַדער אין פּוילן, שטאַלצירט מיט דער, וואָס שטאַמט פון אוקראַינע. מיר דאַרפן אויספאַרשן די אייגנשאַפטן אי פון דער, אי פון יענער.

יעדער טעריטאריעלער יידישער קיבוץ האָט אַריינגעבראַכט אין דער יידישער ליטעראַטור און שפראַך עפעס אייגנס, עפעס אייגנאַרטיקס, עפעס אַזוינס וואָס האָט באַפֿרוכפערט און רייכער און פֿאַרביקער געמאַכט די גאַנצע יידישע ליטעראַטור, די גאַנצע יידישע שפראַך.

יעדעס נייע לאַנד, יעדע נייע פֿראַווינץ וואָס די יידישע שפראַך און ליטע-ראַטור האָט איינגענומען, איז אַגב געווען פֿאַר איר אַ נייע סאַציאַלע, נישט נאָר אַ נייע פיזישע סביבה, די עקאָנאָמישע, די געזעלשאַפֿטלעכע און אַפֿט אויך די פֿאַליטישע, נישט נאָר די קלימאַטישע און אַנדערע פיזישע תנאים פֿון דער יידישער ליטעראַטור און שפראַך זיינען אין יעדן לאַנד, אין יעדן גרעסערן ראַיאָן געווען פֿאַרשיידן. און אויב מ'וויל וויסן פֿאַר וואָס, נישט נאָר מיט וואָס, איז די יידישע שפראַך, די יידישע אויסשפראַך, דער יידישער פֿאַלקלאַר און די יידישע ליטעראַטור אין פּוילן אַנדערש ווי אין ליטע, אין ליטע אַנדערש ווי אין וואַלין אַדער פֿאַדאַליע אד"גל, מוז מען אויספֿאַרשן אַלע פֿאַרשיידנאַרטיקע היסטאָרישע אַנטוויקלונגען, נישט נאָר די נאַטור-באַדינגונגען פֿון יעדן פֿון די דאָזיקע מקומות. אויך מוז מען זיך באַקענען מיטן לעבן און שאַפֿן פֿון דער אַרטיקער נישט-יידישער שער באַפֿעלקערונג. עס איז קיין שום ספֿק נישטאַ אַז אין פּוילן האָט אויף יידיש און דעם יידישן שאַפֿן געווירקט די פּוילישע שפראַך, די פּוילישע פֿאַלקשאַפֿונג, אין אוקראַינע — די אוקראַינישע שפראַך, די אוקראַינישע פֿאַלקס-קולטור, אין ליטע — די ליטווישע אַאַז'וו.

עס איז אַ ברייטע, אַ פּילויטיקע פֿראַבלעם — אַט די פֿראַבלעם פֿון די גע-גנטן און די פֿאַרשיידענע ווירקונגען וואָס יעדע פֿון זיי האָט געהאַט אויף דער יידישער שפראַך און ליטעראַטור. ווען מ'זאָל זי ריכטיק פֿאַרמולירן און אַוועק-שטעלן ברייט און טיף ווי זי איז, וועט מען דערמיט אַליין שוין אַ סך אויפֿטאָן פֿאַר איר אויספֿאַרשונג. בעל-מחשבות האָט די פֿראַגע צום באַדויערן זייער איינזייטיק געשטעלט, ווען ער האָט פֿון איר גרויסן פֿאַרוויקלטן קנויל אַרויסגעכאַפֿט, אַרויס-געריסן נאָר איין פֿאַדעם, דעם פֿאַדעם וואָס הייבט זיך אָן און ענדיקט זיך מיט דעם טעזיס, אַז אַלע גרויסע אויפֿטוען אין דער יידישער ליטעראַטור שטאַמען פֿון אוקראַינע און נאָר פֿון אוקראַינע, און אַז אַפּילו „ליבע צו יידיש זעען מיר נאָר ביי די דרומדיקע יידישע שרייבערס“.

בעל-מחשבות באַנוגנט זיך נישט מיט דעם, וואָס ער לויבט און אַכפֿערט אַלץ וואָס שטאַמט פֿון דרום-רוסלאַנד; ער וויל דערנידעריקן און פֿאַרקלענערן — ווי ווייט ס'איז נאָר מעגלעך — די ראלע, וואָס אַנדערע געגנטן און לענדער האָבן געשפּילט אין דער געשיכטע פֿון דער יידישער שפראַך און ליטעראַטור. זוכט ער אויס איינציקע, אַפּגעריסענע פֿאַקטן און טייטשט זיי אויס טענדענציעז, אַבי נאָר צו דערגרייכן זיין ציל. אויף די אַלע פֿאַקטן און אויסטייטשונגען איז נישט נייטיק זיך אַפּצושטעלן; איך וועל דערמאָנען נאָר אייניקע פֿון זיי, די מער כּאַ-ראַקטעריסטישע.

מער ווי מיט אַלץ גיט זיך אָפּ בעל-מחשבות מיט דעם יידיש פֿון די דרום-רוסישע יידן. ער גיט נישט קיין אַנאַליז און קיין כּאַראַקטעריסטיק פֿון דעם וואָ-לינער, פֿאַדאַליער און בכלל דרום-רוסישן יידיש. ער ווויזט נישט, מיט וואָס דאָס דאָזיקע יידיש איז געווען אַנדערש (אין ריידן און אין שרייבן) פֿון דעם יידיש אין

ליטע, פוילן אָדער אַנדערע ערטער און אין וואָס ליגט דער ווערט פון דער דאָ-
זיקער אַנדערשקייט. אים אינטערעסירט נישט די אייגנאַרטיקייט (די באמת זייער
ווערטפולע אייגנאַרטיקייט) פון דעם אוקראַיניש-יידישן לשון; ער ווייזט נאָר אָן
אויף דער „גוטער באַציונג“ וואָס עס זאָלן האָבן געהאַט צו דער יידישער שפראַך
די אוקראַינישע — און נאָר די אוקראַינישע — יידישע שרייבערס. אַזאַ „גוטע באַ-
ציונג צו יידיש“ איז שוין געווען, זאָגט ער זייער ריכטיק, ביי די חסידים. אָבער
צי נאָר ביי די חסידים אין דרום-רוסלאַנד? בעל-מחשבות אַליין דערמאָנט ר' דוב
בערן, דעם ליאָדיער רב וואָס האָט אָנגעשריבן אַ ספרל אויף יידיש — „פּוקח
עורים“, כאָטש ער איז געווען אַ פירער ביי די ליטווישע חסידים! בעל-מחשבות
ציטירט די הקדמה צו „פּוקח עורים“ (ער ציטירט זי נישט פון ערשטן מקור,
דערפאַר — נישט ריכטיק). דאָרט שטייט אַזוי: „...און אגב איז דש איין פעולה
אַפילו פאַר דען למדן, ווייל עש איז גיזאַגט אויף מוטר שפראַך, דרום דערוועקט
זיך די האַרץ פון מענשען צו מקיים זיין ווש ער זעהט“. אַזאַ באַציונג צו יידיש
ווי צו אַ שפראַך וואָס גייט פון האַרצן און צום האַרצן פון יידן, איז געווען ביי אַלע
חסידים, נישט נאָר ביי די דרום-רוסישע. ר' לוי-יצחק בערדיטשעווער, וואָס האָט
ליב געהאַט אַריינצובראַקן יידיש אין זיינע תפילות, האָט געשטאַמט פון זאַמאַטש,
פוילן, און איידער עס איז געוואָרן רב אין בערדיטשעוו האָט ער געלעבט אין
פוילן און אין ליטע. מעשיות וועגן גוטע יידן אויף יידיש און די „סיפורי מעשיות“
פון רב נחמן בראַסלאַווער זיינען פאַרשפרייט געוואָרן אומעטום וווּ עס זיינען גע-
ווען חסידים, נישט נאָר אין דרום-רוסלאַנד. און אויב אַפילו זיי זאָלן האָבן געהאַט
דאָרט אַ גרעסערע פאַרשפרייטונג, איז עס דערפאַר, מחמת דאָרט זיינען געווען
ווייניקער לומדים, ווייניקער יידן וואָס האָבן גוט פאַרשטאַנען לשון קודש און
נישט מחמת דאָרט זאָל זיך האָבן אויסגעאַרבעט ביי די יידישע מחברים אַ „בע-
סערע באַציונג“ צו יידיש, ווי אין ליטע אָדער פוילן.

אמת איז אַז די „סיפורי מעשיות“ אויף יידיש זיינען דאָס גרעסטע קינסט-
לערישע ווערק, וואָס עס האָט אונדז איבערגעלאָזן די תקופה פון חסידות. אָבער
דער פאַקט וואָס דאָס דאָזיקע גרויסע ווערק שטאַמט פון אוקראַינע, וואַלט געווען
אַ באַווייזן פאַר דער אויסשליסלעכער שאַפונג-קראַפט פון דעם דרום-רוסישן יידן
נאָר דאָן, ווען מע זאָל אַזוינע פאַקטן קאַנען ברענגען אויך פון אַלע איבעריקע
תקופות פון דער יידישער ליטעראַטור-אַנטוויקלונג. זיינען פאַראַן אַזוינע פאַקטן?
בעל-מחשבות האַלט פון דער אַלגעמיינ-חסידישער באַציונג צו יידיש ווי צו דער
שפראַך פון האַרצן און ער פרוווט דערפון צו מאַכן אַ ספעציעלע אוקראַינישע זאַך.
אַזוי וויל ער אויך מאַכן אַן אויסנעם פאַר דרום-רוסלאַנד בנוגע די פאַרשטייערס
פון דער השכלה-באַוועגונג און זייער באַציונג צו יידיש. אין אוקראַינע, וויל ער
האָבן, זיינען אַפילו משכילים געווען פאַר יידיש און אין דער השכלה-צייט, אַזוי
ווי אין דער תקופה פון חסידות, זאָלן די וויכטיקסטע אויפטוען פון דער יידישער
שפראַך און ליטעראַטור געהערן צו דרום-רוסלאַנד, נישט צו ליטע אָדער פוילן.

ווי אַזוי באַווייזט ער עס? ער דערמאָנט אַליין ר' מנשה איליער, איינעם פון
די ערשטע משכילים אין רוסלאַנד, וועלכער האָט — ווי בעל-מחשבות דריקט זיך
אויס — „גאַנצע טיילן פון זיינעם אַ ספר געשריבן אין יידיש“, ר' מנשה איליער
איז געווען אַ טיפישער ליטוואַק. און פאַר ר' מנשה איליער האָט מען אין ווילנע

(נישט אין דרום-רוסלאַנד) זיך משתדל געווען ביי דער רעגירונג, זי זאל אים לאזן ארויסגעבן אַ צייטונג אויף יידיש. דעם אָנהייב פון דער השכלה־ליטעראַטור און פרעסע אויף יידיש דאַרף מען פאַרצייכענען נישט אין דרום־רוסלאַנד, נאָר אין פּוילן און ליטע.

אין דרום־רוסלאַנד, זאָגט בעל־מחשבות, איז געווען מענדיל לעפּין (סאַטאַ־נאַווער, 1741—1819), איינער פון די ערשטע משכילים אין רוסלאַנד, מענדעל־סאַנס אַ תלמיד. מענדל לעפּין האָט איבערגעזעצט אויף יידיש משלי, קהלת און תהילים (*), און ער האָט באמת געהאַט אַ ווירקונג אויף אייניקע פון די שפּעטער־דיקע יידישע שרייבערס. וועגן זיין ווירקונג אויף זיי דערציילן אין זייערע זכור־נות גאַטלאַבער און צווייפל. אָבער דאָס דערמאָנט נישט בעל־מחשבות. ער שרייבט אַז לעפּינס אויפֿטו אין דער יידישער ליטעראַטור איז באַשטאַנען אין דעם וואָס ער „האַט אַרײַנגעטראָגן דער ערשטער — און נאָך אַלס מִשְׁכִּיל דַּעְרָצוֹ — דִּי טַעֲנַדְעֵן אִין דַּעַר יִיִשֵׁר לִיטעראַטור איבערצודיכטן דעם תנ"ך אויף יידיש". אָבער איך קאָן נישט פאַרשטיין ווי עס איז מעגלעך, ער זאל נישט האָבן געוווּסט אַז די „טענדענץ איבערצודיכטן דעם תנ"ך אויף יידיש" איז נישט אַריינגעטראָגן געוואָרן אין דער יידישער ליטעראַטור דורך מענדל לעפּין אָנהייב ניינצנטן יאָר־הונדערט. די דאָזיקע „טענדענץ" איז שטענדיק געווען אין דער יידישער ליטעראַטור. זי איז געבוירן געוואָרן אינאיינעם מיט דער יידישער ליטעראַטור. כמעט יעדע תקופה אין דער יידישער ליטעראַטור־ און שפּראַך־געשיכטע האָט אירע תנ"ך־אי־בערעזונגען; פון דער האַנטשריפטלעכער תקופה האָבן מיר איבערזעצונגען פון איינציקע ספרים, פון 16טן יאָרהונדערט די „קאַנסטאַנצער", די „אויגסבורגער" און די „קרעמאַנער" איבערזעצונגען פון גאַנץ חומש ווי אויך פיל איבערזעצונגען פון איינציקע טיילן פון תנ"ך; אין 17טן יאָרהונדערט גייען כמעט גלייכצייטיק אַרויס צוויי פולשטענדיקע איבערזעצונגען פון גאַנץ תנ"ך — איינע פון וויצענהויזן, די אַנדערע פון בליץ; אין 18טן יאָרהונדערט ווערן געמאַכט פאַרשיידענע נייע אי־בערעזונגען און אייניקע אַלטע ווערן פון דאָס ניי רעדאַקטירט און אַרויסגעגעבן. איך רייד שוין נישט פון אַזאַ וויכטיקן (אמת, קאַמפּילירטן, נישט איבערגעזעצטן) ביבלישן פּאַלקס־ספר ווי „צאינה וראינה" פון ר' יעקב בן יצחק מיאַנאָווע (אגב נישט קיין אוקראַינער!). זאָגן אַז מענדל לעפּין איז געווען דער ערשטער וואָס האָט געשרעבט צו געבן דעם פּאַלק די ביבל אין זיין אייגענער שפּראַך, ד"ה זי אי־בערדיכטן און דערצו נאָך צוגעבן, אַז דאָס איז אַ ווונטש וואָס „איז נאָך עדיהום

(* בעל־מחשבות שרייבט, אַז לעפּינס איבערזעצונגען פון תהילים און קהלת זיינען געבליבן אין מאָנסקריפט ביי די יורשים, און נאָר אין 1873 איז דער תהילים צום ערשטן מאל אָפּגעדרוקט געוואָרן. קהלת איז נאָך עדיהום אין מאָנסקריפט. דאָס איז נישט פינקט לעך. קהלת איז נישט געבליבן אין כתב־יד. עס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן טאַקע אין יאָר 1873 (אַן עקזעמפּלאַר פון דער אויסגאַבע געפינט זיך אין דער ניו־יאָרקער עפנטלעכער ביבליאָטעק) און אין 1930 האָט ייוואַ אין ווילנע רעפּראָדוצירט דעם כתב־יד פון קהלת. אין מאָנסקריפט איז געבליבן די איבערזעצונגען פון תהילים.

נישט מקויים געוואָרן — הייסט איגנאַרירן די עלעמענטאַרסטע פּאַקטן פון דער ייִדישער ליטעראַטור-געשיכטע.

אמת, די אַלע איבערזעצונגען פון תנ"ך, וואָס זיינען פאַראַן אויף ייִדיש, זיי-נען נישט געמאַכט געוואָרן אויף דעם ייִדיש וואָס יידן האָבן גערעדט אין דער אַדער יענער געגנט, נאָר אויף דעם אַנגענומענעם ליטעראַרישן ייִדיש. אין דעם זיינען זיינען זיי נישט גלייך צו דער איבערזעצונג פון מענדל לעפּין. אין איר פאַרנעמען אַ גרויסן פּלאַץ די ייִדיש-עלעמענטן פון די דרום-רוסישע יידן. אָבער איך גלייב אַז די אַנדערע ייִדישע איבערזעצערס פונעם תנ"ך זיינען געווען אויפן ריכטיקן וועג. תנ"ך דאַרף איבערגעזעצט ווערן אויף אַן אַלגעמיינעם ליטעראַרישן, נישט אויף אַן אַרטיקן נוסח פון ייִדיש. דער תנ"ך איז געשאַפן געוואָרן פאַרן אַונצן ייִדישן פּאָלק און ער דאַרף „איבערגעדיכטעט“ ווערן אויף אַזאַ — און נאָר אויף אַזאַ — ייִדיש, וואָס איז אַ סינטעז פון אַלע אַרטיקע דיאַלעקטן, אויף אַזאַ ייִדיש וואָס האָט אין זיך אַריינגעזויגן די ירושה פון אונזער גאַנצער שפּראַך-לעכער אַנטוויקלונג. צו אַזאַ לשון האָט געשטרעבט יהוּאָש אין זיין איבערזעצונג פון תנ"ך. מענדל לעפּין וואָלט מיט זיין וואַלינער ייִדיש פאַר יהוּאָש און פאַר קיין שום נייעם איבערזעצער פון תנ"ך נישט געווען און נישט געקאַנט זיין קיין מוס-טער. מענדל לעפּין איז געווען אַ מייסטער פון ייִדיש, אָבער נאָר פון אַ געוויסן דיאַלעקט זיינעם — פון דעם דרום-רוסישן ייִדיש. אויך מאַרטין לוטער האָט איר-בערגעזעצט די ביבל אויף אַ דייטש, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט אַ באַשטימטן דיאַלעקט, אָבער ער האָט דעם דיאַלעקט מיט זיין נייער איבערזעצונג געמאַכט דאַמינירן אין דער דייטשער ליטעראַטור, דערהייבנדיק אים ביז צו דער מדרגה פון דער אַלגעמיינ-נאַציאָנאַלער שפּראַך. האָט עפעס ענלעכס געטאָן מענדל לעפּין מיטן דרום-רוסישן ייִדיש-דיאַלעקט? האָט ער אַרויסגענומען פון אים טאַקע די עלעמענטן וואָס קענען אַריינגיין אין דעם אַלגעמיינ-נאַציאָנאַלן ייִדיש? אַ פאַר ציי-טאַטעס פון זיין איבערזעצונג וועלן ענטפערן אויף דער פּראַגע.

„איך האָב מיר ס פ א ר א נ ד ז י ט ס ע ד ל י ך און לוסטגערטנער

און האָב מיר דרינען גיזעצט בויער פון אַלערליי פירות“.

...קיינערליי שמחה האָב איך מיין האַרץ נישט געזשאַלעוועט, מיין האַרץ האָט פון אַלע מיין האַרעוואַניע הנאה געהאַט און טיילק אַ דאָס איז גע-ווען פון אַלע מיינע האַרעוואַניע“.

דאָס זיינען פּסוקים פון מענדל לעפּינס קהלת-איבערזעצונג.

בעל-מחשבות ברענגט אייניקע פּסוקים פון לעפּינס משלי-איבערזעצונג און אַ טייל פון זיי איז באמת גאַנץ גוט, אָבער דאָס איז דווקא יענער טייל וווּ לעפּין איז נאַענט צו די אַלטע, אַרכאַישע, טראַדיציאָנעלע פאַריידישוונגען פון תנ"ך. דאָרט וווּ ער איז מחדש, דאָרט וווּ ער פרוּווט אַריינפירן דעם דרום-רוסישן ייִדיש, איז ער אַזוי פּראַווינציעל, אַזוי לאַקאַליסטיש אַז די איבערזעצונג קלינגט באמת ווי אַ פאַראַדיע. צום ביישפּיל אַזעלכע פּסוקים פון „משלי“ ווי: „אַ קלוגע אשה בויט אַ הויז, אַ שליםלניצע ספיטאַסטיש דאָס הויז“ (חכמת נשים בנתה ביתה, ואולת בידיה תהרסניה). פון לעפּינס משלי-איבערזעצונג דרינגט בעל-מחשבות אַרויס אַז „סלאַווישע ווערטער ווערן צוערשט פריי און מיט געשמאַק אַריינגעפירט פון די דרומדיקע יידן“. אָבער איך גלייב נישט אַז וועגן די סלאַווישע ווערטער,

וואָס געפינען זיך אין די געבראַכטע פּסוקים, זאָל מע קענען זאָגן אַז זיי זיינען „פּריי און מיט געשמאַק איינגעפירט“. זיי זיינען אין דעם ליטעראַרישן יידיש נישט אַנגענומען געוואָרן און קאַנען נישט אַנגענומען ווערן.

מיט אַט-די באַמערקונגען וויל איך נישט מבטל מאַכן די ווערדע פון מענדל לעפּין. ער פאַרנעמט און דאַרף פאַרנעמען אַ באַדייטנדיקן פּלאַץ אין דער געשיכטע פון די יידישע ביבל-איבערזעצונגען. איך האָב נאָר געוואָלט אַנווייזן אַז בעל-מחשבות גיט אַן איינזייטיקן באַגריף וועגן זיין אַרבעט און רעדט אין אַ מגוזמדיקן טאָן וועגן זיינע אויפטוען. ער טוט דאָס נאָר כדי צו האָבן כלומרשט אַ באַווייזן אַז „בנוגע צו דער שפּראַך איז דאָס ליטווישע יידיש געווען אַ ירידה און אַז די אמתע ריינקייט אירע דאַרף מען זוכן ביים דרום-ייד, וועלכער האָט תמיד געהאַט אַ נאַטירלעך געפיל פאַר דער יידישער שפּראַך“.

כדי דער לייענער זאָל אַליין קענען זען צי דאָס יידיש, וואָס איז געברויכט געוואָרן פאַר ביבלישע איבערזעצונגען אין ליטע, איז טאַקע אַ „ירידה“ אין פאַר-גלייך מיט דעם דרום-רוסישן יידיש פון מענדל לעפּינס איבערזעצונג אָדער אפשר איז עס גאָר אַ בעסער און אַ שענער און אַ מער געלייטערט יידיש, וויל איך ציטירן אַן איבערזעצונג פונעם קאַפיטל ק"ד אין תהילים. די איבערזעצונג איז איבער-געדרוקט אין אַ סידור, וועלכער איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין ווילנע 1863, אָבער זי איז זייער נאַענט, לויט איר שפּראַך, צו אַלע אַנדערע איבערזעצונגען וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן אין דער ערשטער העלפט 19טן יאָרהונדערט; איך וועל ברענגען נאָר די ערשטע עטלעכע פּסוקים:

„גאַט, מיין גאַט, דו ביסט זייער געאַכפערט, דו האָסט זיך אַנגעקליידט מיט שיינקייט.

„גאַט קליידט אַן די וועלט מיט ליכטיקייט, ער האָט געוויגט די הימל, אַזוי ווי אַ פירעהאַנג.

„די באַלקענס פון זיינע אויבערשטע חדרים האָט ער געמאַכט פון וואַסער, די וואלקען האָט ער געמאַכט פאַר זיין רייטוואַגען, ער פיהרט די וואַלקען גיך מיט דעם ווינט אַזוי ווי מען פליהט מיט פליגעל.

„די ווינטען האָט גאַט געמאַכט פאַר זיינע שלוחים, זיינע באדיענער זיינען אַזוי ווי פּלאַמפּיער“ (*).

ווי דער לייענער זעט, איז דאָס דאָזיקע — נישט דרום-רוסישע — יידיש ווייט פון צו זיין אַ „ירידה“ אין פאַרגלייך מיטן יידיש פון מענדל לעפּין. עס איז אַי ריין און איינפאַך, אַי פול מיט ווערדע און איז אויך „אַרכאַיש“ גענוג צו פאַסן זיך פאַרן ביבלישן סטיל. אָבער נישט נאָר בנוגע צו איבערזעצונגען, אויך אין שייכות צו אַריגינעלע ווערק איז בעל-מחשבות „אוקראַינאַפּיליש“, כאַטש ער אַליין איז געווען אַ ליטוואַק. איז אַ זאך געשאַפן פון אַן אוקראַינער מחבר, האָט איר יידיש אַלע מעלות טובות; שטאַמט זי פון אַ פּוילישן אָדער ליטווישן יידן, איז עס נישט ווערט אַז מע זאָל ריידן וועגן דעם. ביי די דרום-רוסישע ישראל אַקסענטפּעלד

(* איך ציטיר די איבערזעצונג לויט גרינבוים „אידיש-דייטשער כרעסטאַמאַטיע“; דאָרט איז עס איבערגעדרוקט מיט לאַטיינישע בוכשטאַבן, דערפאַר קאָן איך נישט איר ברענגען ריכטיק דעם אַלטן אויסלייג.

אָדער ב. לעווינסאָן באַמערקט ער נישט די סלאַווישע ווערטער, וועלכע פאַר-
 דאַרבן זייער — בכלל ריינעם און רייכן — ייִדיש; ער זאָגט קיין וואָרט נישט וועגן
 דעם וואָס דער דרום־רוסישער י. י. לינעצקי האָט מיט זיינע רוסיציומען געמאַכט
 פון ייִדיש אַן אמתן זשאַראַגאָן און געפטרט דערמיט זיין לעבעדיקן, הייסן, אימ-
 פעטיקן און בילדלעכן סטיל; דערפאַר אָבער ביי דעם ליטוואַק א. מ. דיק זעט ער
 קיין זאָך נישט, אַ חוץ „דייטשמעריש“. אין דער אמתן האָבן די סלאַוויזמען פון די
 דרום־רוסישע שרייבערס טאַקע אַ נאַענטע — און לחלוטין נישט קיין פּאַזיטיווע
 — שייכות צו דעם דרום־רוסישן ייִדיש, בעת דיקס דייטשמעריש האָט גאָר נישט
 צו טאָן מיט ליטע און בכלל מיט דער פּראַגע פון דער אָדער יענער געגנט. דאָס
 דייטשמעריש האָט זיך ביי דיקן אגב געוויזן ערשט ביים סוף זעכציקער יאָרן.
 אין די פּופציקער און אין אָנהייב פון די זעכציקער יאָרן האָט דיק געשריבן אַן
 איינפאַכן און אַ ריינעם ייִדיש. (ער פלעגט דאָן נאָר געברויכן אַזוינע דייטשמעריז-
 מען ווי „אונד“ אָדער „וואַר“, אָבער דער גאַנצער סטיל זיינער איז געווען אידיאַ-
 מאַטיש ייִדיש).

און וואָס עס איז נוגע דער אידעאָלאָגישער באַצונג צו דער ייִדישער
 שפּראַך, איז ווי געזאָגט, נישט געווען קיין שום אונטערשייד צווישן די משכילים
 פון ליטע און פּוילן און די דרום־רוסישע משכילים. די לעצטע זיינען, פונקט אַזוי
 ווי די ערשטע, געווען פּרינציפּיעלע קעגנערס פון ייִדיש.

עס זיינען געווען אויסנאָמען, אָבער זיי זיינען געווען אומעטום, נישט נאָר אין
 דרום־רוסלאַנד. בעל־מחשבות שרייבט אַ „די ערשטע מאַדערנע שבמאָדערנע באַ-
 צונג צו ייִדיש אַלס שפּראַך, האָט אַרויסגעוויזן דער דרום־רוסישער יהושע ליפ-
 שיץ. אָבער דאָס איז נישט ריכטיק. כמעט מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט פאַר ליפ-
 שיצן איז לטובת ייִדיש אַרויסגעטרעטן יעקב שמואל ביק, אַ משכיל פון גאַליציע.
 ער האָט געענטפּערט אויף דעם פּאַמפלעט „קול מחצנים“, וואָס טוביה פעדער
 האָט אויפגעשריבן קעגן מענדל לעפינס משלי־איבערזעצונג. אין דעם ענטפּער
 פון יעקב שמואל ביק זיינען דאָ שוין כמעט אַלע אַרגומענטן פאַר ייִדיש, וועלכע
 עס האָט שפּעטער געבראַכט ליפשיץ. אגב, האָט ליפשיץ אַליין איבערגעזעצט
 ביקס אַפּאָלאָגיע אויף ייִדיש און עס אָפּגעדרוקט אין 1863 אין „קול מבשר“...
 נאָר אפשר דאָרף מען י. ש. ביקן אויך רעכענען פאַר אַן אוקראַינער? ער שטאַמט
 פון גאַליציע און זאָ „אוקראַינאַפּיל“ ווי בעל־מחשבות איז געוואָרן, האָט ער
 מסתמא געהאַלטן גאַליציע פאַר אַ טייל פון דער אוקראַינער טעריטאָריע... אָבער
 ד״ר שלמה עטינגער איז זיכער אַ פּוילישער, נישט קיין דרום־רוסישער, און עטינג-
 גער איז שוין אין דער ערשטער העלפט פון ניינצנטן יאָרהונדערט, אַ צייט פאַר
 יהושע ליפשיץ, געווען ווייט פון צו שעמען זיך מיט ייִדיש. עטינגער האָט נישט
 נאָר געשריבן אויף ייִדיש, ער האָט קולטיווירט די ייִדישע שפּראַך, זיין ייִדיש איז
 ריין פון די סלאַוויזמען פון וועלכע עס ליידן די ייִדיש־שרייבערס פון דרום־רוס-
 לאַנד; ער האָט אויך פּיינט טייטשמעריש. אַז עס פעלט אים אויס אַ וואָרט אין
 ייִדיש, שאַפט ער עס אַליין אין גייסט פון דער ייִדישער שפּראַך; ער געברויכט
 „זוכ־צעטל“ (אַנשטאט „אינהאַלטספּאַרצייכעניש“), „אַריינקום“ (אַנשטאט „אויפ־
 טריט“), און אַט איז אַ מוסטער פון דעם ייִדיש, וואָס ער האָט געניצט, איבער-
 זעצנדיק פּראַגמענטן פון תנ״ך; „צו דעם פּירזינגער אויף נגינות איין געזאַנגליד:

גאָט זאָל זיך דערבארעמען איבער אונדז און זאָל אונדז בענטשן, ער זאָל באַ-לייכטן זיין פנים ביי אונדז, ס'לה, מען זאָל פאַרשטיין דיין פירעכץ אויף דער ערד און דיין הילף ביי אַלע פעלקער. עס זאָלן דיך לויבן די פעלקער, גאָט, עס זאָלן דיך לויבן די פעלקער אַלע" אַאז"וו, אַאז"וו (איבערזעץ פון תהילים ס"ז, ציטירט לויט ד"ר מאַקס וויינרייכס „עטינגערס כתבים אין צוויי חלקים", וו, ז' 550, פאַר-לאַג ב. קלעצקי, ווילנע, 1925). פאַרגלייכט עס מיט מענדל לעפינס יידיש! אָבער עטינגערן איז באַשערט געווען געבוירן צו ווערן נישט אין דרום-רוסלאַנד, נאָר אין פוילן, איז ער פאַר בעל-מחשבות געווען נישט מער ווי איינער פון די וואָס איז „באַאינפלוסט געוואָרן" פון דעם פאַדאָליער אַקסענפעלד.

אין דער אמתן האָט עטינגער אי שפראַכלעך, אי קינסטלעריש, אי ליטעראַ-טור-היסטאָריש אַ סך אַ גרעסערן באַטייט ווי אַקסענפעלד. יעדער וואָס איז באַ-קאַנט מיט דער געשיכטע פון דער יידישער דראַמע און דעם יידישן טעאַטער אין רוסלאַנד ווייס, וואָס פאַר אַ ווירקונג עס האָט געהאַט אויף זיי ביידע עטינגער מיט זיין דראַמע „סערקעלע". גאָטלאַבער האָט זיין קאָמעדיע „דאָס דעקטוך" געשריבן מער אונטער דעם איינדרוק פון „סערקעלע"; „סערקעלע" איז די דראַמע, אין וועלכער דער גרינדער פון יידישן טעאַטער אברהם גאַלדפאַדען איז צום ערשטן מאל אויפגעטראָטן. און וואָס איז שייך צו זיינע משלים, לידער און עפיי-גראַמען, האָט אַ טייל פון זיי נאָך עדה-היום אַ ליטעראַרישן ווערט און מאַקס וויינ-רייך איז געווען גערעכט, ווען ער האָט אים אַנגערופן „דער עלטערזיידע פון דער יידישער ליטעראַטור" אָבער דער דיכטער פון די משלים און „סערקעלע" קומט פון פוילן, נישט פון רוסלאַנד. איז ביי בעל-מחשבות נישט ער, נאָר דער דרום-רוסישער אַקסענפעלד „דער פאַטער פון דער דראַמאַטישער ליטעראַטור ווי פון יידישן טעאַטער".

אַקסענפעלד האָט געהאַט דאָס גליק געבוירן צו ווערן אין דער געבענטש-טער אוקראַינע — ווערט אים צוגעשריבן פון בעל-מחשבות אַ גרויסע ווירקונג נישט נאָר אויפן יידישן טעאַטער, נישט נאָר אויף דער יידישער דראַמע, נישט נאָר אויף גאָטלאַבערן און אַנדערע, נייערט אויף דעם זיידן פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, אויף מענדעלע מוכר ספרים אַליין. דאָס טוט בעל-מחשבות אי כדי אַנצוטאָן מער כבוד דעם אוקראַינער אַקסענפעלד, אי צו לאָזן זיך ליטע איבער-נעמען מיט איר מייסטער. מענדעלע איז פאַר בעל מחשבותעס טעאַריע געווען אַ שטער. וועדליק איר אוקראַינאַמאַנישער אויפפאַסונג פון דער יידישער שפראַך-און ליטעראַטור-געשיכטע איז אוקראַינע די היים פון יידיש און פון אַלץ וואָס איז אין יידיש געשאַפן געוואָרן. האָט אָבער גראַד מענדעלע, וועלכער האָט גע-מאַכט פון יידיש אַ ליטעראַרישע שפראַך, געלייגט דעם פונדאַמענט פאַר דער גאַנצער נייער יידישער ליטעראַטור — זיך נישט גערעכנט מיט דער טעאַריע, וואָס האָט זיך גענומען און איז געבוירן און אויפגעצויגן געוואָרן אין ליטע. אַזאַ שפּיצל קאָן אַפּטאָן נאָר אַ ליטוואַק, וואָס טוט מען? אויסמעקן פון דער שפראַך-און ליטעראַטור-געשיכטע מענדעלען — איז אַ שווערע הלכה. מאַכן אים פאַר אויס ליטוואַק איז אויך נישט פון די לייכטע זאַכן. האָט בעל-מחשבות געפונען אַן אַנדערן אויסוועג. ער האָט אים באַשענקט מיט רביים פון דרום-רוסלאַנד. מענדעלע אַליין, הייסט עס, איז טאַקע אַ ליטוואַק, אָבער זיין תורה, זיין ליבע צו

יידיש האָט ער געפונען אין זשיטאָמיר און — ביי אַקסענפעלדן געפינען מיר אַנ-געמערקט אַ סך טיפּן וואָס זיינען געוואָרן נאָך דעם דורכגעפירט ביי מענדעלען. דאָס איז גראַד ריכטיק. פון וואָנען ווייסן מיר עס — אַז מען באַקאַנט זיך מיט אַקסענפעלדס ווערק? „מענדעלע האָט זיי געקענט“ — זאָגט בעל-מחשבות.

סתם אַזוי מאַכן השערות וועגן די „רביים“ פון מענדעלע מוכר ספרים? לייגט זיך מער אויפן שכל אַז איינער פון זיי איז געווען א. מ. דיק. אין די ווערק וואָס ער האָט געשריבן אין די פופציקער און אין אַנהייב זעכציקער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט זיינען דאָ טיפּן, בילדער און שילדערונגען וואָס אַז מ'באַקענט זיך מיט זיי קאָן גאָר נישט קומען אויפן געדאַנק אַז זיי זיינען געווען אַן אמתער עלעמענט אין מענדעלעס ווערק. איך קאָן דאָ נישט ברענגען דערויף קיין באַווייזן. איך טו עס אינעם בוך „מענדעלע מוכר ספרים“. איך וויל אָבער זאָגן אַז עס איז אין יעדן פּאַל דאָ אַ דאַקומענט וועלכער ווייזט, אַז אין קאַפּאָליע, אין דעם שטעטל וווּ מענדעלע איז געבוירן געוואָרן און האָט פאַרבראַכט אַ טייל פון זיינע יונגע יאָרן, זיינען די ווערק פון אייזיק מאיר דיק געווען זייער גוט באַקאַנט און דאָס איז געווען דאָן, ווען מענדעלע האָט געלעבט אין זיין געבורטשטאָט. דער דאָזי-קער דאַקומענט איז דאָס עדות-זאָגן פון א. י. פאַפּערנאָ, מענדעלעס אַ בן-עיר. אין זיינע מעמואַרן דערציילט פאַפּערנאָ אַז דיקס מעשה-ביכלעך פלעגט ליינען אין קאַפּאָליע יונגוואָרג אום שבת, „מיט פאַרגעניגן פלעגן זיי הערן עלטערע וווילקענעוודיקע יידענעס, אָבער אויך יידן-לומדים, טאַטעס פון פאַמיליעס... פלעגן זיך גערן צוהערן צו זיי. איינער אַ יונגער חברה-מאַן האָט זיך אַפילו אַטוואָזשעט אַ מאָל פאַרצוליינען „חייציקעל אַליין“ (דיקס אַ באַרימטע מעשה) אין קלויז פאַרן עמוד, ווען קיין עלטערע זיינען דאָרט נישט געווען...“ אין פאַראַן אַ מער ענלעכער באַווייזן פאַר דער השערה אַז מענדעלע האָט געקענט די ווערק פון ישראל אַק-סענפעלד?

ווי ווייט בעל-מחשבות איז אין זיין „היסטאָריש-קריטישער שטודיע“ איינ-געגלייבט אין אוקראַינע און ווי ווייט דאָס איז ביי אים אַן איינריידעניש, זעט מען נישט נאָר פון זיין אַפּשאַצן די ווערק און די שפראַך פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור; אויך אין דער נייער און אין דער נייסטער יידישער ליטעראַטור שעצט ער קיין זאך נישט אַזוי הויך ווי די, וואָס שטאַמט פון דרום-רוסלאַנד און קיין זאך איז ער נישט אַזוי מבטל ווי די, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין דער ליטע אַדער אין פּוילן. די דריי קלאַסיקערס פון דער נייער יידישער ליטעראַטור — מענדעלע, שלום-עליכם און פּרץ — שטאַמען פון דריי פאַרשיידענע געגנטן; איז דאָס, דאַכט זיך, די בעסטע געלעגענהייט צו כאַראַקטעריזירן דעם סטיל און די אייגנאַרטיקייט פון יעדער פון די דריי הויפט-געגנטן — ליטע, וואַלין און פּוילן — וואָס האָבן אַנטייל גענומען אין דער שאַפונג פון דער נייער יידישער ליטעראַטור. ניצט אָבער בעל-מחשבות אויס די געלעגענהייט נישט אויף צו באַווייזן די באַזונדערע אויפ-טוען פון יעדער געגנט, אַדער אויף צו כאַראַקטעריזירן די אייגנאַרטיקייט פון איין געגנט, פון וואַלין, נאָר אויף צו כאַראַקטעריזירן די אייגנאַרטיקייט פון איין גע-גנט, פון וואַלין, נאָר אויף אויסצוטיילן וואַלין, וואָס פון דאָרט קומט שלום-עליכם, פון צווישן די אַנדערע געגנטן און צו שטעלן זי העכער פון זיי. בעל-מחשבותן האָט נישט אויסגעמאַכט וואָס דער גרעסטער טייל פון די בעסערע יידישע און

איך העברעישע ליריקערס (א חוץ ביאליקן) קומט פון פוילן און דערהויפט פון גאליציע, צווישן זיי אַזעלכע ווי ש. עטינגער, וועלוול זבאָרושער, י. ל. גאַרדאַן, י. ל. פּרץ, מאַריס ראָזענפעלד, אברהם ליעסין, יהואש, דוד פרישמאַן, אברהם ריי-זען, יוסף ראָלניק, משה נאָדיר, י. י. שוואַרץ, ז. שניאור, דוד איינהאַרן, משה לייב האַלפּערן, זישע לאַנדוי, ה. ליוויק, מלך ראָוויטש און פיל אַנדערע — נאָר זיי זיינען עפעס אַ מין צוגאַב צו פּרוגן און ביאליקן פון די עלטערע און צו דוד האַפ-שטיין און לייב קוויטקאָ אין אַשר שוואַרצמאַן פון די יינגערע. די לעצטע דריי זיינען פאַר אים „באמת די ערשטע ליריקער וואָס דאָס יידיש פאַרמאַגט“.

און דאָס איז אַלץ דערפאַר וואָס זיי זיינען... אוקראַינער, פוילן האָט אין דער לעצטער תקופה אַרויסגעגעבן די טאַלאַנטפולסטע יידישע פּראָזאַיקערס (עס איז גענוג צו דערמאָנען די נעמען פון שלום אַש, א. מ. וויסענבערג, יוסף אַפּאַטאַשו), אַבער „פוילן — פּסקנט אַפּ בעל מחשבות — בליט אַפּ“ אַזוי ווי עס וואַלט געווען נייטיק באמת אַז פוילן זאָל „אַפּבליען“, כדי עס זאָלן קאָנען פאַרנעמען זייער פּלאַץ אין דער יידישער ליטעראַטור אַ בערגעלסאַן אַדער אַ נסתר. ליטע האָט אַרויסגעגעבן דעם גרינדער פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, דעם שאַפּער פון דעם נייעם יידיש ליענער, דעם גרויסן בילדונגס-טוער, עטנאָגראַף און פּאַל-קלאַריסט א. מ. דיק און דעם קלאַסיקער און געזעצגעבער פון יידיש און דעם ערשטן גרויסן יידישן קינסטלער מענדעלע מוכר ספרים; דעם גרעסטן טייל פון די יידישע ליריקערס און אַ ריי טאַלאַנטפולע פּראָזאַיקערס; ליטע האָט געשאַפּן דעם בעסטן טייל פון דער העברעישער און יידישער השכלה-ליטעראַטור, אין ליטע איז געבוירן געוואָרן די יידישע און העברעישע קריטיק (און איך דאָס זעלבסטבאַווסטזיין פון אונדזערע, כמעט אַלע העברעישע און יידי-שע קריטיקערס פון א. קאָוונער ביז דעם קאָוונער בעל-מחשבות זיינען ליטוואַ-קעס), זי האָט אַרויסגעגעבן גרויסע, אויב נישט די גרעסטע אַרגאַניזאַטאָרס פון דער יידישער ליטעראַטור און פּרעסע... אַבער מען דאַרף אַוועקמאַכן ליטע מיט דער האַנט כדי עס זאָל בולטער ווערן די ראלע פון אוקראַינע, ווי עס וואַלט באמת אַנגעגאַנגען עפעס אַ קאַנקורענץ צווישן די פאַרשיידענע געגנטן, אַזוי ווי עס וואַלט באמת געווען נייטיק אויסצופּילפּולן אַז פון אוקראַינע זיינען „אַרויס אַלע שאַפּנדיקע כוחות פון דער ליטעראַטור“, כדי אַפּצושאַצן די אויפטוען און מעלות טובות פון די אוקראַינישע שרייבערס...

וואָס עס איז אויפגעטאָן געוואָרן אין איין געגנט און וואָס אין אַן אַנדערער, נישט וואָסערע געגנט עס איז מער יחסנטע — דאָס איז די הויפטזאַך וואָס מיר דאַרפן וויסן, ווען מיר ווילן מעסטן אונדזער ליטעראַטור פון דעם רעגיאָנעלן שטאַנדפּונקט.

פֿינפֿטער טײל

אונדזערע קריטיקערס

1. קריטיקערס יידן און יידישע קריטיקערס

א.

דער חילוק צווישן יידישע קריטיקערס און קריטיקערס-יידן איז, פארשטייט זיך, א טייל פון דעם אונטערשייד וואָס איז בכלל דאָ צווישן יידישע שרייבערס און שרייבערס-יידן. אין שייכות צו אָט די ברייטערע צוויי פארשיידענע קאָטע-גאָריעס געדענקט זיך מיר אָן אינטימער ליטעראַרישער שמועס בעת אַ קבלת-פנים וואָס דער ניו-יאָרקער י. ל. פּרץ שרייבער-פאַראַיין האָט געגעבן פּראַנץ ווערפעלן, ווען ער איז געקומען צו-גאַסט קיין אַמעריקע. בעת אָט דער ליטע-ראַרישער שימחה האָט מען זיך געפירט גאַר אַ ביסל אַנדערש, ווי אויף גע-וויינטלעכע שרייבערישע באַנקעטן. מען האָט זיך נישט באַנוגנט מיט זינגען דעם קרבן הויכע לויב-געזאַנגען. מ'האַט אַנגערירט תוך-פּראַגאַס, — פּראַבלעמען פון ליטעראַרישן שאַפן. די וויכטיקסטע פּראַגע איז געווען: ווער האָט דאָס גליק אָדער דאָס אומגליק צו רעכענען זיך פאַר אַ יידישן שרייבער — יעדער שריפטשטעלער, וואָס איז אַ ייד, אָדער נאָר דער וואָס שרייבט יידיש אָדער העברעיִש?

אויב דער עיקר איז די שפּראַך, איז, אַ שטייגער, ווערפעל אַ דייטשער, נישט קיין יידישער שרייבער, און עס מאַכט נישט אויס, וואָס ער האָט דערקלערט אָן ער האָט נישט געדאַרפט וואַרטן אויף אַ קאַלומבוס, וואָס זאָל קומען און אַנטדעקן אין אים — פאַר אים אַליין — זיין יידישקייט. ער מעג זיך טאַקע פילן פאַר אַ יידן — דאָך געהערט ער נישט צו דער יידישער, נאָר צו דער דייטשער ליטע-ראַטור. ער מעג זיך זיין טאַקע גערעכט, ווען ער זאָגט אָן נישט דער „ריינער אַריער“ און נישט דער „ריינער ייד“ וועט אים מאַכן פאַר אויס ייד, — דאָך גע-הערט ער צו דעם מין דיכטער יידן, נישט צו יידישע דיכטערס. אויב עס איז ריכ-טיק אַז מ'מוז באַנוצן אַ יידישע שפּראַך ווען מען וויל זיין אַ יידישער שריפט-שטעלער.

אַבער — אויב אַזוי — לאַמיר זיין אויסגעהאַלטן. אויב אַזוי איז פילאָן דער ייד נישט געווען קיין יידישער פּילאָסאָף. ער האָט געשריבן גריכיש, נישט העברעיִש אָדער אַראַמעיש. און וואָס עפעס נאָר פילאָן? עס וועט ווערן אַ ספּק אויך וועגן ר' יהודה הלויס „ספר הכוזרי“, וועגן דעם רמב"מס „מורה נבוכים“... און צו וואָס זאָל מען גיין אַזוי ווייט אין דער פאַרגאַנגענהייט? אין אונדזערע טעג האָט ש. דובנאָוו זיין „וועלט-געשיכטע פון יידישן פּאָלק“ געשריבן נישט אויף יידיש און נישט אויף העברעיִש, נאָר אויף רוסיש: געהערט דאָס דאָזיקע מאַנומענטאַלע ווערק

אפשר גאר דער רוסישער, נישט דער יידישער ליטעראטור? איז גרעס „געשיכטע פון יידן“ א דייטשיש, נישט קיין יידיש ווערק.

וואס דארפט איר מער: ש. אַנ־סקיס „דיבוק“, וואס אין איינער א דייטשער „געשיכטע פון דער וועלט-ליטעראטור“ ווערט עס דערמאנט ווי דער איינציקער מוסטער פון יידישן ליטערארישן שאפן אין אונדזער צייט, — אַנ־סקיס „דיבוק“ איז לכתחילה געשריבן געווארן אויף רוסיש. אויך זיינע דערציילונגען פון יידישן לעבן האָט ש. אַנ־סקי אין אָנהייב געשריבן אויף רוסיש: איז ער געווען דאָן א רוסישער אָדער א יידישער שרייבער?

דאָס זיינען אַלץ ספיקות וואָס לאָזן זיך נישט אָפּטרען מיט סתם אַזוי א יאָ אָדער אַ ניין. און דאָס איז דערפאַר ווייל עס איז נישט אַזוי לייכט צו ענטפערן אויף דער גרונט־פראַגע, צי מוז אַ ייד, כדי ער זאָל זיין אַ יידישער שרייבער, שרייבן אויף דעם לשון פון זיין פאָלק אָדער ער מעג ניצן די שפראַך פון אַן אַנדער פאָלק?

ביי אַנדערע אומות און אין אַנדערע ליטעראַטורן איז דאָס נישט קיין פראַג-בלעם. קיינעם איז קיין מאָל נישט איינגעפאלן צו האַלטן, אַ שטייגער, קאַנראַדן פאַר אַ פּוילישן דיכטער דערפאַר, וואָס ער איז געווען אַ פּאָליאַק. געוויינטלעך ווערט אַ שרייבערס נאַציאָנאַליטעט באַשטימט דורך זיין שפראַך. ניצט ער ענגליש, איז ער אַן ענגלישער (אָדער אַן אַמעריקאַנער) שרייבער. אָבער ביי אונז איז דאָס נישט אַזוי. און ס'איז נישט קיין טעאָרעטישע פראַגע. טעאָרעטיש און פראַגראַ-מאַטיש וואַלטן מיר נישט וועלן זיין קיין אויסנעם. אָבער ס'איז אַ פאַקט — און מיר מוזן זיך רעכענען דערמיט, — אַז אַלע, נישט נאָר יידן, קוקן, צום ביישפּיל, אויף איראַעל זאָנגוויילן, ווי אויף אַ יידישן שרייבער. און אפשר זיינען מיר נישט אין גאַנצן אַן אויסנעם. נעמט אַ שטייגער אַזאַ שריפטשטעלער ווי ראַבינדראַנאַט טאַגאָר. ווען אַפילו ער זאָל גאַר נישט האָבן געשריבן אויף בענגאַליש נאָר דורכויס ענגליש, וואַלט מען אים פון דעסטוועגן גערעכנט פאַר אַן אינדישן, נישט פאַר קיין ענגלישן שרייבער. איז עס נאָר דערפאַר, ווייל ער שטאַמט פון אינדיע און ווייל ער האָט דאָרט פאַרבאַכט דעם גרעסטן טייל פון זיין לעבן? ניין, די אינטערעסן און די אידייען, וואָס דער שרייבער האָט, מוזן אויך שפּילן אַ ראָלע, ווען עס קומט צו באַשטימען זיין נאַציאָנאַל־קולטורעלן סטאַטוס, פונקט אַזוי ווי עס איז וויכטיק צו וויסן פאַר וועמען ער שרייבט. דעם שרייבערס אַלגעמיין־קולטורעלע אינטערעסן, מאַטיוון און צילן, פונקט אַזוי ווי זיין פּובליקום זיינען גאַר באַזונדערס וויכטיק, ווען עס רעדט זיך וועגן שרייבערס — יידן. און ווען י. צינבערג האָט זיך אונטערגענומען אויפצושרייבן אַ „געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן“, האָט ער, אַזוי ווי אַלע אַנדערע היסטאָריקערס פון דער ליטעראַטור ביי יידן, זיך גערעכנט טאַקע מער מיט דעם גייסט און דער ווירקונג פון די ספרים, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן פון און פאַר יידן, ווי מיט זייער שפראַך. הייסט עס, אַז „שמע — בכל לשון שאתה שומע“, אַז ס'איז טאַקע אַלץ איינס, אויף וואָס פאַר אַ שפראַך איינער שרייבט? אַ, ניין, ס'איז גאַרנישט אַלץ איינס. ס'זיינען דאָ אַ סך וויכטיקע אונטערשיידן צווישן די יידן וואָס שרייבן אויף אונדזער אייגענער שפראַך, און די וואָס שאַפן אויף אַנדערע לשונות. מעגן אַי די, אַי יענע געהערן צו די שאַפערס פון ליטעראַטור ביי יידן, האָבן דאָך די ווערק, וואָס ווערן געשאַפן פאַר יידן אויף

דער שפראך פון יידן, גאר אן אנדער כאראקטער און אן אנדער ווערט ווי יענע ליטעראטור, וואס יידן שרייבן אויף א ניט-יידישער שפראך, אפילו ווען זיי שרייבן פאר יידן.

אויסצוגעפינען אט דעם אונטערשייד איז וויכטיקער ווי צו אַמפּערן זיך וועגן דעם טיטל „יידישער שרייבער“. און אויף דעם דערמאָנען ווערפּעל-באַנקעט איז אַנגעוויזן געוואָרן, אַז ס'איז דאָ אזאָ דיפּערענץ, און עס איז אפילו געמאַכט גע-וואָרן אַ פּרוּוו צו זאָגן אין וואָס זי באַשטייט.

דער גאַסט פון אַוונט איז געווען שטאַרק פּאַראַינטערעסירט אין דעם דאָזיקן פּונקט, און ער האָט זיך געאַיילט צו דערקלערן, אַז שרייבן אויף אַ נישט-יידישער שפּראַך איז אין דער ליטעראַטור ביי יידן אַן אַלטע, שווער נישט אַ טראַדיציאָ-נעלע זאַך. זינט דער עפּאַכע פונעם העלעניזם (גיבן מיר איבער דעם תּוֹך פון ווערפּעלס רייד) ציען זיך צוויי שטראַמען אין אונדזער ליטעראַרישן לעבן, אַן אינעווייניקסטער, אַ היימישער, און אַ דרויסנדיקער, אַ פרעמד-שפּראַכיקער אַדער, ווי ווערפּעל האָט זיך אויסגעדריקט, אַ גייסטיק-קאַלאָניאַליזאַטאָרישער. דער ערש-טער פּאַרשטאַרקט זיך, ווען מיר טוען זיך אַריין אין אונדזער אייגענער פּאַלקס-בויונג, דער צווייטער, — ווען מיר גייען „אייננעמען די וועלט“, ריכטיקער, ווען מיר ווערן געצווינגען זיך צו שיצן קעגן דער וועלט. ביידע ליטעראַרישע שטראַ-מען זיינען אומפּאַרמיידלעך ביי אַ פּאַלק, וואָס האָט אי גייסטיקע צענטערס, אי גייסטיקע קאַלאָניעס. אָבער אויב פּראַנץ ווערפּעל איז געווען גערעכט, ווען ער האָט געזאָגט אַז זיי זיינען ביידע ביי אונדז היסטאָריש פּאַרוואַרצלט, האָט ער נישט געטאַרט פּאַרגעסן אַז אויך דער אונטערשייד און דער קאַמף צווישן זיי ביידן, דער קאַמף פּאַר העגעמאָניע אין יידישן לעבן, איז היסטאָריש און טראַדיציאָנעל. ער האָט זיך אַנגעהויבן, אַט דער קאַמף, טאַקע אין יענעם מאָמענט, ווען די ערשטע „קאַלאָניע“ פון דער יידישער קולטור-„אימפעריע“ — אַלעקסאַנדריע — איז צום ערשטן מאַל געקומען צום וואָרט: די העלעניזירטע יידן האָבן איבער-געזעצט די תּורה אויף גריכיש — און געעפנט דערמיט דאָס ערשטע בלאַט אין דער געשיכטע פון ליטעראַטור ביי יידן אויף נישט קיין יידישער שפּראַך. האָבן זיך די יידן אין אַלעקסאַנדריע געפּרייט, בעת אין ארץ-ישראל האָבן יידן דאָס באַטראַכט פּאַר אַן אומגליק.

קיין אומגליק איז דאָס נישט געווען, אָבער ס'איז געווען דער אָנהייב פון אַ נייעם מין ליטעראַטור ביי יידן, אַ ליטעראַטור אַן אַן אייגענער שפּראַך, אַ ליטע-ראַטור, וואָס איז איבערזעצערש אפילו ווען זי איז אַריגינעל, אַ ליטעראַטור פּאַר עקספּאַרט, אַ ליטעראַטור וואָס איר הויפט-מיסיע איז צו זיין מיסיאָנעריש, צו אַנטפּלעקן פּאַר יידן דאָס ליכט פון דער וועלט און פּאַר דער וועלט — גאַטס ליכט, אַ ליטעראַטור, וואָס אויפן גייסטיקן געביט איז זי פּונקט אזוי פּאַרמיטלע-ריש, ווי דער ייד איז עס אַפּט געווען אויפן געביט פון עקאָנאָמיק.

איז זיך נישטאָ וואָס צו שעמען דערמיט. פּאַרקערט, עס איז דאָ וואָס טייער צו האַלטן אין דער גרויסער ליטעראַרישער אַפּאַלאָגעטיק, אין דער אַפּאַלאָגעטיק, וואָס ציט זיך פון פּילאַנען ביז הערמאַן קאָהענען, פון פּלאַוויסן ביז גרעצן און ווייטער. עס זיינען דאָ אוצרות אין דער פרעמד-שפּראַכיקער ליטעראַטור, וואָס עס שאַפן אונדזערע גדולים און גאונים. דאָך איז עס אַ ליטעראַטור וואָס קען

אונדז בשום אופן נישט פאַרבייטן דאָס שאַפן אויף אונדזער אייגענער שפראַך. אונדזער פרעמד־שפראַכיקע שאַפונג האָט אמת טאַקע פליגלעך, זי הייבט זיך אויף אויף זיי און פליט אַהין, אַהין אין די וואַרעמע לענדער פון דער פאַרגאַנגענהייט און אין די הויכע ספערן פון אַבסטראַקציעס. אַבער אַז ס'קומט צום נאַענטן לעבן, צום ממשותדיקן לעבן פונעם היינט, אַז עס קומט צום פלייש און בלוט פונעם יידישן פאַלק, האָט זי אַפט נישט אויף וואָס זיך אַנצושפאַרן, אויף וואָס זיך צו האַלטן. זי האָט אַ הימל אַבער נישט קיין ערד. זי וויל רייזן יידיש און רעדט אַרמעניש (אַדער גאַר קאַטויליש) ווי עס איז געווען דער פאַל מיט פראַנץ ווערפעל. זי פאַרשטעלט זיך. דאָס רוב גייט זי אַנגעטאַן אין שבת־יום־טובדיקע קליידער. אַפילו דאָן ווען זי רעדט צו אונדז מיטן לאַכעדיקן מויל פון אַ היינען, זינגט זי זמירות לכבוד דער „פרינצעסן — סאַבאַט“ און דערציילט פון ניסים ונפלאות פון דעם „ראַבאָי פון באַכראַך“ און פון אַנדערע ווונדער־ראַבאָיס, זי איז צו גאַסט ביי דער וועלט, איז זי אַנגעצויגן, אויסגעפוצט, פייערלעך, זי איז זעלטן ווען היימיש־אינטים, היימיש־אינפאַך. זי איז נישט אין דער היים, ווי עס איז אונדז דער יידישע ליטעראַטור. זי גייט „אויפן אייביקן וועג“, ווי עס הייסט ווערפעלס אַ טעאַטער־שטיק, די וועגן פון דער צייט, די דערנער־וועגן פון אונדזער אַל־טעגלעכקייט זיינען איר פרעמד. פרוווט זי גיין אויף זיי מוז זי זיך אַנשפאַרן אויפן שטעקן פון יידיש ווי דאָס האָט געטאַן זאַנגוויל אין זיינע „קינדער פון געטאַ“, ווי עס טוען אַלע אַנדערע ווען זיי שרייבן וועגן „געטאַ“...

אַט דעם גרויסן און טיפן אונטערשייד צווישן יידיש־שרייבערס און די וואָס שרייבן נישט קיין יידיש, האָט בילדלעך אויסגעדריקט מענדעלע מוכר ספרים, אין זיין אַריינפיר צו „פישקע דעם קרומען“, צו דעם בוך וואָס ער „ברענגט במתנה“ זיין פריינד מנשה מרגליותן, מענדעלע פאַרגלייכט זיך אַליין מיט מנשה מרגליותן וועלכער האָט געשריבן דערהויפט רוסיש און דערהויפט וועגן דער יידישער געשיכטע: „יא, מיר ביידע, זאָגט ער, האָבן אַנגעהויבן אונדזער אַרבעט אין דער ליטעראַטור גלייך אין איין צייט, נאָר דאָס מזל אונדזערס איז נישט גלייך. איר זענט דאָרט אַרויף אויבן אין די הויכע פענצטער; איר האַנדלט דאָרט מיט בריליאַנטן און דימענטן פון דער יידישער היסטאָריע; איר שטעלט אַרויס די שענסטע צירונג פון אונדזער פאַלק פאַרצייטנס, דאָס בעסטע, דאָס טייערסטע אין זיין לעבן... מיר אַקעגן איז באַשערט געווען זיך אַראַפצולאָזן אויפן נידעריקן טרעפל פון יידישן לעבן אונטן, אין די קעלערס“...

און אַט דאָס איז דער גרעסטער קאַנטראַסט, צווישן שרייבערס — ייִדן און ייִדישע שרייבערס.

ייִדישע שרייבערס האָבן קיין מורא נישט זיך אַראַפצולאָזן אויפן „נידעריקן טרעפל פונעם ייִדישן לעבן“, בעת די געוויינטלעכע עובדאָ פון שרייבער־ייִדן איז אויפצוהייבן זיך אין די הויכע פענצטער און דאָרט „אַרויסשטעלן די שענסטע צירונג פון אונדזער פאַלק פאַרצייטנס“...

ייִדן־שרייבערס אין אַמעריקע זיינען דאָ אַזוינע וואָס כאַטש זיי שרייבן ענג־ליש און זיינען נישט קיין ייִדישע שרייבערס, נאָר שרייבערס־ייִדן שרעקן זיי זיך נישט פאַרן נידעריקסטן טרעפל פון ייִדישן לעבן אונטן אין די קעלערס, אַבער אַמעריקע איז אַ קאָפיטל פאַר זיך, אַ ניי קאָפיטל אין דער אַלגעמיינער און אויך

אין דער יידישער געשיכטע. אבער פאר אנדערע לענדער איז דער נאָרוואַס דערמאָנטער אונטערשייד צווישן יידישע שרייבערס און שרייבערס-יידן זייער כאַראַקטעריסטיש, און זיין וואַריאַנט איז דער חילוק צווישן יידישע קריטיקערס און קריטיקערס-יידן.

ב.

וואָס מיינט: זיי נישט קיין יידישער קריטיקער, נאָר אַ קריטיקער — אַ ייד? די דאָזיקע פּראָגע האָבן איך זיך געשטעלט מיט אַן ערך אַ פּערטל יאַרהונדערט צוריק, ווען עס זיינען כמעט אין איין צייט — געשטאַרבן דריי רוסישע קריטיקערס, אַלע יידן; דער טעאַטער-קריטיקער א. קוגעל (האַמאַ נאַוואַוס), געבוירן 1864, אין מאָזיר, מינסקער גובערניע; י. אייכענוואַלד, ליטעראַטור-קריטיקער, געבוירן אין אָדעס, 1872; י. טוגענהאַלד, קונסט-קריטיקער, געבוירן אין 1883. דער לעצטער האָט פאַרנומען אַן אַנגעזעענעם אַרט אינעם רוסישן קונסט-לעבן ערשט נאָך דער באַלשעוויסטישער איבערקערעניש, און ער געהערט אייגנטלעך צום טיפּ אינטערנאַציאָנאַלע שרייבערס. ער האָט נישט געהאַט און נישט געזוכט קיין וואַרצלען אינעם נאַציאָנאַלן שאַפּן פון זיין — אָדער אַן אַנדער פּאַלק. ער האָט געשריבן רוסיש, אָבער עס איז נישט געווען צו פילן, אַז ער זאל צום רוסישן קונסט-שאַפּן האָבן אַ נאַענטערע, אַן אינטימערע שייכות, ווי צו דער קונסט פון אַן אַנדער פּאַלק. אַנדערש זיינען געווען קוגעל און אייכענוואַלד. זיי האָבן זיך געפליסט צו זיין — און זיי זיינען געווען — רוסישע קריטיקערס. קוגעל איז יאָרן לאַנג געווען רעדאַקטאָר פון דעם בעסטן רוסישן טעאַטער-זשורנאַל — „טעאַטער אי אַיסקוסטוואַ“, און ער האָט טאַקע געהאַט אַ גרויסע און פּרוכט-באַרע ווירקונג אויפן רוסישן טעאַטער-לעבן. שפורן פון זיין פּובליציסטישן טאַ-לאַנט און שאַרפע פּונקטן פון זיין סאַטירע האָט ער איבערגעלאָזן אויך אין רוסישן זשורנאַליזם. זיינע צייטונגס-פעליעטאַנען האָבן אין זייער צייט געהאַט אַ געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישע און אַ ליטעראַרישע באַדייטונג. עס האָט זיך געפילט אין זיי די פאַראַייניקונג פון שאַרפּזין און שכל הישר. קוגעל איז, אַגב, געווען איינער פון דער גאַנץ קליינער צאַל יידן אין דער רוסישער ליטעראַטור, וואָס האָט געשריבן אַן איינפאַכן, נישט קיין געקרייזלטן, נישט קיין געפּוצטן, רוסיש. יורי אייכענוואַלד האָט שוין גראַד געהאַט אַ שוואַכקייט צו פּוץ און מליצה. אין זיין „צורגוטן“, צו געשליפענעם, צו געצאַקעטן רוסיש האָט זיך געשפּירט זיין ייד-זיין. אָבער געוואַלט האָט ער, פאַרקערט, ווייזן, אַז ער איז אַן אמתער רוס. און ער האָט באַמת ליב געהאַט די רוסישע ליטעראַטור און די רוסישע שפּראַך. די פּע-טערבורגער אַקאַדעמיע פון וויסנשאַפטן האָט נישט אומזיסט באַערט מיט איר הסכמה זיינע „סילוועטן פון רוסישע שרייבערס“. עס איז אין זיי ערטער ווייזן צופיל אַנגערעדט, גוזמא איז ביי אייכענוואַלדן, ווי ביי יעדן אַנדערן, די לייבלעכע שוועס-טער פון מליצה. אָבער נישט געקוקט אויף דעם, פילט זיך אין זיינע ליטעראַרישע כאַראַקטעריסטיקעס אַ גרויסע פעיקייט אַריינצולעבן זיך אין דער וועלט פון יעדן דיכטער, זיך פאַרטפּיפן אין איר, אויסגעפינען איר ליכט ווי אויך אירע שאַטנס. י. אייכענוואַלד איז געווען אַ טיפּישער אימפרעסיאָניסט. זיין הויפּט-ציל איז געווען איבערצוגעבן די אימפרעסיעס, וואָס ער האָט פון דעם שרייבער, אַרומ-

וועבנדיק זיי מיט די געדאנקען, די שטימונגען, די געפילן, וואָס יענעמס ווערק האָבן אין אים אַליין אויפגעוועקט. דעם שרייבערס סביבה, זיין גאַנצער קולטור־היסטאָרישער שורש עקסיסטירט נישט פאַר אייכענוואָלדן. דער מיליע־מעטאָד איז אים אין גאַנצן פרעמד. אָבער אין איין זאָך פּאָלגט ער דעם פּראָנציוזישן קונסט־טעאַרעטיקער — זיין געבאַט אויסצוגעפינען אין יעדן קינסטלער די „פּאַקיוולטע מעטרעס“ — די הויפּט־פּעיקייט. אין יעדן פון זיינע „סילוועטן“ זוכט אייכענ־וואָלד דעם שרייבערס פינטלע ייד. און זיין ציל איז: נישט אַזוי אַ פּולע, ווי אַ בולטע כאַראַקטעריסטיק, נישט אַלע, נאָר די הויפּט־שטריכן. וועגן די וויכטיקערע שטריכן אָבער זאָגט ער אונדז אַלץ, וואָס ער האָט צו זאָגן (און ער האָט פּיל צו זאָגן). דערביי ווייזט ער אַפּט אַרויס אמתע מייסטערשאַפט פון אויסדרוק. אַ רייכע אינטעלעקטועלע קולטור און פּיניקייט פון פּסיכאָלאָגישן אַנאַליז. זיינע מער גע־לונגענע עסייען זיינען, נישט געקוקט אויף דער צו־גרויסער און צו־שיינער באַ־רייִעוודיקייט, נישט געקוקט אויף די צו־אַפּטע וואַרט־שפּילערייען, מוסטערן פון קריטישער קונסט... אים האָט געפּעלט די איינפאַכקייט, די דירעקטקייט און דער שאַרפּער טעמפּעראַמענט מיט וועלכע עס האָבן זיך אויסגעצייכנט די טעאַ־טער־קריטיקן פון האַמאַ נאָוואָס (קוגעל). אָבער אויף זיין אייגענעם שטייגער איז ער געווען אַ גייסטייכער און באַגייסטערטער קריטיקער. ער האָט געהאַט אַ „שיינע האַנטשריפט“, בעת קוגעלס כתב איז געווען אַ ריינער. זיי זיינען בכלל געווען צוויי גאַר־פאַרשיידענע שרייבערס. וועגן אַ סך פּראָגן זיינען זיי נישט געווען איינשטימיק צווישן זיך. דערהויפּט האָבן זיי זיך סותר געווען אין זייער קוק אויפן טעאַטער. אייכענוואָלד האָט אויך געשריבן אַ מאָל טעאַטער־רעצענזיעס, צום סוף אָבער האָט ער אָנגעהויבן צווייפלען צי איז בכלל דאָ אַזאַ קונסט, ווי טעאַ־טער. ער האָט אָנגעמאַכט אַ גרויסן טומל מיט זיין דערקלערונג, אַז דער אַקטיאָר איז אַן איינפאַכער אימיטאַטאָר, נישט קיין שעפּערישע פּערזענלעכקייט. האַמאַ נאָוואָס האָט, פאַרקערט, שטאַרק געגלייבט אין דעם קרעאַטיוון כוח פון טעאַטער־קינסטלער און ער האָט זיין גאַנץ לעבן, קעז מען זאָגן, געקעמפט פאַר דעם אַק־טיאָרס זעלבשטענדיקייט...

אָבער איך קלייב זיך דאָ נישט צו געבן אַן אויספירלעכע כאַראַקטעריס־טיק פון אייכענוואָלדס אַדער קוגעלס טעאַריעס. מיך אינטערעסירט דאָ אַן אַנדער פּראָגע, אַ מער אַלגעמיינע. מיך אינטערעסירט דער פּאַקט, וואָס יידן פּאַרנעמען אין דער וועלט פון קינסטלערישער קריטיק אַזאַ גרויסן אַרט.

אין דער רוסישער בעלעטריסטיק ווי אויך אין דער רוסישער פּאַעזיע, זיינען יידן געווען זייער שוואַך רעפּרעזענטירט. סעמיאָן יושקעוויטש און אַסיפּ דימאָוו זיינען פאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה שיער נישט געווען די איינציקע פּאַפּו־לערע יידן אין דער רוסישער שיינער ליטעראַטור. אין דער ליריק איז, אַ חוץ מינסקיין, געווען אַמאָל אָנגעזען פּרוג. אָבער דאָס איז געווען אין דער איבערגאַנג־צייט, ווען אַפילו אַזאַ נאַווער און שוואַכער פּאַעט ווי נאַדסאָן איז געווען באַרימט און באַליבט.

יושקעוויטשעס פּאַפּולאַריטעט האָט זיך געהאַלטן מער אויף זיין אויסטער־לישער, שיער נישט עקזאָטישער, אַדעסער „ידישקייט“, ווי אויף זיין טאַלאַנט. דימאָוו האָט געבליצט מיט זיין פּעיקייט איינצוזאָפן אין זיך מאַדערנע שטימו־

גען, אויפצוכאפן נייע סטיל-פארמען. קיין שום קענטיקע שפורן האבן יידן נישט איבערגעלאזן אין דער רוסישער דיכטונג. נישט נאר אין קיין היינע נישט געווען צווישן די רוסישע יידן, עס איז נישט געווען אפילו קיין שניצלער און קיין איז-ראַעל זאנגוויל. זיי וואלטן מן-הסתם געקומען — די רוסיש-ידישע אַסימילאַציע איז געווען נאך בערך יונג און די יינגערע רוסיש-ידישע דיכטערס, אַזוינע ווי ערנבורג, פאַסטערנאַק, מאַנדלשטאַם אָדער באַבעל האָבן שוין אָנגעהויבן צו האָבן אַ געוויסע ווירקונג אויף דער רוסישער ליטעראַטור. אָבער ביז דער לעצטער צייט האָט דאָס ריינ-קינסטלערישע רוסישע וואָרט געהאַט זייער ווינציק — און זייער נישט-אינפלוסרייכע — פאַרשטייערס פון ייִדישן אָפּשטאַם. אַנדערש איז געווען די לאַגע אין דער רוסישער קריטיק, זי איז שוין לאַנג באַרייכערט און באַפּרוכפּערט געוואָרן פון ייִדישע טאַלאַנטן. שוין סוף פאַריקן יאָרהונדערט זיינען אין דער קריטיק און אין דער געשיכטע פון דער רוסישער ליטעראַטור געווען פּראָדוקטיוו אַ סך וויכטיקע וואָרט-פירערס — יידן, עס איז גענוג צו דערמאָנען אַזוינע נעמען, ווי פּראָפּ' ווענגעראַוו, וואַלינסקי, גאַרנפּעלד, י. אייכענוואַלד, שפּע-טער שעסטאָוו, גערשענזאָן.

ס. ווענגעראַוו האָט זיך איינגעשטעלט פאַר די הומאַניסטישע סאַציאַל-עטישע טראַדיציעס פון דער רוסישער קריטיק, א. וואַלינסקי איז געווען דער אָנזאָגער פון די נייע שטרעמונגען, דער ענטוויאַסט פון סימבאָליזם און איינער פון די וואָס האָבן געהאַלפן איינפירן די עסטעטיש-פּילאָסאָפּישע אָפּשאַצונג פון קינסטלערישע ווערק, שעסטאָוו האָט געשאַפן אַן אייגנאַרטיקע, שעסטאָווישע, עטיש-פּילאָסאָפּישע קריטיק, גערשענזאָן האָט געגעבן אויסגעצייכנטע בילדלעכע כאַראַקטעריסטיקעס פון די סלאַוויש-פּילן, פון „גריבאָיעדאָוס מאַסקווע“, א. גאַרנפּעלד איז געווען איי-נער פון די פעיקסטע פאַרשטייערס פון דער רוסישער פּילאָלאָגישער שול (פּאַ-טעבניאַ, וועסעלאָוסקי). וועגן אייכענוואַלדן האָבן מיר שוין פריער גערעדט ווי וועגן אַ מוסטער פון אימפרעסיאָניסטישער קריטיק, דאָן זיינען צוגעקומען די ריינ-סאַציאַלאָגישע און ספּעציעל מאַרקסיסטישע קריטיקערס — אַזוינע ווי ל. טראַצקי, וו. פּריטשע, קראַניכפּעלד, לוואָו-ראַגאַטשאַווסקי, פ. קאַגאַן, ליובאַוו אַקסעלראַד, פ. יושקעוויטש און פּיל אַנדערע, ווייטער, צווישן די פירערס פון דער נייער „פאַרמעלער“ ליטעראַטור-פאַרשונג, וועלכע איז אויסגעוואַקסן דערהויפּט ווי אַ רעאַקציע קעגן דער „פּראָלעטאַריש“ טענדענציעזער קריטיק, זיינען אויך דאָ יידן (שקלאָווסקי, זשירמונסקי, יאַקאַבסאָן).

יידן האָבן פאַרנומען אַן אַרט אויבן אַן אין דער רוסישער קריטיק, און אויב עס זיינען נישטאַ צווישן זיי אַזוינע גרויסע און פּאָפּולערע נעמען ווי בעלינסקי, פּיסאַרעוו, דאַבראַליובאַוו, טשערנישעווסקי, מיכאַילאָווסקי, נעמט זיך עס דערפון, וואָס די צייט ווען יידן האָבן אָנגעהויבן זיין שעפּעריש אין דער רוסישער ליטע-ראַטור, איז געווען שוין נישט ענלעך אויף יענער עפאַכע, ווען די „הערשער פון די געדאַנקען“ זיינען געווען די דערמאָנטע רוסישע קריטיקערס, אין יענער עפאַכע איז קריטיק געווען מער ווי אַ ריינ-ליטעראַרישע פּונקציע, די קריטיקערס האָבן געשפּילט אַ רוישנדיקע געזעלשאַפטלעכע און אַפּילו פּאַליטישע ראַלע, זיי האָבן געטאַן וואָס אין אַנדערע לענדער טוען געוויינטלעך פּאַליטישע קעמפּערס. זיי האָבן די קונסט פון וואָרט אויסגענוצט פאַר די צילן פון געזעלשאַפטלעכער און פּאַלי-

טישער אויפקלערונג. די ליטעראַטור האָט אינדירעקט און פאַרשטעלט געמוזט זאָגן, וואָס אין פרייע לענדער האָט מען געקענט לייענען אָפּן אין צייטונגס-אַרטיק-לען אָדער הערן אין פאַרלאַמענט, אויף עפנטלעכע פאַרזאַמלונגען... „נאָר אין לי-טעראַטור איז דאָ לעבן“ — האָט געשריבן בייעלינסקי. און איינער פון די שפּע-טערדיקע קריטיקערס, מיכאַילאָוסקי האָט עס אַזוי ווי פאַרטייטשט: „אין אַנדערע לענדער, האָט ער געשריבן, עקסיסטירן שוין לאַנג אַלערליי אַרגאַניזירטע אופנים ווי אויסצודריקן געדאַנקען און געפילן. די ליטעראַטור איז דאָרט נאָר איינער פון די דאָזיקע אופנים. ביי אונדז, פאַרקערט, איז זי ביז אַהער געווען דאָס איינ-ציקע אויסדרוק-מיטל. עס וועלן, פאַרשטייט זיך, ווייזן זיך אַנדערע מיטלען אויך, אָבער ביז אַהער האָט יעדער, וועלכער האָט געוואָלט און געקענט עפעס זאָגן הויך אויפן קול, יעדער, וועמען עס האָבן געשטיקט טרערן אָדער געלעכטער, יעדער וועלכער האָט פונקט אַזוי נישט געקענט שווייגן, ווי אַ טראַגדיקע פרוי קען נישט ניט האָבן — יעדער איז געגאַנגען אין דער ליטעראַטור. אמת, ער איז געקומען אַהין מיט אַ האַלב-פאַרמאַכטן מויל, וועלכן מען האָט יעדע מינוט געקענט אין גאַנצן צומאַכן. אָבער קיין אַנדער אויסוועג איז דאָך נישט געווען...“ און אַזוי ווי די דיכטונג איז אויך די קריטיק — די קריטיק אפּשר נאָך מער ווי די דיכ-טונג — געווען די פירערן פון געזעלשאַפטלעכן געדאַנק, די טריבונע פון פּאָלי-טישן קעמפּער, די בימה פאַר יעדן פריידיקער. איז דאָס געווען די הויפּט-סיבה פאַר וואָס ליטעראַרישע קריטיק האָט פאַרנומען אַמאָל אַזאַ גרויסן אָרט אין דעם רוסישן קולטור-לעבן, שפּעטער איז די לאַגע געוואָרן אַנדערש און טאַקע נישט איינער פון אַט די יידן, וועלכע זיינען סוף 19טן יאָרהונדערט אַריין אין דער רו-טישער ליטעראַטור, האָט געהאַלפּן ברענגען אַט די ענדערונג. די ליטעראַרישע קריטיק האָט זיך גענומען אָפּטיילן פון געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישן קאַמף. דאָס איז נישט פאַרגעקומען מיט אַ מאָל. פלעכאַנאָוו-בעלעטאָוו, ווי איינער פון די ערשטע מאַרקסיסטישע קריטיקערס, האָט זיך איינגעשטעלט פאַר די געזעלשאַפטלעכע און פּובליציסטישע טראַדיציעס פון דער רוסישער קריטיק. ווענגעראַוו האָט אים אויף זיין שטייגער געשטיצט, הגם ער איז נישט געווען קיין מאַרקסיסט. אָבער אַן אַנ-דערער ייד, וואָלינסקי, איז געווען איינער פון די ערשטע, וועלכע זיינען שאַרף אַרויס-געטראָטן קעגן דער נישט-קינסטלערישער קריטיק. וואָלינסקי האָט דערפילט אַז עס קומט אַן אַ נייע צייט אין דער רוסישער ליטעראַטור, אַ צייט, ווען די קריטיק מוז זיך אָנהייבן שטעלן ריין-ליטעראַרישע אויפגאַבעס. די צייט איז געקומען — און די רוסישע קריטיק איז אָדער נישט געווען שוין מער דאָס איינציקע געווער, אָדער זי האָט אין גאַנצן אויפגעהערט צו זיין אַ קלינגענדיק געווער אינעם גע-זעלשאַפטלעכן קאַמף. זי איז אַריין אין די טיפע און שטילע וואָסערן פונעם קינסט-לערישן לעבן, אַט פאַר וואָס צווישן די נייע קריטיקערס זיינען נישט געווען שוין אַזעלכע „הילכיקע“ נעמען ווי די, וועלכע עס האָבן געהאַט די פאַרשטייערס פון דער קריטיק ווען זי איז געווען די וויכטיקסטע קאַמף-אַרענע. אַט פאַר וואָס אויך די יידן-קריטיקערס, וואָס האָבן זיך גענומען מערן אין אַט דעם פּעריאָד, זיינען נישט געוואָרן אַזוי פּאָפּולער, ווי עס זיינען געווען אַמאָל די קריטיקער-קעמפּערס. אָבער די ריין-ליטעראַרישע קריטיק איז אויך געווען אַ גרויסע, כאַטש אַ שטילע דערצונוגס-קראַפט — און אין אַט דער קריטיק זיינען רוסישע יידן, ווי מיר האָבן

געזען, רעפרעזענטירט אין אַ שטאַרקער מאַס... איז עס אַ צופאַל? און איז עס אַ צו-פעליקע זאַך, וואָס ביז דאָן זיינען אין רוסלאַנד געווען מער באַדייטנדיקע יידן-קריטיקערס ווי יידן בעלעטריסטן, יידן-פּאָעטן? ניין, עס איז נישט קיין צופאַל. די עצם-נאַטור פון קריטיק מאַכט, אַז יידן זאָלן זיך קאַנען צו איר צופאַסן אין אַ פרעמדער ליטעראַטור גיכער און גרינגער ווי צו עפּאָס, ליריק אָדער דראַמע. פאַר די לעצטע מוז מען זיין טיפּער איינגעוואַרצלט אין דעם לעבן פון פּאָלק און דערהויפּט אין דעם באַדן פון זיין שפּראַך. מען מוז זי האָבן אין בלוט, כדי צו קאַנען פון איר אַרויסגיפּן אַלע אירע בילדלעכע און לירישע מעגלעכקייטן. מען מוז אַליין אין זיך האָבן אַ פונק פון דעם פּאָלק נשמה, כדי צו קאַנען אין איר קינסטלעריש טיף אַריינקוקן, כדי צו קאַנען זי באַלייכטן פון אינעווייניק. מען מוז זיין אַן אַלטער דור-דורותדיקער שותף צו דעם פּאָלק אינעווייניקסטער לע-בנס-דערפאַרונג, כדי צו וויסן און פילן, וואָס עס טוט זיך אין אירע אונטערשטע פאַרבאָרגענע שיכטן, נישט נאַר אויפן אויבערפלאַך. מען מוז, הכלל, האָבן אַ שותפותדיקע פאַרגאַנגענהייט מיטן פּאָלק אָדער כאַמש זיין מיט אים לאַנג און טיף אַסימילירט, כדי צו קענען אַנטיילנעמען אין זיין ליטעראַטור ווי אַ קינסטלערישער אויסדריקער פון זיין נשמה-לעבן. האָבן עס דאָך אַפילו די דייטשע יידן נישט אַזוי לייכט און נישט אַזוי שנעל דערגרייכט. זיי האָבן געלעבט אין שכנות מיט די דייטשן מער ווי טויזנט יאָר און זיי זיינען קיין מאָל נישט געווען אַזוי אָפּגעטיילט. אַזוי איזאָלירט פון דער אַרומיקער באַפעלקערונג, ווי דאָס זיינען געווען זייערע מירורח-איראָפּעיִשע ברידער — און פון דעסטוועגן האָבן אַפילו זיי ערשט סוף פאַריקן יאַרהונדערט (ביי אַ הונדערט יאָר נאָכן אָנהייב פון דער אויפקלע-רונגס-באַוועגונג אַנגעהויבן אויסצוטיילן פון זיך אין אַ באַדייטנדיקער צאָל וויכ-טיקע דערציילערס, דראַמאַטיקערס, פּאָעטן. היינריך היינע, וועלכער איז געווען באַרימט שוין אין דער ערשטער העלפט פון פאַריקן יאַרהונדערט, איז געווען אַן אויסנעם, און, אגב, זיינען אַ סך דייטשן ביזן היינטיקן טאָג נאָך נישט זיכער צי ער איז באַמת אַ דייטשער און ניט קיין יידישער פּאָעט, וואָס האָט געשריבן דייטש. אָבער אַפילו היינע האָט זיך פונאַנדערגעבליט ערשט נאָך דעם ערשטן פערטל פון ניינצנטן יאַרהונדערט, בעת אין דער דייטשער ליטעראַרישער קריטיק האָט מאַזעס מענדעלסאָן שוין אין אַכצנטן יאַרהונדערט געשפילט אַ געוויסע ראַלע און אין דער דייטשישער פּילאָסאָפּישער ליטעראַטור האָט אַפילו שלמה מיימאָן, אַ פּוילישער ייד, וואָס האָט זיך קוים אויסגעלערנט דייטש, פאַרנומען אַ גע-וויסן אַרט. ובכן, אַפילו אין דייטשלאַנד זיינען יידן פאַר דער געדאַנקלעכער און קריטישער דייטשער ליטעראַטור געוואָרן „רייף“ פריער ווי פאַר דעם קינסטלע-רישן שאַפן — היינט וואָס איז דער ווונדער, וואָס אין דער רוסישער (ווי אויך אין דער פּוילישער) ליטעראַטור האָבן זיך געוויזן פּריער יידן-קריטיקערס, יידן-זשורנאַליסטן און דערנאָך ערשט יידן-פּאָעטן, ראַמאַניסטן, אד"גל?

די באַגראַווס, די אַסיפּ ראַבינאָוויטשעס, די לעוואַנדעס און שפּעטער די בני־עמיס און די אַנסקיס זיינען געווען אויסערלעך רוסיפּיצירט, אָבער דאָס לעבן פון דער יידישער קהילה איז זיי דאָך געווען נעענטער און נישט אין ערך בעסער באַקאַנט, ווי דער רוסישער פּויער און דער רוסישער פּריץ. האָבן זיי גענומען מאַטעריאַל פאַר זייערע בעלעטריסטישע ווערק פון דער יידישער סביבה, נישט פון

דער רוסישער, און זיי זיינען אין תוך געווען יידישע, נישט קיין רוסישע שרייבערס, כאטש זיי האבן זיך געמיט צו שרייבן אַ קאַרעקטן רוסיש. אַנדערש איז געווען די לאַגע פון די קריטיקערס. זיי האָבן זיך געקאַנט פאַרגינען עכט־רוסישע טעמעס און זיי זיינען געוואָרן רוסישע שרייבערס. פון זיי האָט זיך נישט געפאַדערט אַזאַ אינטימע באַקאַנטשאַפט מיטן רוסישן לעבן און אַזאַ טיפע פאַרוואַרצלעטקייט, ווי פון די, וואָס האָבן געשריבן רוסישע בעלעטריסטיק אַדער רוסישע פּאָעזיע. די קריטיקערס האָבן געדאַרפט זיין נאָר גוטע געניסערס, פיינע אויסטייטשערס פון קינסטלערישן שאַפן, אָבער גוט קאַנען ליינען אַ פּרעמדע ליטעראַטור איז נישט אַזוי שווער, ווי אַנטייל צו נעמען אין דער שאַפונג פון אירע קינסטלערישע ווערק.

אמת, ליינענען איז, ווי מיר ווייסן, נישט קיין פאַסיווע זאַך. מיר מוזן זיין גייסטיק אַקטיוו, אויב איר ווילט, שעפּעריש, ווען מיר ליינענען; מיר מוזן קאַנען מיטפילן, מיטדענקען, מיטטרוימען מיט דעם דיכטער, אָבער כדי צו זיין פעזיק דערצו, איז נישט אַבסאָלוט נייטיק אַזאַ אינטימע און אַזאַ טיפע שייכות צו דעם מאַטעריאַל פונעם ווערק, ווי דאָן, ווען מען איז אַליין זיין שאַפּער.

געוויס, ווען דער עיקר אין אַ קונסטווערק זאָל, ווי אַנדערע מיינען, זיין דער לעבנס־מאַטעריאַל, וועלכער „שפּיגלט זיך אָפּ“ אין דעם, און ווען די אויפגאַבע פון קריטיק זאָל ממילא באַשטיין אין פאַרגלייכן דעם קינסטלערס ווערק מיט דעם שטאַף, וועלכן ער האָט באַנוצט, און צו זען ווי ווייט ער האָט אים „ריכטיק אָפּ“ געשפּיגלט; ווען דאָס זאָל זיין אַזוי, וואָלט דער קריטיקער געמוזט שטיין פונקט אַזוי נאָענט צו דער סביבה, פון וואַנען דער קינסטלער נעמט שטאַף פאַר זיין שאַפן, ווי דער קינסטלער אַליין. אָבער ווען דאָס זאָל זיין ריכטיק, וואָלט יעדער לעזער געווען אַנגעוויזן נאָר אויף אַזעלכע קינסטלערישע ווערק, אין וועלכע עס ווערט געמאַלן דאָס לעבן פון זיין קרייז. יעדער לעזער, נישט נאָר דער אַזוי־אַנגערופענער קריטיקער, מוז פאַרשטיין און פילן און ווי געהעריק אָפּשאַצן, וואָס ער ליינעט. יעדער לעזער איז פאַר זיך אַליין אַ קריטיקער. איז ווען קריטיק זאָל זיך אויסדריקן אין מעסטן אַ קונסטווערק מיט דער מאָס פון דעם שטאַף, פון וועלכן עס איז געשאַפן געוואָרן, וואָלט דער, וואָס איז, אַ שטייגער, באַקאַנט נאָר מיט דער שטאַט, נישט געקאַנט פאַרשטיין און אָפּשאַצן בילדער פון דאַרפסט־שטייגער; דער וואָס האָט פאַרבראַכט זיין גאַנצן לעבן אין דער סביבה פון זיין אייגענעם פאַלק, פון זיין אייגענעם קלאַס, וואָלט נישט געהאַט קיין צוטריט צו דער ליטעראַטור, וואָס גיט זיך אָפּ מיט דעם לעבן פון אַן אַנדער פאַלק, פון אַן אַנדער קלאַס, און קיינער פון אונדז וואָלט געקאַנט ליינענען די ווערק וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אין פּרזערודיקע תקופות. וואָרעם נאָר פון ביכער, נישט אויף אַ דירעקטן אופן, קאַנען מיר וויסן, ווי מענטשן האָבן געלעבט און ווי זיי האָבן אויסגעזען אין די ביבלישע צייטן אַדער אַפילו אין די צייטן פון דאַנטע, שעקספיר, מאַליער, גאַגאַל, מענדעלע מוכר ספרים. אין דער אמתן אָבער מוז נאָר דער קינסטלער אַליין האָבן אַ נאָענטע און אַן אינעווייניקסטע קרובהשאַפט מיט דעם לעבנס־מאַטעריאַל, וועלכן ער באַנוצט. נאָר ער אַליין מוז האָבן פאַרווכט דעם טעם פון אַט דעם שטאַף (זאָל זיין, כאַטש לויט אַנאַלאָגיע, ווי אַ שטייגער, אין היסטאָרישער בעלעטריסטיק). דער לעזער דאַרף עס נישט. דעם לעזער אינטע־רעסירט דער גראַד און דער ווערט פון דעם לעבן, וואָס דער קינסטלער אַליין

שאפט. און אזוי ווי דער קריטיקער איז פריער ווי אלץ און נאך אלעמען א לעזער, קאן ער זיין דער געניסער און דער אויסטייטשער פון יעדן סאָרט שאַפונג, אלץ איינס צי איז דער מאַטעריאַל, פון וועלכן זי איז אויפגעבויט, גענומען פון זיין אייגענער אָדער פון אַ פּרעמדער וועלט.

עס איז אמת, אַז די אינטימערע פּרטים וועט ער אין אַ שלום עליכם (אויב ער איז אַ ייד) באַנעמען טיפּער ווי אין אַ טשעכאַוו אָדער אַ מאַרק טוועיז; צו דער סביבה־און שטאַף־דערקלערונג וועט ער אין דעם ערשטן פּאַל אויך זיין מער מסוגל ווי אין דעם צווייטן. דאָס איז געוויס אזוי. אָבער דאָס רירט אָן אָדער נאָר די קלענערע שטריכן אָדער די דרויסנדיקע עלעמענטן, נישט דעם תּוך און תּמצית פונעם קונסטווערק. דער תּוך, דער תּמצית איז אַלגעמייַן־מענטשלעך, מעג ער זיין ווי אייגנאַרטיק נאַציאָנאַל אין זיין פּאַרבוּנג. איז אַט דער תּוך אָפּן אָדער גרייט זיך צו עפּענען פּאַר יעדן פּעיקן געניסער, פּאַר יעדן קריטיקער, אלץ איינס פון וואָנען ער שטאַמט. דערפּאַר איז מעגלעך געווען, אַז אין דער רוסישער ליטע־ראַטור, ווי אויך אין אַנדערע ליטעראַטורן, זאָלן ייִדן־קריטיקערס זיך ווייזן פּריער און האָבן אַ גרעסערע ווירקונג ווי ייִדן־דיכטערס.

די דאָזיקע ייִדישע קריטיקערס האָבן ניט געקאָנט אפשר אזוי גוט טרעפּן אין דעם נאַציאָנאַלן פינטל פון דער ליטעראַטור, זיי האָבן אפשר ניט געפּילט אזוי טיף איהע היסטאָרישע וואַרצלען (הגם גערשענזאָן, אַ בן הרב, האָט אויפן פּיינסטן, אויפן אינטימסטן אופן געמאָלן די סלאַוואַפּילישע טראַדיציע פון דער רוסישער ליטעראַטור). דערפּאַר אָבער האָבן זיי געהאַט (און האָבן) אַזעלכע מעלות, וואָס קומען דווקא פון זייער שייכות צו ייִדן און וועלכע זיינען גאָר באַזונדערס וויכטיק פּאַר דער קונסט פון קריטיק. דער עצם חסרון, וואָס איך האָב נאָר וואָס דערמאָנט — דאָס פעלן פון היסטאָרישער צוגעבונדנקייט — איז פון אַ געוויסן שטאַנדפּונקט אַ מעלה אין קריטיק. די וואָס זיינען ניט צוגעבונדן צו קיין שום מסורה, זיינען אויך ניט געבונדן פון איר. זיי האָבן פּרייהייט פון גייסטיקער באַוועגונג, זיי שרעקן זיך ניט פּאַר נייעסן, זיי האָבן אַ חוש פּאַר אַנדערשדיקייט און פּאַר פּאַרשיידנאַרטיקייט. זיינען טאַקע די ייִדישע קריטיקערס אין אַלע ליטעראַטורן, און אויך אין דער רוסי־שער ליטעראַטור, געווען די פּירערס פון נייע ריכטונגען, די זוכערס פון נייע וועגן, די אַנוואַגערס און די נייע־ברענגער. זיי זיינען אין דער ליטעראַטור און אין קונסט אזוי ווי אינעם געזעלשאַפטלעכן לעבן, געוואָרן די רו־שטערערס, די וואָס לאָזן ניט איינשלאָפּן, מער געניסערס, ווי שאַפּערס, — פּאַראַייניקן זיי אין זיך די פעיקייט באַגייסטערט צו ווערן מיט דער מידה פון טאַלעראַנץ — אַ פּאַראַייניקונג, וואָס איז זייער ניטיק פּאַרן קריטיקער. אָן וואַרצלען, קענען זיי לייכט אַריבער־טראַגן זייער געצעלט פון איין אַרט אין אַן אַנדערן — גייסטיקע נאָמאָדן קענען זיי באַגייסטערט ווערן היינט פּאַר אַזאַ דיכטער, מאַרגן — פּאַר אַן אַנדערן. ניט זייענדיק צונויפגעוואַקסן מיט איין ליטעראַטור, קאָנען זיי אויסשפּרייטן זייערע צווייגן איבער פּאַרשיידענע ליטעראַטורן — און פּאַרבינדן זיי איינע מיט די אַנ־דערע... דאָס ליטעראַרישע לעבן איז ביי יעדן פּאַלק אי נאַציאָנאַל, אי אינטער־נאַציאָנאַל. באַצאָלן די ייִדן־קריטיקערס מיט זייער אינטערנאַציאָנאַלער ברייטיקייט פּאַר דאָס, וואָס זיי בלייבן שולדיק אין נאַציאָנאַלער טיפּקייט. אגב איז בטבע קרי־טיק אַ קונסט פון דער ברייט, פון סימפּאַטיע, ניט פון דער טיף, וווּ עס תּהומט

שמאל די ליבע — די ליבע, וואָס איז שטאַרק און ענג, ווי דער טויט... די יידן האָבן אַ סך פון די מעלות, וואָס זיינען נייטיק פאַר דער פרייער קונסט פון קריטיק, און אויך אַ סך פון די חסרונות, וואָס קומען צוניץ אין דער פרייער און דריסטער קריטיק פון קונסט.

יידן האָבן שאַרפע קעפּ — און קריטיק איז די אינטעלעקטואַליסטישסטע און חריפותדיקסטע פון אַלע קונסטן. אויב עס איז דאָ אַזאַ זאַך ווי יידישע קונסט, איז עס די קונסט פון קריטיק, פרייער ווי אַלץ. מיט אַט דער קונסט — מיט דער קונסט צו טייטשן, אויסצוטייטשן און אַריינצוטייטשן, מיט דער קונסט צו קאַ-מענטירן, אַנאַליזירן, סומירן, פאַרגלייכן, ווכוחן זיך — האָבן מיר מער ווי מיט אַלץ זיך באַשעפטיקט אין אונדזערע ישיבות, אין אונדזערע שאלות ותשובות, אין אונדזער גאַנצער נאָך-ביבלישער ליטעראַטור. נעמט אַראָפּ דאָס ביסל שירים און די תפילות, וועט איר זען אַז אונדזער גאַנצע הלכה, אגדה, מוסר- און השכלה-לי-טעראַטור איז... קריטיק.

ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די עמאַנסאַפאַציע און די טויערן פון געטאָ האָבן זיך געעפנט, זיינען די יידן וואָס האָבן זיך אַ לאַז געטאָן צו דער ליטעראַטור פון דעם שכנישן פאַלק, צו קיין זאַך ניט געווען אַזוי צוגעגרייט פון דער גאַנצער ביז אַהעריקער יידישער טראַדיציע, ווי צו קריטיק. אַט פאַר וואָס יידן-קריטיקערס, קריטיקערס פון ליטעראַטור און קריטיקערס פון לעבן (פובליציסטן, זשורנאַליסטן) — זיינען געווען די ערשטע צו שפילן אַ ראַלע אין דער ליטעראַטור פונעם אַרומיקן פאַלק, און אויך אין דער רוסישער ליטעראַטור.

און נאָך איין זאַך: עס איז דאָ אַ געוויסע ענלעכקייט צווישן דעם קריטיקער און דעם אַקטיאָר (אויף דער ענלעכקייט האָט שוין אָנגעוויזן אַסקאַר ווילד). זיי מוזן ביידע קענען אויסטייטשן פרעמדע שאַפונגען, זיי בויען ביידע זיערע בנינים אויף פונדאַמענטן, וועלכע זיינען געלייגט געוואָרן פון אַנדערע, און אויב ניט יע-דער אַקטיאָר איז אַ קריטיקער, האָט יעדער קריטיקער אין זיך עפעס פון דעם טעאַטער-מענטש. און ווען מען האָט אין זינען, אַז די אַסימילאַציע מוז אויך אָנקומען ביי אירע ערשטע שריט צו געוויסע טעאַטראַלישע פעיקייטן (מען מוז זיך מאַסקירן, מען מוז נאָכמאַכן, מען מוז שפילן די ראַלע פון אַ גוי, כאַטש מען איז עס נאָך ניט) — פאַרשטייט מען נאָך בעסער פאַר וואָס די יידן, ווען זיי הייבן זיך ערשט אָן צו אַסימילירן, גיבן פון זיך אַרויס מער ווי אַלץ טעאַטער-מענטשן און קריטיקערס. דערפאַר זיינען פאַראַן אַזוי פיל קריטיקערס יידן, כאַטש זיי זיינען ניט קיין יידישע קריטיקערס.

2. ש מ ע ר ן ד ם ב ן א ן (1860—1941)

ווי אַ ליטעראַטור-קריטיקער

ש. דובנאָו האָט זיינע ערשטע שרייבערישע טריט געמאַכט אויף די געביטן פון זשורנאַליזם, פובליציסטיק און ליטעראַטור-קריטיק. דאָס איז געווען דעם היסטאָריקערס ליטעראַרישע פאַרשול — און זי האָט אים זיכער נישט געשאַדט. זי האָט אים געלערנט ניצן זיין ספעציעל פאַרשעריש, נישט בלויז זיין אַלגעמיין

ליטעראַריש געצייג. וואָרעם כאַטש נישט פון יעדן זשורנאַליסט אָדער פּובליציסט קאָן אויסוואַסן אַ פּאַרשער פון דער פּאַרגאַנגענהייט, זיינען היסטאָריקערס זייער אַפּט זשורנאַליסטן. עס איז דאָ עפעס אַ שותפותדיקייט אין די גייסטיקע אינטע-רעסן, כאַטש נישט אין די מעטאָדעס פון ביידע מיני שרייבערס. דאָס זיינען, פּרזער פון אַלץ, סאָציאַל-עטישע אינטערעסן. זייער מקור איז: די דינאַמיק פון געזעל-שאַפטלעכן לעבן, אירע סיבות, אירע רעזולטאַטן און אויך איר זינען. ביים פּובלי-ציסטישן אויסטייטשער פון סאָציאַלע געשעענישן איז מער אַקצענטירט, וואָס עס וואַלט געדאַרפט פּאַרקומען, ביים היסטאָרישן — וואָס ס'איז פּאַרגעקומען, אָבער ביידע האָבן אַ מאָס אויף צו מעסטן פּאַקטן און פּאַסירונגען, ביידע האָבן אַ וואָג זיי צו וועגן; ביידע זיינען נישט גלייכגילטיק צו סאָציאַלע ווערטן, די עצם ענינים, מיט וועלכע זיי גיבן זיך אָפּ, זיינען איינע און די זעלביקע. דאָס זיינען ענינים, וואָס אין זיי אַנטפּלעקט זיך אָדער האָט זיך אַנטפּלעקט דער גאַנג פון דער געזעל-שאַפטלעכער אַנטוויקלונג און אירע פירנדיקע כוחות. מיט געוויסע רעזערוואַציעס וואַלט מען געקאָנט זאָגן, אַ זשורנאַליזם איז די געשיכטע פון איצט, בעת געשיכטע איז זשורנאַליזם אויף צוריק.

דער היסטאָריקער איז מער אויסקלייבעריש און ווינציקער פּאַרטייש ווי דער זשורנאַליסט בנוגע די פּאַקטן און געשעענישן וואָס ער זאַמלט, סיסטעמאַטיזירט און באַלייכט. בכלל אָבער באַשעפטיקט זיך סיי דער היסטאָריקער סיי דער וואָס שרייבט וועגן צייטפּראָגעס מיט דעם אָפּלייב, מיט דער סיסטעמאַטיזירונג און דער אויסטייטשונג פון געזעלשאַפטלעכע געשעענישן און געזעלשאַפטלעכער אַנט-וויקלונג. ביידע מינען זיי זיך צו זיין אַביעקטיוו און ביידן געלינגט עס זייער זעלטן (דעם זשורנאַליסט, פּאַרשטייט זיך, זעלטענער ווי דעם היסטאָריקער). דאָס איז ריכטיק וועגן יעדן אויסטייטשער פונעם אַמאָל, נאָר באַזונדער ריכטיק איז עס וועגן זשורנאַליסטן און היסטאָריקערס פון ש. דובנאָוס טיפּ און טעמפּעראַמענט. אין ביידע פּאַרמען, סיי אין דער מער פּובליציסטישער, סיי אין דער מער ווינסשאַפט-לעכער פּאַרעם, צייכענען זיך היסטאָריקערס פון דעם מין אויס דערמיט וואָס זיי טיילן אויס, שטעלן אַרויס און גלאַריפּיצירן אַ געוויסן אמת, אַ געוויסן פּרינציפּ אין דעם גאַנג פון דער געזעלשאַפטלעכער עוואָלוציע; זייער ציל איז, ווען זיי שרייבן געשיכטע, צו לערנען עפעס פונעם אַמאָל וועגן איצט, נישט נאָר פונעם איצט — וועגן דעם אַמאָל.

עס איז, פּאַרשטייט זיך, דאָ אַ גרענעץ צווישן דער פּאַרשונג פון איצט אָדער פּובליציסטיק און דער אַנאַליזירונג פון פּרזער אָדער געשיכטע. אָבער ביי היסטאָריקערס און פּובליציסטן פון דובנאָוס סטיל און מעטאָד איז עס אַ גרענעץ וואָס ווערט נישט צו שטרענג באַוואַכט, — אַזוי אַז אין אַזאַ ווערק דובנאָוס ווי די „בריוו וועגן דער אַלטער און נייער יידישקייט“ גייט ער איבער פון געשיכטע צו צייטפּראָגעס און פון צייטפּראָגעס צו געשיכטע כמעט אין גאַנצן אומגעשטערט.

דאָכט זיך מיר, דעריבער, אַז ש. דובנאָוס פּובליציסטישע און ליטעראַטור-קריטישע זשורנאַליסטיק וואַלט באמת טאַקע געקאָנט באַטראַכט ווערן ווי אַן אַרײַנפיר צו זיינע שפעטערדיקע ריין היסטאָרישע פּאַרשונגען, און עס וואַלט געווען כּדאי זיך אַפּצושטעלן אויף דעם פּאַראַלעליזם צווישן דעם אידייען-גע-

ראנגל און דער אידייען-עוואלוציע פון דעם פובליציסט דובנאָוו און דעם גע-
ראנגל און דער עוואלוציע פון אידייען אין דובנאָוו דעם היסטאָריקער.

אַבער דאָ אינטערעסירט אונדז נישט אַזוי דער קאַנקרעטער אידייען-פאַראַ-
לעליזם ווי די אַלגעמיינע נאַענטקייט — די נאַענטקייט פון מעטאָד, צוגאַנג און
איינשטעל — צווישן דובנאָוו'ס זשורנאַליסטישע און היסטאָרישע אַרבעטן. דער
עיקר וועלן מיר זיך אָפּשטעלן אויף דער גאַר באַזונדערס גרויסער קרובהשאַפט
וואָס איז פאַראַן צווישן דובנאָוו דעם היסטאָריקער אָדער פאַרשער פון ליטעראַ-
טור און דובנאָוו דעם קריטיקער און פאַרשער פון געשיכטע. יעדער מער אָדער
ווינציקער אַביעקטיווער ליטעראַטור-קריטיקער איז אַ פאַרשער, ד"ה אַן אַפּ-
קלייבער און אַ סיסטעמאַטיזירער פון פאַקטן און יעדער, אַפילו דער אַביעקט-
טיווסטער היסטאָריאָגראַף, איז אַ קריטיקער, ד"ה אַ כאַראַקטעריזירער און אַן
אָפּשאַצער. סיי אויף דעם ליטעראַריש-קריטישן, סיי אויף דעם היסטאָרישן גע-
ביט האָט דובנאָוו זיך געדאַרפט אָפּגעבן מיט דער אויפזאַמלונג, דער סעלעקציע,
דעם אַנאַליז און דער אויסטייטשונג פון וואַרט-מאַטעריאַלן, די כוונות און די
צילן פון דער אַרבעט זיינען ביי דעם קריטיקער און דעם היסטאָריקער נישט
געווען איינע און די זעלביקע; דעם ליטעראַטור-קריטיקער האָבן די וואַרט-דאַקו-
מענטן אינטערעסירט דער עיקר ווי אַ קוואַל פון ליטעראַרישן גענוס, דעם היסטאָ-
טאָריקער — ווי אַ קוואַל פון אינפאָרמאַציע אָדער ווי אַ פאַקטאָר פון היסטאָ-
רישער ווירקונג. ביידע האָבן זיי דאָך אָפּערירט מיט דעם זעלביקן מין מאַטערי-
אַלן — ליטעראַרישע דענקמאַלן.

דער קריטיקער דובנאָוו האָט פּרילער פאַר אַלץ געדאַרפט זיין אַ ליינער,
אויך דובנאָוו דער היסטאָריקער האָט עס געמוזט זיין, אמת, זיין צוגאַנג צו יידי-
שער געשיכטע האָט אַלץ מער און מער אויפגעהערט צו זיין אַ „טעאַלאָגישער“
און אַנגעהויבן צו ווערן סאַציאַלאָגיש. און להיפוך צו פּרילערדיקע יידישע היסטאָ-
ריקערס, האָט ער געפאַרשט דעם גאַנג פונעם גאַנצן יידישן לעבן, נישט בלויז
פון יידישע ספרים, יידישער גייסטיקייט און יידישע צרות; דאָך זיינען די הויפט-
קוואַלן, פון וועלכע ער האָט געשעפט זיינע ידיעות, געווען וואַרט-קוואַלן, ליטע-
ראַרישע ווערק, כראָניקעס, פינקסיס אד"גל. און דאָס מיינט אַז סיי ווי אַ קרי-
טיקער, סיי ווי אַ היסטאָריקער האָט ער זיך געמוזט אָפּגעבן מיט אַנאַליזן פון
שפראַכפראָדוקטן. און דער אמת איז, אַז ער האָט טיילווייז אַנגעווענדט ליטעראַ-
טור-קריטישע און ביבליאָגראַפישע מעטאָדעס אין זיינע היסטאָרישע פאַרשונגען.
זיין „געשיכטע פון חסידיזם“ איז פּרילער ווי אַלץ אַ קאַפיטל ליטעראַטור-קריטיק
און ליטעראַטור-געשיכטע, פונקט אַזוי ווי איין טייל פון זיינע ליטעראַטור-קרי-
טישע און ליטעראַטור-היסטאָרישע אַרבעטן ווי אַ שטייגער אין זיין „אַלגעמיינער
בליק אויף דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור“ (1886) האָט ער געניצט
און געמוזט ניצן היסטאָריאָגראַפישע פאַרשמעטאָדעס.

טייל פון זיינע סאַמע ערשטע אַרבעטן רירן אַן טעמעס וואָס שטייען אויפן
גרענעץ צווישן ליטעראַטור-געשיכטע און געשיכטע בכלל. אַזוינע אַרבעטן אַ
Несколько моментов из Истории развития еврей-
ской мысли. (עטלעכע מאַמענטן אין דער אַנטוויקלונגס-געשיכטע פונעם

Религиозные поверия אין „רוסקי יעוורעי“, 1881, אדער „רוסקי יעוורעי“ (רעליגיעזע גלייבונגען פונעם יידישן פאלק) אין „וואַסכאָד“, 1885—1886 (*). ס'לעצטע איז אַגב געווען אַן אַרבעט וווּ אין דער פּאַרשונג פונעם יידישן פּאַלקלאָר זיינען צום ערשטן מאל אַנגעווענדט געוואָרן די עוואָלוציע-טעאָריעס פון ספּענסער, טיילאַר און לאַבאַק. דובנאַוו איז געווען שטאַלץ מיט דער דאָזיקער יוגנט-אַרבעט זיינער און ער שרייבט טאַקע אין זיין אויטאָביאָ-גראַפיע אַז ער וואָלט איצט נאָך דערלויבט זי איבערצודרוקן מיט די נייטיקע אויסבעסערונגען (קניגאַ זשינאַ, ז' 181). איך דערמאַן עס דערפאַר, ווייל דאָס ווייזט אַז איינע פון זיינע ערשטע, מער אַדער ווינציקער זעלבשטענדיקע וויסנ-שאַפטלעכע אַרבעטן האָט געהאַט צו טאָן מיטן יידישן פּאַלקלאָר וואָס איז וויכטיק פאַר דער געשיכטע — אין יעדן פאַל פאַר דער פאַרגעשיכטע — פון דער ליטע-ראַטור ביי ייִדן.

דאָ וועלן מיר זיך אַפּשטעלן דערהויפּט אויף יענעם טייל פון דער ירושה וואָס ער האָט איבערגעלאָזן דער געשיכטע און דער קריטיק פון דער ליטעראַטור אויף יידיש.

דאָס איז אַ ירושה וואָס איז אַנגעזאַמלט געוואָרן דערהויפּט אין די 80ער און 90ער יאָרן פון פּריערדיקן יאַרהונדערט. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט דובנאַוו זיך זייער זעלטן אומגעקערט צו דער פּונקציע פון אַ יידישן ליטעראַטור-קריטיקער, — דער פּונקציע וואָס ער האָט (אונטערן פּסעוודאָנים „קריטיקוס“) אויסגעפירט אין די ערשטע אַנדערטהאַלבן צענדלינג יאָר פון זיין ליטעראַרישן שאַפּן. ווען-נישט-ווען פּלעגט ער אויך אין די שפּעטערדיקע „ריין היסטאָרישע“ יאָרן אַפּשפּאַרן צייט אויף זאַכן וואָס זיינען וויכטיק פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור און ליטעראַטור-קריטיק. ער פּלעגט שרייבן ליטעראַרישע זיכרונות. דעם תּמצית פון די דאָזיקע זיכרונות האָט ער איבערגעגעבן אין זיין דריי-בענדיקער אויטאָביאָגראַפיע אויף רוסיש. אויף יידיש האָט ער אַ טייל פון זיינע ליטעראַרישע מעמואַרן — דערהויפּט די וואָס זיינען שייך צו דער יידיש-ליטע-ראַטור — אויפגעזאַמלט אין זיין בוך: פּון זשאַנגאַן צו יידיש (וויילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין, 1929, 177 זײַ). אין דעם דאָזיקן בוך גייען אַרײַן: 1) כאַראַקטע-ריסטיקעס פון יענע יידיש-שרייבערס וואָס זיינען געווען זיינע צייט-חברים און וואָס ער איז פּערזענלעך געווען מיט זיי באַפּריינדט (מענדעלעע מוכר-ספרים, יעקב דינעזאָן, שלום-עליכם, מרדכי ספּעקטאָר, ש. פּרוג און 2) זיינע זיכרונות וועגן זיי ווי אויך זייערע בריוו צו אים.

דאָס זיינען מאַטעריאַלן און דאַקומענטן וואָס האָבן אַ גרויסע באַדייטונג פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור און ליטעראַטור-קריטיק סוף 19טן און אָנהייב 20טן יאַרהונדערט. פון די דאַטעס מיט פאַקטן וואָס געפינען זיך אין דעם בוך קאָן מען, די ערשטע זאך, זען די ראַלע וואָס ש. דובנאַוו אַליין האָט

(* אין נאָוועמבער-נומער 1885, זײַ 43—63; אין דעצעמבער-נומער 1885, זײַ 87—102; אין יאַנואַר-נומער 1886, זײַ 113—133; אין פעברואַר-נומער 1886, זײַ 58—73. דובנאַוו האָט דאַרטן זיך אונטערגעשריבן מיט זיין פּסעוודאָנים מ. מסטיסלאָוסקי.

געשפילט אין דעם דאזיקן פעריאָד ווי איינער פון די ערשטע יידישע ליטעראַטור-קריטיקערס.

ער איז געווען איינער פון די וואָס האָבן געהאַלפן אַנטוויקלען דעם יידישן ליטעראַטור- און שפראַך-באַוווסטזיין, געהאַלפן הער יידישער ליטעראַטור פאַר-נעמען דאָס וואָס זי האָט פאַרנומען אין דעם יידישן קולטור-לעבן, געהאַלפן דער יידישער שפראַך דורכמאַכן דעם איבערגאַנג — פון זשאַרגאָן צו יידיש. *) דאָס לעצטע איז געווען אי אַ רעזולטאַט אי אַ פאַקטאָר פון דעם היסטאָרישן פראָצעס וואָס האָט געפירט צו דער דערהייבונג און דעם וווקס פון אונזערער שפראַך פּערישן וואָרט. יידיש וואָלט געבליבן זשאַרגאָן, ווען עס זאָל נישט האָבן געוואָרן דער אינסטרומענט פון ווערטפולע ליטעראַרישע שאַפונגען, און פון דער אַנהערער זייט וואָלטן אָט די ווערטפולע ליטעראַרישע שאַפונגען נישט מעגלעך געוואָרן, ווען יידיש זאָל אינעם באַוווסטזיין פון דער גאַנצער יידישער אינטעליגענציע בלייבן אַ זשאַרגאָן. די דאָזיקע ביידע דערגרייכונגען זיינען איינע מיט דער אַנ-דערער פאַרבונדן, זיי האָבן איינע אויף דער צווייטער קעגנזייטיק משפיע געווען. און ש. דובנאָו האָט אין זיי ביידן אַ חלק. ווי ער אַליין דערציילט, האָט ער זוכה געווען „איבערצולעבן דעם היסטאָרישן פראָצעס“, וואָס אַ דאַנק אים „איז די יידישע פּאָלקשפראַך אַרויס פון פאַרוואַרפענעם ווינקל אין אונזער ליטעראַטור און האָט פאַרנומען אין איר אַן אַרט אויבן אָן.“ **) דעם דאָזיקן היסטאָרישן פראָ-צעס האָט דער היסטאָריקער נישט בלויז איבערגעלעבט, ער האָט אין אים גע-נומען אַן אַנטויל. ער האָט געהאַלפן יידיש אויפהערן צו זיין (אינעם באַוווסטזיין פון זיין דור אינטעליגענציע) אַ „זשאַרגאָן“; די שרייבערס, וואָס יידיש איז געווען זייער הויפטמעדיום, האָט ער געהאַלפן קריגן מער צוטרוי צו זיך אַליין און ממילא אויך צו דערגרייכן בעסערע רעזולטאַטן. ער האָט אויף רוסיש געטאָן וואָס ראַב-ניצקי, י. י. לערנער און אַנדערע האָבן געטאָן אויף יידיש; צוגעגרייט דעם באַדן פאַר דעם אַרגאָן פון דעם יידיש-ליטעראַרישן זעלבסטבאַוווסטזיין — פאַר דער יידישער ליטעראַטור-קריטיק.

שוין אין יאָר 1881, אין נומער 35 פון דעם פעטערבורגער רוסיש-יידישן וואַכנבלאַט „דאָווויעט“, האָט דובנאָו געשריבן אַן אַנאַנימען אַרטיקל, וואָס דער נאָמען זיינער סומירט שוין דעם אינהאַלט. דער נאָמען פונעם אַרטיקל איז געווען: „אַ יידישע צייטונג פאַרן פּאָלק“. מען האָט דעמאָלט נאָך ערשט געדאַרפט באַ-ווויין, אַז אַ צייטונג אויף יידיש איז וויכטיק — אויב נישט פאַר אַלעמען, איז ווינציקסטנס פאַרן פּאָלק. דובנאָו אַליין האָט זיך נאָך גענייטיקט אין אַזוינע באַ-ווויין. ער איז אַליין געווען איינער פון יענע וואָס האָבן געקוקט אויף זשאַרגאָן און זיין ליטעראַטור פון אויבן אַראַפּ ***). דאָך האָט ער איינגעזען אַז מיט העברעיש און מיט דער לאַנדשפראַך אַליין קאָנען יידן זיך בשום אופן נישט באַנוגענען. מען מוז שרייבן אויך אויף יידיש. אין דעם „אויך“ איז נאָך געלעגן היפש משכילי-שער ביטול, אָבער דאָס איז געווען שוין אַ טריט פאַרויס אויפן וועג „פון זשאַרגאָן

* ש. ניגרער, „ש. דובנאָו און די יידישע ליטעראַטור“, דער טאָג (ניו-יאָרק), 28סטן סעפטעמבער 1930.

** פון זשאַרגאָן צו יידיש, ווילנע, 1929, ז' 9.

*** דאָרטן, ז' 11.

צו יידיש". אנדערע זיינען נאך נישט גרייט געווען צו מאכן אט דעם נישט גאר דרייטן טריט. דובנאוו האט זיי געלערנט און געהאלפן אים מאכן. אין זיין אר- טיקל האט ער „באוויזן, וואס פאר א מעכטיקע בילדונגסקראפט עס ליגט אין א לעבעדיקער שפראך פאר מיליאנען יידן און וואס פאר א גרויסן פעלער עס האבן געמאכט אונדזערע משכילים וועלכע האבן ביז אהער מבטל געווען די דאזיקע קראפט, אדער באנוצט זשארגאן אין ליטעראטור נאר צו צוועקן פון בדהנות אדער נארישע מעשהלעך*).

אמת, עס זיינען פריער שוין געווען משכילים וואס האבן געוויסט צו שאצן די „מעכטיקע בילדונגסקראפט" און אויך די שעפערישע קראפט וואס ליגט אין דער לעבעדיקער פאלקשפראך. עס זיינען געווען אקסנפעלד און עטינגער, מענדל לעפין און יעקב-שמואל ביק, א. ב. גאטלאבער און אליעזר צווייפל, א. מ. דיק און אלעקסאנדער צעדערבוים, מענדעלע מוכר-ספרים און י. לינעצקי, שוין נישט גערעדט וועגן אזא באוויסטיגן און קעמפערישן יידישיסט ווי עס איז געווען יהושע ליפשיץ. אבער זיי אלע זיינען סוף-כל-סוף געווען אויסנאמען; דערצו זיינען זיי ס'רוב געווען פארשטייערס פון דער העברעישישער און דער יידישער, נישט פון דער רוסיש-יידישער ליטעראטור. די רוסיש-יידישע שרייבערס זיינען אלע כמעט געווען קעגן „זשארגאן", זיי האבן אים פארזאכט. „מיר, דער קרייז פון „וואַסכאד", האבן זיך גערעכנט פאר מיוחסים און האבן געקוקט פון אויבן אראפ אויף די העברעיטישע מליצים, די „בטלנים", פון איין זייט, און אויף די זשאַר- גאנישע 'לערנינגלעך' — פון דער אנדערער" (**). צו העברעישיש האבן זיי דאך ארויס- געוויזן א שטיקל אינטערעס, יידיש האבן זיי אין גאנצן איגנארירט. און אפילו נאך דעם ווי קריטיקוס האט זיין באצונג צו יידיש געביטן, איז אזא טיפישער פארשטייער פון דער דעמאליטיקער רוסיש-יידישער אינטעליגענציע ווי אדאלף לאנדוי, דער רעדאקטאר פון „וואַסכאד", געבליבן ביי זיין סנאביזם. „איך האלט, — האט ער געשריבן אין א בריוו צו זיין מיטארבעטער, — אז מיר שמועסן שוין צו פיל וועגן זשארגאנישער ליטעראטור וואס זי איז בכלל, אזוי ווי די היינטיקע העברעישישע ליטעראטור, מיט עטלעכע אויסנעמען, קיין גראשן נישט ווערט. אט די אלע מחברים און מחברימלעך זיינען דאך אומגעבילדעטע מענטשן, און ווען מען וואלט גענומען איבערזעצן זייערע שרייבעכצן אויף אן אייראפעישער שפראך, וואלטן זיי נישט דערווארט צו זען זייערס א געדרוקט ווארט. צו פיל כבוד פאר זיי, מיר זאלן זיך מיט זיי אזוי פיל באשעפטיקן" (***)). פאר אט די סנאבן אדער „יחסנים", ווי דובנאוו האט זיי גערופן, זיינען זיינע ארויסטרעטונגען געווען א נייעס און — אן אויפטו. אבער נישט נאר פאר זיי אליין. מיט זיין ארטיקל האט דובנאוו דערמוטיקט אל' צעדערבוים, דעם רעדאקטאר פונעם „המליץ" און דעם פריערדיקן ארויסגעבער פונעם יידישן „קול מבשר". צעדערבוים האט אין הארבסט 1881 אָנגעהויבן ארויסצוגעבן „דאָס יודישע פּאָלקסבלאַט". דובנאוו אליין האט אין „פּאָלקסבלאַט" נישט מיטגעארבעט, ער איז געווען דערהויפט א שרייבער

(* דאָרטן, ז' 12.

(** דאָרטן, ז' 17—18.

(*** דאָרטן, ז' 21.

פאר דער אינטעליגענציע, נישט פארן פאלק. ער האט אבער געהאט א גוטע וויר-
קונג אויף יענע וואס האבן דארטן יא געשריבן.

ער האט, אמת, אליין נאך נישט געהאט קיין גאר פעסטע מיינונג וועגן יידיש
ווי וועגן א ליטעראטור-שפראך. ער האט זיך נאך געקווענקלט. אזוי שפעט ווי אין
1886 האט ער זיין רעצענזיע אויף י. ל. גארדאנס „שיחת חולין — לידער אין דער
פאלקס שפראכע“ אין וואַסכאָד, אָנגעהויבן מיט די ווערטער:

דעם אמת געזאָגט, זיינען מיר נישט אָן אַ פאַראורטייל צוגעטראַטן צו לייענען
אַט דאָס קליינע ביכל וואָס האָט די חתימה פון אַ שרייבער מיט אַזאַ חשובן נאָמען
אין דער יידישער ליטעראַטור. אונדזער פאַראורטייל האָט זיך באַצויגן בלויז צו
דער פאַרעם פונעם נייעם פּאַעטישן ווערק, פינקטלעכער געזאָגט — צו זיין שפּראַך.
די רעכט פונעם יידישן זשאַרגאָן אויף ליטעראַרישקייט און בפרט אויף דיכטער-
רישקייט זיינען געווען ספּאָדיקע. איידער אַ שפּראַך ווערט אַ ליטעראַטור-שפּראַך,
דאַרף זי קודם-כל זיין אַ שפּראַך, ד"ה האָבן אַ פעסט-איינגעשטעלטע גראַמאַטיק
און פּראָזאָאָלאָגיע, וועלכע זאָלן נישט אַרויסרופן קיין חילוק-דעות. זשאַרגאָן באַ-
פּרידיקט נישט אַט די פּאָדערונגען. די זשאַרגאַנישע רייד האָבן אין זיך עפעס
אומגעלומפערטס און לעכערלעכס און זיינען צוגעפּאַסט צו זייער אַ באַגרענעצטן
קרייז באַגריפּ (*).

דובנאָו האָט נאָך נישט געהאַט זיין שפּעטערדיקן קוק אויף יידיש ווי אויף
אַ שפּראַך, אָבער די ליטעראַטור אויף יידיש האָט אים שוין אָנגעהויבן צו איינ-
טערעסירן, און אין זיין מאַנאַטלעכער „ליטעראַרישער כּראַניק“ („ליטעראַטורנאַיאַ
ליעטאַפּיס“) אין „וואַסכאָד“ האָט ער ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו רעצענזירן אויך
„זשאַרגאַנישע“ ביכער און זאַמלביכער. דאָס איז פון דובנאָוס זייט געווען אַ טריט
אויפן וועג צו דער גלייכבאַרעכטיקונג פון אַלע דריי שפּראַכן (דער לאַנדשפּראַך,
העברעיִש און יידיש) — דער גלייכבאַרעכטיקונג, פאַר וועלכער ער האָט אזוי
ענערגיש זיך איינגעשטעלט אין די שפּעטערדיקע יאָרן. דערווייל האָט ער, ווי גע-
זאָגט, נאָך אַלץ געהאַלטן העברעיִש און די לאַנדשפּראַך פאַר די צוויי יחסנים.
אָבער דער עצם פּאַקט וואָס ער האָט גענומען „רייניקן די שטאַלן פון דער יידי-
שער ליטעראַטור און (באַנוצנדיק זיין אייגענעם אויסדרוק) זוכן „דימענטן אין
אירע קופּעס מיסט“, — אַט דער עצם פּאַקט האָט באַוויזן, אַז ער איז גרייט געווען
אַריינצונעמען דאָס יידישע שטיפקינד אין דער מישפּחה אַריין און עס אַוועקצועצן
ביים טיש — זאָל זיין ביים ברעג טיש.

די יונגע יידישע ליטעראַטור האָט זיך געפילט דעמאָלט זייער עלנט, און דער
וואַרעמער בליק פון קריטיקוס, דעם קריטיקער פון „וואַסכאָד“, דעם הויפט-אַרגאָן
פון דער רוסיש-יידישער אינטעליגענציע — איז פאַר אירע יונגע חסידים און
רביים געווען ממש אַ דערקוויקונג. ווינציקסטנס צוויי פון זיי, מרדכי ספּעקטאָר
און שלום-עליכס, האָבן עס אַליין דערציילט: ספּעקטאָר אין זיינעם „אַ קאַפּיטל
זכּרונות“ און שלום-עליכס אין זיינע בריוו צו י. ח. ראַבניצקיין און ש. דובנאָוו.
ספּעקטאָר האָט אַט וואָס דערציילט אין זיינע זכּרונות וועגן שלום-עליכמען:
...און מיר ביידע יונגע שריפטשטעלער (שלום-עליכס און ער) האָבן דער-

(* „וואַסכאָד“, פעברואַר, 1886, ז' 26.

פילט אויף זיך פליגלען און מיר זיינען געפלוניגן אין הימל אריין און (האָבן) גע-
 בוים נייע וועלטן. איין זאך פלעגט אונדז אָבער אַלע מאל אַראָפּוואַרפן פון אונ-
 דזער הויכקייט און צעשמעטערן די נייע וועלטן, וואָס מיר האָבן אין אונדזערע
 יונגע פּאַנטאַזיעס געבוים. מען האָט נישט געוואָלט אַנערקענען נישט אונדזער
 שרייבן און נישט אונדזער ליטעראַטור בכלל. די ייִדישע לעזער האָבן אונדז געלעזן
 מיט גרויס חשק... נאָר אונדזערע חברים, די העברעיִשע און די ייִדיש־רוסישע
 שריפטשטעלערס אינאיינעם מיט דער ייִדישער אינטעליגענץ האָבן נישט געוואָלט
 אַנערקענען די ייִדישע ליטעראַטור און (די) שריפטשטעלערס וואָס האָבן געשריבן
 (ייִדיש *)... דערהויפּט האָט פון דער שינאה צו ייִדיש געליטן דער יונגער שלום-
 עליכס... וועגן יעדן ניי ביכל, וואָס איז געדרוקט אויף העברעיִש אָדער רוסיש,
 שרייבן די צייטונגען און זשורנאַלן רעצענזיעס און „קריטיקעס“ — און וועגן אונדז
 דערמאָנט קיינער קיין וואָרט: גוטס אָדער שלעכטס. פשוט שרייב זיך אַפּ די פינגער
 — העלפט נישט (**).

און שלום-עליכס האָט אין אַ בריוו געבעטן ספּעקטאַרן, ער זאָל נעמען זיינס
 אַ ביכל, אַרייַנטראַגן עס צו לאַנדווין, דעם דעמאָלטיקן רעדאַקטאָר פון „וואַסכאָד“
 — און מאַנען אַ רעצענזיע. ספּעקטאַר האָט עס געטאָן. עס האָט נישט געהאַלפן.
 „זשאַרגאָן איז נישט קיין ליטעראַטור, — האָט אים לאַנדווין געענטפּערט, — דערי-
 בער קאָן איך קיין רעצענזיעס נישט געבן אין מיין זשורנאַל“ (**). ספּעקטאַר האָט
 זיך הייס איינגעשטעלט פאַר ייִדיש, אָבער דער רעדאַקטאָר פון „וואַסכאָד“ האָט
 זיך נישט געלאָזט איבערריידן. ער איז ווייכער געוואָרן נאָר דעמאָלט, ווען ספּעק-
 טאַר האָט אים געוויזן שלום-עליכס אַ בריוו צו אים. „לייענען שלום-עליכס
 בריוו, דערציילט ספּעקטאַר, און נישט לאַכן איז געווען אַן אוממעגלעכע זאָך, און
 דער שטאַלצער „מוראדיקער“ רעדאַקטאָר האָט זיך צעלאָכט און מיט אַ שמייכל
 געזאָגט: „לאָזט איבער, זייט מוחל, אייערע ביכלעך, מיר וועלן זען“ (**).

אין אַ קורצער צייט אַרום (דאָס איז געווען אין יולי-אויגוסט 1887) איז אין
 „וואַסכאָד“ פאַרעפּנטלעכט געוואָרן דובנאַווס רעצענזיע וועגן שלום-עליכס „דאָס
 מעסערל“ — וועגן אַט דעם „דימענט“ וואָס קריטיקוס האָט אָפּגעזוכט אין אַ קופּע
 „מיסט“, וועגן „אַט דעם לעבעדיקן גראַשן אין אַן אַרעמאַנס טאַרבע“.

עפעס אַ פּריש ווינטעלע — לייענען מיר אין דובנאַווס שפּעטערדיקע זכּר-
 נוח, — האָט אויף מיר אַ בלאַז געטאָן פון אַט די עטלעכע בלעטלעך — פון דער
 טרויעריקער קינדער-מעשה, וואָס איז געווען לעבעדיק, הומאַריסטיש געשריבן.

נישט אַזאַ שטאַרקן רושם האָט ספּעקטאַר געמאַכט אויף קריטיקוסן, אָבער
 ער האָט באַגריסט ספּעקטאַרס ערשטע טריט אין דער ייִדישער ליטעראַטור. שלום-
 עליכס איז געווען אַזוי גליקלעך אַז ער האָט גראַטולירט ספּעקטאַרן מיט אַ טע-
 לעגראַם, וווּ עס איז געשטאַנען, אַז „די ייִדישע ליטעראַטור האָט סוף-כל-סוף
 מנצח געווען“.

(* צום אָנדענק פון שלום-עליכס, זאַמלונג, רעדאַקטירט פון י. צינבערג און ש. ניגער,
 פעטראַגראַד, 1917, ז' 34.
 (** דאָרטן, ז' 35.
 (***) דאָרטן, ז' 36.
 (**** דאָרטן, גופא.)

ווי גרויס שלום-עליכמס פרייד איז געווען קאָן מען זען פון דעם אויטאָ-
ביאָגראַפישן בריוו צו י. ז. ראַבניצקי, דאָטירט חוזה"מ סוכות, תרס"ד (1903):

ויהי היום, איך לייען דעם „וואַסכאָד“, טרעף איך אָן איבערבליק איבער
ליטעראַטור פון קריטיקוס (דובנאָוו) וועגן פאַרשיידענע שמאַטעס ובתוכם מיין
„מעסערל“, מיט אַ שרעקלעך האַרצקלאַפעניש האָב איך איבערגעלייענט די עט-
לעכע וואַרעמע שורות פון דעם קריטיקוס, וואָס לויבט דאָס „מעסערל“ מינס
און זאָגט נביאות, אַז דער יונגער מחבר פון דעם „מעסערל“ ווייט אויס אַ טאַלאַנט
צו זיין און ער וועט נאָך אַ מאָל געבן גוטע זאַכן פאַר אונדזער אַרעמער זשאַרגאָן.
ליטעראַטור, מיט טרערן פון פרייד און דאַנקבאַרקיט האָב איך איבערגעלייענט
נאָך אַ מאָל די דאָזיקע ווערטער פונעם ליבהאַרציקן קריטיקוס און האָב מיר גע-
געבן דאָס וואָרט, איך זאָל שרייבן אין דעם אַרט נאָך און נאָך. פון דעמאָלט אָן
ביון היינטיקן טאָג שטייען מיר פאַר מייענע אויגן די עטלעכע וואַרעמע, גוטע,
געטרייע ווערטער, און איטלעכס מאָל, ווען איך שרייב אָן אַ נייע זאַך, פאַרגעסט
איך נישט צו פרעגן ביי זיך אַליין: וואָס וועט זאָגן דערויף קריטיקוס?*

אין דעם זעלבליקן יאָר 1903 האָט שלום-עליכס צוגעשיקט דובנאָוו אַ מתנה
די ערשטע בענד פון זיינע געזאַמלטע ווערק מיט אַן אויפשריפט („פון דעם דאַנק-
באַרן מחבר“), וואָס האָט זיך געלייענט אַזוי:

דעם ערשטן אימפולס און דעם ערשטן געדאַנק צו פירן ווייטער מיין לי-
טעראַרישע טעטיקייט האָט מיר געגעבן די רעצענזיע פון קריטיקוס אין וואַסכאָד
וועגן מיין ערשטן שטיקל אַרבעט, „דאָס מעסערל“. אַט דעם צופאַל דאַרף איך
באמת דאַנקען מיין גאַנצע ליטעראַרישע קאַריערע (**).

און נישט נאָר שלום-עליכס אַליין האָט געהאַט פאַר וואָס דאַנקבאַר צו זיין
קריטיקוס-דובנאָוו, די גאַנצע יונגע יידישע ליטעראַטור, איר פרעסטיזש, איר
זעלבסטבאַוואוסטזיין האָט פיל געווינען דערפון וואָס קריטיקוס האָט אָנגעהויבן
אַרויסצוווייזן אַן אינטערעס צו דער יידישער ליטעראַטור.

איר וועט מסתמא נישט פאַרגעסן, האָט געשריבן צו אים שלום-עליכס אין
אַ בריוו פון פעברואַר 1889, — אומצוקערן זיך (אין דער קריטיק-אַפטייל פון
„וואַסכאָד“) צו אונדזער זשאַרגאָן, וואָס האַלט אייך פאַר זיין הויכן באַשיצער נאָך
דעם ווי צען יאָר נאָך אָנאַנד, אויב נישט מער, האָט אונדזער עמאַנציפירטע
שוועסטער, די רוסיש-יידישע ליטעראַטור, אין גאַנצן איגנאַריט איר פעיקן קליי-
נעס ברודערל — דעם זשאַרגאָן (**).

אין דעם זעלבליקן טאָן שרייבט צו אים שלום-עליכס אין אַ בריוו וואָס איז
דאָטירט דעם 17טן אויגוסט 1889: „איר זייט דער איינציקער שרייבער וועלכער

(* דאָרטן, ז' 95.

(** פון זשאַרגאָן צו יידיש, זז' 60—61.

(***) דאָרטן, זז' 37—38.

באצייט זיך מיט מיטגעפיל און הומאניטאר [!] צום אַרעמען זשאַרגאַן (*). דעם „זשאַרגאַניסטס“ הכנעהדיקער טאָן קלינגט איצט מאַדנע אין אונדזערע אויערן, בפרט נאָך אַז דובנאָוו איז פאַקטיש גישט געווען שוין דעמאָלט „דער איינציקער שרייבער“ וואָס האָט זיך אָפגעגעבן מיט ייִדישער ליטעראַטור־קריטיק. י. י. לער־נער, י. ה. ראַבניצקי און אַנדערע האָבן דעמאָלט שוין געשריבן — און פֿיין גע־שריבן — וועגן ליטעראַרישע שאַפונגען אויף ייִדיש (ראַבניצקי אַרבעטן האָט שלום־עליכם אַליין געדרוקט אין זײַן ייִדישע פּאָלקס־ביבליאָטעק). אָבער זײ האָבן געשריבן... אויף ייִדיש, — און אויף ייִדיש־שרייבערס האָט מען זיך גישט אומגעקוקט, מיט זייערע מיינונגען האָט מען זיך גישט גערעכנט, מען האָט זײ (מיטן אויסנעם פֿון מענדעלע מוכר־ספרים) גישט געהאַלטן פֿאַר קיין אויטאָ־ריטעטן. סמײַכה האָט אַ ייִדישן שרייבער געקאַנט געבן נאָר „אונדזער עמאַנצי־פירטע שוועסטער, די רוסיש־ייִדישע ליטעראַטור“... און דאָס איז געווען גישט נאָר דערפֿאַר וואָס „זשאַרגאַנישע“ שרייבערס האָבן נאָך דעמאָלט שטאַרק געליטן פֿון עפעס אַ שיפלות־געפיל. עס איז געווען נאָך אַ סיבה, אַ מער פֿאַזיטיווע, די רוסיש־ייִדישע פרעסע איז דעמאָלט טאַקע מיט אַן אמת געשטאַנען אויף אַ העכערער קולטור־מדרגה ווי די העברעיִשע און די ייִדישע פרעסע — אזוי אַז ש. דובנאָוו איז באַרעכטיקט געווען צו דערציילן אַז — „מען האָט געהאַט דרד־אַרץ דווקא פֿאַר אַ רוסיש וואַרט, ווייל דאָ איז געווען אייראָפעיִשע מעטאָדע, אַן בטלנות און קליינלעכער פּאָלעמיק. אַן אורטייל פֿון קריטיקוס איבער דער אַדער יענער ליטע־ראַרישער דערשיינונג פלעגט מאַכן אַ שטאַרקן רושם“ (פֿון זשאַרגאַן צו ייִדיש, ז' 20).

דערפֿאַר איז פּסיכאָלאָגיש גאָר באַזונדער וויכטיק געווען די „סמײַכה“ וואָס קריטיקוס האָט געגעבן פּריער (מיט אַ האַלבן מײַל) דער פרעסע אויף ייִדיש און דערנאָך — דער נײַ אויפגעקומענער ייִדישער ליטעראַטור. מיר האָבן שוין דערמאָנט זיינע אַפּרופּן אויף שלום־עליכםס און ספּעקטאַרס דערציילונגען אין 1887. אָבער דערמיט אַליין האָט ער זיך גישט באַזונגנט. אין דעם זעלבליקן יאָר האָט ער אָנגעהויבן אַ קאַמפּאַניע קעגן שמרן און דעם שמריום (**). ער האָט „גערייניקט“, ווי ער האָט זיך אַליין אויסגעדריקט, מיט אַ האַרטן בעזעם די בטלנות אין אונדזער ליטעראַטור, געקעמפט קעגן דער פּוסטער העברעיִשער

(* דאָרטן, ז' 83. דער אמת איז אַז די ערשטע ליטעראַריש־קריטישע אַפּשאַצונגען פֿון דעם „אַרימען זשאַרגאַן“ און זיינע שרייבערס האָט מען געגעבן גישט אויף ייִדיש, נאָר אויף רוסיש. אזוי, צום ביישפּיל, האָט יוסף לערנער אַרויסגעגעבן זײַן „קריטישן אַנאַליז...“ פֿון י. אַקסענפּעלדס ווערק אויף רוסיש (אַדעס, 1868). די ערשטע כאַראַקטעריסטיק (און ביאָגראַ־פיע) פֿון מענדעלע מוכר ספרים האָט געשריבן ל. בינשטאַק אויף רוסיש („וואַסכאָד“, 1882). אויך שלום־עליכם האָט צום ערשטן מאל געלייענט אַ גוט וואַרט וועגן זיך אויף רוסיש (ש. דיבנאָוו — קריטיקוס אין „וואַסכאָד“, 1887).

(** ווי שמעון דובנאָוו האָט שפּעטער אַליין דערציילט, האָט שייקעוויטש־שמר אָנגע־מאַכט אַ רעש [צוליב די אַרטיקלען פֿון קריטיקוס] — און צו מיר האָט ער אונטערגעשיקט דעם ליטעראַרישן מעקלער יהושע מוז מיט בקשות און דראָנגען — איך האָב דעם שליח אַרויסגעטריבן“ (פֿון זשאַרגאַן צו ייִדיש, ז' 20—21. אין זיינע אַנפֿאַלן אויף שלום־עליכמען האָט שמר אויך „דעם שרייבערל פֿון „וואַסכאָד“ גישט געשאַנעוועט, און אין זײַן פּאַמפלעט יזי אור, גיריאַרק, 1898, האָט ער געשריבן, אַז „די צוויי חברה־לייט [פּרישמאַן און דובנאָוו] ווייסן גישט, וואָס זײ ריידן“ און געגעבן אַנצוהערעניש, אַז שלום־עליכם האָט זײַן בײַזן אונטערגעקויפט.

מליצה פון די משכילים און קעגן די נאַרישע בבא־מעשיות פון שמרס חברה אין זשאַרגאַן *

קריטיקוס איז נישט געווען אליין אין זיין קאַמף קעגן דער פּוסטער העברעיִ-שער מליצה: דוד פּרישמאַן (און פּריער נאָך קאַוונער) האָט דעם דאָזיקן קאַמף געפירט אין העברעיִש גופא. אויך אין זיין קאַמפּאַניע קעגן שמרן און זיין חברה האָט ער געהאַט מיטהעלפּערס אין ייִדיש: שלום־עליכמען, ספּעקטאַרן, ראַבניצקין און אַנדערע. אָבער דובנאַווס אַרויסטרעטונגען אין „וואַסכאָד“ האָבן געהאַט גאַר אַ באַזונדערע באַדייטונג; ווי זאָגט ער: „מען האָט געהאַט דרך־אָרץ פאַר אַ רוסיש וואַרט“. בפרט נאָך, אַז ער האָט באַקעמפּט די שמרס און די בלאַשטיינס נישט בלויז כדי זיי צו באַקעמפּן, נאָר אויך כדי צו מאַכן אַן אַרט פאַר די מענדעלעס און די שלום־עליכמס. ער איז אַרויסגעטראָטן קעגן דער „המוֹן־ליטעראַטור“ אין נאָמען פון דער ייִדישער „פּאַלקס־ליטעראַטור“ („פּאַלקס־ליטעראַטור און המון־ליטעראַטור“ האָט געהייסן זיין אַרבעט אין וואַסכאָד, סעפטעמבער 1890). ער האָט זיך איינגעשטעלט פאַר די רעכט און דעם חוב פון דער פּאַלקשפּראַך צו ווערן אַ ליטעראַטור־שפּראַך. יא, ער האָט גערייניקט און געגרייט דעם באַדן פאַר די ציטערדיקע קערנדלעך פון דער נייער ייִדישער ליטעראַטור.

ווי ער אליין סומירט זיין דעמאָלטיקע אַרבעט, ספּעציעל זיין אָפהאַנדלונג „וועגן דער זשאַרגאַנישער ליטעראַטור בכלל און עטלעכע נייע ווערק אין זשאַרגאַן בפרט“ (אין וואַסכאָד, אָקטאָבער, 1888), האָט ער געפּריידיקט צוויי גרונט־פּרינציפּן: (1) „דעמאָקראַטיזירונג פון אידייען“ — „ליטעראַטור נישט פאַר מיוחסים־אינטעליגענטן אליין, נאָר פאַרן גאַנצן פּאַלק“; (2) „אין רוסלאַנד מוזן יידן האָבן אַ דריישפּראַכיקע ליטעראַטור — אויף רוסיש, העברעיִש און ייִדיש“ (**). דערביי האָט ער וואָס ווייטער אַלץ מער און מער איינגעזען די וויכטיקייט פון ייִדיש — דערהויפּט ביים שילדערן דאָס ייִדישע פּאַלקלעבן. ער האָט מיט זיינע אייגענע אויגן געזען דעם וווקס פון דער ייִדישער ליטעראַטור...

אין פּאַרגאַנגענעם יאָר, — שרייבט ער אין איינעם פון זיינע ליטעראַרישע איבערבליקן, אין וואַסכאָד, יולי 1889 (זו' 19—37), — האָבן מיר געהאַט די גער־לעגנהייט זיך אָפּצושטעלן אין אונדזער כראַניק אויף אַ מערקווערדיקן פּאַקט וואָס איז באַמט דערפּרייענדיק אין דעם איצטיקן ביו־השמשות. מיר האָבן אָנגעוויזן אויף דעם איבערבויען זיך און דעם באַנייען זיך פון דער ייִדישער פּאַלקס־ליטע־ראַטור, אויף דער ייִדישער שפּראַך אין דער לעצטער צייט, אויפן קענטיקן אַרײַבערגיין פון ביליקע מאַכערייקעס, צוגעפּאַסט צום גראַבן געשמאַק פון המוג, צו ערנסטע און נוציקע ווערק וואָס זיינען מסוגל אויסצואייזלען דעם געשמאַק און אַרייַנצוברענגען אין דער פּאַלקסמאַסע מער דערהויבענע גייסטיקע שטערבונגען. איצט קאָנען מיר מיט צופרידנקייט קאָנסטאַטירן, אַז אַט די צום גוטן ווירקנדיקע באַוועגונג ווערט נישט שוואַכער, נאָר אדרבא זי שטאַרקט זיך אַלץ מער, און אַז אונדזער באַנייטע פּאַלקס־ליטעראַטור אַנטוויקלט זיך ווייטער אין דער פּריער־אַנ־געצייכנטער און צום טייל פּאַרויסגעזאָגטער פּראַגרעסיווער ריכטונג.

די דאָזיקע אַנטוויקלונג פון „אונדזער באַנייטער פּאַלקס־ליטעראַטור“ האָט

(* פון זשאַרגאַן צו ייִדיש, ז' 20.

(** דאָרט, ז' 21.

ער נישט אויפגעהערט נאכצוגיין אויך שפעטער, ווען ער איז געווען שוין נאך אירער אַ ליענער, נישט קיין קריטיקער, און אין 1929, פונקט פערציק יאָר נאָך דעם ווי ער האָט געשריבן דאָס וואָס איז נאָר וואָס ציטירט געוואָרן, האָט ער אין זיין הקדמה צום בוך „פון זשאַרגאָן צו ייִדיש“ געמאַכט אַט־דעם סך־הכל: אונדזער דור האָט דערלעבט צוויי ווונדער: די אַלטע נאַציאָנאַלע שפּראַך וואָס איז שוין העכער צוויי טויזנט יאָר געווען נישט מער ווי אַ תּפּילה־ און בוך־ שפּראַך ווערט אין אַרץ־ישׂראל אַ לעבעדיקע שפּראַך אין הויז, שול און גאַס און די לעבעדיקע פּאַלקשפּראַך פון מיליאָנען ייִדן, וואָס מען האָט נאָך נישט לאַנג באַהאַנדלט ווי אַ שטיפּקינד אין דער ליטעראַטור, ווערט אַ רייכע ליטעראַטור־ שפּראַך און דרינגט אַרײַן פון איר בעלעטריסטישן תּחום אין פּובליציסטיק און וויסנשאַפּט. שוין איצט קאָן מען אויפֿן גרונט פון געוויסע פּאַקטן און דייטלעכע סימנים פּאַרויסזאָגן אַז אין דער נאָענטער תקופּה וועט העברעיִש ווערן די הער־ שנדיקע שפּראַך אין אַרץ־ישׂראל, וואָס וועט צושטעלן העברעיִשע ליטעראַטור פּאַרן גאַנצן „גלות“, און אין מיזרח־אייראָפּע מיט אַמעריקע וועט הערשן די ייִדישע שפּראַך אין דער פּרעסע, ליטעראַטור און אין אַ גרויסן טייל פון דער פּאַלקשול.

דער נייער דור מוז וויסן, אַז מיט פּערציק־פּונפּציק יאָר צוריק האָט זיך אַפּילו מענדעלען, שלום־עליכמען און אַנדערע „זשאַרגאַנישע“ שרייבער נישט געחלומט, אַז סױזעט קומען אַ צייט, ווען ייִדיש וועט קאָנען קאָנקורירן מיט העברעיִש אַדער נאָך מער מיט די „געהויבענע“ אייראָפּעיִשע שפּראַכן אין דער מאַדערנער שול און ליטעראַטור, אין דער פּרעסע און אין וויסנשאַפּט, אַז זי וועט אַזוי גיך פּון אַ „המור־שפּראַך“ אויטוואַקסן צו אַן אמתער פּאַלקשפּראַך.

ווען ער אַליין האָט אָנגעהויבן צו העלפֿן איר דורכמאַכן אַט דעם שווערן וועג, האָט ער פּאַר די וויכטיקסטע פּאַרשטייערס פון דער אויפקומענדיקער פּאַלק־ ליטעראַטור געהאַלטן מענדעלע מוכר־ספרים און שלום־עליכמען, — און ער איז געווען צווישן די סאַמע ערשטע וואָס האָבן אַנאַליזירט זייערע ווערק און אָפּגע־ שאַצט זייער ווערט. ער האָט זיך שפּעטער באַפּריינדט מיט זיי פּערזענלעך, זיך אָפט באַגעגנט מיט זיי און געפירט מיט זיי אַ קאַרעספּאַנדענץ, וואָס איין טייל אירן (די בריוו, וואָס ער האָט באַקומען פון מענדעלען און שלום־עליכמען) האָט ער פּאַרעפּנטלעכט אין דעם פּיל מאַל ציטירטן בוך „פון זשאַרגאָן צו ייִדיש“. אָבער איידער ער האָט זיי געקענט און הויך געשאַצט פּערזענלעך, האָט ער געוויסט ווי צו שאַצן זייער קינסטלעריש שאַפֿן.

אַנדערש איז געווען דער פּאַל מיט דעם דריטן פון אונדזערע דריי קלאַסי־ קערס, מיט י. ל. פּרצן. ער איז דובנאַוון, אַזוי ווי די ערשטע צייט אויך מענדעלען און שלום־עליכמען, געבליבן פּרעמד און, ווי דובנאַוון אַליין דערציילט אין זיינע „זכּרונות און רעזינות“, האָט ער פּאַרהאַלטן זיך צו פּרצעס ערשטע בעלעטריס־ טישע פּרוון זייער בייני: „אין זיינע עסקיזן און פּערזן האָט מיך אָפּגעשטויסן דער מאַנעריזם און די פּרעטענציעזקייט פון סטיל, די קורצע אָפּגעהאַקטע זאַצן, די גאַנצע שורות מיט פינטלעך, און איך האָב אויסגעדריקט מיינע ספּקות, צי דער ליענער וועט קאָנען כאַפֿן דעם שרייבערס טונקעלע רמזים“ (*). ער האָט דער־

(* קניגאָ זשינז, ב' ו, ז' 208—209.

קלערט זיינע ספקות וועגן דעם יונגן פרען דערמיט, וואָס — „אין דעם אָנפאַנגער
 פרען דעם העברעיִכט איז שווער געווען צו דערשפירן דעם קומענדיקן מייסטער“
 און וואָס „אויך די ערשטע זאַכן זיינע אויף דער פּאַלקשפּראַך האָבן נאָך נישט
 עדות געזאָגט אויף אַ באַדייטנדיקן טאַלאַנט“ (*). ווען מען נעמט אָבער אין אַכט
 אַז צו אַט די ערשטע זאַכן פרעסע האָבן געהערט אויך די פּאַעמע „מאַניש“ אין
 אַנדערע אייגנאַרטיקע שאַפונגען, מעג מען מאַכן די השערה אַז ס'איז געווען אַ
 טיפּערע סיבה פאַר וואָס קריטיקוס האָט געגעבן אַזאַ וואַרעמען קבלת־פנים מענ-
 דעלען און שלום־עליכמען און אַזאַ קאַלטן — פרען. צום טייל איז די סיבה געווען
 אין דעם קריטיקער גופאַ. לויט זיין אַלגעמיינעם וועלטבאַנעם איז ער געווען אַ
 פּאַזיטיוויסט; לויט זיין ליטעראַרישן געשמאַק — אַ רעאַליסט. פּרץ האָט אַפילו
 אין דעם ערשטן, מער רעאַליסטישן פּעריאָד פון זיין שאַפן געהאַט אין זיך עפעס
 פון אַ ראַמאַנטיקער. ער האָט שוין דעמאַלט זיך פאַרגונען יענע „פינטעלעך“ און
 „טונקעלע רמזים“, וואָס דובנאַוו זיינען זיי נישט געווען צום האַרצן. וועגן ר'
 נחמנס ספּורי מעשיות האָט ער געשריבן, אַז „זיי זיינען די פּרוכט פון אַ נישט-
 איינגעצאַמטער פּאַנטאַזיע, ווייט פון דער ווירקלעכקייט און פון געזונטן מענטשן-
 פאַרשטאַנד, פיבער-פּאַנטאַזיעס פון אַ מענטשן וואָס איז קראַנק אויפן גוף און
 אויף דער נשמה“ (**).

דובנאַווס ליטעראַטור־קריטישע, אַזוי ווי זיין וויסנשאַפטלעך־היסטאָרישע
 ספּערע איז געווען די ספּערע פון קלאַרקייט, פון נגלה. פון נסתר האָט ער נישט
 געהאַלטן.

אמת, ער איז, ווי ער אַליין דערציילט, געווען פאַרכאַפט פון טאַלסטאָיזם און
 דערהויפּט פון רענאַניזם — ווייט נישט קיין ריין ראַציאָנאַליסטישע אָדער פּאַ-
 זיטיוויסטישע שיטות. „רענאַנען האָט — ווי דובנאַוו דערקלערט עס — געצויגן
 צו דער פאַרשונג פון טיפּע רעליגיעזע פּראַבלעמען צוליב זיין בענקען נאָכן פּאַר-
 לוירענעם גלויבן; און דער גאַרנישט פּריילעכער סקעפּטיציזם, די פּרוכט פון זיין
 כסדרדיקן פּילן זיך אָפּגענאַרט סיי אין גלויבן, סיי אין פּאַרשטאַנד, האָט אים אויפ-
 געהאַלטן אויפן גרענעץ צווישן אַט די צוויי סתירותדיקע עלעמענטן פון דער
 מענטשלעכער נשמה“ (***) . און אַזוי ווי דובנאַוו אַליין „האַט די רעליגיעזע פּראַגע
 אין אונטערבאַווסטזיין נישט אויפּגעהערט צו באַאומרויקן“, האָט ער זיך געפילט
 נאָענט צו רענאַנען; גלייכצייטיק אויך צו טאַלסטאָיען, דעם שאַפּער פונעם עטישן
 גאַט און פונעם לאַזונג „גאַטס קיניגרייך אין אונדז אינעווייניק“ (****). דאָס אַלין האָט
 געפירט דערצו, אַז דער ערשטער נוסח פון זיינע ערשטע קאַפיטלען „געשיכטע
 פון חסידות“, דערהויפּט די קאַפיטלען וועגן ר' ישראל בעל־שם־טוב, זאָלן זיין
 דורכגעדרונגען מיט אַ געוויסן ליריזם, — מיט אַ ליריזם וואָס האָט זיך באַזונדער
 שטאַרק געפילט „אין די זייטלעך, ווו עס האָט זיך גערעדט וועגן דעם בעש״טס
 רעליגיעזן פּאַנטעזיזם, וועגן זיין פּראַווען פּאַעטישע התבודדות אין די קאַראַפּטן-

(* דאָרטן, ז' 209.

(** געשיכטע פון חסידות, ב' וו, ז' 246, פולע בוענאַס איירעסער אויסגאַבע (1957).

(*** קניגאָ זשיזני, ז' 221.

(**** דאָרט גופא.

בערג, וועגן זיין בעגאטיווער שטעלונג צום רבנישן פארמאליזם*.) אבער... ס'איז נישט קיין צופאל, וואס אט די אלע פאעטישע שטעלן און שטעלונגען זיינען אין דעם לעצטן, העברעיִשן נוסח, פון תולדות החסידות (1930—1931) כמעט אין גאנצן באזייטיקט געוואָרן, און כאָטש די פאָעטישקייט האָט, ווי דובנאָוו אליין זאָגט אין זיין אויטאָביאָגראַפֿיע, געליטן דערפֿון, האָט די וויסנשאַפטלעכקייט געווינען**.) אויב מען זאָל אַנווענדן צו דובנאָוו זיין אייגענעם אויסדרוק וועגן רעבאַנען, — קען מען זאָגן, אַז פֿון די צוויי כוחות וואָס ראַנגלען זיך אין דער מענטשלעכער נשמה, דעם כוח פֿון גלויבן און דעם כוח פֿון פאַרשטאַנד, האָט דער פאַרשטאַנד זיך אַרויסגעוויזן צו זיין דער דאָמינאַנדיקער כוח. און נישט נאָר אין דער לעצטער, אויך אין דער פּרוערדיקער, מער פּאָעטישער רעדאַקציע, איז דובנאָווס פֿונדאַמענטאַלע שטעלונג צו חסידות און איר פּאַטער, דעם בעש"ט, גע- ווען מער אַ מתנגדישע און אַ משכילישע ווי אַ חסידישע, דערמיט, ווי געזאָגט, דערקלערט זיך וואָס אים האָט געלאָזט קאַלט אויך פּרץ, דער רבי פֿון נעאַ-חסי- דים. אין פּרצן איז געווען עפעס חסידיש, ראַמאַנטיש, אַפֿילו דעמאָלט ווען ער איז געווען אַ משכיל, בעת אין דובנאָוו איז, פאַרקערט, געווען עפעס פֿון אַ מתנגד און אַ משכיל אַפֿילו דעמאָלט, ווען דעם בעש"טס רעליגיעזער פּאַנטעזום האָט געמאַכט אין אים ציטערן סטרונעס פֿון עכטן ליריזם.

אפּשר נעמט זיך עס דערפֿון, וואָס דובנאָוו איז געווען אַ ליטוואַק און נישט קיין פּוילישער ייד ווי פּרץ. ביים פּוילישן ייד איז אַפֿילו דער ראַציאָנאַליזם און דער משכיליזם נישט טרוקן; דער ליטוואַק זעט אויס צו זיין, פאַרקערט, איינגע- האַלטן, אויסגערעכנט און „ניכטער“, אַפֿילו ווען ער איז פֿול מיט חבדישער דבוקות! „ווען גלייבט אַ ליטוואַק? ווען ער ציילט איבער צוויי מאָל“, און ער „ציילט צוויי מאָל“ אַפֿילו ווען ער ציילט די שטערן, די אומצאָליקע שטערן אין הימל.

צו דובנאָווס ליטוואַקישער טבע צו... פאַרשטעלן זיך פאַר אַ „ליטוואַק“ און צו מאַכן דעם אַנשטעל פֿון זאָגן פּראָזע אַפֿילו דעמאָלט ווען ער זינגט לידער, איז דאָכט זיך מיר צוגעקומען נאָך עפעס וואָס האָט אים נאָענט געמאַכט דעם „זיידן“ און זיין „אייניקל“, אָבער נישט פּרצן. אין ש. דובנאָוו האָבן „די צוויי עלעמענטן, וואָס ראַנגלען זיך אין דער מענטשלעכער נשמה“ און וואָס האָבן זיך געראַנגלט אויך אין זיין נשמה — דער גלויבן און דער פאַרשטאַנד — געמאַכט צווישן זיך עפעס אַ פּשרה; דער גלויבן האָט זיך באַזעצט אין דובנאָווס כאַראַקטער, אין זיין פּערזענלעכקייט, און געמאַכט פאַר אַ מענטשן וואָס האָט אַ מיסיע, די מיסיע אַנצושרייבן די וועלט-געשיכטע פֿונעם ייִדישן פּאַלק; פאַר אַ מענטשן, וואָס שיער נישט יעדע מינוט אין זיין לעבן האָט געהאַט אַ ציל, אַ תּלית, אַ באַרעכטיקונג... און דער פאַרשטאַנד? ער האָט גענומען, איינגענומען דאָס געביט פֿון דובנאָווס וויסנשאַפטלעכן און ליטעראַרישן שאַפֿן. איז ער, דער פאַרשטאַנד, וואָס האָט זיך געבריהט צו שאַפֿן אַלץ אין זיין געשטאַלט און לויט זיין פּורעם, געשטאַנען צווישן אים און דער אינעווייניקסטער וועלט פֿון חסידות, צווישן אים און דעם אינע- ווייניקסטן, דעם „סודותדיקן“ און „פינטלעכדיקן“ פּרצן. און ער האָט, אַזוי ווי זיין פּריינד שלום-עליכם, אַנטקעגנגעשטעלט דער שונד-פּאַנטאַסטיק פֿון שמריום,

* דאָרטן גופא.

** דאָרטן גופא.

נישט פרצעס קונסט־פּאָנטאַזיע, נאָר דעם „ווידנס“ און דעם „אייניקלס“ קינסט־לערישן רעאַליזם.

נישט געקוקט אויף זיין פאַרבאַרגענער רענאַנישער רעליגיעזקייט און זיין אַפּענעם טאַלענטאַזשן עטיציזם, איז ער סיי אין זיין היסטאָריאַגראַפיע, סיי אין זיין פּובליציסטיק און קריטיק געווען אַ רעאַליסט.

3. י. ה. ראַבניצקי (1859—1944) ווי אַ יידישער קריטיקער

ווען מען זאָל איצט זאָגן אויף איינעם אָז ער איז אי אַ העברעיִסט, אי אַ יידישיסט, וועט עס נישט האָבן קיין טעם פון אַ קאָמפּלימענט. גיכער פאַרקערט. עס וועט הייסן, אָז מען איז יענעם חושד אין נישט־אויסגעהאַלטנקייט, אפשר גאָר אין צוויי־פּנימדיקייט, אין צביעות. העברעיִזם און יידישיזם זיינען געוואָרן צוויי עקסטרעמע היפּוכים — פייער און וואַסער. דער ריס איז נאָך טיפּער, ווי אין די צייטן פון יהושע ליפּשיץ (געשטאָרבן אין 1878). אָדער יצחק יואל ליניעצקי (1839—1915). דאָן מיט אַ יאָר פּופּציק־זיבעציק צוריק, האָבן די העברעיִסטישע משכילים, פון איין זייט, חוזק געמאַכט פון „זשאַרגאָן“ און, פון דער אַנדער זייט, האָבן אַזעלכע צו־פּרי־געבוירענע יידישיסטן, ווי ליפּשיץ אָדער ליניעצקי, געשאַטן פּעך און שוועבל אויף די „העברעיִשע גאַזעטניקעס“, די „העברעיִשע צאַפעס“. אָבער ס'איז געווען נאָך אַלץ אַן אינעווייניקסטע מחלוקת, אַ קריג אין דער פּאַמ־ליע. לעצטנס האַלט עס שוין שיער נישט דערביי, אָז עס זאָלן געשאַפּן ווערן צוויי באַזונדערע „נאַציעס“: איינע אַ „העברעיִשע“ און די אַנדערע אַ „יידישע“. מען וועט שוין באַלד, האָבן איך מורא, אויפהערן צו קריגן זיך אַפּילו. מען וועט איינע די אַנדערע באַטראַכטן ווי ווילד־פּרעמדע און מען וועט נישט קוקן איינער אין דעם אַנדערנס זייט...

ביי אַזעלכע אומשטאַנדן זאָגן אויף איינעם, ווי דאָס האָט אַמאָל געזאָגט אויף זיך אַליין י. ד. בערקאָוויטש אָז ער איז הונדערט פּראָצענט פאַר העברעיִש און פּונקט אַזוי פּיל פּראָצענט פאַר יידיש, — הייסט זאָגן עפּעס, וואָס זעלטן ווער עס וועט דאָס פאַרשטיין, זעלטן ווער עס וועט דאָס וועלן פאַרשטיין. אָבער נישט אַלע מאָל איז עס אַזוי געווען. מיט אַ זעקס צענדלינג יאָר צוריק, דאָן, ווען מרדכי ספּעקטאָר האָט אַרויסגעגעבן זיין „הויזפּריינד“ און שלום־עליכם זיין „אירישע פּאַלקס־ביבליאָטעק“, איז די לאַגע געווען אַנדערש. דאָן האָבן איי־ניקע פאַרברענטע ליבהאַבערס פון העברעיִש זיך איינגעשטעלט פאַר די רעכט פון יידיש און געשטרעבט מיט אַלע זייערע כוחות און מיטן גאַנצן האַרצן אויפצוהייבן די יידישע ליטעראַטור אויף אַ העכערער און מער חשובער מדרגה. דאָן זיינען, ווידער, געווען „זשאַרגאַניסטן“ (דער נאָמען פון די דעמאָליטיקע יידישיסטן), וועלכע האָבן נישט דורכגעלאָזט קיין איין געלעגנהייט צו דערקלערן זיך אין ליבע (און נישט דוקא אין פּלאַטאַנישער ליבע) צו דער „שפּראַך פון די נביאים“. דער ערשטער, ענערגישסטער און אַגרעסיווסטער צווישן זיי איז געווען שלום־עליכם, דער צווייטער רבי אָדער בר־קצין, וואָס דאָס איז דער פּסעוודאָנים

פון י. ה. ראַבניצקי... ביידע זיינען געווען און געבליבן העברעיִסטיִן; ביידע זיינען געווען ייִדישיסטיִן...

א נאָמען געגעבן האָט מען זיי (און זיי אַליין האָבן זיך גערופֿן) „זשאַראַגאַ-ניסטן“. אָבער זיי האָבן אַזוי ווי אַמאָל אין פֿראַנקרייך די סאַנקטיוולאַטן (די האַלאַ-דראַניקעס), געמאַכט פֿון דעם צונעמעניש אַ לאַזונג, אַן אויפֿשריפט אויף דער קאַמפּס-פּאַז... „זשאַראַגאַן איז מיין לייִדנשאַפט, מיין צווייטע פּאַסיע, מיין אידייע פּיקס“ — האָט שלום-עליכם דאָן געשריבן אין אַ בריוו צו ראַבניצקי, זיין „אינ-טימסטן פֿריינד“ און קאַמפּס-חבר. שלום-עליכם איז אין גאַנצן געווען פּאַרכאַפט, פּאַרשלונגען פֿון זיין לייִדנשאַפט, אָבער ער איז געבליבן געטריי דער „גבירה“, נאָך טרייער איז איר געווען און געבליבן ראַבניצקי, דער רעדאַקטאָר און אַרויס-געבער פֿון „פּרדס“, דער מחבר פֿון „דור וסופֿריו“, גרינדער פֿון העברעיִשן פּאַר-לאַג „מוריה“ אין אָדעס (שפּעטער „דביר“, תּל-אַביב), דער מיטאַרבעטער און חבר פֿון ח. נ. ביאַליק (זיי האָבן ביידע בשותפות צוגעגרייט און פּאַרעפּנטלעכט „ספר האַגדה“, „סיפורי המקרא“, „דברי הנביאים“, „ספר המשלים“, „שירי שלמה אבן גבירול“, „שירי משה אבן עזרא“, די היסטאָריש-עטנאָגראַפּישע זאַמליכער „רשומות“ און נאָך און נאָך). אינאיינעם מיט שלום-עליכמען האָט י. ה. ראַבניצקי געדרוקט אין „המליץ“ קריטיש-פּאַלעמישע פעליעטאַנען אונטערן נאָמען „קבורת סופֿרים, מכתבים פֿון אלדד און מידד“. זיי ביידע האָבן, הייסט עס, געטאָן אַליק, וואָס זיי האָבן געקאַנט פּאַר העברעיִש און פּאַר דער העברעיִשער ליטעראַטור, אָבער דאָס האָט זיי נישט געשטערט צו זיין אויפֿריכטיקע און אַקטיווע ייִדישיסטיִן... אין יאָר 1914, ווען איך האָב אין ווילנע רעדאַקטירט „די אידישע וועלט“, האָט מיך י. ה. ראַבניצקי אין אַ בריוו אָנגעפּרעגט, צי וועט דער זשורנאַל דרוקן זיינעם אָן אַרטיקל מיטן נאָמען: „צי בין איך אַ ייִדישיסטיִ?“. אין דעם אַרטיקל האָט ער געוואָלט זיך אָפּגרענעצן פֿון דעם „עקסטן ייִדישיזם“, פֿון דעם ייִדישיזם „וואָס באַשטייט די לעצטע צייט“, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט אין יענעם בריוו, „נישט נאָר אין ליבע צו אונדזער מאַמע-לשון, נאָר אויך אָפּן צי פּאַרשטעלט, אין אַרביסענע שינאה צו אונדזער אַלטער נאַציאָנאַלער שפּראַך (*). אַט די „שינאה“ איז אים געווען דערווידער, פּונקט אַזוי ווי „די נאַרישע שינאה פֿון אונדזערע עברית-אירוסיתניקעט צו אונדזער פּאַלקס-שפּראַך...“ אין אַט דעם כאַראַקטע-ריסטישן אַרטיקל וואָס איז געשריבן אין דער פּאַרעם פֿון אַ בריוו צו אַ פֿריינד, האָט י. ה. ראַבניצקי געזוכט זיך אָפּצוגרענעצן נישט אַזוי פּונעם ייִדישיזם ווי פֿון יענע חסידים זיינע וואָס זיינען אַזוי ווייט אַוועק אַז זיי זיינען געוואָרן קעג-נערס פֿון העברעיִש. פֿון אַט די עקסטרעמע ייִדישיסטיִן „שאַקלט ער זיך אָפּ מיט הענט און מיט פּיס“, אָבער „אויב ייִדישיסטיִ, שרייבט ער, הייסט אַזעלכער וואָס האָט ליב אונדזער פּאַלקס-שפּראַך און האָט אויך אָפּשיי פּאַר אונדזער פּאַלקס-ליטעראַטור, אַזעלכער וואָס האָט דעם אמתן פּאַרגעניגן, ווען ער זעט ווי ייִדיש וואַקסט, ווי ייִדישע ביכער מיט אַ רעכטן אינהאַלט באַקומען אַליץ מער אָפּגאַנג צווישן פּשוטן עולם און מע קויפט זיי און מע לייענט זיי געשמאַק; אויב ייִדישיסטיִ

(* מחמת דעם אויסברוך פּונעם ערשטן וועלט־קריג האָט „די ייִדישע וועלט“ אויפֿ-געווערט אַרויסצוגיין רעגולער און דער אַרטיקל איז פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן ערשט אין 1917, אין ראַבניצקי'ס ליטעראַרישן זאַמלבוך „אונטערוועגט“, אָדעס.

הייסט ווייטער אַזעלכער, וואָס פילט אַ גרויס פאַרדראַס און ווערט שטאַרק אויפ־געבראַכט, ווען ער זעט ווי אַנדערע פון „אונדזערע אידעלע מפונקים“ פאַרקרימען זיך אַזוי מאַדנע אַזױ — אויב דאָס הייסט ביי דיר „ידישיסט“, בין איך געוויס אַ ידישיסט, וואָס האָט מען דאָ צו ריידן, און איך הייב זיך גאַר נישט אָן מיט דעם צו שעמען; פאַרקערט, עס וואַלט פאַר מיר געווען דער גרעסטער אומכבוד, ווען דו זאָלסט מיך אַריינרעכענען אין צעטל פון יענע לייט, פון די „זשאַרגאַן־פעז“־שרייער, וועלכע איך קען בטבע אַזוי נישט טובל זיין, ווי דו קאָנסט זיך נאָר פאַר־שטעלן“. אַזוי האָט ראַבניצקי געשריבן אין 1917 און אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז ער געווען איינער פון יענעם דור העברעיִש־ידישע שריפטשטעלערס, וואָס האָבן נישט געקענט פאַרשטיין ווי קען מען זיך עס צעטיילן מיט דער גייס־טיקער ירושה פון דעם אייגענעם פאַלק און זאָגן: „נעם זיך דיין חלק, איך וועל נעמען מינעס“, איינער פון יענעם דור וואָס האָט געהיט און הויך געשעצט די גאַנצע ייִדישע קולטור־ירושה, איינער פון יענעם דור, וואָס הלואי זאָלן מיר היינט זיך דערהייבן ביז צו דער ברייטקייט און דער פּיליזייטקייט פון זיין קוק אויפן ייִדישן לעבן און ייִדישן שאַפן.

ראַבניצקי האָט זיך דאָן געהאַלטן פאַר אַן אמת, כאַטש (אָדער ווייל) נישט קיין עקסטרעמען, ייִדישיסט. נאָך מער אָבער איז ער עס געווען אין די אַכציקער און ניינציקער יאָרן פון פאַריקן יאַרהונדערט. דאָן האָט זיך ייִדיש געוואַלט שטעלן לעבן, נישט קעגן העברעיִש, און ראַבניצקי איז געווען איינער פון די געציילטע, וואָס האָבן מיט גרויס איבערגעגעבנקייט און פיל טאַקט געהאַלפן דער פאַלקס־שפּראַך פאַרנעמען אַט די נייע, פעסטערע און מער חשובע פּאָזיציע.

זיין ערשטער, גרעסערער אויפטו איז געווען דאָס ייִדישע זאַמלבוך „דער וועקער“ (אָדער „דער אידישער וועקער“, ווי דער צענזאַר האָט געוואַלט, אַז מען זאָל עס אַנרופן), אָדעס, 1887. אויפן שער־בלאַט פון דעם דאָזיקן היסטאָריש־ווערטפולן זאַמלבוך שטייט: „רעדאַקטירט פון מ. ל. ליליענבלום, הערויסגעגעבען פון י. ה. ראַבניצקי און צ. ז. פּראָנקפּעלד“, דער אמת איז אַז ראַבניצקי איז גע־ווען דער רעדאַקטאָר, נישט נאָר איינער פון די צוויי אַרויסגעבערס פונעם זאַמלבוך (אַזוי דערציילט ער אַליין אין זיינע זיכרונות וועגן שלום־עליכמען, אין דעם זאַמל־בוך „צום אַנדענק פון שלום־עליכס“, פעטראָגראַד, 1917, אונטער דער רעדאַקציע פון י. צינבערג און ש. ניגער). ער איז געווען שוין דאָן אַ הייסער חובב ציון און, פאַרשטייט זיך, אויך אַ חובב שפת עבר; אָבער דעם זאַמלבוך, מיט וועלכן ער האָט געוואַלט „וועקן און מונטערן דעם עולם און אויפבלאָזן אין ייִדישע הערצער דעם פונק פון חיבת־ציון“, — האָט ער אַרויסגעגעבן אויף ייִדיש, און ער האָט געוואַלט צוציען צו אים, אַ חוץ ליליענבלומען, אַלע אונדזערע שרייבער, וואָס האָבן אין יענער צייט געהאַט אַ נאַמען. אים איז, ווי עס ווייט אויס, נישט גע־לונגען צו פאַראינטערעסירן מיטן פאַלעסטינאַפּילישן זאַמלבוך מענדעלען; דאָך געפינען זיך צווישן די, וועלכע האָבן זיך אָפּגערופן אויף זיין ווענדונג מיט פּראָזע אָדער שירים, אַזוינע וויכטיקע פאַרשטייערס פון דער דעמאָליטיקער ייִדישער לייִטעראַטור, ווי די עלטערע א. ב. גאַטלאַבער, אברהם גאַלדפּאָדען, אליקים צונזער, פּלטיאל זאַמאַשטשין און דער דאָן נאָך יונגער שלום־עליכס. ראַבניצקי אַליין האָט אין „וועקער“ פאַרענטלעכט אי אַן אַרטיקל, אי אַ שיר פון אַ וואַסערע הונדערט

פופציק פערזן. דער שיר האט געזאגט אין גראמען שיער נישט דאס אייגענע, וואס איז געשטאנען אין דעם ארטיקל. פון דאן אן האט ראבניצקי, ווי ווייט איך ווייס, מער קיין שירים נישט פארעפנטלעכט, אבער ער איז געווארן איינער פון די ערשטע פובליציסטן און קריטיקערס אין דער יידישער אַזוי ווי אין דער העברעיִשער ליטעראַטור.

שלום-עליכם, וועלכער האט דאן טאקע, אין פארבינדונג מיטן „וועקער“, אַנ-געהויבן צו קאָרעספּאָנדירן און צו באַפריינדן זיך מיט אים, האט דערפילט די אויפריכטיקייט פון זיין געדאַנק און די קלאַרקייט פון זיין סטיל, — און ווען ער איז, מיט אַ פּאַר יאָר שפּעטער, צוגעטראָטן צו דער „אידישע פּאָלקס-ביבליאָ-טעק“, האט ער איינגעלאָדן ראַבניצקי צו פירן מיט אים אינאיינעם די קריטיש-ביבליאָגראַפישע אַפטיילונג פון דער „ביבליאָטעק“. און שוין אין דעם ערשטן באַנד געפינען מיר אַ גאַנצע סעריע קלאַר און פיין-געשריבענע רעצענזיעס פון רבי קצין (ראַבניצקי). אַזעלכע זאַכלעכע און קאַמפּעטענטע קריטיקן וועגן יידישע שרייבערס האט דאן געשריבן בלויז נאָך איינער: דאָס איז געווען קריטיקוס-דובנאָוו אין „וואַסכאָד“, רבי קצין האט געטאָן אין יידיש, וואָס דובנאָוו — אין רוסיש. ער האט נישט נאָר אויסגעטייטשט און דערמוטיקט יעדן אמתן טאַלאַנט (מענדעלען, שלום-עליכמען, פרוגן, ספּעקטאָרן, פרישמאַנען); ער האט געזוכט אויסצוראָטן די שונד-דערנער פונעם ליטעראַרישן ווינגאַרטן.

עס איז געווען דאָן אַ צייט ווען דער קריטיקער האט געמוזט, פשוט, זיין אַ ליטעראַרישער מלמד, שיער נישט אַ דרדקי-מלמד. ער איז געצוונגען געווען אַפ-צוגעבן זיך מיט אַזוינע עלעמענטאַרע פראַגעס ווי אַ שטייגער: „צי איז קריטיקע אין דער פראַסט יידישער שפראַך אַזוי נייטיק און ניצלעך, גלייך ווי אין אַלע אַנדערע לשונות, אָדער ס'איז אפשר גאָר אן איבעריקע און מע באַדאַרפט דאָס גאָר לחלוטין נישט האָבן?“ („אידישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“, 2, ז' 277). אין אַ רעצענזיע אויף מ. זיפּערטס אַ ראַמאַן, האט ער געהאַלטן פאַר נייטיק צו דער-קלערן: „...דערפאַר טאָקע איז דאָס דער בעסטער סימן אויף צו מאַכן הבדלה בין קודש לחול, צו וויסן אַ חילוק פון אַ רעכטן סיפור בין אַ שלעכטן, ווי אַזוי איר פילט זיך בשעת דעם לייענען; לייענט איר אַן אמתע, גוטע דערציילונג, פילט איר זיך אין גאַנצן היימיש, איר פילט פונעם אָנהייב בין סוף, אַז אַזוי גייט עס פאַר אינעם לעבן, דער דאָרף אַזוי ריידן, יענער מוז אַזוי טאָן, מיט איינעם וואָרט, ס'איז דאָס אמתע לעבן, ווען איר לעזט אַבער אַ ווערק פון די געוויסע העכסט-אינטע-רעסאַנטע ראַמאַנען-מאַכער, פילט איר זיך כסדר פרעמד, אַזוי ווי פון אַן אַנדער עולם, די מענטשן זיינען גאָר אַרט משונה ברואים, זיי ריידן נישט ווי געוויינט-לעך, זיי טוען נישט ווי געוויינטלעך, און מעשיות פאַרלויפן זיך אַלץ משונה-וונג-דערלעכע, טאָקע נאָר „בבא-מעשיות“ (דאָרט, ז' 291). ער האט געמוזט אַפּט קנעלן מיטן עולם, מיט שרייבערס אַזוי גוט ווי מיט לעזערס; געמוזט אַפּט קנעלן; קמץ אַ — קמץ ב — באַ. דאָס איז אין יענער צייט געווען אַבסאָלוט נייטיק און ניצלעך.

עס איז דאָן נאָך נייטיק און העכסט ניצלעך געווען אויך צו באַווייזן, אַז יידיש אָדער זשאַרגאָן איז אַ לשון ווי אַלע אַנדערע לשונות, און אַז אויך אויף יידיש מוז מען שרייבן לייטיש. און ראַבניצקי האט אויסגענוצט יעדע געלעגנהייט צו מאַ-טיווירן און צו פראַפּאָגאַנדירן אַט דעם איינשטעל בנוגע צו יידיש. ער איז אין

דעם פֿרט געראַטן געווען אין זיין פֿריינד שלום-עליכום. יענער האָט אין זיין פֿאַר-
רעדע צום ערשטן באַנד פֿון זיינע כתבֿים אין העברעיִש (פֿאַרלאַג „השחר“) גע-
שריבן: „וואָס איז שייך צו מיר, ווייס איך נישט פֿון קיין שום ויתרוצצו“, ד״ה
די צוויי שפראַכן ביי מיר ראַנגלען זיך נישט צווישן זיך. פֿאַרקערט, זיי קושן זיך
און האַליבען זיך, לעבן אין גרעסטער פֿריינדשאַפט צווישן זיך און עס איז נישטאָ
צווישן זיי קיין קינאה-שינאה, חלילה, זיי נעמען איינע ביי דער אַנדערער און גיבן
איינע דער אַנדערער אַאָ״וו. און אַזוי ווי שלום-עליכום האָט אויך ראַבניצקי
געקעמפט קעגן די, וועלכע האָבן נאָך אַלץ נישט פֿאַרשטאַנען דעם ווערט און די
ווערדע פֿון דער פֿאַלקסשפראַך און איר ליטעראַטור. מיט האַרץ און מיט ביטערער
איראַניע האָט ער געשריבן וועגן די מפונקים, וועלכע האָבן, ווי ער האָט זיך אויס-
געדריקט, ליב געהאַט צו שרייען: „סיטייטש, אַזאַ רציחה אין דער וועלט! זידענע
שרייבער מיט אידעלע הענט זאָלן זיך גאָר אָפגעבן מיטן פֿראַסטן, גראַבן עולם
און שרייבן אינעם מיאוסן, שמוציקן זשאַרגאָן“. נישט געשאַנעוועט האָט ער אויך
יענע, וועלכע „האָבן דווקא יאָ מתיר געמאַכט צו שרייבן פֿראַסט ייִדיש, נאָר קליי-
ניקייטן, שמאַכטעלייען, אַבער עפּעס רעכטס — חלילה וחס! פֿראַסטע נפשות,
מ'שטיינט-געזאַגט, זיי ווייסן דען וואָס איבערצוקלייבן, זיי פֿאַרשטייען דען, וואָס
הייסט פֿלייש נישטקשה, זיי קאַנען גריושען די ביינער און כאַפּן די ברעקלעך,
וואָס פֿאַלן אַראָפּ פֿון טיש — און יוצא“.... „מערקווירדיק איז נאָך דאָס“, האָט
געשריבן אַט-דער יונגער קריטיקער אין דער „אידישע פֿאַלקס-ביבליאָטעק“. —
„וואָס די שונאים פֿון דער פֿראַסט-ייִדישער ליטעראַטור זיינען נאָך כלומרשט
גוטע פֿריינד פֿונעם פֿאַלק — אַזאַ ליבע, זעט איר, איז גאַרנישט פֿאַר קיין פֿראַסטע
מוחות, עפּעס קומט זי אויס שטאַרק משונה; ליב האָבן דאָס פֿאַלק און פֿירן אַ
שינאה צו דער איינציקער שפראַך, וואָס דאָס דאָזיקע פֿאַלק רעדט און טראַכט
אויף איר פֿונעם וויגעלע ביז צום קבר; ליב האָבן דאָס פֿאַלק און מאַכן מיט דער
בלאַטע גלייך די, וואָס לאָזן זיך אַראָפּ צו אים אין די גידעריקע, ענגע קעלערס
צו דערלאַנגען אים דאָרט געזונטע שפייז פֿאַר זיין גייסט, דערהאַלטן אים די נשמה
זיינע! עפּעס זייער אַ ווילדע ליבע!“ (2, 272-273).

און נישט נאָר אין שלום-עליכום „אידישע פֿאַלקס-ביבליאָטעק“ פֿון 1889,
אויך אין פינפטן באַנד פֿון ספּעקטאַרס „הויז-פֿריינד“, אין יאָר 1896 האָט ראַב-
ניצקי זיין אייגנאַרטיקע העברעיִסטיש-ייִדישטישע פֿאַזיציע... „לשון קודש“, האָט
ער געשריבן דאָרט אין אַן אַרטיקל מיטן נאָמען „העברעיִש און ייִדיש“ — „לשון
קודש מעג זיין טויזנט מאַל הייליק און טייער, פֿון דעסטוועגן קאָן זי בשום אופן
נישט פֿאַרנעמען דעם אַרט פֿון זשאַרגאָן. דו פֿאַרגעסט, ברודער, איין קלייניקייט,
אַ העברעיִש איז דערווייל נאָך נישט קיין פֿאַלקס-שפראַך אין דעם פשוטן זינען פֿון
וואָרט... לשון קודש פֿאַרשטייען זייער ווינציק מענטשן, נאָר אַ קליינער חלק פֿונעם
פֿאַלק... געוויס, ווען אַלע יידן זאָלן קענען העברעיִש, וואַלט די לאַגע געווען אַני-
דערש. ער וואַלט דאָן זיך אפשר נישט איינגעשטעלט דווקא פֿאַר ייִדיש; ער איז
געווען אַ הייסער העברעיִסט. אַבער אַזוי ווי נאָר אַ קליינער חלק פֿונעם פֿאַלק
פֿאַרשטייט לשון-קודש, בעת אַלע כמעט פֿאַרשטייען ייִדיש איז די פֿאַלקס-שפראַך
ייִדיש.

אַבער דאָס הייסט נישט, אַז ייִדיש איז נאָר פֿאַר עס-האַרציים. ניין, אויך די

אינטעליגענץ, שרייבט ער אין יענעם אַרטיקל, קאַן אַ סך געווינען, אַ סך לערנען פון דער יידישער ליטעראַטור. מען דאַרף נאָר זען, אַז זי זאָל זיין ריין און רייך. מען דאַרף זען, אַז די שפראַך, אויף וועלכער זי ווערט געשאַפן זאָל געהאַלטן ווערן אין רייניקייט. „ממה נפשך, שרייבט ער אין דעם ערשטן באַנד „אידישע פּאַלקס-ביבליאָטעק“, אין דער רעצענזיע וועגן „הויז-פריינד“ — „ממה נפשך: איז זשאַרגאָן אַ לשון, וואָס עס גיט זיך אין דעם אַרויס „אַ היסטאָריש-ליטעראַרישעס בוך“, מוז מען זען, אַז עס זאָל האָבן אין אַלעמען אַ לייטיש פנים, נישט פון חוּזק. ער מיינט דערמיט צו זאָגן, אַז עס מוזן שטרענג אָפּגעהיט ווערן די כללים פון דער שפראַך, דערהויפּט די עטימאָלאָגישע כללים, און אַז עס מוז איינגעפירט ווערן אַן איינהייטלעכע סיסטעם פון אויסלייג.

נאָך אויספירלעכער האָט ער געשריבן וועגן דעם אין זיין רעצענזיע אויף יונה טרובניקס „זשאַרגאָן-לערער“... עס איז אין יענעם אַרטיקל פון רבי קצין צום ערשטן מאַל, דאַכט זיך מיר, קלאַר און שאַרף אַרויסגעזאָגט געוואָרן דער עלע-מענטאַרער, אָבער ביז איצט נאָך נישט פון אַלעמען אָנגענומענער געדאַנק, אַז מיט „זשאַרגאָן“ ווערט מען נישט געבוירן, מען דאַרף עס לערנען, ווי יעדע אַנדער שפראַך.

און נישט נאָר טעאָרעטיש האָט ראַבניצקי געזאָרגט פאַר דער קולטיווירונג פון יידיש און דער יידישער ליטעראַטור. ער איז געווען אויך אַ נאה מקיים, נישט נאָר אַ נאה דורש. ער איז עס געווען דאַן, ווען ער האָט איבערגעגעבן צום דרוק און פּאַקטיש רעדאַקטירט שלום-עליכמס יוגנט-ראַמאַנען „סטעמפעניו“ און „יאָ-סעלע סאַלאַוויי“. ער איז עס געווען שפּעטער, ווען ער איז אויף אַ געוויסער צייט געוואָרן דער רעדאַקטאָר פון „יוד“, און אוודאי און אוודאי איז ער עס געווען ווען ער האָט, אינאיינעם מיט ביאליקן פאַרעפנטלעכט די „אידישע אנדות“ (ספר האגדה) און ווען ער האָט מיט גרויס ליבשאַפט געזאַמלט יידישע וויצן און ווערט-לעך.

ראַבניצקי האָט נישט נאָר דירעקט געטאַן זאַכן, וואָס זיינען געווען וויכטיק פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער שפראַך, דעם יידישן פּאַלקלאַר און דער יידישער ליטעראַטור. ער האָט אויך אומדירעקט מיטגעוויקט צו זייער וווקס. ער איז געווען, ווי מיר האָבן געזען, דער ערשטער ערנסטער און קאַמפּעטענטער קריטיקער אין (נישט נאָר ווי קריטיקוס-דובנאָו, 1919) דער יידישער ליטעראַטור. ער האָט געשריבן יידיש, בעת דובנאָו איז געווען אַ רוסישער שרייבער.

ער איז יאָרן לאַנג געווען באַפריינדט מיטן זיידן, נישט נאָר מיטן אייניקל, און ער איז, נאָך בינשטאַקן, דער ערשטער ביאַגראַף פון מענדעלע מוכר ספרים. די ערשטע פולע אויסגאַבע פון מענדעלעס ווערק איז אַרויס מיט זיינעם אַן אַריינ-פיר. און נישט נאָר וועגן מענדעלען און שלום-עליכמען האָט ער געשריבן. עס זיינען דאָ ביי אים אַרטיקלען און דערינערונגען אויך וועגן אַנדערע עלטערע יידישע שרייבערס, דערהויפּט די אַדעסער (אַ טייל פון די דאָזיקע אָפּהאַנדלונגען און זכרונות זיינען אויפגעזאַמלט אין „דור וסופריו“).

קרוב צו זעכציק יאָר איז ער געווען אַ פובליציסט, אַ קריטיקער, אַ פאַר-לעגער, אַ רעדאַקטאָר און בכלל אַן ענערגישער טוער, סיי אין דער העברעיִשער, סיי אין דער יידישער ליטעראַטור.

נאכן ערשטן וועלט-קריג האָט ער זיך באַזעצט אין ארץ-ישראל און זיך אָפֿ-געגעבן דערהויפּט מיט העברעיִש. אָבער ער האָט נישט פֿאַרלוירן דעם אינטערעס צו ייִדיש. אַרום 1923 האָט ער געוואָלט זיך פֿאַרבינדן מיטן „טאַג“ אין ניו-יאָרק און דרוקן דאָרט דעם פינפטן טייל פֿון זיינע (און ביאָליקס) „אידישע אגדות“, דעם טייל וואָס איז נאָך נישט אין גאַנצן פֿאַרטיק געווען אָפֿילו אין מאַנסקריפּט. כִּהאַב דאָן געקראָגן פֿון אים אַ בריוו וועגן אַט דעם ענין. דאָס איז, אגב, איינער פֿון אַ היפש פּעקל בריוו זיינע, וואָס האָט זיך ביי מיר אָפּגעהיט*.) מיר האָבן זיך אָנגעהויבן דורכצושרייבן נאָך אין די צייטן פֿון ווילנער „פינקס“ און „די אידישע וועלט“ (1912—1913). אין 1916, ווען י. צינבערג און דער שרייבער פֿון דעם קאַ-פיטל האָבן אין פּעטראָגראַד (לענינגראַד) געגרייט צום דרוק אַ זאַמלבוך צו שלום-עליכמס אַנדענק, איז מיין קאָרעספּאָנדענץ מיט י. ה. ראַבניצקין באַנייט געוואָרן (ער איז דאָן נאָך געווען אין אַדעס). אין די ערשטע יאָרן פֿון דער רעוואָלוציע און בירגער-קריג זיינען די פּאָסט-פֿאַרבינדונגען צווישן אַדעס און פּעטראָגראַד אַדער מאַסקווע, אַדער ווילנע געווען שווער אַדער גאַר אוממעגלעך. ערשט אין 1923 האָב איך פֿון אים ווידער געקראָגן אַ בריוו, דעם בריוו וואָס איז נאָר-וואָס דערמאָנט געוואָרן און אַזוי ווי ער איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר ראַבניצקין און זיין שטיל, נישט פֿון אַלעמען באַמערקטן, הומאָר, וועל איך זיך דערלויבן אים דאָ צו פֿאַרעפּנטלעכן ווי ער שטייט און גייט, בלויז נישט אָפּהיטנדיק זיין אויסלייג:

תל-אביב, 12/5, תרפ"ג.

צופעליק האָב איך דאָ געזען אייניקע נומערן פֿון אייער „טאַג“, האָב איך זיך דערווויסט, אַז עס דרוקט זיך דאָרט „פֿון שלום עליכמס אַרכיוו“, זיינע בריוו צו שריפטשטעלער און פֿריינד. איך וואָלט זייער חשק געהאַט צו זען די אַלע גע-דרוקטע בריוו, בפרט אַז צו אייניקע פֿון זיי האָב איך אַ שטיקל שייכות. אויב ס׳איז מעגלעך, זייט פֿאַר מיר אַ „מליץ יושר“, מען זאָל מיר צושיקן די אַלע ביילאָגעס פֿון „טאַג“, וווּ עס דרוקן זיך די בריוו פֿונעם אַרכיוו. און אַז מען וועט שוין האַלטן אין שיקן צו מיר נעכטיקע „טעג“, אפשר וואָלט איר אַזוי גוט געווען און אויך צוגעלייגט דעם נומער, וווּ ס׳איז געדרוקט געווען אייער אַרטיקל: „אַ באַוועגונג, וואָס באַוועגט זיך נישט“ (איך בין פֿון דעם געוויר געוואָרן מן הצד).

און נאָך אַ זאָך, וואָס האָט אפשר גאַר אַ וויכטיקן אינטערעס: ווי מיינט איר, אפשר וואָלט געווען אַ סברא, מען זאָל אָנהייבן דרוקן טאַקע אין „טאַג“, נייע ייִדישע אגדות פֿון תלמוד און מדרשים, געזאַמלט און באַאַרבעט פֿון ח״נ ביאָליק און י״ח. ראַבניצקין, ווי איר ווייסט, זיינען דערשינען ביז איצט פֿון אונדזערע „ייִדישע אגדות“ אויף ייִדיש 4 טיילן (איך ווייס נישט צי איר האָט זיי אַלע געזען), און דאָ שמעסט זיך וועגן אַ 5טן, וואָס ער איז ביי אונדז נאָך נישט אין גאַנצן פֿאַרטיק, איך וועל נישט נעמען פֿאַר אייך לויבן די אַרבעט אין „טאַג“ אַרײַן. איך וועל אויך נישט אַרײַנלייגן אין נדן דאָס, וואָס ער (דער טאַג, מיין איך) וועט

* די בריוו זיינען פֿאַרעפּנטלעכט געוואָרן אין „געדאַנק און לעבן“, ניו-יאָרק, יולי אַקטאָבער, 1944.

באקומען דורך דעם צוויי נייע מיטאַרבעטער. איך רעכן פשוט, אָז עס דרוקט זיך אין „טאָג“ אונדזער „תורה שבכתב“*) (דרך אגב, אַן אויסגעצייכנטע איבערזעצונג, ייִשר־כּוּחַ דעם איבערזעצער), פֿאַר וואָס זאָל זיך אויך נישט דרוקן אונדזער תורה שבעל פה? וואָס איז, קאַראַגמער זיינען מיר, צי וואָס? הכלל, ענטפערט. אויב יאָ (פֿאַרוואָס זאָל זיין ניין?), שרייבט די באַדינגונגען און איר באַקומט באַלד מאַטער־יאַל פֿאַר די ערשטע עטלעכע נומערן.

אַלנפֿאַלס בעט איך אייך נישט אָפּלייגן אייער ענטפער, ווי דער שטייגער אַמאָל.

מיט אַכטונג,

י"ח רבניצקי

ג. ב. — איז געווען געדרוקט אין אייער „טאָג“ אַ רעצענזיע אויף מיין בוך „ייִדישע וויצן“?

פֿון אַט דעם בריוו איז צו זען, אַז ראַבניצקי־ס אינטערעס צו ייִדיש און צו אַלץ, וואָס ווערט געשאַפֿן אויף ייִדיש, איז נישט אָפּגעשוואַכט געוואָרן אויך נאָך דעם, ווי ער איז געוואָרן אַ תּוֹשֵׁב פֿון דער איינציקער ייִדישער שטאָט אין דער וועלט, וווּ די הערשנדיקע שפּראַך איז העברעיִש. ער האָט נישט אויפֿגעהערט צו אַרבעטן אויף דעם ייִדיש־נוסח פֿון די אגדות, האָט געהאַט אַ וואָרט פֿון אָנערקענונג פֿאַר יהוּאָש, וואָס זיין תּנ"ך אויף ייִדיש האָט זיך געדרוקט דאָן אין „טאָג“. אגב, איז עס געווען דאָס יאָר, ווען עס איז פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן ראַבניצקי־ס אַן אייגן בוך אויף ייִדיש — „ייִדישע וויצן“. דאָס איז, אויב איך האָב נישט קיין טעות, געווען זיין לעצטע אַרבעט אויף ייִדיש. פֿון דאָן אָן איז ער, נישט פֿאַרלירנדיק זיין אינטערעס צו ייִדיש, געווען אין גאַנצן אַריינגעטאַן אין שרייבן העברעיִש. אָבער ביז דאָן איז ער אין אונדזער ליטעראַרישער וועלט געווען די פֿאַרקערפֿערונג פֿון דער טעאָריע און דער פּראַקטיק פֿון צוויי־שפּראַכיקייט.

ראַבניצקי איז געווען דער לעצטער פֿון יענעם דור ייִדישע שרייבערס, וואָס ביי אים איז טייער האַלטן און העלפֿן אַנטוויקלען אונדזער ליטעראַטור אין ביידע שפּראַכן געווען אַ נאַטירלעכע, כּמעט אַ זעלבסטפֿאַרשטענדלעכע זאַך. דאָס איז יענע גרופּע שריפטשטעלערס, וואָס האָט אָנגעהויבן צו שפּילן אַ ראָלע ביי אונדז אין די 80ער יאָרן פֿון פֿאַריקן יאָרהונדערט. אירע ערשטע און וויכטיקסטע פֿאַר־שטייערס זיינען געווען שלום־עליכם, מרדכי ספּעקטאַר און י. ל. פּרץ צווישן די דיכטערס, און י. ח. ראַבניצקי — צווישן די פּובליציסטן און קריטיקערס.

נאָך איידער ער איז נאַענט באַפֿריינדט געוואָרן מיט ביאַליק, וואָס זיין ערשט ליד („על הצפור“) האָט ער געדרוקט אין ראַבניצקי־ס זאַמלבוך „פרדס“, איז ער, ראַבניצקי, געוואָרן שלום־עליכם „אינטימסטער פּריינד“, ווי אונדזער גרויסער הומאַריסט האָט אים אַליין אָנגערופן. אין 1886 האָט ראַבניצקי פֿאַרבעטן שלום־עליכמען אַנטייל צו נעמען אין דעם פּריער דערמאַנטן זאַמלבוך „דער וועקער“. מיט אַ פֿאַר יאָר שפּעטער איז ראַבניצקי געוואָרן שלום־עליכם מיטאַרבעטער אין דער קריטיש־ביבליאָגראַפֿישער אַפּטיילונג פֿון דער „ייִדישע פֿאַלקס־ביבליאָטעק“. שלום־עליכם האָט צו זיין מיטאַרבעטער געהאַט אַזאַ טיפֿן צוטרוי, אַז ער האָט

*) יהוּאָשעס איבערזעצונג פֿון תּנ"ך.

אים פאקטיש געמאכט פאר דעם רעדאקטאר פון זיינע צוויי "ידישע" ראמאנען: "סטעמפענין" און "יאסעלע סאלאוויי". זיי זיינען, ווי ביילאגעס, צו דער "ידישע פאלקס-ביבליאטעק" געדרוקט געווארן אין אָדעס אונטער ראַבניצקיס השגחה; דערביי האָט דער יונגער אַמביציעזער ראַמאַניסט אים געגעבן רשות "גאַנצע ווער-טער אויסבעסערן, אַרויסוואַרפן, צושטעלן", — עס האָט זיך גערעדט נישט נאָר זעגן איינציקע ווערטער: "וואַרפט אַרויס", האָט ער אים געשריבן אין אַ בריוו, "שטעלט אַריין, בראַקט, האַקט, נאָר — לאַמיך אויך זען וואָס און ווען" ("צום אַנ-דענק פון שלום-עליכם", פעטראַגראַד, 1917, ז' 50). שפעטער האָבן זיי געשריבן בשותפות אין "המליץ" די באַווסטע סעריע ליטעראַרישע פעליעטאַנען אונטערן נאָמען "קבורת סופרים", אונטערגעשריבן "מאלדד ומידד" (שלום-עליכם איז גע-ווען אלדר, ראַבניצקי — מידד). דער עיקר אָבער איז געווען זייער "קאַלאַבאָרירן" אין דער "ידישע פאלקס-ביבליאטעק". ראַבניצקי איז געווען דאָרט דער הויפט-קריטיקער.

דעביוטירט ווי אַ קריטיקער האָט ער פריער נאָך אין "ידישן פאלקסבלאָט" (1888). אָבער דאָרט האָט ער געהאַט "אַן עסק מיט שמאַטעס", ווי זיין סעריע אַר-טיקלען האָט געהייסן, ער האָט געזוכט דערהויפט אויסצוראַטן דעם שמריוז און די שונד-ליטעראַטור בכלל (ער האָט געטאַן אין יידיש די אַרבעט, וואָס קריטיקוס (ש. דובנאָוו) האָט אָנגעהויבן צו טאַן מיט אַ יאָר פריער אין רוסיש). אין שלום-עליכמס "ידישע פאלקס-ביבליאטעק" איז ראַבניצקיס הויפט-עובדאָ געווען אַ פאַזיטיווע; דאָרט האָט ער דער יידישער "המון-ליטעראַטור", ווי דובנאָוו האָט זי אָנגערופן, אַנטקעגנגעשטעלט די "פאלקס-ליטעראַטור" וואָס האָט זיך דאַן אַנ-געהויבן פונאַנדערצובליען. ער האָט אַרויסגעשטעלט די ווערק פון מענדעלע מוכר ספרים און שלום-עליכמ, ש. פרוג און דוד פרישמאַן ווי אַ קעגנניפט קעגן די העכסט-אינטערעסאַנטע ראַמאַנען פון די שמרס, די זיפערטס און די בלאַשטיינס.

אין אָדעס און שפעטער אין תל-אביב האָט ראַבניצקי אין אַ געוויסן זינען פאַרנומען דעם אַרט, וואָס יעקב דינעזאָן האָט פאַרנומען אין וואַרשע, אָבער טאַקע נאָר אין אַ געוויסן זינען. קיין פולער פאַרגלייך קען דאָ נישט זיין. אין דינעזאָנען איז געווען עפעס פון "דעם רבינס גבאי", ראַבניצקי איז געווען, אי ווינציקער, אי מער, ווי אַ ליטעראַרישער גבאי. אים האָט אינטערעסירט נישט אַזוי דאָס פרי-וואַטע, ווי דאָס ליטעראַרישע אויסלעבן זיך פון שריפטשטעלערס וואָס זיינען געווען אים נאָענט. ער האָט נישט באַדינט שלום-עליכמען אָדער ביאַליקן פערזענלעך. ער האָט מיט זיי, ווי אַ גלייכער מיט גלייכע, מיטגעאַרבעט. ער איז געווען איינער פון די זוגות, די פאַרלעך, וואָס האָבן געווירקט אינעם יידישן קולטור-לעבן, נישט די פאַרלעך פון דער תלמודישער צייט, — הלל און שמאי, אביי און רבא. יענע זיינען געווען צוויי צדדים, נישט קיין שותפים. האָט איינער געזאָגט יאָ, איז דער אַנ-דערער אַרויס מיט אַ ניין; וואָס איינער האָט געכשרט, האָט דער צווייטער טריף געמאַכט. די פאַרלעך פון אונדזער צייט — און זיי האָבן איך אין זינען — האָבן נישט געפירט קיין מחלוקת צווישן זיך; זיי זיינען, פאַרקערט, געווען חברים. פריץ און דינעזאָן אויף זייער שטייגער אין וואַרשע, ביאַליק און ראַבניצקי אין אָדעס (און שפעטער — אין תל-אביב). יאָרן לאַנג, צענדלינגער יאָרן נאָכאַנאַנד, זיינען זייערע נעמען דערמאָנט געוואָרן צוזאַמען; אַן אַ שיעור זאָכן האָבן זיי צו-

זאמען געטאָן. זיינען זיי דען געווען אין אַלץ איינשטימיק? איז געווען דען אַזאָ אינעווייניקסטע האַרמאָניע צווישן זיי? אַ ניין, אין אַ סך פּרטים זיינען זיי געווען צוויי קאָנטראַסטן. די וואָס האָבן געקענט פּרעזן און דינעזאָנען ווייסן, וואָס פאַר אַ פאַרשיידענע סאַרטן מענטשן זיי זיינען געווען, ווי שטאַרק זיי האָבן זיך אָפּגע-שיידט איינער פון דעם אַנדערן לויט זייערע כאַראַקטערן, טעמפּעראַמענטן, גע-ווינהייטן, סימפּאַטיעס און אַנטיפּאַטיעס. שוין דאָס אַליין, וואָס פּרץ איז געווען אַ פּוילישער ייד און דינעזאָן אַ ליטוואַק, וואָלט געקענט זיך שטעלן ווי אַ הויכע וואָנט צווישן זיי. פּרצעס אומרויקייט, פּרצעס אימפּולסיווקייט און דינעזאָנט גע-לאַסנקייט וואָלט געקענט זיין גענוג צו צעשטערן דעם שלום-בית. דאָך (אַדער אפּשר טאַקע דערפאַר) איז ער נישט צעשטערט געוואָרן. איינער האָט פאַרמאַגט אַזוינע אייגנשאַפטן, וועלכע האָבן ביי דעם אַנדערן געפּעלט. דאָס האָט זיי דער-נעענטערט צווישן זיך, געמאַכט אַז איינער אָן דעם צווייטן זאָל נישט קענען אויס-קומען. און אַזוי איז עס געווען אויך מיט ביאַליקן און ראַבניצקין. זיי זיינען געווען פּאַסיקע שותפים, ווייל יעדערער פון זיי האָט אינעם עסק אַריינגעלייגט זיין באַ-זונדערן חלק. יעדערער האָט צוגעטראָגן צו דער חבּרשאַפט עפעס אַזוינס, וואָס איז ביים צווייטן נישט געווען.

דער עיקר אונטערשייד צווישן די צוויי פאַרפאַסערס פונעם „ספר האגדה“ (אגדות), די צוויי רעדאַקטאָרן פון די זאַמליכער „רשומות“, פון איבן גבירולס אַדער משה אבן עזראס שירים, — וואָלטן אויפן בעסטן אופן געקענט, דאַכט זיך מיר, אויסגעדריקט ווערן אין די צוויי קלאַסישע טערמינען, וואָס ביאַליק אַליין האָט אין איינעם פון זיינע עסייען אַזוי ווונדערלעך פאַרטייטשט — די טערמינען הלכה און אגדה. ביאַליקס הויפּט-כוח איז סוף-כל-סוף געווען דער כוח פון אגדה, כאַטש ער האָט געמעגט ווי שטאַרק האַלטן פון הלכה. ראַבניצקיס צושטייער איז שייך צו הלכה.

ביאַליק האָט נישט געוואָלט און נישט געקענט זיך צופרידנשטעלן מיט אגדה אַדער פּאַעזיע אַליין. ער האָט זי זייער הויך געשעצט; איז ער דאָך געווען איר גאָט-געבענטשטער פאַרשטייער. אָבער טאַקע דערפאַר האָט ער געהאַלטן אַז זי פירט, דאַרף און מוז פירן צו הלכה; אויב נישט, איז זי קיין אגדה אויך נישט. ביידע סאַרטן שעפּערשיקייט זיינען, לויט זיין מיינונג, עפעס אַ מין צוויי-אייניקייט. זיי זיינען אַזוי ווי צוויי פּאַזן אין איין-און דעם זעליבן פּראָצעס; וואָסער און איי... „דאָס רוישן פון דעם האַרצנס תביעות אין זייער געלאַף צום ציל — דאָס איז די אגדה: דער פּלאַץ פון רו, די באַפריינג פון אַלע תביעות און זייער איינשטילונג — דאָס איז די הלכה. דער חלום לויפט און ציט זיך צום באַשייד, דעד ווילן — צו דער טאַט, דער געדאַנק — צום וואָרט, דאָס בליעכץ — צו דער פרי און די אגדה צו דער הלכה“ (אין י. י. שוואַרצס איבערזעצונג) און ווען ביאַליק האָט, ווי אַ טייל פון זיין גרויסער „כינוס“-פּראָגראַם, דער פּראָגראַם פון אַפּקלייבן און אויפ-זאַמלען די אוצרות פון אונדזער פּאַלקס-שאַפּן, — געוואָלט אונדז אין ביידע שפּראַכן געבן אַ סיסטעמאַטיזירטן אַפּקלייב פון די אגדות, האָט ער געמוזט אַנ-קומען צו י. ח. ראַבניצקיס הלכהשער מיטאַרבעטערשאַפט.

עס האָט זיך טאַקע געהאַנדלט וועגן אגדה, אָבער אויפּזוכן, אַפּקלייבן, סיס-טעמאַטיזירן, רעדאַקטירן אגדתאס, וואָס זיינען צעזייט און צעשפרייט איבער אַלע

זיבן ימען פון גמרא, מדרש אד"גל — דאָס איז שוין אַן ענין נישט פון אגדה, נאָר פון הלכה. דערצו איז, אַ וויץ קענטשאַפט, לומדות און געשמאַק, נייטיק אויך אַר- בעט, התמדה און סיסטעמאַטישקייט.

פונקט אַזוי איז נישט גענוג געווען דעם פּאַעטס חלום, דעם פּאַעטס פּאַנ- טאַזיע און באַגייסטערונג צו פאַרלייכטערן דעם לימוד פון חומש אַדער די נביאים אין דעם מאַדערנעם בית-ספר און אויף צוגענגלעך צו מאַכן דעם היינטיקן עולם די פּאַעזיע פון דער „גאַלדענער עפּאַכע“ אין ספרד. מען האָט דערצו געדאַרפט האָבן אויך די אַרבעט און די פּראַקטישע געניטקייט פון דעם פּעדאַגאָג, דעם אויפטו פון וויסנשאַפטלעכער פאַרשונג; הלכה. עס איז, מיט אַנדערע ווערטער, ניי- טיק געווען די מיטהילף פון אַזאַ איבערגעגעבענעם ליטעראַרישן און וויסנשאַפט- לעכן טוער ווי עס איז געווען ראַבניצקי.

מיר קענען זיך נישט גאָר פאַרשטעלן אַ שותף צו ביאַליקן אין זיינע שירים אַדער דערציילונגען. פון דער אַנדערער זייט האָט ראַבניצקי געקאַנט טאָן אַליין זיין אַרבעט, ווען ער האָט געשריבן זיינע ליטעראַרישע אָפּהאַנדלונגען אַדער זכרונות („דור וספוריו“), ווען ער האָט געזאַמלט „ידישע וויצן“, ווען ער האָט רעדאַקטירט דעם „פרדס“, דעם „יוד“, אַבער די מאַנומענטאַלע אַרבעט פון אויפּזאַמלען די אגדות, די וויסנשאַפטלעכע רעדאַקטירונג פון דער ספרדישער פּאַעזיע און ענלעכע ליטע- ראַרישע אַרבעטן — זיי האָבן נישט געקענט געטאָן ווערן נישט פון ביאַליקן באַזונ- דער, נישט פון ראַבניצקי באַזונדער. זיי האָבן געפּאַדערט די פאַראַייניקונג פון ביידנס כוחות. פאַר זיי איז נייטיק געווען די שעפּערישע קאַמבינירונג פון אַן אגדה- מענטשן מיט אַ בעל-הלכה. פונקט אַזוי ווי ראַבניצקי אַליין וואָלט עס נישט געקענט טאָן בשלימות, וואָלט עס נישט געקענט דערגרייכט ווערן אויך פון ביאַליקן אַליין. ראַבניצקי וואָלט געפּעלט די שפּראַכלעכע און פּאַעטישע אינטוויזיע, וואָס איז ניי- טיק געווען פאַר דער אַרבעט; ער האָט נישט געהאַט ביאַליקס געניאַלע איינפאַלן. ביאַליק וואָלט נישט געפונען אין זיך די געדולה, די התמדה און די גרויסע עקשנות, וואָס מען האָט געמוזט האָבן אויף פאַרטיק צו מאַכן די אַלע גרויסע ווערק.

ביאַליק האָט געוויסט דערפון, — און ער האָט אַזוי הויך דערפאַר געשעצט ראַבניצקיס מיטאַרבעטערשאַפט. ביאַליק האָט געוויסט אַז נישט נאָר ער אַליין, — די גאַנצע מאַדערנע יידישע קולטור נייטיקט זיך אין דעם אייז און אין דעם אייזן פון הלכה. ער האָט געוויסט אַז בעת ער אַליין האָט כאַטש געחלומט דעם חלום פון הלכה, האָבן אַנדערע יידישע דיכטערס אָפּילו נישט געטראַכט וועגן איר. זיי האָבן געקוקט אויף איר מיט ביטול. זיי האָבן נישט צוגעגעבן, אַז זי איז, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, „נישט ווינציקער שעפּעריש פון דער אגדה“. זיי איז נישט איינגעפאַלן צו טראַכטן, אַז איר קונסט איז „די גרעסטע אין דער וועלט; די קונסט פון לעבן און פון לעבנס-וועגן...“ זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען, אַז זי „איז בשום אופן נישט די נעגאַציע פון געפיל, נאָר דאָס צאַמען פון געפיל“, אַז „איר אכזריות איז — פון אַ שעפּערישער, אויפהאַלטנדיקער קראַפט“. עס איז אויפגעשטאַנען אַ דור, האָט זיך ביאַליק געקלאָגט, „וואָס איז אין גאַנצן אגדה. הלכה אין לעבן און אגדה אין ליטעראַטור. די גאַנצע וועלט איז נישט מער ווי אַ לעגענדע אין אַ לעגענדע. פון דער הלכה אין אַלע אירע זינען איז קיין זכר נישט געבליבן. מיר ווייסן נאָך, ווי ש. ראָזענפעלד האָט זיך אויסגעדריקט, פון איין סאָרט יידישקייט

— א „בעלעטריסטישער“. ש. ראזענפעלד האט אין זינען געהאט דערהויפט די יידיש-יידישקייט. ביאליק האט אריינגענומען אין כלל אויך העברעיזש. ער האט געשריבן וועגן אונדזער גאנצער נייער ליטעראטור, אז אין איר גרעסטן טייל האט זי „זיך (ווי יעדער קבצן) געמאכט איר באשטענדיקע דירה אין סאמע קעלער פון קולטורעלן געדאנק און געפיל. פארשלאסן זיינען פאר איר אלע פופציק טויערן פון „בינה“, און עס איז בלויז געבליבן א קליין אונטערווינקל פון א צווייפֿל-האפטיקער „שיינקייט“ — די אגדה פון אונדזער צייט. א ביסל דערציילונגען און א ביסל לידער — דאס איז איר גאנצער באגאזש. קיין שום אנדערע השפעה פון די העכערע גייסטיקע קוואלן זיינען אין איר נישט פאראנען. אויסגעטריקנט איז הלכה געווארן ביי יידן“ אאז״וו.

און אויב ביאליק האט אזוי געשריבן וועגן העברעיזש, היינט וואס איז שוין צו ריידן וועגן יידיש? העברעיזש האט געהאט א גרויסע טראדיציע פון הלכה, בעת די יידיש-טראדיציע איז, פארקערט, א טראדיציע פון „מעשיות און לידער“. און די דאזיקע טראדיציע ווירקט נאך איצט אויך.

עד היום איז פארשפרייט ביי אונדז די מיינונג, אז א שעפערשישער שרייבער איז דער, וואס שרייבט אין דער פארעם פון לידער, דערציילונגען אדער דראמעס. דיכטערס זיינען נאך איצט ביי אונדז די איינציקע וואס זיצן אויבן-אן און קוקן אויף יענע דארט, וואס האבן צו טאן נישט מיט אויסגעטראכטע אדער אויסגעחלומטע זאכן, נאר מיט פשוטע ווירקלעכקייטן — פון אויבן אראפ, א מעשה, א דראמע אדער א ליד רעכנט זיך נאך אלץ ביי אונדז פאר דער איינציקער, נישט נאר פאר דער העכסטער, פארעם פון ליטערארישן שאפן. וויסן, בילדונג, געדאנק איז נאך אלץ ביי אונדז א לוקסוס-זאך אדער — גיין, נישט קיין לוקסוס, נאר א פראסט שטיקל טעגלעך ברויט, וואס איז נישט פארן גומען פון יענע וואס זיער שפייז איז קונסט-אמבראזיע. דערהויפט איז מען מבטל קולטור-ארבעט. מען זיצט אין דער היים אדער מען שוועבט אין די הימלען — און מען שאפט. דאס הויכע ווארט איז שאפן. ארבעטן איז א נידעריקע מדרגה. ארבעטן איז קיין קונץ נישט, ווער קען עס נישט? דער אמת איז, אז אן ארבעט, אן התמדה, אן מסירת-נפש און אן געוויסע געניטקייטן און קענטענישן, וואס קומען מיט און פון דער ארבעט, קענען אויך נישט זיין קיין גרויסע שעפערשישע דערגרייכונגען. דאס איז דער היסטא-רישער אמת. פון דעסטוועגן האלט מען ביי אונדז נישט פון די, וואס זיער גייס-טיקע פראדוקטיוויטעט איז פארבונדן מיט לערנען, מיט פארשן, מיט זאמלען, מיט וויסן ווי צו נוצן געצייג ווי אויך די פראדוקטן פון לערנען און זאמלען און פארשן. ביי אונדז וויל מען נאר שאפן א יש מאין. דער „שאפער“, גלייבט מען ביי אונדז, נייטיקט זיך נישט אין אזא וואכעדיקער זאך ווי וויסן, וואס און ווי אנדערע האבן געשאפן. אדער אין וויסן בכלל. ער האט אינטוויציע, אויף אים רוט די שכינה, דער רוח הקודש.

מיט דעם דערקלערט זיך וואס מענטשן, וועלכע האבן זיך קיין מאל נישט אפגעגעבן מיט שטודירן, זאגן מיר, שפראכן, אפילו נישט מיט שטודירן זיער אייגענע שפראך, יידיש, מישן זיך אין פראגעס פון לינגוויסטיק און „וויסן בעסער“ פון אלע פאכלייט.

דערפון נעמט זיך, וואס זעלטן ווען עמעצער קאנצענטרירט זיך ביי אונדז

אויף זאמלען, זאגן מיר, יידישן פאלקלאר אדער מאטעריאל פאר יידישער גע-
שיכטע. צו וואס זאמלען זאטן, דאקומענטן? צו וואס זיך מיען און מאטערן? מען
דארף נאר זיין „שעפעריש“, ווערט מען א פאלקלאריסט, א היסטאריקער, — וואס
נאר מען וויל.

בכלל איז מען נאך ביי אונדז אלץ נישט צוגעגרייט צו אַזאַ זאַך ווי צו גרייטן
זיך, מיען זיך, גיין פאמעלעך פון אונטן ארויף, קריכן ביי די גרעסטע מניעות,
אפט פאלנדיק און אנווערנדיק די כוחות, בארג-ארויף, מען וויל גלייך אנהייבן
פון אויבן, פון שפיץ.

מ'האט נישט קיין געדולד צום לאנגן, שווערן צוגרייטונג-פעריאד; מ'וויל
גלייך ווערן א שאפער, נישט זיין דארטן עפעס א שטיקל טוער, אן ארויסהעלפער...
י. ת. ראבניצקי, א מענטש מיט גייסט און טאלאנט, מיט וויסן און בילדונג, א קלא-
רער קאפ, א זאכלעכער שריפטשמעלער, אן ערלעכער דענקער, — י. ת. ראבניצקי
האט זיך נישט געשעמט אפצולעבן א לעבן, וואס איז געווען פול מיט ארבעט, מיט
מי, מיט הארעוואניע. ער האט געהאלטן פאר א זכיה צו זיין אן ארויסהעלפער,
א טוער. און חיים נחמן ביאליק, דער גרויסער פאָעט, האט געוויסט ווי צו שעצן
דעם טוער אין ראבניצקי. ביאליק, דער גייסטרייכער שמועסער, איז געווען פול
מיט דרין-אריין פאר דער שטילקייט פון זיין פריינדס מי, פאר דער איידלקייט פון
זיין קרבן. און אזוי ווי דעם חלום ציט צום באשייד, דעם ווילן — צו טאט, דאס
בליעכץ — צו דער פרי און דער אגדה — צו הלכה, אזוי האט ביאליקן געצויגן
צו ראבניצקי.

דער פאָעט האט געוויסט אז „יידישקייט, וואס איז אין גאַנצן אגדה, איז
געגליכן צום אייזן, וואס איז צעגליט אין פייער און נישט אפגעטונקט געווארן אין
קאָלט וואסער“. ראבניצקי איז געווען „דאָס קאַלטע וואסער“, אין וועלכן ביאליק
האט געזוכט אפצוטונקען זיין — אין פייער צעגליטן — אייזן.

ביאליק האט פארשטאנען — און דאס איז די צוואה, וואס ער האט אונדז
איבערגעלאזן, — אז „שטרעבונג פון הארץ, גוטער ווילן, גייסטיקע דערוואכונג,
אינערלעכע ליבע — (אז) די אלע זאכן זיינען שיין און ניצלעך, ווען זיי שליסן זיך
מיט מעשים, מעשים הארט ווי אייזן, ווי גרויזאמע פליכט...“ דערפון נעמט זיך
זיין מאכן שותפות מיט י. ת. ראבניצקי.

ראבניצקי, דער שטילער טוער, דער קאלטער אפקילער פון הייסן, צעגליטן
אייזן, האט ביאליקן געהאלפן באשיידן זיינע חלומות, דערהויפט דעם חלום פון
כינוס, האט אים געהאלפן אריינברענגען אין דעם בלויען בלוט פון זיין אגדה דעם
גרויען אייזן פון הלכה, האט אים געהאלפן צוגעבן צו דער וויכיקייט פון פאָעזיע
די האַרטקייט פון מעשים, פון גרויזאמער פליכט...

4. דוד פרישמאן (1860—1922)

א.

ווען דוד פרישמאן איז (דעם 4טן אויגוסט 1922) געשטארבן, האט מע נישט
געוויסט — און מע ווייסט אויך איצט נישט — אַקוראַט ווי אַלט ער איז געווען:

צי 57 יאר, לויט זיינע אייגענע נאָטיצן, צי 62 יאר, אָדער מער, ווי עס זאָגן זיינע נאָענטע פריינד. אָבער אַלץ איינס ווי אַלט ער איז געווען, איז ער אַוועק פון אונדז יונג... טאַלאַנט איז אייביק יונג (דאָס איז געווען פרישמאַנס באַליבטע אידיע). ער איז געשטאַרבן אין מיטן דער פונאַנדערבליונג פון זיין טאַלאַנט. איז ער הייסט עס געשטאַרבן יוגנטלעך. ער איז קיין מאָל נישט געווען אַזוי פרוכטבאַר אויף אַלע געביטן פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט — אויף די געביטן פון קריטיק, ליריק, דערציילונגען, עסייען, פעליעטאַנען, קינסטלערישע איבערזעצונגען, רע-דאָקטאָרשאַפט — ווי אין דעם לעצטן פעריאָד פון זיין לעבן.

זיין שריפטשטעלערישע מייסטערשאַפט — די קלאַרקייט פון זיין געדאַנק, די קראַפט און די שאַרפֿקייט פון זיין אויסדרוק, די גראַציעזישקייט פון זיין סטיל, זיין סאַרקאַזם, זיין לירישקייט האָבן זיך געפילט שוין אין זיינע ערשטע ווערק אויף העברעיִש. אָבער צו זייער העכסטער מדרגה האָבן זיינע אַלע מעלות זיך דערנענטערט ערשט אין דער צווייטער העלפט פון זיין מער ווי פערציק-יאַריקן ליטעראַרישן שאַפן. ווען ער האָט — נאָך גאַר יונג — גענומען שטורעמען די פעסטונגען פון דער העברעיִשער פרעסע, דער העברעיִשער מליצה אָנהייב אַכ-ציקער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט, האָט ער געמאַכט אַן איינדרוק פון אַן „עילוי“, אָבער ער איז נישט געבליבן קיין ווונדערקינד. זיין קראַפט איז געוואַקסן און עס האָט אים געצויגן צו רייפֿקייט, צו שלימות. עס איז פאַר אים נישט גע-שטאַנען קיין גלית הפלישתית, ווען ער איז צום ערשטן מאָל אַרויס אויפן ליטע-ראַרישן „שלאַכטפעלד“, — עס איז נישט געווען צו פיל האַפט און קראַפט אין דער מליצהדיקער בטלנות וואָס פרישמאַן האָט באַקעמפט; עס איז צום גרעסטן טייל געווען אַ שטרוי-אַנגעשטאַמטע פופע פאַר דערוואַקסענע, וואָס פונעם ערשטן ריר פון לעבעדיקן לעבן וואַלט זי סיי-ווי אומגעפאַלן — אָבער ער, דער יוגנטלעכער קעמפער, האָט אויסגעזען ווי אַ קליינער דור, אַזוי ווי ווען ער זאָל באמת האָבן זיך געצילט אין אַ מעכטיקן שונא און אים געטראַפן מיט אַ שטיין אין קאַפּ און אַ פייל אין האַרצן אַריין.

איצט קאָן אונדז אויסזען נאָוואָ אַט דאָס אַרויסטרעטן מיט אַזאַ אימפעט, מיט אַזאַ ברענענדיקן צאָרן קעגן מליצות וואָס זייער אַנגעבלאָזנקייט האָבן פרייער נאָך פאַר פרישמאַנען געזען אַבראַמאָוויטש, קאָוונער און אַנדערע. ס'קאָן זיך אויסדאַכטן צו זיין אַ היפש ביטל דאָן קיכאַטיש אַט דאָס שטיין קעגן פוסטע ווינטמילן מיט אַ שווערד אין האַנט און מיט „בליצן און דונערן“ פון נביאישע רייד אין מויל („חי אני, אם לא ביד חזקה ובזרוע נטיה“... — דאָס איז געווען דער טאָן אין וועלכן פרישמאַן האָט געשריבן), אָבער דאָן איז געווען אין דעם נישט נאָר ענטוויאַום און יוגנטלעכע קאַמפלוסטיקייט, אמתער מוט דאָס צו טאָן... דער קיניג איז געווען נאָקעט, אָבער דער ערשטער וואָס שרייט אויס איז אַ העלד, אויב ער איז נישט קיין קינד.

אין דוד פרישמאַנען איז ווי אין יעדן אויפריכטיקן קעמפער געוויס געווען עפעס קינדיש, תמימותדיקס, אָבער נאָך מער איז געווען אין אים פאַטעטישקייט. ער האָט דאָך נישט געזאָגט מיט אַ שטילן שמייכל: „דער קיניג איז הויל און נאָקעט“. ער האָט געמאַכט גוואַלדן, און אַ דאַנק אַט דעם געשריי, אַט דער וואַרע-

נונג, איז „תוהו ובוהו“ — זיין הייסער פאמפלעט קעגן די גדולים פון זיין צייט — געווען אַ דאָטע אין דער געשיכטע פון אונדזער קריטיק.

פאַר אונדז, איצטיקע, זיינען די צעדערבוימס, די יהל"לס און אפילו די פּרץ סמאלענסקינס שוין לאַנג זכרונות, ליבע זכרונות פון דער פאַרגאַנגענהייט; מיר זעען זיי איצט אין אַ היסטאָרישער פּערספּעקטיוו, און די שוואַכקייטן און די לע- כערלעכקייטן (אָזוי ווי די פּאָזיטיווע זייטן) פון דער עפּאָכע און דעם סטיל, וואָס זיי רעפּרעזענטירן, זיינען איצט אונדז (און פּרישמאַנען אַליין אין אַ שפּעטערדיקן פּעריאָד) געוואָרן קלערער, ווי זיי זיינען געווען ווען ער איז קעגן זיי אַרויסגע- טראָטן, אָבער דאָן איז עס געווען שווערער צו זען ווי איצט, און דערהויפּט איז געווען שווער עפּעס צו זאָגן בפּני כל עם ועדה. דאָס האָט דאָך געהייסן מורד זיין אין די געאַכפּערטע און געקרוינטע מנהיגי הדור! דעריבער איז נישט אָזוי וויכטיק, צי האָט דוד פּרישמאַנס שאַרפּע קריטיק געהאַט אָן אמתע ווירקונג אויף דעם ברייטן עולם ליינענערס, אָדער זיי האָבן נאָר באַווונדערט זיין „לשון“, אָזוי ווי זיי זיינען פּרילער אַנטציקט געווען פון אר"עס אָדער יהל"לס „נביים נויים“; — אַליין פּאַר זיך איז עס געווען אַ שיינע און אַ געוואַנטע זאַך. און אין די הערצער פון יחידים האָט עס זיכער איבערגעלאָזט שפורן. עס האָט לייכטער געמאַכט דעם וועג און שנעלער — דעם גאַנג פון די אַנזאָגערס פון אַ נייער תקופּה.

עס וואָלט געווען אָבער אַ גרויסע אומגערעכטיקייט קעגן פּרישמאַנס ליטע- ראַרישן שאַפּן — אַפּשושטעלן זיך צו לאַנג אויף זיין „קאַמף מיט דער בטלנות“, אויף זיין „איראַפּעזשיקייט“ אד"גל. פּרישמאַן וואָלט נישט פאַרנומען, נישט גע- קאַנט פאַרנעמען קיין אַרט אויבן-אָן אין דער מאַדערנער העברעישער (און צום טייל אויך יידישער) ליטעראַטור, ווען זיין הויפּט-פאַרדינסט זאָל זיין די „תוהו- ובוהו“-פּאַלעמיק און די פּראַגראַם פון „גוטן געשמאַק“. מיט פּאַלעמיק אַליין גיט מען אין אַ ליטעראַטור נישט אַריין קיין נייעם גייסט, בפרט נאָך אַז אין היץ און רויך פון קאַמף זעט מען נישט ריכטיק דאָס אמתע געזיכט פון אַז עפּאָכע און אירע פאַרשטייערס. מען כאַפּט נאָר יענע אויסגעקרימטע שטריכן וואָס קענען לייכט פאַרגרעסערט און אויסגעלאַכט ווערן. און וואָס איז שייך „גוטן געשמאַק“ איז עס בכלל נישט קיין פּראַגראַם פאַר אַ ליטעראַטור. דאָס איז אַן אויסדרוק וואָס דאַרף ערשט אַנגעפילט ווערן מיט אינהאַלט (איך ווייס אַגב נישט, צי איז עס אַ סימן פון גוטן געשמאַק אָט דאָס האַלטן אין איין ריידן וועגן גוטן געשמאַק). ווייטער: „איראַפּעזשיקייט“ איז אוודאי נישט מער ווי אַ פאַרמעלער און זייער אומבאַשטימ- טער באַגריף. הינטער „איראַפּעזש“ קאָן זיך באַהאַלטן אַ מאָל נישט ווייניקער בטלנות, פּוסטיקייט און פּראָווינציאַליזם ווי אין אַ חקירה פון „המגיד“ אָדער „הלבנון“. מיר היינט ווערן שוין בכלל נישט אָזוי נתפּעל פון די „ארצות המערב“. אַנהייב אַכציקער יאָרן איז די לאַגע (דאָס דאַרף מען נישט פאַרגעסן) געווען אַנ- דערש; עס זיינען געווען אַנדערע השגות, אַנדערע פּאָדערונגען. דאָך וואָלט געווען נישט ריכטיק אַריינצושטופּן אַזאַ לעבעדיקן גייסט ווי דוד פּרישמאַן אין די אַרכיוו- קעלערס פון יענער, שוין לאַנג פאַרגאַנגענער עפּאָכע און האַלטן אין איין דער- טאַנען זיין „איראַפּעזשיקייט“, זיין ריידן וועגן „הטעם הטוב“ אד"גל.

אגב איז קיין שרייבער נישט דאָס וואָס ער פּריליקט, נאָר דאָס וואָס ער איז. וואָס איז פּרישמאַן? ער איז מער ווי זיינע פּאַמפלעטן און פּראַגראַמען. עס

שעפט אים נישט אויס זיין דורכזיכטיקע אָבער שיטערע ליריק; איר האָט אים נאָך נישט, ווען איר זייט מוסיף צו איר זיין קריטיק, זיינע עסייען, מעשיות, איבער-זעצונגען. ער נעמט דאָס אַלץ אַרום, נעמט דאָס אַלץ אַריין אין זיך, און עס וואָלט הייסן צעברעקלען פּרישמאַנען — אויב מ'זאָל ריידן וועגן זיין פּאָעזיע באַזונדער, וועגן זיין קריטיק באַזונדער, וועגן זיינע דערציילונגען באַזונדער אַזױ. און מיר וואָלטן אויך נישט געהאַט דעם סך-הכל וואָס הייסט פּרישמאַן, ווען מיר זאָלן פון זיינע איינציקע אויפטוען אויף פאַרשיידענע געביטן מאַכן אַ חיבור.

עס זיינען דאָ שרייבערס וואָס מיר שעצן זיי צוליב זייערע ווערק און עס זיינען דאָ אַזעלכע שריפטשטעלערס, וואָס מיר ווייסן ווי צו שעצן זייערע ווערק צוליב זיי. פּרישמאַן געהערט צו די לעצטע. אָבער אויך זיי זיינען נישט אַלע גלייך. אין איינע באַזונדערן מיר די דינאַמישע גאַנצקייט, דעם סך-הכל פון אַלע זייערע כוחות און כשרונות, אין אַנדערע — איין דאָמינירנדיקע פעיקייט זייערע, די, וואָס האָט ווערטפול געמאַכט אַלץ צו וואָס זיי האָבן זיך צוגערירט. צי אַט-די פון איין קראַפט באַהערשטע פּערזענלעכקייטן האָט געהערט פּרישמאַן. זיין כוח איז געווען זיין שריפטשטעלערישע מייסטערשאַפט.

און ווען איך זאָג דאָס, מײן איך נישט נאָר זיין סטיל אַליין. עס וואָלט געווען פונקט אַזאָ אַרעמע באַנאַליטעט צו זאָגן אַז פּרישמאַן האָט געהאַט אַ פּיינעם סטיל, אַ געלייטערטן העברעיִש אד"גל, ווי צו זאָגן, אַז ער איז געווען אַן «איראַ-פעער», האָט «פּיינט געהאַט בטלנות» אַזױ. איך מײן עפעס מער ווי סטיל. סטיל אין ליטעראַטור איז דערהויפּט שייך צו דער שפּראַך. פּרישמאַן איז געווען מער, אַ סך מער ווי אַ שפּראַך-מייסטער. ער איז געווען אַ בוי-מייסטער. ער איז געווען אַ פּולשענדיקער בעל-הבית נישט נאָר איבער זיין שפּראַכלעכן אינסטרומענט, ער האָט באַהערשט אויך דעם געמאַציאָנעלן און געדאַנקלעכן מאַטעריאַל וואָס ער האָט געניצט. ער האָט אים אַרױסגעבראַכט און אויסגעלייגט פונקט אין דעם סדר, לויט דעם פּלאַן און מיט דעם ציל וואָס איז אים געווען געווינטשן. זיינע געדאַנקען און געפילן, נישט נאָר די ווערטער, האָבן אים געפּאָלגט פונקט אַזױ ווי די ציגל, ליים, צעמענט, שטאַל און אייזן, גיבן זיך אונטער דעם בויער פון אַ הויז.

ער האָט געמעגט האָבן פּראָדוקטיווע און אומפרוכטבאַרע אַדער פּאַלשע גע-דאַנקען; געפילן האָבן געקאַנט זיין ביי אים רייכע און אויך אַרעמע, אויבנאויפיקע געפילן; אָבער נישט דאָס איז דער עיקר. וויכטיק איז וואָס אַלע געדאַנקען, אַלע איבערלעבונגען, וועלכע ער האָט געוואָלט אַרױסברענגען, האָט ער אַרױסגעבראַכט און אַרױסגעבראַכט זיי אַזױ גאַנץ, אַזױ קלאַר אַז איר האָט נישט געטראַכט גאָר וועגן זיין אייגענעם ווערט. איר האָט וויסנדיק אַדער נישט וויסנדיק עס אַליין, באַזונדערט די קראַפט פון אויסדרוק וואָס איז אין זיי אנטפלעקט געוואָרן.

פּערזענלעך איז ער געווען פול מיט עטישן פאַטאַס, מיט בענקעניש נאָך אמת, נאָך עכטקייט. אַפילו אין זיין סקעפטיציזם איז ער אַפט געווען פאַטעטיש (עס איז אַ טעות צו האַלטן אים פאַר אַ טיפּישן סקעפטיקער; ער האָט גיכער געהערט צו יענעם סאַרט פאַטענציעל-פרומע מענטשן וואָס זייער גאַנץ לעבן ליידן זיי דערפון, וואָס זיי האָבן נישט קיין רעליגיע, נאָר רעליגיאָזיטעט און סוראַגאַטן, דורך וועלכע זיי זוכן צו באַפּרידיקן אַדער אַפּצוזאַרן זייער רעליגיעזן הונגער. פּרישמאַנס סוראַגאַטן פון הייליקייט זיינען געווען — העברעיִש און בכלל די קונסט פון וואָרט).

אָבער נישט געקוקט אויף די עטישע אימפולסן פון פרישמאָנס שרייבן, איז אונדזער איינדרוק פון אים — אַ ריין עסטעטישער.

אונדז זאָגט ווייניק „פרישמאָן דער דערציילער“, „פרישמאָן דער ליריקער“, „פרישמאָן דער קריטיקער“, אַזױ. אָבער זייער פיל באַטייט פאַר אונדז פריש- מאָן דער שריפטשטעלער.

דאָס איז בנוגע צו אים נישט קיין גענעראַליזאַציע, נאָר, פאַרקערט, זייער אַ קאָנקרעטע קוואַליפֿיצירונג. ווען מיר זאָגן „פרישמאָן דער שריפטשטעלער“ רירן מיר אָן טיפּער זיין „איך“ ווי ווען מיר זאָגן „פרישמאָן דער דערציילער, דער ליריקער, דער קריטיקער“. פרישמאָן איז פּרױער פאַר אַלץ און נאָך אַלעמען — אַ פאַרקערפּערונג פון דער שריפטשטעלערישער קונסט, ד״ה אַ מענטש וואָס מיט דער הילף פון געשריבענעם וואָרט און זיין אַרגאַניזירונג און ריטמיזירונג קען ער אויסדריקן אַ מאַקסימאַלן טייל פון זיין דענקען און פּילן. און זאָל דאָס נישט זיין גרינג אין אונדזערע אויגן, ביי שרייבערס מיט אַריגינעלע געדאַנקען און טי- פּערע געפּילן ווי די וואָס זיינען געווען ביי פרישמאָנען, קאָן טרעפּן אַז זיי זאָל עט נישט געלינגען, גאַנץ אָפט איז אַ שרייבער נאָר אויף אַ העלפט, נאָר אויף אַ דריטל, נאָר אויף אַ צענטל אַ שרייבער. דאָס הייסט: אים געלינגט אויסצודריקן נאָר אַ העלפט, אַ דריטל, אַ צענטל פון דעם וואָס ער וויל זאָגן, עס בלייבט אין אים עפּעס, און מער וו עפּעס נישט אַרויסגעזאָגטס. אַט האָט ער דאַכט זיך געפונען דאָס וואָרט וואָס ער זוכט; זי נאַקעטע נשמה אין אים האָט זיך אָנגעטאָן אין אַ גוף, איז דערלייזט געוואָרן פון דער שטומקייט, פון דער טונקלקייט; אָבער באלד דערפּילט ער — און מיר, לייענערס, דערפּילן — אַז דאָס וואָרט איז פאַר איר אַ תּפּיסה, נישט קיין דערלייזונג. זיין אמתן געדאַנק, זיין אמתן געפּיל, זיין אמתן זעונג איז ענג אין דעם וואָרט, עס פעלט זיי פּרייהייט, רחבות, לופט צו אַטעמען... „אַ מחשבה ווערט אַ ליגן ווי נאָר מען זאָגט זי אַרויס“, קלאַגט זיך דער רוסישער דיכטער טיוטשעוו. און נישט ער אליין קלאַגט זיך אויף דעם, אויך אַנדערע וואָרט- קינסטלערס האָבן געשריבן וועגן דער פאַרפּירערשיקייט פון דעם מענטשנס שפּראַך. „עס איז שווער צו דערקלערן מיט אַ קאלטן בוכשטאַב דעם קאַמף פון מחשבות; מענטשן האָבן נישט קיין קלאַנגען גענוג שטאַרק אויסצומאַלן דעם ווונק פון גליק, אַ ברען פון הויכע דערהויבענע באַגערן פּיל איך, נאָר כ׳געפּין נישט קיין ווערטער“ אַזױ (לערמאַנטאָו). אויך פרישמאָן האָט געוויס געפּירט אַ גרויסן און אַ שטענדיקן קאַמף פאַרן וואָרט און מיטן וואָרט. אָבער ער איז פון קאַמף אַרויס מיט אַ קרוין פון ניצחון אויפן קאַפּ. פאַר די צילן וואָס ער האָט זיך גע- שטעלט, האָט ער געפונען די נייטיקע מיטלען. דעם מאַטעריאַל, וואָס ער האָט געהאַט, האָט ער געגעבן אַ פאַרעם...

נעמט זיך עס אפשר דערפון וואָס ער האָט זיך נישט געשטעלט קיין צו גרויסע צילן, נישט געהאַט קיין צו רייכען מאַטעריאַל? דאָס קען זיין. ער האָט גע- וואָלט אויסדריקן נאָר דאָס וואָס ער האָט געקאַנט אויסדריקן. זיין וועלן האָט נישט איבערגעיאָגט זיין קונטן. נישט אומזיסט איז אים אַזוי פּרעמד געווען פּרץ. יענער האָט זיך געשטעלט אויך אַזוינע צילן, וואָס ער האָט נישט געקענט דערגרייכן. ער איז געווען אַ זוכער אַפּילו ווען ער האָט נישט געקאַנט זיין קיין געפּינער. פרישמאָן האָט אויך געוויס „געזוכט“, געשטרעבט; ער האָט געוויס אויך געהאַט

זיין „בלויצע פויגל“ ערגעץ אין דער לופט, זיין „בלויצע בלום“ ערגעץ אין א ווייטן אומבאקאנטן לאנד. עס זיינען ביי אים אויך מסתמא געווען אומקלאַרקייטן און אומבאשטימטקייטן. אָבער מיר ליינערס האָבן נישט געוויסט דערפון. מיט אַלע זיינע קלערענישן, מיט זיינע אַלע טאַמערס און טונקלענישן איז ער פאַרטיק אָדער נישט פאַרטיק געוואָרן אין דער שטיל, אין יענע לאַנגע, שווערע און פייני-לעכע שעהן ווען ער האָט זיך געגרייט צו זיין אַרבעט. צו אונדו ליינערס איז ער געקומען אַ צוגעגרייטער, אַ פאַרטיקער, אַ זיכערער, אַ קלאַרער. ביז צום לעצטן פּינטעלע — אַ קלאַרער. פּרץ האָט געטראַכט הויך אויפן קול, מיט דער פען אין האַנט, פאַר אַלעמען אין די אויגן; מיר האָבן געוויסט פון זיינע ספּיקות, נישט נאָר פון זיינע געוויסהייטן; מיר האָבן געזען זיין עקספּערעמענטירן; שווער-נישט אַלע מאָל, ווען מיר ליינענען זיינע ווערק, געפינען מיר זיך אין זיין אָפּענער לאַבאַראַ-טאָריע. פּרישמאַן ווייזט זיך פאַר אונדו נישט אין פּראַצעס, נאָר מיט די רעזולטאַטן פון זיין אַרבעט. ביי אים זיינען געוויס אויך געווען צייטן פון קנאַספּן, פון בליצען, פון אַנגיסן זיך מיט זאַפט און ציען זיך צו דער ווין; אָבער דאָס אַלץ איז פון אונדו פאַרהוילן; מיר קומען אויף אַלעס פאַרטיקן. נאָך מער: ער אַליין — האָב איך דעם איינדרוק — האָט זיך גענומען פאַר דער פען ערשט דאָן ווען ער האָט געפּילט אַז די קערנדלעך זיינען רייף. פּרץ האָט פאַר אונדו אין די אויגן געאַקערט און געזויט. ביי פּרישמאַנען איז די פען געווען אַ סערפּ פאַר פּולע סוף-זומערדיקע זאַנגען*.)

דאָס פּילט זיך באַזונדערס שטאַרק אין די עסייען און אין די אַז-אַנגערופּענע פעליעטאַנען; אין זיי פּאַלט אַראָפּ די פּרוכט פון זיין געדאַנק, פון זיין ליריזם,

(*) אַ צייט נאָך דעם ווי דאָס איז געווען אַנגעשריבן, האָב איך אין יוביליי-נומער „היינט“ (וואַרשע, 1928, ז' 19), געלייענט אין דעם רעדאַקטאָר א. גאַלדבערגס זכרונות: „מיר האָבן שטענדיק געוויסט פאַרויס דעם אינהאַלט פון דוד פּרישמאַנס פעליעטאַן אין אַ צוויי-דריי וואַכן אַרום. גיין, נישט נאָר דעם אינהאַלט, איבער וואָס ער וועט שרייבן, אָבער אויך די פאַרעם, איינצולע זאַצן, כמעט דעם גאַנצן פעליעטאַן, ווי ער איז אין אַ פאַר וואַכן אַרום אַרום; פון זיין פעדער. דוד פּרישמאַן פלעגט זיין „מעובר“ מיט זיין פעליעטאַן וואַכן לאַנג. נאָכן „מעובר“ ווערן מיט דער טעמע, פלעגט ער לאַנג טראַכטן איבער יעדן זאַץ, כמעט איבער יעדן וואָרט.

— איך וועל שרייבן איבער דעם און דעם.

און אין אַ פאַר טעג אַרום:

— איך וועל שרייבן אַזוי און אַזוי.

און אין אַ פאַר טעג אַרום:

— איך וועל אַנהייבן... דערציילן... ענדיקן... — און אַזוי כסדר.

— הייסט עס, אַז אין דער נעקסטער וואַך באַקומען מיר אייער פעליעטאַן אַרום מאַן-טיק-דינסטיק, און נישט אין דער לעצטער מינוט?

— גאַנץ באַשטימט!

אָבער אויך די וואַך און די אַנדערע וואַך איז אַוועק. אויף דער דריטער וואַך פלעגט זיך די טיר פון רעדאַקציע עפענען שטיל, ערשט אַרום 4 אין מיטן דער נאַכט פון מיטוואַך אויף דאַנערשטיק. דוד פּרישמאַן פלעגט זיך באַווייזן, כמעט אין נעגליזשע, ווי פון אַרבעטס-טיש, מיטן גראַבן ציגאַר אין מויל, מיטן אויפגעשטעלטן קראַגן, קינדיש-נאַאיי, עטוואָס פאַרשעמט.

— אַט איז מיין פעליעטאַן... איר זיצט נאָך דאָ אַזוי שפּעט? אַך, איר צייטונגס-לייט! — און ער איז אַוועק.

דערפאַר איז קיין איין שורה אין זיין פעליעטאַן נישט געווען געשטראַכן, קיין איין אות נישט געמעקט — דער פעליעטאַן, ווי ער איז איצט אַרויסגעקומען, איז דאָך אייגנטלעך געווען פאַרטיק מיט וואַכן צוריק...!

ווי פון זיך אליין — אזוי פול איז זי, אזוי צייטיק. אבער אויך אין די לידער וואָס אין זיי וואָלט זיך וועלן האָבן מער אומגעריכטיקייט, מער ספּאַנטאַנישקייט, מער גרונדיקייט — אפילו אין זיי שפירט זיך דעם דיכטערס צוגעגרייטיקייט. אפילו זיי זיינען נישט געשריבן, נאָר געבויט — לויט אַ גוט־אויסגערעכנטן פּלאַן, אין אַ סך פון זיי איז פאַראַן לירישקייט, פייכטיקייט („לחלוחיות“) פון עמאַציע, פון אי־בערלעבונג. אָבער די לירישקייט איז אַ דורכגעזיטע, די עמאַציע — אַן אָפּגע־ווויגענע, אַן אויסגעמאַסטענע, די איבערלעבונג — אַן איבערטראַכטונג. עס איז אין אַ סך לידער דאָ פאַטאַס, אָבער פּונקט אזוי פיל, נישט מער און נישט ווייניקער, ווייל עס קאָן זיך איינזאַלטן אין דער צייכענונג אָדער סטרוקטור פון ליד. אַט ווערט דער דיכטער אויפגעבראַכט, אַט ברויזט אין אים אויף עפּעס אַ שטאַרק געפיל, עס רוישט, עס שווימט — זייט רווק; ער וועט נישט אַרויס פון די כלים. ווילט איר זען, עפּעס קאָכט זיך אויפן פייער, ווי עס זידט זיך און „לויפט“ און „לויפט אויס“ דעם שרייבערס קעסל — לייענט פּרצן, בערדיטשעווסקיין, ברענערין, ביאַליקין. ביי פּרישמאַנען קאָנט איר נאָר פאַרזוכן דעם טעם פון אַ פאַרטיקן גע־ריכט. עס קען אייך שמעקן אָדער נישט; איינס אָבער איז זיכער: ס'איז פאַרטיק... אין פּרישמאַנס שרייבן איז דאָ די געמאַסטנקייט פון אַרכיטעקטור, די קלאַר־קייט און איינדייטיקייט פון אַ מאַטעמאַטישן זאַץ. דאָס איז ריכטיק וועגן אַלע פאַר־מען פון זיין שאַפן און דאָס איז אין זיי אַלע דאָס כאַראַקטעריסטישסטע, דאָס פּרישמאַנישסטע. צי איר לייענט זיינעם אַ געדיכט, צי אַ סקיצע, צי אַ געוויינטלעכן צייטונג־אַרטיקל — קיין מאָל הערט איר אים נישט שטאַמלענדיק, קיין מאָל זעט איר נישט, ער זאָל אָנהייבן עפּעס אַ זאַך און זי נישט ענדיקן, ער זאָל אויפשטעלן אַ פּונדאַמענט און נישט מאַכן קיין ווענט, מאַכן ווענט און לאָזן זיי אָן אַ דאָך; ער גיט אונדז אפּשר נישט קיין אימפּאַנירנדיקע אָבער פאַרענדיקטע בנינים.

די פעסטע און זיכערסטע פון זיינע בנינים זיינען די עסייען, די פעליעטאַנען. אין זיי גיט ער אונדז נישט ווי אין די דערציילונגען פּרעמדע לעבנס, פאַר וועלכע ער האָט צו־ווינציק געשטאַלטונג־קראַפט, נאָר זיין אייגענעם לעבן, זיין אייגענע וועלט, וואָס ער קאָן אויסגעצייכנט קאָנטראַלירן; פאַר ריינער ליריק איז זיין פּסי־כיש לעבן אַפט מאָל צו באַוווסטזיניק און נישט טיף גענוג. די העכסטע מדרגה פון זיין שריפטשטעלערישער קונסט דערגרייכט ער ווי אַן עסייסיסט. ער אַרבעט פלייסיק אויס אַלע פרטים און פאַרגרעסערט זיי. זיינען דאָס גאַנץ געוויינטלעכע מיטלען. אָבער אין דער קונציקייט, אין דער גראַציע, ווי ער מאַכט עס, האָט ער נישט צו זיך קיין גלייכן נישט אין דער העברעישער, נישט אין דער ייִדישער ליטעראַטור. ער צעגלידערט, טיילט אַרויס און מאַכט קענטיק די דעטאַלן פון דעם געדאַנק אָדער געפיל אָדער בילד אזוי, אַז איר באַקומט צום סוף נישט קיין צע־שויבערטן בינטל איינצלהייט, נאָר אַ גאַנצע זאַך, אַן אַרגאַניזם. „סטיל“, זאָגט סטענדהאַל, „באַשטייט אין דעם, וואָס צום געדאַנק ווערן צוגעגעבן אַלע די אומ־שטענדן, וואָס זיינען אויסגערעכנט אַרויסצוברענגען די גאַנצע ווירקונג, וואָס דער געדאַנק קאָן אַרויסברענגען“. אין אַט דעם זינען איז פּרישמאַן געווען אַ סטיליסט. ביי אים גיסן זיך האַרמאָניש צונויף דער אַנאַליטישער מיט דעם סינטעטישן אופן שרייבן. פון זיין סך־הכל קוקט אַרויס יעדע פון די שורות, וואָס שטעלן אים צונויף...

די דאזיקע אלע באַמערקונגען זיינען נישט גענוג פאַר אַ פולער כאַראַקטער־ריסטיק אָדער אַפּשאַצונג פון פּרישמאַנס פּילזיטיקן שאַפּן. איך האָב געוואַלט שטעלן די טראַפּ נאָר אויף איין פּונקט — און דאָס איז די שריפטשטעלערישע בוימיסטרשאַפּט, די קלאַריטי און די אַרגאַנישע גאַנצקייט פון אויסדרוק, וואָס איז, ווי מיר דאַכט, דער ווערטפּולסטער אין אַלע ספּערן פון יענער אינטענסיווער און ריינער שריפטשטעלערישקייט, וואָס דער טויט האָט איבערגעריסן אין רעכטן מיטן פון אירע קלאַר־אויפגעגאַנגענע כּוחות.

ב.

פינף יאָר נאָך פּרישמאַנס טויט, אין 1927, האָט דער וואַרשעווער פּאַרלאַג „אחיספר“ אַרויסגעגעבן צוויי זאַמלונגען פון פּרישמאַנס „פעליעטאַנען“ אויף יידיש — איינע אונטערן נאָמען „מילחמה און שלום“ און נאָך איינע — „וואַרט און בילד“. ווער האָט די ביכער אַ נאָמען געגעבן? ווי עס ווייזט אויס, דער פּאַרלאַג אַליין. נישט דוד פּרישמאַן, געשאַפּן אַ טיטל און אַ שער־בלאַט פאַר פּרישמאַנס געקליבענע עסייען, האָבן זיך די פּאַרלעגער באַרויקט. געבן אויך אַן אַריינפיר, דערקלערן, פאַרוואַס האָבן זיי אויסגעקליבן גראַד די אַרטיקלען און נישט קיין אַנדערע, ברענגען כּראַנאַלאָגישע דאַטן, — דאָס וואַלט געהייסן שוין צו פיל פאַר־לאַנגט פון אַ יידישן אַרויסגעבער. אַ יידישער אַרויסגעבער דאַרף זיך נישט זאָרגן פאַר אַזעלכע „אַקאַדעמישע“ זאַכן. ער דאַרף נאָר זען, אַז עס זאָל זיין גענוג זייטלעך פאַר אַ בוך און — גענוג דרוק־פעלערן, ווייטער גייט אים מער גאַרנישט ניט אַן. אזא סדר צי אַן אַנדער סדר, יאָ כּראַנאַלאָגישע צי נישט כּראַנאַלאָגישע, האָט דער שרייבער געשאַפּן דעם טיטל פון זיין בוך אָדער דער בחור הפּאַרלעגער — וועמען אַרט עס? דער יידישער לעזער האָט, נישקשה, אַ גוט קעפל, און דער אַרויסגעבער דאַרף אים נישט אַריינלייגן קיין פינגער אין מויל. צו־וואָס זיך מטריזן זיין? אגב, פּרישמאַן האָט געשריבן אַזוי לייכט, אַזוי קלאַר, אַזוי דורכזיכטיק, אַז ער דאַרף אפשר טאַקע באמת נישט האָבן קיין שום פּירושים און קיין שום הקדמות.

ווען האָט ער אויסגעצירקלט אויפן פּאַפּיר דעם אָדער יענעם ווייץ? וואָס האָט אין אים אַנגעצונדן אזא אָדער אַן אַנדער שטיק פּאַטעטישן פּיער? ווען האָט ער אונדז געגעבן דעם אָדער יענעם לירישן אויסגוס? וואָס פאַר אַ געלעגנהייט האָט אים געמאַכט אַזוי סאַרקאַסטיש? — דאָס וואַלט געקאַנט זיין אפשר וויכטיק ביי אַן אַנדערן שרייבער, נישט ביי פּרישמאַנען. ביי אַנדערע שרייבערס אינטערעסירט אונז, וואָס זיי זאָגן — און דאָ קאָן שוין האָבן אַ באַדייטונג די צייט, די סביבה. אַבער פּרישמאַנס אידייען — זיי זיינען ביי דעם פּיינערן לעזער קיין מאָל נישט געווען דער עיקר. פּרישמאַנס אידייען זיינען זעלטן ווען אַריגינעל, זעלטן ווען טיף, אַפּט זיינען זיי, פּשוט, באַנאַל. זיי באַשטייען אַפּט, אַ שטייגער, אין דעם, אַז איידער רחמנות צו האָבן אויף בהמות, דאַרף מען פּרזער זיין גוט צו מענטשן („צער בעלי חיים“); אַז אייראַפּע איז אַזוי פאַרווילדעוועט געוואָרן, אַז ווען מע וועט זאָגן אין דער נאָענטסטער צוקונפּט „אייראַפּעיש“, וועט מען מיינען דאָס אייגענע וואָס איצטער מיטן וואַרט „אויאַטיש“ (אייראַפּעיש) אד־גל. די הויפטזאַך ביי פּרישמאַנען איז תמיד געווען טאַקע נישט וואָס ער זאָגט, נאָר וואָס ער זאָגט עס

און ווי אזוי ער זאגט עס. זיין אייגענער אינדיווידועלער שטייגער שרייבן, זיין ריטמישקייט, זיין פאטאס, זיין ליריזם, זיין סאראקאטישע איראָניע און די פאַר-ענדיקטקייט, די שלימות פון אַט דעם נוסח איז שטענדיק געווען דאָס, וואָס אונדז האָט אין פרישמאַנען גערייצט. אָבער דאָס האָט ער געהאַט כמעט אַלע מאָל — ווען, וווּ און וועגן וואָס ער זאָל נישט האָבן געשריבן.

קאַנען מיר באמת זיין גלייכגילטיק צו די צייט- און אַרט-אומשטענדן, ביי וועלכע ער האָט געשאַפן דעם אָדער יענעם עסיי? ער האָט אַלע מאָל און אומעטום געקאַנט נעמען דעם אַרעמסטן שטאַף, דעם מאַגערסטן מאַטיוו, די עלעמענטאַרסטע אידיע און אויסשפילן אויף דעם אַזאַ פאַרקייילעכדיקטן ניגון, אַזאַ חנעוודיקע מע-לאַדיע אַז מיר זאָלן זיך אינטערעסירן שוין מער מיט זיין אויסדרוקפּעיקייט, ווי מיט דעם, וואָס ער האָט אויסגעדריקט.

ער האָט געוויסט ווי צו שאַפן ביי אונדז אַן אילוזיע פון טיפּער איבערלעבונג. אַט דער עמאַציאָנאַליזם, אַט דאָס לירישע איך-געפיל האָט געמאַכט פאַר אונדז לעבעדיק און אינטערעסאַנט אַפילו זיינע פשוטסטע און פלאַכסטע געדאַנקען.

זעלטן ווען קינסטלעריש אין זיינע קונסט-זאַכן (אין זיינע דערציילונגען), איז ער געווען אַ קינסטלער אין זיין פובליציסטיק.

אין „וואָרט און בילד“ האָבן די פאַרלעגערס אַריינגעשטעלט אַ פאַר פון זיינע בעלעטריסטישע זאַכן („געשטאַלמן“, „צוויי דעפּוטאַציעס“) — און זיי האָבן דאָס אַזוי ווי מיט אַ כיוון געטאַן, כדי מיר זאָלן קאַנען פאַרגלייכן זיין בעלעטריסטיק מיט זיינע עסייען און כדי מיר זאָלן זען אַז ער איז מער בעלעטריסט און מער פאַעט, ווען ער שרייבט אַרטיקלען, ווי דאָן ווען ער שטעלט זיך דירעקט בעלעטריסטישע און פאַעטישע אויפגאַבעס.

ווען ער דערציילט אונדז צום ביישפיל די מעשה מיט די צוויי דעפּוטאַציעס — איין דעפּוטאַציע פון די בעלי-בתים צו די אַרבעטער, וועלכע האָבן געווונען אַ שטרייק, און אַ צווייטע — צו די בעלי-בתים פון אַרבעטער, וועלכע האָבן אַ שטרייק פאַרשפילט — גיט ער אונדז אַן אַ שיעור פיינע פרטים, אָבער נאָר פרטים. דער עיקר — דער לעבעדיקער מענטש — פעלט. דער לעבעדיקער מענטש אין דער דערציילונג איז אַן אַרבעטער אָדער אַ פאַבריקאַנט, נישט פרישמאַן אַליין, און ער האָט קיין אַנדערע מענטשן, אַ חוץ זיך אַליין, נישט געקאַנט מאַלן. אַנדערש איז אָבער אין די — כמעט שטענדיק לירישע, כמעט שטענדיק בילדלעכע — עסייען. דאָרט איז דער העלד ער אַליין, — זיין איבערלעבונג, זיין כּעס, זיין צער, זיין ביטערקייט — און דאָס דריקט ער אויס, ווי געזאַגט, אַזוי גאַנץ, אַזוי שטאַרק, אַזוי פּול און מיט אַזוינע לעבעדיקע, פאַרביקע איינצלהייטן, אַז מיר לייענען אַפט זיינע אַרטיקלען ווי לידער אין פּראָזע...

ער רעכנט זיך ביי אונדז פאַר דעם פאַרשטייער פון „איראַפּעזום“, אָבער מיר דאַכט, אַז דער לירישער ברען און די סענטימענטאַל-ביטערע סאַראַקאטישקייט מאַכט אים גראַד פאַר איינעם פון אונדזערע ייִדישסטע שרייבערס. נישט אומזיסט פילט זיך אַזוי אַפט אין זיין שרייבן דער ביבליש-נביאישער סטיל... „די פּונדאַ-מענטן, אויף וועלכע עס איז געגרינדעט דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן, זיינען דער-שיטערט. גאַנץ איראַפּע וואַקלט זיך. וווּ איז רעכטס? וווּ איז לינקס? מווייסט נישט. וואָס מעג מען? וואָס טאָר מען נישט? קיינער ענטפּערט נישט. וואָס איז מיינ?

וואָס איז דיין? קיינער הערט נישט" («מילחמה און שלום», ז' 28). אָדער: «...און דער מבול פון בלוט שטייגט און באַדעקט שוין די שפיצן פון די העכסטע בערג, און הונדערט טויזנט פּאַלן אין נאָר איינציקע אַכט טעג, און שטעט ברענגען און דערפער ווערן וויסט, און הונגער און עלנט און בויט הערשן איבערן גאַנצן לאַנד, און דאָס יאַמער־געשריי פון הונדערט טויזנט פרויען און קליינע קינדער, וועלכע זיינען נאָר־וואָס נאָך געווען גליקלעכע מענטשן, ערפילט די לופט און ציטערט ביז צום הימל" (דאָרט, ז' 38).

איך וויל פאַרשטייט זיך נישט זאָגן אַז פרישמאַן האָט אין זיך געהאַט עפעס פון אַ נביא. אָ, ניין, ער וואָלט געווען אַליין דער ערשטער צו פּראָטעסטירן קעגן אַזאַ מין מין פאַרגלייך (ער האָט אפילו פון ביאליקס קאַפּ געריסן די קרוין פון נבואה). איך מיינ נאָר אַז אין זיין אופן שרייבן איז געווען אַפּט עפעס פון דעם נוסח הנביאות, פון אַט דעם אַלטי־יידישן נוסח. פרישמאַן איז יידיש אי אין דער קראַפט, מיט וועלכער ער דריקט־אויס ליריש־עטישע שטימונגען, אי אין דער שוואַכקייט וועלכע ער ווייזט אַרויס, בעת ער פרוווט מאַלן עפישע געשטאַלטן.

אַבער זיין ליריש־עטישער כוח איז עכט, דערפאַר איז ער אַזוי אויסדרוקפול. ווען פרישמאַן איז פאַרכאַפט פון עפעס אַ געפיל, אַ זעונג, אַ וואָרט, איז דאָס גאַנצע לעבן פאַר אים דאָן אַט דאָס געפיל, אַט די וויזיע, אַט דאָס וואָרט. די גאַנצע וועלט ווערט פאַר אים באַלויכטן אינעם קאַליר פון דעם אַרטיקל וואָס ער שרייבט, איז יעדער אַרטיקל ביי אים אַ וועלט, אַ שטיק גאַנצקייט.

אין דעם פּרט איז ער געווען אַנדערש פון זיין יינגערן חבר אין אונזער שיינער פובליציסטיק — בעל־מחשבות. אויך ביי בעל־מחשבותן איז געווען אַ שטרעבונג צו מאַכן פון יעדן פעליעטאָן אַ קונסטווערק, אַ גאַנצע און אַ פאַרענ־דיקטע זאַך. אָבער בעל־מחשבות האָט זיין הויפט־אידיע געלאָזט דאַמינירן דורך דעם וואָס ער האָט זי געהאַלטן אין אַיין וואַריאַרן, אין איין מאַכן זי פיינער און קאַמפליצירטער. פרישמאַן האָט דאָס אייגענע דערגרייכט דורך פאַראיינפאַכונג. ער האָט פונאַנדערגעגלידערט און פונאַנדערגענומען די פּרטים, לאַזנדיק גאַנץ דעם עיקר. בעל־מחשבות איז אין שרייבן געדיכטער, אינטענסיווער, אויך אַריגי־נעלער און ממילא אינטעלעקטועל אַ סך אינטערעסאַנטער ווי פרישמאַן. אין איין פאַראַגראַף געפינט מען אַ מאַל ביי ד"ר עליאַשעוון מער און פיינערע ניואַנסן פון געדאַנק ווי אין פרישמאַנס אַ גאַנצן עסיי. אָבער בעל־מחשבותן פעלט — אפשר טאַקע דערפאַר — די קלאַרקייט, די דורכזיכטיקייט פון דוד פרישמאַן. בעל מחשבותעס קוואַל איז אַ טיפערער, אָבער אַ מער טונקעלער. פרישמאַנס ברונעם איז נישט אַזוי טיף אָבער זיין וואָסער איז רייך ווי קרישטאַל.

פרישמאַן איז אין נוסח פון זיין שרייבן נישט אַזוי פאַרשיידנאַרטיק ווי בעל־מחשבות. פרישמאַנס פעליעטאָנען זיינען כמעט אַלע געמאַכט אויף איין מאַס — די מאַס פון איראַנישער אָדער סאַרקאַסטישער איבערטרײבונג. ווען איר האָט דורכגעליענט איין אַרטיקל זיינעם, קאַנט איר נישט וויסן וואָס ער וועט זאָגן אין אַן אַנדער אַרטיקל, אָבער איר ווייסט שוין ווי אַזוי ער וועט עס זאָגן.

דאָס פאַרקלענערט אייער אינטערעס צו זיין שרייבן, אָבער נישט צו אים אַליין, נישט צו זיין לירישן געמיט וואָס ווערט יעדעס מאַל אַזוי ווי באַגייט און אַפּגעפרישט.

די אונטערשטע שורה איז: איר זוכט נישט ביי פרישמאָנען די פאַרטיפונג פון אייער בליק אויף וועלט און צייט־פראָגעס, איר גייט צו אים נישט לערנען קיין פילאָסאָפיע פון געשיכטע; איר געפינט ביי אים צו אַפּט מיינונגען און אַפּט שאַצונגען וואָס זיינען אָדער אויבנאויפיק אָדער זייער נאַוו (איר לייענט ביי אים צום ביישפּיל וועגן דעם וועלט־קריג, אַז עס איז געווען „אַ מילחמה רק לשם הער־שער תאוהס, רק לשם באַוויוון ווער עס איז שטאַרקער, ווער עס וועט הייסן אין דער געשיכטע „דער גרויסער“...) אָבער אויב איר קאָנט ביי פרישמאָנען זיך נישט לערנען דענקען, קאָנט איר זיך לערנען ביי אים שרייבן.

העברעיִש האָט יער געשריבן אָפּגעהיטער, פיינער און פרומער ווי ייִדיש. גע־וויס — זיין ייִדיש גרענעצט זיך אַן אַנדערש מאָל מיט טייטשמעריש אָדער לאַדזש־מעריש*) („אַהנע הענט און אַהנע פּיס“, „ערלעבט“, „ווערענד“, אָדער גאַר: „די קישיניאָווער פאַגראַמטשיקעס האָבן אין אַ געוויסער מאָס געהאַט דעם צוג פון דעם גרויסן“, „גלייכבאַרעכטיקונג און אין איין און דער זעלביקער צייט די באַטרעפּנדע פּולקאַמען רעכטלאַז באַהאַנדלען“). אָבער נישט געקוקט אויף זיין אָפּגעלאַזנקייט בנוגע צו איינציקע ווערטער און אויסדרוקן, איז זיין אַלגעמיינער שטייגער שרייבן אין ייִדיש כּמעט אַזוי אויסדרוקפּול ווי אין העברעיִש.

ג.

פרישמאָנס בריוו**) זיינען אַ שליסל צו דעם מענטש און דעם קריטיקער דוד פרישמאָן. ווי אַלץ וואָס שטאַמט פון זיין פען, זיינען די בריוו זיינע לעבעדיק, ווי־ציק און טעמפּעראַמענטפּול. זיי זיינען, אגב, בריוו און נישט קיין ליטעראַרישע אַפּ־האַנדלונגען, ווי עס טרעפט אַפּט מיט שרייבערישער קאַרעספּאָנדענץ. זיי האָבן אין זיך די אינטימיטעט און די נישט־געקינצלטקייט פון פּריוואַטע שריפטלעכע שמו־עסן. דאָך זיינען אַ סך פון זיי ליטעראַריש און מיר לייענען זיי אי ווי בריוו, אי ווי — ווערק פון דוד פרישמאָן. עס איז דאָ אין זיי עפעס אי פון זיין היימישער אי פון זיין ליטעראַרישער פּערזענלעכקייט. זיי זיינען געשריבן מיט דער זעלביקער גראַ־ציע, מיט וועלכער עס צייכנט זיך אויס דאָס העברעיִש פון פרישמאָנס פעליע־טאַנען, און עס איז דאָ אין זיי יענע שיטערע, אָבער פּאַטעטישע און זיך הנעוודיקע לירישיקייט, וועלכע איז כאַראַקטעריסטיש פאַר פרישמאָנס גאַנצן שרייבן.

מיר קאָנען פון זיי פיל לערנען וועגן אים אַליין און וועגן זיין שאַפּן, דער־הויפּט אָבער וועגן זיין מעטאָד אין ליטעראַרישער קריטיק.

עס זיינען דאָ צוויי סאַרטן קונסט־קריטיק: אַ מאַסקולניער און אַ פעמענינער — שרייבט דער ענגליש־אַמעריקאַנער קריטיקער ספּינגארן, בענעדעטטאָ קראַ־טשעס אַ תּלמיד. ער מיינט דערמיט צו זאָגן אַז עס איז דאָ אַ קריטיקער וואָס זוכט צו באַאיינפלוסן דעם קינסטלער, זיך אַרויפצווינגען אויף אים, און אַ קריטיקער וואָס איז גרייט פון אים באַאיינפלוסט צו ווערן און זיך אים צו אונטערגעבן. דער ערשטער גיט אונדז זיינע מיינונגען וועגן ליטעראַטור, דער צווייטער — די איינ־

*) פרישמאָן ווי אַ לאַדזשער (און נישט נאַר שפּראַכלעך) איז גאַר אַ באַזונדער קאַפּיטל. **) „אַגרות דוד פרישמאָן“, נערכן בצירוף תּולדות פרישמאָן, מבוא, הקדמות והערות עלידי א. ר. מלאכי, הוצאת לילי פרישמאָן (בסיוע מוריס איימאָן), ניו־יאָרק, תרפ"ז.

דרוקן וואָס ער האָט פון איר. יענער איז האַרט, שטרענג, דיקטאַטאָריש, דער — ווייך, עלאַסטיש, אויפנעמעריש... דאָס איז כמעט דאָס אייגענע וואָס מיר האָבן אין אַ פּרעזעדיקן קאַפּיטל אָנגערופן מיטן נאָמען: קריטיקערס רבי'ס און קריטיקערס חסיד'ס.

אידעאלע קריטיק איז אין דער אמתן די וואָס האָט אין זיך ביידע מעגלעכ־קייטן, די וואָס קען זיין אי אַ „בייזער“ פּאַטער אי אַ מילדע מוטער, די, וואָס קען אי באַפעלן און באַפּאַלן, אי פּאַלגן און אי זיך אונטערגעבן. דאָס רוב קריטיקערס אָבער זיינען ווייט פון אַט דער געוונטשענער פּילזייטיקייט. זיי זיינען אָדער מעגלעך לעך אָדער וויבלעד, אַזאַ איינזייטיקער קריטיקער, אַ קריטיקער אַ רבי, איז געווען פּרישמאַן. ער האָט געמאַסטן די שרייבערס נישט מיט זייער, נאָר מיט זיין איי־גענער מאָס. ער האָט געוואָלט זיין נאָר אַ געבער, נישט קיין נעמער. און אָפט האָט זיך געזאַכט, אַז ער איז נישט קיין „מאַן“ נאָר, פשוט, אַ... „גזלן“, אַ מאַדנער מין גזלן. ער וויל נישט נעמען, נאָר געבן מיט געוואָלד. ער האָט פאַרגעסן אַז ס'איז לייכטער צו נעמען ביי איינעם, איידער אים עפעס געבן קעגן זיין ווילן. ער האָט נישט געוויסט, אַז אפילו מיט אַן אמתער תורה קאַן נאָר גאָט אַליין כּופּה זיין הר כּביגית אויף דעם אַנדערן. ער האָט זיך געשאַפּן אַ גאָט אין זיין פאַרעם און לויט זיין געשטאַלט און געוואָלט אַז אַלע זאָלן זיך בוקן פאַר אים. ער האָט זיך נישט גערעכנט מיט דער דערצונוג, מיט דער אייגנאַרטיקער סביבה, מיט דער קולטור־טראַדיציע פון די שרייבערס. ער האָט געוואָלט זיי זאָלן אַלע ווערן „דייטשן“, אייראָפּיער. דאָס האָט גורם געווען אַז די שטים פון זיין קריטיק זאָלן סיי אין דער העברעיִשער, סיי אין דער ייִדישער ליטעראַטור בלייבן אַזוי ווי אָן אַן אָפּקלאַנג. די היימישע שרייבערס האָבן אים נישט פאַרשטאַנען, די „אייראָפּיער“ האָבן זיך אין אים נישט גענייטיקט... ער איז גאָר אייגנטלעך נישט געווען קיין קריטיקער. ער איז געווען אַ דאָגמאַטיקער (אַ דאָגמאַטיקער אַן דאָגמעס).

איינזייטיקייט קאַן אין קריטיק זיין פּרוכטבאַר, אָבער ווייסט איר ווען? ווען ס'איז די פעמינינע, די אויפנעמענדיקע, די אייביק זיך בייטנדיקע איינזייטיקייט, נישט די אייגענשאַפטע מאָסקוולינע איינזייטיקייט, וואָס איז געווען אַזוי כאַראַק־טעריסטיש פאַר דוד פּרישמאַנען, — ווי מען זעט עס אין זיינע בריוו.

ער פאַרלאַנגט פון זיינע ליטעראַרישע פּריינד אַז זיי זאָלן אים נעמען אַזוי ווי ער איז, אָבער ער זיי (און זייערע ווערק) וויל נישט נעמען אַזוי ווי זיי זיינען. ער וויל אַז זיי זאָלן נישט אַנדערש ווי זיין ענלעך צו אים... אין אַ בריוו (פון לאַדזש, דעם 14טן סעפטעמבער, 1885) צו יצחק־יעקב ווייסבערג, כאַראַקטעריזירט ער זיך אַליין און זיין קאַרעספּאָנדענט און זאָגט דערנאָך דעם: „איך האָב אויסגעפונען אַז מיר זיינען נישט גלייך איינער צום אַנדערן לויט אונדזערע כאַראַקטערן און אַז מיר קאַנען נישט זיין ביידע אין איין וועלט (וכי לא תוכל הארץ לשאת אותנו יחדיו), איז ביי מיר געבליבן נישט צו ווייזן זיך מער פאַר דיר און נישט צו זיין ווי אַ דאָרן אין דיינע אויגן, וואָרעם ווי ווייט איך קען זיך אַליין, קאַן איך זיך נישט אָפּזאָגן פון מיין וועג און שטייגער, און ווי באַלד אַז איך האָב גערעכנט אַז דו קאַנסט מיך נישט פאַרטראַגן אַזוי ווי איך בין, מיט מיינע מעלות און חסרונות אינאיינעם, האָב איך געוואָלט זיך דערווייטערן פון דיר, כאַטש מיר וואָלט דאָס געוויס פאַרדראַסן“

(ז' ס"א*) אָבער אין דעם אייגענעם בריוו ווו ער פאַרלאַנגט פון וויסבערגן אַז יענער זאָל נישט האָבן צו אים קיין שום פרעטענזיעס פאַר זיין אייגנאַרטיקייט, וואָרפט ער אויף זיין פריינד פאַר וואָס ער איז נישט גלייך צו אים. „אַ“ שרייט ער אויס, „ווען איך זאָל קאָנען ענדערן דיין גוסט און מאַכן דיך פאַר אַן אַנדערן מענטשן! אַ, ווען דו זאָלסט זיין ווי איך?“, אַאָזױו (ז' ס"ה). ער אַליין וויל נישט זיין אַנדערש ווי ער איז, אָבער זיין פריינד וואָלט ער געוואָלט מאַכן פאַר אַן אַנדערן! איז דאָס נישט כאַראַקטעריסטיש פאַר אים? און איז דאָס נישט געווען זיין מעטאָד אין ליטעראַרישער קריטיק? האָט ער דען נישט געוואָלט אַז זיין געשמאַק זאָל זיין אַלעמענס געשמאַק? האָט ער דען נישט אויפגעוואָרפן, אַ שטיי-גער, שלום-עליכמען פאַר וואָס ער האָט זיין „ידישן ראַמאַן“ „סטעמפעניו“ גע-שריבן אויפן אַלטן מענדעלע-שטייגער און נישט אין אַ מער „מאָדערנעם“ סטיל? (**). איז ער דען פּעיק געווען אויפצונעמען און אַקצעפטירן אַ קינסטלערס נוסח, כאַטש עס איז נישט געווען ענלעך צו זיין נוסח? ניין, ער האָט אַט די אויפנעם-פעיקייט, די פעיקייט צו פאַרגעסן אַן זיך אַליין און אַריינצוטאָן זיך נאָר אין יענעם ווערק, די הויפט-פעיקייט פון יעדן אמתן קריטיקער, נישט פאַרמאַגט, ער האָט געהאַט אַ גוט וואָרט פאַר ספּעקטאַרן (צי נישט דערפאַר, וויל ער האָט דערשפּירט אין אים זיין אייגענע קלאַרקייט און דורכזיכטיקייט?). אָבער נאָר זידל-ווערטער פאַר פּרצן, פּרץ, דער „אומקלאַרער“, דער אומבאַשטימטער, איז געווען אין גאַנצן אַנדערש, ווי ער: האָט ער אים נישט געקאָנט סובל זיין, ער איז געווען אין דעם פרט אַ דיכטער, נישט קיין קריטיקער; אַ דיכטער קען נאָר איין וועג — זיין אייגענעם... אין אַ בריוו צום קינעווער משכיל משה קאַלמאַנאָן שרייבט ער, פאַר וואָס אים איז נישט געפּעלן געוואָרן יענעם אַן אַרטיקל. ער איז נישט געשריבן גע-וואָרן אַזוי ווי ער, פּרישמאַן, וואָלט אים געשריבן און ער ווייזט אים, ווי אַזוי ער וואָלט זיך אויפגעפּירט אין אַזאַ פּאַל (ז' ק"ט). ער און זיין סטענדער — דאָס איז דער תּוך פון זיין קריטיק; דאָס איז דער טאָן פון זיין קאַרעספּאַנדענץ. און דאָס איז נישט די איינציקע ענלעכקייט צווישן זיין ליטעראַרישער קרי-טיק און זיינע פּריוואַטע בריוו. זיי האָבן נאָך איין שטריך בשותפות, און דאָס איז — די אייביקע, שיער נישט היפּאָכאָנדרישע פאַרביטערטקייט. זעלטן ווען ער זעט אין דער וועלט וואָס אַרום אים, אַ שטראַל ליכט, נאָר שאַטנס און שאַטנס און שאַ-טנס! די חובבי ציון? — „גנבים!“ (ז' נ"ב). די סמאַלענסקינס, די צעדערבוים, די ליליענבלומס, די צווייפלס? — ער קאָן זיי נישט פאַרטראַגן! זיינען זיי באמת טאַקע געווען אַזעלכע גאַרנישט? איז אין די ווערק פון פּרץ סמאַלענסקין, פון ליליענבלום, פון צווייפל, און אפילו פון צעדערבוים, נישט געווען עפעס, וואָס זאָל האָבן אַ ווערט? אָבער זיי האָבן נישט געטאָן וואָס פּרישמאַן האָט געוואָלט, אַז זיי זאָלן טאָן, זיי האָבן נישט געשריבן אַזוי, ווי ער האָט געוואָלט, אַז זיי זאָלן שרייבן, — שרייט ער: „איז עס דען נישט קיין שאַנדע צו זען וואָס די אַלע שרייבערס האָבן אַפּגעטאָן? זיי זיינען אַלע מאַלפעס“, אַאָזױו (ז' נ"ד).

(* די דאָיקע שטעלע ווי אַלע איבעריקע שטעלן פון פּרישמאַנס בריוו ווערן דאָ נישט איבערגעזעצט בוכשטעבלעך. פּרישמאַן האָט דאָן נאָך געברויכט אַ היפש ביסל מליצה, — היינט גיי זען איבער ווערטערלעך אַזאַ מין אויסדרוק, אַ שטייגער, ווי „כי היטיב ירעה לי נפשי בעשותי כדבר הזה ומעי המו“...)

(** זע שלום-עליכם בוך, רעדאַקטירט פון י. ד. בערקאוויטש, ניויאַרק, 1926, ז' 161.

מען האָט געפראָוועט די יובילייען פון אַזעלכע שרייבערס, פון וועלכע ער האָט נישט געהאַלטן. מען האָט צונויפגערופן די ערשטע חיבת-ציון קאָנפערענץ אין קאַטאַוויץ און ער איז נישט געווען קיין „לאומי“, — איז הימל עפן זיך! „יקח אופל“, שרייבט ער צו וויסבערגן, „את כל האנשים האלה ולא ימרדו ולא ישימו עוד ראש פתנים אכזר בכוסי הרויה, כי מדי זכרי אותם לא אוכל עוד לשקוט תחתי, ואכלה את שארי מעלי באפס מעשהו!“ (ז' נ"ה). — און ער סטראַשעט און ער זידלט זיך און ער שילט זיך מיט טויטע קללות. „אפשר האָט נאָך דיך פאַר-היט ביז איצט פון די פגע-רעס און מוזיקים און דו ווייסט נאָך נישט וואָס איך ווייס“, שרייבט ער מיט אַ פאַר יאָר שפעטער (אין 1887) צו שלום-עליכמען. „אפשר קענסטו נאָך נישט די גנבות און די פאַלשקייטן און דאָס אומרעכט און דאָס ביז, מיט וועלכע עס עוסקן זיך דאָס רוב פון אונדזערע שרייבער, וואָס שטייען בראש. אפשר ווייסטו נאָך נישט, אַז פאַר אַ קאַפיקע וועלן אונדזערע „גדולים“ אַפּטאַן, וואָס עס וועט נישט טאָן דער ערגסטער צווישן די ערגסטע? איך אָבער ווייס, צו מיין אומגליק, אַט די אַלע זאַכן פון דעם ערשטן טאַג, וואָס איך בין אַראָפּ צו אַט דעם ליבן פובליקום און בין געוואָרן אַליין אַ שרייבער, און ווען דו וואַלסט קענען מיך און מיין דערציונג, וואַלסטו פאַרשטאַנען ווי דערווידער און עקלהאַפטיק אַזאַ מיין ליטעראַטור מוז זיין פאַר אַזאַ מענטשן, ווי איך בין“ (ז' קי"ח).

ער האָט געקראָגן אַ וועלטלעכע, „איראַפעיִשע“ דערציונג, ער האָט גע-שטאַמט פון אַ רייכער סוחרישער פאַמיליע, דאָס האָט נאָך ביטערער געמאַכט זיין פאַראַכטונג צו די „בטלנים“ די העברעיִשע שרייבערס. דאָס האָט נאָך גאַליקער געמאַכט זיין סנאַביזם. אויך סנאַביזם קאָן זיין גאַליק, וואָס העכער ער אַליין און „זיין“ איראַפעיִש איז געווען אין זיינע אויגן, אַלץ קלענער און נישטיקער האָבן אויסגעקוקט אַלע איבעריקע ייִדישע שרייבערס און אַלץ מער האָט ער געליטן דערפון וואָס ער דאַרף האָבן צו טאָן מיט זי.

אין אייניקע פרטים איז ער באמת געווען מער „וויל דערציונג“ און מער „איראַפעיִש“ ווי אַ סך פון אונדזערע היימישע מחברים אין די 80ער און 90ער יאָרן; פון דעסטוועגן קלינגט עס מאַדנע ווען ער, אַ יונגער מאַן פון צוויי און צוואַנציג יאָר שרייבט צו וויסבערגן אַז אים „ווילט זיך זייער אַנלערנען איין מאַל פאַר אַלע מאַל אונדזערע מחברים און שרייבערס, אַט די תלמידים און די ישיבה-בחורים, אַז זיי זאָלן וויסן אַז איך בין נישט זיי“, אַאָזו (ז' מ"ג). און דאָס איז נישט דאָס איינציקע מאַל וואָס ער דריקט אויס זיין ביטול צו דער העברעיִשער ליטעראַטור פון זיין צייט, און זעט אין איר אַ שטיקל „תוהו ובוהר“... זייער אַפּט באַרימט ער זיך אַז ער לייענט נישט קיין העברעיִש, און — „ווען איך בין נישט געצווונגען דערצו (ווי דאָס איז געווען דער פאַל ווען איך האָב געאַרבעט אין רעדאַקציע). קאַנען איבערגיין וואָכן און חדשים איך זאָל נישט נעמען קיין העברעיִשן ספר און קיין העברעיִשע צייטונג אין האַנט אַריין“ — שרייבט ער צו שלום-עליכמען אין יאָר 1888 (ז' ק"כ). ווער רעדט „זשאַרגאָן“ — דאָס איז ביי אים פשוט מוקצה מחמת מיאוס. „און נאָר לויט דעם פאַרלאַנג פון איינער אַ געשעצטער דאַמע האָב איך איין מאַל געשריבן (אין ייִדיש — ש. נ.) דאָס וואָס איך האָב גע-שריבן (ז' קכ"א). ווי קומט ער צו „זשאַרגאָן“? ער ווייסט גאָר אַפילו נישט, ווי מען שרייבט אויף אַט דעם זשאַרגאָן ווי געהעריק איז (וּגם את שפת זשאַרגאָן לא

ידעתי להשתמש בה כראוי" — ז' ק"כ). ער האָט אין דער אמתן געדאַרפט זיין גאַר אַ דייטשיטער שרייבער! די העברעישע און די ייִדישע ליטעראַטור האָבן זיך אים נישט געקאַנט אויסצאלן, וואָס ער, וועלכער האָט געדאַרפט זיין גאַר אַ דייִ־טשישער שריפטשטעלער, איז, נעבעך, „געצווונגען“ געווען צו שרייבן העברעיש אָדער גאַר „זשאַרגאָן“!*)

ער האָט זיין גאווה, זיין פילן זיך מיט צען קעפּ העכער פון זיין סביבה, קיין מאָל נישט באַהאַלטן, נישט אין זיין פּריוואַטער קאַרעספּאָנדענץ, נישט אין זיינע עפנטלעכע ליטעראַרישע אַרויסטרעטונגען. אין זיין אויטאָביאָגראַפישן בריוו צו ש. ל. ציטראָן (אין יאָר 1898) האָט ער עס געפרוווט דערקלערן דורך זיין אַפֿ־שטאַמונג: „מיין מישפּחה“, האָט ער געשריבן, „איז זייער אַ חשובע און אַ יחוסדיקע, רבנים זיינען דאָ אין איר אַזוי פיל וויפל פיש אין ים, אָבער מיינע עלטערן און די עלטערן פון מיינע עלטערן און דאָס רוב פון אונדזער פּאַמיליע זיינען געווען סוחרים, פון די גרעסטע פּאַבריקאַנטן, וואָס אין אַונדזער געגנט, און אַלע זיינען זיי געווען רייכע, גבירים אדירים. איך דערמאָן עס דיר, מחמת דאָס האָט באמת געהאַט אויף מיר אַ גרויסע ווירקונג אין מיין קינדהייט, און עס קאָן זיין, אַז דאָס וועט דיר קלאָר מאַכן אַן ענין, וואָס קאָן אויסזען מאַדנע אויפן ערשטן בליק, די לאַדזשער לופט מאַכט יעדנפּאַלס קלוג (אויראַ דלאַדזו מחכים) און לאַזט נישט זיין אַ בטלן אַפילו דעם גרעסטן שוטה, בפרט נאָך, אַז מען האַדעוועט זיך צווישן סוחרים און אין אַ סביבה, וואָס האָט צו טאָן מיט כלערליי מענטשן. אַט דאָס גיט איינעם עפעס אַ פעסטקייט אָדער עפעס אַ זיכערקייט אין זיין באַנעמונג און אין אַלץ, וואָס ער טוט, אָדער אויך, אויב דו ווילסט, אַ געוויסע חוצפּה“ (ז' קנ"ז).

אַט די „חוצפּה“ וואָס האָט פּרישמאַנען דיקטירט זיינע ערשטע און זיינע שפּעטערדיקע ליטעראַרישע פּאַמפלעטן („תּוהו ובוהו“ און אַנדערע) פילט זיך אין זיין קאַרעספּאָנדענץ, און זי וואַלט געמאַכט אַ שווערן איינדרוק, ווען נישט זיין טיפע אויפּריכטיקייט, זיין ריינע כּוונה און זיין ליבע און זיין מוט צו זאָגן וואָס ער טראַכט.

אַזוי ווי אין זיינע פּאַמפלעטן און עסייען, האָט ער אויך אין זיינע פּריוואַטע בריוו זיך נישט געשראַקן פאַרן נאַקעטן אמת, ווי ער האָט אים געזען. ער האָט געהאַט מאַראַלישן מוט, נישט נאָר העזה, און אַט די מאַראַלישע קראַפט זיינע וואַלט זיכער געווען נאָך גרעסער און ווירקונגפולער, ווען ער זאָל נישט האָבן קיין שוואַכטייט צו חנען זיך און מגזם צו זיין דעם אַנדערנס זינד און זיין אייגן אויפגעבראַכט־זיין...

אים האָט געפּלעט די געדולד צו דער פּאַרשיידנקייט פון מענטשלעכע כאַ־ראַקטערן און סטילן, כדי צו זיין אַן אמתער קריטיקער, אַ דאָנקבאַרער געניסער פון יענעם שאַפּן און יענעם מעטאָד פון שאַפּן, אָבער אין איין זייער וויכטיקן פּרט קאָן ער זיין אַ מוסטער פאַר אַ קריטיקער — אין דעם פּרט פון זיין פּריי אָדער

*) פון זיין סנאָבישער שטעלונג צו דעם גרעסטן טייל שרייבערס האָט ער זיך קיין מאָל נישט באַפּרייט. אין אַ בריוו צו שלום־עליכמען וואָס ער האָט געשריבן אין 1910, זאָגט ער אַז מיר האָבן נאָר „צוויי אמתע ליטעראַטן און דאָס איז מענדעלע און שלום־עליכם“ („די גאַלדענע קייט“, 14, ז' 224). אין אַ בריוו צו ז. שניאָורן, פאַרעפנטלעכט אין „דיעות אחרונות“, תל־אביב, דערמאָנט ער קרוב צו אַ מנין שרייבערס — קיינעם נישט צו גוטן, מער פון אַלעמען איז ער זיך נוקם, פאַרשטייט זיך, אין פרצן! און דאָס איז געווען שוין ווען סיי די העברעישע, סיי די ייִדישע ליטעראַטור האָבן געהאַלטן אין גיין באַרג אַרויף.

פון פלייסן זיך צו זיין פריי פון פערזענלעכע פניות. אין א צייט, ווען די קריטיק איז באמת טאקע געווען פול מיט דעם קליינלעכען גייסט פון „שמור לי ואשמור לך“ — איז ער ארויס און האָט געזאָגט, וואָס ער האָט געטראַכט וועגן אַלעמען און וועגן יעדן, אַ פריינד אָדער אַ פיינד — אים איז עס געווען אַלץ איינס. „פאַרוואָס האָסטו געזאָגט, אַז דו האָסט זיך געהיט שרייבנדיק (וועגן זיינער אַן איבערזעצונג — ש. נ.), כדי מיך נישט פוגע בכבוד זיין? — האָט ער געמוסרט זיין פריינד וויסבערגן. „הייסט דאָס זיין אַן איש אמת? איז דאָס אומפאַרטייזשע קריטיק? הלוואי וואָלטו געווען דער שרייבער און איך דיין קריטיקער! אונדזער פּריוואַטע פריינד־שאַפט און אונדזער עפנטלעכע ליטעראַרישע טעטיקייט האָבן איינס צו דאָס אַנדערע קיין שייכות נישט. און אַט די אויפפירונג דייע ווייזט, אַז דו קענסט מיך נאָך נישט און דו ווייסט נישט, אַז אַזאַ מין האַנדלונג פאַרביטערט מיך.“ אַאָז״וו (ו' ל"ט). ווען די חובבי ציון האָבן אים געווען פאַרגעלייגט אַ שטעלע, האָט ער נישט אָנגענומען דעם אַנבאַט, כאָטש די אַרבעט זיינע וואָלט נישט געהאַט צו טאָן מיט זיינע אידייען און ער וואָלט געווען נאָר „ווי אַן אָנגעשטעלטער אין אַ גע־שעפט“, „מחמת“, שרייבט ער צו וויסבערגן, „איך וויל זיין פריי און אומאַפֿ־הענגיק, כדי אַז ווען מיר וועט אויסקומען צו שרייבן אין אַ צייטונג, זאָל איך וויסן קלאַר און זיכער, אַז איך בין פריי און ריין פון יעדער זייטיקער פּניה און איך מעג ריידן“ (ו' ס"ט).

דאָס איז, אין פּלוג, אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט, אָבער ווען מען קען די זיטן פון דער פרעסע און דער קריטיק אין יענער צייט, ווען פרישמאָן האָט אַנד־געהויבן זיין ליטעראַרישע טעטיקייט, פאַרשטייט מען די גרויסע מאַראַליש־גע־זעלשאַפטלעכע באַדייטונג, וואָס עס האָבן געהאַט פרישמאָנס מוטיקע, ווען אַפילו מגוזמדיקע, פאַמפלעטן.

ביישפּילן פון דער ליטעראַרישער עטיק וואָס האָט דאָן געוועלטיקט אין דער סביבה פון ייִדישע מחברים, געפינט מען טאָקע אין פרישמאָנס בריוו גופא, וועגן פרישמאָנס „תוהו ובוהו“ האָבן די צייטונגען נישט געוואָלט דרוקן אַפילו קיין באַצאָלטע אַנאַנסן (ו' ל"א). פאַר פרישמאָנס קריטיק אויף דעם ערשטן טייל פון „נס לגוים“ האָט יהל"ל אין דער הקדמה צום צווייטן טייל געשריבן, אַז פרישמאָן האָט נישט מער און נישט ווייניקער ווי אונטערגעצונדן אַ הויז, כדי צו באַקומען דאָס פאַרזיכערונגס־געלט (ו' מ"ב). עס פלעגט טרעפן, אַז אַ רעדאַקטאָר פלעגט אַרײַנשרייבן אין אַ מיטאַרבעטערס אַרטיקל זאָכן, פאַר וועלכע ער, דער מיטאַר־בעטער, האָט נישט געקאַנט זיין פאַראַנטוואָרטלעך (ו' ס"ו).

צום גליק, איז דאָס נישט די איינציקע זאָך, וואָס מיר קאָנען לערנען פון פרישמאָנס בריוו וועגן אַמאָליקע יאָרן. עס איז דאָ אין זיין קאַרעספּאָנדענץ אַ סך פּאָזיטיווער מאַטעריאַל וועגן דער העברעזשער, ווי אויך וועגן דער ייִדישער ליי־טעראַטור פון יענער צייט. אַ היפש ביסל אינטערעסאַנטע שטריכן וועלן אין די בריוו געפינען סיי די, וועלכע ווילן אַרײַנקוקן אין דער וועלט פון די עלטערע העברעזישע און ייִדישע שריפטשטעלערס, ווי, אַ שטייגער, לייִג, סמאַלענסקי, ליי־ליענבלום, סאַקאָלאָו, שלום־עליכם, סיי די, וועלכע אינטערעסירן זיך מיט דעם לעבן און שאַפן פון פרישמאָנען אַליין. וועגן אים אַליין דערוויסן מיר זיך פון זיין פּריוואַטער קאַרעספּאָנדענץ, ווען אַפילו מיר זאָלן נישט האָבן געלייענט זיינע ליי־

טעראריש-קריטישע „מכתבים“, אָז ער איז צו העברעישע און צו יידישע שריי-
בערס צוגעגאַנגען צופיל פון דרויסן (פון „אייראָפּע“) און אָז ער האָט צופיל גע-
קוקט אויף זיי פון אויבן אַראָפּ, אָז ער זאָל זיך קענען אַריינלעבן אין דער אייגנ-
אַרטיקייט פון זייער שאַפן.

5. בעל-מחשבות (1873—1924) דער עסיאיסט און קריטיקער

א.

מיר וואָלטן נישט געטאָן אונדזער חוב לגבי ד"ר איסידאָר (ישראל) עליאַשעוו.
ווען מיר זאָלן נישט שרייבן וועגן זיין לעבן און ליטעראַרישן שאַפן אַזוי אויס-
פירלעך ווי מעגלעך.

ער איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1873, אין קאַוונע, ליטע, און שוין אין די
קינדער-יאָרן האָט ער איינגעזאָפּט אין זיך דאָס ליכט ווי אויך די טונקלקייט פון
אונדזער פאַרצייטיקן פרום-באַלעבאַטישן לעבן. זיין פּאָטער, ר' שלמה זאָלקינד
עליאַשעוו, איז געווען אַ סוחר, אַ רייכער קרעמער, אַ חשובער בעל-הבית אין
שטאָט. ער האָט געשטאַמט פון אַ שיינער מישפּחה אין זאַגער, וואָס איז באַרימט
געווען מיט אירע לומדים און משכילים („חכמי זאַגער“). אין די יונגע יאָרן איז
ער אַליין אויך געווען אַ האַלבער משכיל. אין די קאַפיטלעך מעמואַרן („אַ מענטש
— אַ לעבן“), וואָס בעל-מחשבות האָט אין יאָר 1922 פאַרעפנטלעכט אין „דעם
אַמעריקאַנער“*, דערציילט ער וועגן זיין פּאָטער, אָז אין דער יוגנט האָט ער
„געלייענט דייטשישע ביכער און (איז) געווען אַ פיינער העברעער, אַן אַנגעשטאַ-
כענער פון די ערשטע השכלה ספרים“. ער האָט געהאַט בדעה „זיך צו לערנען
ווייטער, נאָר נישט צו בלייבן אין מצב פון זיינע חברים, וואָס האָבן פרי חתונה,
און נעמען זיך באלד פאַר עפּעס אַן עסקל, פאַר אַ קרעמל, פאַר וואַכער אד"גל,
און צו דעם צוועק האָט ער, חוץ דייטש און העברעיש, זיך נאָך אויסגעלערנט
בוכהאַלטעריע, וואַרעם צו יענער צייט איז בוכהאַלטעריע אויך געווען אַזאַ מין
איידעלע קענטשאַפּט, ווי בן זאבס דיקדוק, און דערצו נאָך אַן אינטעליגענטע
מלאכה, וואָס קען אַרנטלעך מפרנס זיין אַ מענטשן. קיין שידוכים האָט ער זיך
נישט געלאָזט ריידן, און ביי 22 יאָר איז ער געבליבן אין זאַגער, אונטער דער
השפּעה פון ר' חיים זאָק און די מאַנדעלשטאַמס, וואָס זיינען געווען זיינע לייב-
לעכע שוועסטער-קינדער און וואָס זיינען שוין אָפּן אַרויס פאַר אַ ברייטער אונג-
ווערסיטעט-בילדונג“. אויך ישראלס מוטער, חיה-שרה זאָלקינד, איז געווען אַ
ווילקענעוודיקע. זי האָט געקענט דייטש, פּויליש, לשון-קודש. געווען אַן אמתע
אשת-חילל, איינע פון די קאַוונער שטאַט-חכמות. איבערן גאַנצן הויז האָט גע-
שוועבט דער רוח-ההשכלה, אָבער ער איז בטל געוואָרן לגבי דעם גייסט פון

* פּריער איז עס געדרוקט געווען אין דעם העברעישן זשורנאַל „העבר“, פעטראַגראַד,
1918, נומ' 11.

פרומקייט. דער פאטער איז געווען „א האלבער משכיל און א גאנצער ירא שמים“. כאטש ער איז תחילת אַוועק אויפן וועג פון השכלה, איז ער געבליבן שטיין ביים רעכטן אָנהייב. אונטער דער ווירקונג פון זיין ווייבס פרומע קרובים און מחמת ער איז געווען אַליין „א טיפע רעליגיעזע נאַטור“, האָט ער זיך אומגעקערט צוריק צו דער אַלטער גאָטספאַרשטיקער ייִדישקייט. שפעטער, סוף 70ער יאָרן — ישראל איז דאָן געגאַנגען אין חדר, — איז ער גאָר געוואָרן אַ מוסרניק.

דאָס האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דעם גייסטיקן לעבן פון דעם צוקונפטיקן שרייבער. זיין פאָטער האָט אים אָפט מיטגענומען מיט זיך קיין סלאָ-באָדקע, די פאַרשטאָט אין קאָוונע, וווּ עס האָט געלעבט און געווירקט ר' איצעלע פעטערבורגער, אַ פירער פון די מוסרניקעס. „דאָרטן“, דערציילט בעל-מחשבות, „פלעג איך מיט אַ ייִנגלשער נייגער זיך צוהערן אין אַ קלייזל צו די דרשות פון ר' איצעלע, וועלכע ער פלעגט האַלטן פאַרן עולם אין דער טונקלקייט, צווישן מינחה און מעריב. און נאָך ביז היינט קאָן איך נישט פאַרגעסן דעם אומעט און דעם שוידער, וואָס פלעגט מיך מאַנכע מאל אַרומנעמען, ווען איך פלעג, נאָך דער דרשה, וואָס פלעגט זיך ענדיקן קורץ פאַר מעריב אין דער אַרומיקער פינצטער-קייט, דערהערן מיט אַ מאל דעם כאָר פון וויינענדיקע קללות: 'שובה אלינו ונשובה', 'מאין באת ולאן אתה הולך'...“

טיפע שפורן האָבן די מינוטן פון רעליגיעזן „שוידער“ איבערגעלאָזן אין עליאַשעווס נשמה, און זי איז קיין מאל נישט אויסגעליידיקט געוואָרן פון דער הייסער רעליגיעזיטעט, וואָס ער האָט געירשנט פון זיין פאָטער און וואָס האָט געפייניקט און באַלויכטן זיין קינדהייט. אַפילו שפעטער, ווען ער איז אַוועק פון פרומער ייִדישקייט, האָט ער אין האַרצן געטראָגן אירע ליבע געשטאַלטן און גע-בענקט נאָך דעם ליכט, וואָס אין אירע טונקלקייטן. אין איינער פון זיינע פאָע-טישע עסייען וועגן „נאַציאָנאַל ייִדישע טעג“ האָט ער געשריבן: „איטלעכס מאל, ווען איך זע אַ דערוואַקסענעם מענטשן זיך צעגיסן אין אַ תפילה פאַרן רבשע, האָב איך אַן איינדרוק: דאָ שטייט און יאַמערט אַ מענטש, וואָס האָט אין די לאַנגע יאָרן פאַרלוירן זיך קינדיש געמיט, זיין קינדיש-לויטער האַרץ, אַ פאַר-פלעקטער, אַ פאַרשטויבער האָט ער נאָר איין געבעט: קער מיר אום צוריק מיין זילבער-ריינעם געוויסן, מאַך, אַז איך זאָל ווייטער זיין אַ קינד ביי דיר, אַ קינד, אַ קינד!“ דאָס איז געווען זיין אייגענע תפילה. ער האָט באַגערט דאָס פייער וואָס האָט אים אַמאל אַזוי געוואַרעמט און געלויכטן, און וואָס איין פונק זיינס האָט נאָך אַלץ געטליעט אונטער דעם אַש פון אַפגעקילטן גלויבן. ווייל עס האָט נאָך גע-טליעט אין אים אַ פונק, האָט זיך אים געגלוסט דאָס גאַנצע פייער. „מיינט נישט, אַז די יאָרן“, האָט ער געשריבן, „מאַכן אונדז אין גאַנצן אויס קינד, די יאָרן פאַר-האַרטעווען דאָס האַרץ, פאַראומרייניקן אונדזער געוויסן, מאַכן קנייטשן אין אונ-דזער נשמה. זיי נעמען אונדז צו די מעגלעכקייט צו זיין דאָס, וואָס מיר זיינען געווען אין אונדזער גאַלדענער קינדהייט. זיי קאַנען אָבער קיין מאל נישט באַ-גראָבן אין אונדז דעם אַלטן אייביקן ווינטש צו וועלן זיין „אַזוי ווי קינדער“.“

ווער ווייס, צי וואָלט ער געקאַנט אַריבערטראָגן די אַלע יסורים פון גוף און גייסט, וואָס אים איז באַשערט געווען צו ליידן, ווען נישט די כוחות וואָס עס האָט

אים געגעבן זיין טיף־רעליגיעזע קינדהייט? אירע שטראלן האָבן אים געוואָרעמט, ווען זיי זיינען געווען שוין האַלב פאַרלאָשן.

צו צען יאָר האָט דער פאַטער אים אָפּגעריסן פון דער היימישער סביבה און אוועקשיקט לערנען אין דער ישיבה פון די מוסרניקעס, וואָס איז געווען אין גראַ-בין, אַ שטעטל אין קורלאַנד. אין דער ישיבה האָט מען געלערנט אויך חכמות חיצוניות (דייטש, געאָגראַפיע, אַריטמעטיק), דער עיקר איז געווען מוסר. מען האָט געהאַלטן אין איין שרעקן די קינדער מיטן גיהנום, אין איין שטראַפן זיי פאַר די זינד, וואָס זיי האָבן נישט געזינדיקט, אין איין מעורר זיין צו תשובה. אין זיינע מעמוואָרן — אגב, אַ זייער אינטערעסאַנט קאַפיטל ייִדישע קולטור־געשיכטע, וואָס איז אַלץ נאָך נישט אַרויס אין בוכפאַרעם — גיט אונדז עליאַשעוו אַ טרויעריק בילד פון דער דאָזיקער אייגנאַרטיקער פענסיאָן־ישיבה, וווּ די קינדער האָבן גע-לעבט אין שמוץ און אין מורא פאַר די שטרענגע משגיחים.

עס וואָלט געווען אָבער אַ טעות צו טראַכטן, אַז די צוויי יאָר, וואָס דער יונגער ישראל האָט פאַרבראַכט צווישן די מוסרניקעס, האָבן געהאַט נאָר אַ נעגאַ-טיווע באַדייטונג. זיי זיינען געווען שווער און פינצטער פאַר זיין קינדערשער נשמה; זיי זיינען אָבער אויך געווען פאַר איר ווי אַ שאַרפער אַקער פאַר אַ יונגן פעלד. זיי האָבן עס אויפגעוועקט, געעפנט.

אויך דער גייסט פון צווייפּלען און פאַרשן האָט אין אים אויפגעוואַכט בעת ער איז געווען צווישן די מוסרניקעס. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז מען זאָל אים אַרויסטרייבן פון דער ישיבה וווּ ער האָט פרייער פאַרזוכט דעם טעם פון הייסן גלויבן און וווּ עס האָט זיך אָנגעצונדן אין אים דאָס קאַלטע פייערל פון אפיקור-סות, „מיט פאַרביסנקייט און כעס“, שרייבט ער, „בין איך צום ערשטן מאַל פריי-טיק פאַרנאַכט אַרויס אויף די גראַבינער גאַסן פריי און הפקרדיק, אַ נקמה־געפיל האָט אין מיר געפלאַקערט. אָבער וואָס קאָן איך אַזוינס אַפּטאָן די משגיחים און רש״ז (ר' שמחה זיסל), אַז זיי זאָלן האָבן מיר צו געדענקען? מיין יונגער מוח האָט געקלערט און אויסגעקלערט. מען דאַרף מחלל שבת זיין בפרהסיא. וואָס קאָן נאָך מער דערצאַרענען זיי? און כאַטש איך האָב נאָך אין מיין לעבן נישט גערויכערט, בין איך אַריין אין אַ קראַנט און געקויפט פאַר אַ פאַר קאַפיקעס אַ צענדלינג פאַ-פיראַסן. צום ערשטן מאַל איך פאַררויכערט אַ פאַפיראַס און נאָך פרייטיק-צו-נאַכט...“ דאָך האָבן די לייכטנדיקע פענצטער פון שול, די שבתדיקע ליכט, אים באַגלייט אויף זיין ווייטערדיקן וועג, נישט די אפיקורסישע רויכלעך פון דעם „פאַפיראַס אום שבת“. זיין יוגנט איז אויסגעפאַלן אין אַ צייט, ווען די אפיקורסישע השכלה האָט שוין נישט געהאַט איר אַמאָליקן חן, און ישראל האָט פאַרגעסן די שאַטנס פון זיין קינדהייט, אים האָט געכישופט איר ליכט.

אים האָט עס נאָך מער געכישופט, ווייל אין דער יוגנט איז ער דערווייטערט געוואָרן פון דער וועלט וווּ ער האָט פאַרבראַכט זיינע קינדער־יאָרן, און פון דער ווייטן זעט אויס אַלץ שענער. ער האָט שטודירט אין אויסלאַנד, פרייער אין אַ מיטל-שול אין דער שווייץ, דערנאָך אין די אוניווערסיטעטן פון היידלבערג און בערלין, וווּ ער האָט אַנטייל גענומען אין דעם רוישיקן לעבן פון די סטודענטישע קאַלאַ-ניעס. אי די וואָך, אי דער שבת פון דער אַלטי־יידישער וועלט האָט זיך פון אים אָפּגערוקט. ער האָט דאָס אַלץ באַטראַכט שוין פון דער ווייטן, אין דער פּערס-

פעקטיוו פון דעם היסטאריש-נאציאנאלן באוויסטזיין, וואָס האָט גענומען דאָן אויפּוואַכן אין די הערצער פון דער יידישער יוגנט.

דאָס שלאָגוואָרט „פּאַלק“, „נאַציע“ (אָדער ציוניזם) האָט געוואַלט איבער-שרייען דאָס וואָרט „קלאַס“, „אַרבעטער“ (אָדער סאַציאַליזם), וואָס האָט פאַר-הילכט די דיסקוסיעס פון די אייראָפּעיש-יידישע סטודענטישע קרייזלעך, עליאַ-שעוּ און געווען מער מסוגל צו שטעלן זיך אונטער דער פּאַן פון ציוניזם. נישט נאָר ווייל ער האָט געשטאַמט פון אַ פרום-באַלעבאַטישער פּאַמיליע, האָט געקראָגן אַ טיף-יידישע דערציִונג און איז געווען אַ מוסרניק אין די קינדער-יאָרן. עס איז געווען נאָך אַן אַנדער טעם, אַ וויכטיקערער. דאָס קינסטלערישע און דאָס טיף-אויפריכטיקע אין אים האָבן פאַראורזאַכט ס'זאָל אים ציען צו עפעס קאַנקרעטס, צו עפעס אַזוינס וואָס האָט קאַליר, פאַרנעם, און רעדט צו זיין פּאַנטאַזיע. אַרבע-טערשאַפט, סאַציאַליזם איז געווען פאַר אים צו אַבסטראַקט. וועקן העראַישע גע-פילן ביי אַ פּאַלק שוסטער, שניידער און פעדלער — דאָס איז אים געפעלן געווען. דאָס פּאַלק שוסטערס, שניידערס און פעדלערס איז געווען פאַר אים אַ מער לעבעדיקער, אַ מער בילדלעכער באַגריף, ווי דער קלאַס שוסטערס און שניידערס. עליאַשעוּ איז געוואָרן אַ ציוניסט. אָבער זיין ציוניזם איז געווען אַן אייגן-אַרטיקער. ער האָט אים געשטעלט פאַר די אויגן נישט דעם אַבסטראַקטן אידעאַל פון אַ צוקונפטיקער יידישער נאַציע, נאָר דאָס בילד פון דעם רעאַלן יידישן פּאַלקס-לעבן. פון דאָנען איז געווען איין טראַט צו דער יידישער פּאַלקשפראַך, צו דער יידישער פּאַלקשאַפונג. און שוין אין יאָר 1895 האָט ער (ווי עס איז צו זען פון זיינעם אַ בריוו צו מיר) אָנגעשריבן עפעס אַ זאָך אויף יידיש מיטן נאָמען „עס קאַכט און עס רודערט אין שטעטל אפיקומן“ און עס געלייענט אין אַ סטודענט-טישן פאַראיין. אָבער ער האָט נאָך דאָן נישט געטראַכט צו ווערן אַ יידישער שריי-בער. (אין 1896 האָט זיינער אַ פריינד, אַ רעדאַקטאָר פון אַ רוסישער צייטונג אין אוקראַינע באַשטעלט ביי אים און פאַרעפנטלעכט זיינע אַ טעאַטער-רעצענזיע*) אָבער ער איז נישט געוואָרן קיין רוסישער זשורנאַליסט). אפילו שפעטער מיט עטלעכע יאָר, ווען אַ פּאַר האַלב-בעלעטריסטישע זאַכן זיינע האָבן זיך שוין געהאַט געדרוקט אין עפעס אַ רומענישער צייטונג. האָט אים נאָך אַלין „מער אינטערע-סירט די אַפּאַסטאַלישע ראַל פון אַ יונגן ציוניסט, וואָס גאַרט מער צו קריטיקירן די יידישע קעגנוואָרט און וואָס שטרעבט צו וועקן העראַישע געפילן ביי אַ פּאַלק שוסטערס, שניידערס און פעדלערס איידער אַנצוטאָן אויף זיך די עפּאַלעטן פון אַ ליטעראַט“ (**). די „חכמי הפּען“, ווי ער רופט זיי אָן, פון דער העברעישער און דער יידישער פרעסע, ווי ווייט זי האָט דאָן עקסיסטירט, האָבן אים צו זיך נישט געצויגן. און ווען זיין חבר און פריינד דר' יוסף לוריע, וועלכער איז אין יאָר 1899 געוואָרן דער רעדאַקטאָר פון וואַכנבלאַט „דער יוד“, וואַלט אים נישט „מיט גע-וואַלד אַריינגעצויגן צווישן זיינע מיטאַרבעטער“, וואַלט ער „אפשר נישט אַזוי גיך אַריין אין דער יידישער ליטעראַרישער וועלט“ (דאַרט).

(*) מ. קיטאַיס זכרונות אין „פרימאָרגן“, גומער 38, ריגע, 1934.

(**) זע זיין אַרטיקל „פּינף און צוואַנציק יאָר ליטעראַטור“, „מאַרגן-זשורנאַל“, 31טער

ער איז אריין, אבער ער האט זיך נאך אלץ נאך נישט געפילט ווי אן איי-גענער מענטש אין דער יידישער ליטעראטור, און ער האט אונטערגעשריבן זיינע ארטיקלען פריער „איש על“ און דערנאך „גר צדק“. ער האט נאך אלץ געטראכט, אז ער איז נישט אריינגעגאנגען אין דער יידישער ליטעראטור, נאך „אריינגע-פאלן“, ווי ער שרייבט אין דעם פריער-ציטירטן ארטיקל. „איך בין אריינגעפאלן אין דער יידישער ליטעראטור, ווי אַ גוי'ישער גאסט“. אבער ער האט זייער שנעל אויפגעהערט צו זיין אַ גר און איז געווארן אַ תושב. נאך דעם פינפטן באזעלער קאנגרעס, ווען עס איז געגרינדעט געווארן די „דעמאקראטישע (צייוניסטישע) פראקציע“, ווו עליאשעוו איז געווען אַ מיטגליד און דער אַרויסגעבער פון „יוד“, האט מורא געהאט פאַר עליאשעוו'ס פריערדיקן ליטערארישן נאָמען, טאָמער איז ער טריף געוואָרן אין צאָרישן רוסלאַנד, האָט דער יונגער שרייבער אָנגעהויבן צו דרוקן זיינע אַרטיקלען אונטער דעם פּסעוודאָנים בעל-מחשבות און אונטער אַט דעם נאָמען האָט ד'ר עליאשעוו פאַרנומען אַן אַרט אויבן אַן אין דער יידישער ליטעראטור אויפן געביט פון דעם האַלב-בעלעטריסטישן עסי, פון דעם איראַ-נישן מעשהלע — עליאשעוו'ס אַן אייגענע ליטעראטור-פאַרעם, — פון דעם ערנסט-שפילעווידיקן פעליעטאָן, פון דער לירישער פובליציסטיק. אונטער אַט-דעם נאָ-מען איז ער געוואָרן דער גרינדער פון דער מאָדערנער יידישער קריטיק — דער וואָס האָט געהאַלפן מאַכן פון די יידישע ליטעראַטן אַ יידישע ליי-טעראַטור. ער האָט געשפּונען ווייטער דעם פּאָדעם פון אונדזערע קלאַסיקערס און געלאָזט זיך אים אַריינרעכענען אין דעם געוועב פון דעם יידישן באַוויסט-זיין, און אין משך פון מער ווי צוויי צענדלינג יאָרן איז ער געווען דאָס אָפּענע אויג און דאָס פּיינע אויער, וואָס האָט געזען, געהערט אַלץ, וואָס האָט זיך געטאָן אין דער יידישער ליטעראַטור, און געמאַכט, אַז אַנדערע זאָלן עס זען און הערן, אַליין איז ער געווען איינער פון אונדזערע פּיינסטע שרייבער און לייענערס, אַ חוץ דעם וואָס ער האָט אַנדערע שרייבערס געהאַלפן שרייבן און אַנדערע לעזערס — לעזן. מיט זיינע קריטישע עסייען האָט ער געוויזן אַז אַ קריטיקער איז נישט יענע בעקלינישע פאַרזעעניש, וואָס האָט אַ בייז צאָרנדיק פנים און האַלט די פּען אין מויל ווי אַ שוחט דעם חלף, נאָר אַז ער איז דער אמתער פריינד פונעם קינסטלער און פון זיין קונסט. ער איז נישט געקומען „קריטיקירן“, נאָר שאַפן. צווישן אים און די דיכטערס איז געווען בלויז אַ חילוק וואָס זיי האָבן געבלע-טערט דאָס בוך פון לעבן, בעת ער האָט זיך פאַרטיפּט אויך אין דעם לעבן פון בוך... איז דאָס לעצטע דען אַזוי געלייטערט, אַז עס קאָן נישט מער נאָך געליי-טערט ווערן? איז עס דען פּלאַך אַזוי און אַן פאַרבאַרגענישן, אַז עס קאָן נישט קומען איינער און אויפדעקן אין דעם עפעס נייע? איז עס דען אַזוי באַגרענעצט און אומבאַוועגלעך, אַז עס איז דאָ אין דעם אַרט נאָר פאַר דעם שרייבנרס פּער-זענלעכקייט און נישט אויך פאַר דער פּאַנטאַזיע און דער שאַפּונג-קראַפט פון דעם טאַלאַנטפולן לעזער?

מיט זיינע עסייען וועגן מעדעלען און שלום-עליכמען, ווי אויך מיט אַנדערע שפּעטערדיקע אַרטיקלען זיינע, האָט בעל-מחשבות געוויזן אַז נישט נאָר די שריי-בערס שאַפן די יידישע ווי יעדע ליטעראַטור, נאָר אַז אויך דעם לעזער שאַפט זי, ווען אים געלינגט נאָר צו באַפרייען זיך פון זיין לעזערישער שטומקייט. בעל-

מחשבות האָט געוויזן, אַז דער טאַלאַנטפולער געניסער פון קונסט, וועלכער האָט זיין אייגן גייסטיק לעבן, הערט אויף צו זיין דעם קינסטלערס מיטשאַפער און ווערט אַליין אַ שאַפער, ווי נאָר ער אַנטדעקט אין זיך די פעניקייט אויסצודריקן מיט דער הילף פון וואָרט די איינדרוקן, וואָס ער האָט פון וואָרט... בעל-מחשבות האָט זיכער רייכער געמאַכט די ווערק, וועגן וועלכע ער האָט געשריבן. ער האָט זיי געלייטערט. זיי זיינען דען געוואָרן אַנדערע, קלענערע, נאָך דעם ווי ער האָט געשריבן וועגן זיי? ער האָט אַפּגעוואָרפן אין זיי דאָס צופעליקע און נישט-וויכטיקע, אַזוי ווי דער קינסטלער לאָזט אין שאַטן דאָס נישט-עיקרדיקע, וואָס איז דאָ אין לעבן. ער האָט בולט געמאַכט, פּונקט אַזוי ווי דער קינסטלער טוט, דאָס כאַראַקט-טעריסטישע און דאָס אויפטוערישע וואָס אין זיי. ער האָט געמאַכט אַ גאַנץ בילד פון די שטריכן און שטריכעלעך, וואָס אין די שאַפונגען פון די קינסטלער זיינען זיי געווען צעזיט און צעשפּרייט.

די קינסטלערס האָבן אונדז געגעבן דיינע, געלייטערטע כאַראַקטערן אַדער פּאַר-גרעסערטע פּאַרטערטן פון פּאַרשיידענע סאַרטן מענטשן און גרופּעס מענטשן. דער קריטיקער האָט אויסגעמאַלט די כאַראַקטערן און די בילדער פון פּאַרשיידענעליי קינסטלער. איז שילדערן קינסטלערס און זייערע ווערק ליכטער, ווי שילדערן אַנדערע מיני מענטשן? פּאַדערט זיך נישט קיין קונסט דערצו?

און האָט דען בעל-מחשבות דורך די ווערק פון אַנדערע נישט געגעבן אונדז זיך אַליין, אַזוי ווי די שרייבערס גיבן אונדז זיך דורך זייערע ווערק? לייכט דען דורך זיינע קריטישע עסייען נישט אַרויס זיין אייגן לעבן און זיין אייגענער קוק אויפן לעבן? איז דען בעל-מחשבותעס שמייכל פון ליבשאַפט און ראַמאַנטיק, וואָס האָט געשוועבט אויף זיינע ליפּן אין דעם ערשטן פעריאָד און די פּאַרביטערטקייט, די איראַניע וואָס האָט זיי אַפט צעקרימט אין דעם לעצטן פעריאָד — נישט געווען קיין אויסדרוק פון זיין פּערזענלעכקייט?

אַבער איידער מיר פּרוּווּן מאַכן אַ סך-הכל פון בעל-מחשבותעס ליטעראַטור-קריטישע אויפּטוואַנגען, לאַמיר אַ קוק געבן אויף דעם מצב, אין וועלכן די יידישע קריטיק האָט זיך געפונען איידער ער האָט זיך באַוויזן.

עס איז געווען שוין קרוב צו פיר הונדערט יאָר זינט מען האָט אָנגעהויבן דרוקן ספרים אויף יידיש, ספרים מיט אַ וועלטלעכן און אַ רעליגיעזן אינהאַלט. עס איז געווען אַ יידיש וואָרטשאַפן אויף אַלערליי געביטן, אַבער נישט אויפן געביט פון קריטיק. עס איז אין די ווערק אויף עברי-טייטש געווען לעבנס-קריטיק (מוסר), אַבער די ווערק גופא זיינען נישט קריטיקירט געוואָרן. סיידן מען זאָל צודעכענען צו קריטיק די לויבגעוואַנגען פון די הסכמות און די איינציקע, צופע-ליקע, קריטישע באַמערקונגען, וואָס טרעפן זיך אין די הקדמות צו אַלטע יידישע ספרים.

אונדזער העברעז-אַראַמעזישע ליטעראַטור איז גראַד געווען פול מיט פירו-שים אויף ספרים, מיט הערות, הגהות, וויכוחים, וואָס דאָס זיינען אַלץ פּאַרמען פון קריטיק. אַבער די יידיש-מחברים — זיי האָבן זיך זעלטן ווען אַפּגעגעבן איי-נער מיט דעם אַנדערנס ווערק. ערשט אין דעם וואַכנבלאַט „קול מבשר“, וואָס האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין אין יאָר 1862, ווייט זיך דער מין שרייבן, וואָס מיר רופן אַז ביבליאָגראַפיע, רעצענזיעס, קריטיק.

אויך אין אנדערע שפראכן האָט ערשט די פּעריאָדישע פרעסע, ווען זי איז אויפגעקומען, געהאלפן זיך פונאָדערבליען דעם צווייטן פון ליטעראַטור, וואָס הייסט קריטיק. אָבער געוואַקסן איז דער צווייט אויך פּרזער. ביי אונדז אין דער ייִדישער ליטעראַטור האָט ער געפּעלט. פּאַרוואָס? ווייל אַפילו די פּרימיטיווסטע פּאַרעם פון קריטיק, די פּאַרעם וואָס באַשטייט אין זוכן מעלות און חסרונות, קען אויסוואַקסן נאָר ביי געוויסע באַדינגונגען, און די וויכטיקסטע פון זיי איז — אַ געוויסע מדרגה פון אינטעלעקטועלער אַנטוויקלונג און אינטעלעקטועלער זעלבשטענדיקייט ביי די לייענערס. די לייענערס פון די פּאַרצייטיקע ייִדישע מעשה-ביכלעך אָדער מוסר-ספרים זיינען ס'רוב געווען ווייבער אָדער מאַנסבילן — עס-האַרצים. זיי האָבן געקאָנט לייענען, אָבער נישט שרייבן. טאַמער האָבן זיך צווישן זיי געפונען אַזעלכע, וואָס זיינען געווען בריות אויף אַנצושרייבן אַ בריוו און אַ מאָל אויך זאָגן אַ פּאַר גראַמען, מאַכן אַ לידל אָדער דערציילן אַ מעשה, הייסט עס נאָך נישט, אָז זיי האָבן געקאָנט שרייבן וועגן דעם, וואָס זיי האָבן געלייענט. כדי צו שרייבן וועגן דעם, האָבן זיי געדאַרפט האַלטן מער פון זיך אַליין און האָבן זעלבשטענדיקע מיינונגען. אָבער זיי זיינען געווען אין גאַנצן אין רשות פון ספר, ווען זיי האָבן אין אים אַריינגעקוקט; וואָס דער מחבר האָט געזאָגט, איז געווען הייליק... אַ פּראַסטער ייד, אַ זינדיקע יידענע — ווי קומט ער אָדער זי צו זאָגן אַ דעה דעם מחבר? האָט זיי עפעס אַ ספרל "נישט גענומען", האָבן זיי עס נישט געלייענט; איז עס זיי, פּאַר-קערט, געווען צום האַרצן, האָבן זיי זיך געקוויקט מיט דעם. אַן איינדרוק פון לייענען האָבן זיי געהאַט; ער האָט זיך אויסגעדריקט אין זייער פּאַקטישן פּאַר-האַלטן זיך צום ספר; אָבער ער איז נישט פּאַרמולירט געוואָרן אין ווערטער, נישט ווערגאַנגען צום באַווסטזיין, די פשוטע יידענע האָט געוויסט אַז די בבא-מעשה, דער ספר מדות, דער "צאינה וראינה" געפעלט איר, בעת פון אַן אנדער ספר האָט זי נישט אַזאַ גנאה, אָבער פּאַר וואָס איין ספר פּאַרשאַפט איר פּאַרגעניגן און אַן אנדערער נישט — אַפּגעבן זיך אַ רעכענונג אין דעם האָט זי נישט געקאָנט. איר קריטיק איז געווען אַן אומבאַווסטזיניקע און דערפאַר אַ שטומע.

באַווסטזיניקע און אויסדרוקפולע קריטיק ווערט מעגלעך ווען צווישן די לעזערס קומען-אויף מענטשן, וואָס פּאַרלאָזן זיך אויף זיך אַליין און האָבן דעם מוט און די פעיקייט אויסצודריקן, וואָס זיי טראַכטן און פילן, וואָס איז איינגטלעך אַ קריטיקער? אַ לייענער וואָס דערפילט אין זיך דעם כוח צו ווערן אַ שרייבער. צווישן די לעזערס אָדער ריכטיקער, לעזערנס פון דער עלטערער ייִדישער ליטעראַטור זיינען אַזעלכע מענטשן נישט געווען. זיי האָבן נישט געקאָנט זיין, מחמת זיי האָבן כמעט אַלע געהערט צום סוג "שטומע נשמות".

און וואָס שייך צו די מחברים, האָבן זיי נישט אַזוי שטאַרק געהאַלטן פון די עברייטישע ספרים, אָז זיי זאָלן מאַכן אויף זיי פירושים אָדער אַריינלאָזן זיך אין חקירות וועגן זיי.

נאָך אַ מאַטיוו איז, וואָס עס זיינען נישט געווען צווישן די אַלטע ייִדישע מחברים קיין וויכטיקע מיינונג-פּאַרשיידנקייטן; זיי האָבן כמעט אַלע געשעפט פון די זעלביקע קוואַלן, געשטיצט זיך אויף די זעלביקע אויטאָריטעטן. אַפילו דער אופן שרייבן איז געווען כמעט ביי אַלעמען גלייך. אין דער השכלה-צייט האָט זיך גענומען ווייזן ביי אונדזערע לעזערס אַ פּרייערע באַציונג צו די אַלטע אַנגענומענע

אויטאָריטעטן. מען האָט גענומען שרייבן וועגן נייע זאַכן אויף אַ נייעם שטייגער, עס איז נישט געווען מער קיין איינגעשטעלטער נוסח, — איז געוואָרן אַרט פאַר קריטיק, אגב, האָבן די השכלה־ביכלעך נישט סתם אַזוי געמוסרט אָדער אַמוזירט דעם עולם, זיי האָבן אויף זיך גענומען אַ שליחות אומצובייטן דאָס גאַנצע לעבן, זיי האָבן געוואָלט עפעס אויסוואַרצלען, עפעס איינפלאַנצן; זיי זיינען געווען דאָס וויכטיקסטע אָדער גאָר דאָס איינציקע קאַמף־געווער אין די הענט פון דעם נייעם דור. איז קיין ווונדער נישט וואָס מען האָט גענומען ערנסטער זיך פאַרהאַלטן צו זיי — אויספרובירן זייער שאַרפֿקייט, זייער קאַמף־פעזיקייט, זייער אויפקלע־רונג־ווערט... אַ ליטעראַטור וואָס איז געווען געבויט אין גאַנצן אויף קריטיק, אויף דער קריטיק פון די עקסיסטירנדיקע פירונגען און מיינונגען, האָט געמוזט פאַרמאָגן אויך אַן אַרגאַן פון זעלבסטקריטיק, אין דער קריטיק־ליטעראַטור האָט זיך געמוזט אָנהייבן צו אַנטוויקלען אויך אַ ליטעראַטור־קריטיק.

אַבער דאָס איז געווען נאָך זייער אַ גידעריקע מדרגה פון ליטעראַרישער קריטיק. דאָס איז געווען קריטיק אין דעם זינען, אין וועלכן דאָס וואָרט ווערט געברויכט אין דער אַלט־גריכישער שפראַך, פון וועלכער עס שטאַמט. קריטיק אויף גריכיש הייסט מישפטן, פסקענען. צו אַ מישפט, וואָס דאַרף זיך אויסלאָזן מיט אַ פסק־דין, קומט אַ פראַקוראַר, וואָס זוכט חטאים, און אַן אַדוואַקאַט, וואָס זיין עובדאָ איז צו געפינען אַ זכות אויף דעם געמישפטן. די וואָס האָבן געשריבן אויף ייִדיש קריטיק ביי בעל־מחשבותן, האָבן דאָס רוב גערעכנט אַז זייער אויפ־גאַבע איז צו זיין וואָס שטרענגערע פראַקוראַרן, אין בעסטן פאַל, האָבן זיי געזוכט צו פאַרקערפערן אין איין פערזאָן ביידע צדדים — אי דעם באַשולדיקער אי דעם פאַרטידיקער; זיי האָבן געלייגט אויף איין וואַגשאַל דעם מחברס מיצוות און אויף דער אַנדערער — די עבירות; וואָס וועט איבערוועגן? דאָס האָט מען געוויס גע־געקאַנט רעכענען פאַר קריטיק, אָבער נישט פאַר קריטיק פון העכערן סאַרט. דאָס איז געווען עלעמענטאַרע מבינות־זאַגעריי. אַזאַ מין מבינות־זאַגעריי האָט פאַרנומען דעם הויפּט־אַרט אין די ליטעראַרישע איבערבליקן פון י. י. לערנער און י. ח. ראַבניצקי, שוין נישט גערעדט וועגן אַלעקסאַנדער צעדערבויען.

דער מבין איז אַ גיצלעכער מענטש אין דער ליטעראַטור, אָבער אַ ליטע־ראַרישער אויפטוער, אַ שאַפער אין דער, וואָס קען שליפן אַ טייערן שטיין, מאַכן, אַז ער זאַל לייכטן העלער, מער כישופן, נישט נאָר זאַגן, צי איז עס אַן עכטער דימענט אָדער נישט.

ערשט אין די 90ער יאָרן פון פאַריקן יאַרהונדערט איז צוגעגרייט געוואָרן דער באַדן פאַר דעם קריטיקער־לעזער, וואָס דערהייבט זיך צו דער מדרגה פון אַ קריטיקער־שרייבער. ערשט דאָן איז אויפגעקומען דער טיפ פון אַ ייִדישן לעזער, וואָס זוכט נישט בלויז בילדונג אין דער ייִדישער ליטעראַטור, נאָר אויך — לי־טעראַטור. ערשט דאָן האָט דער ייִדישער שרייבער זיך געקאַנט פאַרגינען אַוועק־צולייגן דעם משכיליש־מלמדישן טייטל און — נעמען די פען אין האַנט, ד״ה ווערן אַ שרייבער, אַ דיכטער.

דאָס איז פאַרגעקומען אין פאַרבינדונג מיט אַט די אומשטאַנדן:

די ייִדישע פאַלקסמאַסן זיינען צו דער צייט, ווען עס האָבן זיך גענומען אויסשפרייטן דער ציוניזם און דער בונדזיסם, שוין געווען בכוח אויסצוטיילן פון

זיך א געוויסע צאל אינטעליגענטערע ליינערס. די דאזיקע ליינערס האבן זיך נישט געקאנט באנוגענען דערמיט, וואָס אַ ביכל איז זיי "געפעלן". זיי האבן געמוזט זוכן אַ פאַרבינדונג צווישן איין ביכל און דעם אַנדערן. זיי האבן געמוזט שטרעבן צו קריגן אַ בילד פון דעם גאַנצן גאַנג פון דער ליטעראַטור. די יידישע ליטעראַטור האָט שוין געדאַרפט זיי געבן נישט נאָר שיינע מעשיות, קלוגע איינפאַלן, פראַגרע-סיווע געדאַנקען; זי האָט געדאַרפט פאַר זיי ווערן אַ פולער אויסדרוק פון דעם יידישן פּאָלקלעבן און פּאָלקשטרעבן. זיי זיינען געווען באַוווּסטיניק (נישט, ווי פריער, בלינד) צונויפגעבוודן מיטן כלל (מיטן כלל-ישראל אָדער מיטן אַרבעטער-כלל), און עס איז ביי זיי געווען אַ נאַטירלעכע באַדערפעניש אַנצוטאַפן די פעדעס, וואָס פאַרוועבן די יידישע ליטעראַטור מיט דעם יידישן כלל. אַ סך פון זיי האָבן געהאַט שוין אויך אַ שטיקל באַקאַנטשאַפט מיט דער רוסישער ליטעראַטור (פריער האָט דער, וואָס האָט זיך אויסגעלערנט אַן "איראַפּעישע" שפראַך, זעלטן ווען זיך "דערנידערקומט" צו ליינען "זשאַרגאָן". איצט האָבן זיי שוין געוויזן אַזעלכע, וואָס זיינען געווען גרייט צו ליינען אַ יידיש ביכל, מיט זיך האָבן געקענט רוסיש). אין דער רוסישער ליטעראַטור האָט קריטיק געשפּילט אַ קאַלאַסאַלע ראַלע. פאַרן רוסישן קריטיקער איז דעם קינסטלערס ווערק געווען אַן אויסרייד צו אַנטוויקלען זיינע אייגענע געדאַנקען, אַ מיטל אַרויסצוברענגען זיינע אייגענע אידייען, דער רוסישער קריטיקער האָט אויפגעכאַפט דעם קינסטלערס פּאַדעם, כדי אים ווייטער צו שפּינען און כדי אים אַריינצוועבן אין דעם גרויסן געוועב פון געזעלשאַפטלעכן און נאַציאָנאַלן לעבן. דאָס האָט דעם יידישן לעזער געמוזט צוגרייטן אויפצונעמען ענלעכע קריטיק אויך אין דער יידישער ליטעראַטור.

אויך די יידישע פּובליציסטיק האָט דאָן זיך שוין מער נישט באַנוגנט מיט קריטיקירן דאָס יידישע לעבן אין דעם פרימיטיוון משכלישן זינען פון וואָרט. נישט נאָר פעלערן האָט זי געזוכט שוין דאָן ביי יידן. זי האָט געמאַטערט זיך צו מאַכן אַן אַנאַליז און אַ סינטעז פון אַלע פאַרשיידענע עלעמענטן פונעם יידישן לעבן. זי האָט עס געוואָלט פאַרשן, וויסן, פאַרשטיין, נישט אַפּפּטן עס מיט אַזעלכע אַלגעמיינע השכלה-באַגריפן ווי "ליכט" און "פינצטערניש". אַט די ענדערונגען, וואָס האָבן זיך אַנגעהויבן צו מערקן אין דער קריטיק פון לעבן, אין דער פּובלי-ציסטיק, האָט ביי די אינטעליגענטערע לעזערס געמוזט אויפּוועקן אַ פאַרלאַנג צו זען אויך אַזאַ מין ענדערונג אין דער ליטעראַטור-קריטיק. אויך זי האָט נישט געקענט שוין מער יוצא זיין מיט סתם אַזוי באַגייסטערן זיך אָדער קרימען מיט דער נאָז. אַזוי ווי די פּובליציסטיק און אַזוי ווי די שיינע ליטעראַטור האָט זי געמוזט אָננעמען אַ מער קאָנסטרוקטיוון און מער פּילזייטיקן כאַראַקטער.

דאָס האָט שטומערהייט געפּאָדערט נישט בלויז דער מער אינטעליגענטערער טייל פון פּאָלקס-לייענער, נאָר אויך — און נאָך מער — דער נייער טיפּ יידישער לעזער, וואָס האָט זיך גענומען ווייזן, — דער לעזער פון דער אינטעליגענץ. דער דאָזיקער מין לעזער האָט פריער כמעט אין גאַנצן געפעלט אין דער יידיש-ליטע-ראַטור. אפילו פּרץ האָט אין אַנהייב פון די 90ער יאָרן געשריבן יידיש נאָך אַלץ פאַר די, וואָס האָבן נישט געקאָנט קיין אַנדערע שפראַך אַ חוץ מאַמע-לשוון. אמת, אין דעם פראַגראַם-אַרטיקל פון זיין "יידישע ביבליאָטעק" (1890) האָט ער גע-רופן די אינטעליגענץ צו שטיצן די "זשאַרגאַנישע" ליטעראַטור. אָבער ווי האָט

ער עס מאַטיווירט? ער האָט געשריבן: „...ווער עס וויל דאָס פּאַלק קענען און ווער עס וויל דאָס פּאַלק לערנען — דער מוז קאָנען רייזן און שרייבן זשאַרגאָן“. לערנען דאָס פּאַלק איז, ווי מען זעט פון דעם גאַנצן אַרטיקל, געווען נאָך אַלץ דער עיקר-ציל פון דער ייִדישער ליטעראַטור. אָבער אַט איז צוגעקומען אַ נייער מאַמענט: קענען דאָס פּאַלק, און וואָס טיפּער אין די נייַנציקער יאָרן, וואָס נאָענ-טער צו בעל-מחשבותעס אויפּטריט, אַלץ גרעסער איז געוואָרן די צאָל ייִדישע אינטעליגענטן, וואָס האָבן געוואָלט קענען דאָס פּאַלק, דערנענטערן זיך (נישט אַראָפּלאָזן זיך) צום פּאַלק. זיי האָבן זיך אָנגעהויבן צו אינטערעסירן מיט דער ליטעראַטור פון פּאַלק. „מיט איטלעכן יאָר“, האָט געשריבן בעל-מחשבות אין אַן אַרטיקל „דער זשאַרגאָן“, וואָס איז דערנאָך געדרוקט געוואָרן ווי אַ פּאַררעדע צום ערשטן באַנד פון זיינע „געקליבענע שריפטן“, — „מיט איטלעכן יאָר וואַקסט די חשיבות פון דער זשאַרגאָן-ליטעראַטור. נישט נאָר דער המון לייענט די ווערק פון אונדזערע זשאַרגאָן-שרייבער, נאָר אויך די אינטעליגענטן, די געבילדעטע פון פּאַלק. די ייִדישע נאַציאָנאַל-באַוועגונג האָט אַרויסגערוּפּן אַ וואַרעמען אינטערעס צו אַלצדינג, וואָס האָט נאָר אַ שייכות צום ייִדישן לעבן. זי האָט אונדז אויך שעצן געלערנט דעם זשאַרגאָן און זיין ליטעראַטור“... „יאָרן זיינען פּאַרגאַנגען“, שרייבט ער ווייטער אין דעם זעלביקן אַרטיקל, „און די קלוגע קעפּ האָבן פּלוצלינג דערזען פאַר זיך, ווי עס וואַקסט-אויף אַ נייע פּאַלקס-ליטעראַטור, ווי זי ווערט ברייטער און ברייטער און באַשענקט אונדז מיט טיפּע און שטאַרקע טאַלאַנטן. זיי האָבן מיט איין מאָל באַמערקט אַז דער זשאַרגאָן האָט אַ טאַפּלטן ווערט; ערשטנס, טראַגט ער אַרײַן נייע באַגריפּן און קלאַרע בילדער אין מוח פון פּאַלק; צווייטנס, שפּיגלט ער אָפּ אין זיין ליטעראַטור די נשמה פון דער ייִדישער מאַסע, דאָס הייסט ער לערנט אונדז אויס בעסער צו פאַרשטיין און צו באַגרייפּן אונדזער אייגן פּאַלק, און די זשאַרגאָן-ליטעראַטור איז היינט נישט נאָר אַ מיטל צו בילדן דאָס פּאַלק, נאָר אויך אַ טייערער מיטל צו בילדן אונדזער אינטעליגענטן, די דאָזיקע קלאַסן ביי ייִדן וואָס האָבן זיך דערווייטערט פון פּראַסטי-ייִדישן לעבן און האָבן עס אויפּגעהערט צו פאַרשטיין“.

„בילדן“ די אינטעליגענטן האָט די ייִדישע ליטעראַטור געקאָנט דורך דעם, וואָס זי האָט אָנגעהויבן צו זיין, וואָס ווייטער אַלץ מער, וואָס זי דאַרף זיין, ד״ה אַ ליטעראַטור, נישט קיין חדר. פאַר דער נייער אינטעליגענטן האָט די ייִדישע ליי-טעראַטור געקענט האָבן אַ ווערט נאָר אויף אַזוי ווייט, ווי זי איז געווען אַן אויס-דרוק פון דעם פּאַלקס לעבן און שאַפּן, די מוסר-זאָגריי פון די שרייבער-משכּלים איז צו איר נישט געווען שייך, סײַדן דאָס איז געווען דער מוסר פון אַ מענדעלע, וועלכער האָט אין זינען געהאַט מיט זיין שרייבן די אינטעליגענטן מער ווי די מאַסע. דער נייער אינטעליגענט האָט דורך דער ייִדישער ליטעראַטור זיך געוואָלט באַ-העפטן מיטן פּאַלק, ער האָט געוואָלט בעסער קענען די ייִדישע ליטעראַטור, כדי צו קענען בעסער דאָס לעבן און שטרעבן פון ייִדישן פּאַלק, דאָס איז נישט געווען נאָך קיין נאַרמאַלער טיפּ פון אַ לעזער אָן אינטעליגענט. פאַר וועמען די ליטע-ראַטור פון זיין פּאַלק איז אַ ציל פאַר זיך אַליין, די ייִדישע ליטעראַטור איז פאַר אים נאָך אַלץ געווען אַ מיטל, אָבער עס איז שוין געווען אַ מיטל פאַר אים אַליין, נישט פאַר אַנדערע. און דער עיקר איז, וואָס אין דעם מיטל איז געווען שוין אַ

טייל פון דעם ציל, וואָרעם דאָס דערנענטערן זיך צו דער ייִדישער ליטעראַטור איז געווען אויך אַ שטיק דערנענטערונג צום ייִדישן פּאָלק.

מיטן פּאָלק גופא און מיט זיין טאַג־טעגלעכן לעבן זיך צונויפגיטן איז פאַרן ייִדישן אינטעליגענט געווען אַ שווערע און כמעט אוממעגלעכע זאַך. דערפאַר איז ער צופרידן געווען זיך צוצורוקן נאָענטער כאַטש צו דעם ייִדישן פּאָלקשאַפן. אין אַנהייב האָט עס געהייסן, אַז ער וויל זיך באַקענען מיט זיין פּאָלקס שאַפן און זיין פּאָלקס ליטעראַטור. ביסלעכווייז האָט ער אָנגעהויבן צו קוקן אויף דעם, ווי אויף זיין שאַפן און זיין ליטעראַטור. און ווי באַלד אַז עס איז זיינס, נישט נאָר דעם פּאָלקס, איז אויף דעם חל אַליק, וואָס עס איז חל אויף יעדער ליטעראַטור. מוז עס שטודירט ווערן נישט נאָר פון נייגעריקייט וועגן אַדער כדי מקיים צו זיין די נאַציאָנאַלע מיצווה פון פּאָלקלאַר און עטנאָגראַפיע. עס דאַרף מיט ליבשאַפט און התמדה אויסגעפאַרשט ווערן. עס דאַרף זיין וויכטיק צו וויסן נישט בלויז וואָס דאָס פּאָלק און זיינע שרייבערס שאַפן, נאָר אויך וואָס ער, דער אינטעליגענט, ליענט אַרויס פון זייערע ווערק און וואָס ער ליענט אין זיי אַריין. ער איז שוין מער נישט קיין זייטיקער צוקוקער; ער איז שוין אויך נישט מער קיין משגיח אויף דער משכילישער כשרות פון דער ליטעראַטור. ער איז אַ לעזער, אָבער נישט קיין שטור־מער לעזער ווי דער, וואָס קומט פון דער מאַסע, ווי דער וואָס האָט נישט קיין בילדונג און איז זעלטן ווען זעלבשטענדיק אין זיינע מיינונגען, נאָר אַ לעזער וואָס האָט אַ מויל און אפשר אויך אַ פען אין האַנט, אַ לעזער, וואָס איז באַקאַנט מיט אַנדערע ליטעראַטורן, אַ חוץ דער ייִדישער; אַ לעזער, וואָס וויל נישט אַז דער קריטיקער זאָל קנעלן מיט אים ווי אַ דרדקי־מלמה און טייטלען קמץ אלף — אַ פתח בית — באַ. צו אים מוז דער קריטיקער ריידן, ווי אַ גלייכער צו אַ גלייכן. ער דאַרף אים דערציילן, וואָס עס איז פאַר אים אַליין די ליטעראַטור וואָס ער שרייבט וועגן איר, ווי פאַרשטייט ער זי, וואָס פאַר אַ געדאַנקען און געפילן רופט זי אין אים אַרויס, וואָס פאַר אַן עסטעטישע און אַלגעמיינ־גייסטיקע באַפרידיקונג גיט זי אים, וואָס פאַר אַ פּאָדערונגען שטעלט ער צו איר, וואָס פאַר אַ האַפּענונגען לייגט ער אויף איר, וואָס פאַר אַ שייכות געפינט ער צווישן איר און דער עפאַכע, ווען זי ווערט באַשאַפן, צווישן איר און דער באַזונדערער לעבן־דערפאַרונג, פון וועלכער זי איז אַרויסגעוואַקסן, צווישן איר און די פּערזענלעכקייטן פון אירע שרייבערס און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער...

אַזאַ מין לעזער האָט זיך אָנגעהויבן ווייזן אין דער ייִדישער ליטעראַטור סוף 19טן יאָרהונדערט — אין אַנהייב פון אונדזער נאַציאָנאַלער און סאָציאַלער אויפ־וואַכונג. און אַט דער מין לעזער האָט מעגלעך און נייטיק געמאַכט דאָס אויפקומען פון יענעם נייעם מין קריטיק, וועלכן עס האָט איינגעפירט אין דער ייִדישער ליטעראַטור בעל־מחשבות. ער אַליין האָט, אייגנטלעך, פאַרקערפערט מיט זיך דעם אַנקום פון אַט דעם נייעם אינטעליגענטן לעזער. ער האָט אַליין געהערט צו יענעם סוג ייִדישער אינטעליגענץ, וואָס איז אַ צייט געווען אָפּגעריסן פון דעם ייִדישן פּאָלקס־לעבן, דאָס זיינען געווען די יאָרן פון זיין שטודירן אין אויסלאַנד. אונטער דער ווירקונג פון די נייע נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע אידעען האָט ער אין די 90ער יאָרן אָנגעהויבן זוכן אין דער ייִדישער ליטעראַטור אַ וועג און אַ מיטל זיך צוריק אומצוקערן צום פּאָלק.

לאַמיר אים אַליין לאָזן דערציילן...

„איך בין געקומען, דערציילט ער וועגן דער צייט, ווען ער האָט אָנגעהויבן שרייבן, — איך בין געקומען דעמאָלט פון בערלין, ווו ליטעראַטור, קונסט און פּאָלקס-קונסט האָט שטאַרק מתעסק געווען די יונגע שנעקעס, געקומען פון די סטודענטישע וויכוחים-שטיבלעך, וואָס האָבן אויף אַלע זייטן געקערט דאָס וואָרט „פּאָלק“, ווי אַ שניידער זיין שטיקל יתור, נישט וויסנדיק צו מאַכן דערפון אַ יאָר-מלקע אָדער אַ קאַלנער. עס איז געווען דעמאָלט די צייט, ווען די ווערטלעך נאָ-ציע, נאַציאָנאַל, נאַציאָנאַלע נשמה און נאַציאָנאַליטעט זיינען נאָך אַקערשט פון נאָדל אַרויס, ווען דער דייטשישער זידלוואָרט „יודע“ איז געוואָרן פאַרוואַנדלט אין אַ פשוטן „ייד“, מיט וועמען מיר האָבן אָנגעהויבן זיך שטאַרק צו גרויסן“ (*). דאָס מיינט נישט, פאַרשטייט זיך, אַז ד״ר אינדאָר עליאַשעוו איז אזוי פאַר-פרעמדט און דערווייטערט געוואָרן, ווי אַ סך יידישע אינטעליגענטן. וואָס האָבן דעמאָלט אָנגעהויבן תשובה צו טאָן. ניין, עליאַשעוו, ווי מיר האָבן געזען, איז פון קינדווייז אויף געווען טיף פאַרוואַרצלט אין יידישע לעבן. מען קען אים בשום אופן נישט פאַרגלייכן מיט יענע יידישע אינטעליגענטן, וואָס האָבן קיין מאָל נישט פאַרזוכט דעם טעם פון יידישקייט און וואָס זיינען אין גאַנצן געווען אָפּגעריסן פון דער יידישער סביבה. עליאַשעוו האָט אין זיך איינגעזאַפט, ווען ער איז געווען נאָך גאָר יונג, דעם גייסט און לעבנסשטייגער פון די ליטווישע יידן, דאָך איז ער אַ לאַנגע צייט געווען ווייט און דערווייטערט פון זיי. אַ פאַר יאָר נאָך דעם ווי מען האָט אים (פאַר אַפיקורסישע געדאַנקען) אַרויסגעטריבן פון דער גראַבינער ישיבה, איז ער אַוועקגעפאַרן קיין אויסלאַנד שטודירן. אַרום אַ צוועלף יאָר האָט ער פאַרבראַכט פריער אין דער שווייץ און דערנאָך אין דייטשלאַנד. ער פלעגט קומען אַ מאָל אַ היים אויף וואַקאַציע, אָבער גייסטיק האָט ער שוין געלעבט נישט אין דער היימישער, נאָר אין דער אייראָפּעישער קולטור-וועלט. ער האָט פאַר-געסן אַ סך פון דעם, וואָס ער האָט אין די יונגע יאָרן געלערנט. „איך בין געווען דעמאָלט“, שרייבט ער בלשון גוזמא אין דעם פריער ציטירטן אַרטיקל, „אַ מורא-דיקער עם-הארץ. די יידישקייט, וואָס איך האָב געלערנט ביז 14 יאָר, איז צע-קראַכן. קוים-קוים האָב איך געקאַנט דורכלייענען מיט פאַרשטאַנד אַ בלאַט גמרא מיט רש״י. אויך פון דער פריערדיקער יידישער ליטעראַטור האָב איך ווייניק וואָס געוואָסט. אַ ביסל געקאַנט ש״מ״רן, אונדזער מענדעלען; פרצן האָב איך ערשט אָנגעהויבן צו לייענען...“

עס איז נייטיק געווען די געדיכטע תשובה-שטימונג פון אַ גרויסן טייל יידישער אינטעליגענץ, בכדי עליאַשעוו זאָל זיך וועלן אומקערן צוריק צום יידישן לעבן. די דאָזיקע שטימונג האָט ער אַליין אויסגעטריקט אין איינעם פון זיינע ערשטע, האַלב-לירישע, אַרטיקלען: „איך בין געגאַנגען“, האָט ער געשריבן, „און געבלאַנדזשעט. מיין זעלע האָט געוואַנדלט אויף פינצטערע וועגן, נאָר ערגעץ ווו האָט זיך באַוויזן אַ שייך, נאָר זעלטן ווו האָט אויפגעפלאַקערט אַ ליכט. קאָן מען גיין פון זיין פּאָלק? (**). זיינען מיר נישט, ווי די ביימער מיט דער ערד, צו-

(* „פינף און צוואַנציק יאָר ליטעראַטור“, „מאָרגן-זשורנאַל“, דעצ׳ 31, 1922.
 (** ד״ר עליאַשעוו׳ס יידיש איז געווען נאָך דאָן אַ ביסל פאַרדייטשטערשט. ער האָט גער-וואַלט זאָגן: „קען מען דען אַוועקגיין פון דעם אייגענעם פּאָלק?“

זאָמענגעוואַקסן מיט דעם גייסט פון אונדזער פּאָלק? הונדערטער פעדעס פּאַר-
 בינדן אונדז מיט די אַלטע ייִדישע דורות און ווען מיר וועלן צערייסן די פעדעמער,
 צי וועלן מיר דורך דעם צוזאַמענוואַקסן מיט אַנדערע פעלקער? צוריק! צוריק!
 אָבער ווי? איך בין נישט געווען דער איינציקער. טויזנטער מיט באַנגענדיקע הער-
 צער האָבן געזוכט דאָס אייגענע וואָס איך, און אויף פּאַרפּלאַנטערטע וועגן שפּריי-
 זנדיק זיינען מיר אַלע געקומען צו דעם זעלביקן אָרט. מיר האָבן אָנגעהויבן צו
 פּאַרשטיין אונדזער פּאָלק און זיין שטומע גרויסאַרטיקע זעלע און אַזוי ווייטער *).
 דאָס דאָזיקע וועלן „פּאַרשטיין די שטומע גרויסאַרטיקע זעלע“ פון זיין פּאָלק
 האָט אויפגעוועקט אין עליאַשעוון אַן אינטערעס צו דעם וויכטיקסטן אויסדרוק
 פון דער „שטומער זעלע“ — דער ייִדישער ליטעראַטור. ער האָט זי געוואָלט אַליין
 קענען. און ווען ער האָט אָנגעהויבן שרייען וועגן איר, האָט ער דערפּאַר טאַקע
 געשריבן אַנדערש, ווי די, וואָס האָבן ביז אים רעצענזירט ביכער אויף ייִדיש.
 יענע האָבן אין זינען געהאַט די אויפקלערונג פון די לעזער: האָבן זיי זיך אָפּגע-
 שטעלט דערהויפּט אויף „מעלות און חסרונות“. ער אָבער האָט זיך אַליין געוואָלט
 העלפּן פּאַרשטיין דאָס ייִדישע לעבן דורך דער ייִדישער ליטעראַטור. ער איז גע-
 ווען דער ערשטער ייִדישער לעזער פון דער אינטעליגענץ, וואָס האָט גענומען
 דערציילן אַנדערע אינטעליגענטע ייִדישע לעזער, וועלכע האָבן דאָן זיך אָנגעהויבן
 צו ווייזן ביי אונדז, וואָס ער טראַכט און פילט וועגן דעם ייִדישן וואָרט.
 פריער האָט געפעלט דער באַדן פּאַר אַזאַ מין קריטיק נישט נאָר אין דעם
 ייִדישן לעזער־פּובליקום, ווי איך האָב פּריער באַוויזן, נאָר אויך אין דער ייִדישער
 ליטעראַטור. כדי עס זאָל אויפּקומען אַזאַ קריטיק, וואָס איר תּוך איז דעם קריי-
 טיקערס אייגן שאַפּן, דעם קריטיקערס זעלבסט־אויסדרוק, נישט נאָר זיין מבנינות,
 איז נייטיק אַז עס זאָלן זיך אַנקלייבן ווערק, וואָס קאָנען באַגייסטערן דעם לעזער-
 שרייבער, ווערק, וואָס קאָנען אויפוועקן זיין פּאַרלאַנג און זיין פעקייט ווייטער
 צו שפּינען זייערע פעדעס. דער דאָזיקער אָנזאַמלונג־פּראָצעס איז פּאַרגעקומען אין
 משך פון דער צווייטער העלפט פון 19טן יאָרהונדערט. אין די ניינציקער יאָרן
 האָט דער ייִדישער קריטיקער שוין געהאַט פון וואַנען צו שעפּן באַגייסטערונג, און
 וווּ צו געפינען אַ סטימול צו זיין אייגנאַרטיקן שאַפּן. עס זיינען דאָן פּאַרגעסן
 (אַדער פּאַרוואַרלאָזט) געווען די ווערק פון די עלטערע ייִדישע שרייבערס — פון
 אקסנפעלד, פון עטינגער, פון דיק, אָבער ס'איז געווען מענדעלע, וועלכער האָט
 שוין געהאַט אַרויסגעבראַכט ביז יענער צייט אַלע זיינע גרעסערע זאַכן, אַ חוץ
 „שלמה ר' חיימס“, עס איז געווען שלום־עליכם, וואָס האָט שוין אויך באַוויזן דאָן
 אויפּצושרייבן אַ גרויסן טייל פון זיינע בעסערע ווערק, און עס האָט זיך געהאַלטן
 אין פּונאַדערבליען דער אומרויקער, תּמיד זוכנדיקער טאַלאַנט פון י. ל. פּרץ.
 עס איז, קורץ, געווען שוין אַזאַ לייענער און עס זיינען אויך שוין געווען אַזעלכע
 דיכטערס וואָס האָבן מעגלעך געמאַכט אַ מיטשאַפּנדיקע און נאַכשאַפּנדיקע, אַ כאַ-
 ראַקטערזירנדיקע און באַלייכטנדיקע, נישט נאָר אַ גוט־אַדער שלעכט־זאָגנדיקע
 קריטיק.

בעל־מחשבות האָט דערשפּירט אַט די נייע מעגלעכקייט — און ער איז גע-

*) „הנכחה־בלעטל“ פון ד״ר איס על, „דער יוד“, גומ' 22, 1899. דאָס איז אַן אַרטיקל,
 וואָס איז נישט אַריין אין זיינע „געקליבענע שריפטן“.

וואָרן דער פּאָטער פון דער קינסטלערישער קריטיק אין דער יידישער ליטעראַטור. ער איז עס געוואָרן ביסלעכווייז. אין אָנהייב איז ער נישט אין גאַנצן פריי געווען פון דער אַלטער, אויפקלערערישער טענדענץ. אַזוי, צום ביישפּיל, געפינען מיר אין זיין ערשטן אַרטיקל וועגן פּרצן (1901) אַזאַ מין שטעלע: „איידער מיר וועלן אָנהייבן ריידן וועגן פּרצעס ווערק, מוזן מיר, אין קורצע ווערטער, אָנווייזן, ווי נייטיק און וויכטיק עס איז די שיינע ליטעראַטור, די פּאָעזיע, פּאַר יעדער מענטש-לעכער געזעלשאַפט. נאָך ביז היינטיקן טאָג קוקן אַ סך פון די יידישע לעזער אויף אַ פּאָעטיש ווערק, אויף אַ גוט ליד, אַ גוטער דערציילונג, ווי אויף אַ פּוסטער זאָך, מיט וואָס מען צעשלאַגט זיך נאָר די צייט. דאָס איז אַ שרעקלעכער טעות, מען דאַרף וויסן...“ און אַזוי ווייטער. דאָ האָט זיך אַרויסגעכאַפט דער אינטעלי-גענט, וואָס וויל קליגער מאַכן די מאַסע. אָבער דאָס איז נישט געווען כאַראַקטע-ריסטיש פּאַר בעל-מחשבותן. כאַראַקטעריסטיש איז, ווי געזאָגט, ווערן זיין שרייבן פּאַר זיך און זיינס גלייכן, זיי וועלן זיך אַליין — און יעדן אינטעליגענטן לעזער — קלערער מאַכן דעם זינען פון די ליטעראַרישע ווערק און זייער שייכות צו דער סביבה, אין וועלכער זיי זיינען אויסגעוואַקסן און וועלכע האָט זיך אין זיי אָפּגעשפּילט.“

ב.

דאָס אַרומיקע געזעלשאַפטלעכע און נאַציאָנאַלע לעבן איז געווען די הויפטזאַך וואָס האָט אינטערעסירט בעל-מחשבותן אין אַלע זיינע גרעסערע אַרבעטן. ער איז גע-ווען אַ תּלמיד פון דעם פּראַנציווישן קריטיקער און קונסט-פּילאָסאָף היפּאָליט טען. אַזוי ווי זיין רבי טען, האָט אויך ער זיך נישט באַנוגנט מיט דער סביבה אַליין. גאַנץ אָפט ער זיך פּאַרטיפּט אין די פּערזענלעכקייטן פון די דיכטערס. אַן אמתער קריטיקער פּאָהגעסט נישט דעם קינסטלערס „איך“, דעם הויפט-קוואַל פון אייגן-אַרטיקייט און טאַלאַנט. מעג ער טעאָרעטיש ווי שטאַרק האַלטן פון דעם מיליע-מעטאָד, וועט ער פּראַקטיש באַנוצן דעם דאָזיקן מעטאָד דערהויפּט דאָן, ווען ער האָט צו טאָן מיט דער געשיכטע פון דער קונסט און מיט אירע פּאַרשיידענע שולן און ריכטונגען, דײַה ווען עס דאַרפן דערקלערט ווערן געוויסע מאַסן-דערשיינונג-גען אינעם קינסטלערישן לעבן. אַנדערש איז די באַלייכטונג פון איינציקע שריי-בערס און איינציקע ווערק. זי מוז אינדיווידואַליזירט ווערן. און בעל-מחשבות האָט זיך אָפט טאַקע אָפּגעשטעלט אויף די אינדיווידועלע שטריכן פון דעם אַדער יענעם שרייבער. דערהויפּט האָט ער עס געטאָן, ווען עס איז אים לייכט געווען אויפצו-דעקן די הויפט-אייגנשאַפט אַדער, ווי מען רופּט עס אָן אין פּראַנציוויש, די „פּאַ-קיוולטע מעטרעס“ פון דעם שרייבער (דינעזאָנס „רוחמות“ אַדער מאַמעשאַפט, ביאָליקס „גבורה“, שניאָרס „יוגנט“, ווייסנבערגס „ליידנשאַפטלעכקייט“ אד׳גל). אָבער מער ווי אַלץ האָט אים געצויגן צום אַנאַליז פון דער סביבה, וווּ עס האָט זיך אַנטוויקלט די אַדער יענע פּאַרעם, די אַדער יענע ריכטונג פון דער ליטע-ראַטור. ער האָט געפּילט אַז דאָ, אין דער שילדערונג פון דעם אַרום, פון דער כלל-פּסיכאָלאָגיע ליגט זיין אייגענע „פּאַקיוולטע מעטרעס“. אָפט האָט ער זיך אַזוי שטאַרק אַריינגעטאַן אין אַט דער כאַראַקטעריזירונג פון דער סביבה, אַז עס האָט אויפּגעהערט צו זיין אַ מיטל צו דערקלערן דעם שרייבערס ווערק, נאָר פּאַר-

קערט, דאס ווערק איז געווארן גאר א מיטל צו שאפן א בילד פון דער סביבה. ער האט אבער קיין מאל נישט צוגעפגעמישט דאס היסטארישע סביבה-לעבן מיט די מאמענטאנע געזעלשאפטלעכע און פאליטישע אומשטאנדן. טאמער האט ער אויף א וויילע א מאל פארגעסן, אז ער איז א קריטיקער, וואס זוכט דעם שורש פון זאכן און איז אריינגעפאלן אין דעם טאן פון פובליציסט, האט ער זיך באַלד געכאַפט אַז ער איז פאַרקראַכן אַן אַ זייט און זיך צוריק גענומען פאַר תּוֹך־זאַכן, פאַר יענע שטריכן, וואָס האָבן אַ דויערנדיקע פּסיכאָלאָגישע און קולטור־היסטאָרישע באַדייטונג. ער איז נישט געווען צופּרידן מיט יענע פאַרשטייערס פון דער רוסישער ליטעראַטור־קריטיק וואָס האָבן זיך צופּיל אָפּגעגעבן מיט צייט־פּראַגעס און אַריינגעבראַכט אין דער ליטעראַטור אַריין זייטיקע טענדענצן און פּניות. ער האָט קיין מאל נישט אויסגעטייטשט בפּירוש, ווי ער אַליין פאַרשטייט טענס קונסט־פּילאָפּיע. אַבער אין אַ בריוו, וואָס ער האָט מיר געשריבן אין יאָר 1908*.) האָט ער זיך שאַרף אַרויסגעזאָגט קעגן יענע רוסישע קריטיקערס וועלכע האָבן גענומען טענס מיליע „אין מגושמדיקן זין פון פאליטישן דרוק“, און די פּערוזענ־לעכקייט. — וועלכע שפּילט. לויט זיין נישט גאַר באַרעכטיקטער מיינונג, פּונקט אַזאַ וויכטיקע ראַלע אין טענס קונסט־פּילאָסאָפּיע ווי ראַסע און מיליע, — אַט די פּערוזענלעכקייט האָבן די רוסישע קריטיקערס פאַרשטאַנען „נישט אַלס מושל מעצמו, נאַר אַלס... סאַציאַל־עטישע פּערוזענלעכקייט אין גייסט פון ראַדיקאַלן ליבעראַל־ליזמוס“. אין זייער קריטיק איז דעריבער, זאָגט ער, געווען מער „פּובליציסטיק און סאַציאַל־פּאָליטישע בעל־דרשעריי“, ווי אמתע קריטיק. זיי האָבן, לויט זיין מיינונג, נישט פאַרשטאַנען דעם אמתן מין פון היפּאָליט טען. טענס מעטאָד איז, ווי ער שרייבט אין דעם בריוו, דער מעטאָד פון דער היינטיקער עסטעטישער קריטיק, און ער האָט זיך אַליין געהאַלטן פאַר אַן עסטעטישן קריטיקער, כאַטש (אַדער ווייל) ער איז געאַנגען אין טענס דרכים. „עסטעטישע קריטיק“, זאָגט ער, „איז די, וואָס האָט אַ רויק־אַביעקטיווע פאַרהעלטעניש צו יעדער ליטעראַטור־דערשיינונג אויפן גרונט פון דער סינטעזע, וואָס דער קריטיקער האָט פון זיין פּאַלקס נשמה, אויפן גרונט פון דעם זאַמל־באַגריף וואָס ער האָט פון זיין צייט און פון די עקסיסטירנדיקע נאַציאָנאַלע פּערוזענלעכקייטן, אַלס גאַנצע אַדער אַלס ברעקלעך, פּיצלעך. אַט די פאַרהעלטעניש איז נישט קיין סאַציאַל־פּאָליטישע אַדער עטישע פאַרמולע — מען קען דאָס בכלל נישט פאַרמולירן, דאָס איז אַ גאַנצע, אומטיילבאַרע, ווי דער טאַלאַנט פון בעלעטריסטן, ווי דאָס מוזיקאַלישע געפּיל, ווי דאָס אויג פאַר פאַרבן, שאַטירונגען“.

צי איז די דאָזיקע דעפּיניציע פון עסטעטישער קריטיק ריכטיק — איז אַ גרויסע פּראַגע. אין דער „רויקער, אַביעקטיווער פאַרהעלטעניש צו יעדער ליטע־ראַרישער דערשיינונג“ איז געוויס פאַראַן עפּעס עסטעטיש (דער סאַציאַל־פּאָליטיקער אַדער דער עטיקער האָט נישט קיין רויקע אַביעקטיווע באַציונג צו די זאַכן, וואָס ער באַטראַכט). אַבער אויב אַזוי, איז יעדער היסטאָריקער אַן עסטעטיקער. אין דער אמתן פאַרשטייט מען איצט אונטער עסטעטישער קריטיק נישט אַזאַ קריטיק, וואָס האָט סתם אַזוי אַ „רויקע, אַביעקטיווע“ באַציונג צו קונסט, נאַר אַזאַ, וואָס זוכט אין איר נישט קיין שום אַנדערע ווערטן, אַ חוץ ריין עסטעטישע.

(* פאַרעפּנטלעכט געוואָרן אין „טעאָליט“, נ"י, פעב' 1924.)

פון דעם שטאַנדפונקט איז בעל-מחשבות אין זיינע גרעסערע און מער כּאָ-ראַקטעריסטישע אַרבעטן, ווי צום ביישפּיל, אין זיינע אַרטיקלען וועגן מענדעלע מוכר-ספרים, פּרץ, פּייערבערג אָדער אין אַזוינע עסייען ווי „די לעצטע ליטע-ראַישיע עפּאָכע“, „דריי שטעטלעך“, נישט קיין עסטעטישער, נאָר אַ סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישער, קולטור-היסטאָרישער קריטיקער.

ער ווייזט אין די אַלע אַרטיקלען אַרויס „אַ רוזקע, אַביעקטיווע באַציונג צו יעדער ליטעראַרישער דערשיינונג“, ער מאַראַליזירט נישט און פּריידיקט נישט, ער זוכט נאָר צו וויסן און צו פאַרשטיין, וואָס ער לייענט; אָבער וואָס זוכט ער צו פאַרשטיין? וואָס וויל ער וויסן? נישט דעם אויסדרוק-אופן, נישט די ריין עס-טעטישע אויפטאונגען און איינגשאַפטן (מיט זיי גיט ער זיך אָפּ בלויז צופּעליק און אַב אורחא). וואָס אים אינטערעסירט — איז די סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישע און די קולטור-היסטאָרישע אומשטאַנדן, וואָס האָבן געווירקט אויף דער אַנטוויקלונג פון דער ליטעראַטור און אירע איינציקע פאַרשטייערס.

איך זאָג נישט, אַז עס איז אַ פעלער. אויב עס זיינען דאָ קריטיקערס וואָס טיילן אויס דעם עסטעטישן מאַמענט און מיינען, אַז דאָס איז אַלי, מעגן זיין קרי-טיקערס וואָס קאַנצענטרירן זיך אויף קולטור-היסטאָרישע און סאָציאַל-פּסיכאָלאָ-גישע פּאַקטאַרן, אַ קונסטווערק קען מען בכלל נישט אויסשעפּן מיט איין פּאַרמולע, עס איז אַ סך-הכל פון אַלע כוחות, וואָס דער קינסטלער האָט אין זיך אינעווייניק, אַ סינטעז פון אַלע ווירקונגען, וואָס קומען פון דרויסן, און אויך דאָן ווען מיר געניסן דאָס ווערק פון אַ קינסטלער, געניסן מיר עס מיט אַלע אינדזערע חושים, מיט אונדזער גאַנצן וועזן, עס איז נאָך נישט אויסגעטראַכט געוואָרן אַזאַ אַפּאַראַט, וואָס זאָל קענען אויף אַ וויילע אַפּשטעלן אין אונדז דאָס עסטעטישע לעבן אָדער פאַרשטאַפּן אויף אַ וויילע דעם קוואַל פון אונדזער עטישן באַווסטזיין, אָדער פאַראַליזירן אויף אַ געוויסער צייט אונדזער אינטעלעקט. סיי ווען מיר שאַפּן, סיי ווען מיר געניסן קונסט, שאַפּן מיר עס און געניסן מיט אונדזער גאַנצן יש, מיט אַלע אונדזערע פעזיקייטן און מיט דער גאַנצער און פּילפאַכיקער אַסאַציאַטיווער טע-טיקייט פון אונדזער פּסיכיק, דער אידעאַל פון קינסטלערישער קריטיק איז דער-פאַר נישט עסטעטישע, נישט עטישע, נישט פּילאָסאָפּישע און נישט קיין שום ספּעציאַליזירטע און קינסטלעך-איזאָלירנדיקע קריטיק, נאָר אַזאַ וואָס זאָל דאָס אינדיוידועלע בילד און דעם אייגנאַרטיקן סינטעז, וואָס דער קריטיקער האָט פון דעם ווערק, געבן אונדז אין זיין גאַנצקייט, אין דער איינהייטלעכקייט פון זיינע פאַרשיידנאַרטיקע עלעמענטן.

עסטעטישע קריטיק איז איינזייטיק ווי יעדע ספּעציעלע קריטיק און צייטנ-ווייז ניצלעך ווי יעדע איינזייטיקייט. דאָס אייגענע איז ריכטיק וועגן אַנדערע אופנים פון קריטיק, ווען איך האָב געזאָגט, אַז אין בעל-מחשבותעס קריטיק דאָמינירט נישט דער עסטעטישער מעטאָד, נאָר דער סביבה-מעטאָד, האָב איך נישט געוואָלט דערמיט פאַרמינערן איר ווערט. איך האָב זי נאָר געוואָלט כּאָ-ראַקטעריזירן.

*

דער סביבה-מעטאָד איז געווען איינע פון די סיבות, פאַר וואָס בעל-מחשבות האָט מער און אויספירלעכער געשריבן וועגן יעדע יידישע דיכטערס וואָס זיינען

טיפ פארווארצלט אין דעם יידישן כלל-לעבן, אין דער נאציאנאלער סביבה, ד'ה וועגן יענע דיכטערס וואס געהערן צום עלטערן דור. צווישן די יינגערע זיינען דא א סך, וואס זיינען אזוי ווי אפגעריסן פון יעדן כלל, זיי גיבן זיך אפ מיטן יחיד אדער מיט זיך אליין, זיי האבן נישט געקענט וועקן אין בעל-מחשבותן אזא רצון צו שרייבן, אזוי סטימולירן זיין געדאנק און ארויסרופן אין אים אזא שפע פון בילדער, רעיונות און אסאציאציעס, ווי די פארשטייערס פון אונדזער כלל-און סביבה-ליטעראטור. עס איז געווען נאך א טעם, פאר וואס ער האט אין דעם צווייטן פעריאד פון זיין טעטיקייט נישט געשאפן אזעלכע אויספירלעכע און אל-זייטיקע קריטישע ווערק ווי אמאל, פאר וואס ער האט אין יענער צייט אונדז געגעבן גרעסערע ארבעטן נאר וועגן גאנצע גרופעס אדער עפאכעס (די לעצטע ליטערארישע עפאכע, „דרום-ידנטום און יידישע ליטעראטור“), אבער נישט וועגן איינציקע שרייבערס ווי דאס איז געווען אין אנהייב פון זיין ליטעראריש-קריטישער טעטיקייט. דער טעם איז, וואס ער האט שוין נישט געהאט מער דעם אמאליקן גלויבן און ענטוויאזם, הגם ער האט אויך צו א טייל פארשטייערס פון דעם יינגערן ליטערארישן דור ארויסגעוויזן א טיפן אינטערעס.

בעת ער האט אנגעהויבן שרייבן, איז די יידישע ליטעראטור פאר אים גע-ווען — דער וועג צום פאלק. עס איז ביי אים געווען דאן א שטארקער אינטערעס צום פאלקס לעבן און ממילא אויך צו זיין העכסטן אויסדרוק — דער ליטערא-טור. עס איז נאך, אגב, געווען דאן אלץ די פיאנערן-צייט אין דער נייער יידישער ליטעראטור, און ער איז אויך אליין געווען פול מיט יוגנט-כוחות, וואס ווייטער, אלץ אפטער פלעגט ער אריינפאלן אין עצבות, זיין קראנקייט און דאס נישט-גליק-לעכע פאמיליע-לעבן האבן אים, וואס ווייטער, אלץ מער געמאטערט, אין זיין שרייבן האט ער עס אפן נישט ארויסגעוויזן, ער האט זיך געווערטלט, געוויצלט, ווען עס איז אים געווען נישט גוט אויפן הארצן — געשריבן זיינע סקעפטיש-מידע פעלעצטאנען, זיינע איראגישע מעשהלעך, אבער אין בריוו צו פריינד און אין פריוואטע געשפרעכן האט ער נישט באהאלטן זיין מרה-שחורהדיקייט.

כ'געדענק זיינע בריוו צו מיר אין די יארן 1910—1912. ער האט רעדאק-טירט דאן א טעגלעכע צייטונג „די יידישע שטימע“ אין ריגע. נישט מעדיצין, ווי פרזער, נאר זשורנאליזם און קריטיק איז געווען דאן זיין הויפט-באשעפטיקונג. פון דעסטוועגן האט ער זעלטן-ווען פארעפנטלעכט אזוינע גרינטלעכע קריטישע אפהאנדלונגען ווי די, וועלכע ער האט געשריבן פריער וועגן די קלאסיקערס. פאר וואס שרייבט ער נישט קיין גרעסערע ארבעטן, האב איך אים צווישן אנדערע זאכן געפרעגט אין א בריוו. פון זיין לאקאגישן ענטפער איז מיר קלאר געווארן אז א חוק דעם, וואס ער האלט זיינע קורצע שמועסן, נאטיצן, אד'גל „פאר נישט ווייניקער ווערט, ווי די גרויסע ארטיקלען“, — „האבן מיר פאסט שטענדיק און אויך איצט (גיב איך איבער זיינע אייגענע ווערטער) הויפטזאכלעך אינטערעסירט (פון) די יידישע שרייבערס נאר זייער ווייניקע, ווייל סוף-כל-סוף, — כאטש איך מעסט זיי נישט מיטן גרויסן ליטערארישן מאסשטאב, אבער פארן גליינעם זיינען זיי נישט מער אינטערעסאנט ווי צו שרייבן איבער זיי נאטיצן“. און דאס איז נישט געווען דאס איינציקע מאל, וואס ער האט זיך אזוי אויסגעדרוקט, אין א פרזערדיקן בריוו, אין דעם זעלביקן יאר, 1910. האט ער צו זיך באמערקונג

וועגן פּרצן און פּרישמאַנען, אַז „איבערלעך זיינען זיי ביידע קאַלט“, צוגעגעבן, און „סוף-כל-סוף איו, נאָך מיין מיינונג, פּאַלש אַנצווענדן צו דער יידישער ליטע-ראַטור פון היינט און איראַפּעישן מאַסשטאַב. „יזן אַלס פּאַלק“, האָט ער ווייטער געשריבן, „פאַרמאָגן ווייניק קינסטלערישע קולטור, און מיר שטייען נאָך ביים אַנפאַנג.“

ער האָט וואָס ווייטער אַלץ מער געליטן פון דער קראַנקייט וואָס האָט אים פאַרשאַפט אַזוינע יסורים און וואָס האָט שפּעטער געמאַכט אַ סוף צו זיין לעבן. די לייזן האָבן אים נישט געלאָזט זיין גוט אויפגעלייגט, און זיי האָבן, גלייב איך, אַ חלק אין זיין פעסימיסטישן קוק אויפן יידישן לעבן און שאַפן. אין דעם זעלביקן בריוו, וואָס איך האָב נאָר-וואָס ציטירט, טיילט ער מיר מיט, אַז ער „ליינט אַפּט פון קאַפּשמערצן און פון נייראַסטענישע קריזען“ און ער גיט צו, „צייטנווייז וואָלט איך זיך רויק געלייגט שלאָפן און אייביקן שלאָפן. ווער איך איבערלעך מיזאַנטראַ-פּיש, כאַטש אויסערלעך בין איך פּריינדלעכער און דעליקאַטער מיט מענטשן, ווי אַמאָל...“ אויסערלעך איז ער געווען „פּריינדלעך און דעליקאַט“, אָבער די „אי-נערלעכע מיזאַנטראַפּישיקייט“ האָט אים נישט אָפּגעלאָזט און אין זיין קאַרעס-פּאַנדענץ מיט פּריינד און קאַלעגן האָט ער נישט געזוכט זי צו באַהאַלטן... אין תּוך איז עס נישט געווען קיין „מיזאַנטראַפּישיקייט“ — בעל-מחשבות איז בטבע געווען אַ פּריינדלעכער מענטש, אַ גוטער חבר. דאָס איז געווען עצבות, אָפּהענג-טיקייט... „אין 1914“, האָט ער נאָכן ערשטן וועלט-קריג געשריבן אין איינעם פון זיינע האַלב-לירישע עסייען, — „אין 1914 האָבן מיר, די פּערציקיאַריקע, שוין געפילט די שאַטנס פון קבר...“ וואָס איז שייך צו אים אַליין האָט ער די דאָזיקע „שאַטנס“ שוין געשפּירט נאָך פּאַר 1914, ער איז דאָן שוין געווען אַפּט „און אויס-געמאַטערטער...“ „איבעריקנס“, האָט ער מיר געשריבן אין 1911, „האָב איך בכלל פאַרלוירן דעם אינטערעס צו אונדזער ליטעראַטור און פּרעסע“.

דעם אינטערעס האָט ער, פאַרשטייט זיך, נישט פאַרלוירן, אָבער ער האָט פאַרלוירן דעם גלויבן — דעם גלויבן, וועלכן עס האָט שוין לאָנג ביי אים געגעסן „דער וואָרעם פון צווייפּל“. „איך בין בכלל אין דער שטימונג“, לייזן איך אין זיינעם אַ בריוו צו מיר מיט אַ קאַרגן יאָר שפּעטער, „אין אַ ריי אַרטיקלען די שפּעטערע אַנטוויקלונגען פון אונדזערע טאַלאַנטן זייער פעסימיסטיש אויפצופאַסן. איך בין איצט אין דער שטימונג, וואָס איך האָב עס צו אַלע צייטן געוואוסט און זאָגאַר אַרויסגעזאָגט, נאָר איך האָב עס נישט צוגעלאָזט צו מיין געמיט, נעמלעך, אַז דאָס, וואָס מען רופט „יידישע שעפּפונג“ איז נאָך בכוח און אויגנבליק צו בליען — און נאָך איידער דאָס בליט אויף צו אַ געוויסער פאַרעם, ווערט דאָס פאַר-וועלקט, מוז דאָס אַרוועלקן. פון אַלע יידישע איבערלעבונגען בלייבן נאָר ספרים, אייגנטלעך שלעכטע ספרים, דער ציוניזמוס וועט איבערלאָזן נאָך אַ פאַר ספרים, ווי דער חסידיזמוס. פון דער יידישער ליטעראַטור וועלן נאָר בלייבן די ספרים פון די פאַר קריטיקער, וואָס האָבן אַמאָל אין זיי געגלייבט. די ווערק אַליין וועט מען נישט לעזן. אויך נישט פאַרשטיין. גלייבט מיר, פון דעם גאַנצן „יידישן טאַ-ראַראַם“ וועט מען אַמאָל אפשר ליינען מיך, אייך, נישט אַבראַמאָוויטשן, שׂעׂען, נאַמבערגן אַזװו. דאָס איז איצט מיין געמיט-פאַרהעלטעניס צו דער יידישער לי-טעראַטור, און מיט אַזאַ שטימונג איז שווער עפּעס צו שרייבן. ווער ווייסט, אפשר

ווען עס וועט מיר מעגלעך זיין, וועל איך בכלל אויפהערן שרייבן ערנסט. בעסער זיך ווערטלען און אַ ביסל חזק מאַכן פון דעם ייִדישן מוה, וואָס גייט צייטנווייז אַ טענצל, ד"ה (חזק מאַכן) פון זיך און אַנדערע... טינטשמירער"...

דער דאָזיקער בריוו האָט אויף מיר, געדענק איך, געמאַכט זייער אַ שווערן און ביטערן איינדרוק, דערהויפּט איז מיר פּיינלעך געווען דעם עלטערן טיף-גע-שעצטן קאַלעגעס עצה, „בישט צו נעמען 'דאָס ייִדישע' אַלס הויפּט-באַשעפּטיקונג אין לעבן" און „פאַרברייטן זיך פאַר אייראָפּע“. פאַר מיר איז „אייראָפּע“, פאַר-קערט, געווען אַ מיטל צוצוגרייטן זיך פאַר „דאָס ייִדישע“. דער גאַנצער ניט-גלויבן בעל-מחשבותעס, זיין אומעט, איז מיר געווען פּרעמד און מיר האָט מוראדיק פאַרדראַסן, וואָס ד"ר עליאַשעוויט מיט זיין טיף-שעפּערישן געמיט לאָזט אויף זיך פאַלן אַט די וויסע „שאַטנס פון קבר“. איך האָב נישט געוויסט אַז ער קאַן זיך נישט העלפן, כ'בין נישט געווען אַזוי רייף און געניט, ווי ער. כ'האָב אָבער גע-פילט אַ באַדערפעניש צו „באַשווערן“ די שאַטנס, אַוועקצוטרייבן זיי. הפנים, אַז ערגעץ וווּ אין דער שטיל האָבן זיי מיך דאָך באַומרויַקט, געשראַקן. האָב איך גע-וואָלט ענטפּערן עליאַשעוויט אויף זיינע אומעטיקע טענות — געוואָלט זיך אַראַפּ-ריידן פון האַרצן. אָבער עפּעס האָט געשטערט, ביז איך האָב איין מאָל זיך דאָך געזעצט אים שרייבן אַן ענטפּער. אַנגעהויבן — און נישט געענדיקט, און נישט אַוועקגעשיקט. דער ענטפּער איז געבליבן ליגן איינגעוויקלט אין בעל-מחשבותעס בריוו. אַקוראַט פאַר וואָס דער ענטפּער איז געבליבן ליגן נישט קיין געענדיקטער און נישט קיין אַוועקגעשיקטער, איז מיר איצט שווער צו זאָגן. זיינען דאָך שוין פיל צענדלינגער יאָרן אַריבער פון אַט יענער צייט. מעגלעך, אַז עס איז געווען אפשר צו שאַרף דער קאַנטראַסט צווישן מיין געמיט-צושטאַנד און זיינעם. כ'האָב אַנגעהויבן דעם ענטפּער מיט די פאַלגנדיקע ווערטער: „איך קאַן נישט זאָגן, אַז איך האָב געלייענט אייער בריוו, ווי מען איז געוויינט צו שרייבן, מיט פרייד. איך האָב געוויסט, אַז איר זייט נישט פון די גרויסע אַפּטימיסטן, נאָר אויף אַזוינע אור-מעטיקע, פאַרצווייפלטע שורות האָב איך זיך נישט געריכט. ביי אייך קלינגען זיי מיר שרעקלעכער נאָך ווי ביי אַ ד"ר בערדיטשעוויטקי (אין זיין בריוו צום בעל-העתיד), ווייל איר זייט דאָך נישט אַזוי ווייט פונעם (אַפּגעשרינענעם) „מת“, ווייל... איר זייט דאָך אַ מעדיצין-דאָקטער, נישט קיין דאָקטער-פּילאָסאָפּיע. שטעלט איר דאָך נישט קיין דיאַגנאָז סתם אין דער וועלט אַריין, אויפן סמך פון „שטימונגען“. מוז דאָך עפּעס זיין. אַלואַ, וואָס איז דאָ געשען? פאַרוואָס זיינען די אַלע סימנים פון לעבן (ווען מען זאל שוין לאָזן אַן אַ זייט די „אויפלעבונג“), וואָס זיינען דאָך פאַראַן, — פאַר וואָס זיינען זיי סימנים פון טויט? וואָלט איך אייך גע-שריבן דעם בריוו גלייך ווי איך האָב דורכגעלייענט אייערן, וואָלט איך געהאַט מיט אייך אַ גרויסן וויכוח וועגן אַט דער „פּראָגע פון אַלע פּראָגן“, האָט מען מיר דאָן אָבער געשטערט, און איצט איז די זאָך אַפּגעקילט געוואָרן. און עס האָט נישט קיין צוועק צו שרייבן וועגן דעם אין אַ בריוו. כפרט אַז אַלע אונדזערע גוטע אַדער בייזע נביאות וועגן דעם (טויזנטיאַריקן) ייִדישן „מת“ זיינען דאָך סוף-כל-סוף גע-בויט אויף אימפּאַנדערטאַבילען. מיר פּערזענלעך, ווייטער, וואָלט גאָר נישט אַרן אַזוי שטאַרק דער נאַציאָנאַלער גלויבן אַדער אומגלויבן, ווען ס'וואָלט נישט גע-וירקט אַזוי אויף דער „נאַציאָנאַלער אַרבעט-פּעיקייט“ פון יעדן איינעם פון אונדז. און אויב מיך האָט אַזוי אַנגערירט אייער בריוו, איז עס נישט צוליב דער בייזער

נביאות, נאך ווייל אייער אַרבעט־פעיקייט איז געשטעלט אין סכנה, וועט איר נע-
מען אויף זיך די שטראַף צו ווערן נאָר אַן „אַפלאַכער“, וועט איר זיין, חלילה,
טאַפלט געשטראַפט, ווייל ס'איז דאָך אַן אומפּרוכטבאַרע און אומדאַנקבאַרע אַרבעט.“
מיין מורא פאַר בעל־מחשבותעס שטימונגען איז געווען צו גרויס. ער איז
נישט געוואָרן קיין אַפלאַכער, כאָטש ער האָט פון צייט צו צייט געשריבן זיינע
„איראַנישע מעשהלעך“. ער האָט נישט געקאַנט ווערן קיין אַפּשפּעטער. לויט זיין
עצם־כאַראַקטער איז ער געווען אַ גלויביקער. זיין סקעפּטיציזם האָט זיך גענומען
פון זיין „איראַפּע“־מידקייט, פון זיין „ידישער“ מידקייט, פון זיין ציוניסטישער
„גלות־פאַרניינונג“ און — פון זיין נעווראָסטעניע... דאָס איז געווען אַ שווערע
קראַנקייט, און זי האָט געווירקט. מיין מורא פאַר זיין „אַרבעט־פעיקייט“ איז נישט
געווען אין גאַנצן אומזיסט. ער איז זייער אַפּט געווען נישט אויפגעלייגט צו
שרייבן.. אין יאָר 1916 האָב איך געבעטן ביי אים אַן אַרטיקל פאַרן „זאַמלבוך“
צום אַנדענק פון שלום עליכמען, וואָס איז אַרויס אין פעטראָגראַד (לענינגראַד),
אונטער י. צינבערגס און מיין רעדאַקציע. זיין ענטפער איז געווען: „איך שרייב
איצט בכלל נישט. צי איז דאָס אַ קראַנקייט אָדער דאָס, וואָס מיך אינטערעסירן
איצט גאָר אַנדערע, נישט קיין ליטעראַרישע פראַגן — איך ווייס אַליין נישט, נאָר
איך האָב איצט נישט קיין שום באַדערפעניש צו שרייבן“.

נאָך דער ערשטער וועלט־מילחמה און דער רוסישער רעוואַלוציע האָט אין
אים אויפגעוואַכט, אויפגעפלאַקערט „די באַדערפעניש צו שרייבן“. ער האָט דאָן
אַזוי ווי דערפילט אין זיך עפעס אַ צווייטע שטאַרקע יוגנט. „די פיר וועלט־קריג“
יאָרן, — לייענען מיר אין זיינעם אַן אַרטיקל פון יענער צייט, — „האָבן אונדז די
עלטערע, די אויסגעמאַטערטע, ווידער צוריקגעגעבן די צייט. — — — דער קול
פון האַרמאַטן האָט צעבראַכן דעם פאַנצער פון די מיטעלע עלטערס, זיי זיינען
ווידער געוואָרן ווי אין די צייטן פון דער יוגנט, ווען דאָס גאַנצע לעבן איז געווען
נאָר איין איינציקע שורה פון אַלערליי באַוועגונגען און ענדערונגען“ („אונטערן
ראַד“, ז' 9). אין יענע יאָרן, אין אַט די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן, איז ער געווען
פראַדוקטיוו און שעפּעריש, ווי אפשר קיין מאָל נישט פריער. עס זיינען געקומען
נייע ווונדערלעכע אויפבליצונגען פון געדאַנק. אַ באַגעגעניש פון רייפּקייט מיט
אויפגעוואַכטן יוגנטלעכן אימפעט. אַ לעצטע אויפפלאַמונג.. אָבער גראַד אַט די
לעצטע שאַפונגען זיינע ליגן אין גרעסטן טייל באַגראַבן אין אַלטע פאַרשטייבטע
צייטונגען... אַ לעבעדיקע נשמה ציטערט אין זיי, רייסט זיך צו ליכט. — און עס
איז נישטאָ ווער עס זאָל איר געבן אַ תּיקון...

ג.

בעל־מחשבות האָט אין דער ליטעראַטור, אַזוי ווי אין לעבן, געזוכט דאָס
פאַלקס־פּסיכאָלאָגישע מער ווי דאָס אינדיוידועל־עסטעטישע. אָבער אַרויסגע-
בראַכט האָט ער עס שטענדיק אויף אַן עסטעטישן, דײַה אויף אַ בילדלעכן און
קינסטלערישן אופן. ער האָט געזען און אַזוי ווי אַנגעטאַפּט מיט די הענט, וואָס
ער האָט געטראַכט. זיין מאַרדן האָט נישט אַרויסגעגעבן קיין הוילע לאַגיק. זיין
געדאַנק האָט געאַרבעט אינאיינעם מיט זיין פאַנטאַזיע און זיין איבערציגונג-
קראַפּט איז געלעגן מער אין זיין בילדלעכקייט ווי אין זיין לאַגיקשקייט... ער האָט

גערשנט פון זיין זאגערער פאטער, ווי ער אליין דערציילט, א „ליטווישע קאפּ-קלאַרקייט“, און פון זיין מוטער — „א פוילישע, מיט א גרויסער פאנטאזיע, מיט א שטאַרקן לעבנגעפיל“ — האָט ער בירושה איבערגענומען „א פראָדוקטיוון, האַלב-באַוווּסטזיניקן לעבן“. אָט די טאַפּלטיקייט, די ליטווישע קאַפּקלאַרקייט גע-כפלט אויף דעם פוילישן האַלב-באַוווּסטזיניקן סענסואַליזם, האָט אַרויפגעלייגט איר שטעמפל אויף דעם גאַנצן בעל-מחשבותעס. דער ליטוואַק, וואָס איז אין אים געזעסן, האָט אים געטריבן צו זיין אַ דענקער, אַ לאַגיקער, אַ קריטיקער; די פוילישע ירושה פון זיין מוטערס צד, די „גרויסע פאנטאזיע“ און „דאָס שטאַרקע לעבנגעפיל“, האָט אין אים געוועקט דעם בעלעטריסט, דעם דערציילער, דעם פלאַסטיקער (און ווער ווייסט, אפשר האָט אים דערפאַר אַזוי געצויגן, אין דער לעצטער צייט, צום „דרום-ייִדן“, מחמת ער האָט אומבאַוווּסטזיניק געגלייבט צו געפינען אין דעם דרום-ייִדן די זעלביקע פאַראַייניקונג פון „קאַפּ“ און „געפיל“, וואָס ער אליין האָט פאַרמאַגט!). אָבער כאַטש ער איז געווען אַ גאַנצער קריטיקער און נאָר אַ האַלבער בעלעטריסט, איז דאָך דאָס „בעלעטריסטישע“, כ׳מיין דאָס בילדלעכע, דאָס פאַנטאַזיע-פולע, געווען דער דאָמינרנדיקער און כּאַראַקטעריסטישסטער שטריך פון זיין שרייבן. און נישט נאָר פון זיין שרייבן אליין — פון זיין גאַנצן גייטיקן לעבן.

ער וואָלט נישט געוואָרן גאַר קיין ייִדישער שרייבער, ווען ער זאָל זיך לאָזן פירן נאָר פון זיינע לאַגישע איבערציגונגען און נישט פון זיין פאַנטאַזיע און לעבנגעפיל. ער איז געווען אַ ציוניסט, און על פי לאַגיק האָט ער געמוזט האַלטן אַז נישט ייִדיש, נאָר העברעיִש איז די שפּראַך פון אונדזער צוקונפט; אָבער זיין וואַכע פאַנטאַזיע און זיין בילדלעך דענקען האָבן זיך געקענט אויסלעבן נאָר אין ייִדיש, נאָר אין דער שפּראַך פון זיין קינדהייט און יוגנט, אין דער שפּראַך פון יענער יאַטקעווער גאַס אין קאָוונע, אין וועלכער ער האָט זיך אויפגעהאָדעוועט און וועלכע איז תמיד געשטאַנען פאַר זיינע אויגן, ווי אַ לעבעדיקע, בלוזי די ייִדישע שפּראַך מיט אַלע אירע אוצרות פון פּאָלקלאַר האָט געקענט שטילן זיין שטענדיקן דורשט נאָך לעבעדיקע פאַרגלייכענישן. זיין שטעלונג צו אונדזער שפּראַכן-פּראַגע האָט ער אויסגעדריקט אין די ווערטער: „צוויי שפּראַכן — איין איינציקע ליטע-דאַטור“. ער אליין אָבער האָט וועגן ביידע ליטעראַטורן אונדזערע געשריבן און גע-קענט שרייבן נאָר אויף איין שפּראַך — אויף ייִדיש. ביי זיין גאַנצער אייראָפּעיִש-קייט האָט ער אַנדערש נישט געקענט שרייבן ווי אויף דער פּאָלקשפּראַך, אויף דער שפּראַך, וואָס האָט געוועקט אין אים פּלאַסטישע אַסאַציאַציעס און וואָס האָט צופרידנגעשטעלט זיין קאַנקרעטן און בילדלעכן שטייגער דענקען. ביי זיין גאַנצער „אַפּעפּרעמדטיקייט“ איז ער געווען דער פּאָלקסטימלעכסטער פון אַלע אונדזערע שרייבער-אינטעליגענטן. ער איז געווען פּאָלקסטימלעכער ווי פּרץ, זיין ייִדיש איז פון דעם אייגענעם מין, וואָס מענדעלעס און שלום עליכמס. אויב עס האָט זיך געטראָפּן אַ מאָל אַז די פּאָלקסטימלעכקייט פון זיין סטיל האָט זיך שיער נישט געגרענעצט מיט ווילגאַרזימען, איז עס געווען נישט דערפאַר, וואָס ער איז געווען אַ „פּרעמדער“ און האָט זיך געוואָלט „צופאַסן“ צו דער „מאַסע“ — נאָר מחמת ער האָט געמוזט נעמען יענע אויסדרוקן, וועלכע ער האָט געפונען אין דער לע-בעדיקער, פּולבליטיקער און פאַרבנרייכער שפּראַך פון דעם ייִדישן פּאָלקסלעבן.

דאָס פּאַלקסלעבן — דאָס איז געווען די איינציקע פּאַרעם פון ייִדישקייט, וואָס איז אין זיינע אויגן געווען לעבעדיק און ווירקונגפול. די ייִדישע אינטעלי-גענץ, די ייִדישטישע ווי די ציוניסטישע, איז געווען פאַר אים אַן אַבסטראַקציע. זי האָט נישט קיין אייגענעם לעבנשטייגער און איז אַן פּאַרעם. האָט ער נישט געקענט קוקן אויפן ייִדישן לעבן מיט די אויגן פון דער אינטעליגענץ, מיט אירע פּראַגראַם-אויגן, כאָטש ער איז אַליין געווען איינער פון אירע בעסטע פּאַרשטייערס. ער האָט נישט געקענט שטעלן דעם ייִדישן טעאַטער און דער ייִדישער פרעסע, צום ביישפּיל, יענע פּאַדערונגען, וועלכע עס האָבן געשטעלט צו איר אַנדערע ייִדישע שרייבערס — אינטעליגענטן. דאָס ייִדישע טעאַטער און די ייִדישע פרעסע איז פאַר אים געווען דער אויסדרוק פון יענעם גייסטיקן צושטאַנד, אין וועלכן עס געפינען זיך די ייִדישע פּאַלקסמאַסן. ער האָט גענומען די ייִדישע מאַסן, ווי זיי זיינען, ווי זיי גייען און שטייען. און נישט נאָר זיי אַליין. אַלץ וואָס איז געווען אַרום אים, האָט ער גענומען אַזוי ווי עס איז, נישט ווי עס דאַרף זיין. ער האָט געזוכט צו פּאַרשטיין אַלץ, און פּאַרשטיין הייסט פּאַרגעבן. ער האָט געהאַט אין זיך אַ געוויסע רויקייט און פּילאָסאָפּישקייט, וואָס האָט געמאַכט, אַז פּריער ווי אַלץ זאָל ער וועלן זען און באַנעמען, וואָס עס טוט זיך אַרום אים, סיי אין דער ליטעראַטור, סיי אין לעבן.

אין זיין טאַג-טעגלעכן פּאַרהאַלטן זיך צו די מענטשן און צו זיך אַליין, ווי אויך אין זיין פריוואַטער קאַרעספּאָנדענץ איז ער געווען געפּילפול, סענטימענטאַל, און מען האָט געקענט מיינען אַז ער איז געווען נישט אַזוי אַ בעל מחשבות, ווי אַ בעל-הרגשות, אַדער גאָר אַ בעל התרגשות. אין זיין שרייבן איז ער פּאַרט געווען אַ בעל-מחשבות, ד"ה אַן אַלץ-באַטראַכטנדיקע און אַלץ-באַנעמענדיקע פּילאָסאָפּיש-קינסטלערישע נאַטור — אַ קריטיקער מיט די אויגן און מיט דער שפּראַך פון אַ קינסטלער.

*

ער איז געשטאַרבן דעם 13טן יאַנואַר 1924. אָבער דער טויט איז נישט געקומען צו אים אומגעריכט. ד"ר עליאַשעוו האָט לאַנג שוין געוווּסט, אַז ער גייט אויס — און עפעס פון אַט דעם לעצטן אמת, פון אַט דער לעצטער אויפריכטיקייט איז געווען אין זיין שרייבן פון די לעצטע יאָרן. ער איז תמיד געווען אַן אַפּענטער שרייבער (דאָס איז אפשר די הויפט-שיינקייט זיינע). ער איז געבענטשט געווען מיט דער זעלטענער פעיקייט צו לאָזן דעם לעזער זען אים פנים אל פנים, אַן קיין שום מחיצות, אָבער קיין מאָל איז די דאָזיקע פעיקייט נישט געווען אין אים אַזוי שאַרף, ווי אין די לעצטע צוועלף-דרייצן יאָר פון זיין לעבן, נאָך דעם ערשטן שווערן אַנפאַל פון זיין קראַנקייט, ווען ער האָט שוין איינגטלעך נישט געלעבט, נאָר פון צייט צו צייט אויפגעפלאַמט און אויפגעלויכטן ווי אַ ליכט איידער עס לעשט זיך אויס. ער האָט קורץ פאַר זיין טויט אַנגעשריבן אַן אויטאָביאָגראַפּישן עסיי, און אין יענעם שטילן ווידוי האָט דאָס אויסגייענדיקע ליכט גאָר באַזונדערס העל אויפגעלויכטן. עס איז געווען אין דעם אַזוי פיל אמת און אַזוי פיל געליי-טערטע לייזן, אַז ווען איך זאָל עס זיך קאַנען פּאַרגינען, וואָלט איך עס בעסער איבערגעשריבן אַנשטאַט צו שרייבן וועגן אים, וואָרעם קיינער קאַן נישט מאַכן

וועגן אים אזא הספד, ווי דעם, וואָס ער האָט געמאַכט אויף זיך אַליין! ער האָט עס אָנגערופן "מאַכן זיך אַליין אַ יוביליי" — "כל ימי" — זיינען געווען די לעצטע אומעטיקע ווערטער פון דער דאָזיקער זעלבסט־כאַראַקטעריסטיק — "כל ימי האָב איך אויסגעמיידן יובילעומס און לויות. איצט מאַך איך זיך אַליין אַ יוביליי. צי איז דאָס נישט די בעסטע ראיה, אַז מען לאָזט זיך געבאַרן ווערן, לעבן, שטאַרבן און פֿרעג זיך בחרם — פֿאַר וואָס? צו וואָס?" און אין דער פֿראַגע איז נישט געווען די מינדסטע רעטאַריק. עט איז, פֿאַרקערט, געווען אין איר די טיפּסטע אויפֿריכ־טיקייט פון אַ מענטשן, וואָס מאַכט דעם סך־הכל פון זיין לעבן און ווייס, אַז דער חשבון לאָזט זיך אויס.

פֿאַר אים האָט זיך דער חשבון אויסגעלאָזן, אָבער נישט פֿאַר אונדז, נישט פֿאַר דער ייִדישער ליטעראַטור.

בעל־מחשבות איז מער ווי אַ יחיד, וואָס האָט פינף צענדלינג יאָר נאַכאַנאַנד געלעבט און געליטן און צום סוף געפרעגט זיך אַליין: "צו וואָס?". בעל־מחשבות איז אַ זעלטענע גייסטיקע דערשיינונג און פֿאַר אַלע די, פֿאַר וועמען עס לעבט די נייע ייִדישע ליטעראַטור, לעבט ער, ווי אירער אַן אַרגאַנישער טייל, זיין ליטע־ראַרישע עקסיסטענץ שטייט נישט אונטער דער טרויעריקער פֿראַגע: "צו וואָס?". מיר ווייסן צו־וואָס ער האָט געשריבן, אַזוי ווי מיר ווייסן צו־וואָס מענדעלע, שלום־עליכם, פֿרץ און אַנדערע האָבן געשריבן. זייער שאַפֿן האָט מעגלעך און ניִי־טיק געמאַכט זיין שאַפֿן... זיי האָבן קעגנזייטיק זיך באַפֿרוכפֿערט*.

(* מער פרטים וועגן בעל־מחשבותן אין מיינע „געקליבענע שריפטן“ II, ז' 495-529.

S. NIGER

CRITIC and CRITICS

C O N G R E S S   F O R   J E W I S H   C U L T U R E

Ayacucho 483 - 85

Buenos Aires

S. NIGER

CRITICA y CRITICOS

ASOCIACION PRO CULTURA JUDIA

Ayacucho 483-85

Buenos Aires

